

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e
Yakın Tarihimizin Belgesi

1908-1925

Sebilürresâd
Mecmuası

اللَّهُ شَهَادَةُ
سَبِيلٌ رَّشِيدٌ

١٣٣٠ (١٠٠)

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

دين ، علمي ، ادبى ، سياسى هفتة لـ مجموعة اسلامية دو

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

صاحب و مدبر سئول : ع . اشرف اديب

امظارات
رساله عنده آلنديجي كوشتملك شرطىله
پتوں بازیار هرهاچی برخته طرفندن
اقتباس او لونه پیلید .

§

مكتوباتك ، امضاتك واضح و
ادق و ناقلي اولسى و آبونه صره
تومرسى بختوى يولۇنسى لازىمدر .

§

مالک اجنبىيە ايجون آبونه او لانراك
آدرسلىتك فراسېھىسى دە يازىلسى
رجا او لىغۇر .

§

اون آبونه قىد ايدن ذاته بىر آبونه
مجاناً تقديم او لىغۇر .

~~~~~

آبونه شرائطى

مالک عثىانىدە سنەللىكى (٦٥) ، الق
آيلقى (٢٥) غروشىدە .
مالک اجنبىدە سنەللىكى (٧) ، الق
آيلقى (٩) فراتقدىر .

اداره هماز

باب عالى جادە سندە ورخان بلە خانىدە
نومىر ٢٣—٢٦

امظارات

آبونه يدى پشىندىر .

§

مسلکە موافق آثار مع المتنوينه قبول
اولنور . درج ايدىلامەين يازىلار
اھادە او لىغۇزاز .

~~~~~

Sebîlürreşâd

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmâa-i İslâmiyyedir

Cilt 16

Sayı 391-416

13 Şubat 1919 - 22 Mayıs 1919

Proje Yürüttücsü

M. ERTUĞRUL DÜZDAĞ

BAĞCILAR BELEDİYE BAŞKANLIĞI

Adres: Güneşli Mahallesi Kirazlı Caddesi NO:1-34200 Bağcılar / İstanbul
Tel:+90 212 410 06 00 Faks:+90 212 410 06 32
www.bagcilar.bel.tr/kultur@bagcilar.bel.tr

SIRÂTIMÜSTAKİM - SEBÎLÜRREŞÂD KÜLLİYÂTI NEŞRİ: 16

Kültür Yayınları Dizisi No. 218/16

<http://www.bagcilar.bel.tr/kategori/1137/6/siratimustakim.aspx>

ISBN

978-605-9478-19-9 (16. c.)

978-605-86860-0-7 (Takım)

Yayınlayan

Lokman ÇAĞIRICI

Bağcılar Belediye Başkanı

Proje Yürüttücsü ve Editör

M. Ertuğrul DÜZDAĞ

Yayın Koordinatörü

Kenan GÜLTÜRK

Yayına Hazırlayan

İskender TÜRE

Çeviri Yazı Kurulu

İskender TÜRE - Numan YEKELER - Nedim PAKIRDAĞ

Yılmaz KARACA - Fuat RECEP - Osman USLU - Mehmet TAŞTAN - Nevzat SAĞLAM

Kapak Tasarım

Ahmet YILMAZ

Baskı

Seçil Ofset Ltd. Şti. Tel: 0212 629 06 15 (Pbx) Fax: 0212 629 20 20 www.secilofset.com

MAYIS 2019 - Bağcılar / İstanbul

SEBÎLÜRREŞÂD
Cilt 16

İÇİNDEKİLER

391. Sayı

12 Cemâziyelevvel 1337 - **13 Şubat 1919** - 13 Şubat 1335

<i>Sebilürreşâd Avn-i Hak'la On Altinci Cildine Başlıyor.</i>	
{Yeni Vâdide Sûre-i Fâtihâ'nın Tercüme ve Tefsiri} ¹ ,	
<i>Ismail Hakkı, (Doktor Milaslı)</i>	3
Tevhîd'e Dâir {Mebâhis-i Mühimme}- 3,	
<i>Şeyh Muhammed Abduh (Terc. Hüseyin Mazhar)</i>	5
Hukuk-ı Âile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnâmeleri Hakkında - 20,	
<i>Sadreddin</i>	7
<i>Sebilürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi'ne {Hukuk-ı Âile Kararnâmesi Hakkında Bir Mektup},</i>	
<i>Çerkes Ahmed Hamdi, (Emrudabad Nâhiyesi'nde Yaya karyesinde)</i>	8
<i>Sebilürreşâd[’in Yorumu]</i>	9
Memleketimizde Ahlâk Mes'elesi {Hükümetin Müdâfaası Lüzumu, Din ile Ahlâk Ayrılır mı?}	
{Tesettür Mes'elesine Zâbita Karışmasın mı?}	
<i>(Tasvîr-i Efkâr)</i>	9
<i>İnci Mecmu’ası Muharrir ve Nâşırlerine {Tesettürün İslâm dini ile alâkası olmadığını söyleyen</i>	
ve müslüman kadınlarının tarz-ı tesettürünü tâhkîr eden İnci Mecmuası nâşir ve	
muharrirlerinin mâhiyet-i mezhebiyyeleri hakkında bir istîzâh},	
<i>(Sebilürreşâd)</i>	11
Âlem-i İslâm'da Mevkiiimiz,	
<i>Ömer Rıza</i>	12
Vahdetten Ayrlan Milletlerin Âkibeti İzmihlâldir,	
<i>S[sin]. M. T[te]</i>	13
Meslek, Dâimâ Meslek!	
<i>Mehmed Behcet (Edirne)</i>	14
Tesettür İşine Zâbita Karışmasın mı?	
<i>Ahmed Naim</i>	15
Wilson Prensipleri Revâc Bulabilecekler mi?	
<i>S[sin]. M. T[te]</i>	16

¹ Dergi kapaklarında bulunan makale başlıklarının, metinde bulunan başlıklardan daha açıklayıcı olması sebebi ile içindekiler bölümünde kapaklıdan alınan başlıklar da {} şeklindeki parantezler içinde verilmiştir.

Kütübhâne ve Kitaplarımız, <i>Ferid (Dârulfünûn Müdâvîmlerinden)</i>	18
---	----

392. Sayı

19 Cemâziyelevvel 1337 - **20 Şubat 1919** - 20 Şubat 1335

Esrâr-ı Kur'ân: {Mülhidlere Karşı İstidlâl-i Sâni'}, Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket)	20
Tevhîd'e Dâir {Mebâhis-i Mühimme}, Şeyh Muhammed Abduh (Terc. Hüseyin Mazhar)	22
Devlet-i İslâmiyye'nin Binâsı, İzmirli İsmail Hakkı (Dârülhikmeti'l-İslâmiyye a'zâsından)	23
Ağaç Dikmenin Dînî Fevâidi - 2, Ahmed Nazmi	27
Âlem-i İslâm: Hind Müslümanlarının Tezâhürâtı, [Sebîlürreşâd]	29
Pek Mühim Muhtira-i Siyâsiyye: Hindistan Müslümanları Tarafından İngiltere Hükümetine Takdîm Olunan Muhtira, Ağa Hân, Abbas Ali Bey (ve 30 imza)	31
Uhuvvet-i İslâmiyye, Ömer Rıza	32
Bizi Kurtaracak Ancak İslâmiyet'tir, (Tasvîr-i Efkâr)	33
Zavallı Müslümanlar, [Sebîlürreşâd]	34
Cem'iyet-i Akvâm, [Sebîlürreşâd]	36

393. Sayı

27 Cemâziyelevvel 1337 - **27 Şubat 1919** - 27 Şubat 1335

Esrâr-ı Kur'ân {Allah'ın Varlığını Tecelli Ettiren Âyât-ı Beyinât}, Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket)	37
Tevhîd'e Dâir {Mebâhis-i Mühimme}, Şeyh Muhammed Abduh (Terc. Hüseyin Mazhar)	38
Hukuk-ı Âile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnâmeleri Hakkında - 22, Sadreddin	40
Yine Tesettür Mes'elesi, Ahmed Naim	41
Düello Şer'i Şerîfe Muvâfîk Olabilir mi? İsmail Hakkı (Doktor Milash)	44
Fenniyyât: Maden Kömürü - 1 {Kur'ân-ı Kerîm'de Maden Kömürü Hakkındaki Âyet-i Kerîme}, Ahmed Nazmi	45
Mekâtib-i İbtidâiyye Muallimlerinin Enzâr-ı Hamiyyetlerine, Osman Nuri (Karamürsel Maârif Mûfettişi)	46
Buhrân: {Hükümet Buhrânından Evvel Fırkacılık Buhranlarının İzâlesi Lüzûmu}, Ömer Rıza	47

Hindistan Müslümanları ve Hilâfet Mes'elesi, [Sebîlürreşâd]	48
Mühim Bir Devre-i İmtihân: Müslümanların Kalbini Kazanmak Bugün İngiltere'nin Elindedir, [Sebîlürreşâd]	49
İcmâl-i Hâdisât, [Sebîlürreşâd]	51
Bugünkü Telgraflar da Şu Mühim Haberleri Getirdi.....	53

394-5. Sayı

04 Cemâziyelâhir 1337 - **06 Mart 1919** - 06 Mart 1335

Esrâr-ı Kur'ân: {Cenâb-ı Hakk'ın İnsanlara Bahş Ettiği Ni'metler - Arzin Bazı Havâs ve Menâfi'i}, Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket)	54
Tevhîd'e Dâir {Mebâhis-i Mühimme: İrâde, Kudret, İhtiyar, Vahdet}, Şeyh Muhammed Abduh (Terc. Hüseyin Mazhar)	55
Hukûk-ı Âile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnâmeleri Hakkında - 25, Sadreddin	57
Fenniyyât: Maden Kömürü - 2 : {Sûret-i Husûlü, Târih-i Keşfi, İşletilmesi, Envâ'ı}, Ahmed Nazmi	59
Memleketime Gittiğimde ve Gidip Gelirken: 5- Paradan Ne Anlaşmışlar? Ispartalı Hakkı	60
Ne Yapacağımız?... {Milleti Kurtarmak İçin Ne Yapacağınız? Ulemâ-yi İslâm'a Teveccûh Eden Vazîfe-i Mühimme} Ömer Rıza	61
Tarihî Mühim Bir Vesîka-i Siyâsiyye: Hükûmet-i Seniyye tarafından 12 Şubat 1919 tarihinde İstanbul'da İngiltere, Fransa, Amerika ve İtalya Fevkâlâde Komiserine tevdî olunan muhtira {Ermeni iddialarına karşı}, [Osmanlı Hükûmeti]	63
Hilâfet-i İslâmiyye {Hilâfet-i İslâmiyye Mes'elesinin Ehemmiyeti ve Münhasır Müslümanlara Âidiyeti}, [Sebîlürreşâd]	66
İslâm Memleketlerine Göz Dikenlerin İhtirâsları, {S[sin]. M. T[te].}	68
Afrika Akvâmi Kongresi, (Tasvîr-i Efkâr)	69
Yine Kütübhane ve Kitaplarımız, V. Râmîz (Dârûlfünûn müdâvîmîninden)	69
İhtâr, [Sebîlürreşâd]	70

396-7. Sayı

10 Cemâziyelâhir 1337 - **13 Mart 1919** - 13 Mart 1335

Esrâr-ı Kur'ân: {"Semâvât" Ta'bîrinden Kur'ân-ı Celîl'in Maksadı}, Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket)	71
Tevhîd'e Dâir {Mebâhis-i Mühimme: İ'tikâdi Vâcib Olan Sîfât-ı Sem'iyye}, Şeyh Muhammed Abduh (Terc. Hüseyin Mazhar)	72

Hukük-ı Âile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer’iyye Kararnâmeleri Hakkında - 29 {Sarhoşun Talâkı Mu’teber Olup Olmadığı Mes’lesi}, Sadreddin	73
Müslümanlık Dîn-i Fîrîdir - 2 {Fîrat ve Tevhîd}, Abdüleziz Çâviş	75
Fenniyyât: Maden Kömürü - 3 {Maden Kömürünün Ehemîyyet ve Revâci ve Envâ’ı}, Ahmed Nazmi	76
Memleketime Gittiğimde ve Gidip Gelirken: 6 - Para İşlerinin Tortuları, Ispartalî Hakkı	77
Şeyhü'l-İslâm Efendi Hazretlerinin Nazargâh-ı Semûhîlerine {Şeyhü'l-İslâm Efendi Hazretlerine: Müslümanların İcrâât-ı İslâmiyyeye İntizârları}, Ali İhsan	78
Nâ-kâbil-i Telâfî Bir Ziyâ' {Müderris Hacı Mustafa Efendi}, Ahmed Feyzi (Bursa Medresesi İbtidâ-i Hâric Sınıfları Edebiyât-ı Türkîye Müderrisi)	80
Mukadderât-ı İslâmiyyeyi Tezlîl Etmeyelim, Ömer Rıza	80
Arabistan İmparatorluğu, S[sin]. M. T[te]	83
Asya-yı Merkezî'de İslâm Hükûmât-ı Müttehidesi, S[sin]. M. T[te]	85
Rusya'da Hareket-i İslâmiyye, S[sin]. M. T[te]	86
Tevkîfâta Dâir, [Sebîlürreşâd]	87

398-9. Sayı

17 Cemâziyelâhir 1337 - 20 Mart 1919 - 20 Mart 1335

Esrâr-ı Kur’ân: {Kâinât-ı Ulviyye}, Şeyh Abdüleziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket)	88
Tevhîd'e Dâir {Mebâhis-i Âliyye: Sîfât-ı İlâhiyye Hakkında Bir Kelâm-ı İcmâlî}, Şeyh Muhammed Abduh (Terc. Hüseyin Mazhar)	90
Hukük-ı Âile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer’iyye Kararnâmeleri Hakkında - 30, {İkrâh ve Elfâz-ı Kinâye ile Talâkin Mu’teber Olup Olmadığı}, Sadreddin	91
Müslümanlık Dîn-i Fîrîdir - 3 {Fîrat ve Tevhîd}, Abdüleziz Çâviş	93
Fenniyyât: Maden Kömürü - 4: Elmas ve Pırlanta, Ahmed Nazmi	94
Kiliseler İttihâdi Mümkürn müdür? Abdülahad	95
Sîrâtimüstakîm'e Rûcû', Ömer Rıza	97
Terennüm-i Mâtem, Süleyman Nazif (Hadîsat)	100
Sulh Konferansı ve Asya Hükûmetleri, S[sin]. M. T[te]	102

400-1. Sayı24 Cemâziyelâhir 1337 - **27 Mart 1919** - 27 Mart 1335

Esrâr-ı Kur'ân: {Mevâhib-i Fîrat - Kudret-i Celîle-i Sübâhîyye - Şirkin Eşkâl ve Envâ'ı}, Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket)	106
Tevhîd'e Dâir {Mebâhis-i Âliyye: Ef'âl-i İlâhiyye}, Şeyh Muhammed Abdûh (Terc. Hüseyin Mazhar)	108
Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi'ne, Mustafa Nazmi (Amasra)	110
Sebîlürreşâd [Teşekkür], [Sebîlürreşâd]	111
Mühim Bir Eser-i Dînî {İngiltere Kilisesi'ne mensup matbaa-i dîniyye kütüphanesi başmuharririnin Bâb-ı Meşîhat'ten mühim suâlleri}, [Sebîlürreşâd]	111
Hıristiyanlık, Filistin'de Bir Yahudi Hükûmetinin Teşekkülüne Müsâid midir? Abdülahad	112
Bugünün En Büyük İhtiyacı, ***	115
İslâm Mefkûresine Doğru, Ömer Rıza	116
Asya Akvâmî ve Sulh Konferansı {Ermeni, Yahudi ve Arab Mes'elesi}, S[sin]. M. T[te]	118

402-3. Sayı02 Receb 1337 - **03 Nisan 1919** - 03 Nisan 1335

Esrâr-ı Kur'ân: {İ'câz-ı Kur'ân}, Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket)	123
Hukûk-ı Âile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnâmeleri Hakkında - 32 {Hukûk-ı Âile Kararnâmesinin Ahkâm-ı Şer'iyye ve Maslahat-ı Ümmetle Mugâyereti}, Sadreddin	125
Erbâb-ı Fazl u Kemâlden Bir Suâl {Ne Bir Zerre Halk, Ne Bir Zerre Mahvolur Nazariyesi}, Celâleddin (Mekteb-i Sultânî Akâid-i Dîniyye ve Siyer-i Nebeviyye Muallimi - Bursa)	125
{İslâmlaşmak Eseri Hakkında} [Sansür tarafından çıkarılmıştır], Mehmed Âkif	128
Bugünün Büyük Vazîfesi, ***	129
İttihâd-ı Millî, Ömer Rıza	131
Hakîkat-bîn Olalım, Mustafa Nazmi (Amasra'dan)	132
Mühim Bir Eser-i Dînî Hakkında, [Sebîlürreşâd]	134
Felâket Karşısında Siyâsi İhtirâslar [İkdâm]	135

{Abdullah Cevdet Bey ve Sıhhiye Müdüriyeti} [Sansür Tarafından Çıkarılmıştır], [Sebilürreşâd]	136
Sulh Mes'elesinde Mevkiiimz, S[sin]. M. T[te]	137
İslâmlaşmak [Said Halim Paşa'nın İslâmlaşmak kitabı hakkında bilgiler], [Sebilürreşâd]	139

404-5. Sayı

09 Receb 1337 - 10 Nisan 1919 - 10 Nisan 1335

Esrâr-ı Kur'ân: {İ'câz-ı Kur'ân Hakkında}, Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket)	140
Şeyhüislâm Efendi Hazretlerinin Beyânâtı [Mustafa Sabri Efendiyle yapılan mülâkât], [İkdâm]	141
İslâmlaşmak {Eseri Hakkında}, Mehmed Âkif	143
Katolik ile Ortodoks Kiliselerinin İttihâdi Mümkün müdür? Abdülahad	144
Anadolu'da Gizli Ma'bedler: {Kızılbaşlığı Tervîc Eden Memleket Gazetesine Cevap}, ***	147
Tahrîbât-ı Harbiyyenin Karşısında Vazîfemiz, Ömer Rıza	149
Asıl Muhtekirler {Gayr-i Müslim Muhtekirlerin de Tecziyesi Lüzumu}, [Sebilürreşâd]	151
Mühim Bir Müdâfaa {Ermenilerin Müslümanlara Karşı İrtikâb Ettikleri Mezâlim} [Yozgat mutasarrîfi Kemal Bey'in Ermeni tehcîrine dair müdâfaası], [Sebilürreşâd]	152
Türk-Alman Dostluk Yurdu İçin Yıkılan Câmi' Ne Olacak, [Sebilürreşâd]	153
Tramvaylarda Hanımların Yeri, [Sebilürreşâd]	153
Mühim Bir Nutuk {Avrupa'da Açlık Tehlikesinin Önü Alınmazsa Felâketin Umûmîleşeceğini Dâir}, [Sebilürreşâd]	154
Tevhîd'e Dâir, Şeyh Muhammed Abduh (Terc. Hüseyin Mazhar)	154
Musîb Bir Ta'yîn, Güzel Bir İntihâb, [Sebilürreşâd]	156

406-7. Sayı

16 Receb 1337 - 17 Nisan 1919 - 17 Nisan 1335

Esrâr-ı Kur'ân: {Mükâfât-ı Uhreviyye}, Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket)	157
Tevhîd'e Dâir: {Mebâhis-i Âliyye: Efâl-i İbâd}, Şeyh Muhammed Abduh (Terc. Hüseyin Mazhar)	159

Dârülhikmetî'l-İslâmiyye'nin Mühim Bir Mûrâcaati [Sebîlürreşâd]	160
Beyânât-ı Meşîhat-penâhî Etrafında, [Sebîlürreşâd]	162
Hummâ-yı Islâhât! Ömer Rıza.....	164
Dârûlfünûn'da Muhtelit Tedrîsâtın Akâmeti, [Sebîlürreşâd]	166
Mühim Bir Eser-i Dînî Hakkında {Anglikan Matbaa-i Dîniyessinin Meşîhat'ten Talep Ettiği Eser Hakkında Bazı Mûlâhazât}, Abdülahad	167
{Umûm Müslüman Kardeşlere}, Mustafa Hakkı (Müessim-i Cem'iyet, Merkez Müderrisi, Aksekili - Ödemiş)	170
Hindistan Müslümanları ve Devlet-i Aliyye'nin Âfîsi, [Sebîlürreşâd]	172
İngilizce Elif-bâ ve Usûl-i Tedrîs, [Sebîlürreşâd]	173

408-9. Sayı

16 Receb 1337 - 17 Nisan 1919 - 17 Nisan 1335

Esrâr-ı Kur'ân: {Müslümanların Dûçâr Oldukları Felâketlerin Esbâbı}, Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket)	174
Ef'âlin Hüsn ü Kubhu -1, Şeyh Muhammed Abdûh (Terc. Hüseyin Mazhar)	175
Hukûk-ı Âile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnâmeleri Hakkında - 33, {Hukûk-ı Âile Kararnâmesinin Ahkâm-ı Şer'iyyeye ve Mesâlih-i Ümmete Mugâyereti}, Sadreddin	178
Türkler ve İslâmiyet, ***	179
Din ve Asrîlik, Milâhi İsmail Hakkı	182
Anglikan ile Ortodoks Kiliselerinin İttihâdi Mümkün müdür? Abdülahad	185
Mukadderât-ı İslâmiyyenin Ehemmiyeti, Ömer Rıza	186
Doktor Gates'in Mühim Beyânâtı, Ömer Rıza	188
{Teceddûd ve Islahât Nâmı Altında Neşr-i Mefsedet Edenler} - [Sansür tarafından çıkarılmıştır] {Ali İhsan}	188
Sebîlürreşâd Mecmûa-i İslâmiyyesine [Ömer Seyfeddin'in "Korkunç Bir Ceza" hikâyesine dair], Mehmed Nûri (Adapazarı)	189
[Ömer Seyfeddin'in Hikâyeleri ile Diken, İnci ve Büyük Mecmua Hakkında], [Sebîlürreşâd]	189
Kur'ân Tercüme Edilebilir mi ve Yeni Vâdide Fâtihâ Tercüme ve Tefsîri, [Sebîlürreşâd]	190

410-11. Sayı30 Receb 1337 - **01 Mayıs 1919** - 01 Mayıs 1335

Esrâr-ı Kur'ân {Müslümanları felâket ve izmihlâllere sevk eden zünûn ve evhâm-ı bâtila - Emniyet ve hidâyet, çehre-i îmânlarını zulm ü mefsedetle şâibedâr etmeyen mü'minlere mev'ûddur}, Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket)	191
Dînî Müceddidler: Yahud “Türkiye İçin Necât ve İ'tilâ Yolları”nda Bir Rehber, Mustafa Sabri	192
Ef'âlin Hüsn ü Kubhu -2, Şeyh Muhammed Abduh (Terc. Hüseyin Mazhar)	198
Klerikalizm {İslâm'da Ruhbâniyet ve Sultanat-ı Dîniyye Yoktur - İslâm'da Hilâfet}, Ömer Rıza	199
Taklîdcilik Milletlerin Bâis-i Helâk ve İzmihlâlidir {Kadınları Yanlış Yollara Sevk Edenler - Söz Gazetesine Cevap}, ***	203
İçkilerin Amerika'da Resmî Memnûiyeti: Acaba Hangi Asrîlik? {Asrîliği Yalnız Kadınları Açmaktan İbâret Bilen Büyük Mecmûa'cılara} Milaslı İsmail Hakkı (Doktor)	206
Maârif Nâzırı Yanılıyor! Zafer (Kastamonu)	208
Taşrada İslâm Kadını, Mustafa Nazmi (Amasra)	209
Büyük Mecmû'a'ya {Büyük Mecmû'a'dan Bir İstîzâh}, [Sebîlürreşâd]	210
İslâmiyet'e Hürmet Ediniz, Mehmed Nûri (Adapazarı)	211

412-13. Sayı08 Şa'bân 1337 - **08 Mayıs 1919** - 08 Mayıs 1335

Esrâr-ı Kur'ân {Cennet ve Cehenem Kelimelerinden Maksûd Olan Ma'nâlar}, Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket)	212
Dînî Müceddidler: Yahud “Türkiye İçin Necât ve İ'tilâ Yolları”nda Bir Rehber, Mustafa Sabri	214
Müslümanlık Tab'-ı Beşeri Nasıl Terbiye Eder? Ömer Rıza	218
İçkilerin Men'ine Çalışmak Lüzumu, Milaslı İsmail Hakkı (Doktor)	221
Kiliselerin Tevhîdine Neden Lüzüm Görülüyor?, Abdülahad	225
Bir Mukâyese: İstanbul, Taşra, Mustafa Nazmi (Amasra)	228
Muhterem Kâri'lerimize, [Sebîlürreşâd]	229

414-15. Sayı15 Şa'bân 1337 - **15 Mayıs 1919** - 15 Mayıs 1335

Esrâr-ı Kur'ân {Avâtif-ı İlâhiyyenin Hem Dünyaya Hem Âhirete Şümûlü Hakkında}, Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket)	230
Dînî Müceddidler: Yahud “Türkiye İçin Necât ve İ'tilâ Yolları”nda Bir Rehber, Mustafa Sabri	231
Hukük-ı Âile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnâmeleri Hakkında - 34, {Hukük-ı Âile Kararnâmesinin Ahkâm-ı Şer'iyyeye ve Maslahat-ı Ümmete Mugâyereti}, Sadreddin	233
Efâlin Hüsün ü Kubhu -3, Şeyh Muhammed Abduh (Terc. Hüseyin Mazhar)	235
İnkılâbât-ı Hâzîra Karşısında İslâm Âlemi, Ömer Rıza	237
Şeyhüislâm Efendi Hazretlerine, Mehmed Bâkî	239
Makâm-ı Muallâ-yı Cenâb-ı Meşîhat-penâhî'ye, Abdulkâdir (Müderris) ve diğerleri (Bursa'dan)	239
Makâm-ı Muallâ-yı Cenâb-ı Meşîhat-penâhî'ye, Süleyman Rûşdü (Müderris) ve diğerleri (Nazilli'den)	239
Dârûlfünûn ile Fikhîn ve Mesâil-i Şer'iyyenin Alâkası Yokmuş! [Sebîlürreşâd]	240
Yine Dârûlfünûn Tedrisâtı {Dârûlfünûn'da Tedrisât-ı Muhtelite Mes'elesi}, [Sebîlürreşâd]	241
Bir Timsâl-i Sukût {Şapkali ve Sarhoş Hanımlar}, [Sebîlürreşâd]	242
Kadınlarda Gâye-i Hayât Ne Olmalıdır? [Sebîlürreşâd]	243
İslâm Gürcistan'ı, [Sebîlürreşâd]	244
Yahûdîler ve Filistin, [Sebîlürreşâd]	245
Hindistan'ın Hâdimleri, [Sebîlürreşâd]	245
Şark-ı Vustâ'da İngilizler, ***	246
Anadolu Muhâbirimiz, [Sebîlürreşâd]	246
İ'tizâr, [Sebîlürreşâd]	246

416. Sayı22 Şa'bân 1337 - **22 Mayıs 1919** - 22 Mayıs 1335

Milletlerin Hayât ve Memâti {Musîbetler Milletleri Yeniden Diriltir}, [Sebîlürreşâd]	247
Esrâr-ı Kur'ân: {Darb-ı Mesel Îrâdındaki Maksad-ı İlâhî}, Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket)	248

Hâlâ Eski Yanlış Yollara Gidiyoruz {Rızâ Tevfik Bey'in Konferansı Münâsebetiyle}, Milashî İsmail Hakkı (Doktor)	250
Galeyân-ı Millî {İzmir'in İşgâli Üzerine Milletin Galeyân ve Kiyâmi}, [Sebilürreşâd]	252
Hükûmet-i Seniyyenin Notası.....	253
Kabinetin İstîfânâmesi Sûreti	254
Hatt-ı Hümâyûn Sûret-i Münîfesi, Mehmed Vahidüddin.....	254
Umum Vilâyat ve Elviye-i Müstakilleye Telgrafnâme-i Sâmî.....	254
İzmir Felâketi Karşısında, ***	255
Ne Oluyoruz ve Ne Olacağınız? ***	257
İzmir'in İşgâli ve Âlem-i İslâm, Ömer Rıza.....	257
Millet Birleşiyor da Münevverler Neden İttihâd Edemiyor? [Sebilürreşâd]	258
Milletin Münçî-i Millîye İntizârı, Mustafa Nazmi (Amasra)	259
Risâlet-i Âmme, Şeyh Muhammed Abduh (Terc. Hüseyin Mazhar)	260
YAZAR İNDEKSİ.....	263

Sebîlürreşâd

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

Cilt 16

Sayı 391-416

13 Şubat 1919 - 22 Mayıs 1919

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûşadır.)

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmâa-i İslâmiyyedir

ابعون اهدكم سبیل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

وَاللَّهِ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

13 Şubat 1919

12 Cemâziyelevvel 1337 Perşembe

13 Şubat 1335

Cild: 16 - Aded: 391

SEBÎLÜRREŞÂD AVN-İ HAK'LA ONALTINCI CİLDE BAŞLIYOR

أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

İnsanı fena yollara götüren merdûd Şeytan'dan Tanrı'ya sığınırim.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Herkese ve hâs kullarına başka başka iyilikleri olan Allah'ın adıyla başlarım.

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ. مَالِكُ يَوْمِ الدِّينِ. إِلَيْكَ نَعْبُدُ وَإِلَيْكَ نَسْتَعِينُ. إِنَّا عَلَيْكَ بِالصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ. صِرَاطُ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ عَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَنْهُمْ وَلَا الضَّالِّينَ. آمِنٌ

Hamd Allah'a mahsûstur. O Allah ki bütün âlemlerin Rabbidir. Herkese ve hâs kullara başka başka iyilikleri vardır. Hesâb gününün sahibidir. Yâ Rab, ancak sana kulluk ederiz ve senden yardım isteriz. Bizi doğru yola, ni'metlere nâil ettiğin, gazaba uğramamış kimselerin yoluna götür ve yollarını şâşırılmışlardan etme. Âmîn.¹

Tefsîr

Cenâb-ı Allah: Kur'an okuduğun vâkit Allah'a istî'âze et, buyurmuş olduğundan evvelâ "e'ûzübillâh" ile başlanır. Bu istî'âze müslümanın vazife hissiyle mütehasis olup vazîfenin hüsn-i ifâsına zarar getirebilecek her şeyden sakınmak lüzümunu hepsinden evvel bildiğini gösterir. Çünkü def'i mazarrat celb-i menfa'atten evlâ olduğundan bir kere vazîfenin icrâsına mâni' olabilecek sebep ve sâiklerden kurtulmalı ki insan içinde bilâ-ârıza devam edebilsin. İşte şeytandan yani her nevi' doğru yollara mâni' ve eğri yollara sâik olan maddî, ma'nevî

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzih ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunu vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

¹ Fâtihâ, 1/1-7.

tikçe hırs ve ihtirâsını artırır. Dîn-i İslâm netîceye rızâ emr eder. Fakat daha iyiye, daha ziyâdeye muvaffak olmak için çalışmayı da beraber emr eder. Zira elhamdülillâh demekle hem rızâ, hem tezyîd-i ni'met ma'nâsı murâd olunur. Elhamdülillâh'da rıza ma'nâsı zâhirdir. Bu rızâ felsefi ahlâk erbâbınca da fazîlet ve saâdetin en birinci şartı bilinmiştir.

Tezyîd-i ni'met ma'nâsı ise bir ni'mete hamd etmek o ni'metin kıymetini bilmek demektir. Bir şeyin kıymeti bilinirse tabî'î hüsn-i muhâfazasına ve artmasına çalışılır.¹ Âyet-i celîlesi de hamd ve şükürün ziyâde-i ni'mete hizmetini mübeyyindir. Nâil olunan ni'met için kuru kuruya dil ile hamd ediliip de kıymeti bilinmez ve hüsn-i muhâfazasına çalışmazsa o hamdin ciddi olmayacağı zâhirdir. Ni'metlerinin kıymetini bilip hamd edenlere Allah'ın maddî, ma'nevî yardım edecekleri elbette şüphesizdir. Binâenaleyh dîn-i İslâm rızâkâr ve hakdân ve hakikat-bîn bir dindir. Ne körük köründe nîkbîn, ne de bedbîn değildir.² (يَامِنْ مَكْرُ اللَّهِ...)³ ve (لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ)⁴ (إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ)⁵ dir.

Rabbülâlemîn buyurulması da hamd eden kimsenin: Yâ Rab, ben senin doğru yoluna giderek çalıştım ve şu hale geldim, halimden hoşnudum, ancak senin yoluna gitmeyip eğri yollar tutan kimselerin de sıhhât ve servet sahibleri olduklarını görüyorum, diyeceği geleceğinden, buna cevap olarak, Cenâb-ı Allah'ın bütün âlemin rabbi, yetiştiricisi olduğunu beyân buyururlar.

Bundan sonra hatırlara: Öyle olunca aramızdaki fark nedir? gibi bir suâl gelebileceğinden ona karşı “er-rahmâni'r-rahîm” yani: Allâhu te'âlânın herkese âm rahmetleri, ni'metleri, lütufları olduğu gibi iyi kullarına mahsûs ayrı daha ulvî ni'metleri de vardır. Eğri yollara gidenlerin nâil oldukları ni'metler herkese âm olan kaba ni'metlerdir. Doğru yolda gidenlerinki ise o ulvî ni'metlerdir. Binâenaleyh daha şereflidir, buyuruluyor. Bunun üzerine de bu fark ve şeref herkes tarafından takdîr edilmediği için eğri yollara gidenler belki de daha müreffeh yaşıyorlar. Bunnalar nasıl ve ne vakit belli olacak? diye bir fikir hâsil olması tabî'î olduğundan Allah mâlik-i yevmî'd-dîn: (hesâb gününün sahibi)dir diye cevâb veriliyor. Artık bunun üzerine her müşkil halledilip akla kanâat-i kâmile geldiğinden, kat'î sûrette rabt-ı kalb edilerek: Yâ Rab, ancak sana kulluk ederiz, her işimizde senin emrettiğin gibi oluruz demek farz oluyor. Ve bu sûretle her işte hakkın emri dâiresinde harekete karâr verip Allah'tan yardım istiyoruz. Yardım istememiz çalışmanın bize âid olduğunu gösterir. Neye çalışacağımız ve Allah'tan ne için yardım

isteyeceğiz? Onu اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ⁶ (صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرَهُمْ وَلَا الضَّالِّينَ) ayet-i celîleleri gösteriyor. Doğru sülükü yani ni'metlere nâil olmuş, gazaba uğramamış kimselerin sülükü olan doğru yolu bulmak ve yanlış yollara gitmişlerin yollarına düşmemek için çalışmalarımız ve yardım istememiz lüzumu ta'lîm buyuruluyor.

İşte hep bunlar gösteriyor ki müslüman i'tikâd ettiği şeyleri ancak akıl ve muhâkemesiyle mîzâna vurduktan sonra kabûl edecktir. Ve kelimelerde cem' sîgası kullanılmamasında ictimâ'î hayâta ve te'âvün ve tesânûd üzere yaşamak lüzümuna işaret vardır ve beş vakit namazlarımızda okuduğumuz Fâtihâ-i şerîfe, muhtevî olduğu hikmetleri düşünerek okunacak olursa her türlü ahlâkî murâkabelerin, salâh-ı hâllerin husûlüne kifâyet edeceğî zâhirdir. (إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ)

Zeyl- Ulemâ-yı İslâm Fâtihâ-i şerîfe için bütün makâsîd-i Kur'âniyyeyi müstemil ve ümmü'l-Kur'ân, ümmü'l-kitâb, el-esâs, el-kâfiye, el-vâfiye gibi birçok isimler vermişlerdir. Hakikaten Fâtihâ-i şerîfe bütün makâsîd-i Kur'âniyyeyi icmâlen muhtevîdir. Çünkü Kur'ân-ı azîmîş-şân ve bi'set-i nebeviyyeden gâye-i asliyye madâdî, ma'nevî her türlü mezâyâ ve mekârim-i ahlâkiyyeyi itmâmdir ve Fâtihâ-i şerîfede bunların kâffesinin esâs i'tibâriyla mevcûd olduğu şimdîye kadar söylediklerimizden anlaşılmıştır. Ve bu mühim keyfiyyet asr-ı hâzır felsefe-i ahlâkiyye ulemâsının âsâriyla da müberhendir. Meselâ Fransa'nın meşhûr ilm-i ahvâl-ı rûh ve ilm-i ahlâk mu'allim ve müelliflerinden Henri Marion ilm-i ahlâkı: Vazîfelerin ilmidir, vazîfe de insanın nefsinde duyduğu mükellefiyet hissidir, diye ta'rîf eder. Bu ta'rîf yani insanın kendisini mükellef bilmesi vazîfe ve mes'ûliyetini hissetmesi söylediğimiz vech ile bizim istî'âzemizde mündericdir. Henri Marion vazîfesinin, vezâ'if-i ahlâkiyyenin en nihâyet hesâb gününün sahibi âdil ve rahmân ve rahîm bir Allah'ın mevcûdiyetine inanmaya müntehî olacağını mu'tekid bulunduğuundan bütün kitabı Fâtihâ-i şerîfe'nin muhtevî olduğu esâsları vüs'ün yettiği kadar yani âyât-ı Kur'âniyyeye nisbetle pek sönüklü bir sûrette îzâhdan ibârettir.

Bir de Fransız ahlâk müelliflerinden Trol Payo nâmında bir mu'allim daha vardır ki kendisi dini münkirdir, vazîfe-i ahlâkiyye muktezâsi insâniyyettir deyip kalır ve ta'kîb ettiği ahlâk nâkis kalmış vazîfeleri nâ-tamâm kalmaktan kurtaramamış olduğundan akı mutmain etmekten uzaktır. Aklinca dinleri beğenmeyen bu müellif kitabının başında yazdığı ilm-i ahlâk ta'rîfinde Fatiha-i şerîfe'nin اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ (صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرَهُمْ وَلَا الضَّالِّينَ) âyetlerinin meâlini zîr etmek

¹ İbrahim, 14/7.

² A'râf, 7/99.

³ Yûsuf, 12/87.

⁴ Fâtihâ, 1/6-7.

⁵ Ankebût, 29/45.

ten başka bir şey yapmamıştır. İşte onun ahlâk ta’rifî: “Nev’-i benî-beşer neşv ü nemâsının muhtelif devirlerinde mütâla’ a edilerek terakkiyâtının ta’kîb ettiği hattı umûmî tersîm ve istikbâlde alacağı istikâmît irâe edilebilir.

[3] “Bundan başka en necîb en mes’ûd ve en insanî, en vüs’at-i hâl ile ve en mükemmel ve bizim muhabbet ve takdîrlarımıza en müstahîk olarak yaşamış kimsele ri mütâla’ a ve onların hayatları esnâsında müşkilât zamanlarında nasıl düşünüp nasıl his ve hareket ettiklerini tedkîk edebiliriz. İşte terakkiyât-ı beşeriyeyenin şerâ’iti ile insanlardan en iyilerinin ahvâl-i hayatıyyesinin mütâla’asından hayatı beşerin mümkün olduğu mertebe vâsi’ ve mes’ûd ve mükemmel olmasını müstelzim olan şerâ’it-i umûmiyye istidlâl olunabilir. Ve bu iki umûmî şartların mütâla’ası ilm-i ahlâki teşkil eder.”

Bir sürü kelimeler ki hulâsa edilirse: Nimetlere nâil olmuş, gazaba uğramamış, yollarını şaşırmamış kimsele rin gittikleri doğru yolu bulup ona göre hareket etmek demek istediği anlaşılır. Demek ki Kur’ân-ı Kerîm bu ma’nâyi, dîn-i İslâm hakkında bir takım sâ-i zanları kitabının birkaç yerindeki ta’arruzlarından anlaşılan ve kendisi en son asırda bütün ilimlerin terakkî ettiği bir zamanda yetişmiş olması sebebiyle peygamberleri cehâlet zamanlarının câhil adamları diye tâvsîf eden Avrupali müellif Jule Payo’dan kiyâs kabûl etmeyecek derecede âlî bir sûrette edâ buyurmuştur. Jule Payo eğer bir kere dîn-i İslâm’ı tedkîk etmek zahmetini ihtiyâr edebilse idi tabî’î söylemeklerini söylemezdi. Biz her hâlde bunun dîn-i İslâm hakkında ma’lûmât-ı sahîhası olmadığına at-federiz. Sâ-i niyyetine haml etmeyiz. Çünkü dinimiz sâ-i zanni sevmez, hüsn-i zan ile emreder.

Doktor Milash
İsmail Hakkı

TEVHÎD’E DÂİR

– 3 –

Bize i’tikâdi vâcib olan şey, dîn-i İslâm’ın akâyidde tevhîd dini olduğunu ve onun kavâ’idi tefrike gayr-ı müsâ’id bulunduğuunu cezm ve hükm etmektir.

Bilinmelidir ki: Akl-ı mevhûb; ilm-i akâidin en kuvvetli yardımcısı, nakl-ı meşrû’ da onun en muhkem rüknüdür. Bunların hâricinde tevehhüm olunan şeyler, tesvîlât-ı seytâniyye ve şehevât-ı nefsâniyye mahsûlüdür.

Hazret-i Kur’ân, akâyid-i dîniyyeyenin kâffesine hüccet-i bâhiredir, herkesin amelinde musîb ve muhtî olduğu sûretlere hâkimdir.

İlm-i tevhîdin gâyesi: Onu ikâme ve idâme etmek

farz olduğunun müttefekun-aleyh bulunmasıdır. Bu da Cenâb-ı Bârî’nin vâcib olan sıfât-ı sübûtiyyesine ve tavâsîfi gayr-ı câiz ve müstahîl bulunan sıfatlardan tenzîhine hâdim sûrette kesb-i ma’rifetle ona te’yîd-i i’tikâd etmek ve gönderdiği resulleri vech-i yakîn ile tasdîk eylemek keyfiyetleridir. Nefsin bu husûsta kuvvet-i itmi’nân hâsil etmesi ve emr-i i’tikâdda taklîd girîvesine düşülmemesi için Kur’ân’ın irşâd ve ihtiâvi ettiği ahkâm ve delâl-i kâti’ a pek büyük istinâdgâhtar. Zira cemî’-i mükvenâttâsha’-şaapâş olan kudret-i rabbaniyye âsârına ve onların ta-zammun ettikleri ulvî dekâyika nüfûz-ı nazarla istî’mâl-ı akıl ve mülâhazaya sâik olan evâmir-i kânûniyyeye temessük edildiği hâlde vicdân dahi îmânın mutmain olacığı netâyic-i yakîniyyeye destres olmak emr-i muhakkaktır. Babalarından tevârûs ettikleri akâyid ve muhterâ’ât-ı fâside ile karinlarını dolduran eski ümmetlerin hâl ve mesleklerini taklîd etmekten ve bu misilli mu’tekadâti yâkmak ve sâliklerinin vücûdunu akîm bırakmak madsâdiyla olsun vaz’ ettikleri kavâ’id ile uğraşmaktan bir fâide iktitâf olunamaz, nehy-i Kur’ân dahi bunlara müsâ’id degildir.

Çünkü taklîd, hakkın şekl-i aslîsini bâtila, nâfi’ olan bir şeyi muzır netîceye tâhvîle sebeb olmaktan hâlî kalamayacağı gibi hayatı ta’zîb ve idlâl edecek, tecemmûlât-ı insâniyyeyi haleldâr kılacak hâllerden de vikâyeye sâlih olamaz.

Aksâm-ı Ma’lûme:

Mütekellimîn yani ilm-i kelâm erbâbı, ma’dûmede, mevcûdede seviyyen itlâk olunan ma’lûmun ahkâmını üç kısma ayıırlar. Bunlar da: Mümkin bizzat, vâcib bizzat, müstahîl bizzat denilen şeylerden ibârettir.

Hadd-i zâtında yok olması haysiyetiyle şey’-i ma’dûmu vücûdu müstahîl diye ta’rif ederler. Kat’ân gayra muhtâc olmayarak vücûdu kendinden olana da vâcib, vücûdu da ademi de kendinden hâsil olmayıp hâricî bir sebebin ta’allukuya tekevvün eden şeye de mümkün itlâk olunur.

Mümkinün vücûda gelmesi bir mûcide muhtâcdır. Kiyâm-ı vücûduna bir sebeb olmaz ise hâl-i ma’dumiyette kalır. Bunun için mümkünün vücûduna gayr ile vücûb ve istihâle âriz olur. Yani bir mümkün, kendine göre bir şekl-i imkânı ihrâz etmesi hasebiyle mümkün bizzat sayılırsa da sebeb-i husûlü irâde-i ilâhiyye olmak i’tibâriyla vâcib li-gayrihî olur.

O mümkünün irâde-i ilâhiyyeden başka bir sebeble vücûda gelmemesi de müstahîl li-gayrihî olur. Ma’lûmun hükmü, hakîkatte bir emr-i mefrûzun keyfiyet-i husûlü ilim ve akila mutâbık olmasında cârîdir. Hükm-i ma’lûmun bu ta’rifinden hâric olan müstahîle dahi teşmîli, bir nevi’ mecâz tarîkiyledir Nitâkim müstahîlin ahkâmı karâben fasl-ı mahsûsunda zikr olunacaktır.

Ma'lûm ta'bîrinin ol sûretle müstahîle de itlâkından murâd ona verilmesi mümkün olan ve aklen ihtirâ' ve tecvîz olunan hüküm demektir ki onun fehm ü ityâni çaresine o tarîkle erişilebilir.

Müstahîl:

Müstahîl bizzatın hükmü ona vücûd târî olamamasıdır. Zira [4] adem, yokluk demek olması haysiyeti[y]le müstahîlin levâzîm-i mâhiyyetinden yani îcâbât-i zarûriyyesindendir. Eğer müstahîle vücûd târî olsa idi husûl-i vücûdu zâten mümteni' bulunması i'tibâriyla onun mâhiyyeti selb edilmiş olurdu. Halbuki müstahîl, kâbil-i vücûd değildir. Bu cihetle kat'an mevcûd olamaz. Belki onun için bir mâhiyet-i mevcûde tasvîr edilmesi imkân-i akıldan hariçtir. Binâenaleyh hiçbir sûretle hatta zihnen bile mevcûd değildir.

Mümkünün Ahkâmı:

Mümkün olan şeylerin bazı ahkâmındandır ki, bir sebeb ta'alluk etmeyince vücûd bulamaz. Bir sebeb vâki' olmaksızın ma'dûm dahi olamaz.

Vücûd ve adem vasfının hiçbirini onun levâzîm-i zâtiyyesinden değildir. Binâenaleyh her ikisinin zât-i mümkünne nisbet ve ta'alluku aynı derecededir. Yani vücûd ve ademi sebebe istinâddan tecrîd olunamaz. Çünkü onun vücûdunda veya ademinde sebebin intifâsi farz olunduğu takdirde iki müsâvî şeyleden birinin bilâ-müreccih diğerine rûchânı bulunması lâzım gelir ki bu da bil-bedâhe bâtildir.

Ta'bîr-i diğerle mümkünün gerek vücûd ve gerek in'i-dâmi sebebe merbûtiyetleri i'tibâriyla iki kîsm-i mütesâvî demek olduklarından bunlardan birinin bilâ-sebeb isbâti, iki kîsm-i mütesâvîden birinin bilâ-müreccih diğerine rûchânını müstelzim olur. Bu ise bedâheten muhâldir.

Yine mümkünün bazı ahkâmındandır ki bir mümkün vücûda gelirse hâdis olur. Zira yukarıda beyân olunduğu vechile mümkünün vücûdu her hâlde bir sebebe muhtaçtır. Binâenaleyh her hâdis olan şeyin bir muhdisi olduğu muhakkaktır. Bu mümkünün vücûdu selbin vücûdundan evvel hâsil olduğu yahud onun vücûduyla sebebin vücûdu bir anda vukû'a geldiği veyahud onun sebeb-i vücûdundan sonra tekevvün ettiği farz olunduğu takdirde bu üç mefrûzdan evvelkisi bâtildir. Çünkü muhtâcın müftekir olduğu muhtâcun-ileyhe tekaddüm etmesi lâzım gelir. Bu ise ma'nâ-yı ihtiyâci ibtâldir. Halbuki ihtiyâcin sübûtuna istidlâl edilmeliydi. Vücûdden sebeb-i vücûdunun tekaddümü lâ-bûd olduğuna göre bu mefrûzun hilâfini mü'eddî olan ihtmâl-i mezkûrun sübût-i butlânı derkârdır.

Zîr olunan üç mefrûzdan ikincisi de bâtildir. Çünkü vücûdun hem tekevvünü, hem de bunun sebebi ân-

vâhidde vukû'a gelmesi her ikisinin mertebe-i vücûdda tesâvî etmesini îcâb eyler. Bu ise ikisinden birinin eser, diğerinin müessir olduğu hükmünü tazammun eder ki tercîh-i bilâ-müreccih olur.

Akil ise birinin illeti, diğerinin ma'luliyeti yani sebeb ile müsebbibin yek-diğerinin vücûdunu istilzâm eden ve bilâ-müreccih rûchânı teşkîl eyleyen bu faraziyyeyi kat'an tecvîz etmez. Şu hâlde o hükmün de butlânı bedîhîdir.

Zîr olunan üç mefrûzdan üçüncüsünün sıhhati zâhirdir. Çünkü bir mümkünün vücûda gelmesi ona ta'alluk eden sebebin vücûdundan sonra kâbîldir. Binâenaleyh emr-i mümkün sebebin mertebe-i vücûduna karşı mesbûk bil-adem iken onun luhûk-i te'sîriyle tahaddüs eder. Bu takdîrce hâdis olan bir şeyin vücûdu evvelce adem ile mesbûk olması sebebiyle ademden vücûda gelen her mümkün hâdis olur.

Mümkün ma'dûmîyet hâlinde bir sebeb-i vücûdîye muhtâc değildir. Zira adem selbdir. Meslûbiyet ise bir vücûda istinâd ihtiyâcından bil-bedâhe berîdir.

Mümkünün ma'dumîyet hâli bir gûne te'sîre tâbi' olamasına ve onun bekâsını müstelzim bir sebebin bulunmamasına binâendir.

Ancak bir mümkünün vücûda gelmesi için her hâlde bir sebeb-i vücûdîye bi'z-zarûre ihtiyâci rütbe-i bedâhettedir. Çünkü yokluk, vücûdun mahall-i sudûru olamaz. Binâenaleyh bir mevcûd hâdis olduğu vakit onun hudûsu her hâlde bir mevcûdun îcâdının ta'allukuya husûle gelir. İşte bu beyân olunanların cümlesi bedîhîdir.

Mümkün, vücûda gelmesinde sebebe muhtâc bulunduğu gibi bekâsında da sebebe ihtiyâci vardır. Evvelce beyân olunduğu gibi zât-i mümkün, kendiliğinden vücûdu iktizâ etmez, ademe vücûd dahi sebebsiz müreccah olamaz. Fakat o mümkünün kisve-i vücûda gelmesi bir sebeb-i vücûdî-hâricînin ta'allukuna merbûttur. Bu sûret, mâhiyyet-i imkânın levâzîminden olup infikâk kabûl etmez. Şu hâle göre mümkünün kendiliğinden vücûdu iktizâ eder bir hâli yoktur. İmdi mümkün ibtidâen kesb-i vücûd etmesiyle o vücûd-i müktesebin bekâsı arasında bir fark olmaksızın her hâlde ademine vücûdunu tercîh edecek bir müreccîha ihtiyâci sâbit olmuş olur.

Biraz evvel zîr olunduğu üzere sebebin ma'nâsi menşî-i îcâd olan ve vücûd veren şeydir ki bu mûcid, illet-i mûcide, illet-i fâile, fâil-i hakîkî ve bunlar gibi hâlikiyet ma'nâsını ifâde eden sâir ta'bîrâtla tâvsîf edilir. İşbu el-fâzda şeklen ihtilâf görülse bile müfid oldukları ma'nâlar tebâyun etmez. Bazen şartta; yahud mu'idde de (hâzırlayıcıya) sebeb itlâk olunur ki mûcidinden kabûl-i îcâdi tehiyye eder. Sebeb; bu i'tibâra göre ibtidâ-i hâlinde kendisine ihtiyâc görülür. Bekâ husûsunda ise ondan

müstağnî kalınır. Bazen de böyle bir sebeb-i mu'iddin evvelâ vücûduna, sonra da in'idâmına lüzüm görünür. Nitekim bir hânenin inşâsında dülgerin, ustanın vücûdu şarttır. Fakat bennâ yani usta öldüğü vakit hâne binâsına halel gelmez. Demek olur ki bennâ hâneye nefh-i vücûd etmeyip hânenin şeklär-i mahsûsunda vücûda getirilmesi, onun arzusunun tarz-ı ta'allukuna ve vesâit-i lâzımenden istî'mâline zihin ve sâir kuvâyî sarf etmesine mütevakkifdir.

Mütercimi: Hüseyin Mazhar

Şeyh Muhammed Abdûh

* * *

[5] **HUKÜK-I ÂILE VE
USÛL-I MUHÂKEMât-I ŞER'İYYE
KARÂRNÂMELERİ HAKKINDA**

20

57'nci maddede: "İkrâh ile vukû' bulan nikâh fâsidir." denilmiş. Lâyihada mezheb-i Şâfi'i'ye müstenid olduğu gösteriliyor. Halbuki velisi tarafından ikrâh olunan bikr-i bâliğanın nikâhı her mezhebde sahîhdir. İhtilâf ancak hakk-ı velâyeti olmayan bir kimse tarafından ikrâh vukû'undadır.

İki tarafın delilleri kütüb-i fikih ve eserde mezkûr olup ittibâ'a ehak olanı ehlînin ma'lûmudur. Burada onun tafsîlâtına girmeye mahal görülmeli. Komisyon da bu cihetten bahsetmiyor. Mezheb-i muhtârin delîl ve me'hâzi kuvvetli değildir, demiyor. Ancak ona karşı bazı matâ'in ve i'tirâzâtı revâ görüyor. "Bir takım eşirrâya cûr'et vermiş, nice muhadderâtın kaçırılmasını ve âileleri onları kurtaramayıp felâketlerini intâc eylemiştir." deniyor. Ve kavl-i âharın kabûl olunduğu sûrette hep bu fenâlikların önü alınır, mütâla'aında bulunuyor.

Lâkin bunlar hep yanlış ve mübâlağalı. Gerçi bu misilli fenâliklar hiç olmuyor değil. Bazen vâki' oluyor. Lâkin mense'i -hâşâ- ahkâm-ı dîniyye ve mezhebiyyeden değildir. Böyle zannetmek büyük hatâdır. Bu gibi zünûn ancak vekâyi'i uzaktan haber alan kahvehânelerde ve kîrâathânelerde iştirip hakâyikine vâkif olmayanların ez-hânında câygîr olmuştur. İşin künhüne âgâh olan erbâb-ı besâ'ir böyle demezler ve böyle düşünmezler. Eşirrânın kaçırıp bil-farz ikrâh ile nikâh ettikleri kızları âileleri ve velileri niçin onlardan kurtaramaz olsunlar? Eşirrâ ehl-i salâhîn küfüvleri değıllerdir. Kefâ'et yalnız mâl ve hîrfet gibi husûsâtta değil, kavl-i muhtâr üzere adâlet, diyânet cihetinde de mu'teberdir. Kızı ikrâh ederek değil, eşirrâdan biri onu rizâsıyla nikâh etmiş olsa bile velileri i'tirâz ederek fesh ettirmek hakkını hâizdir. İmâm Ahmed'in mezhebinde ise onların icâzetleri lâhik olmadıkça nikâh nâfiz değildir derler. Şer'-i şerîfin eşirrâya cûr'et vermedi-

ğini ve böyle musâb olan âilelere felâket götürmediğini, bilakis onlar için bir tabîb-i müdâvî, devâ-yı şâfi mertebesinde nâfi' ve meded-res olup bâ'is-i necât ve saâdetleri olduğunu da bilirler.

Erbâb-ı fazl u basîret için buralarını her ne zaman olsa takdîr eylemekte düşvâr olmayıp, ancak vekâyi'in sûret-i cereyânını lâyikıyla bilmeye ve etrafıyla öğrenmeye vâbestedir. Binâenaleyh tasvîr ve beyân edeceğiz.

Bu misilli ahvâl ekseriya köylerde ve nâdiren bazı kasabâttâ vukû' bulur. Ve iki türlü tekevvün eder

1) Kızın rizâsiyla olur. Sevmiş olduğu delikanlı ile sözü bir edip kaçarlar. Âilesinin şikâyetleri üzerine tutulup hükümete getirildiklerinde "Çocuk beni kaçırmadı. Ben onu kaçıldım ve ona vardım, yahud varacağım" der. Vukû'âtın ekserisi de bu kabildendir.

2) Kızın rizâsi bulunmaksızın kaçırılmış olmalıdır ki nâdiren vukû' bulur. Ve erkeğin hîrs ve yeisi ile kudret ve kuvvet ve kemâl-i tuğyân ve ihânet-i hâssalarını cem' etmiş olmasına tevakkuf eder ki bu sûrette kızı eline getirdiği gibi saklamış ilişmemiş olması da pek vâki' değildir. Meğer ki ikrâh ile nikâhın mün'akid olacağını bilen takımdan olup da onunla iktifâ eylemiş ve ona iğtîrârla ziyâdesini düğün vaktine ta'lîk eylemiş olsun. Halbuki tutulup getirildiği vakit veliler ber-vech-i meşrûh nikâhı fesh ettirebileceklerinden fâsık o hevesine nâil olamayacak. Kız bekâretiyle elinden kurtulacak. Ve âilece nâil oldukları bu necât ve saâdeti ikrâhla nikâhın fâsid olduğuna değil, şer'an mün'akid olduğuna medyûn kalacaklardır.

Gelelim nikâh vâki' olsun, olmasın takarrub vâki' olmuş ise işin rengi daha ziyâde değişir. Evvelâ her iki âile için musîbet pek fecî' ve muzlim olarak rû-nûmâ olur.

Erkek tarafı kızın velilerinin şikâyet ve da'vâlarının neticesinden, çocuğun giriftâr olacağı cezanın şiddetinden lâzân, kızın velileri ise ugradıkları belâya karşı dem-bestî ve hayrândırlar. Şikayetlerinde ısrardan ziyâde işi temizlemeyi düşünür ve yavaş yavaş öteki âile ile bâtiñen hem-fikir olurlar. Değil nikâh olmuş ise hakk-ı i'tirâzlarını istimâl eylemek, olmamış ise îcâd etmek isterler.

Ve bir aralık musâlihîn tavassut ederek iki âile gizlice birleşir, akid yok ise icrâ ederler. Lâkin yâr u ağıyâra karşı bunu olduğu gibi izhâr edemezler. Namuslarını bi-kadîri'l-imkân tathîr için "Nikâh, kızın kaçırıldığı zaman icrâ edilmiş imîs" derler. Kızın rizâsiyla olmuş denilmesi de işlerine gelmediğinden ağıyâra karşı "İkrâhla vukû' bulmuş, lâkin müftüye danışık, olur, diyor. Ne yapalım? Biz de hükm-i şer'iye râzi olduk." diyerek beyân-ı ma'zerete çalışırlar ve mahkemeye karşı da iktizâsına göre nikâhın vukû'unu yahud kızın rizâsını ileri sürüp işin içinden çıkarlar.

Vekâyi'in hep bu yollarda cereyân etmekte olduğuna devâir-i istintâkiyye ve mehâkim-i adliyyenin evrâki şâhiddir. Düşünelim, ikrâhla nikâhin mün'akid olması eşîrrâya cûr'et mi veriyor, yoksa erbâb-ı salâh için namuslarını muhâfazaya bir vesile mi oluyor?

Bu hükmün tağyîr ve tebdîlinden kızları kaçırılıp musâb olan âileler için hiçbir maslahat ve menfa'at hâsil olmaz. Bilakis bir kat daha müşkilâta [6] ma'rûz kalmalarını intâc eleyecek. Bundan böyle kızlarının bekâretiyle avdet etmesi me'mûl ve muntazar olmadığından emr-i vâkı'a karşı boyunlarını eğip mahkemedede "Kızın rizâsiyla nikâh olmuşlar" demeye de onları mecbûr edecek.

Bu misilli vekâyi'in öünü almak için bu maddenin hiçbir te'siri, "Evrâk üzerinde hükm-i şer'i tağayyür etti, mezheb tebdîl olundu." denilmekten başka hiçbir semelesi olmayacağından.

Bu gibi fenâlikların bir dereceye kadar öünü almak ve mümkün oldukça tâhfîf ve taklîl olunmak ancak müteâcîsirlerinin ve muâvinlerinin mücâzât edilmeleriyle olabilir. Kız kaçırma ve nikâha ikrâh eylemek fiili ise mücib-i ta'zîr olur. Bundan dolayı nikâhin in'ikâdi üzerine terettüb eden mesâlih ve menâfi'i fedâ ederek fesadına gitmeye, müberhen olan mezheb-i muhtâri terk etmeye, yahud onlarla beraber her izinnâmesiz nikâh edenleri ve şâhidlerini hapis ile cezâlandırmaya sebeb yoktur.

21

73'ncü maddede: "Zevc zevcesiyle hüsni mu'âşerete, zevce dahi umûr-ı mübâhada zevcine itâata mecbûrdur." denilmiş. Hüsni mu'âşerete diyecek yok. Lâkin zevcenin vazîfesi zevcinin evâmir-i meşrû'asına itâat eylemekti. Umûr-ı mübâhada her neyi emredere yapmak değildir. Umûr-ı mübâha; Hak celle ve alânın kullarını kendi re'y ve maslahatlarına göre fiil ve terkine me'zûn kıldığı şeyler demektir. Bir fiilin mübâh olmasından dolayı hiç kimse diğerine onunla emretmek yahud ondan nehy etmeye salâhiyeti yoktur. Emrin meşrû' ve mutâ' olması da ehlinden sâdir olmasına, me'mûrun-bih olan emrin onun hukükündan yahud ikâmesine me'mûr olduğu hukûk-ı ilâhiyyeden bulunmasıyla olur. Erkek zevcesine tatahhur ve iğtisâl etmesi, namaz kılması, zinetlenmesi ve firâşına gelmesi gibi husûsları emreder. İzni olmadıkça hânesinden çıkmaktan da nehy eder. Lâkin bir şeyi filana sat, yahud şu fakire ver ve bilâ-mûcib ayakta dur, yahud mindere oturma yahud oğlunu evlendirme diyemez. Diyecek olursa itâat etmeyebilir. Umûr-ı mübâhada itâat meslek-i sâfiyyede mûrîdân için aranılır. Mûrîdân şeyhin işârâtına tâbi' olmalıdırlar denilir. Bu da Allah'ın mübâh ettiğini şeyhin icâb ve tahrîme salâhiyetdâr olduğundan, sâlik kabûl etmezse âsim olacağından değil, mûrsidin isâret-i vâkı'aasinin bir maslahat-ı şer'iyyeyi mutazammin

olması melhûz ve mûrîd onu bilmese de imtisâl eylemekte bir mahzûr olmayıp kendisi için hayatı olacağı me'mûl olmasındandır, mendûbdur demektir. Umûr-ı mübâhada itâat başka türlü tasavvur olunamaz.

Sadreddin

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMÎYYESİ'NE

Cerîde-i ferîdenizde akd-i nikâha dâir fudalâ-yı muhâteremeden Sadreddin Efendi hazretlerinin makâlât-ı hakîmânelelerini kemâl-i iftihâr ile okuyorum. Pek doğrudur. İki şey daha vardır. Bilmem siz ne dersiniz? Biri; doktorun mu'âyenesi diğer de hâkimin huzûrunda akd-i nikâh edilmesidir. Bu iki şeyde harpten çıkan zayıf ve yorgun millet âcizlik getiriyorlar. Çünkü kazâmiza altı yedi sâ'at mesafede köyler vardır. Hele bu kişi mevsiminde soğukta, yağmurda, çamurda doktora mu'âyeneye gitmek için on on beş lira araba kirası verecek, mu'âyne olduktan sonra on gün de i'lân vardır. On gün sonra hâkimin huzûruna gitmek için on on beş lira araba kirası lâzım. Tabii altı yedi sâ'at mesafeden gidilip geri dönülmey ya. Hanlarda kalması icâb eder. Şu pahalılıkta yemek içmek ve han parası beş on lira, yekûn otuz kırk lira fazla masârif havaya gidiyor.

Zannedersem doktora hâcet yok. Çünkü illeti olan oğlan ölünceye kadar beraber yaşayacak âilesini bulaştırmaz. Çünkü bulaştırırsa def'i için para sarf edecek. Bunu illetini izâle etmedikçe evlenmez. Zamân-ı saâdetten iki sene evvelisine gelinceye kadar tarafeyin ve velilerinin hüsni rizâlarıyla iki şâhid huzûrunda akd-i nikâh edegelmekte idi. İlletli olduğu hâlde evlendiği yahud evli olup illeti başka yerden kapıp âilesine bulaştırdığı yoktur. Hiç bilmem. Buralarda vukû'u yoktur.

On gün i'lânda da düşmanlık yapacak olsa yapabilir. Çünkü insanın ahbabı varsa, düşmanı da var. Oğlunu kız tarafına, kızı oğlan tarafına kötü bildirir. Fitnelik sokar, evlenmemelerine sebeb olur. Oğlanın yahud kızın kötü namı çıkar. Tâlibi çıkmaz.

Doktorun mu'âyenesi, hâkimin akd-i nikâh için kazâya gitmek zahmetini ve otuz kırk lira sarfiyâti gören fukarâlar geç evlenebilecekler. Çünkü para kazanmak vaktini bekleyecek. Ma'lûm ya, nüfûsumuz azaldı. Bir dakika evvel evlenebilmeli. Nüfûs-ı millet çoğalmalı, paraşı çok olan zenginlerimiz evlenebilir. Fakat zenginlerin evlenmesiyle nüfûsumuz çoğalmaz. Hem de yollarımız iyi olmamakla beraber ()¹ köylünün güç ile tedârik eylediği para ve elbiseyi ()² eli koynunda kaldığı olmuştur.

¹ Buradan dört-beş kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan dört-beş kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Bunun için doktor mu'âmelesiyle hâkimin akd-i nikâhi mes'elesinin lağvincı, yine evvelki gibi sünnet-i şerîf vech üzere akd-i nikâh edilmesini temenni ederiz.

Zira iki buçuk kişi kalan yerli ahâlî ve muhâcirlerin izinnâmesiz, [7] mu'âyenesiz evlendiklerine tama' ediyorlar. Muhâcirlerin evlenmesi izinnâmesiz, mu'âyenesiz olduğu için hergün düğün yapıyorlar. Yerli fukarâlarımız ise vakit bekleyecek, otuz kırk lira para kazanacak da düğün yapacak. Bu sebeble çok geç kalıyor.

Doğrusu ya, evvelki gibi sünnet-i şerîf vech üzere olsa bendeniz de evlenebileceğim. Benim karyemde kırk elli kişi fukarâ bulunur. Hep evleneceğiz. Ammâ otuz kırk lira kazanalım sonra evlenelim der isek geç kalırız. Nüfûs-ı milleti çoğaltmak için bir an evvel evlenmek yoluna gidilmeli.

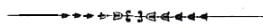
İşbu mektûb-ı âcizîyi gazetenize göndermekten maksadım evlîyâ-yı umûrumuzun nazar-ı dikkatlerini celb etmektir. Yok illâ emrimiz yerine gelecektir, denilirse hükûmetten maâşı verilmek üzere seyyâr bir doktor ile bir nâib ta'yîn edilsin. Şimdi sizden bir suâlimiz var: Biz mu'âyene olmadan ve nâib bulundurmadan nikâh akd edersek günâhkar olur muyuz? Bizim köy halkı gibi daha pek çok köyler de cevâbinizdan memnûn kalacaklardır.

Emrudabad Nâhiyesi'nde Yaya karyesinde

Çerkes Ahmed Hamdi

SEBÎLÜRREŞÂD

Bunun günâhî var, diyen zâten yok. Günâhî olmadığı lâyîha komisyonunun mazbatasında da zâhirdir. Ancak hükûmet bunu men' etmiş ve icrâ edecek olan âkîd ile şâhidler için ağır cezâlar ta'yîn ederek Kânûn-ı Cezâ'ya zeyl olmak üzere karâr-ı muvakkat ittihâz eylemiştir. Henüz Meclis-i Meb'ûsân tarafından kabûl edilmeyen bu karârnâmenin maslahat-ı ümmete mugâyir ve bazı maddeleinin ahkâm-ı şerî'ata da muhâlif bulunması hasebiyle kabûlü muvâfîk olmadığına dâir bahis bahis derc etmekte olduğumuz lâyîha-i intikâdiyyede ma'lûmât-ı kâfiyye vardır. Înşâallâh yeni teşekkül edecek Meclis-i Meb'ûsân bu ahvâl-i tahammûl-fersâyı da nazar-ı dikkte alarak nikâhların sünnet-i şerîf vech üzere yapılmasına mümâna'at etmez.

MEMLEKETİMİZDE AHLÂK MES'ELESİ

Geçenlerde Polis Müdürü Halil Bey tesettür mes'elesi hakkında rüfekâmîzdan birine bazı beyânâtta bulunmuştur. Bu mes'ele Halil Bey'in, tesettür emr-i dinisinin son zamanlarda pek ziyâde ihmâl edilmesine mebnî bir beyânnâme neşrine karâr vermesi üzerine zuhûr etmiş-

tir. Tesettür mes'elesinde hükûmetin hakk-ı müdâhalesi gâyet tabî'i, gâyet meşrû', gâyet lâzımdır. Tesettür bizde yalnız dînî değil, ahlâkî mâhiyeti de hâizdir. Dünyanın her yerinde hükûmetlerin halkın üzerine velâyet-i âmme vارد. Bu velâyet-i âmme halkın hukukunu muhâfazaada olduğu kadar, ahlâkını da muhâfaza husûsunda cârî ve hâkimdir. Bu lütûm ve hikmete binâendir ki bütün memâlik-i mütemeddede bir zâbita-i ahlâkiyye mevcûddur. Bu zâbita bilhassa kadınların muhâfaza-i ahlâk ve iffeti mes'elesiyle iştigâl eder. Hatta bazı memleketlerde bu husûsta daha ileri de gidilerek kadınların yoldan çıkmalarına mâni' olmak için husûsî bir takım teşkilât yapılmıştır ki bu teşkilâtın vazife ve salâhiyeti ekseriyetle pek vâsi'dir. Kadınların ahlâkî mes'elesine en ziyâde ehemmiyet verilen garb memâlikî içinde bilhassa İngiltere ve Amerika şâyân-ı tezkârdır. Bu iki memlekette kadın mes'elesinde mübâlâtsızlık, Avrupa'nın saîr memleketlerine nisbetle çok azdır. Londra'yı ve bilhassa ikinci derecede İngiliz şehirlerini gezip tedâkîk etmiş olanlar oralarda kadınların fezâil-i ahlâkiyye ne kadar ileri gittiklerini, bilhassa şekil ve kıyafetçe nasıl âdâb ve ahlâka ri'âyet ettiklerini ve hükûmetin de bu husûsa nasıl muta'assibâne denilebilecek bir teyakkuz ile atf-ı nazar-ı ehemmiyet eylediğini görmüşlerdir.

Amerika'da ise bu husûsta daha ileri gidilmektedir. Amerika'da zâten din mes'elesinin de büyük ehemmiyeti vardır. Amerikalılar mu'tekid görünmeye pek ziyâde meyyâldirler ve bu diyânetin de ahlâk-ı umûmiyye üzerinde te'sîr-i azîmi bulunduğu kâildirler. Din ve ahlâkin umûmî sûrette Amerika'da böyle ehemmiyetli bir telakkîye mazhar olduğundan dolayıdır ki Amerikalılar, kadınların ahlâkî, kıyafeti husûsunda da hükûmetin velâyet-i âmme hakkını her yerden ziyâde istimâl ederler. Bu babda pek çok misâl gösterilebilir. Ez-cümle bundan beş altı sene evvel bir aralık pek moda olan ma'hûd kısa fistanlar yeni çıktığı zaman, bu kıyâfetin ahlâk nokta-i nazarından çırkınlığını nazar-ı dikkate alan Amerika'nın Teksas Eyâleti Belediyesi kadınların giyecekleri fistanların yerden on beş santimden daha kısa olmamasına karâr vermiş ve bu kararı bilâ-tereddüd tatbîk ve infâz eylemiş idi. Bizde hükûmetin ahlâk-ı umûmiyye nâmına kadınlarımızın şekil ve kıyafetine her karışmak istemesi üzerine bilâ-lütûm âvâze-i itirâzî yükseltenlere Amerika'da kadınların kıyafetine karşı vâki' olan şu müdâhale pek müskit bir cevâb teşkil edebilir.

Halbuki bizde yalnız ahlâk nokta-i nazarından değil, din nokta-i nazarından da bu gibi mesâilde hükûmetin hakk-ı müdâhalesi, daha doğrusu vazife-i müdâhalesi vardır. Hükûmetimiz resmen bir hükûmet-i İslâmiyyedir. Bu i'tibâr ile dinimizin evâmir ve nevâhîsine âid mesâil

ile iştigâle mecbûrdur. Buna nezâret eylemek vazîfesidir. Fakat tesettür mes'elesini yalnız bir ahlâk mes'elesi olarak telakkî de etsek bu husûsta hükûmetin her ân müteyakkız durmasını mûcib bî-nihâye esbâb vardır ki bunlar hatta münâkaşa bile edilemeyecek derecelerde hükûmet için birer hak teşkil eder.

Kadınlarımızdan bazısının ahkâm-ı dîniyyeyi, âdât-ı millîyyeyi, îcâbât-ı ahlâkiyyeyi bazen tamamıyla ihmâl ederek yalnız müteddeyyin olanları değil, ale'l-umûm erbâb-ı namusu rencîde edecek şekil ve kıyâfette sokaklara [8] çıkışmasına karşı hükûmet nasıl olur da müdâhale etmez? Bugün hiçbir Müslüman erkeği tasavvur olunabilir mi ki başına şapka giysin de İstanbul sokaklarında gezmeye çıksın? Böyle bir şey yapan olursa hükûmet derhal buna karışmaz ve bu cûr'et ve tecâvüzu irtikâb edeni şiddetle tecziye eylemez mi? Hatta bu kadar ileriye gitmeye de hâcet yok, şekil ve kıyafetçe ale'l-âde mübâlâtsızlık eden ve meselâ hava sıcak bahanesiyle ceketini çıkarıp gömlek sokaklarda gevzmeye kalkışanları kuvve-i zâbita men' eylemeye me'mûr değil midir? Tesettür mes'elesini en sâde bir âdâb-ı umûmiyye mes'elesi addetsek yine hükûmetin hakk-ı müdâhalesini ve pek bedîhî ve pek meşrû' addetmemiz lâzım gelir. Görülüyor ki her hangi nokta-i nazardan muhâkeme edilse hükûmetin bu gibi mesâilde velâyet-i âmmesine istinâden halka râh-ı müstakîmi göstermek vazîfe ve mecbûriyetini tasdîk eylemek zarûrîdir. Bu cihetle Polis Müdürü Halil Bey'in bilhassa bu günlerde pek çırkin bir şekil alan tesettür mes'elesi münasebetiyle bir beyânnâme neşrine tevessül eylemesi ve bu bâbda lede'l-îcâb zabitayı müdâhaleye me'mûr etmek istemesi pek doğru, pek mutabassîrâne bir hareket idi.

Çok şâyân-ı ta'accübdür ki bizde hükûmet ne vakit böyle ahlâk mes'elesinde harekete gelmek istese derhal buna mu'teriz bir zümre zuhûr eylemektedir. Halbuki mes'ele Meşrûtiyet'ten beri pek moda olan hukük-ı nisvân ile hiç de alâkadâr addedilmeyerek ale'l-âde bir ahlâk mes'elesi gibi telakkî olunsa böyle nâ-be-câ itirâzâta mahal kalmayacağına şüphe yoktur. Kadınlarımızu umûmiyeti i'tibâriyla şekil ve kıyafete âid mübâlâtsızlıklarından dolayı mu'âteb addeylemek tabî'i kimsenin aklından geçmez. Fakat şurası muhakkaktır ki Meşrûtiyet'ten beri başlayan ve son dört harb senesi zarfında büsbütün tezâyûd eden serbestî-i harekâta ittibâ' eyleyen bir kîsim var ki bu kîsim ister ahlâk za'afından olsun ister sırf modaya inhimâk hevesiyle olsun memlekette kadınlığını sâ-i zan altında bulunduracak etvâr ve ahvâl iltizâm ediyor. Buna karşı bazı tedâbîr ittihâzi lüzûmu, meselâ mekteplerde çocukların ahlâk ve terbiyesine ihtimâm etmek lüzûmu kadar gerek hükûmetin, gerek âmme-i

milletin pek tabî'i bir vazîfesidir. Bu vazîfenin sûret-i icrâsı hakkında belki müdâvele-i efkâr edilebilir. Fakat esâs hakkında ittihâd edememeye bir türlü aklımız ermiyor. Bizde yalnız kadınlarımız değil erkeklerimizin de münevver tabakası ahlâk nokta-i nazarından maatteessûf muhâtâc-ı vesâyet bir hâlde bulunuyor. Hatta kadınlarımıza Avrupalılara benzemek iddiâsiyla mezâyâ-yı asliyye-i İslâmiyyelerini gaib eylemelerinde kendilerine yol gösterenler kısmen de bu sûretle irfân ve iz'ânları noksân olan erkeklerimizdir. Hem o erkeklerin yanlış ictihâdları hayât-ı millîyyemize âid en esâslı mes'elelerde be-hemâhî hatalı düşünceleri neticesi olarak ahlâkimizin hey'et-i umûmiyyesiyle inhitât-ı tâmma uğramak tehlikesi insanı cidden ye's-i nevmîdîye düşürecek ahvâldendir. Halbuki biz bilhassa felâketli günlerde ahlâkimizi muhâfaza, takviye ve i'lâya muhtacız. İçimize giren yabancı uzuqların siyâsî ve idarî tecavüzlerine karşı kendimizi kurtaracak son yegâne silâhimiz kuvâ-yı ma'nevîyemiz, yani ahlâkimizdir. Ahlâkimizin muhâfazası ise kendi beynimizde tefrika ve nifâk çıkışına mâni' olacak sûrette ahkâm-ı dîniyyemize, âdât-ı millîyyemize, fakat zamanın ihtiyâcât-ı temeddününü de ihmâl etmemek şartıyla, hürmet ve ri'âyete vâbestedir. Binâenâleyh tesettür mes'elesi ale'l-âde bir moda veya terakkî mes'elesi addedilmeyip de böyle bütün bir milletin ahlâkına, fezâil-i asliyyesine âid bir mes'ele gibi telakkî olunursa o vakit bu bâbda ittihâzi mutasavver tedâbîre itirâz değil bilakis o tedbîri takdîr ve tervîc eylemek en mukaddes menâfi'-i millîyyemiz muktezâsından olduğunu herkes takdîr eder zanederiz.

(Tasvîr-i Efkâr)

* * *

Bu mütâla'ât-ı musîbeye karşı Akşam gazetesinin itirâzi üzerine *Tasvîr-i Efkâr* refîk-i muhteremimizin verdiği cevabdan şu mühim fikraları da nakl ediyoruz:

Bizim şu gâileli demlerde bir de böyle mes'ele ile derdlerimizi artırmaktan ictinâb etmemizi tavsiye makâsındayla bahseyelimiz mütâla'âtımızın bazı arkadaşlarca yanlış telakkî edildiğini görüyoruz. Tesettür mes'elesi bizde on seneden beri en ziyâde muhâlefün-fîh olan bir mes'eledir. Meşrûtiyet'in i'lâniyla damdan düşer gibi ortaya çıkan liberalizm mesleğinin tahrîbâtı bilhassa kadınlığımıza tevcîh edildi. Biz erkekler kendi kendimiz inşâh kâbiliyetinden mahrûm olduğumuzu bin delâil ile isbât edegeldiğimiz hâlde bir de kadınlarımıza hayât-ı ictimâiyyelerini İslâha kalkıştık. Ve bunun netîcesinde memlekette kadın hayatını pek çok tahrîb eyledik. Bizim kadınlarımıza eskiden bir terbiye-i İslâmiyyeleri, bir nezâhet-i asîlâneleri var idi ki dinimizin fezâil-i ulviyyesine, milletimizin hasâil-i fitriyesine medyûn olduğumuz

bu terbiye ilmî ve fennî olmamakla beraber hiç şübhесiz kadınlarımızı dünyanın en mütemeddin ve müterekkī memleketlerinin kadınlarından daha yüksek bir mertebede bulundurmaktı idi. Biz erkekler işte cehâletimiz ile on seneden beri kadınlarımızın bilhassa bu mezâyâ-yı bî-bahâlarına musallat olduk ve çe-sûd ki bunda kısmen muvaffak da olduk. Bu sûretle bizde zavallı kadınlığımız eski fazîletlerini kısmen gâib eder gibi oldu. Buna mukâbil bit-tabî' İngiliz ve Alman kadınlarının uzun terbiye mahsûlü olan secâyâsını da iktisâb edemedi. Bu hâlin pek elîm zararlarını bilhassa böyle günlerde görmekte dilhûn oluyoruz. İşte bizim nazar-ı dikkati celb eylemek istedigimiz bu noktalar idi. Bu hâl memleketin büyük bir ekseriyeti için yürekler yakıcı bir tedennî sûretinde telakkî ediliyor. Ve o ekseriyet, ensâl-i müstakbele yetiştirecek olan kadınlığımızı, sû-i telkinâti ve yanlış ictihâdâti ile böyle sakîm yollara sevk eden ekalliyete karşı büyük bir hiss-i infî'âl besliyor. Bundan da arada azîm bir münâferet ve ihtilâf çıkışmış bulunuyor. Şimdi bizim böyle günlerde [9] çalışmamız iktizâ eden cihet bu lüzûmsuz münâferet ve ihtilâfin teşeddüdüne mâni' olmakdır. Bunun için de bu kadınlık mes'elesinin bir zamân-ı muvakkat için olsun hâd bir şekil almasına elimizden geldiği kadar meydan vermemeliyiz.

Milletimizin en hassâs noktalarından biri kadınlığımıza temâs eden cihetlerdir. Biz hatta bugünkü hallerinde bile yine bütün cihân kadınlarının fevkinde gördüğümüz nisvânımızı ağıyârin kem nazarlarından bi-hakkın esirgeriz ve bununla iftihâr ederiz. Binâenaleyh pek tabî'îdir ki kadınlarımızın bu kem nazarları bilerek bilmeyerek üzerlerine da'vet edecek etvâr ve ahvâlden pek ziyyâde müteessir oluruz.

Bu tabî'atiyla o kadar tervîc ve iltizâm eyledigimiz ittihâd-ı millînin husûlüne mâni' olan esbâbdan birini teşkil etmektedir. İşte bu kadınlarımızdan velev ki kalîl bir kısım olsun kıyâfetleri için hükümetin velâyet-i âmmesinden isti'âne edişimiz bu nokta-i nazardan idi. Şu kısa mütâla'alarla ifâsına çalışmak istedigimiz maksadın hulûs-ı isâbetini ise arkadaşlarımızın takdîr ve tasdîk etmemesine cidden aklımız ermez.

İNCİ MECMÛ'ASI MUHARRİR VE NÂŞİRLERİNE

Muhterem beyler, hanımlar!

Daha ilk nüshânınızda tesettüre karşı açıktan açığa hûcum ile Müslüman kadınlarını tezyîf etmek cesaret-i medeniyesini ibrâz ettiğinizden dolayı –*Tasvîr-i Ef-kâr*'dan başka– umûm matbû'ât-ı yevmiyyenin takdîrât

ve tebrîkât-ı samîmesine mazhar oldunuz. İlkinci nüshânınızda mâhiyet-i mezhebiyyenizi de bu üryân ve samimi yetle izhâr edebilmek cesâretini gösterebilmelisiniz ki biz de sizi takdîr ve tebrîk etmiş olalım. O husûsta cesaret gösterdikten sonra bu husûsta ibrâz-ı cebânet ile nifâki ihtiyâr edeceğinizi hiç de zannetmiyoruz.

Size karşı böyle bir teklifte bulunduğumuzdan dolayı afvınızı ricâ ederiz. Eğer dîn-i İslâm'ı karıştırıp da umûm İslâm kadınları nâmına beyân-ı mütâla'aya kalkışmayaydınız sizi bu istîzâh ile tasdî' etmezdi. Fakat siz böyle yapmadınız. Tesettürün İslâm dini ile alakası olmadığını, bunun Rumlardan bize geçmiş olduğu ilmin kâti' şehâdetiyle sâbit bulunduğu söylediğiniz. Ve bir takım Müslüman kadınlarının tarz-ı tesettürünü çuvallara teşbîh ile tezyîf ettikten sonra başları şapkavârî bir şekele konulmuş, saçları yüzlerine dökülmüş, gerdanları göğüsleri memelerine kadar açılmış, fistanları dizlerinin yarısına kadar kısaltılmış kadınları da İslâm kadınları arasında idhâl ettiniz. Ve bu sûretle sizinle münâkaşa etmek isteyen müslümanları mâhiyet-i mezhebiyyenizi ta'yîn husûsında tereddüde düşürdünüz.

Ma'lûm-ı âlileri olmak lâzımdır ki İslâm'a nisbet iddiâsında bulunan bazı tâifeler, cemâ'atler vardır ki akâid ve şe'âir husûsında cumhûr-ı müslimînden büsbütün farklı mezheplere sâlik bulunuyorlar. Bunlar zâhiren İslâm hey'et-i ictimâ'iyesi içinde bulunmakla beraber kendilerini nusûs-ı Kur'âniyye ve hadîsiyye ile mukayyed addetmezler. Bu kabîl husûsî İslâm tâifeleri, cemâ'atleri Anadolu'nun ve sâir memâlik-i İslâmiyyenin muhtelif mahallerinde bulunduğu gibi Rumeli'nin Selanik taralarında da vardır. Meselâ bu tâifelerin bazları namaz kılmayı bilmeyikleri gibi sûre-i Fatiha'yı olsun okuyamazlar. Kelime-i şehâdeti ömürlerinde bir def'a olsun getirmemişlerdir. Gizli din taşıyan bu tâifelerin ayrıca husûsî ibâdethâneleri vardır ki merâsim-i dîniyyelerine kendilerinden başka kimse vâkif olamaz. Kendi kiblelerinden olan erkek ve kadınlar arasında kaçar göçer olmadığı gibi tâifeleri hâricindekilerle münâsebât-ı izdivâciyyede de bulunmazlar.

İşte beyne'l-İslâm bu kabîl türlü türlü mezhepler bulunduğu için sizinle bu husûsta –tesettürün İslâm dini ile alakası olup olmadığı mes'elesinde– mübâhaseye girişmezden evvel akâid-i İslâmiyye hakkında mücmelen nokta-i nazarınızı istîzâh etmek mecbûriyetinde kaldık. Çünkü getireceğimiz deliller Kitap ve Sünnet'ten olacağından tesettür ve hicâbin İslâm dini ile alakası olup olmadığını hall için evvel-emirde bunları hak olarak kabûl edip etmediğinizi anlamak iktizâ eder.

Buna cevâb vermek cesaret-i medeniyesini gösterdiğiniz takdîrde tesettür ve hicâbin İslâm dini ile alakası

olup olmadığını âdâb-ı münâzara dâiresinde mevzû’-ı bahs ederiz. Aks-i takdîrde sizin Müslüman kadınlarını iğfâl için maskeler takmış münâfiğler olduğunuz İslâm efkâr-ı umûmiyyesi muvâcîhesinde tezâhür etmiş olacaktır.

Sebîlürreşâd

ÂLEM-İ İSLÂM'DA MEVKİİMİZ

Dinimiz, bütün milliyetleri, husûsî menfa’atleri, müteferrik siyasetleri imhâ ederek hey’et-i ictimâ’iyye-i İslâmiyyeyi bir kânûn-ı külliye mutî’ ve münkâd eylemiş ve bu kânûn-ı küllînin makâm-ı icrâsî olarak bir Hilâfet te’sîs eylemiştir. Selim-i Evvel devrinden beri Hilâfet-i İslâmiyye –kâffe-i ehl-i İslâm’ın icmâ’ıyla– Âl-i Osman’ın yed-i iktidârında bulunuyor. Vâki’ a bu müddet zarfında düvel-i müsta’mire âlem-i İslâm’ı mütevâlî tecavüzlerle bîzâr eylemiş, fakat Müslümanlığın Makâm-ı Hilâfet etrafında topladığı vahdet-i ictimâ’iyyeyi kat’iyyen müteessir edememiştir. Bu râbita-i vicdâniyyeyi kiracak, dağıtacak bir kuvvet yoktur. Müslümanların bugüne kadar her türlü felâkete, hezimete ve mahkûmiyete rağmen mevcûdiyet-i milliyelerini, tâbi’iyyet-i vicdâniyyelerini ve merbûtiyet-i ictimâ’iyyelerini tamamıyla [10] muhâfaza etmeleri bu râbitanın kudsiyet-i bî-pâyânını ve zindeliğini tecelli ettiren canlı bir bûrhândır.

Âlem-i İslâm’ın ümîd-i âtîsi bu râbita-i vicdâniyyenin kemâl-i inkişâfına vâbeste bulunuyor. Vekâyi’in dest-i bî-emâni ehl-i İslâm’ı ne kadar eziyorsa bu mu’azzam inkişâfi ta’tîl eden mevâni’i de o nisbetté yıkıyor da şahsiyet-i İslâmiyye mütevâlî hüsrânların sümûm-ı ye’siyle dûçâr-ı izmihlâl olacağına bu hüsrânlardan sabır ve kuvvet alıyor ve gittikçe ümîd-i necâtını nâ-kâbil-i tedmîr bir kudretle techîz ediyor.

Âlem-i İslâm’ın bugünkü vaz’iyeti ne kadar elîm olursa olsun aynı vaz’iyet bu ma’nâyi ifâde etmektedir. Ve bu ma’nâ-yı celili lâyik olduğu ehemmiyetle takdîr etmek evvel be-evvel Makâm-ı Hilâfet’ e ve Makâm-ı Hilâfet’ in etrafında doğrudan doğruya müctemi’ olan kitle-i muvahhidîne âiddir. Çünkü Makâm-ı Hilâfet Müslümanların kalben ve vicdânen merbût oldukları merkezdir. Hilâfet, İslâm’da vahdet-i ictimâ’iyyeyi te’yîd eden rûkn-i kıymetdârdır. Müslümanların bünyân-ı uhuvveti bu makâm-ı celîl ile kâimdir. Onların arzularını, ihtiyyâclarını duyan ve bütün kuvvetlerini kendinde toplayan bu makâm-ı mu’azzamdır. Râbita-i vicdâniyye-i İslâmiyyenin bahş etiği bütün kuvvetle mücehhez olan şâhsiyet-i İslâmiyyenin mümessili Emîru'l-Mü'minîn'dir. Binâenaleyh her hangi hâdiseden, musîbetten müteessir ve me’yûs olmak değil daha kavî bir müzâheretten emin olarak daha faz-

la tecellüd ve ikdâm ibrâz etmek mevkî’indeyiz!... Mevkî’izin ehemmiyetini ne derece takdîr edersek o derece muvaffak ve o derece müstahîkk-ı hayatı oluruz.

Fakat unutmayalım ki mevkî’izin rûh-ı istinâdî Müslümanlık’tır. Bu istinâdgâha güvenebilmek için kendimizi kemâl-i sidk ve samimiyyetle İslâh etmek lâzımdır. Yoksa bu hâlimizle o istinâdgâhın kıymetini takdîr etmekten pek uzağız. Rezâil-i ahlâkiyyemiz dillere destan oldu. Müslümanlığın bize telkin ettiği ahlâk-ı hamîdeden, Müslümanlığın te’sîs ettiği hey’et-i ictimâ’iyyeden bizde bir eser görülmeliğine dâir bend bend yazılar sahâif-i ecnebiyyeyi dolduruyor.¹

* * *

Bir esîr-i harb dîndaşımızın rivâyet-i mevsûkasına nazaran hükûmet-i sâbikanın rezâili hakkında Misir sahâif-i matbû’âtında intîşâr eden havâdis-i sahîhaya –hâkîkatın bir öşrü nisbetinde olduğu hâlde– inanan bulunmamış ve bunları isnâdât-ı garazgîrâneden ibâret addetmişler!...

Ahâlî-i İslâmiyyenin hakkımızdaki hüsn-i zanni, hâkîkimizdaki i’timâdi daha bu mertebede iken bizim bunları bir latme-i tekzîb ile zîr u zeber etmemiz ne fecî’ bir şey!

Görülüyor ki âlem-i İslâm bize karşı vaz’iyetini ne kadar müdrik ise biz vaz’iyetimizin ehemmiyetine karşı o derece lâ-kaydz!...

Âlem-i İslâm bizimle olan rabita-i vicdâniyyesini, Makâm-ı Hilâfet’ e karşı tâbi’iyet-i dîniyyesini en samimi tezâhûrât ile i’lân ediyorken bile biz zerre kadar eser-i salâh göstermiyoruz.

¹ Buradan yirmi bir satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Zavallı müslümanların enzâr-ı dikkat ve rikkati üzerrimizde titriyor, onların kalb-i sâf ve samîmîsi bize en hayırlı temenniyât ve muvaffakiyâtı özlüyor, onların cümlesi bize bütün kuvvetyle müzâheret ediyor. Fakat biz hâlâ tereddüdler ve gafletler içinde vakitler geçriyoruz. Halbuki yegâne ümîd-i hayatı, yegâne ihtimâl-i necâtimiz dinimizde mündemicdir. Ve biz ne vakit bunu takdîr edersek ancak o vakit kurtulmaya başlayacağız, o vakit vaz'iyetimizin vehâmetini, mevki'iminin nezâketini idrâk edebileceğiz. O vakit âlem-i İslâm'ın müzâheretinden selâmet-i ümmet nâmına a'zamî istifâdeler te'mîn edeceğiz.

[¹] ahâlî-i İslâmiyye bu derece bülgendir sesle Makâm-ı Hilâfet'in bu zamân-ı buhrânda yalnız olmadığını, bütün dünyanın aleyhimize döndüğü, târihimize ve hayatımıza bir hâtime çekmeyi düşünecek dercede za'f-ı hâzırımızı tâhkîr ve tehzîl ettiği, hiçbirimizin mukadderâtımız ve istikbâlimiz hakkında vâzih ve sâbit bir fikre, bir kanâate mâlik olmadığı bu müdhiş dakikalarda Hilâfet'e zâhir olduklarını i'lân etmekle mevki'iminin ehemmiyetini ihtâr ile bizi îkâz etmiş bulunuyor. Artık bizim tezebzübler ve teseyyübler içinde daha müdhiş felâketlere doğru şîtâbân olmamız pek fecî' ve pek zelîl bir intihardan başka bir şey değildir.

Milletimizi böyle bir intihâr-ı kâfirâneden kurtarmak en büyük, en hayatı bir vazîfedir. Ve bu vazîfe-i mu'azzamayı ifâ edecek olanlar Makâm-ı Hilâfet ile matbûât ve ulemâ-yı ümmettir.

[11] Makâm-ı Hilâfet'in mevkiiyi lâyikıyla takdîr ettiğinden eminiz. Fakat bu şûriş-i umûmî, bu fesâd-ı ahlâk, bu azîm iftirâk içinde milletin bütün menâbi'-i intibâhini bu Makâm-ı mu'azzamın etrafında isâle eyleyecek olanlar, matbûât ve ulemâ-yı ümmettir. Matbûâtımızın en az meşgûl olduğu, hemen hemen ihmâl ettiği en hayatı mes'ele budur. Hatta bir ikisi bu mes'eleye yed-i tahrîbini itâleye cûr'et ediyor da buna mukâbil matbûâtımızda bir kiyamet-i i'tirâz kopmuyor. Böylece matbûâtımız milletin en samîmî hissâyâtına bîgâne kalıyor. Ulemâmızın âsâr-ı himmetinden ise ancak bir cerîde-i ilmiyyede mütâla'a olunan makâlât-ı müfideden başka bir şey görmedik. Milletin hayatı bu derece ihmâl olunuyorken mukadarâtımız ne olacak? Ve bunları kim düşünecek?

Böyle bir hâl-i atâlet ve iftirâk içinde vaz'iyetimizi, mevkîimizi aslâ takdîr edemeyeceğimiz âşikârdır. Binâenaleyh bunlardan bir ân evvel silkinmek ve kurtulmak lâzımdır. Bu intibâhın âmilleri yukarıda ta'dâd ettiğimiz vechile olabilir. Bunlar bu millete vaz'iyet-i hakîkiyyesini öğretir ve Makâm-ı Hilâfet'i bir intibâh-ı umûmî ile ta'zîz ederse o vakit âlem-i İslâm'da mevkîimiz kuvvetle-

nir ve bu mu'azzam kuvve-i müeyyede sâyesinde garbin muvâcehe-i husûmetinde te'mîn-i hayatı ederiz.

İşte âlem-i İslâm'da mevkîimiz bu derece mühim, bu derece nâzik. Bunu takdîr edince hayatı millîyyemiz nâmına İslâm âleminin, Hilâfet makâminın haysiyeti ve şerifi nâmına da kazanacağımız budur.

Demek bu devr-i atâlet ve tezebzüb artık devam etmemelidir. Devam ederse hakkımızda hayatı olmaz. Hep korkutuklarımıza başımıza gelir. Ve bi'n-netîce nâdim oluruz ki son nedâmetin para etmediğini hepimiz biliriz.

Ömer Rıza

VAHDETTEEN AYRILAN MİLLETLERİN ÂKİBETİ İZMİHLÂLDİR

Târih bir tekerrürden ibârettir, derler. Dâimâ hâdisât-ı târihiyye başka şekilde, kalîbda, kılıkta, fakat aynı mâhiyyette kendilerini gösterir ve canlı bir ibret ve nasihat olmak üzere insanlara karşı arz-ı endâm eder. Ma'rûzâtımızın te'yîdine medâr olmak için Kostantiniyye fâtihi zî-şânı Ebu'l-feth ve'l-megâzî Sultân Mehmed Hân-ı Gâzi hazretlerinin İstanbul'u muhâsara buyurduğu esnâda bu şehirdeki hâlet-i rûhiyye ile ahâlî beyninde hüküm-fermâ olan münâza'ât ve mücâdelâtı, (

)² vukû' bulmakda olduğunu gösterebiliriz.

O zamanlarda, İstanbul halkı arasındaki münakaşât ve mücâdelât o memleketin zîmâm-ı idâresini atâlet ve rehâvete dûçâr etmiş, zabt u rabtî kökünden yıkılmıştı. Halkı beynindeki fesâd-ı ahlâk -bugünkü güne benzememekle beraber- hadd-i gâyesini bulmuş idi. Zulüm, tahakküm, istibdâd, yağıma ve gâret -ihtimâl ki ihtiyârada- ahlâk bozukluğu ahkâmını icrâ ederdi. Her şey çîğirindan çıkmış, herkeste ihtirâs, nifâk hisleri derece-i nihâyeye varmıştı. İslâm pâdişâhının ve İslâm askerinin fedâkârlıkları sâyesinde bu memleket kolaylıkla açıldı ve müslümanların istilâsından sonra yerlilerin kîl ü kâline hâtime verildi.

Müttefik, müttehid, yek-vücûd, azim ve gayret-i İslâmiyye sahibi olan bir kitlenin, hâin, zâlim ve gaddâr, harîs ve zevk-perest bulunan o zamanki teslis kavmine ihrâz-ı zafer ve galebe edeceği müsellem ve bedîhî idi. Yed-i gaybî, dest-i fâtîr, tabî'at-i eşyâ, ahkâm-ı kat'îyye ve âdilesini cebâbire aleyhinde dâimâ böyle tatbîk ede gelmiştir.

O zamanki hâdisât ile ona mümâsil olan birçok vekâyi'-i târihiyyeden bütün millet-i Osmaniyye'nin -tabî'i- dir ki müslümanları kasد ediyoruz- bu ân-ı felâkette

¹ Buradan iki kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan dokuz-on kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

behre-mend olmaları ve ibret-bîn bir gözle o gibi ânât-ı târihiyyeyi tetebbu' ve tedkik etmeleri lâzım gelirken bed-bahtlık eseri olmak üzere bütün menâfi'-i vataniyye ve İslâmiyyeyi ihmâlkârâne bir sûrette ayaklar altına alıp, yalnız firma münâza'âtiyla iştigâl etmekte bulunan müslümanları gören hamiyetiler cidden dâgdâr ve dil-hûn olmaktadır.

Her gün mevcûdiyetimizin, hüviyetimizin, izzet-i nefsimizin birer mikdâr daha –tedrîcî sûrette– zâyi' edildiği filen ve ayânen görüldüğü hâlse el-ân bu bed-baht, bu tâli'siz mûlk ü milletimizin âh ü enînlerine, feryâdlarına zerre kadar ehemmiyet vermeyerek ihtarâsâta mağlûb olarak şahsiyât ile uğraşmakta, kıymetli zamanlarını, zaman zaman zuhûr eden fırsatları kaçırmaktayız. ¹ اذا اراد (الله بقوم سوء، سلب من ذوى العقول عقولهم kelâm-ı kibârı tamamıyla sanki bize göre söylemişdir.

Gözlerimiz kör, kulaklarımıza sağır, hissimiz uyuşuk, asam ve ebkem, a'mâ bir hâlse etrafımızı sarıp her ân varlığımızı, istikbâl ve istiklâlimizi tehdîd etmekte olan hâdisâti görmez, işitmez, duymaz bir hâle gelmişiz.

Azıcık humâr-ı hırsdan, hâb-ı girân-ı gafletten uyanıp kendimize gelsek müdhiş, mahûf, derin bir uçurumun kenarında bulunduğumuzu göreceğiz, gayr-ı müslim unsurların ahvâlinden olsun, ibret almıyoruz. Cümlesi birleşmişler, muttasıl çalışıyorlar. Hem de nasıl? Cem'iyetle-riyle, gazeteleriyle, propagandalarıyla, kiliseleriyle, borsalarıyla, bankalarıyla milyonlara bâliğ olan paralarıyla, hâmîleriyle, hâsılı bütün mevcûdiyetleriyle çalışıyorlar. Biz ise hâlâ miskin, münâfik ve duygusuz bir sûrette uymakta, çukurumuzu kendi tırnağımızla kazmaktayız.

Ey sersem, bed-baht, zebûn, miskin Müslüman! Çok oluyorsun, ()² bi-günâh, ma'sûm, mağdûr, perîşân ve felâket-zede olduğun hâlse bugün müttehem mevkiindesin! Bunca mağdûriyetlere, mahrûmiyetlere, mazlûmiyetlere rağmen düşmanların seni yok etmek [12] için el birliğiyle çalışıyorlar. Sen hâlâ bir türlü aklını başına devşirmek istemiyorsun, uyanmıyorsun!

Varlığını, toprağını –o toprak ki herbir karış için bâbaların, ataların kanlarını fedâ etmişlerdir– namus ve haysiyetini vikâye etmek için el birlik edip çalışamıyor musun?

Senin içinde cânî, kâtil, mücrim varsa bunlar her kimse cezâsını görsün. Allah da müstahik olanların cezâsını bir ân evvel versin. [

]³. Daha doğrusu cihânnin bütün cinâyât ve fezâyihini sana yüklemekle seni

¹ "Allah bir kavimin kötüüğünü isterse, akıl sahiplerinin aklını alır."

² Buradan üç-dört kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

³ Buradan sekiz-dokuz kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

yuvatlatmak istiyorlar. Gözünü açıp da nifâk ve şahsiyâtı bir müddet geride bırakmakla te'mîn-i menfaat ve mevcûdiyet için sarf-ı mesâ'î edemiyor musun?

Her şeyin fevkinde olan, en mukaddes sayılan, menâfi'-i vataniyye, sıyânet-i istiklâl uğrunda azıcık olsun fedâkârlıkta bulunamaz misin?

Sözün kısası: Bugün gözünü açıp aklını başına getirmeyecek olursan Hakk'ın, dinin, Peygamber'in sana etmiş olduğu telkinata havâle-i sem'î i'tibâr etmezsen, nifâk ve şikâkı terk eylemezsen hâlin yamandır, vahîmdir.

S[sin]. M. T[te].

MESLEK, DÂİMÂ MESLEK!

Her zaman söylerim; ferdin hayât-ı ictimâ'iyyedeki muvaffakiyyâtının en mühim âmili şeh-râh-ı mesâ'îdeki sebât ve teferrüddedir. Bu hakikate binâendir ki efrâd-ı beşer arasında küçük bir zerre-i hayâ ve namus sâhibi olan kimseler kendilerini bu mertlik zincirinden aslâ hâric tutamazlar.

Bizde her siyâsî mağlûbiyeti maatteessüf ictimâ'î düşkünlükler ta'kîb etmiş ve her düşkünlüğümüz bilhassa mâhiyyât-ı redî'e izhâr eylemiştir. Balkan Muhârebesi'nden evvel yanlış fikirler ma'bedinin propagandacılığını yapanlar, silah patlayınca derhal dağılmışlar, ellerindeki allı yeşilli bayraklarla kanlı hendeklere sürüklédikleri zavallı askerciklerimizin gerilerine geçerek hayâtlarını kurtarmak çarelerinin taharrîsine koyulmuşlar idi.

Benim gibi herkes de görmüştür ki o kafile siyâsî sukûtumuzun elîm safhalarını görerek ürkümler ve kırılan ma'nevîyetlerinin âsârını başlarına birden bire geçirdikleri silindr şapkalarla isbât eylemişler idi. Herkeste bir elem, herkeste bir nedâmet var idi. Ne nazarlarda bir tayf-i sürûr, ne dudaklarda bir kelime-i fahr u gurûr! Hepimiz hâif ve hâsir çekiniyor, Türk ve müslüman olduğumuzu izhârdan âdetâ hayâ ediyorduk! Yapılan cinâyetlerin fâili –biz olmadığımız hâlse– olmayı kabûl ediyor, kendimizi, suratımıza havâle edilen türküklerle lâyik görüyorduk. Devletin âfîsinden kat'-ı ümîd eyleyenler ihtiyâr-ı inzivâya karâr veriyor, ana toprağından uzak mahallere uzaklaşmayı tavsiye ediyor, yağan yağmurlar altında fişkiran çamurlar içinde vatanlarının âlâm-ı ziyyâ'yla inleyenler ise ma'sûm bir sabr-ı mütevekkilâne ile din felsefeleri içine girmek, tasavvuf sahîfeleri arasına karışmak ıztırâbını hissediyorlardı. O derecede ki: Dinin mâhiyet-i bülendi bu zavallı nâ-ümidleri almış ve tatlı bir dalâle-i nûr u tesellî ile uyutmuştu.

Âlem-i matbû'ât, muhtelif cereyânlar içinde çalkanıyor. Dünkü meddâhlar bugün heccâv, dünkü heccâvlar bugün meddâh kesiliyordu. Her gazete ve hemen herkes

harbin mes'üllerini araştırıyor. Mücimler afv, ma'sûmlar salb ediliyor. Kaçanlar mevki'-i ikbâle çıkıyor, çarpışanlar câ-yi id[b]âra düşüyor.

İlk nûshalarında Arnavudları tahkîr eyleyenler ikinci nûshalarını aynı milletin destan-ı hamâsetiyle tezyîn ve tevşîh eyliyorlar, Dağıstan'dan gelen Türkmenler İslâm ittihâdına çalışıyordu. (İstiklâl-i meslek) denilen hasîsa hiçbir ferde uğramamış, meşrebsizlik ve mesleksizlik hemen herkesin boğazını sıkılmıştı....!

* * *

Bugün o yedi sene evvelki vaz'-ı elîmden farklı değiliz, sanırırm. Ve hiç şüphe etmem ki bugün de aynı mağlûbiyet-i siyâsiyye karşısındayız. Ma'a hâzâ ne olursa olsun mesleklerin birden bire mihverinden çıkışması ve birden bire terk-i mahrek eylemiş olması hayretimi mûcib oldu. Gerçi ben de bilir ve i'tirâf ederim ki hayat-ı siyâsiyyede her şeyden evvel menfa'at düstûru hâkimdir. Fakat hayat-ı ictimâ'iyyede bu neden böyle olsun ve neden biz yedi sene evvelki düşkünlüğümüzü bu vesile ile bir def'a daha izhâr etmiş olalım? –yalan veya sahîh- târih, teker-rürdür, diyorlar. Peki! Fakat neden o elîm tecrübelerden sonra biz o küçüklükleri bir def'a daha göstermiş olalım?

Neden o zaman Bulgar ihtirâsâti altında titreyen bâkire kızlarımızın kanlı hayâlleri karşısında lâl olasıca dilimizle apışıp kaldığımız gibi bugünün de cinâyât-ı siyâsiyye ve ictimâ'iyyesini fî sebîl'llâh biz yüklenelim? (İlk Balkan Mütârekesi) ânında kızıl kanlarla mülevves gördüğümüz uzun tırnaklı elli bilmem ki neden o mütâreke ferdâsına derin istiyâklarla öpdük ve kutladık!

Bugün giyâblarındaki yaygaralarımızla bütün cihânı, cihân-ı beseriyeti bîzâr kıldıgımız kimselerin, bilmiyorum neden dün hepimiz en samîmî meddâhî kesilmiş idik?

Hiç şüphe etmem ki bütün bu küçüklükleri bize ancak mesleksizliğimiz irtikâb ettirdi ve biz bu derd ile ma'lûl bulunduğumuz için:

*Sâbit-kadem ol merkez-i me'mûn-ı rizâda,
Vâreste olup dâire-i havf ü recâdan!*

Hakîkatini haykiran ikinci bir kahraman yetiştiremedik.. Yetiştiremedigimiz için de hepimiz alçaldık ve herbirlerimiz yüksek şâhikalardan [13] yuvarlana yuvarlana düşen cevher-i ismet ve iffetimizin sukût-ı fecî'i karşısında baktık, baktık, hâlâ da bakıyoruz...

Edirne:

Mehmed Behcet

[Signature]

TESETTÜR İŞİNE ZÂBITA KARIŞMASIN MI?

–Ebuzziya-zâde Veli Beyefendi'ye–

Hükümetin tesettür mes'elesine karışması meşrû' olduğuna dâir yazdığınıza başmakâleleri ve bâ-husûs dünkü

makâlenizi lezzet ve şukrân ile okudum. Fakat dedığınız gibi "Bizde hükümet ne vakit böyle ahlâk mes'elesinde harekete gelmek istese derhal buna mu'teriz bir zümre zuhûr eylemektedir." Nitekim dün elime geçen Akşam gazetesi de o zümreye iltihâk ederek beyânât-ı muhik-kanızı yürütmek arzusuna düşmüşt. Müsâ'adenizle biraz ondan bahsedeceğim.

Refîkinizle aranızda gâyet esâşlı iki noktada ihtilâf vardır. Siz "Tesettür yalnız bizde dînî değil, ahlâkî mâhiyeti de hâizdir" diyorsunuz. Refîkiniz ise "Tesettür olsa olsa dînî bir mes'eledir, ahlâk ile alâkası yoktur" diyor.

Kezâlik siz hükümet ahlâksızlığı karşı tedâbîr-i mâni'a ittihâz edebilir diyorsunuz. O bilakis ahlâk bir terbiye mes'elesidir, hükümet ahlâksızlığa karışmaz, diyor. Ta'bîr-i diğerle bugünkü mebâdî-i idâriyyeye göre milleti terbiye ile mükellef olan hükümet bir edebsizin terbiyesini vermek hakkını hâiz değildir demek istiyor.

Mes'elenin şîkk-ı evvelinde kanâatime göre; hak ve savâba yaklaşan zât-ı âlileridir. Çünkü din ile ahlâk mes'elelerini biribirinden ayırmak mümkün değildir. "Vâsil olduğumuz âsırda din ile ahlâkî birbirine karıştırıramayız. Daha ibtidâî cem'iyetlerde bütün müesseseler dine merbût idi. O zamanlar ahlâk, hukük dinden ayrılmazdı. Halbuki şimdi ahlâk ile dinin, hukükün ayrı ayrı sahaları, ayrı ayrı müeyyideleri vardır." diyenler pek fâhiş bir galat-ı hisse mübtelâ olanlar yahud hakîkate cebheden nazar etmeye tahammülü olmayanlardır. Yeni sosyologlarımızın bu üç sahayı bu üç nevi' müeyyideyi nasıl olup da tefrik ve temyîz edebildiklerine hayretten kendimialamıyorum. Dinin mübâh gördüğü ahlâksızlık yahud dinin emretmediği bir fazîlet varsa göstersinler. Kezâlik son istinâdgâhı ahlâk ve o vâsita ile din olmayan hukük hangileridir? Gasb-ı emvâl, sirkat, ihtikâr, bi-gayı hakkın katl-i nûfûs, mu'amelâtta hîle ve hud'a, taşşî-i erzâk... gibi insanı mehâkîmîn pençesine düşürebilecek efâl-i memnû'anın hangisi ahlâka muvâfiktir? Hangisini din emretmiştir?

Bizim düşüncemiz büsbütün başkadır. Bizim anlayışımıza göre bunların sahaları ayrı değildir. Hukük sâha-i ahlâk ile, ahlâk da sâha-i dîn ile muhât olmak üzere üç dâire-i mütedâhile vardır. Hatta din ile ahlâk sahaları o kadar mütekâribdir ki ikisini bir addetmekte de mahâzûr yoktur. Ve dinsizlik, Hâlik'ın zâtına ve evâmir ve nevâhîsine karşı hürmetsizlik, ahlâksızlıktır derim. Dâire-i hukükün daha dar olması o sahada vicdân ile i'tikâd müeyyidelerine müdâhale-i hükümet müeyyidesinin inzîmâtından neş'et eder. Hâkimler cerâim-i ahlâkiyyenin kâffesine el uzatabilseler sâha-i ahlâk ile sâha-i hukük da birleşmiş olurdu.

Son asır zîhn-i maddîsinin doğurduğu "moral indepan-

dant" yani mebâdî-i dinden müstağnî ahlâk nazariyyesi mürdezâd bir galat-ı tabî'attır. Bu nazariye tarafdarârâına göre ahlâk müstakil, dinden müstağnî olabilirmiş. Fakat mebâdîsi nerede? Bunların rivâyetine nazaran sosyoloji terakki edecek, beşerin evvelin ve âhirînine âid vesâik-i ma'îset, vekâyi'-i ictimâ'iyye ve ferdiyye toplanacak, tedkîk ve tetebbu' edilecek, tasnîf edilecek, onlardan da insanların berât-ı necât ve saâdeti olacak kavânîn-i külâliyye, mebâdî-i ahlâkiyye ve ameliyye keşf olunacak da ondan sonra ilmî bir lisân ile fazilet ile reziletin ma'nâları sarahaten anlaşılıp telkin edilebilecek. Çünkü ahlâk da bir şe'n-i ictimâ'iyyidir. Şu'ûn-ı ictimâ'iyye de şu'ûn-ı tabî'iyye kabîlinden bir realite, bir hakîkat oldukları için kânûnları, kavânîn-i tabî'iyye seyrini ta'kîb etmek lâzım geliyor. Bu da'vâlar, bu vaadler ise "ölme eşeğim ölmeye bahar gelir yonca biter..." kıssa-i meşhûresini hatırlamamak mümkün değildir. Amma bu vaadler tahakkuk edinceye kadar dünyâ harâb olacak, beşeriyetten eser kalmayacakmış, insanlar behâyim derekesine incekmış bu gibi iftirâzlar mesmû' olamaz. Çünkü ilmî değilmiş, çünkü yeni ictimâ'iyyâtçının henüz ilim ünvanını ihrâz edemeyecek kadar ibtidâî olan nazariyatına muvâfik değilmiş. Biz ise çok uzaklara kadar it'âb-ı nazara hâcet görmeksiz din üzerine müesses olmayan ahlâkin insanlara neler yaptırabileceğini Rusya'daki Bolşevizm ile on seneden beridir diyârimizda yapılan propagandaların nev'-i beşeri nasıl behîmî-meşreb bir mahlûk-ı acîb hâline koyduğuna dikkat edilmesini tavsiye ile iktifâ eyleriz.

Zâbitânın emr-i tesettüre müdâhalesi bahsine gelinice: Tesettür herseyden evvel bir emr-i dînîdir. Hem de ikâmesi ulû'l-emre mevdû' olan bir emr-i dînîdir. O hâlde muârizinize sorarım: Bu memlekette ahlâksızlığa karşı lâ-kayd olmasını arzu ettiği hükûmetin dine karşı da lâ-kayd olmasını da mı tavsiye ediyor? Yoksa Kânûn-ı Esâs'ın "Devletin dini dîn-i İslâm" olduğuna dâir olan mevâddını icrâdan hükûmeti men' etmek mi istiyor? Zâbitanın umûr-ı ahlâkiyyeye müdâhale edebileceğine dâir Avrupa ve Amerika'dan getirdiğiniz misâller pek mukni' idi. Hem de o kadar mukni' idi ki muâriziniz bile tesettürü şâhsî ahlâk mes'elesi addederek hükûmet buna da -din gibi- karışamayacağını söylediğinden sonra "Avrupa'da, Amerika'da vâki' olan müdâhaleler, ahlâk-ı umûmiyyeye pek çirkin görünen hâdiseler içindir. Bizde de ahlâk-ı umûmiyyeye bu kadar [14] çirkin görünecek şeyleri zâbita men' edebilir, demekte mütar kalarak kendi düstûrunu, kâidesini nakz u cerh etmiştir. Demek ki hükûmet ahlâk-ı umûmiyye nazarında pek çirkin görünen şeyleri men'a salâhiyetdâr imiş. Öyle ise hanımların açık saçık sokağa çıkmaları onun gözüne pek şirin görünüyorrsa kendisine haber verelim ki diyâr-ı İslâm kafa-

sına göre bu gibi etvâr-ı lâubâliyane -sû-i zannın haklı veya haksız olması bir taraf- sâhibinin iffetinden şübhе ettirecek kadar çirkindir. Bir de çirkin ta'bîrine mâ-sadak olan ahlâkin mi'yârını, hudûdunu lütfen ta'yîn etselerdi bizi pek ziyâde minnetdâr ederlerdi. Meselâ üryân ola-rak fotoğraflarını çıkartan kadınlardan biri yine o vaz' ve kıyafetle sokağa fırlasa da birçok kimselere çirkin görünmese bu vaz' ve tavır ile arz-ı endâm etmeyi mehâsin-i ahlâktan addedebilecekler midir?

Muârizinizin eski zamanlarda kadınlar dâimâ erkeklerin ta'arruzuna uğrarken şimdiki kadınların her yerde hürmet görerek, çirkin bir nazara bile uğramadan erkekler içinde dolaştıklarını beyinine ile yaptığı mukâyese de vâki'-i hâle mutâbık değildir. Vâki'a dediği gibi kadınları yükseltmek için erkekler, kadınlara daha fazla hürmet etmeyi öğretmek lâzımdır. Fakat her hâlde bazı mat-bûâtımızın yaptığı gibi onlara "yükseliniz ve hürriyetinizi istirdâd ediniz" diye âdâb-ı millîyyeye mugâyir etvâr ve reftâri tavsiye etmek hürmet değil, mel'abe-i şehevât olmalarına hizmettir. Kadına hürmet -adı üstünde- "ha-rem" nâmiyla vaz' edilen kayd-ı dînîyi idâme ile onu kem nazarlardan saklamaktır. Kadına hürmet ona iyi bakmak ve hiçbir din ve kânûnda emsâli henüz takarrûr etmeyen hukûk-ı şer'iyyesinden kendisini mahrum etmemektir. Sâhib-i makâlenin gâyet güzel bir sözü var: "Din ve ahlâkimizi kadınlara en nihâyet polisler öğretecekse, her işimiz bitti de polis müdürü mecbûrî kadın modaları tanzîm edecekse vay halimize!" diyor. Evet iş bu derekeye inerse felâkettir, müsibettir. Fakat fesâd-ı ahlâk, âdâb ve ahlâka ri'âyetsizlik onların müdâhalesine yol açacak râddeyi bulduysa bilmem ki ayıb, kime râci'dir? Fesâd-ı ahlâkî hazm etmek istemeyen Müslümanlarla hükûmete mi? Yoksa âdâba ri'âyet etmeyen hanımlarla velilerine mi? Daha açıkçası propagandalarıyla bazı hanımları sürür-ı havâ eden mütefekkirîne mi?

Bizce hükûmet bu işe karışmaya cidden karâr vermiş ise iki tarafa başlı iki vazîfe ta'ayyün eder: Nisvân ile evliyâ-yı nisvân polisin müdâhalesini istilzâm edecek kıyâfetle evzâ' ve etvâra kat'iyyen meydan vermemek, hükûmet de polislerin bazı taşkınlıklarını men' edecek te-dâbîri ihmâl etmemek.

Ahmed Naim

WILSON PRENSİPLERİ REVÂC BULABİLECEKLER Mİ?

Wilson'un düstûrlarıyla nazariyatı, nazar-rubâ bir mâhiyyette bütün cihâna lemhatû'l-basarda nûfûz eyle-di. Her zümre, her kavim ve unsur bu desâtîri alkışla-di. Garaz ve nefşâniyetten ârî, sîrf bir hiss-i âdilâne ve

mansifâne ile düşünülüp ortaya konulduğu zannolunan mezkûr on dört madde, yeryüzündeki insanların mâddî ve ma'nevî ihtiyâclarını hem te'mîn, hem de münâfeset, münâferet ve ihtirâsatı men' ederek, ileride cihâniyân beyinde sulh ve müsâlemeti idâme edecek metîn, derin bir esâs teşkil edecek mâhiyeti hâiz görünenyordu. Bunun için bu esâsât Mister Wilson tarafından dermiyân edilir edilmez her tarafta her yerde pek çok tarafdar kazandı.

Mûmâ-ileyhin Amerika'dan infikâk ile Avrupa'yı ziyâret ettikten sonra bütün mecâmî, bütün mehâfil-i resmiyye ve husûsiyyede îrâd etmiş olduğu nutuklar, hep vaz' ettiği on dört maddelik desâtîrin esâsına âid idi. Husûsuyla İngiltere'de, İngiliz Kralı'nın nutkuna mukâbeleten hürriyet ve adâletin tatbîkine cihânın muntazır olduğuna dâir sarf ettiği sözler, bu büyük mütefekkirin ne derece azim ve metânet sahibi olduğunu etrafiyla cihâna irâe ve isbât ediyordu.

Wilson nereye gittiysse, kiminle görüşüp temasta bulunduysa cümlesinin üzerinde, efkâr-ı sâibe ve niyyât-ı hasenesiyle büyük bir te'sîr icrâ etmiş ve kendisinin hak ve hakikat tarafdar ve müdâfi'i olduğunu göstermiştir. Âlem-i nasrâniyetin fî zamânînâ hâzâ rûhânî ve fazîlet-kâr bir uknûmu telakkî edilen Papa cenâblarının bile sözlerine bakılırsa Mister Wilson bu asrın, bu zamanın en büyük adamıdır. Papa daha ilerilere giden Wilson'u bir "saint" –aziz– derecesine çıkarmış ve bu asra Wilson Asrı denilmeye sezâ olduğunu da ilâve eylemiştir ki bu kadar yüksek bir nasrâniyet makâmının bu ana kadar hiçbir zamanda ve hiçbir kimse hakkında bu derece âşikâr ve riyâdan mu'arrâ bir hüsn-i şehâdeti –daha doğrusu senâ ve sitâyişi işitmemiştir.

Wilsonlarındaki bu senâ ve sitâyişler yalnız Papa'nın ağızından çıkmamış, belki şu son zamanlarda Fransa'yı kurtarmakla, Fransızlar arasında büyük bir dâhî ve Fransa'nın dirâyet ve tecrübe noktasından en büyük genci diye nâm kazanan Fransa Başvekili ihtiyâr Mösyo Klemanso dahi ahîren Fransa parlamentosunda îrâd eylediği nutuk esnâsında, kendisinin Mister Wilson ile görüşüp üzerinde büyük bir hiss-i hürmet ve samimiyet uyandırdığını bahsetmekten men'-i nefs edememiştir.

Mösyo Klemanso, Wilson ile görüşüğü esnâda ihtiyâr-ı sükût etmeyi tercîh etmiş ve evvelâ onu dinlemeye karâr vermişti. Wilson müstakbeldeki sulh ve müsâlemet ile Cem'iyet-i Akvâm'ın tarz-ı teşkilinden ve sâir mesâilden bahsederek muhâtabını iknâ'a çalışmış ise de, Mösyo Klemanso'nun beyânâtına bakılırsa, müşârun-ileyh ihtiyâr-ı sükût edince, Mister Wilson tekrar söze başlamayarak "İbtidâ ben sizi kandırmaya çalışırken, ihtimâl ki şimdi siz beni kandıracaksınız" demiştir.

[15] Mösyo Klemanso, Wilson'a vermiş olduğu ce-

vablar hakkında Fransa parlamentosuna bir şey söylemeyecek ve bunu vakt-i merhûnuna ta'lîk eder. "İhtimâl ki umduğumuz menâfi'in cümlesi ileride nâil olmaz ısek, şimdiden fedâkârlıkta bulunmaya nefsimizi icbâra çalışmalıyız. Bunun için efkâr ve makâsidımı şimdiden size söylememeye karâr verdim" demiştir. Gerek Mösyo Klemanso'nun bu beyânâtı, gerekse şu son zamanlarda Paris Konferansı'nda Almanya ve sâbık müttefikleri hakkında yavaş yavaş meydan-ı aleniyyete konulan tasavvurât bize birçok hakâyîki öğretmekte ve nikât-ı nazarıımızı bir dereceye kadar tenvîr etmektedir.¹

* * *

Siyâsiyyâtta bile zavâhir ve ahlâkiyâtı arayan ve mütecessisâne bir nazarla bu gibi işlere bakan Asyalılar, bir kısım devletler donanmasının alâ hâlihî bâkî kalıp diğer bazı devletler donanmasının da imhâ ve istimlâkini görenler, sulh neticesinde tahdîd-i teslîhâta muvaffakiyet elvermeyeceğini zannedebilirler. Hâl-i hâzırda işlerin bu vechile devamı, birçok bî-taraflara, tahdîd-i teslîhâtlâ, denizlerin serbestîsi ve ticâretin seyyânen serbest bir hâlde ileride icrâ edilebileceğine dâir pek çok şübheler ilkâ eyler. Nazarlara geliyor ki tahdîd-i teslîhât sîrf mağlûb hükümetlere karşı ittihâz olunan tedâbîr-i mâni'a kabîlindendir.

Daha acîbi şudur ki Wilson'un cihâna karşı i'lân eylediği on dört maddelik nazariyelerinde bile, müstakbeldeki terk ve tahdîd-i teslîhât hakkında vâzih ve sarîh bir kayd varken, Amerika hükümeti şu son zamanda yeniden ve ale'l-acele on dretnot ile birçok son sistem kruvazörlerin inşasına karâr vermiş olmasıdır. Bu sûretle ya Wilson kendi nazariyesini unutmuş yahud diğerlerine bir nazîre yapmak istiyor!

Geçenlerde Paris'teki resmî ictimâ'ların birinde, İngiliz zimâmdârları, İngiliz donanmasının bu harb-i cihân-şümûl esnâsında oynamış olduğu büyük rolleri mevzû'-ı bahs ittihâz ederek demiştir ki: "Böyle bir donanma olmasayıdı muhakkak Almanya zafer-i katî ve nihâîyi ihrâz edecek ve Fransa bugünkü mevkî'de bulunamayacaktır" akîbinde de Fransa e'âzîm-ı siyâsiyyesinden Klemanso dahi İngiltere donanmasının harb-i hâzır esnâsında ifâ etmiş olduğu hidemât-ı azîmesinden bahsederek İngiliz ricâlinin beyânını tasdîk etmiştir. Demek ki İngiltere donanmasının selâmet-i cihân için ifâsi hâl-i elzemiyette olup, tahdîd-i teslîhât kazîyesinin encâm ve âkibetinden masûn kalması îcâb eder. Amerika da donanmasını,

¹ Buradan beş satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

ordularını tezyîd edecek olursa bit-tabi' ona da bir şey denilemeyecek o hâlde "Tahdîd-i teslîhât" ile "Serbestî-i ticâret ve ehbâr" maddeleri de bâlâdaki maddeye madde ten, ma'nen merbût bulunduklarından, onların da meskütün-anh kalmaları muktezîdir.

Cem'iyet-i Akvâm'ın teşkili mes'elesine gelince, o da bunlar gibi pek mahdûd bir şey olacağına ve Avrupa'dan mâ'adâ milletlerin seyyânen istifâde etmeyeceklerine dâir konferansta cereyân eden şimdiki nakarattan istidlâl olunabilir. Acaba Mister Wilson sulh ve müsâlemet-i cihâni bu sûretle mi idâme etmek istiyordu. Yoksa Avrupa'ya vukû' bulan seyâhatinde, müttefikleri tarafından nazariyesinin gayr-i kâbil-i tatbîk bir takım mevâddı hâiz bulunduğu kendisine ifhâm ve iknâ' mı edildi?

Her hâlde Mister Wilson kendi nazariyesinin tatbîki hakkında ciddiyetle sebât ve ısrâr edeceği hatırlara tevârûd eder. Çünkü bu harb esnâsında büyük bir nâm ve şöhret kazanan müşârun-ileyhin, sulh u selâmet-i cihân uğrunda vaz' u i'lân eylediği mevâd,¹

* * *

Hatta öyle zannolunur ki sulh konferansında beyne'l-milel mesâil hakkında âdilâne ve bî-tarafâne hükümler verip, hükümetler ve milletlere ta'alluk eden menâfi', hakîmâne ve ma'kûlâne bir sûret-i halle iktirân etmeyecek olursa, bu konferansın mukarrerâtı müstakbelen, akvâm-ı cihân arasında sulh ve müsâlemet-i hakîkiyyeyi te'mîn edecek yerde bilakis efrâd-i beşer beyninde daha fenâ ve müessir bazı adâvetler ilkâ edecek bir mâhiyet şeklini alır, ()² bunun için konferanstaki düvel-i mu'azzama murahhasları, cihânın ta'yîn-i mukadderâtı esnâsında her nevi' hissiyât-ı şahsiyye ve kîn ve intikâm duygularından tecerrûd ederek, âdil ve mu'tedil hâkimler gibi mesâil-i mühimme ve mu'dilayı hall ü tesviye etmeye borçludurlar.

Rusya'da bir müddetten beri hâsil olan anarşiyi, []³ söndürmek için Paris'teki konferansın vereceği ahkâm-ı âdilâne en büyük bir ilâcdır. Cihân arasında, beşeriyet beyninde sulh ve müsâlemeti iâde ve te'mîn için verilecek karârlar, şüphesizdir ki Rusya halkı üzerinde büyük bir te'sîr icrâ eyleyecek ve mes'eleyi kökünden halledecektir. Konferansın âdilâne mukarrerâtını filen gören Rusya, her hâlde Avrupa'nın adâletine gönül bağlayabilir. Aksi takdirde⁴

* * *

¹ Buradan bir-iki satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan bir kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

³ Buradan dört-beş kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

⁴ Buradan bir-iki satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Bâlâdaki mütâlaâtı şu son zamanlarda Papa cenâbları da kendi beyânâtıyla te'yîd etmiştir. Müşârun-ileyh demiştir ki: "Suh Konferansı akvâm-ı cihân arasında âtiyen daha fena bir hiss-i kîn ve intikâm uyandırmamaya çalışmalı ve bu noktaya pek ziyâde dikkat ve ehemmiyet vermelidir." İşte bu cümle büyük bir ma'nâyi mutazammin olup, Papa'nın pek tecrübe-dîde, dûr-bîn, muhibbi-i insâniyet ve sulh ü selâmet olduğuna büyük bir delîl teşkilî eder.

Her ne hâl ise ümid edelim ki konferansta makâsid-i âliye ve hayr-hâ[16]hâne ile toplanan siyâsiyyûn-ı cihân bâlâda arz ettiğimiz gavâmızın halli esnâsında fe-dâkârâne ve insâniyet-pverâne bir hissiyâtla son sözlerini söyleyip, beşeriyet ve tarih nazarında muhterem ve mübeccel kimseler olduklarını isbât etsinler.

S[sin]. M. T[te].

KÜTÜBHÂNE VE KİTAPLARIMIZ

Bugün "fen devri" denilmeye sezâ olan bu asr-ı medeniyet terakkîyatını ve bunca ihtirâati, kendisine hâzırlayan daha evvelki asırlara medyûndur. Her medenî millet, eslâfinin âsâr-ı metrûkelerini ziyâ'dan vikâye ve efrâdını tetebbu'a alıstırarak derece-i irfânını yükseltmek maksadıyla birçok umûmî kütübhâneleri te'sîsine çalıştığı gibi bütçesinden ifrâz ettiği mühim bir meblağı da bu gibi müfid müessesâtın İslâh ve i'mârina ve birçok fennî âsâr-ı ecnebiyye ile de tezyînine hasr eylemiştir.

Memleketimizde bunu bizden iyi takdîr eden âlî-kadr bazı pâdişâh ve sâhib-i hayr ricâlimiz inşâ ettikleri cevâmi' ve emâkin-i mukaddeseye birer de kütübhâne ilâve etmeyi unutmamışlar. Maatteessüf senelerin ve asırların mürûruyla ulûm ve fûnûna karşı lâ-kaydılıkten dedelerimizden bize yâdigâr kalan birçok kıymetdâr âsâr-ı atîka ve nefîsemiz toz bulutları altında mahfûz! bulunuyor. Kütübhâne kapılarının örümcek ağlarıyla mestûr kalmasından, efrâd ve ahâliye değil hatta müdekkik ve muharrirlerimize bile duhûl kismet olamamıştır.

Yurdumuzda belli başlı Bayezid'de "Kütübhâne-i Umûmî" nâmı altında cennet-mekân Sultân Abdülhamid Hân-ı Sânî tarafından binâ ettirilen ve kirk seneye yakın bir zamandan beri umûma küşâde bulunan yalnız bir kütübhâinemiz olduğu hâlde İstanbul'un yüzde doksanı bundan bî-haberdir. İçerisinde pek mühim âsâr-ı nefise bulunan bu zavallı binaya umûmî bir kütübhâne demek için intizâmdan ve birçok âsâr-ı cedîdeden mahrûm bulunuyor. Evvelâ fihrist nâmıyla kitapların ismi yazılı ufak bir mektep defterinin muhtelif nûshaları mevcûd olmadığından bir kitap intihâbı için sâ'atlerce nevbet beklemek mecbûriyetinde kalınıyor. Meselâ bir tarih kitabı bulmak

ince bu karma karışık yazılı defteri tamamıyla gözden geçirmek lâzım geliyor. Kütübhâne-i mezkûrun 303 sene-sinde tab' ettirilen umûmî fihristini karıştıracak olursanız birçok âsâra müsâdîf olacaksınız. Bunlardan birini taleb etmenize mukâbil hâfiz-ı kütüb efendilerden istediğiniz kitabın cildsiz bulunduğu için matâbî'ne verilemediği cevabını alacaksınız.

Bu kadar senedir teclîd edilemeyen kitapların mevcûdu ise üç dört bine bâliğ oluyormuş. Son zamanlarda haber aldığımıza göre Süleyman Paşa-zâde Sami Bey merhûmun altı yedi yüz cild kadar kütüb-i mütenevvi'a-sı vakfedilmiş, bunlar da teclîd edilmemiş olduğundan kütübhânenin arka tarafında kir ve toz içerisinde farelerin tu'me-i dendânı olmakta bulunuyorlar. Bunlardan müstefîd olmak kâbil değil mi? Tabii hayır! Çünkü cildsiz kitaplar birkaç kişinin elinde okuna okuna parçalanacak, şayet cildlenmesi beklenecek olursa nihâyet otuz kırk sene sonra... Belki veyahud da diğer kitaplar gibi bunlar da bir köşede sürüklenecek.. Yazık değil mi? Bugün Fransa ve İngiltere'de, hatta terakkiyâta yeni hatveler atan Bulgaristan'da gâyet muntazam ve zengin kütübhâneleri var. Memlekette intîşâr eden gazete ve mecmû'alardan mâ'adâ ecnebi memleketlerde intîşâr etmekde bulunan fennî, edebî risâleler bile buralarda muntazaman mevcûd bulunuyor. Her müellif, te'lîf ettiği kitaptan bir tanesini bulunduğu şehrin umûmî kütübhânesine gön-

dermekle mükellef bulunuyor. Bizde ise maatteessüf ne yevmî bir gazete, ne de mevkûte bir mecmû'ayı kütübhâne-i umûmîmizde bulup okumak kâbil değil. Çünkü hiçbir gazete ve mecmû'a idâresi bu müesseseye bir nüsha göndermiyor. Eğer kendilerine Matbûât Müdürlüğü tarafından bu gibi bir teklîf väki' olsa derhal ve kemâl-i memnûniyetle icâbet edecekleri şüpheden vârestedir.

Evvelce iki hoca efendiye münhasır kalan bu kütübhâne şimdi boş ve ta'tıl sâ'atlerini sokak kaldırımları üzerinde, kahvehânelerde geçirmeyerek "vaktin nakid olduğunu" lehü'l-hamî takdîr eden birçok Dârülfünûn ve mekâtib-i âliyye müdâvîmleri ile dolu bir hâlde bulunuyor. Lâkin kitap tevzi' eden me'mûrlar, alındıkları maâşın pek cüz'î olmasından vazîfelerini hakkıyla ifâ etmek şöyle dursun, lâ-kaydîlikten kütübhâneyi zevâlî 11,5'da küşâd, akşam üçte pek erken kapıyorlar. Eyyâm-ı ta'tîliyyede bu gibi müessesâtın açık bulundurulması lâzım iken Cuma günleri mekteplerin mesdûd bulunmasından bil-istifâde birkaç şey okumak için kütübhâneye gelen evlâd-ı vatan kapıyı kapalı buluyor. Bu husûsta Maârif nâzırı paşa hazretlerinin nazar-ı dikkatlerini celb ederiz.

Dârülfünûn müdâvîmlerinden

Ferid

Hukuk Matbaası'nda basılmıştır.

Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûşadır.)

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmâa-i İslâmiyyedir

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

وَاللَّهِ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

20 Şubat 1919

19 Cemâziyelevvel 1337 Perşembe

20 Şubat 1335

Cild: 16 - Aded: 392

ESRÂR-I KUR'ÂN

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّمَّوْنَ .
الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بَنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ
بِهِ مِنَ الشَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْذَادًا وَأَنْتُمْ تَغْلِمُونَ¹

Meâl-i Kerîmi

Ey insanlar! Sizi ve sizden evvelkileri yaratan Rabbi-nize ibâdet ediniz ki müttakiler sırasına geçesiniz. Rabbi-niz ki yeri sizin için döseme, göğü tavan hey'etinde yaratmış, yukarıdan yağmur indirerek o vâsita ile dane ve meyvelerden size rızık meydana getirmiştir. Bu ni'metlere karşı bile bir takım mahlûkât ve masnu'âti şerîk koşmayın.

* * *

Bu âyet-i kerîme âsâr-ı zâhire ve ni'am-ı ber-güzide- siyle vûcûd-ı sâni'a istidlâli tazammun etmektedir. Âyet, hatta o müşrik ve mu'ânidlerle babalarını atalarını doğrudan doğruya ni'met-i vûcûda mazhar eden, gökten indirdiği yağmurların feyziyle muhtâc oldukları gıdâlarını günâ-gün fâkihelerle lezâîz-i hayâttan istifâdelerini te'mîn eyleyen ancak zât-ı Kirdgâr olduğunu bir lisân-ı azamet ve imtinân ile bütün insanlara tezkîr ve ihtar ediyor. Ve bütün bu şeylerden sonra sâni'i inkâr etmek, delâil-i vûcûd ve vahdâniyete karşı göz yummak imkâni münselîb olduğunu bildiriyor.

تَدَلُّ عَلَى أَنَّهُ الْوَاحِد

وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَهُ آيَةٌ

Ehl-i kelâm, vûcûd-ı Bârî'yi isbât sadedinde muhtelif tarîklerle istidlâllerde bulunmuşlarsa da yazdıkları yazıları, serd ettikleri delâil ve efkârin kesret ve mebzûliyetine

¹ Bakara, 2/21-22.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzih ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzihân bildirilmesi ricâ olunur.

rağmen gâye-i matlûbeye,kestirme bir sûrette, îsâl edecek nehc-i istidlâli bulamamışlardır.

Efâzîl-i müteahhirînden biri bu bâbda meslek-i mütekaddimîni taklîde yanaşmayarak başka bir tarîk ta'kîb etmek lüzûm ve ihtiyâcını takdîr ile büyük bir eser-i zekâ ve dirâyet göstermiş olmakla beraber o da muhâkemât-ı istidlâliyesini vâzih fikirlere, esâslı ve metîn bürhânlara istinâd ettirememiştir.

İ'tikâdımızca bugün mâddiyyûn mezhebine karşı müdâfa'âtta bulunmak isteyen yeni yetişmelerle onların rehber-i efkâri olan ve Avrupa medreselerinden neş' et ederek zendakayı, hiçbir din ile mukayyed olmamayı medâr-ı mübâhât bilen safsatakârlar arasında günden güne dâire-i sirâyetini tevsî' eden maraz-ı ilhâd ile mücadeleye girişmek azim ve gayretinde bulunan bir kimse için yegâne vâsita-i muvaffakiyet bu makûle kimselerle girişeceği bahis ve münâzaralarda bütün da'vâlarını, muhâkemelerini ibret-âmîz kudret nûmûnelerine, âyât-ı beyyineye binâ etmekten ibârettir.

Çünkü yerlerin, göklerin dâimâ enzâr-ı ibtisâra arz ettikleri elvâh-ı kudreti insanların bir fikr-i im'an ve tediyye düşünmek, bir mübdi'-i kâinâtın delâil-i vûcûd ve kudretini arayıp bulmak ihtiyâcını hissetmemelerinin bir sâiki varsa, hiç şübhесiz, o da kâinâtın ne gibi mehâsini ihtiâvâ [18] ettiğini bilmemeleri, nazarlarını kânûn-ı hilkatın rûhunu teşkil eden hüküm ve fevâide infâz edemeleridir.

Bunun içindir ki biz, istidlâl-i sâni' bahsinde evvelâ Cenâb-ı Hakk'ın asâr-ı kudret ve hikmetinden bir nebezâ bahs ile erbâb-ı insâfin fikir ve basîretlerini tenvîre çalışıktan sonra sâlim bir i'tikâdin, şâibeden âzâde bir yakının neden ibâret olduğunu ïzâh ve beyâna kendimizi mecbûr görüyoruz.

İlk nümuneye olarak insanı ele alalım. Zevcin zevcye mukâreneti hengâmında ifrâz ettiği nutfe mikroskopla taht-ı müşâhedeyle alınırsa içinde “huveynât-ı meneviyye” denilen bazı ecsâm görülüyor ki bunlar eczâ-i muhtelifeden mürekkeb başka başka havâssi câmi’ olma-makla beraber sâbih ve kesîru'l-hareke birer vücûddan ibârettirler.

Lisân-ı tipta halâyâ “hueyîrât” nâmî verilmiş olan bu huveynât dâhil-i rahimde karârgîr olunca teşâ'ub ve inkisâma başlar. Müteâkiben yavaş yavaş çoğalarak her kısında aralarında müşâbehet-i maddiyye bulunmayan bir takım havâs ve mezâyâ peydâ olur. Meselâ bir kısım huveynât et, diğer bir kısım kemik ve sâire mâhiyetini iktisâb ederek hey'et-i umûmiyyesi insan şekil ve kalibine girer. Bedâyi'-i fitratın bir âyinesi mesâbesinde olan sîmâ-yı insanı içindeki nuhâ' şevki [شوكى] ile amûd-ı fekarî, ilim ve idrakin menba'i, hayâtin şart ve medâri, irâde ve ihsâsin menşe'i olan dimâğ hep bu huveynâttan vücûd-pezîr olduğu gibi tarz-ı terkîb ve te'lîfi veleh-res-i ukûl olan cevârih-i sâirenin de asil ve mayasını... onlar teşkîl ederler. Hilkat-ı insaniyyenin serâirine daha ziyâde nûfûz etmek isteyenler nazar-ı im'anlarını cevf-i insânînin ihtiyâv ettiği uzuvlara atf ederlerse önlerine bî-pâyân bir sâha-i i'tibâr açıldığını göreceklerdir.

Pekala, bu muhtelif ve mütenevvi' cüz'ler aralarında bir gûne mücâneset bulunmayan, bir maksad ve hikmete müstenid olmaksızın tesâdüfî bir tarzda hâdis oluverdiklerini iddiâya imkân olmayan o, havâs ve mezâyâsiyla nereden neş'et ediyor?

Bütün bu etvâr-ı muhtelife hilkatte icrâ-yı te'sîr eden huveynât ise böyle eli, ayağı, kalbi, cevârih-i sâiresi olmayan, tabâyi' ve isti'dâd-ı mütegâyireyi hâiz bulunmayan bir madde-i basîta bütün bu evsâf ve eşkâl-i mütenevvi'aya nasıl menşe' olabiliyor?

Âmil-i tekevvün, derûnunda vücûd-ı insânının hilkat-pezîr olduğu rahimdir, denildiğini farz edelim. Rahim, derûnunda nutfenin bir takım merâtib-i hilkatten geçtiği basit bir zarftan başka bir şey olmadığı için tabî'îdir ki buna vücûdun hilkat ve teşekkülü husûsunda idâre, tedbîr, tasvîr ve takdîr gibi te'sîrât atf etmek imkân hâricindedir.

Evet, rahim nutfenin alaka, alakanın muzga, muzganın izâm şekline girmesi için yalnız zarf vazîfesini görebilen bir uzuv olup bu istihâlât-ı mürettebede onun hiçbir te'sîr-i mâddîsi yoktur¹ (هُوَ الَّذِي يُصْوِرُ كُمْ فِي الْأَرْضِ حَمَّ كَيْفَ يَشَاءُ).

Sonra bir de hâsse-i sem'i nazra-i imâna al. Onun nasıl, esvâti toplayacak bir hayvana, toplanan esvâtin dâhilinden nûfûz ile kemâ hiye idrâk edecek olan a'sâba vusûlunu te'mîn eden “kanat”a, kanatın gerisinde her-

biri mu'ayyen bir gâye ve vazîfe için yar olmuş olan eczâ-yı sâireye mâlik olduğunu teemmul et.

Sâha-i tedkîk ve te'emmulunu bu iki noktaya hasr etmeyerek bir de gözün serâir-i sun'una teşmîl et. Bak gör ki küre-i ayn, onun tabakât-ı müterâkibesi doğrudan doğruya rû'yet vazîfesini ifâ eden hadelesi muhtelif renklerdeki sâilleri, ağısiye-i karniyyesi dumû'un medâr-ı tekevvünü olan guddeleri nasıl vücûd bulmuştur. Dumû'un kısmen dâhil-i enfe yol bulup gitmesi için burun cihetinden nasıl bir takım meçârî ihdâs edilmiştir. Dikkat et ki havada bulunup îrâs-ı zarar etmesi muhtelem olan zerrâttan, aynı zamanda harâret, rutûbet, bürûdet gibi te'sîrât-ı cevviyyeden masûn bulundurulması için göz, sâhibinin idâre ve ihtiyârı vechile açılıp kapanır, ecfân (göz kapakları) derûnuna vaz' ve tevdî' edilmiştir. Hayretlerle telakkiye şâyestedir ki ecfânın uçlarında biten ehdâb (kirpiklerin) levnleri iklimlerin, ahvâl-i cevviyyenin tabî'at ve mukteziyâtına göre değişmektedir. Güneşin kuvvetli bir ziyâ ve harâret neşr ettiği yerlerde kirpikler ekseriyetle siyah oluyor ki hikmeti siyah rengin harâreti mas, ziyânın göze olan te'sîrini tâhfîf etmesidir. Bunun bir hakîkat olduğunu fiilen isbât etmek istersen açık sarı bir adamın hâline dikkat et ki fazlaca ziyâ ve harâret-i şemse ma'rûz olan bir yerde gözlerini açabiliyor mu?

İnsanın serâir-i hilkatini tedkîk ve istiknâh bahsinde daha ziyâde icâle-i fîkr ve nazar arzu olunursa esnânın (dişlerin) de keyfiyet-i tenebbût ve tenevvü'üne atf-ı nazar-ı dikkat edilmelidir.

Kavâti', nevâciz, enyâb, kavâzım kisimlarına ayrılan esnânın bu tarz-ı tenevvü'ü şüphe yoktur ki kendilerine bir takım hayatı hâdim menfa'atler, husûsî vazîfeler mevdû' olmasından ileri gelmektedir.

İnsan çocukluğu esnâsında gıdası sütten ibâret olduğu, binâenaleyh çiğnemek, öğütmek ihtiyâcından vâreste bulunduğu için doğarken dişsiz doğuyor. Biraz kuvvetlendiği, vücûdu serpmeye başlayarak bedenin nemâsi için südün gıda-yı kâfî teşkîl edemeyeceği aylar geldiği zaman yavaş yavaş ihtiyâc ile mütenâsib bir sûrette dişler baş gösteriyor. Birkaç sene sonra bunlar değişerek yerlerine daha sert, vazîfe-i matlûbeyi ifâya daha elverişli diğerleri kâim oluyor. Vücûd hey'etîyle sâha-i hayâttâ bir müddet kat'-ı merâhil ettikten sonra ser-hadd-i fenâ karşidan gözükmeye başlıyor. Ve işte o çağdan sonra kuvâyi hayâtiyyenin [19] tekâmlulu yerine inhitât ve tedennî, vücûdun nümüv ve inbisâti yerine hûzâl ve izmihlâl devresi kâim oluyor. Ve bu inhitât-ı kavî devresini birer birer esnânın sükûtu ta'kîb ediyor ve bu hâdise insana artık midesinin eski faâliyet-i hazmiyyesini gâib etmiş, bedeninde bildiği tâb ü tüvân kalmamış olduğunu bildiriyor,

¹ Âl-i İmrân, 3/6.

bî-çâre insan bir müddet de meçâl ve tâkatten mahrûm bir hâlte devre-i heremin âlâmını çektiğten sonra ufûl edip gidiyor.

Hulâsa; insan denilen mu'azzam âlemin hikem ve serâirine daha ziyâde nüfûz etmek isteyenler tib ve teşîh kitaplarına mürâaat ederlerse orada o nûsha-i kübrânın akl-ı beseri mebhût ve mütehayyir bırakacak daha nice nice âyât-ı kudret ve hikmetle musavver ve mücehhez olduğunu anlayacakları şüpheden värestedir.

Mütercimi: Mehmed Şevket

Abdülaziz Çâviş

TEVHÎD'E DÂİR

Hulâsa, mümkünün bir şeye tevakkuf etmesiyle bir şeyden vücûd-ı istifâde eylemesi arasında fark vardır. Şöyle ki: Mümkürün bir şeye tevakkufu bazan o şeyin vücûduna, sonra ademine olur. Hatve-i sâniyyenin hatve-i ülâya tevakkufunda olduğu gibi.

Zira hatve-i ülâ, hatve-i sâniyyeye vücûd bahsetmez. Edecek olsa idi, her ikisinin ân-ı vâhidde bulunması lâzım gelirdi. Bununla beraber birinci hatve nâ-bûd olmayıńca ikincisi vücûd-pezîr olmaz. Mümkürün diğer bir şeyden istifâde-i vücûd etmesi ise kendisinden istifâde-i vücûd edecek bir müstefid-i kâbile vücûd bahşeden bir mâlik ve sâhib-i vücûdun o mümküne sâbıkietini ve müstefidin vücûdunun –vücûd vâhibsiz kiyâm ve tahakkuk edemez bir sûrette– vâhibin vücûdundan dâimâ müstefid ve müstefiz olmasını iktizâ eder ki hiçbir hâlte vücûdun vâhibsiz kendi kendine istiklâlı olamaz.

Mümkür kat'an mevcûddur:

Bu âlemde bazı eşyânın mevcûd değil iken vücûda geldiği ve bazlarının da vücûda geldikten sonra mün'adim olmadığı görülmektedir. Eşhâs-ı nebâtât, hayvanât gibi.

Hey'et-i kâinât hakkında ta'mîk-i fîr olunursa usûl-i istidlâl üç nazariyye-i kat'iyyenin biriyle ta'ayyün eder. Bunlar da eşyâ-i mahsûsenin ya müstahîl ya vâcîb veya mümkür olmalarıdır. Bûnlardan birincisinin vücûduna akıl için istidlâl yolu olamaz. İkincisi de böyledir. Çünkü Vâcîb te'âlânın vücûdu kendindendir. Ona ademin lâhik veya sâbık olması muhtemel değildir. Nitekim yakında ahkâm-ı vâcîb faslında bahs ü ityân olunacaktır.

Artık üçüncü sık olan mümkünlük tahakkuk eder. Mümkür ise kat'an mevcûddur. Vücûd-ı mümkür, bi'z-zarûre vücûd-ı vâcîbi müstelzimdir.

Mümkinât-ı mevcûdenin cümlesi bedâheten mümkündür. Her mümkür kendisine vücûd veren bir sebebe

muhtac bulunduğundan eczâ-yı mümkünâtta kâffesinin bir mûcid-i müstakille ihtiyâci meydandadır.

Mûcid, eğer mümkünün aynı olursa nefsi üzerine bir şeyin tekaddüm etmiş olmasını istilzâm eyler. Bu ise muhâldir.

Mûcid eğer mümkününden bir cüz' olur ise ya ilk cüz'dür. Bu hâlte bir şeyin kendi kendisine müsebbib olması lâzım gelir. Bu ise zâhiru'l-butlândır. Veya cüz'-i evvelden müte'ahhir bir cüz'dür. O hâlte bir şeyin hem kendisine ve hem de kendisinden daha evvel vücûd bulmuş bir cüz'e sebeb olması lâzım gelir ki bu da bâtildir.

Şu hâle göre kâffe-i mümkünât için kendi mâhiyet-i imkâniyyeleri hârcinde bir sebeb-i îcâd aranılması vücûbu tahakkuk etmiş olur.

Mümkür olmayan bir vücûd ise ancak Vâcîb te'âlâdır. Çünkü silsile-i mümkünât hârcinde iki şey kalır: Biri müstahîl, diğeri vâcîb. Müstahîl bizzat olan bir şeyin bulunamayacağı emr-i tabî'îdir. Vâcîbe gelince: Kâffe-i mükevvenâtın mûcid-i mutlakı olduğu delâil-i meşrûha ile sabit olur.

Bunun gibi mümkünât-ı mevcûde ister mütenâhî olsun ister göze görünmeyen ecrâmın bu'dları i'tibâriyla gayri-mütenâhî olsun bir vücûd ile kâim olmaları zarûridir. Bu vücûdun masdarı nefs-i imkân ve mâhiyat-ı mümkünne olması ihtimâli bâtildir. Nitekim ahkâm-ı mümkür faslında gösterilmiştir. Binâenaleyh kâffe-i mümkünâtın vücûdunun masdarı kendi mâhiyetleri dâhilinde aranmayıp onlardan gayrı olduğu ve bu da bil-bedâhe Vâcîbü'l-vücûd hazretleri idigi tahakkuk eder.

Ahkâm-ı vâcîb, kîdem, bekâ ve nefy-i terkîb:

Kadîm ve ezelî olmak Vâcîb'in ahkâmındandır. Zirâ' vâcîb, kadîm ve ezelî olmasayı hadis olurdu, hadis ise vücûduna adem sebk edendir. Ademin sebk ettiği her hâdis şey kendine vücûd veren bir sebebe muhtac olur. Böyle sebepten tecrîd edilirse vücûd-ı hâdisin bilâ-sebeb ademe rûchâni lâzım gelir. Bu ise muhâldir.

Vâcîb kadîm olmasayı vücûdu gayrı bir mûcide muhtac olurdu. Vücûdu kendinden olan vâcîbe başka bir mûcid tasavvuru ise vâcîbin vâcîb addolunmamasını müstelzim olur. Bu ise muhâl olan tenâkuza bâdîdir.

Vücûduna adem târî olmamak da vâcîbin ahkâmındandır. Bu hükmün tecvîz-i intifâsi, zât-ı Bârî'nin vücûb-ı vücûdunu salîbdır. Böyle bir selb ise bir şeyin zâtından selbine varır ki bil-bedâhe muhâldir. Vücûd-ı Bârî'nin eczâdan mürekkeb olmaması da ahkâm-ı vücûbundandır. Zira o [20] suretle mürekkeb olması farz olunsa onu terkîb eden eczânın herbiri, o eczânın hey'et-i mecmû'a-sı olan zatına tekaddüm etmesi îcâb eder. Eczânın her cüz'ü ise bi'z-zarûre zâtın hey'et-i mecmû'a-sının gayridir.

Binâenaleyh cümlesinin vücûdu gayrin vücûduna muhtâc olur.

Halbuki vâcibin vücûdu kendinden olup şey'-i âhârin iâne ve iltihâkından berîdir. Çünkü vücûd-ı Bârî'ye tecvîz-i terkîb olursa husûl-i vücûdu eczâ-yı sâirenin inzimâmına mevkûf bulunduğu hükmü tazammun eder. Ancak vâcibin vücûdu kendinden olması şân-ı ulûhiyyetleri cümle-i kemâlinden bulunduğuna göre o vücûda inzimâmî farz olunacak terkîbâtın herbiri o vücûba dâhil olmak lâzım gelir. Bu ise tercîh bilâ-müreccih kabîlinden olur.

Vâcib mürekkeb olmadığı gibi tûl, arz, umk kabûl eder ecsâm misilli kâbil-i inkisâm değildir. Zira bu gibi avârizdan münezzeb bulunması sıfat-ı kemâl-i şânından olan vücûd-ı Bârî kismet kabûl etse idi evvelki vücûdunun gayrisine intikâl ederdi. Yani ulûhiyyet müte'addid vücutlara münkasem olmak lâzım gelirdi. Bu inkisâm te'sîriyle meydana gelen vücûdların hey'et-i hâsilası mahsûl-i kismet olurdu. Bu ise vücûd-ı Bârî'nin adem veya terkîb kabûl etmemesi farâziyyelerini tevlîd eder. Bu hâlde o farâziyât muhâldir.

Hayât:

Vücûdun ma'nâsı her ne kadar akıl nezdinde bedîhî ise de zuhûr ile temessül etmesi ve ondan sonra sübût ve istikrâr göstermesi mâhiyeti îcâbindandır.

Vücûdun kemâl ve kudreti şu zîkr olunan vücûd ma'nâsının kemâlini, bedâhetini gösteren âsâr ile hâsil olur.

Vücûd mürettebelerinden herbiri Cenâb-ı Bârî'in ma'nâ-yı kemâli bahs olunan sıfat-ı vücûdiyyesi envârından bil-bedâhe istitbâ'-ı hayât eder. Bundan tecrîd farz olunursa vücûd, mertebece tâbi' olduğu nizâm-ı hayât hâricinde kalır. Binâenaleyh nefisde tecellî eden vücûd sûretinin mevcûdiyeti münhasırın kendi mâhiyeti îcâbı olarak telakkî edilmemek farz olur. Zira vücûdun her hangi mertebede bulunursa bulunsun ekmeliyetine misâl bir kânûn-ı intizâm-bahşâya makrûn ve halel ve teşvişten masûn olmasıdır.

Vücûd-ı mükevvenâtta cârî olan şu nizâm ve intizâm bir vücûd-ı müstemirre tâbi' olduğu delâlet etmeyece bulunması haysiyetiyle ânifen ityân olunan ma'nâ-yı vücûdun vech-i kemâlinin mahall-i itlâkî evzah bir sûretle teyakkun edilir. Eğer nefisde vücûd mertebelerinden bir mertebenin bütün eşyâ-i mükevveneye masdar-ı vücûd olduğu fikri tecellî ederse bu vücûdun âsâr-ı bedî'ası, merâtib-i vücûd miyânında derecenet ziyâde kâmil, pek büyük, pek kuvvetli, pek yüksek ünvanlarına mâ-sadak olur.

Beyân olunduğu üzere her vücûd-ı mümkünin masdarı, vâcibü'l-vücûd idigi bürhân-ı kâti' ile zâhir oldu. Şu

hüküm i'tibâriyla vücûd-ı Bârî vücûdların akvâ ve a'lâsîdir ki sıfat-ı vücûdiyyeden bu âlî mertebe ye mülâyim olan vücûd da aklen tasavvur olunabilen ve itlâkî meşrû' olan ve nev-zuhûr, sebât ve istikrâr ma'nâlarını muhtevî her kemâli hâiz ve müstelzimdir. Elvâh-ı kâinâtta müncelelî olan âsâr-ı müberhenesine göre masdar-ı nizâm-ı âlem olduğu ve kâffe-i ıztîrâbât-ı mütehayyileden berî kalmak sûretille tasrif-i a'mâle kâdir bulunduğu cihetle ekmeliyeti sâbittir. Binâenaleyh sıfat-ı vâcibin zâhir olan mertebe-i kemâline nazaran bu kemâlin vâhib olduğu âsâr, bütün mâsivâyı tenvîr eder. Şu hâle göre Cenâb-ı Hakk'ın sıfat-ı hayatının vücûbu bedâheten sâbittir.

Sıfat-ı hayat, ilim ve irâde sıfatlarını da istilzâm eder. Zira hayatın vücûdda kemâli o sûretle mu'teber olur. Hayât sıfat-ı zarûriyyesi nizâm-ı âlemin ve hikmet-i cihânin masdarı olunca her hangi mertebede olur ise olsun mahsûs bulunan âsâr-ı zuhûr ve istikrârı o san'atların [sifatların!!] kemâline bürhândir. Bu kemâl ile vücûd-ı vâcibin ittisâfi lâzım gelir. Binâenaleyh tavâifi mümkün her kemâli hâiz bulunan vücûd-ı Bârî için hayat sıfatı kat'iyü's-sübüt olur.

Hayât-ı ilâhiyye, zevâlden masûn bulunduğu için ona nisbetle bir hayat-ı izâfiyye ve fâniyye ile alâkadâr bulunan hayat-ı mümkünâta elbette tebâyun eder.

Hayât sıfatı kemâl-i vücûdu muktezî olduğuna göre zât-ı Bârî'nin bütün avâlimi muhît olan ilim ve irâde sıfatlarıyla da muttasif olduğu emr-i bâhirdir.

Eğer vücûd-ı Barî'de hayat sıfatı sâbit olmasa idi mâlik-i hayat görünen mümkünât ondan ekmel olmak lâzım gelirdi. Mevhûb-ı hayat olan bir şeyi ona vâhib bulunan bir şeye tercîh olunmak şâibesine dâ'i olacağı ve bu ise aklın dâire-i kabûlü hâricinde bulunduğu cihetle mezkûr farâziyenin butlânı muhakkaktır. Biraz evvel ızâh olunduğu üzere Vâcibü'l-vücûd hazretlerinden hayat sıfatı nasıl selb olunabilir?

Mütercimi: Hüseyin Mazhar

Seyh Muhammed Abduh

DEVLET-İ İSLÂMIYYE'NİN BİNÂSİ

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤْذُوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا
وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعُدْلِ¹

Devlet-i İslâmiyye Kur'an-ı mübînin telkîn ettiği bir devlettir. Kitâb-ı mübînin siyâsetine, kitâb-ı mübîni tafsîl ve ızâh eden sünnet-i seniyyenin [21] siyâsetine merbütтур. Devlet-i İslâmiyye' nin üzerine kurulmuş olduğu temel taşları siyâset-i âdile, velâyet-i salihadır.

¹ Nisâ, 4/58.

İslâmiyet devlet hakkında tamamıyla asrî bir tarîk ta'kîbeder. İslâmiyet Sadr-ı İslâm'da bir devlet-i müte-meddine ve müstakille için lâzım olan kâffe-i esâsât-ı külliyye ve kavânîn-i umûmiyyeyi vaz' etmiştir. Bu esâs-lar, bu kânûnlar her asır için, her kavim için bir düstûr-dur. Bütün bu düstûrlar, bu kânûnlar desâtîr-i muhkeme, kavânîn-i müebbededir. Hiçbir vechile kânûn-ı ukûle muârîz olmaz, hiçbir kânûn-ı ictimâ'î ve medenî ile hedm olunamaz. Ancak icâbât-ı asriyyeye göre tatbîk olunur. Tatbîk başka, kânûn yine başkadır.

Devlet-i İslâmiyye asr-ı hâzırda hak olmak üzere kabûl olunan şekl-i hükûmetin mehâsinini tamamıyla almış, yalnız ona bir ad taktamış, şekle değil, esâsa ihtimâm eylemiştir. Bizi her vakit elfâz, zavâhir, eşkâl aldatır, âdetâ bize birer tuzak olur.

Adâlet nâmi altında zulüm, meşrûtiyet ve meşveret nâmi altında istibdâd ve mutlakiyet, hamiyet nâmi altında menâfi'-i hasîse, müsâvât nâmi altında müsâvâsızlık, hak nâmi altında haksızlık her asırda görülmüş ve görülmekte bulunmuştur.

لُفظَهَا وَنَامَهَا شَدَ دَامَ مَا – لُفظُ شِيرِينَ آبَ رِيكَ عَمْرَ مَاسَتْ

Bir devletin mebde'leri hakkında el-yevm dermiyân olunan nazariyât-ı cedîde Kur'ân-ı mübîn'in irâe ettiği nazariyâtan fazla bir şeyi ifâde etmez.

Bu noktayı izâh için Kitâb-ı mübîn'in, felsefe-i cedîde-nin esâs-ı devlet hakkındaki nazariyelerini beyân edelim.

1

Makâlemizin bâlâsını tevşih ettiğimiz âyet-i kerîme feth-i Mekke esnâsında Benî Şeybe'den tesellüm olunan Ka'be anahtarlarının yine Benî Şeybe'ye iâde olunması hakkında –vülât-ı müslimîne veyahud umûm nâsa hitâben– şeref-nâzil olmuştur.

Sebebin hâs olması hükmün umûmuna münâfi olmadığından âyet-i celîle Hazret-i Aliyyü'l-Murtazâ ve Zeyd bin Eslem'e göre vülât-ı müslimîne, Hazret-i İbni Mes'ûd ve İbni Abbas ve Ebî bin Ka'b'a göre bütün nâsa hitâbdır.

Âyet-i kerîme kavl-i râcih üzere vülât-ı umûr hakkında şeref-nâzil olmakla vülât-ı umûra, me'mûrîn-i hükûmete emânâtı ehil olanların eline bırakmalarını, beyne'n-nâs icrâ-yı ahkâm ettikleri zaman adl ile hükmetmelerini emrediyor. İşte bu iki mebde' siyâset-i âdile ve velâyet-i sâlihanın aslidir, menşe'idir, toplanıp birliğiği şeydir. Artık edâ-i emânât ve adl ile huküm, devlet-i İslâmiyye'nin Kur'ân-ı mübîn'in telkin eylediği hukûmet-i İslâmiyye'nin iki esâsı olmuş olur.

* * *

Edâ ve Emânât – Emânât iki nevi'dir: Velâyat, emvâl. Sünnet-i seniyyenin delâleti vechile velâyet edâsı vâcib

olan bir emânettir. Emâret hakkında Muslim'in tahrîc et-tîgi¹, وإنها أمانة، وإنها يوم القيمة خزيٌ وندامة، إِلّا مَنْ أَحَدَهَا بِحَجَّهَا، (وَأَدَى الَّذِي عَلَيْهِ فِيهَا hadîs-i şerîfi mûcebine emâret dünyâda emânât, yevm-i kiyâmette fezâhat ve nedâmettir. Meğer ki emâneti alan bi-hakkin almış, edâ etmiş ola. Kezâ Buhârî'nin tahrîc ettiği², إذا ضُيِّعَتِ الْأَمَانَةُ فَإِنْتَظِرْ السَّاعَةَ قَالَ: (كَيْفَ إِصْاعَثُهَا قَالَ: إذا أُسْبِدَ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ فَإِنْتَظِرْ السَّاعَةَ hadîs-i şerîfi muktezâsına umûru ehline tefvîz etmek emânâtı te'diye, bilakis umûru ehlinin gayriya bırakmak emânâtı izâ'adır. Emânâtı izâ'a eden kimse devleti indirâsa sevk eder. Menâfi'-i âmme muhtel olur.

Artık ber-mûceb-i emr-i Kur'ânî veliyy-i emre, a'mâl-i müslimînden her hangi bir ameli işleyebilecek olanların aslahına tevliye etmek vâcib olur.³ منْ وَلَيَّ مِنْ أَمْرِ الْمُسْلِمِينَ، فَوَلَى رَجُلًا وَهُوَ يَجِدُ مَنْ هُوَ أَصْلَحُ لِلْمُسْلِمِينَ مِنْهُ، فَقَدْ خَانَ اللَّهَ (ورسوله) hadîs-i şerîfi mûcebine işi o işe en ziyâde sâlih olan zâta yani ehline vermeyen kimse Allah'a da, Resûlullah'a da hiyânet etmiş oluyor. Diğer bir rivâyete göre bir cemâ'at içinde hoşnûdî-i umûmîye daha evfakı var iken onun mâ-dûnuna taklîd-i umûr eden veliyy-i emr Allah'a, Resûlü'ne, mü'minîne hiyânet etmiş olur.

Hadîs-i şerîf tevliyet-i umûr hakkında, umûr-ı hükûmet hakkında iltîmâsi şiddetle men' ediyor. Fârûk-ı a'zam bunu te'yîden "Umûr-ı müslimînden bir emri beynlerindeki muhabbet veya karâbetten dolayı bir adama tevliye eden kimse Allah'a ve Resûlullah'a, müslimîne hiyânet etmiştir" diyor.

Devlet-i İslâmiyye ne mensûb, ne muhib tanımıyor, hiçbir hatırlaya gönüle bakmıyor. Ehliyetten başka bir şey aramıyor. Tevliye-i umûr hakkında ehli aramayan âmiri, akrabâsını, ehibbâsını, hemşehrîsini, hem-mezhebin gözetlen, firma gayreti güden, beynlerindeki buğz u ada'vetten nâşî ehil ve ehak olan zâta –her ne sebeble olur ise olsun– ehil ve ehak olmayan zâti tercîh eden veliyy-i emri⁴ يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْوِنُوا اللَّهَ وَرَسُولَ وَتَحْوِنُوا أَمَانَاتَكُمْ (وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ) kavl-i münîfi muktezâsına hâin addediyor.

Devlet-i İslâmiyye edâ-i emânât, mesâlih-i ibâd, mesâlih-i devlet, ta'bîr-i umûmî ile a'mâl-i müslimîn hakkında⁵ (الاصلاح فالاصلاح، الاحق فالاحق) kâidesine ri'âyet ediyor. Yoksa mücerred⁶ (الاحسن فالاحسن، الاقدم فالاقدم) kâidesine iltifât etmiyor. Aslah-ı mevcûddan başka bir cihte bakmıyor. Fırka, ocak tanımıyor. Arab, Türk, Acem, Kurd aramıyor. Mevcûd içinde o işe sâlih bir zât bulunmazsa bit-tabî' ⁷ (الا مثل فالا مثل) kâidesine bakıyor. Müslü-

¹ Muslim, Sahîh, Kitâbü'l-Îmâre, 4.

² Buhârî, Sahîh, Kitâbü'r-Rikâk, 35.

³ El-Kâsimî, Mehâsünü't-Te'vîl, Beyrut, 1418, c. 3, s. 180.

⁴ Enfâl, 8/27.

⁵ "En çok islah edecek olan ve en çok hak eden."

⁶ "En yaşlı ve en eski gelen."

⁷ "Birbirine denk olanlar".

manlar arasında ehil aramak keyfiyyeti o kadar câygır olmuştur ki¹ (اعط القوس باريها) cumlesi darb-ı mesel olmak üzere îrâd olunur. Bir kavmin darb-ı meselleri o kavmin hikmet-i avâmmıdır.

[22] **إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرَتِ الْقُوَىُّ الْأَمَمِينُ**² (الْيَمْ لَدَنَا مَكِينٌ أَمِينٌ nazm-ı celilleri mûcebinde iki rüknü vardır. Kuvvet, emânet. Her velâyet de kuvvet-i velâyete göre muhtelif olur. Meselâ emâret-i harbde kuvvet şecâat-i kalbe, envâ'-ı kitâle kudrete, tedâbîr-i harbiyyede tecrübe, beyne'n-nâs icrâ'-ı hükm etmek husûsunda kuvvet-i ilme, tenfîz-i ahkâma kudrete râci' olur. Fakat emânet³ (فَلَا تَخْشُوا النَّاسَ وَالْخَسْرُونَ وَلَا تَشْتَرُوا بِأَيْمَانِي ثُمَّا قَيْلَأً) nazm-ı celili mûcebinde haşyetullâha, haşyetü'n-nâsi terke, âyât-ı ilâhiyyeyi semen-i kalil ile adem-i iştirâya râci' olur. Emin olan veliyy-i emr vazîfe-i mevdû'asında Allah'tan başka hiçbir zâtta korkmaz, vicdânına tâbi' olur. Nâstan, müteneffizândan asla çekinmez: Ahkâm-ı şer'iyyeyi huzûz-ı dünyâ mukâbilinde ihmâl eylemez.

Fil-vâki' kuvvet ve emânetin ikisi birden pek az kim-selerde ictimâ' eder ise de yine her velâyette o velâyete göre aslah aramak vâcib olur. Bir velâyet hakkında emâneti a'zam olan zât bulunsa o velâyete enfa' olan zararı ekal olan zât takdîm olunur. Meselâ emâret-i harbde -fâcir olsa da- kaviyy-i şeci' olan zât -emîn olsa da- za'if-i âciz olan zâta takdîm olunur. Nitekim Ahmed bin Hanbel'e biri kaviyy-i fâcir, diğeri za'if-i sâlih olan iki kumandan hakkında "hangisiyle gazâ olunur?" diye suâl olunmuş. Hazret-i İmâm "Fâcir-i kavînin kuvveti müslümanlara, fûcûru nefsine, salih-i za'ifin zaafi ise müslümanlara, salâhi da nefsine âid olur. Kaviyy-i fâcir ma'iyyetinde gazâya gidilir" demiş idi. Bir hadîs-i şerîfte (إِنَّ اللَّهَ لَيُؤْتِدُ هَذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ) buyurulduğu gibi diğer rivâyette (بِقَوْمٍ لَا خَلَاقَ لَهُمْ) vârid olmuştur. Hazret-i Peygamber aleyhi's-salâtü ve's-selâm Hazret-i Halid bin el-Velîd'i -bazen kendisinden sâdir olan bazı ameli hoş görmediği hâlde- şeref-i İslâm ile müşerref olduğu günden beri emîr-i arb ta'yîn eylemişler, Hazret-i Hâlid'den emânet ve sıkıkta aslah olan Hazret-i Ebû Zer el-Giffâri'yi emâret ve velâyetten nehiy buyurmuşlar idi. Çünkü Ebû Zer za'if, Hâlid kavî idi, radiyallâhu anhümâ.

El-hâsil; devlet-i İslâmiyye ya maslahat-ı hâlisaya, hiçbir gûnâ fesâd ve şer bulunmayan maslahata, yahud maslahat-ı râcihaya, fesâd ve şerri az olan maslahata binâen umûru tevliye eder. Velâyet kuvvete muhtâc ise kavî olanı, emânete muhtâc ise emîn olanı takdîm eder.

¹ "Yayı çubuğuna ver."

² Kasas, 28/26.

³ Yûsuf, 12/54.

⁴ Mâide, 5/44.

⁵ Buhârî, Sahîh, Kitâbü'l-Cihâd, 182.

⁶ et-Taberânî, el-Mu'cemû's-Sagîr, Beyrut, 1985, c. 1, s. 97.

Ez-cümle emvâli hîfz ve emsâlinde emîn, emvâli istîhrâc ve emsâlinde kavî olan zât takdîm olunur. Ancak zarû-rete binâen ehil olmayan kimse aslah mevcûd ise buna tevliye-i umûr câiz olur. Bununla beraber aslah-ı ahvâle sa'y etmek de vâcib olur. Tâ ki nâsa elzem olan umûr-ı velâyat ve emârat ve sâire kemâl bulsun. Nitekim zügürt olan kimsenin borcunu ifâya sa'y etmesi vâcib olduğu gibi aczden dolayı cihâdin sukûtu zamanında da kuvâ-yı harbiyye tedârik ederek cihada isti'dâd vâcib olur. Zira vâcib ancak vâcib ile tamam olur.

Velâyet emânet olduğu gibi düyûn hakkında şerif-nâzil olan (فَلَيَوْدَ الْذِي أَوْتُمَنَ أَمَانَةَ) nazm-ı celili mûcebinde emvâl de emânettir. Bu hükümde a'yân ve düyûn hâssa ve âmme dâhildir. Hîfz-ı emvâl şerî'at-i garrâ-yı Ahmediyye'nin ahkâm-ı ameliyye hakkında ta'kîb eylediği makâsid-i hamserin biridir. Buna mebnî gasb, sirkat ve hîyânet ve emsâli gibi mezâlimi sâhib-i meşrû'larına iâde etmek vâcib olur. (إِنَّ اللَّهَ فَذَ أَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ) hadîs-i şerîfi mûcebinde Cenâb-ı Hak hakkı sâhibine veriyor, hadîs-i şerîfin hükm-i âlisi hem vûlâtâ hem ra'iyyeye şâmil olmakla herbiri üzerine diğerine edâsi vâcib olan şeyi edâ etmek vâcib olur. Ra'iyye müstahik olmadıkları emvâli vûlâtta isteyemezler. Yoksa (الصَّدَقَاتُ فَإِنْ أَغْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُغْطُوا مِنْهَا إِذَا هُنْ يَسْخَطُونَ) nazm-ı celîlinin hükmünde dâhil olur. Bunun gibi vûlât-ı emvâl de kismet-i emvâl husûsunda kendi mâl ve mülkü gibi hevâsına tâbi' olamaz, emvâli istediği gibi sarf edemez. Çünkü vûlât-ı emvâl (mâliye nâzirları) ümenâdır, nüvvâbdır, vûkelâdır. Yoksa mâlik ve mutasarrif degillerdir. Nitekim Resûl-i ekrem efendimiz (إِنَّمَا أَنَا قَاسِمٌ أَصْحَى) buyurmuşlardır. Kismet-i emvâl irâdeye, Mâliye nâzırının keyfine tâbi' olamaz.

* * *

Adl ile Hüküm – Devlet-i İslâmiyye adli ale's-seviyye emrediyor, (وَلَا يَجْرِي مَنْكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَى الْآَنَجِلِوْلَا) nazm-ı celili buğz ve adâvet ettigimiz bir kavim hakkında bile adâlet îfâ etmemekle bizi vebâlden tâhzîr ediyor. Adâleti mensûblara, muhiblere, hemşehrilere, firkaya girenlere, ocaktan yetişenlere hasretmiyor. Bütün nâsa teşmîl ediyor. Adâlet İslâmiyet'in üssü'l-esâsıdır. Bütün ahkâm-ı şer'iyyenin mebnâsıdır. Adâleti tamamıyla kâfil olan devlet devlet-i İslâmiyyedir. Adâleti îfâ etmeyen, zulmü i'tiyâd eden hükümet hükümet-i İslâmiyye değildir. Sadr-ı İslâm'daki fütûhât-ı celîlenin mebnâsı adâlettir. Hükümeti pâydâr

⁷ Bakara, 2/283.

⁸ Ebû Dâvud, Sünen, Kitâbü'l-Buyû', 90.

⁹ Tevbe, 9/58.

¹⁰ Buhârî, Sahîh, Kitâbü Farzü'l-Humus.

¹¹ Mâide, 5/8.

eden adâlettir.¹ وَكُنْ قَصْنَى مِنْ فَزِيَّةَ كَانَتْ طَالِمَةً وَأَشْأَنَّا بَعْدَهَا قَوْمًا¹ (أخرين nazm-ı celili, اَنَّ اللَّهَ يُنْصُرُ الدُّولَةَ الْعَادِلَةَ وَانْ كَانَتْ كَافِرَةً²) (آخرin nazm-ı celili, اَنَّ اللَّهَ يُنْصُرُ الدُّولَةَ الظَّالِمَةَ وَانْ كَانَتْ مُؤْمِنَةً Cenâb-ı Hak devlet-i âdileye nusret eder, devlet-i zâlimeyi nusret-i ilâhiyyesinden mahrûm bırakır. Devlet adâletle pâydâr olur. Yoksa kuru bir îmân devleti pâydâr etmez. Suyûti'nin Câmi'-i Sagîr'de nakl ettiği³ إِذَا ظُلِّمَ أَهْلُ الْدِّيَّةِ كَانَتِ الدُّولَةُ ذُولَةً الْعُدُوُّ hadîs-i şerîfi mûcebince ehl-i zimmete, teba'a-i gayr-ı müslimeye veya bu hükümde olan mu'âhid ve müste'mene zulüm eden devlet devlet-i adûdûr. [23] Devlet-i adüvvün müddeti pek az devam eder. Ya zulüm kalkar veya zulüm devleti de, milleti de kahr eder. Bütün memleketi harâb eder.

الملك يبقى بعدل واحسان ولا يبقى بظلم وایمان

Âdil mansûr, zâlim makhûrdur. İmâm Ahmed'in Müsned'inde de tahrîc ettiği⁴ أَحَبُّ الْخُلُقِ إِلَى اللَّهِ إِيمَامُ عَادِلٍ (او ابغضهم اليه إمام جائز hadîs-i şerîfi mantûkunca ind-i Bâri'de en sevgili kimse sultân-ı âdil, en mebgûz olan kimse de sultân-ı zâlimdir. Bir eserde rivâyet olunduğu vechile sultân-ı âdilin bir günü altmış sene ibâdetten effaldır. Zaleme, a'vân-ı zaleme yevm-i ukbâda gâyet şedîd cezâya çarpılacaktır. Zâlime kalem açan, divitine lif koyan da a'vân-ı zaledendendir.⁵ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعُدْلِ وَهُوَ عَلَىٰ (nazm-ı kerîmi vechile adl u hakkâniyeti emreden kimse doğru yolda bulunur.

Sadr-ı İslâm'da târih-i âlemde bir daha misli görülmeyen, müslim ve gayr-ı müslime ni'met-i adâleti ta'mîm eden bir devlet-i İslâmîyye kurulmuş idi. Bir vâlinin haksızlığına karşı peygamberimizin hafîdi Hazret-i Hüseyin "Vallâhi'l-azîm eger adâlette bulunmaz isen elimde kılinc olduğu hâlde mescid-i Resûlullâh'ta kiyâm ederim" sözünü sarf etmiş idi. İhkâk-ı hak yolunda birinci halîfe Hazret-i Sîddîk-ı A'zam'ın hafîdi Hazret-i Abdullâh ibni ez-Zübeyr nefşini fedâ ederek "Ya insâf, ya ölüm"nidâsında bulunmuş idi. Zulmen ahz olunan emvâli sâhib-i meşrû'larına red ve iâde bâbında "Dîvânü'l-mezâlim" teşakkül etmişti. Dîvânü'l-mezâlim vâlilerden, kadılar dan, me'mûrlardan, şehzâdelerden, emîrzâdelerden, müteneffîzân-ı beldeden, hulâsa büyük ve küçük her kimden olur ise olsun tazallum-ı hâl eden bî-çâregânın mercî'i idi. Dîvân-ı mezâlimde halîfe-i sâbıkın gasb ettiği arâzî sâhib-i meşrû'uна tazmînât ile beraber iâde olunmuş idi. Mezâlim-i re'âyâ husûsunda devlet-i İslâmîyye kadar himmet gösteren bir devlet şimdiye kadar görülmemiştir.

¹ Enbiyâ, 21/11. Metinde (أهلكنا) yerine (قصمنا) yazılmıştır.

² "Allah kafir de olsa âdil devlete yardım eder, mümin de olsa zâlim devlete yardım etmez." (Ibn Teymiye'ye atfedilen söz.)

³ Suyûti, Câmiu's-Sagîr, 1600.

⁴ Benzer şekilde, Ahmed İbn Hanbel, Müsned, 11174.

⁵ Nahl, 16/76.

2

Fransız felsefe müelliflerinden Emil Buvarak kitabında şu sözleri sarf ediyor: Devlet efrâdin hukukunu, umûmun menâfi'ini himâye maksadıyla teşakkül etmiş bir cem'iyettir... Devlet adâleti temsîl etmekle ahâlînin herbirine kâffe-i hukukuna emîn bir sûrette mazhariyetlerini te'mîn eder. Menfa'at-i âmmeyi temsîl etmekle de yollar, kanallar, postalar gibi vesâit ile ihtilâti teshîl etmek, maârifî inkişâf ettirmek, iânât-ı umûmiyye ve sâire gibi menâfi'-i âmmeyi tehyî'e eyler.

Görülüyor ki Dizon Akademisi direktörü ve felsefe müderrisi olan bir zât on dört asır sonra devlet için yine iki esâsı gösteriyor: Adâlet, menfa'at-ı âmme. Kur'ân-ı mübîn de iki esâs beyân ediyor: Îşi ehline tevdî', adâlet. Bu iki esâstan biri Kur'ân-ı mübîn'in telkin ettiği esâsa tevâfuk ediyor. Ancak Kur'ân-ı mübîn adâleti bütün besere teşmîl ediyor. Yalnız efrâda hasr etmiyor. Hiçbir hatırlı, gönüle bakmıyor, medeniyet-i cedîdenin kemâl-i harâretle müdâfa'a etiği adâleti çok geride bırakıyor.

İkinci esâsa gelince bu esâs Kur'ân-ı mübîn'in telkin ettiği esâsa ismen tevâfuk etmiyor ise de bu esâs; işi ehline tefvîz esâsından fazla hiçbir şeyi ifâde etmiyor. Onun kadar câmi' de değildir. Umûr ehline tevdî' olundu mu beyne'n-nâs ihtilât kolaylaşır, maârifî inkişâf eder. İânât-ı umûmiyye, daha ne gibi menâfi'-i âmme var ise hepsi tehyî'e olunur. Emânâti izâ'a eden kâffe-i menâfi'-i âmmeyi ihlâl eder. Artık devlet kalmaz, bir herc ü merc hâsil olur da hadîs-i şerîf mûcebince kiyâmete intizâr olunur. Menfa'at-i âmmenin temel taşı işi ehline tevdî' etmektir.

Esâsen şerî'at-i mutahhara maslahat-ı ibâd esâsi na binâ kılınmıştır. Kâffe-i hukuku hak sâhibine, kâffe-i mezâlimi sâhib-i meşrû'uна i'tâ ve iâde eden kismet-i emvâlde aslâ irâde ve ihtiyâra –hatta Nebiyy-i zî-şânın bile ihtiyârına– göre hareketi emretmeyip ancak ber-mûceb-i emr-i ilâhî hareketi emreden, tevliye-i umûrda kâidesini umde edinen bir esâs her hâlide menfa'at-i âmme esâsından daha şâmil, daha câmi', daha nâfi'dir. Hangi hakîm olursa olsun "îşi ehline tefvîz" esâsından daha iyi bir esâs söylemeyecektir.

Devletin esâslarını irâe eden âyet-i celîlenin akabinde –evâmir ve nevâhî-sâire akabînde zikr olunmayan– nazm-ı celili îrâd olunuyor. Evet, insan bütün ihtiyâcâtını ancak cem'iyet ile te'mîn eder. Cem'i-yetsiz ferden ve nev'an idâme-i hayât edemez. Efrâdin hukukunu, umûmun menâfi'ini himâye maksadıyla teşakkül eden bir cem'iyete her ân muhtâcdır. Böyle bir cem'iyetin binâsını gösteren bir mev'iza el-hak insan için en güzel bir mev'izadir.

⁶ Nisâ, 4/58.

Hakîm-i müte'âl daha sonra “Adl ile hükümlerinizi işitir, te'diye-i emânât ile amellerinizi görür” meâlinde olan nazm-i celîl ile bu iki esâsin her an murâkabe-i ilâhiyyede de bulunduğunu haber veriyor. Demek oluyor ki devlet-i İslâmiyyenin iki esâsi her ân Rabbü'l-âlemîn tarafından tahtı murâkabede bulunuyor. İşte devlet-i İslâmiyyenin binâsı.

İlâhî ne büyük Peygamber göndermişsin! Ve mâ er-sâlnâke illâ rahmeten li'l-âlemîn.

Cerîde-i İlmiyye Dârülhikmeti'l-İslâmiyye a'zâsından
İzmirli
Ismail Hakkı

[24] AĞAÇ DİKMENİN DİNÎ FEVÂIDI

- 2 -

§¹ (أَفْضَلُ الصِّدْقَةِ سَقْيُ الْمَاءِ) “Eşcâr, hayvân, nebâtâttan susuz kalmışlara su içirmek sadakanın efdalidir.”

§² (مَنْ لَا يَرْحَمُ لَمْ يُرْحَمُ) “Merhamet etmeyen merhamet göremez” Halbuki insan kusûr ve hatânin mahall-i zuhûru olduğundan, her ân afv ü merhamet-i ilâhiyyeye muhtâcdır. Demek ki benî-nev’ine ve hayvanât, eşcâr ve nebâtâta ve vatanına rahm etmek vezâ’if-i insâniyyemizin a’zamındandır. Bunda kusûr edersek zararı kendimizdir.

§³ (لَا تُنْزَعُ الرَّحْمَةُ إِلَّا مِنْ شَقِيقِهِ) “Rahmet-i ilâhiyye, şakî olanlardan başkasından nez’ olunmaz.” Allah’ın rahmet etmediği adamlara şakî itlâk olunur.

(مَنْ لَمْ يَرْحَمْ النَّاسَ لَمْ يُرْحَمْ اللَّهُ وَمَنْ لَمْ يَرْحَمْهُ فَهُوَ شَقِيقٌ) “Nâsa acımayana, Cenâb-ı Hak acımasız.” “Kim rahmet-i Hak’tan ba’id olursa işte o şakîdir.”

§⁴ (الرَّاجِحُونَ يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَنُ) “Fukarâya ve zu’afâya merhamet edenlere Cenâb-ı Hak da merhamet eder.”

Kış, yaz kömürsüz, odunsuz kalan zu’afâya, belki fakîr-i memlekete acıması sebebiyle ağaç dikmeye el birliğiyle çalışılıyorsa Cenâb-ı Hak da o millete merhamet eder.

§⁶ (مَنْ لَمْ يَرْحَمْ النَّاسَ لَمْ يُرْحَمْ اللَّهُ) “Nâsa merhamet etmeyenlere Cenâb-ı Hak merhamet buyurmaz.” Zâhiren ne kadar esbâb-ı ihtiyâsâm gösterse günün birinde burnunu yere sürter.

Nâsin ırz ve mal ve canı ve nafakasıyla oynayanların hâlini tarihler göstermekte oldukları gibi bizler de canlı tarih olarak gözümüzle görmekteyiz.

¹ el-Aclûnî, *Kesfî'l-Hâfâ*, 1351, Kahire, c. 1, s. 157.

² Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü'l-Edeb, 18.

³ Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 8001.

⁴ Hadisin ilk cümlesi için, Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 19164.

⁵ Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 6494.

⁶ Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 19164.

§⁷ (لَيْسَ صَدَقَةً أَعْظَمُ أَجْرًا مِنْ مَاءً) “Hiçbir sadaka yoktur ki su içirmek gibi bir ecr-i azîmi müstelzim olsun.”

Bu hadîs-i şerîfde kuyu, cedvel, kanal vesâtatiyla insanı, hayvânı, kurak arâziyi ihyâya tergîb vardır. Susuz imâret-i arz husûle gelmez.

§⁸ (مَنْ سَقَى عَطْشَانَ قَارُواهُ فَتَحَ لَهُ بَابُ مِنَ الْجَنَّةِ) “Susuz kalan bir şâhî veya bir arzı su ile doyuran kimse için cennet kapısı kûşâd olunur.”

§⁹ (مَنْ سَقَى مُؤْمِنًا عَلَى ظِمَاءٍ سَقاَهُ اللَّهُ مِنَ الرَّحِيقِ الْخَتُومِ) “Susuz kalan bir mü’mîne su veren kimseye Cenâb-ı Allah cennet şârâbindan ihsân eder.”

§¹⁰ (مَنْ عَرَسَ عَرْسًا لَمْ يَأْكُلْ مِنْهُ آدَمِيٌّ، وَلَا خَلْقٌ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ إِلَّا) “Bir kimsenin dikmiş olduğu ağacın meyvesinden gerek insan, gerek diğer mahlûkât-ı ilâhiyyeden hiç biri yemez ki dikmiş olan kimse için sadaka hesâbına geçmesin.”

§¹¹ (بِعَمِ الْعَزْنِ عَلَى الدِّينِ قُوتُ سَنَةٍ) “Bir senelik ta’ayyüshe medâr olacak (elma, armut, findik, kestane, ceviz ve sâir) erzâk tedâriki diyânetine ne güzel bir mu’îndir.”

§¹² (أَحَبُّ الْأَغْمَالِ إِلَى اللهِ أَذْوَمُهَا وَإِنْ قَلْ) “Cenâb-ı Hakk’ın ziyâde sevdigi ameli dâimî sûrette edilen bir ameldir. Velevki az olsun.”

Binâenaleyh hayırlı bir işe başlayanlar onun arkasını bırakmamalıdır.

إِنَّ مِمَّا يُلْحُقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ عِلْمًا نَّشَرَهُ¹³ وَوَلَدًا صَالِحًا تَرَكَهُ وَمُضْعَفًا وَرَثَهُ أَوْ مَسْجِدًا بَنَاهُ أَوْ يَئِنَّا لَابْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ أَوْ نَهَرًا جَرَاهُ أَوْ صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صَحَّتِهِ وَحِيَاةِهِ تَلَحَّقَهُ “Öldükten sonra mü’mînlere vâsil olan ecr ü mesûbât, neşr-i ilm u fen ve san’at-ı nâfi’asından, veled-i sâlihinden, mîrâs bıraktığı *Mushaf-i şerîfden*, yaptırmış olduğu câmi’den, yollarda yaptırmış olduğu müsâfirhânelерden, isâle ettiği sulardan, hâl-i sıhhât ve hayatında malından vermiş olduğu sadakadan ibârettir.”

تَعْلَمُوا مِنَ الْعِلْمِ مَا شِئْتُمْ فَقَوْلَهُ لَا تَؤْجِرُوا بِجَمْعِ الْعِلْمِ حَتَّى¹⁴ “İstedığınız kadar ilmi tâhsîl ediniz. Allah hakkıyyûn ilmin muktezâsiyla ameliniz olmadıkça ilmin cem’iyle me’cûr olamazsınız.”

§¹⁵ (لَا أَجْرٌ لِمَنْ لَا حِسْبَةَ لَهُ) “Dünyâda hasenâti olmayan kimse için kiyâmette ecr ü sevâb yoktur.”

§¹⁶ (لَيْشَ أَحَدُكُمْ وَجْهَهُ غَنِّ النَّارَ وَلَوْ بِشَقٍ تَمَرَّة) “Herbiriniz nâr-ı cehenneme giriftâr olmaktan kendinizi velevki yarımlı hurma tasaddukta bulunmakla koruyunuz.”

⁷ Suyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, 10358.

⁸ et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Kahire, 1994, c. 22, s. 375.

⁹ Benzer şekilde, Ebû Dâvud, *Sünen*, *Kitâbü'z-Zekât*, 42.

¹⁰ Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 27506.

¹¹ Suyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, 12736.

¹² Suyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, 163.

¹³ Suyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, 3994.

¹⁴ Suyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, 6204.

¹⁵ Suyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, 13120.

¹⁶ Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 4265.

Yarım hurmayı hor görmeyin. Zira sevâbı azîmdir. Husûsyla muhtâc çocuklar nasıl sevinir. Yetimlere, fukarâya, zu'afâya imdâd eden Hilâl-i Ahmer, Müdâfa'a-i Millîyye gibi müesseseler pâydar olsun.

منْ أَطْعَمَ أَخَاهُ مِنْ الْخَبَزِ حَتَّىٰ يُشْبِعَهُ وَسَقَاهُ مِنْ الْمَاءِ حَتَّىٰ يُرْوِيَهُ¹⁾ “Kim din kardeşine doyuruncaya kadar ekmek yedirir ve kandırıncaya kadar su içirirse Allahu te'âlâ hazretleri onu nâr-ı cehennemden yedi hendek uzaklaştırır ki her hendek arası yedi yüz senedir.”

منْ أَطْعَمَ مُؤْمِنًا حَتَّىٰ يُشْبِعَهُ مِنْ سَعْبَ (جوع) أَذْخَلَهُ اللَّهُ بَابًا مِنْ²⁾ “أَبْوَابِ الْجَنَّةِ، لَا يَدْخُلُهُ إِلَّا مَنْ كَانَ مِثْلَهُ” Her kim bir mü'mini doyurursa Cenâb-ı Hak onu açları doyuranlara mahsûs olan kapısından cennete idhâl buyurur.”

اعْتَنِمْ خَمْسًا قَبْلَ خَمْسٍ: حَيَاكَ قَبْلَ مُوتَكَ وَصَحَّاتَكَ قَبْلَ سَقْمَكَ³⁾ “Beş şeyi, arkasından gelen diğer beş şeyden evvel iğtinâm için fırsatı fevt etmeyiniz: Mevt gelmezden evvel hayatın, hastalıktan evvel shihhatın, meşgûliyetten evvel boş [25] vaktin, ihtiyârlamazdan evvel gençliğin, fakrdan evvel gînâ ve servetin kadrini bilerek sonra nedâmete düşmeyiniz.”

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَرْغُبُ زَرْعًا، أَوْ يَعْرِشُ غَرْسًا، فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ، أَوْ⁴⁾ “İnsân, öf beheimât’ıla kâneh’de, envâ-i hubûbât eksin veyahud ağaç diksin de onun hâsilâtından tuyûr ve hayvanât ve benî-nev’i yedikçe defter-i a’mâline sadaka yazılmasın.”

Yani ekiniz, biçiniz; ağaç dikiniz, bolluk olsun. Semere-i sa’yinizle değil benî-nev’iniz, hatta hayvanât ve tuyûr bile geçinsin. Vücûdunuzdan kâffe-i mahlükât istifâde etsin.

أَخْرُثُوا فِيَنَ الْحَرْثَ مُبَارِكَ وَأَكْثُرُوا فِيهِ مِنَ الْجَمَاجِ⁵⁾ “Ekiniz, biçiniz, zirâatle meşgûl olunuz. Zira ekip biçmek pek mübarek bir iştir. Emr-i zirâatin muhâfazası, vuâhûş ve tuyûrun tasallutunun men'i için bostan korkulukları çokça yapınız.”

Hazret-i Fahr-i kâinât efendimiz ümmetini zirâate tesvîk ile muhâfaza-i feyz u bereketi ve hâsilâtın ziyâdeleşmesi için lâzım gelen turuk ve esbâb-ı ma’kûle ve meşrû’aya tevessül olunmasını irâde buyuruyorlar.

Asırımızın orak ve harman makinelerine ve bunlara mu’âtil her türlü vesâit-i terakkîye tevessûl olunması lûzumu, bu hadîs-i şerîften sarahaten anlaşılmıyor mu? Çünkü korkulukları niçin ihdâs ediyoruz? Feyz ve bereketi muhâfaza ile istifâde için değil mi?

¹⁾ Suyûti, el-Câmiu's-Sagîr, 12218.

²⁾ et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, Kahire, 1994, c. 20, s. 85.

³⁾ Suyûti, el-Câmiu's-Sagîr, 1957. Metinde son üç kelime yazılmamıştır.

⁴⁾ Ahmed İbn Hanbel, Müsned, 12495.

⁵⁾ Suyûti, el-Câmiu's-Sagîr, 1211.

Öyle ise zirâatiımızı, ticâretimizi tezyîd eden her şeyin kabûl ve ihtiyârına âdetâ me'mûruz.

§ (اَطْلُبُوا الرِّزْقَ مِنْ خَبَايَا الْأَرْضِ)⁶⁾ “Rızkı toprağın gizli yerlerinde taleb ediniz.” Alâimini gördüğünüz yerlerde arzı hafr ederek maâdin çıkarınız. Yahud arzı derince belleğerek ve toprağın altını üstüne getirerek kuvve-i inbâtiyesini artırınız.

§ (أَكْرُمُوا الْخَبَرِ)⁷⁾ “Ekmeği muhterem tutunuz.”

Ekmegé ikrâm ediniz. Ayak altında bırakmayınız. Ekmegé hor görmeyiniz. Hatta sofranızda yalnız yemege intizâr etmeye ekmeğin kadrini tâhkîr etmeyiniz. Zira maksad idâme-i kuvvet için karın doyurmaktan ibârettir. Ekmegé yediğinizde o ekmeğin hukukuna ri’âyet edin. Nânkörlükten sakınınız. Ekmek yediğiniz mahalde hüsn-i hizmet edin. Ekmeginizi yetiştiren vatana ihânet etmeyin.

§ (مَنْ ضَارَ أَصْرَرَ اللَّهُ بِهِ، وَمَنْ شَاقَ شَقَّ اللَّهُ عَلَيْهِ)⁸⁾ “Her kim birrine bir zarar îrâs ederse o zararı sebebiyle Cenâb-ı Hak da onu ısrâr eder. Her kim birini güçlüğe koşarsa, Hazret-i Âdil-i mutlak da onu güçlüklerde sokar.”

§ (مَنْ افْتَطَعَ أَرْضًا ظَالِمًا، لَقِيَ اللَّهُ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضِبًا)⁹⁾ “Bir arzdan hakkı olmayarak bir kit’ayı bir kimse kat’ederse Cenâb-ı Hakk’ı kendisine dargin olarak bulur. Çünkü gasb ve nehb ile bunun bir farkı yoktur.”

Tarla, bahçe, orman, mer’â gibi yerlerde komşular arasında mütemâdiyen birbirinin hudûduna tecâvüz etmek, birbirinden yer çalmak âdeti maatteessüf el-ân cârîdir. Efendimiz sallallâhu aleyhi ve sellem ümmet ve ashâbını böyle şeylerden men’ buyuruyor. Her müslim, hakkına, her türlü ta’arruzdan sâlim olduğu hâlde emniyet-i kâmile ve kemâl-i rahatla sâhib olmalıdır, buyuruyorlar.

§ (فَاطَّعُ السِّدِّيرَ يُصُوبُ اللَّهُ رَأْسَهُ فِي التَّارِ)¹⁰⁾ “Sahrâda halkın gölgelendiği ve vücûdundan istifâde eylediği ağaç kat’eden kimseyi Cenâb-ı Hak tepesi aşağı cehenneme idhâl eder.”

Menâfi’-i âmmeye hizmet edecek vesâitin muhâfâzası, bunun mültezem olduğu, bu hadîs-i şerîften bedâhe-ten sâbittir. Şoseler kenarında ağaç yaşatmayan cehelezin gözü önüne konacak bir eser-i seniyyedir.

§ (أَتَخْدُلُو الْغَنَمَ فَإِنَّ فِيهَا بَرَكَةً)¹¹⁾ “Koyun besleyiniz, koyunculuk ediniz, zira pek bereketli ve fâideli iştir.”

Muttariden doğuracak, südünden, yününden ve etinden istifâde edilmek gibi hâssaları hâl ve mevkî’i müsâ’id olanlar için ticâret-i tayyibedir.

⁶⁾ el-Beyhâkî, Şuabu'l-Îmân, Bombay, 2003, c. 2, s. 439.

⁷⁾ el-Beyhâkî, Şuabu'l-Îmân, Bombay, 2003, c. 8, s. 49.

⁸⁾ İbn Mâce, Sünén, Kitâbü'l-Ahkâm, 17.

⁹⁾ Müslim, Sahîh, Kitâbü'l-Îmân, 61.

¹⁰⁾ el-Beyhâkî, es-Sünénü'l-Kubrâ, Lübnan, 2003, c. 6, s. 232.

¹¹⁾ Ahmed İbn Hanbel, Müsned, 27381.

اتَّهُوا اللَّهُ فِي هَذِهِ الْبَهَائِمِ الْمُعَجَّمَةِ، فَارْكُبُوهَا صَالِحَةً، وَكُلُّوْهَا^١ “At, deve, manda, öküz, inek ve koyun gibi insanın teshîl-i havâici emrinde kullanılan bil-cümle hayvanâtin yedirilmesi, içirilmesi, yatırıp kaldırılması, timar edilmesi gibi her türlü levâzımının istikmâline ri’âyetle Allah’tan korkarak bu hayvanâti ta’b ve mesâkkat-i zâideye sokmayınız. Öyle ki binilmeye, kullanılmaya, yenilmeye sâlih olsun.”

Himâye-i hayvanât cem’iyetlerini Cenâb-ı Hak bize-re de nasîb kılsın.

§ إِنَّمَا يَرْحَمُ اللَّهُ مِنْ عَبْدِهِ الرُّحْمَاءُ^٢ “Cenâb-ı Hak ancak kullarının ashâb-ı rahm u şefkatine rahm eder.” Yani dünyada rahîm olanlar mazhar-ı rahmet olurlar.

لقد غرسوا حتى اكلنا واننا – لنغرس حتى يا كل الناس بعدما

Ahmed Nazmi

ÂLEM-İ İSLÂM

HİND MÜSLÜMANLARININ TEZÂHÜRÂTİ

Türkiye’nin istikbâli hakkında İngiltere Devleti’nin nazar-ı dikkatini şimdiden –daha vakit varken– celb etmek için Londra’da bulunan Hindistan liderleri tarafından İngiltere Hâriçîye Nâziri Kont Curzon cenâblarına beş maddeyi muhtevî olmak üzere pek mühim bir muhtira takdîm edilmiştir. Bu muhtirada Türkiye’nin menâfi’-i hâliye ve müstakbelesinden, bilhassa İstanbul pâyithâtının Türkler ve Müslümanların elinde kalması lüzûmu mufassal ve müdekkikâne bir sûrette mevzû’-ı bahs edilmiştir.

Fevkalâde bir belâğat ve vukûf ile tahrîr olunan mezkûr muhtira her hâlde İngiliz Kralı hazretlerinin müşâviri Hindli Seyyid Emir Ali hazretlerinin mu’ciz-râkam-ı kaleminden sâdir olduğu anlaşılmaktadır. [26] Seyyid-i müşârun-ileyh Hindistan’ın en be-nâm nîhrîr-i ulemâsındandır. Fikih ve hukûk-ı İslâmiyye mesâilinde yed-i tûlâ sâhibidir. Vaktiyle Kalküta şehrinde en büyük hükkâm ve kuzât miyânâna idhâl olunmuştu. En sonra da fazl u kemâline binâen Meclis-i Müşâvere-i Kralî a’zâlığina intihâb ve ta’yîn edilmiştir.

Meşâhîr-i İslâmiyyeden olan müşârun-ileyh gerek Trablusgarb, gerek Balkan muhârebeleri esnâsında maddeten ve ma’nen Türkiye müslümanlarına büyük büyük mu’âvenette bulunduktan başka, kalemiyle de pek kıymetdâr müdâfa’alarda bulunmuştur. Türkiye’ye karşı açılan harbelerin gayr-ı meşrû’iyetiyle, Bulgarlar tarafından Rumeli ahâlî-i İslâmiyyesi hakkında icrâ edilen gaddârâ-

¹ لِكُلِّ (لِلْكُلِّ) kelimesi olmaksızın, Ebû Dâvud, Sünen, Kitâbü'l-Cihân, 46.

² Buhârî, Sahîh, Kitâbü't-Tevhîd, 25.

ne, vahsiyâne ve hûnhârâne mezâlim hakkında makâlelerle, müte’addid risâle ve kitaplarla âlem-i medeniyet ve insâniyet nezdinde protestoda bulunmuş, Avrupa’daki Türkiye müslümanlarının mağdûriyetlerini rikkat-engîz ve acı bir lisânla tasvîr eylemiştir.

Bu muhterem zât bu kadarla iktifâ etmeyerek Hind Müslümanlarına hitâben birçok beyânnâmeler gönderip, Hilâl-i Ahmer’e mâddî yardımında bulunmak için i’ânât cem’i husûsunda teşvik ve tergib eylediği gibi, Londra’daki müslümanlar tarafından tabîb, cerrâh ve birkaç hastabakıcıyı bütün edviye ve malzemeleriyle techîz et-tirerek Dersââdet’e göndermeye hasr-ı mesâ’î etmiş ve bu sûretle fiilen hayat-ı İslâmiyye ve uhuvvetkârânesini isbât eylemiştir.

Mezkûr muhtiraya vaz’-ı imzâ eden zevât-ı muhtereme içinde Hindistan’ın en mu’azzam ve muhterem liderlerinden fehâmetlü Prens Aka Hân ile Mister Muhammed Hüseyin-i Isfahânî ve İngiltere’de İslâm mecmû’asını –İngilizce lisâniyla– neşreden Hoca Kemaleddin hazerâtının isimlerine de tesâdûf olunmaktadır. Aka Hân hazretleri aslen İranlı olup Hindistan’da eben an-ceddin tavattun ederek, Hindistan’daki İslâmiyye firka-i İslâmiyyesinin reis-i rûhânîsidir. Birkaç milyon mûrîde mâlik, mütenefiz, muktedir, servet sâhibi olup umûm İngilizler nezdinde de muhterem bir şâhsiyet teşkil eder.

Hoca Kemaledin hazretlerinin fazilet ve vukûf-ı ilmîsine en büyük bir şâhid olmak üzere, Harb-i Umûmî’den bir sene evvel Lordlar Kamarası a’zâsından olan Lord Headley cenâblarının şeref-i İslâmiyet’le müserref olması için delâlette bulunarak, bu İngiliz asîlzâde ve fâzılını hak yoluna îrşâd etmeye muvaffak olması keyfiyetidir.

Harb-i Umûmî’den evvel büyük fedakârlık neticesinde Hindistan'a muhâbir-i mahsûs sıfatıyla hey’et-i tahrîriyyemiz erkânından i’zâm ettiğimiz zât oradaki ihvân-ı dinin, tarz-ı hayatları, ahvâl-i iktisâdiyye ve ictimâ’iyeleri hakkında kâri’lerimize pek mufassal ve kıymetli ma'lûmât vermiş, oralarda bu zevât ile fiilen temasta bulunmuş ve şöhret ve nûfûzları hakkında da uzun uzadiye izâhât i’tâ etmişlerdi. Muhterem kâri’lerimiz eski cildlerimizi karıştıracak olurlarsa, bu muhtiraya vaz’-ı imzâ eden zevâtî lâyâkıyla öğreneceklerdir.

Biz buna eminiz ki bu muhtirayı imzâ eden Londra’da ki müteneffîzân-ı İslâmiyye, her hâlse Britanya Devlet-i fahîmesinin en hayr-hâh ve sâdîk teba’aları bulunduklarından, İngiltere’nin nazar-ı dikkatini Türkiye’nin evzâ’-ı müstakbelesine karşı celb eylemeyi pek büyük bir vazîfe-i sâdîkâne telakkî etmişler ve ona göre ittihâz-ı hareket eylemişlerdir. Çünkü bu zevât Hindistan’da yaşayan yetmiş milyona yakın ahâlî-i İslâmiyyenin, Türkiye Müslümanları hakkında ne kadar meveddetkârâne, ne derece

uhuvvetkârâne bir hissiyâtta bulunduklarına iyiden iyiye vâkif bulunuyorlar.¹

* * *

Siyâseti dâimâ kendi teba'asının âmâl ve efkâr-ı sâdîkasına ibtinâ etti rip onlara –husûsiyle Müslüman teba'a-sına– her türlü hürriyet-i dîniyye ve fikriyyeyi bahş eden İngiltere Devlet-i mu'azzaması hiçbir vakitte milyonlara bâliğ olan İslâm teba'asını elbette ve elbette gücendirmemeye sarf ve gayret edeceğî umûr-ı müsellemeden bulunduğuna nazaran, kaça mâl olursa olsun Paris Sulh Meclisi'nde Türkiye'nin müstakbelen hâiz olması lâzım gelen hukukunu muhâfaza ve sıyânet etmeyi bir vecîbe-i ma'delet olmak üzere telakkî eleyeceğini ümid etmek istiyoruz.

Hissiyât ve ihtirâsât-ı şahsiyye üzerine teessüs etmeyen İngiltere siyasetinin şüphesizdir ki hakâylık-ı ahvâli pek dûr-bînâne ve hakîmâne bir sûrette nazar-ı teemmüle alacağı ve bu vesile ile âlî-cenâblığını bir de Türkiye müslümanlarıyla bil-umûm âlem-i İslâm hakkında göstereceği me'mûldür. Londra müslümanları bu muhtıralarıyla, siyâsî ve nâzikâne bir lisânla devlet-i metbû'alarına bu hakâykî tefhîm etmeye çalışmışlar ve bit-tabi' Hindistan müslümanlarının efkârına tercümanlık vazîfesini ifâya müsâra'at eylemişlerdir.²

* * *

İngiltere'nin Hindistan'daki menâfi'-i âliyyesini sıyânet etmekte olan Hindistan müslümanlarının bu ricâ ve niyâzını her hâl ve kabâlde fetânet ve dirâyeti kendisine düstûr ittihâz eden İngiltere Devlet-i fahîmesi reddetmemeye ve onların âmâl ve arzularını elden geldiği kadar is'âf eylemeye çalışacağı şübhесizdir. Din kardeşlerimizin bu muhtırasını bir vesîka-i târihiyye ve siyâsiyye olmak üzere aynen kaydediyoruz.

Muhtıradâ en ziyâde enzâr-ı dikkati celb eder şu "Türkiye hakkında [27] başka yolda bir tarz-ı hareket ihtiyâr edilecek olursa, Müslümanlar arasında şu mûcib-i teesüs-fikir hâsil olacaktır ki cihân-ı İslâm'ın büyük bir kısmının müttefiklere iltihâkını ve onunla teşrîk-i mesâ'işini dâ'î olan âmâl-i âliyye ve büyük prensipler sîrf müslüman olduğu için Türkiye hakkında câ-yi tatbîk bulmuştur." Fikrası pek çok ma'nîdârdır. En çok İslâm teba'a-

sına mâlik olan İngiltere Devleti âlem-i İslâm'ı böyle bir zehâba sevk etmeyeceği ve Türkiye hakkında munsifâne ve âdilâne bir sûrette ittihâz-ı mukarrerâtta bulunmayı kendi müttefiklerine tefhîm eleyeceğî şüphesizdir.

Yine mezkûr muhtıradâ ziyâdesiyle mühim olan "Biz, Türk milleti için yeni bir vaz'iyet taleb etmiyoruz. Bizim talebimiz Türk milletinin sâhib ve sâkin bulunduğu arâziye eskisi gibi hâkim kalmasından ibârettir." Fikrası da Londra'daki Müslüman kardeşlerimizin fevkâlâde ve hak-gûyâne bir mantıkla Türkiye müslümanlarının hukukunu müdâfa'a ve taleb eylediklerini ifhâma kâfîdir.

Hele âtideki son satırların ne kadar hakîmâne ve bî-tarafâne bir kalemlle yazıldığı pek âşikâr görülmektedir: "Şarkî Avrupa'da cereyân eden ahvâl isbât etmiştir ki az bir derecede müterakkî cemâ'atler içinde zuhûr eden ihtilâfât-ı ırkıyye her iki taraftan barbarlıklar icrâ edilmesini mûcib olmaktadır. Dili daha çabuk olan taraf ortaya atılarak ma'sûmiyetini iddiâ eder ve diğer tarafın bilâ-tahrîk, mezâlim icrâ ettiğini söyler. Ermeni mes'lesi halledilirken mikdârca pek çok olan ahâlî-i İslâmiyyeye âid hukukun da, gayr-ı müslimlerin hukuku derecesinde ehemmiyetle telakkî olunacağına i'timâdimiz vardır."

Bâlâdaki beyânât ile muhterem kardeşlerimiz, Ermenilerin de Türkiye'de başgösteren vekâyi'-i âhire esnâsında pek de iddiâ ve tevehüm ettikleri kadar bî-günâh ve ma'sûm olmadıklarını [

]³ İhâm tarîkiyle dermiyân eylemişler ve bu canlı ma'nâlı sözlerle muhtıralarına hâtime vermişlerdir.

Bu muhtırayı tertîb ve tanzîm ve imzâlarıyla tezyîn eden Londra'daki Müslüman kardeşlerimize karşı azîm azîm teşekkürler eder ve teşebbüsatlarında muvaffak bilhâyr olmalarını tazarru' eyleriz. Dindaşlarımızın bu hissiyât-ı necîbâne ve asîlânelerine ne kadar arz-ı şûkrân etsek yine azdır.

Şu son senelerde Türkiye'deki müslümanların hissiyât-ı dîniyyelerini rencîde edecek ve onları her gûne te'âvün ve tesânûdden uzaklaştırip ma'nâsız ve vâhî Turancılık propagandasıyla müslümanlar beyninde nifâk ve şikâk tohumlarını var kuvvetleriyle saçmaya teşebbüş eden beyinsiz, idrâksız, tecrübeşiz çoluk çocukların gözüne şu muhtırayı sokarak hayâl-i bâtil arkasında koşmuş olduklarını makâm-ı serzenişte söylemek isteriz.

Bu kadar metîn bir din ve îmana mâlik olup, aralarında pek birâderâne ve samîmâne münâsebât-ı dîniyye hüküम-fermâ olan müslümanları birbirlerine evvelkinden ziyâde yaklaştırmak içâb ettiği hâlde, Turancılık sâyesinde az kalmıştı ki Türklerin diyânet-i mübeccele-i İslâmiyye ile râbitaları bulunmadığını âlem-i İslâm nazarında isbât edeceklerdi.

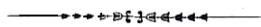
¹ Buradan altı satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan beş satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

³ Buradan dokuz on kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Şunu da kemâl-i teessüfle söyleyebiliriz ki bizden binlerce kilometre uzak mesafelerde yaşayan Müslüman kardeşlerimiz, bizi sıyanet ve himâye etmek için bu yolda gayûrâne ve âlî-cenâbâne teşebbüsâtta bulunmaktaşalar iken, biz burada birbirimizin gözünü çikarmakla istigâl ediyoruz. Sırf ihtirâât ve hevesâtımızı okşamak için, kendi beynimizde bir türlü ittifâk edemiyoruz, menâfi'-i âliyyemizin ileride daha ziyâde pâymâl olacağınıaslâ nazar-ı dikkate alıyoruz.

Bize yardım etmek isteyenlere, hiç olmazsa muvakkat bir zaman için olsun nifâkı terk ederek, onlara yardım edersek, ihtimâl ki bu korkunç ve mühlik vaz'iyetten ehven bir sûrette tahlîs-i girîbân edebiliriz. Aksi takdirde değil Hindliler, bütün cihân bize mu'în ve zahîr olsa nifâktan el çekmezsek, bir an için kafamızı, beynlerimizi İslâh eylemezsek hiçbir fâideye destres olamayacağımıza kat'iyen şüphe etmemelidir.

PEK MÜHİM MUHTIRA-İ SİYÂSİYYE

HINDİSTAN MÜSLÜMANLARI TARAFINDAN İNGİLTERE HÜKÜMETİNÉ TAKDÎM OLUNAN MUHTIRA

Daily Telegraph gazetesinin 21 Kânûnisânî târihli nûşasından harfiyyen tercüme olunmuştur:

Kral hazretlerinin Avrupa'da sâkin bulunan teba'a-i müslimesi Türkiye'nin istikbâline dâir Hâriciye nâzırına bir muhtira vermişler ve bunun bir nûshasını da başvekile îsâl etmişlerdir. Muhtirayı imzâ eden zevâttan Londra'da Mainsing Palace'de üç numarada sâkin Mister M. H. Isfahânî'ye başvekilin kâtibinden muhtiranın geldiğini ve mes'elenin nazar-ı dikkate alındığını müş'ir bir mektup gelmiştir. Hâriciye Nezâreti şu cevâbı vermiştir:

Efendim,

Ahâlisi ekseriyet i'tibâriyla Türk olan havâlînin idâre-i müstakbelesine âid bir muhtirayı mübelliğ 1 Kânûnisânî târihli mektubünuzun alındığını ve mevzû'-ı bahs ettiğiniz mes'elelerin yalnız Sulh Konferansı tarafından hal-ledileceğini ve bu konferansta bil-cümle ırklara âid hukük ve âmâlin tamamıyla nazar-ı dikkate alınacağını Kont Curzon'dan telakkî ettiğim emre imtisâlen beyân ederim.

J. E[elif]. T[te]. Tilly

Mister Isfahânî muhtirayı berây-ı neşr gazetelere tebâlîğ ederken matbûât mümessillerine demiştir ki: "Kral hazretlerinin teba'a-i müslimesi Türkiye mes'elesinde son derecede alâkadârdırlar. Avrupa'nın cenûb-ı şarkîsında sâkin bazı milletlerin, İngiltere ile diğer müttefik

memleketler efkâr-ı umûmiyyesinin temâyülât ve mu-karrerâtına icrâ-yı te'sîr ve Türkiye'nin parçalanmasını te'mîn maksadıyla [28] bil-vâsita sarf ettikleri mesâ'îyi büyük bir hayret ve teessürle ta'kîb eylemektedirler." Muhtiranın metni şudur:

Londra (Sloane Street 41 numara)

1 Kânûnisânî

Hâriciye nâzırının huzûr-ı âlîsine

Efendim,

1- Kral-İmparator hazretlerinin âtîde vâzî'u'l-imzâ teba'a-i müslimesi olan bizler, gazetelerin son zamanlarda İstanbul'un istikbâline dâir muhtelif gayr-ı mes'ûl mehâfilden neşrettikleri fikirleri büyük bir alâka ve endîse ile okuduk. Bu fikirler, İstanbul'da Türklerin en ziyâde hâiz-i fâikiyet bir unsur olmasına rağmen, İstanbul'u sâhib-i hâzırlarından alıp bir Hristiyan millet veya devletine vermek veya beyne'l-milel kontrol altına vaz' etmek gâyesini istihdâf etmektedirler. Şurasının bilâ-ifâte-i zaman beyânını vazîfe addederiz ki böyle bir tarz-ı hareket, müttefik devletlere âid harb gâyelerinin birincisi olan milliyet mes'ele-i esâsiyyesine doğrudan doğruya münâfi olmakla beraber yalnız Hindistan müslümanları arasında değil, bütün cihân müslümanları beynde büyük bir adem-i hoşnûdî tevlîd edecektir.

2- Dört asırdan beri İstanbul pek çok değişmiştir ve bugün her cihetle bir müslüman şehridir. Her tarafı müslüman müesseseleriyle ve dîn-i İslâm'a âid âbidâtla doludur. Ahâlînin ekseriyeti ırk i'tibâriyla Türk ve din i'tibâriyla Müslüman'dır. Bu cihetler geçenlerde Avam Kamarası'nda pek açık bir lisânla i'tirâf edilmişti.

3- İngiltere başvekilinin, Türk milletinin Türklerle meskûn arâzîdeki hâkimiyetine zerre kadar halel gelmeyeceği ve İstanbul'un Türk pâyitahtı kalacağı hakkında pek az vakit evvel sûret-i kat'îyyede söyledişi sözler, Hindistan'da ve diğer taraflarda bulunan müslümanlar üzerinde pek itmi'mân-bahş bir te'sîr hâsil etmiştir. Biz şurasına eminiz ki bu unutulmayan beyânâtın esâsından zerre kadar inhirâf edilmesi pek vahîm bir adem-i hoşnûdî tevlîd edecektir.

İmparatorluğu müdâfâ'a için kanını döken veya elle-rindeki vesâit ile mu'âvenette bulunan müslümanlar, is-tiklâl ve vahdet-i millîyye esâsının diğer Avrupa milletleri hakkında olduğu gibi Türkiye hakkında da tatbîkine in-tizâr etmeye salâhiyetdâr görürler. Başka yolda bir tarz-ı hareket ihtiyâr edilecek olursa müslümanlar arasında şu mûcib-i teessüf fikir hâsil olacaktır ki cihân-ı İslâm'ın büyük bir kısmının müttefiklere iltihâkını ve onlarla teşrik-i mesâ'îsini dâ'î olan âmâl-i âliyye ve büyük prensipler sîrf Müslüman olduğu için Türkiye hakkında câ-yı tatbîk bulmamıştır. Ma'amâfih biz şurasına kâni'iz ki bâtil bir

husûmet-i dîniyye ve ırkiyye yüzünden milel-i müslime-nin İ'tilâf devletlerinin hüsn-i niyyeti hakkındaki i'timâdını sarsmasına meydan birkılmayacak ve bütün mühim cihân mes'eleleri, hakkâniyet, müsâvât düstûruna ve İngiltere başvekili ve Amerika reisicümhûru tarafından i'lân edilen istiklâl ve vahdet-i milliyye esâsına istinâden hallolunacaktır.

4- Asya'da asıl Suriye'nin şîmâl hudûdundan Adalar Denizi'ne, Karadeniz'e ve Azerbaycan'a kadar varan arâzîde mevcûd on dokuz ilâ yirmi milyon müslüman bazı mintikalarda kâmil ve bazı mintikalarda ekseriyet i'tibâriyla ırkan Türk ve dînen Müslüman'dır. Trakya'da da aynı şerâ'i mevcûddur. Buradaki ahâlî de ekseriyet i'tibâriyla Türk'tür. Bütün bu arâzînin pâyitahtı olan İstanbul şehriyle beraber, başvekilin beyânâtı mûcебince Türklerin elinde bırakılmasını kemâl-i hürmetle istirhâm ederiz. Şurasını da istirhâm ederiz ki her milletin kendi kendini idâre etmesi ve kendi mukadderâtına hâkim olması hakkında müttefik devletler tarafından musîrâne bir sûrette i'lân edilen ve milliyete istinâd eden hıristiyanlarla müslümanlar hakkında sûret-i mütesâviyyede câ-yi tatbîk bulsun. Biz Türk milleti için yeni bir vaz'iyet taleb etmiyoruz. Bizim talebimiz, Türk milletinin sâhib ve sâkin bulunduğu arâzîye eskisi gibi hâkim kalmasından ibârettir.

5- Türkiye'nin diğer vilâyetleri hakkında şimdilik hiçbir fikir izhâr etmek arzusunda değiliz. Yalnız şurasını isteriz ki Ermeni mes'elesi ne sûretle halledilirse edilsin bu cihetlerde sâkin ahâlî-i müslimenin hukûku nazar-i i'tibâra alınsın ve kendileri ta'kîbâttan vikâye edilsin. Şarkî Avrupa'da cereyân eden ahvâl isbât etmiştir ki az bir derecede müterakkî cemâ'atler içinde zuhûr eden ihtilâfât-ı ırkiyye her iki taraftan barbarlıklar icrâ edimesini mûcib olmaktadır. Dili daha çabuk olan taraf ortaya atılarak ma'sûmiyetini iddiâ eder ve diğer tarafın bilâ-tahrîk mezâlim icrâ ettiğini söyler. Ermeni mes'elesi halledilirken mikdârca pek çok olan ahâlî-i İslâmiyyeye âid hukûkun da gayr-i Müslümanların hukûku derecesinde ehemmiyetle telakkî olunacağına i'timâdimiz vardır.

Ağa Hân, Abbas Ali Bey, Emir Ali, Yusuf Ali, E[e-lif]. S[sin]. M. A[ayın], M. H[ha]. Isfahânî, Abdülaziz, Hoca Kemaleddin, İslâm Cem'iyet-i Merkeziyyesi Kâ-tib-i Fahrîsi Şeyh Müşir Hüseyin, diğer 25 imzâ.

UHUVVET-İ İslâmiyye

Bu hafta matbû'ât-ı yevmiyyemizin hemen ekserisi Hindistanlı dindaşlarımızın memleketimizin istikbâliyle ne kadar alâkadâr ve bizim mevkî'imizi tarsîn etmek emeliyle ne derece meşbû' olduğunu beyân eyleyen bir

vesîka-i mühimmeyi neşretti. Uhuvvet-i İslâmiyyenin bu samîmî tezâhürü karşısında ehl-i İslâm'ın duyduğu tesellî-i fevkâlâdeyi nasıl tasvîr edebiliriz?

Zaaf ve aczimizin tevlîd ettiği musîbetlerden nasîb-i zilletini istîfâ ede ede şeref-i târihîsini, vakâr-ı merdânesi ni fedâya başlayan zavallî ümîdimiz bu nefha-i tesellî ile dirildi. Eyyâm-ı aczinde bî-kes kalan bir ümmetin ye's-i garîbânesi, kahr-ı mazlûmânesi gönüllerimizde haşr u neşr olarak yetîm ve perîşân iniltilerle ufûl ediyor, âfâk-ı sukûtumuzda ne bir ziyâ-yı [29] emel, ne de bir sadâ-yı tesellî! Ancak bu vîrâne-i za'fin üzerinde bir sürü baykuşlar bir takım elhân-ı musîbeti inşâd ederek hem i'lân-ı şâdmânî ediyor, hem de aczimizi tehzîl ederek cerîha-i milliyemize zehirler döküyordu!..

İşte bu müdhiş dakîka-i hüsrânda Hindistanlı dindaşlarımızın sadâ-yı müzâheretini işiterek [

]¹ yalnız ve kimsesiz olmadığımızı bir kere daha öğrenmiş olduk. Sukûtumuzdan sevinenler ve izmîhlâlimizi arzu edenler kadar hayatı ve necâtımızı isteyenler var!.. Ehl-i İslâm'ın bugün en büyük arzusu, en muazzam gâyesi budur ve bu muazzam gâyenin yegâne âmil-i tahkîki ehl-i İslâm'ı bize rabt eden uhuvvet-i İslâmiyyedir.

Makâm-ı Hilâfet'in etrafında bir sûr-i âhenîn teşkil ederek hâricî ve dâhilî tecâvüzlere karşı mevcûdiyet-i İslâmiyyeyi sıyânet edecek, mukadderâtımızı ağıyârin pençe-i ihtirâsından kurtararak bize iâde eyleyecek, is-tiklâlimizi ve bi'n-netîce istiklâl-i İslâm'a [

]² koruyacak yegâne kuvvet, hiç şüphesiz bu uhuvvet-i İslâmiyye kuvvetidir.

Zaaf ve aczimizin bu mübtezel dakikalarında imdâdımıza yetişen yegâne meded-res bu kuvvet-i hâriku'l-âdedir. Vatanımızın içinde muhakkâr, hârcinde menfür kaldığımız bu hengâme-i buhrânda bizim için medâr-i istinâd olacak başka bir kuvvet yok. Olsayıdı tabî'î bu zamanda imdâdimiza yetişir idi de ondan da istifâde ederdik. Bazı refîklerimizin son bir kademe-i medeniyet atarak, dini bir tarafa bırakarak, tamamıyla Avrupalılaşmayı tervîc etmeleri ve bundan selâmet ve necât ummaları ne garîb bir şey!.. Bizim illet-i sukûtumuz dinimiz ve medeniyetimiz olsayıdı böyle bir inkilâba tarafdâr olmak gerekti. Fakat işte dinimizin esâsları ve işte bizim hâlimizle mâzîmiz meydanda!.. Sû-i idâremiz, sû-i ahlâkımız, ayrıllıklarımız, teseyyüblerimiz, el-hâsîl Müslümanlığın en büyük aleyhdârları bizim yâr-ı cânımız bulunuyor da biz yine selâmeti dinimizi büsbütün bırakmakta, devletimizi dinimizden ayırmakta görüyoruz. Sanki bizi bu dereke-i za'f u acze düşüren, bizi atâlete, sefâhete, sefâlete sevk

¹ Buradan dört beş kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan dokuz on kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

eden dinimizmiş!... Bu kadar koyu dalâlete sapan bir zümre-i mütefekkire irşâd ettiği milleti ancak bugünkü merhale-i helâke îsâl edebilir.

Eğer milletin bu reftâr-ı izmihlâlini durduramaz ve onu geriye çevirmezsek zavallı millet bu dalâlet-i müdhîsenin kurbanı olacak. Milleti bu zümre-i mütefekkirenin te'sîrinden tahlîs etmek, onu İslâmlaştırmak ulemâ-yı ümmetin en mühim ve en müsta'cel vazîfesidir. Milletin hayatı bu vazîfenin hüsn-i ifâsına merbût olduğu gibi daha müdhîş hûsrânلara düşmesi bunun ihmâline vâbestedir. Efkâr-ı umûmiyyemizin sefâlet-i hâzıradan bunalan rûh-ı perîşâni böyle bir harekete muntazirdir. Çünkü iftirâk-ı hâzırı izâle edecek yegâne kuvvetin dinimizde münde-mic bulunduğu herkes mu'tekiddir.

Tabii, bu kuvveti kemâl-i salâhiyetle hüsn-i idâre edecek olanlar da ulemâ-yı İslâmiyye ve matbû'ât-ı İslâmiyyedir.

Vâki'a memleketimizde her gün yeni firma isimleri, yeni firma faâliyetleri hakkında birçok şeyler işitiyoruz. Fakat bu velveleler hiçbir vakit milleti kurtaracak bir mâhiyyette değildir. Bunun sâhteliğini bizden fazla Avrupalılar anlamışlar da bu hay huya rağmen gazetelerinde milletimizin "hissiz" olduğunu müsirran iddiâ ediyorlar. Bize kalırsa hakikaten millet bu firma velvelelerine karşı hissizdir. Çünkü bu zamanda memleketi firkanın kurtaramayacağına kâni'dir.

Bu memleketi bu millet kurtarabilir ve bu millet ancak Müslümanlık râyeti altında toplanır. Uhuvvet-i İslâmiyye, memleketin dâhilde bütün kuvâ-yı millîyyeyi bu gâyenin etrafında toplayacağı gibi bütün ehl-i İslâm'ın müzâheretine nâil olmamızı ve bu müzâheretten selâmet-i millîyye nâmına a'zamî istifâdeler te'mîn etmemizi teshîl edecek-tir.

Hindistan ahâlî-i İslâmiyyesinin gösterdiği bu mühim müzâheret bütün âlem-i İslâm'ın hakkımızda perverde ettiği hissiyâti bizim bu vaz'iyet-i mühlikeden kurtulma-mız için ibrâz edeceğî himmet ve gayreti tecellî ettirerek bize pek büyük bir ders-i intibâh veriyor ve bu yolda çalışmamızın îcâb ettiğini ihtâr ediyor. Müslüman kardeşlerimiz bu ihtâr-ı dindârânelerini vekâyi'-i hâzira da tekrar edip duruyorken artık vahâmet-i hâli takdîr ede-rek bu yolda mücâhede etmemiz farz-ı ayndır. İhtimâl bâzi müvesvislerimiz bu zamanda livâ-yı dîn altında yapılacak bir faâliyet-i millîyenin hakkımızda hayırlı olmayacağını, ecnebilerin bize isnâd-ı ta'assub ile maksadımızı akîm bırakacaklarını ve böylece selâmet-i ümmet nâmına tevessül edeceğimiz bu hareketin mûcib-i zarar olacağını ileri sürerler. Fakat böyle bir i'tirâz kat'îyyen doğru değildir. Dinin kuvvet-i câmi'asından istifâde etmek isteyen sâde biz değiliz ki bugün Ingiliz kilisesi her vilâyette, her şehirde, her köyde, her hristiyanın dâha

mükemmel bir Ingiltere vücûda getirmek için Hîristiyanlığın esâsâtı dâhilinde çalışmasının lüzûmunu idrâk ederek meydân-ı faâliyete atılıyor. Ve milletin sunûf-ı ictimâ'iyyesini bilhassa amele ve sermayedârân arasında hâsil olan ihtilâfâti hallederek vahdet-i millîyyeyi her tehlikeden masûn bir hâlde muhâfaza etmek için her tür-lü teşebbüste bulunuyor, ameleyi fâkr u sefâletten korumak, onların haysiyetlerini, sıhhâtlerini, âilelerini siyânet etmek için vâfi ücretler almalarını kuvâ-yı maddiyye ve ma'nevîyyelerinin te'mîn-i inkişâfi için istirahat zamanlarının tezyîdini, amelenin iş göremeyeceği bir sinne vâ-sıl veya hûd bir hastalığa dûçâr olunca hayatının te'mîn edilmesi lâzım geldiğini, çocukların istihsâl-i servet için kullanılarak tahsîl ve terbiyeden mahrum kalmamalarını, ameleden müntehab bir hey'etin sermayedârân ile sâde ücret mesâilinde değil, sanâyi'e âid her mes'ele hakkında müzâkere etmesini ve arada bir ihtilâf hâsil olunca sanâyi' parlamentosu tarafından [30] halledilmesini tervîc ediyor. El-hâsil kilise, Ingiltere'nin bütün ihtilâlât ve şürişlerden sâlim yaşaması için Ingiliz vahdet-i millîyyesini tarsîn için her türlü teşebbüste bulunuyor. Ve bulunmasında hiçbir mahzûr olmadığı derkârdır. Hâl böyle iken bizim de dinimizin esâslarına sarilarak vahdet-i millîyyemizi te'mîn ve tarsîn için çalıştığımız aleyhimizde bir takım isnâdâtı doğuracağını tahmîn etmek abestir. Bu gibi vehimler felâket-i millîyyeyi tezyîd etmekten başka bir şeye yaramaz. Evhâm ile oyalanmaktansa hayatımıza bu müdhîş vartadan kurtarmak için vahdet-i millîyyemizi tarsînine memleketimizde uhuvvet-i İslâmiyyenin bütün kuvvetiyle tezâhür ederek acz-i hâzırımızın zevâl bulmasına çalışalım ki bu vahdet sâyesinde ve bu vahdetin âlem-i İslâm'dan nâil olacağı müzâheretle meydana gelecek bünyân-ı mersûsun kuvveti sâyesinde milletin bu müsîbet-i kübrâdan rehâ-yâb olmasını te'mîn edelim!...

Ömer Riza

BİZİ KURTARACAK ANCAK İslâmiyet'TİR

İttihâd ve Terakkî "inkılâb-ı ictimâ'" mes'ele-i mühim-mesini tervîc etmeye ve bu işe nûfûz-ı hükûmeti de karış-tırmaya başlayınca memlekette hakîki []¹ ve bu da bilhassa milletin yegâne ve en mühim kuvvetini teşkil eden vahdet-i i'tikâdînin dûçâr-ı za'f olmasını intâc eyledi.

Bu i'tibâr ile biz on senedir uğradığımız felâketlerin mense'ini bütün bu yanlış ictihâd ve o ictihâdin büsbütün sakîm tatbîkâti teşkil eylediği kanâat-i kaviyyesindeyiz. Diyânet ve i'tikâd milletimizin hakikaten yegâne kuvveti, yegâne istinâdgâh-ı ma'nevîsi idi. Biz bu kuv-

¹ Buradan birkaç kelime düşmüş olmalı.

tin kıymet ve ehemmiyetini bi-hakkın takdîr edebilseydik, İslâmiyet efkârinin Meşrûtiyet'ten sonra zaafa dûçâr olmasını iltizâm değil, bilakis o efkârin bütün ulviyetiyle bütün kudsiyetiyle ve zamanın ihtiyâcâtına göre yerleşmesini, kuvvedleşmesini tervîc ede idik hiç şüphe yok ki bugün şâhidi bulduğumuz mesâ'ib-i fecî'anın hiç birine uğramazdık.

Bir kere düşünemedik ki İslâmiyet, temeddün ve terakki için lâzım gelen esâsâti ve desâtîri, bugün en mütemeddin milletlerin ilim ve fen mahsûlü addettikleri avâmili terakkîden daha fazla, daha yüksek ve husûsiyle daha nâfiz ve müessir sûrette câmi'dir. Sonra dinin en büyük kıymeti, bu desâtîr ve ahkâmın bir kuvve-i müyyideyi hâiz bulunmasından dolayı, onları kitle-i ümmete kabûl ettirmek, onun fezâil-i rehâ-bahşâsından nâşî istifâde ettirmek daha çok kolay olmasıdır. Türkler, şu vatanın teessüsünden beri gösterdikleri havârik-ı celâdet ve besâleti yalnız Türk'e hâs olan mezâyâ-yı fitriyyeleri sâyesinde değil, bilhassa sâlik oldukları dîn-i mübînin füyûz-ı ma'nevîyesine, te'sîrât-ı vahdet-fermâsına medyûndurlar. Biz vatanımızı te'sîs eder etmez bârika-i şems gibi etrafımıza intîşâr edebildiysek pek az zaman içinde medenî, gayr-ı medenî, cesur ve cûr'etkâr birçok milletleri kabza-i idâremiz altına alabildiysek, bu hârika-i istîlâ ve intîşârı hep İslâmiyet'e medyûnuz. Biz İslâmiyet'le teessüs ettik. Onunla büyûdük. Bugün de kurtulabilirsek yalnız dört el ile ona sarılmak sâyesindedir ki selâmet ve necâta nâil olabileceğiz.

(*Tasvîr-i Efkâr*)

ZAVALLI MÜSLÜMANLAR

Mütârekeden bu ana kadar geçen günler tedkîk edilecek olursa, –dâhilen ve hâricen– müsbet bir iş ve siyâset görüldüğüne dâir hiçbir eser kaydına imkân yoktur. Bu betâ'et ve siyâsetsizliğimizden anâsır-ı gayr-ı müslime gerek vilâyâtta, gerek pâyitahtta bi-hakkın istifâde etmeye oldukları gibi, Harb-i Umûmî esnâsında icrâ olunan bil-cümle fezâyihin bâr-ı mes'ûliyetini müslümanlara tâhîl eylemek husûsunda büyük bir cûr'et göstermektedirler. Ermeni ve Rum matbûâti bu husûsta her gün yeni yeni propaganda larla meşgûl oluyorlar. İlâve olarak birçok sanî'aların içâdında da mahâret göstermekte kusûr etmiyorlar.

Taktîl ve tehcîr işlerinde zî-medhal olanların bir an evvel tecziye edilmeleri hükûmetçe iltizâm ediliyor. Birçok kimseler de müttehem olmak üzere taht-ı tevkîfe alınıp dîvân-ı harb-i mahsûs hey'etince muhâkemelerinde devam ediliyor. Fakat ikinci muhâkeme de müdde'i-i şâhis olan Ermeni avukatlarından birinin müdde'i-i umûmîye

ve hey'ete karşı pek bâridâne bir mu'âmelede bulunmuş olmasına bakılırsa, bu cinâyâtta her şeyden ve herkesen evvel medhaldâr olan Ermeniler kendi kabâhatlerini, cinâyetlerini unutturmak istiyorlar.

Tehcîr ve taktîl vukû'âtının ilel ve esbâbı hakkında ma'lûm olduğu üzere şimdîye kadar pek çok rivâyetler deverân etmiş ve leh ve aleyhde hüküm ve kuvvetçe mu'ayyen derecede pek mühim iddiâlar dermiyân edilmişdir. Vukû'âtın esbâb-ı asliyesi tedkîk edilecek olursa bunda İslâm unsurunun, memleketin ve binâenaleyh hükûmet-i sâbikanın mes'ûliyeti olmadığını ileri sürenler vardır. Hatta bu bâbda pek mevsûk görünen delâil ve vesâik dahi ibrâz ediliyor.

Bu vesâika nazaran hükûmet-i sâbika tehcîre ancak zarûret-i harbiyyeden dolayı ve gördüğü pek kat'î hîyânet vukû'âtından sonra karâr vermiştir.¹

* * *

bu vukû'âtın şâhidi olan hükûmet-i sâbika, nihâyet hem ordunun gerilerini muhâfaza hem de Van'da cereyân eden fâci'alara mukâbele bil-misl olmak üzere tehcîri icrâya mecbûr olmuştur.

Buna mukâbil Ermeni unsurunun bu tehcîre sebebiyet verdiği külliyyen inkâr edenler ve bu unsurun tamamıyla ma'sûm olarak ortada hiçbir sebeb olmadığı hâlde hükûmet-i sâbikanın zâlim siyâasetine kurban gittiğini iddiâ edenler de var. Bu iddiâyi bilhassa Ermeniler ve Ermenilerle beraber kendilerine [31] mu'în ve zâhir olanlar ileri sürüyorlar ve maatteessûf bunlara iştirâk eden bazı Türkler de görülüyor.

Mahmud Hayret Paşa'nın taht-ı riyâsetinde teşekkül eden Dîvân-ı Harb-i Mahsûs hey'et-i muhteremesinin Ermeni vukû'âtında hakîkatın zâhire ihrâcını ve bu taktîl ve tehcîr işlerindeki avâmil ve müessirâtı lâyikeyla meydana çıkarıp, bî-tarafâne ve âdilâne bir sûrette her iki taraf hükûmete lâzım gelen mukarrerâtı ittihâz edeceğini ümid etmek istiyoruz.

Bu husûsta Dîvân-ı Harb-i Mahsûs hey'eti müdde'i-i umûmisinin bî-tarafâne mütâlâ'âtı pek şâyân-ı dikkattir. Mîr-i mûmâ-ileyh da'vânın teşrîhi esnâsında demişlerdir ki:

"Asırlardan beri Saltanat-ı Osmaniyye'nin himâyesi altında refâh ve saâdetle yaşamakta olan bazı anâsır-ı gayr-ı müslimenin zuhûruna sebebiyet verdiği hâdisâtın umûr-ı hükûmetteki hâfiâtta ziyâde tazyîkât-ı hâriciyye-den mütevellid olduğunu tarih isbât etmiş bulunuyor.

"Bu sûretle memlekette tahassul eden âmâl-i mütezâddeden dolayı idâre-i hükûmette ufak bir gaflet pek

¹ Buradan üç dört satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

vahîm netâyic verir. Burada müsâ'adât-i dîniyye ve mezhebiyyeye mâlikiyetle beraber müsâvât-ı hukük iddiâsı da nazara çarpıyor. Reviş-i ahvâlden dâhildeki adem-i memnûniyyetin te'sîrini hârîce de aks ettirerek yabançı ellerin dâhildeki emn ü huzûru selb ettiği de anlaşılıyor. İşte bundan dolayıdır ki Ermenilerin harekâti da İslâmlar arasında adem-i memnûniyyet husûle getirmiştir. İdâre-i mutlaka-i sâbıkada bir şekl-i hâd alan bu hâl, Meşrûtiyet'in birden bire zuhûru üzerine yataşacak yerde bir mâhiyet-i iftirâk-cûyâne almıştır. Ef'âl-i cürmiyyeye âid olan evrâk dosyalarıyla mütâla'a ettiğim ecnebi matbûâtından aldığım kanâatlere göre Ermeniler fevkâlâde teşkîlât-ı mahsûsa ile vilâyât-ı Osmaniyyenin en mühim ve hudûd i'tibâriyla en tehlikeli menâtikinde bazı harekât ve tertîbât-ı mühimmeme bulunmuşlardır. Bunun üzerine hükûmet 331 senesi Mayıs'ında yanlış bir düşünce ile tehcîre tevessûl etmiş ve bunu kadınlara ve çocuklara kadar teşmîl etmiştir. İşte bu tedbîrsizlik yüzünden bazı kûteh-bînân menfa'at-i şâhsiyyelerinin te'mîni maksâdiyla karşısında bulunduğu vekâyi' ve fecâyi'i husûle getirmişler ve buna küçük, büyük bazı me'mûrlar da iştîrâk etmiştir. Fakat şurasını da arz edeyim ki me'mûrlarımızın içinde bu emri kabûl etmeyerek vazîfeden çekilenler, bil-fiil fecâyi'a mâni' olanlar da mevcûddur."

Evet vilâyât-ı şârkiyyede, husûsiyle Ruslar çekilmeye başladiktan sonra Ermeniler tarafından ahâlî-i İslâmiyyeye karşı ikâ' edilen fecâyi' ve fezâyih-i a'mâl, nevi' ve mâhiyetçe Ermenilerin dûçâr oldukları cinâyetlerden zerre kadar geri kalmadığı hâlde bunları kâle alan bile yoktur. Ümid olunurdu ki Ermeni vekâyi'ine dâir yazılan uzun kitap, risâle ve binlerce makâlelerin sonunda hiç olmazsa bir tek cümle ile şu hakîkat ifâde edilsin.

Gerek Ermeni ve Rum matbûâtı ile mütefekkirleri, gerek Avrupalılar tarafından vekâyi'-i ahîre hakkında yazılan âsârda, maatteessüf müslümanların da uğratıldıkları felâket, katl-i âm ve tecâvüz için harf-i vâhid görmedik. Bilakis her fenâlik, bütün fecâyi' ve cinâyat zavallı müslümanlara tâhîl olunmaktadır.

Ruslar yalnız bu husûsta âlî-cenâbîliği, hak-perestliği elden bırakmayarak ceneralleri, zâbitleri tarafından re'yü'l-ayn müşâhede olunan mezâlim ve cinâyatın Ermeniler tarafından ne kadar vahşiyâne, hûnhârâne, gad-dârâne – []¹ – bir sûrette müslümanlara karşı ikâ' edildiğini bî-tarafâne ve âdilâne bir hiss-i insanî ile yazmaktan çekinmediler.

Hakîkaten Ruslar tarafından kaleme alınan resmî ve gayr-i resmî raporlar ve sâir türlü türlü vesâik ile sâbitdir ki Ermeniler tarafından da ahâlî-i İslâmiyyeye karşı gayr-i insanî tecâvüzlerde bulunulmuştur. Binâenaleyh

bu gibi cerâim hakkında da tahkîkât icrâsı ve fâilleri vicâdân-ı beyne'l-milel huzûrunda tecziye olunmalıdır.

Hiçbir taraftan bu tarzda bir ifâdeye tesâdûf etmediğimiz gibi pek çokları bir Türk'ün, bir hakîkat-i târihiyye mâhiyetinde olan ve kolayca isbât edilebilen bu feçâyi'den bahsetmesini bile çok görüyorlar. Her şeyden ziyâde nazar-ı dikkatimizi celb eden Türk gazetesi diye neşrolunan sahîfelerde de Ermeni avukatlığına rast geliyoruz.

Gerek memleketimizde ve gerekse hâricde hakkâniyet ve adâlet fikrinin umûmî ve mutlak bir sûrette yerleşmesine sebeb olabileceği hâlde bir tarafın diğer taraftan samîmiyet beklemesi ve buna mukâbil kendinin aynı mâhiyetteki cinâyetleri örtbas etmeye çalışması, kîn ve nifâktan başka bir şeye hamledilemez. Hâsılı bize kalırsa her iki taraftan irtikâb olunan cerâim ve cinâyat sâhibleri, efkâr-ı umûmiyye-i cihâni te'mîn edecek sûrette cezâlandırılmalı ve müslümanlara karşı yapılan haksızlıklar cezâsız kalmamalıdır. Bazılarinca Ermeniler müslümanlardan kat kat bu işlerde zî-medhal bulunuyorlar. Çünkü bu fitneyi müslümanlardan evvel Ermeniler kendi silah ve bombalarıyla, komite teşkîlâtlarıyla, vatanımıza, millet ve devletimize etmiş oldukları ihânet ve ihânetlerleriyle [yok etme] uyandırmışlar ve bile bile kuvâ-yı askeriyyemizi pâmâl ettirmek istemişlerdir. Bizim memleketimizde değil bu hâl eger Londa ve Paris gibi medeniyetin mehdî olan yererde vâki' olsayıdı acaba İngiltere ve Fransa bu teşebbüşâta karşı ne gibi mu'âmelelerde bulunurlardı? O hâlde adâletin seyyânen telakkî ve tatbîki elzemdir.

Gönül arzu ediyor ki Avrupa ve Amerika efkâr-ı umûmiyyesi bu mesâili lâyîkiyla hâdde-i tedkîkten geçirip adl ü nasafete ibtinâ edecek bir sûrette işi zâhire ba'de'l-ihârâc ma'sûm olan bî-çâre ve bî-kes müslümanların namus ve haysiyetlerini vîkâye etmiş olsunlar.

Fakat bu bâbda pek bedbîniz ve bunda da hakkımız vardır. Sebebini serd edecek olursak bu hakkımız teslîm olunur.

Vaktiyle Rumeli'de Bulgarların İslâmlara karşı ikâ' etlikleri cinâyat (Karnacı) hey'et-i tahkîkiyyesinin raporları neticesinde tahakkuk eylediği hâlde, cihân-ı medeniyet mezkûr cinâyatın fâillerinin tecziyesini taleb etmek söyle dursun, bu husûsta hiç kimsenin nazar-ı [32] dikkatini celb etmemiş ve o cinâyâta karşı samîmî bir protesto bile yapmamıştır. []²

olmayıp Bulgarlara karşı müslümanlar ufacık bir şeyde bulunmuş olsayırlar, tabî'î o zaman yine Türklerin, müslümanların barbarlıkları uzun uzadiye mevzû'-ı bahs ve münâkaşa olacaktı. İşte biz zavallı, bed-baht ve hâmîsiz müslümanlar dâimâ hakkımızda bu yolda mağsûb olur

¹ Buradan iki kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan beş altı kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

ve âlem nazarında haysiyetimiz de pâmâl olur. O hâlde biz bî-çâreler hakîkî imdâdî Allah'tan istemeliyiz.

CEM'İYET-İ AKVÂM

Bu haftanın en mühim, en cihân-şümûl hâdise-i siyâsiyesi Paris'teki Sulh Konferansı'nın Cem'iyet-i Akvâm hakkındaki projesidir. İ'tilâf düvel-i mu'azzaması tarafından kabûl olunan bu projenin hâvî olduğu esâslar hukûk-ı düvel ahkâmına ve muâhêdâta ri'âyeti te'mîn etmek sûretille cihân suluh ve müsâlemetinin bekâsını, teslîhâtın tenkîsini, mühimmât i'mâlâtının kuyûda tâbi' tutulmasını, cem'iyete dâhil olan milletlerin tamâmiyet-i mülkiyye ve istiklâl-i siyâsîlerinin musaddak bulunmasını istihdâf eylemektedir.

Cem'iyet-i Akvâm'dan ziyâde bir ittifâk-ı mu'azzam mâhiyetini hâiz olan bu ittihâdin bugünkü erkânı Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya devletlerinden ibârettir. Âtiyen onlarla beraber harbe iştirâk eden diğer küçük devletler de bu ittihâda dâhil olacaklardır.

Bu ittihâdi vücûda getiren ricâl-i siyâsiyye ile mensûb oldukları matbûâtın mütâlâât ve zanniyâtına göre, yeryüzünde ilk def'a olarak böyle cihâna hâkim bir kuvvet teessûs etmiş oluyor. Bu kuvvet suluh ve müsâlemet-i cihâni te'sîs ve takrîr edecek, devletler arasındaki rekâbet ve ihtarâsların infilâkına meydan vermeyecek, kita'ât ve milel-i cihânın vaz'iyet-i hâzırmasını ilâ mâşâallâh idâmeyi kâfil olacaktır. Bu gâyenin te'mîni için îcâb eden kuvâ-yı mü'eyyide hakkındaki ahkâm da düşünülmüş, muâhede耶e derc edilmiştir.

Düvel-i âkidenin idâreleri altında bulunan müstemlekât ahâlisinin vaz'iyet-i sâbıkalarını muhâfaza etmekle beraber saâdet ve inkişâfları mensûb oldukları devletler tarafından nazar-ı dikkate alınacağı ve bu işe dâimî sûrette iştigâl edecek müsterek bir idâre te'sîs olunacağı da projenin cümle-i muhtevîyatındandır.

Şimdilik bu projenin tertîbinden müstebân olduğuna göre hâl-i hâzırda hasımlarına karşı ihrâz-ı galebe ve zafer eden hükûmet ve milletlerin vaz'iyât-ı siyâsiyye, ahvâl-i iktisâdiyye ve ticâriyyelerinde ehemmiyetli bir tebeddülât hâsil olmayacağı, kendileri tahdîd-i teslîhât emrine tâbi' ve münkâd bulunmayacağı, kuvvetlerini muhâfaza etmeye hakları olacaktır. Sonradan bu cem'iyete intisâb etmeleri tasvîb olunan akvâm ve milel, uzviyete mâlik ol-salar bile cem'iyet içinde hâkimlik şerefini evvelce intisâb edenler kadar vâsi' bir sûrette hâiz olamayacaklardır. Harb-i Umûmî'de ittifâk eden hükûmetlerin bu cem'iyette ekseriyeti teşkil etmek istediklerine nazaran ileride intisâb etmek isteyenlere karşı dâimâ nigehbân ve hâkim vaz'iyetinde kalacakları bedîhîdir. Halbuki Wilson'un on

dört maddelik prensiplerinden bütün akvâm-ı cihân hürriyet ve inkişâflarını arzu ve ümid ediyorlardı. Zannolu-nurdû ki bundan sonra bilâ-tefrîk yeryüzünde bulunan bütün akvâm hürriyet ve istiklâllerine mâlik olacaklar ve harîs devletlerin ribka-i esâret ve tahakkümünden tahlîs-i girîbân edeceklerdir. Halbuki projeye bakılırsa bu harb netîcesinde hürriyet ve istiklâle kesb-i istihkâk eden milletler bile, kendi ihtiyâclarını kendileri tatmîn edinceye kadar idâre husûsunda Avrupa devletlerinin müzâhereti-ne mazhar olacaklardır ki bunun açıkçası henüz daha bir müddet için büsbütün serbest kalmayıp, emr-i idârelerini tedvîre muktedir oluncaya ve bu husûsta mükemmel bir imtihân verip isbât-ı iktidâr ve ehliyet eyleyinceye kadar Avrupa devletlerinin vesâyetleri altında kalmaya mecbûr addedileceklerdir.

Cem'iyet-i Akvâm projesine vaz'-ı imzâ eden mu-râhhaslar, bir milyar iki yüz milyon nüfûs temsîl ediyor-larmış. Fakat deniliip işitiliyor ki bu projeye henüz dâhil olmayan nüfüsların mikdârı, dâhil olanlara nisbeten de-fâ'âtle ziyâdedir.

Bu projeye nazaran henüz Çin, Islav, Cerman ve sâir Müslüman ırklar proje hâricinde kalmaktadırlar. Yer-yüzündeki kitlelerin bir kısmı bir tarafa çekiliп ve ittifâk netîcesinde diğer akvâm ve kitlelere hâkimiyet etmek isteyince, tabî'atiyla ötekilerin de diğer bir kısım teşkil etmeleri bir zarûret hâlini kesb etmez mi?

Böyle olunca rekâbet ve nefsâniyet, da'vâ ve cidâl kolaylıkla yeryüzünden, husûsiyle a'mâk-ı kulûbdan kal-kamayacak ve her hâlde –eskisi kadar olmasa bile– az çok ahkâmını icrâ eyleyecektir.

Hâsılı öyle zannolunur ki hâl-i hâzırda kolaylıkla ihmâr olunup, İ'tilâfiyyûn ricâl ve matbûâtının takrîz ve tasvîbi-ne iktirân eden bu proje yalnız bir tarafın menâfi'î nokta-i nazârînden tertîb ve tanzîm olunmuştur. Bize kalırsa ümid etmek isteriz ki bunca telefât, hasârât ve zâyi'ât-ı maddiyî ve ma'nevîyyeden sonra azîm tecrübe ler ka-zanan, pek acı hakikatlere tesâdûf eden devletlerle Amerika reisicumhuru, muhterem Mister Wilson bu işi daha derin, âdîlâne, bî-tarafâne nazar-ı teemmüle alıp adl ü nasafetin mukteziyâtına göre ve ileride cihân-şümûl ve kâbilü't-tatbîk olmak üzere bir proje ihmâr ederek, cidâl ve mantıkî bir sûrette kâinatın müsâlemet ve saâdet-i ebediyyesini ihmâr etmekle müstakbel târih-i ümemîn ilk sahîfelerinde nâmlarını hürmet ve tebcîl ile andırmaya muvaffak olmuş olsunlar.

Yine ümid etmek istiyoruz ki bu proje artık felâket-i beşeriyyeye bundan sonra hâtime çekip, adedleri milyonlara bâliğ olan insanları ve âlem-i insâniyyeti bu me-dîd ve cihân-şümûl sefâletten tahlîse medâr olsun.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hârîci her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûşadır.)

İdârehâne
Bâbiâli Caddesi'nde Dâire-i Mahsusa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe müvâfîk âsâr
maâlmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmâa-i İslâmiyyedir

ابعون اهدكم سبیل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdir-i Mes'ül
Eşref Edib

وَاللَّهِ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

27 Şubat 1919

27 Cemâziyelevvel 1337 Perşembe

27 Şubat 1335

Cild: 16 - Aded: 393

ESRÂR-I KUR'ÂN

İkinci misâl-i ibret: Devenin tarz-ı hilkatini nazar-ı dikkate alalım. Bu garîbü's-şekl hayvan, çöllerde yaşamaya, bâdiye-nişân olanların ahmâl ve eskâlini bir yerden bir yere nakl etmeye mahkûm olduğu için çöllerin ahvâline, havâss-ı tabî'iyyesine tevâfuk edecek bir tarzda yaratılmıştır. Yek-diğerinden hayli uzak mesâfede nebe'ân eden sular, geş ü güzâr edenin nâdiren yeşilliğe tesâdûf edebildiği topraklar, huzemât-ı şu'âiyyesi uzanmış birer kor parçası halinde güneş, kızdığı vakit bisât-ı nâr hâlini alan kumlar...

İşte deve bütün bu müşkilât-ı tabî'iyyeye mukâveme-tini teshîl edecek bir şekil ve tarzda yaratılmıştır. Cevfinde yiyeceğini, içeceğini depo etmeye mahsûs iki kesesi vardır ki hayvan uzun boylu seferlerde aç, susuz kaldığı zaman azar azar sarf ve istihlâk ederek hayatını muhâfaza eder. Sırtının üzerinde künbed şeklinde taşıdığı bir mikdâr şahm vardır ki cevfinde iddihâr etmiş olduğu yiyecek yolda tükenip de ekl edecek bir şey bulamadığı zaman tedâricî sûrette eriyerek hayvanın hayatını muhâfaza husûsunda nebât makâmına kâim olur.

Deve otururken yükletilecek bir hey'ette yaratılmış ve bundan dolayı yed-i kudret onun boynu ile başına kantarın koluyla topunu andırır bir şekil vermiştir. Binâenaleyh sırtına yük yükletilip de kalkmak istediği zaman hayvan boynunu uzatır ve bu hareket neticesinde arka taraflarından yükün ağırlığı kesb-i hiffet etmiş olduğundan hayvan ard ayaklarıyla kalkar. Ön ayaklarıyla kalkmak isteyince de boynunu biraz kırar, bu sefer yük arkaya yaslanarak ön taraflarındaki sıklet tahâffûf etme-style hayvan ön ayaklarıyla dikilip kalkar.

Bâdiyede devenin başlıca yiyeceği dikenden ibâret

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzih ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzihân bildirilmesi ricâ olunur.

olduğu için her ağızda münâsib mikdâr koparabilmesi için üst dudağı yırtktır.

Tabanının yumuşak ve müdevver olması, göğsündeki mühresi ne gibi maksadlara istinâd ettiği meydandadır.

Bilmem hey'et-i mecmû'asıyla bir âheng-i garîb arz eden bu eşkâl-i fitrat yegân yegân tedkîk edilirse içinde fâide ve maksaddan hâlî bir cihet bulmak imkânı var mıdır?

Nazarlarımıza bir de âlem-i nebâtâta atf ederek bir nebâtîn bidâyeten nasıl tenebbüt ettiğini, onun cezrini, sâkini, evrâk ve ezhârını, esmârını nazra-i im'ân ve tedkîkten geçirelim. Onun nev' ve vücûdunu fenâ-yı mutlaktan ne sûretle sıyânet ettiğini, müterekkib olduğu eczâdan herbirinin havâssını, vezâifini, ne vakit yaprak açtığını, yapraklar dalların nerelerinde bittiğini, onlar nasıl çiçek sertelip meyve hâline gelmedikçe tâb ve tarâvetlerini gâib etmediklerini, neden bir zamanlar yeşil bir zamanlar da kırmızı renklerle mülevven olduğunu, çiçek bağışterdiği zaman etrafında yaprakların ne ziyânin, havanın, fezâdaki rutûbetin nûfûzuna mâni' olacak derecede sık, ne de şiddet-i harâret ve burûdetin te'sîrât-ı mühlikesine ma'rûz kalacak sûrette seyrek olmaksızın ahz-ı mevkî' etliklerini düşünelim, esrâr-ı hilkatın binde birine bâliğ olmayan bu bedâyi'-i sun' muvâcehesinde insanın âvâz-ı bûlend ile (رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا شَهَانَكَ¹) haykırarak acz ü hayret içinde kalmaması mümkün müdür?

Bütün bu şeylelerin illet-i vücûdu bir gâye-i maksûdeyi, bir ihtiyâc-ı [34] tabî'îyi te'mînden ibâret olduğu bir hakîkat-ı bâhire şeklinde tezâhür edince bilmeyiz ki madâdiyyûn ile mülhidler kâinâtın, fevâid-i maksûdelerine bu derece sıkı bir sûrette irtibâtına ne ma'nâ verecekler?

Bir his veya cüz'-i his, bir cemâd, cemâdda mevcûd

¹ Al-i İmrân, 3/191.

bir araz bir gâye-i maksûde, bir fâide-i mürettebenin mazhar-ı tecellisi olduğuna göre “kâinât, tabî’at gibi ilim ve tedbîr, tasvîr ve takdîr misillü hasâisden nasîbi olmayan bî-şu’ûr bir şeyin sevk ve idâresine tebe’an vûcûd bulmuştur” tarzında mı fikirlerini müdâfa’ a edecekler?

Hayır, hakîkat bu merkezde olaydı manzûme-i kâinât ne bu tertîbi alır, ne de vûcûd bir eser-i ibdâ’ ve ihkâm gösterebilirdi.

Hulâsa vûcûd-ı sâniî tesbît eden mevâzi’-i istidlâlî telhîs etmek istenilirse denilebilir ki kâdir, mûrîd, muhtâr, nâzîm, musavvir bir zât-ı a’lânın vûcûdu olmasa kâinatın muttarid bir takım gâyâta irtibâti olmaz. Tarz-ı tekevvünleri birer hikmet-i bâliğaya istinâd etmez idi. Fakat mes’ele böyle değil, biz kevni ve onun tarz-ı ibdâ’ını düşünüyor, vûcûdu eczâ ve a’râzi i’tibâriyla teşrîf ve tahlîl ediyoruz. Neticede hiçbir mevcûdun abes, hiçbir hayyin âsâr-ı ibdâ’ ve itkândan hâlî olarak kisve-i hestîye bürünmüş olduğunu göremiyoruz. (صُنْعَ اللَّهِ الَّذِي أَتَقْنَى كُلَّ شَيْءٍ¹)

Bazı safsata-perdâzlar kâinât ve eczâ-i kâinâta mesâlih-i hayâtiyyelerine mutâbık bir şeklär-i hilkat veren sırf ihtiyâc olduğunu iddiâ ediyorlar. Onların fikirlerince devinen vasif ve îzâh ettiğimiz tarzda yaratılması sahrâlar, çöllerden müteşekkil bir iklimin vûcûd verdiği ihtiyâcâti te’mîne kudret-yâb olması, insanın serâir-i bî-nihâyeye cilvegâh olan bir şeklär-i bedî’de vûcûd bulması, kendini âlem-i vûcûdda bil-cümle hayvanât ve cemâdâta hâkim bir mevki’de bulunduran vazîfe-i hilkatini yoluyla hâkıyla ifâ edebilmesi içindir.

Bize kalırsa onlar bu tarz-ı müdâfa’aları lehlerinde değil, aleyhlerinde bir delîl ve hüccet teşkîl eder. Çünkü kâinâtın bu tertîb ve nizâm-ı bedî’ üzere hilkat-pezîr olmasında bir âmil-i müstakîl olduğunu zannettikleri ihtiyâc olsa olsa tenevvü’-i kâinât için bir illet ve gâye teşkîl edebilir. Envâ’-ı kâinâtı ta’yîn eden, herbirine nev’ine hâs şekil ve sûret veren, esbâbını tehyî’ eyleyen ise o alîm ve kadîr olan Mübdi’-i zü’l-celâlden başka bir şey değildir.

İzâhât-ı salîfededen anlaşılır ki ² اَعْبَدُو رَبِّكُمْ الَّذِي خَلَقْتُمْ (وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ) nazm-ı kerîmi vûcûd-ı sâni’in en bâhir bir delili olduğu gibi halk ve tekvînlerinin esâsına ta’alluku i’tibâriyla, muhâtabalarını en ziyâde alâkadâr eden bir hüccet-i kudret ve vahdâniyyettir.

Âyet-i kerîme aynı zamanda “rahm-i mâder dışarı atıyor, yer yutuyor” nazariyesiyle neş’et-i insâniyyeyi hâdisât-ı kevniyyenin cereyân-ı tabî’isine atfeden dehriyyûn ile mâddiyûnâ karşı da reddi mutazammındır.

Fil-hâika, âyet-i kerîme bu makûle kimseleri evvel-emirde nefislerinin tarz-ı neş’et ve tekevvününü munsifâne bir nazarla tedkîk ve teemmüle sevk ettikten sonra

nazarlarını şu hakîkate celb ediyor ki babaları her ne kadar vâsita-i mevcûdîyetleri iseler de kendilerine rahm-i mâderde şeklär ve sûret veren, nâcîz bir katreden endâmi tam bir insan yaparak sâha-i vûcûda çıkaran onlar değildir. Nasıl olabilir ki bir mevcûd hâdis olmakta, binâenâleyh ademden icâd edecek, mâye-i aslîleri olan nutfeye kisve-i vûcûd giydirecek sem’, basar, kalb gibi cevârih ile techîz ederek ona insan şeklär-i bedî’ini kazandıracak bir kudret-i mutlakaya ihtiyâc husûsunda onlar da kendileşiryle hem-hâldirler.

Hâlik-ı Zü’l-celâl’ın vûcûdu bu yolda katî berâhîn ile ta’ayyün ettikten sonra mahlûklar için ona ibâdet ve tâ’at, tabî’îdir ki bir vecîbe-i vicdâniyye olur. وَمَا خَلَقْتُ³ (الجِنُّ وَالْأَنْسُ إِلَّا لِيَعْبُدُونَ. مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رُزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعَمُونَ. إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْفُرْقَةِ الْمُتَّيْنِ)

Şu cihet de münâkaşa külvetinden âzâdedir ki insanların hâliklarına ibâdetle mükellefiyetlerinin fâidesi istiğnâ-yı mutlak sâhibi olan Hâlik’â değil, kendilerinedir. Çünkü bu tekâlîfîn gâyesi doğrudan doğruya beşerin şuûn ve ahvâlini İslâh, fitratlarını tehzîb, onları hayr u hasenâta alıştırarak bu sâyede maâş ve me’âdca mazhar-ı emniyet ve istikâmete mazhar etmekten ibârettir.

Evet, Allah’â ibâdet, âbide onun azamet ve celâlini yâd ve tahattur, kahr ve satvetinden ihtiâz için bir vesîle olur. Sevâb ve rahmetine mazhar olmak için kalbinde bir şevk husûle getirir. Ve bunun içindir ki şerâit-i kemâlini câmi’ olan ibâdet insanın seyyiâta, ızrâr-ı gayra temâyül, te’mîn-i menfa’at yolunda zulüm ve teaddîyi, mehârimi istibâha gibi hâlât-ı redî’eden uzaklaşması için en kuvvetli bir sâik teşkil eder. Âyât-ı kerîmenin ⁴ (عَلَّكُمْ تَشْفُونَ) kaydıyla nihâyet-pezîr olması da bu hakîkate tenbîh maksadına mübtenîdir.

Cenâb-ı Hak bu kaydın ilâvesiyle insanlara demek istiyor ki Hâlik’ânız sizi ibâdet ve tevhîdi ile mükellef tutuyorsa bundaki maksadı onun azamet ve kudret-i bâliğâsını dâimî sûrette yâdınızda tutmak için size bir vesîle ihanâzâr etmek ve bu sâyede bağı ü teaddîden, münkerât ve menâhîden ittikâ ve ictinâb ile dünyâ ve ukbâda âsûde ve mes’ûd bir hayatı mazhariyetinizi te’mîn eylemekten ibârettir.

Mütercimi: Mehmed Şevket

Abdülahîz Çâviş

[35]

TEVHÎD’E DÂİR

İlim:

Cenâb-ı Bârî için isbâti vâcîb olan sıfatlardan biri de ilim sıfatıdır. Zirâ’ ilim, temyîz-i eşyâya illettir. Bu sıfatın

¹ Neml, 27/88.

² Bakara, 2/21.

³ Zâriyat, 51/56-58.

⁴ Bakara, 2/21.

kat'iyet-i sübûtuyla kâffe-i umûrun külliyyât ve cüz'iyâtının nezd-i kudretlerinde münkeşif olduğunun hakikati murâd edilir.

Bu inkişâf-ı kâmile masdar olan ve vücûdda kemâli ifhâm eden hâssa o sıfat-ı celîledir. Binâenaleyh Allahu te'âlânın şân-ı ulvîsine lâyık sûrette tâvsîfini istilzâm eden kemâl sıfatları kendi için ilim sıfatının da isbât edilmesini vâcîb kılar.

Bedâheten sâbittir ki ilim, mevcûdât-ı mümkinede bir sıfat-ı kemâldir. Mümkinât arasında âlim sıfatını hâiz olanlar, ecnâs-ı sâireden temeyyüz ederler. Eğer Vâcib-i te'âlâ, âlim olmasa idi, mevcûdât-ı mümkine miyânında ilme mâlik olanın hâşâ kendisinden ekmel olması lâzım gelirdi. Bu ise muhâldir. Çünkü âlem-i imkâna ilmi ifâza ve hibe eden ancak Allahu te'âlâ hazretleridir. Böyle ilim ve hikmetin menşe'-i aslınden, masdar-ı zî-kemâlinde ilim sıfatının fikdânına kâil olmak aklen aslâ tecvîz olunamaz.

Vâcib-i te'âlâ'nın ilmi, ma'lûm olduğu üzere levâzîm-ı vücûdundandır. Binâenaleyh sıfat-ı vücûdu kâffe-i [mev] cûdâta mütefevvik ve âlî olduğu gibi sıfat-ı ilmi de sâirlerinin ulûmunâ fâiktir. Onun için onun fevkinde bir âlimin tasavvuruna imkân yoktur. Bu hakîkatın âsâr-ı bâhiresi elvâh-ı kâinâtta dâimâ muncelidir.

Onun ilmi her şeyi muhîttir. Şu kadar ki Vâcibü'l-vücûd'un ekmel-i vücûd olduğuna delâlet etmek için aklın tasavvur edebildiği derecede bir nisbet-i tâm ile ilm-i şâmil isbâti, vücûd-ı vâcibe lâzım olan sıfat-ı kâmileyeye karşı muhâldir. Çünkü mümkünâtтан olan ehl-i aklın hayatı ve fenâsiyla vücûd ve ilm-i Bârî hakkındaki tâvsîfleri de mütemâdiyen ifâde-i kemâl edemez.

Vâcib te'âlâ'nın ilmi levâzîm-ı vücûdundan olduğuna göre bunun için mâsivâdan hiçbir şeye müftekir değildir. Kendisi ezelî ve ebedîdir. Mümkinât arasında her şey için meşrût olduğu vechile esbâb ve âlâtâ ihtiyâcdan, icâle-i efkârdan, bir hükmü cezm etmek için i'mâl-i nazardan berîdir. Binâenaleyh onun ilmi, âlem-i mümkünâtta cârî ulûma bil-bedâhe muhâlif ve âlidir.

Mümkinât arasında mevcûd olan ulûm dahi ilm-i ilâhî âsârına teşmîl-i ittilâ' edilebilecek bir mâhiyet-i ma'külede te'mîn-i inkişâf ederse muvâfîk-ı hikmet olur, aksi hâlinde ilim sayılamaz.

Nazar-ı basîretle görüldüğü üzere kâffe-i mümkünâtın bir nizâm-ı bedî' ve tertîb-ı nâfi' dâiresinde cânib-i ilâhîden mu'ayyen olan ahkâm ve vezâîfi ifâ etmeleri, yaratılan her şeyin yeryüzünde bir sûret-i mütenâsibede muhâfaza-i intizâm etmesi, her mümkünün mertebe-i vücûda gelmesine, vakt-i mukaddere deðin devâm-ı hayatı ve bekâsına müteallik ihtiyâcın karîn-i husûl olması gibi âsâr-ı bâhire, Vâcibü'l-vücûd için ilim sıfatının edille-i sübûtiyesi cümlesindendir.

Sâha-i mükevvenâtta mevcûd ve meşhûd olan bil-cümle eczânın büyük ve küçüğü, fevk ve zîri ve kevâkib arasındaki revâbit ve harekât-ı muntazama ve nisbet-i sâbite dâiresinde tarz-ı devâm ve deverâni, her kevkebin mihverinde mükellef ve musahhar olduğu vazîfesinde sebât göstererek bundan inhirâf edememesi, nizâm-ı kâinâtın hey'et-i bedî'iyyesiyle ân-ı mu'ayyene kadar bekâsına kâfil olduğunu göstermekte ve bu da Hudâ-yı kerîm'in ilim sıfatının kemâline müteallik delâili tenvîr ve tavzîh etmektedir. Eğer her kevkeb muayyen oldukları medârlarından şâşacak olur ise nizâm-ı âlem ve belki cemî'-i avâlim muhtel olur ki Sâni'-i hakîm'in kemâl-i ilmine ve hikmet-i tedbîrine dâll olan sâir âsâr-ı müberhene ilm-i hey'ette mufassalan beyân olunmuştur.

Mûcib-i ibrettir ki envâ'-ı nebâtât ve hayvanâtın neşv ü nemâsiyla sâki ve bedenlerce muhtâc oldukları kuvvet ve kavâmin te'mîn-i husûlüne hâdim olan uzuv ve âletleri bir tertîb-i münâsib ile mevzi'-i lâyıklarında vaz' ve terkîb edilmiş ve içlerinde herbiri mizâc ve ihtiyâcına mülâyim olan gidâ-yı mevhûbunu tenâvüle ve mülâyim olmayanları terke bir isti'dâd-ı tabî'î ile meyelân-ı kavîyi hâiz bulunmuştur.

Yine hayret veren şeylerdendir ki Ebûcehil karpuzu tohumu, kavun karpuz çekirdeklerinin konulduğu mahal civârında defn edildiği yani her ikisi aynı yerde ekilerek bir nevi' sudan saky edildikleri ve nüümüvleri aynı suyun te'sîrine tâbi' olmak lâzım geldiği hâlde Ebûcehil karpuzunun mas ve teğaddî ettiği mevâd, şedîd sûrette semnâk bir şekil, kavunun teğaddî eylediği şeyler ise pek ziyâde tatlılık peydâ etmekte ve bunlardan herbirinin suver-i kâbilesini teşkil eden uzuv ve âletlerine kuvve-i fâtiranın verdiği hâssa-i mahsûsalarını mevhûb oldukları tarzda isti'mâl eylemektedir.

Her bir kulun isti'dâdî nisbetinde kendi için mukadder olan kuvvetleri celb ve istihsâle fiîlî bir temâyül gösternesi de mevhûbât-ı hilkiyyesi îcâbindandır. Kudret-i beşer ve kuvâ-yı mümkine hâricinde olan bu âsâr ve sanâyi'-i bedî'a, elbette Cenâb-ı Hakîm-i mutlak'ın ilm-i zî-kemâline bürhân-ı kâti'dir.

Rabb-i kadîr, rahm-i mâderde cenînin nutfe veya alaka hâlinde bulunduğu ve hilkatin zamân-ı tekâmûl ve neş'etini, neş'etinden sonra da geçireceği safahâtin külliyyât ve cüz'iyâtını ilm-i huzûrî ile bilir, onları sûret-i müstakillede yaşamaya salih ve âmil kuvvetlerle yani el, ayak, göz, burun, kulak [36] havâss-ı zâhire ve bâtine gibi hayatı vücûdiyesinin kavâm ve devamına ve buna teaddî eden ârizalardan vikâyesine medâr olacak sûrette isti'mâl olunabilecek bir isti'dâdî hâiz esbâb ve âlât ile techîz etmiş ve mide, kalb, ciğer, dalak ve buna mümâsil sâir uzuvar gibi şahsen ve nev'an zamân-ı mu'ayyene-

rine kadar nümüv ve bekâ-yı vücûd için ihtiyâcdan müstağnî kalınamayan kuvâ-yı nâfi'a ile bünyân-ı ebdâni tanzîm ve tahkîm¹ eylemiştir.

Vâcib te'âlâ, mahlûkâtın sunûf-ı âliyye ve sâfilesinde cârî ahvâl-i kevniyyenin küllişini de cüz'isini de bilir. Hatta kilâb inciklerinin ahvâline ve büyûdükleri zaman kendilerinden doğacak yavruların aded ve hâllerine de âşinâ olmakla herbiri hifz-ı nev' ve hayâtlarına medâr olacak a'zâ ve cihazlarla mücehhezdirler. Bunun gibi aksâm-ı nebâtât ve hayvanâtta ve kâffe-i eşyâ-yı mübbe'dâda sayılması gayr-ı kâbil ve hikmet-i ilâhiyyeyi şâmil birçok esrâr ve atâyâ mevhûb ve münçelidir. Bu ahkâm ve bedâyî-i hilkatin ekserisi nebâtât ve hayvanât kitaplarında, târîh-i tabî'i ide, menâfi'-i a'zâ ve tib fenleriyle onlara mütedâir sâir kitaplarda tafsîl ve inbâ edilmiştir.

Şu kadar ki bu gibi me'ser-i fitratın istinbât-ı serâiri emrinde i'mâl-i fîkr ve bezl-i cehd ile bazı hakâyık keş edebilenler hakikatte aksâ-yı matlaba varamayıp mebâhis-i hilkatin henüz vâsf-ı ibtidâîsinde kalmaktan kendi lerini alamamışlar ve hikmet ve azamet-i Rabbâniyyeye karşı hayret-i mutflakaya müstağrak olmuşlardır. Hakikat bu masnû'ât-ı acîbenin fehm-i esrârında, hikem-i ilâhiyyenin keşf-i dekâikinde ukûlün tefâvüt ve tahayyürü hadd-i intihâdadır. İşte bu vech ile cemî'-i mükevvenâtın masdarı, ilmi her şeye şâmil olan Vâcibü'l-vücûd olduğu şüphesizdir.

Her şeyi tekvîn ve mevâhib-i mahsûsa ile tezyîn eden yine odur. Binâenaleyh nizâm-ı kâinâtın menba'i, ec-râm-ı ulviyye ve süfliyyenin kâffesinde âsârı görülen intîzâm ve kavâidin, vücûd-ı evkândan sagîr ve kebîr olanların bir sûret-i bedî'ada zuhûr ve devâm-ı hayatlarına mahsûs ve hâdim olan mevhûb ve müessir kuvvetlerinin vâzî'i, tesâdüfî ta'bîr olunan bir hâssa-i mevhûme olabilir mi? Aslâ! Bu telakkî-i fâsid, bedâheten merdûddur. Bütün mevcûdât-ı mümkkine ve bunların hasâis-i meftûreleri, eser-i ibdâ'-ı ilâhîdir ki kudret ve azamet-i Rabbâniyyeye karşı onlar da lâ-şey menzilesindedir.

Mütercimi: Hüseyin Mazhar **Şeyh Muhammed Abdûh**

HUKÜK-I ÂILE VE USÛL-I MUHÂKEMât-I ŞER'İYYE KARÂRNÂMELERİ HAKKINDA

22

74'ncü maddede: "Müteaddid zevcesi olan kimse onlar beynde icrâ-yı adâlet ve müsâvâtâ mecbûrdur." denilmiş. Ve lâiyihada muhabbet-i kalbiyyeden başka her husûsta tamamıyla adl ü müsâvâtâ riâyetin matlûb olduğu kazîyye-i müselleme hâlinde gösterilmiş, hatta zamanımızda müteassir belki de müteazzir olduğundan

¹ Metinde (حکم) yazılmıştır.

bahsolunmuştur ki bunun ne kadar hatâ olduğu bâlâda zîr u beyân olunmuştu.

Tamamıyla adâlet yalnız zevceler değil, sâir nâs aralarında da matlûb ve herkesin üzerine vâcibdir. Hiç birene zulüm etmemek ma'nâsına nadir. Bazılara fazla ihsân ve ikrâm eylemeye mâni' degildir. Zevceler de böyledir. Aralarında müsâvâtâ riâyetin vücûbu beytûtet hakkında olur. Gecelerini beyne'l-harâir o vechile taksîm eylemekten ibârettir. Yoksa her husûs ve keyfiyyette müsâvât ile amel etmek lâzım degildir. Matlûb ve vâcib olan her birinin hâl ve şânnâsına göre nafaka, kisve ve süknâlarını te'mîn eyleyip hiçbirisinin ifâ-yı hukukunda taksîr etmemektir. Yoksa birisinin erbâb-ı yesâr ve ginâdan olmasıyla istihkâkının kıymetçe fazla olduğundan diğerini de müstahik ve me'lûf olduğu sûret-i ma'îseti değiştirip onun mertebesine is'âd etmek icâb etmez. Kezâlik evvelki hareminin zât-ı evlâd olduğundan ve sebk eden hukuk ve hidemâtından dolayı ona fazla ihsânda bulunursa yenisine de bir mislini ver denilemez. Herbirinin müteferrid bulunduğu sûrette istihkâk ne ise müteaddid oldukları zamanda dahi yine o kadardır. Fazlası zevcin fazlina ve vicdânına râci' olup erbâb-ı hukûmet ve hükkâmın müdâhale edebilecekleri umûrdan olmadığı mücma'un-aleyhtir. Kânûnların sû-i tefsîre mahal kalmayacak nizâ' ve ihtilâfâtâ bâis olmayacak kadar açık yazılması da elbette matlûb olduğundan böyle bir kânûn yapılacaksa bu maddenin de tashîh olunarak "Müteaddid zevceleri olan kimse haklarında icrâ-yı adâlet etmek ve hâl-i hâzırda gecelerini aralarında müsâvât üzere taksîm etmek lâzımdır" denilmelidir.

23

75'nci maddede: "Takarrüb vukû' bulsun bulmasın ale'l-îtlâk nikâh-ı bâtil ile henüz takarrub vukû' bulmayan nikâh-ı fâsid aslâ hukum ifâde etmez. Binâenaleyh beynlerinde nafaka, mehir, neseb, iddet, hürmet, musâhere ve tevârus gibi nikâh-ı sahîh ahkâmı sabit olmaz." denilmiş.

Tevârusun gibisi vasiyetin adem-i nefâzı olacak. Lâkin kelâm esâsından bozuk. Çünkü nikâh-ı bâtil ünvanıyla ehlinden sâdir olmayıp sabîyy-i gayr-ı mümeyyiz ve mecnûn ve nâîm gibilerin elfâzında kalan yahud mahall-i meşrû'unda vâki' olmayan yahud icmâan mahallinde bulunmayan yahud ebeden kâbiliyeti olamayan, yahud meşgûl olan bir mahallede ikâ' edilen nikâh sûretleri, yahud bu mâhiyetlerden birisi murâd edilmeyip bilakis her türlü ve en ziyâde bâtil tesmiyesine ehak olanları bunun mukâbili olan fâsid müsemâsına idhâl olunmuş ve içlerinden yalnız 58'nci maddede mezkûr olan ve bi-hasebi'l-mâhiye diğerlerinden tefâriki müm-

kün olmayıp ancak burada zikr olunan hükmüyle tefrik edilen nikâh hâricde bırakılmıştır ki artık şu nikâh-ı bâtil lafzını o nikâhin alem-i mürtecili olarak kabûl eylemek yahud aslâ hüküm ifâde etmeyen nikâh ma'nâsına kullanmıştır, demek lâzım geliyor. Ve hâsil-ı [37] ma'nâ: Aslen hüküm ifâde etmeyen nikâh aslâ hüküm ifâde etmez, demek oluyor.

Maksadımız komisyonun ibârâtında münâkaşa etmek, lafzin ma'nâsı yok, kânûn böyle yazılmaz, demek değil. Hüküm yanlış. Ahkâm-ı şer'iyyede tasarruf âsân olur, fikih kolaydır zannedilmiş. Mevzû'ât-ı mesâil mâhiyât-ı şer'iyyeleriyle bilinmeksizin fâsid ve bâtil demek mümkündür, zehâbında bulunmuşlar. Tesâhül etmişler. Bu hatâlар hep o tesâhül ve tehâvünden ileri geliyor. Maksad burasını îzâh eylemektir.

Mahallinde beyân olunduğu üzere ta'ammûd-i harâma makrûn olmadıkça o nikâh fâsid kısmındandır. Bilakis diğerinin bil-icmâ' halîlesi, yahud mu'teddesiyle tezvvüc eden zânîden neseb olmayacağı da mücma'un-aleyhtir. Onlara iddet değil, had lâzım gelir. Bil-icmâ' ebeden kendisine harâm olanlarla tezvvüc edenler de ale's-sahîh ittifâkan böyle. Yukarıda gösterildiği üzere yalnız haddin lüzümunda ihtilâf olunmuş. Fiîlî hudûd ile tekfir olunacak seyyiâttan eşed olmakla ol bâbda rivâyet olunan hadîs ve sûret-i nikâhin vûcûduna nazaran İmâm-ı A'zam: Dünyacısı şâdîden ta'zîr olunur, demîşlerdir. Ondan nesebin sâbit olacağına, iddet ve mehir lâzım geleceğine dâir eimmeden hiçbir rivâyet yoktur. Harâm olduğunu bildikleri hâlde müslimin müşrikeyi, müşrikin müslimeyi ve talâk-ı sünîde beynûnet-i kat'iyeye bulundukça insân mutallakasını ve zevcesinin kız kardeşini tezvvücle takarrübünde hükmü ale's-sahîh yine böyledir.

Nesebin sübûtu ve mehir ve iddetin lüzumu bunların mâ-dûnunda mahall-i şübhe yahud câ-yi ihtilâf ve ictihâd olan enkiha-i fâsidede olur.

Hürmet-i müsâhereye gelince bâb-ı sâniîn şerhinde beyân olunduğu üzere nikâha mütevakkif olmayıp şüpheye makrûn olsun, olmasın bir kadına takarrub ile yahud mahallinin dâhiline nazar ve iştihâ yahud fi'il-i şenî' yahud bedenini şehvetle mes ile de hâsil olacağı ahkâm-ı müberhene-i şer'iyyedendir. Madde-i kânûniyye bil-vûcûh hatâyı müştemil olduğu gibi bu misilli hâdisâtın kemâl-i nedreti düşünülürse hiçbir maslahati mutazammin olmadığı da âşikâr olur.

24

76'ncı maddede: "Nikâh-ı fâsiddde takarrub vukû' bulmuş ise işbu takarrub üzerine yalnız mehir ve iddet lâzım ve neseb ve hürmet-i müsâhere sâbit olur. Fakat nafaka ve tevârûs gibi ahkâm sâbit olmaz." denilmiş.

Eğer şu nikâh-ı fâsid ta'bîriyle kütüb-i fikhîyyede olduğu gibi mahallinde vâki' olup sürütunu câmi' olmayan, yahud mahallinde olmayıp ancak mahallinde olmadığı bilinemeyen, yahud mahall-i hilâf olan, yahud te'bîden harâm olmayan, yahud âharın mûlk ve hakkıyla meşgûl bulunmayan mahalde vâki' olan nikâh sûret ve mâhiyetlerinden birisi murâd edilmiş ise doğru eğri hükmü beyân edilmiş olacak. Lâkin öyle değil. Ancak bu hükümdeki nikâh ma'nâsına kullanmış ve 52, 53, 54, 55, 56, 57'nci maddelerde isti'mâl olunduğu ma'nânin tasvîrinden ibâret bulunmuş olduğu hâlde bu da ayrı bir madde olarak yazılmıştır.

Mevâdd-ı mezkûreden iktizâ edenleri tashîh olunur. Ve bâ-husûs 54'ncü maddenin müştemilâtından olup 13'ncü maddede mezkûr olan; nikâhların bâtil kısmından olduğu i'tirâf edilir de ta'bîr-i mezkûrla isâret olunan mâhiyetlerden birisi murâd olunarak onun ünvanı olursa bu da hüküm ifâde eder bir cümle hâline gelir. Ve ahza şâyân olsun, olmasın, akvâl-i fukahâdan birine istinâd ettirilmiş olur. Hele yalnız şartı bulunmayan, yahud mahallinde olmadığı mevzi'-i hafâ veya mahall-i hilâf olan nikâh ma'nâsına kabûl edilirse isâbet de tahakkuk eder. Lâkin hüküm ciheti de tashîha muhtâc. Çünkü hürmet-i müsâherenin sübûtu nikâha mütevakkif olmadığından burada zikri fazla olduğu gibi nikâh-ı fâsid ile takarrub kadın tarafından ikrâhla vukû' bulmuşsa mehir lâzım gelmeyecektir.

Sadreddin

YİNE TESETTÜR MES'ELESI

-Ahmed Cevad Beyefendi'ye-

Tesettürün bizde muktezâ-yı din mi yoksa îcâb-ı ahlâk mı olduğuna ve zümre-i muhadderâttan çıkışip tesettür vecîbesini hiçe sayan hanımlara hükümetin müdâhale hakkı olup olmadığına dâir Necmeddin Sâdîk Bey ile aramızda açılan münâkaşaya zât-ı âlileri de lütfen karıştırınız ve mes'eleyi yeni bir safhadan tedkîka koyuldu-nuz. Bu bahse sizin de karışmanız mes'eleye hakîkaten mühim nazariyla bakıldığına delâlet ettiği için bendeniz kendi hesâbıma müteşekkirim.

Zât-ı âlileri mes'elenin dört safhalı olduğunu anlatıyor ve her biri için birer suâl îrâd ediyorsunuz. Evvel be-evvel bu suâllerinize muhtasaran cevâb vereyim:

"1- Tesettür-i nisvân bir mes'elev-i dîniyye mi, ahlâkiyye mi?"

Tesettür-i nisvân bize göre hem dînî, hem ahlâkîdir ve ahlâkî olması dînî olmasından neş'et eder.

"2- Tesettür-i nisvân dînî mâhiyyette olunca ef'âl-i mü-kellefinden hangisine tevâfuk eder?"

Tesettür ve ihticâb-ı nisvân bütün müslimîn ittifâkıyla farzdır. Çünkü *Kur'ân-ı Kerîm*'de mansûsun-aleyhtir. Sünnet-i Resûl ile asr-ı ashâbdan beri amel-i ümmet de hep onu te'yîd etmiştir.

Nass-ı kitâb defa'ât ile matbûâtta mevzû'-ı bahs edildiği hâlde tesettür aleyhdârânı, halkın ve bâ-husûs hanımları iğfâl için "Kur'ân'da böyle bir şey yoktur. Eski den kalma bir âdeti hocalar âleme dînî diye yutturuyorlar." Propagandasından hâlî kalmadılar. Bu gibi neşriyat o kadar müessir bir dereceyi bulmuş ki bu kadar vâsi' ma'lûmât ile beraber zât-ı âlîlerini bile buna aldanmış gibi görüyorum.

[38] "3- Ferâiz ve vâcibâti mazhar-ı ri'âyet etmek için hükümet ne dereceye kadar müdâhale edebilir?"

Şer'-i İslâmîde her müslüman kendi hâlince emr-i bilmâ'rûf ve nehy-i ani'l-münker ile me'mûrdur. "Sizden her kim bir emr-i müunker görürse eliyle (yani müdâhale-i fi'liyye ile); elinden gelmezse dili ile (yani söz ile) ona da kâdir değilse kalbi ile (yani onu çırkin ve gayr-ı lâyik addedip ondan nefret, ref' ve izâlesini temennî ile) tağyîr etsin. Bu üçüncüsü îmânın en zayıfidir." Meâlindeki hadîs-i şerîf hiçbir müslümana bu mühim vazîfeden kaçınmaya mecâl bırakmamıştır. Âcizler emr-i münkere karşı kalblerindeki buğz u nefreti hiç değilse sîmâlarında zâhir olacak zarûrî bir işmi'zâzdan olsun hâlî kalmayacak, sözü müessir olanlar sözlerini esirgemeyecekler, bil-fi'il müdâhaleye kâdir olan kavîler ise onu bil-fi'il ref' ve izâle edecekler demektir. Hükûmet ise kavîlere de gâlib bir kuvvet olduğu için tağyîr-i müunker ile me'mûr olduğuna şüphe yoktur. Zâten şer'-i ilâhîde nasb-ı imâmin ümmete farz olması tâbiiyet ve metbûiyet, hâkimiyet ve mahkûmiyet ihdâsı değil, şe'âir-i dîn ile hudûd-ı ilâhiyyeyi ikâme ve bida'-i seyyî'e ile müunkerâtı izâledir. Ehl-i İslâmca metbû' da, hâkim de şer'-i ilâhî ahkâmdir. İmâm-ı müslimîn diğer müslimînden hukûkça farkı yoktur. Yalnız Hak te'âlânın evâmirini infâz için mutâ' olmak hakkı vardır. İmâmet ile teşkîlât-ı hükûmet hep bu makâsid-ı şer'iyyeyi daha büyük bir kuvvet ile tâhkîka ma'tûftur. Adem-i tesettür de müunkerâtın olduğu için onu her ne sûretle olursa olsun izâle etmek hükûmetin vazîfesidir. Bu husûsta müsâmahâ ve ihmâli câiz gören hükûmet vazîfe-i şer'iyyesini bilmiyor demektir.

"4- Bu müdâhale her zaman ve her yerde aynı şekilde mi vâki' olur?"

Maksad münkeri tağyîr ve izâle olduğuna göre şeklär-i tağyîr ve izâleyi ta'yînde fâide yoktur. Orası hükûmetin siyâsetine, dirâyetine, dûr-bînliğine, kâr-âşinâlığına kalır. Eğer nasîhat-âmîz kuru bir beyânnâme ile muvaffak olabileceğini aklı keserse o kadarla iktifâ eder. Tehdîd lâzım ise tehdîde kadar ileri gider. Îkâ'-ı tehdîde ihtiyâc varsa

onu da yapar. Hatta tesettür aleyhindeki konferanslarla matbûâttaki neşriyatın şüyü'-ı münkere bâ's olduğunu görürse onu da men' etmek vazîfesidir.

Bu dört suâli sorup mes'elenin dince de, ahlâkça da hâiz-i ehemmiyet olduğunu söyledikten sonra:

"Tesettür-i nisvân bizde bir örftür. Bu örf nâs ile müeyyeddir. Fakat nasda tecdîd edilen örf takrîben on üç buçuk asır akdem Medîne'de cârî olan bir örf idi. Bugün cihânın kâffe-i aktâr ve ekâlimine yayılmış bulunan dîn-i İslâm sâlikelerinin tâbki asr-ı saâdette, Medîne nisvânının tarz-ı tesettürüne riâyete mecbûr olduğunu kim iddiâ edebilir? Kim iddiâ edebilir ki nâsta müsta'mel istilâhâtin ma'nâsı müfessirînce de ta'yîn olunamamıştır? Celâbîb nedir? Humur (humâr olsa gerektir) nedir? Bunları kim biliyor?... ilh."

Diyorsunuz ki maksadınız, anladığımıza göre tesettür hükmü esâs-ı dînde mevcûd değil iken nass-ı kitap zâten beyne'l-Arab sâbit ve müstakar olan bir örfü te'kîd ettiği ve her kavmin her asırındaki libâsi tebeddül ettiği için örf tebeddül edince hükûm-i şer'i de tebeddül etmek lâzım geleceğini ifhâm olacak? İşte zât-ı âlîleri bu noktada birkaç cihetten yanılıyorsunuz.

Evvelâ: Kable'l-İslâm ve hattâ Medîne-i Münevvere'de âyet-i hicâb nâzil oluncaya kadar beyne'l-Arab ihticâb ve tesettür yani kadınların vech-i şer'i üzere örtünenmesi mer'i olmadığı gibi harem-selamlık da yok idi. Bu da'vânın enkestirme delîli ümmü'l-mü'minîn Ayşe-i Sîdîka'nın meşhûr sözüdür. Ensâr-ı kirâmin kuvvet-i îmânnını ve ahkâm-ı şer'iyyeye şiddet-i temessüklerini senâ vâdîsinde: "Allah ensâra rahmetini karîn etsin. Âyet-i hicâb nâzil olduktan sonra kadınları tepeden tırnağa kadar hiçbir yerleri görmeyeceğ sûrette örtündüler" buyuruyor. Demek ki hicâb ve tesettürün müessisi şerîattır.

Sâniyen: Haydi dedığınız gibi şer'-i şerîf örf-i mevcûdu takrîr etmiş olsun. O örf demek ki rizâ-yı Bârî'ye muvâfik bir örf imiş. Hilâfi da rizâullahâ muhâlif imiş. Böyle olunca bil-âhare rizâ-yı Hakk'a münâfi olarak takarrûr eden bir şey nasıl bir hükûm-i şer'i olabilir? Okuduğunu anlamayan, erbâb-ı nûfûza yaranmak için Kitâbul-lâh'ı tahrîf ve tebdîle cûr'et edecek kadar imâni yufka olan bazı ulemâ taslaqlarının *Mecelle*'de buldukları bir misâl ile ihticâc ederek şer'-i ilâhîyi zîr u zeber etmek ehl-i İslâm'ın her hâlde kabûl edeceğî şeylerden değildir.

Mecelle'nin beyânına göre hakk-ı hiyâr sâkit olmak için alınacak bir evin yalnız bir odasını görmek kâfi iken bil-âhare bütün odalarını görmüş olmak lâzım olduğuna fetvâ verilmiş deniliyor ki bundan örfün tebeddülü ile hükûm-i şer'iin tebeddülü ma'nâsını mutlak olarak istihrâc ediliyor. Halbuki örfün tebeddülünden neş'et eden bu ihtilâf hakîkatte hükûm-i şer'iin tebeddülüne delâlet

eder hiçbir şeyi muhtevî değildir. Bundan yalnız vaktiyle her hangi bir evin bütün odaları bir tarzda inşâ edildiği hâlde, sonradan zevk-i mi'mârî değişmiş olduğunu ve odalar muhtelif çapta ve muhtelif şekil ve sûrette yapılmaya başladığını ve eskiden bir odayı görmek bütün odaları görmeye muâdil iken sonraları öyle olmadığını anlıyoruz. Tebeddül eden şey işte budur. Yoksa evi almadan evvel görmüş olan kimsenin sükût-ı hîyârı hakkındaki hükm-i şer'ide hiçbir tebeddül yoktur. İnsâf edelim, fukahânın bir hükm-i ictihâdisinden ibâret olmak üzere *Mecelle*'ye derc edilen böyle misâle yapışıp bu gibi ahkâm-ı cüz'iyye için vaz' edilen "Ezmânın tebeddülüyle ahkâmın tebeddülü inkâr olunamaz" kâide-i fikhiyesini bugün hoşa gitmeyen bütün ahkâm-ı şer'iyeye teşmîl etmek ve böylece şer'-i ilâhiyi tâ esâsından ibâl eylemek hangi müslümanın havsalasında câ-yi kabûl bulabilir? Her hâlde şer'in gerek te'sîs ve gerek takrîr ettiği örfelerin kâffesi lâzımü'l-ittibâ' olup hilâfindan hazer etmek îcâb eder. Hatta daha ilerisine giderek derim ki [39] şer'in tanımadığı örfler bizim için örf değildir. Ve örfün lisân-ı şer'i atte bir ma'nâsı da "ma'rûf" yani Hakk'ın rîzasına mukârin olan ef'âl ve ibâdât olduğuna göre şer'i olmayan örfler hep münkerdir. Münker ise hiçbir zaman şâyân-ı ittibâ' değildir.

Sâlisen: Asr-ı saâdetteki örf-i tesettürün ne şekilde olduğunu biz nasıl biliriz? diyor ve bunun müfessirînce (Fukahâca demiş olsaydınız daha muvâfik olurdu) nasıl ma'lûm olabildiğini istiâkâl ediyorsunuz ki sizden asıl iškâlin vücûdunu ben istiâkâl ediyorum. Asr-ı Resûl ile asr-ı ashâb ve tâbiîn o kadar dindarâne bir dikkat ile kayd ü zabt olunmuştur ki târihin hiçbir devri, hatta bugünkü safahâti hakkında bu kadar mufassal ve sahîh ma'lûmât edinmek mümkün değildir. Çünkü Hak cumâlesini rahmetiyle şâd etsin, onlar dini medâr-ı saâdet-i dâreyn bilsinler ve zamâne halkın lütûmsuz teferruat-tan addettikleri şeyleri dinin bekâ ve istikrârına hizmet eder kanâatiyle büyük bir ihtimâm ile öğrenmeye çalışmışlar ve şimdi bile merak edenlere o asırların ahvâlini o asırlarda yaşamış gibi ma'lûmât edinmek imkânını temhîd etmişlerdir. Artık baştan i'tibâren kâmetin belden aşağısına doğru bedeni diğer elbiselerin üzerinden örten cilbâb ile bugün başörtüsü dediğimiz şeyin büyucegi demek olan "humâr"ı bu kadar meraklı adamlar bilemesinler. Bu nasıl tasavvur edilir? Bâ-husûs bu cilbâb ile humâr, dini bize nakleden ashâb ile tâbiîn ve tebe'-i tâbiînin kisve-i kavmiyyelerinden olduğu hâlde bunun ne olduğundan nasıl şüphe edebilirlerdi? Biz bile bugün bu ulemâ ile ehl-i lügatin ber-güzâr-ı fazl u kemâli olan âsârdan bunların ne olduğunu pekala biliyoruz.

Evet, zaman ve mekâna göre kisveler tebeddül etmişdir. Fakat ne beis var? Kadınlar hangi kisveye girerlerse

girsinler dâimâ ale'l-âde giydikleri elbiselerin üstünden mehâsin-i bedeniyelerini yukarıdan aşağıya kadar setr edecek bol bir örtü örtünmekle şer'an mükelleftirler. Yabancılara karşı tezeyyün etmeleri, zînet-i bedeniyelerini izhâr etmeleri, güzel kokular sürünmeleri altını sezdirecek kadar ince libâslarla sokağa çıkmaları harâmdir. Bu hükmü riâyet şartıyla modayı istediğiniz kadar tebdîl ediniz. Fakat hükm-i şer'iyi tebdîle, örf-i cedîd örf-i kadîmi yani şer'-i münzeli tebdîl etmelidir demeye hakkınız yoktur. İster kırk, ister, yüz kırk seneden beri İstanbul'da bu ta'rîfe mugâyir olarak takarrûr etmiş kisvelerle ihticâcınız da mesmû' olamayacağı gibi bazı bilâd-ı İslâmiyyede sâika-i cehl ile ihtiyâr edilen nâ-sezâ kisvelere de i'tibâr edilmez. Çünkü bâtil makîsün-aleyh olamaz.

Şimdi sîrf din nokta-i nazarından düşündüğünüz şeyler hakkında yaptığınız hulâsayı intikâd edeyim:

"Tesettür-i nisvân bir emr-i örfidir. Nas ile de te'yîd olunmuştur." Diyorsunuz. Hayır, bir emr-i dînîdir. Örfî de olsa hakkında nas vârid olduktan sonra yine dînî olmuş olur.

"Fakat nas ile ta'yîn olunan örf-i tesettüre harfiyyen riâyet mecbûrî değildir." diyorsunuz. Hayır, emr-i ilâhî vâcibü'r-ri'âyedir. Emr-i ilâhîye hiç kulak asmayan ya-hud eksik icrâ eden her hâlde şer'an âsimdir. Fiil ve niyatine göre derece derece ukûbetlere müstahiktir.

"Bu husûsta devamlı bir hadd-i ma'rûf vaz' etmek de muhâldir." diyorsunuz. Yine hayır, derim. Ta'yînini muhâl gördüğünüz hadd-i ma'rûf yukarıda beyân ettiğim gibi ma'lûmdur, muayyendir. Hitâbât-ı şer'iyeye ma'nâsı anlaşılmamasın diye ümmete teblîg edilmez. Kitâbullâh bir belâğ-ı mübîndir. Yani pek açık bir teblîg-i ilâhîdir.

"Tesettür örfünü ta'yîn ve tahdîd eden polis nizâmâtı değil, memleketin efkâr-ı umûmiyyesidir." diyorsunuz.

Yanlışınız var. Tesettürü tahdîd eden ne kavânîn ve nizâmât, ne efkâr-ı umûmiyyedir. Nass-ı Şâri'dir. Şer'-i ilâhî efkâr-ı nâsa hizmetkâr olmak üzere değil, terbiye ve ıslâh etmek, kötü örf ve âdetleri yıkmak üzere vûrûd etmiştir.

"Ve bu mes'elege ricâlin değil, nisvânın fikri mu'teberridir." diyorsunuz.

Bu da yanlış. Şer'-i şerîfe inkîyâd prensibi kabûl edildikten sonra bu mes'elege karâr vermek salâhiyeti ne ricâlin, ne nisvânındır. Ricâl ve nisvânın tehzîb-i nüfûsunu kâfil olan hükm-i münzel-i ilâhinindir.

Sözü tatvîlden ihtirâzen burada kesiyorum. Vâki'a makâlenizin yarısını mevzû'-ı bahs ettim. Öbür yarısı hakkında da söyleyebilecek sözlerim vardır. Buraya kadar söylediğimden sutûr-ı pesmânde hakkındaki fikrimi de anlamış olacaksınız. Bu dediklerim sizce müsellem olursa sonraki sözlerinizden tabiatıyla rûcû' etmiş ola-

caksınız. Yok, müsellemizin değilse daha ziyâde mûcib-i kelâl olmamak için hemen takdîm-i ihtirâmâta müsâraati evlâ görürüm.

Ahmed Naim

DÜELLO ŞER'-İ ŞERİFE MUVÂFIK OLABILİR Mİ?

Düello diye iki kişinin biribirini öldürmek veya yaralamak maksadıyla bil-iltizâm ve şâhidler huzûrunda doğuşmeleri demektir. Bizim âlem-i İslâm'da bunun emsâli olmadığından tamamen bu ma'nâya delâlet eder ayrıca bir isim de yoktur. Vâkı'a Arabcada mübâreze veya berâz denilen bir döğüş varsa da bu da düellonun tam mukâbili değildir. Binâenaleyh biz bunu frengistandan aramıza girmeye çalışan ve hamden li'llâh şimdiye kadar girememiş olan vahîm bir illet diye telakkî ederiz. Ancak bu aralık düellonun şer'-i şerîfe muvâfik olup olamayacağı hakkında bazı yevmî cerîdelerde sözler cereyân etmiş olduğundan bugün ona dâir olan mütâlaâtımızı beyân edeceğiz. Bunun için evvelâ düellonun cârî olduğu memleket ahlâkiyyûnunun mütâlaalarını zîr edelim. Meşâhîr-i ahlâkiyyûndan Hanri Maryon diyor ki:

"Düelloda katli ma'zûr göstermek isteyenler vardır. Fakat bunu ma'zûr gösterecek hiçbir hâl yoktur. Düello iki kişinin evvelce kâideye tevfîkan muvâfakatleri üzerine yek-diğeriyle muhârebe etmesidir. Vâkı'a düello ederek insan öldürmekle pusu kurarak öldürmek arasında fark vardır. Fakat bu fark hayâlı bir sûrette i'zâm edilmemelidir. Ve her ne olursa olsun düello bir katıldır. Ne kâideler, [40] ne de aldığı şıklar onun tabiatını değiştiremez. Diğer taraftan "Düello muktedir olamadığı katle tâbi' şartı bir intihârdır." O cihetle bunda hata muzâafdır. Bundan başka tecavüze uğradığından dolayı düelloya tâlib olanın kendi kendine vazîfe-i adliyyeyi yapmaya kalkışması da vardır ki bu da ayrıca merdûddur. Bir de düelloyu istilzâm eden hakâretler, haksız muâmeleler bir insanın ölmesini veya öldürülmesini mûcib olacak ahvâlden midir? Bu hakâretler, haksızlıklar ekseriya mübhem, mâhiyetsiz şeylerdir. Namus kan ister, dendiği çoktur. Acaba bu hangi namusdur? Eğer efkâr-ı umûmiyyeden düşmek ise bunun ehemmiyeti büyük olmakla beraber eğer hakka mukârin değil ise asıl namusun ona ehemmiyet vermemek, kendi vicdânını dinlemek olduğunu evvelce görmüş idik. İlm-i ahlâkça namus hiçbir fikri nazar-ı i'tibâra almaksızın vazîfeyi yapmaktadır. O hâlde kelimenin tam ma'nâsiyla namusunu sağlam saklamak ancak bana âiddir. Hiç kimse onu benden ne ref', ne tenkîs ne de tezyîd edemez. Yalnız ben kendi hatâlarımla onu tenkîs yahud liyâkatlarımıla tezyîd edebilirim. Eğer ben

vazîfelerimde kusûr edersem düello benim hatâmî ta'mîr edemez. Zâyi' olmuş namusumu bana iâde etmekten uzak olduğu gibi yapmış olduğum fenâlige bir haksızlık daha ilâve etmiş olurum. Her hâlde bir taarruz ve tahkîk vukûunda adâlet-i hûkûmete mûrâcaat lâzım gelir. Her medenî memlekette adâlet-i muntazama mevcûddur. Namuslu adam hiçbir kimseyi rencîde ve ızrâr etmez."

Sonra yine Fransız ilm-i ahlâk müelliflerinden Jule Payo da şöyle diyor:

"Düello, yani gûya gâyet ağır bir tahkîre dûçâr olmuş bulunmak, yahud bir hemşîre veya kadınının namusu-nun intikâmını almak için ölmek ne ma'nâsız seydir! Bu vahşilikten kalma bir görenektir. Hakîkatte düello bir cinayettir. Başkasının hayatına vâcib olan hürmeti hetk eder. Çünkü düello yapan kâtil olabilir. Ölümle netî-celenen bir düelloda vicdân-ı umûmî bir nefret duyar. Bâ-husûs tarafeynden ma'sûm olan kimse ölüse. Şimdi Anglo-sakson ırkında düello kalmamıştır. Fransa gibi elân mevcûd olan memleketlerde onun devamına hizmet eden kibir ve ucûbdür. Bu muzir görenek ordudan da kalkmalıdır. Zira bu asr-ı medeniyetle münâsebeti olmayan, vahşilik zamanından kalma bir seydir. Her hâlde düello ile adam öldürenin başka sûretle kin ve kibir ile cinâyet işleyerek kâtil olandan farkı yoktur."

Bu bâbda şerî'at-i İslâmiyyenin mütâlaası da aynıdır. Düello yapanların öleni de, öldüreni de hem kâtil-i mü-teammid, hem müntehirdirler. O cihetle onların üzerine bu iki fiilin her ikisinin de günâhi yazılır. Hem bir kere düello ne için yapılır? Onu tedkîk edelim. Eğer Avrupa'da olduğu gibi mahkemece kâfi mertebe cezâ verilemeyecek tahkirler, taarruzlar sebeb olacaksız dinimizce "dûçâr-ı muâkabe olan kimse için ancak dûçâr olduğu muâkabenin misliyle etmesine mesâğ vardır. Daha ziyâdesi teaddî olur, harâmdır. Ve en hayırlısı sabr etmektedir. Nesteîzü billâh: ¹ وَإِنْ عَاقَبْنَا فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عَوَّقَبْنَا بِهِ وَلَئِنْ صَرَبْنَا مَنْ أَهْوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ

Sonra Cenâb-ı Peygamber Efendimiz "İki mü'min kılıç kılıça gelirlerse ikisi de cehennemlidir." buyurmuşlardır. "Maktûl de mi yâ Resûlallâh?" diye suâl olunca: "Evet, çünkü o da öldürmek kasıyla işe girmiştir." buyurulmuştur.

Hazret-i Ali efendimizin Muâviye'yi mübârezeye da'vet etmesi mes'elesine gelince, Cenâb-ı Ali radîyallâhu anh Hilâfet makâmında bulunduklarından emr-i hûkûmette kendilerine muhâlefet edeni bâğı addetmeleri tabî'î olmakla onu mübârezeye da'vet etmesi yahud katli için başkalarını me'mûr etmesi salâhiyetleri dâhilinde hatta vazîfesi idi. Çünkü kendilerinde hakk-ı kazâ ve ulû'l-emîrlik müctemi' bulunuyordu. Binâenaleyh

¹ Nahl, 16/126.

bugün iki müslim arasında düello etmek hiçbir vech ile câiz olamayacağı gibi bâğî addolunan bir kimseye de ülü'l-emrin emri olmadıkça mukâteleye da'vet etmek hakkına kimse mâlik olamaz. Binâenaleyh düello eden kâtil olursa cezâsı verilir. Maktûl olursa müntehir hükmü giyer. Bizim bildiğimiz budur.

Doktor Milaslı
İsmail Hakkı

Fenniyât:

MADEN KÖMÜRÜ

- 1 -

Maden kömürü hakkında âyet-i kerîme:

Kur'ân-ı Kerîm'de maden kömürü âyetini ilk keşeden zât, ecrâm-ı semâviyye ve arziyye, hayvanât, nebâtât, insâniyyât ve cevâhir-i madeniyeye müteallik âyetleri (*Keşfî'l-esrâri'n-nûrâniyye*) nâm dört cild tefsîrinde cem' eden Doktor Muhammed bin Ahmed el-Îskenderânî Efendi'dir. Ve tefsîrinin cild-i evveli ibtidâsında merhûm Şam Müftüsü Mahmud el-Hamzavî, Şam Mollası Seyyid Mustafa Tevfîk, Muhammed Ârif el-Münîr el-Hüseynî eş-Şâfiî'î ed-Dîmeşkî, Muhammed eş-şehir bit-Tantâviyyî'l-Ezherî, Ahmed Müslim el-Kızîrî, Muhammed Selîm el-Attâr, Üstüvânî Muhammed Said, Muhammed Alâüddin Âbidîn, Bekrî bin Hâmidü'l-Attâr, Ömerü'l-Attâr, Şam Hanbelî Müftüsü Ahmed eş-Sattî, Muhammed el-Müneynî efendiler gibi ulemâ ve fukahâ, muhaddisîn ve müfessirîn-i meşhûre tarafından takrîzler yazılmıştır.

Müfessir Îskenderânî Kur'ân'da maden kömürünü ne yolda keşfettigini beyân sadedinde diyor ki: "Ben evvelce Îskenderiye'de bahriye tabîbi idim. [41] Ba'dehû has-be'l-iktizâ Şam-ı Şerîf'de askerî doktoru oldum. (1290) senesinde bir gün etibbâ-yı Mesîhiyyînden mürekkeb bir cem'iyet-i ilmiyyede bulunuyordum. Sevk-i kelâm ahcâr-ı fahmiyyeye müncer oldu. *Tevrat* ve *İncîl*'de gerek sarahaten, gerek işâreten buna dâir bir âyetin bulunup bulunmadığını dâir müdâvele-i efkârda bulundular. Ni-hayet bulunmadığını karâr verdiler. Ba'dehû bana tevâcîh-i kelâm ile "Ey Müslüman doktoru, Kur'ân'da gerek sarahaten, gerek işâreten maden kömürü hakkında âyet yok ise" (مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ)^{*} ayetinin ma'nâsı ne vechile tevâcîh olunur? Var ise hangi âyettedir?" dediler. Ben de vüs' u tâkatim kadar cevâb verdim. Ba'dehû birçok tetebbuât ve tedkîkâtta bulunarak matlûbumu avn-i ilâhî ve ilhâm-ı rabbânî ile sûre-i A'lâ'da şeref-vâki' (وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْغُى).¹ âyetinde buldum ve

* "Kur'ân'da zikr olunmadık bir şey bırakmadık." [Enâm, 6/38].

¹ A'lâ, 87/4-5.

derhal tefsîr-i fennîsini yazdım. Bunun üzerine hevesim artarak ecrâm ve mevâlide müteallik âyâti cem' ile tefsîr-i fennîde bulunarak ismini *Keşfî'l-Esrâri'n-Nûrâniyye yeti'l-Kur'âniyye fîmâ Yet'e'allaku li-Ecrâmi's-Semâviyye ve'l-Arziyye ve'l-Hayvânât ve'n-Nebâtât ve'l-Cevâhi ri'l-Ma'deniyye tesmiye eyledim.*"

Maden kömürü âyetini ikinci def'a olarak ve doktorun tefsîrine istinâden muhtasar sûrette tefsîr eden Gâzi Ahmed Muhtar Paşa merhûmdur ki 1336 senesinde Evgâf-ı İslâmiyye Matbaası'nda tab' ettirdikleri *Serâ'iru'l-Kur'ân fi Tekvîn ve İfnâ ve İâdeti'l-Ekvân* nâm kitâb-ı nefîslerinde bu bâbda güzel tedkîkâtta bulunmuşlardır. Rahmetul-lâhi aleyhimâ ve alâ sâiri'l-müfessirîn.

Üçüncü def'a olarak taraf-ı âcizîden bâlâda mezkûr her iki tefsîri câmi' bir sûrette ve bu bâbda iktizâ eden bazı izâhât-ı fenniyeye ilâvesiyle işbu âyet-i celîleyi tavzîha mübâderet olundu. Ve mina'llâhi't-tevfîk.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْغُى. فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَخْوَى**

Meâl-i Kerîmi

"Ve öyle Allah ki: Mer'âyi çıkardı, kuru ve koyu esmer eylesi"***

Mer'â, otlak yerleri ve ormanlardır. (الغثاء) kuru ma'nâsına nadır. Yahud sel suyunun üzerinde yüzerek giden çalı çırımı, yaprak, kütük gibi şeylere denir. (احوى) kelimesinin aslı olup esmer demektir. Şu hâlde (احوى) ism-i tafâdîl sîgasıyla (koyu esmer) rengi demek olur. (حواء) dere kenarında durmaya da alemdir. Binâenaleyh burada غثاء ile (احوى) kelimesinin teşkil edeceği ma'nâ: Dere kenarında duran siyah, mer'â enkâzı demek olur.

İşte orman ağaçlarıyla yaprak ve otlar tefsîr-i âyette tafsîl olunacağı vechile maden kömürünün asıl ve esâsi olup teşekkülât-ı ibtidâiyyesi âyet-i kerîmede beyân bû-yurulan (غثاء) hâlinde başlar. El-yevm tahte'l-arz muhâtelîf derinliklerde bulunan maden kömürleri kısr-ı arzin henüz pek kalınlaşmamış olduğu zamanlarda câ-be-câ ona âriz olan envâ'-ı herc ü mercin semeresidir.

Cünkü ol vakit arzin pek münbit toprağından sür'atle fişkirip çıkmış gâyet mehîb ve müdhiş ormanların misâfir hayvanlarıyla beraber herc ü mercelerde çökmesi ve üzerlerinde ahîren başka toprak tabakalarının tahaddüsü ile vücûda gelmiş şeylerdir.

El-hâsil Allahu azîmû's-şân suyu yağmur şeklinde yaylaklara indirmekle nebâtât ve eşcârı halk eylesi.

سَيِّحَ اسْمَ زَيْلَكَ الْأَنْعَلِيِّ. الَّذِي خَلَقَ فَسَوْيِّ. (وَالَّذِي قَدَرَ فَهَدَى) dir. [A'lâ, 87/1-3] Tefsîri ayrıca yazılacaktır.

*** Mer'âyi, rû-yı arzda husûle gelen kâbilîyet-i inbâtiyye devrinden bu zamana kadar çıkardı ve âtîde tafsîl olunacağı vechile bunu bir takım esbâb te'sîriyle kuru ve siyâh eyleyip kâbil-i ihtiâk bir madde meydana getirdi demektir.

Yine yağmur sularından mütehassil sellerle ahîren onları enkâz halinde çukurlara sevk eyledi.

Ba'dehu onların su içinde tağyîr-i şeklär etmesine, harâret-i şems ile harâret-i arzin ve çöküntüler içinde kalmakla üzerlerindeki sıkleti onların tağyîr-i şeklär etmesine muktezî hâlât ve ezmânî üzerlerinden geçirmekle bugün medeniyetin muhtâc olduğu harâret menba'ı olan kömürü bize başş ve ihsân eyledi ki su sâyesinde vûcûda gelen mer'â yine su ve sâire sâyesinde maden kömüründe tahavvül eyledi.

Maden kömürünün ifâ ettiği hizmete gelince: Madde-i mezkûre nev'-i benî-beşerin mezrûât, me'kûlât, melbûsât, mebnîyyât ve bil-umûm levâzîmât gibi bütün ihtiyâcâtının ma'melleri olan binlerce fabrikaların faâliyetini istihâsâl ve tezyîd, berren, bahren, hevâen, tayerânen mûrâsele ve muvâsaleyi te'mîn, el-hâsil beyne'l-milel sulh ve müsâlemet devam ettikçe medeniyet ve refâhiyetin birinci derecedeki vesâit-i ma'dûdesinden biri olduğu gibi âsâyîse halel târî olup da hâl-i harb rû-nûmâ olursa sûretü'l-Hadîd tefsîrinde beyân olunacak demir ile birleşerek cehennemî envâ'-ı top ve tüfenk, süngü, tâhte'l-bahr, balon, tayyâre, levâzîmât, âlât ve edevât, her nevi' mühimmât-ı harbiyyenin teksîr ve i'mâline mahsûs fabrikaların faâliyetine yarayan ve sarfiyat-ı yevmiyyesi bayağı bir dağ yığını teşkil eden top, tüfenk, lağım, torpil gibi efvâh-ı nâriyyeye mahsûs mermiyât ve nakliyatının fâili olan ve nefîcesinde devlet ve milletlerin tevâli' ve hayâtiyla oynayıp her şeyin mahvına sebebiyet veren ve milyonlarca insanın kanını döken fâcialar tevâlid ve aynı zamanda insâniyet ve medeniyet için saâdetler te'mîn eden bir madde-i mühimmedir. Âlem-i medeniyetten maden kömürüyle demir kaldırılacak olursa derhal be-deviyet avdet eder. İşte bu ehemmiyetine mebnî Kur'an-ı azîmü's-şânda şu âyet-i celîle ile maden kömüründen bahs olunduğu gibi Hadîd sûresinde de demirden bahis buyurulmuştur.

Ahmed Nazmi

* * *

[42]

MEKÂTİB-İ İBTİDÂİYYE MUALLİMLERİNİN ENZÂR-I HAMİYYETLERİNE

Târihin herhangi bir sahîfesini açarak tedkik ederseñiz büyük milletlerin inkılâbât-ı ictimâ'iyyeleriyle terakkîyat ve saâdet-i hâllerini te'mîn eyleyen ibtidâî muallimleri olduğunu görürsünüz. Hangi milletlerin maârif-i ibtidâiyeleri sönükl ise orada saâdet yerine idbârin, adâlet yerine zulmün ikâme edildiğini yine o tarih pek büyük bir vuzûhla isbât etmektedir. Muhîtimizi kaplayan

cehâletin, dîn-i celîl-i İslâm'a karşı gösterilen mübâlât-sızlığın izâlesiyle vazîfedâr olan muallimlerin meslekleri ne derece ulvî ise vazîfeleri de o nisbetté ağırdır. Muallimliği meslek ittihâz eden gençlerin mefkûrelerinde metîn bir Müslümanlık te'sisi, vatanperverlik hissi, azim ve metânet gâyesi menkûş olmalı ve bunları dest-i terbiyetlerinde bulunduracakları etfâle bi-hakkin nakş ettirmeye ugraşmalıdır. Meslek sahibi olmayan ve bir gâye ta'kîb etmeyen muallimlerin hey'et-i ictimâ'iyye arasına atacakları tohumlardan istifâde ümidi perverde etmek abesle istigâldir.

Hâl-i esef-iştîmâlimize çâre-sâz olacak edviyeyi ihzârla beraber istikbâlde de millete pek büyük ümidipler bahşedecek olan muazzez sîmâlar! Kat'îyyen biliniz ki bütün cihâna pek büyük hârikalar gösteren, birçok hâ-disât-ı ulviyyesiyle târîh-i millîmizin sahâif-i şân ve iclâlini tezyîn eden Türklerin bugünkü âkîbetleri hep dinlerine olan lâ-kaydîlikten, hürmetsizlikden meydana gelmiştir. Binâenaleyh bütün gâyeleriniz metîn bir Müslümanlık te'sîsine ma'tûf olmalıdır. Çünkü müslümanlar arasındaki revâbitin en kuvvetlisi dindir. Şerî'at-i garrâ-yı İslâmiyyeye merbûtiyetle beraber nûmûne-i fazîlet olarak mücâdelât-ı hissiyâta atılacak gençler muhîtin te'âlisine, sukût eden ahlâk-ı İslâmiyyenin inkişâf ve te'mînine hizmet edeceklerdir. Bu icrââtınızdan dolayı hissedeceğiniz mahzûziyyet-i ma'nevîyye ne kadar büyükse târihin size karşı göstereceği hürmet ve minnetdârlık da o mertebe âlidir.

Bugün toptan, tûfekten, hulâsa her şeyden ziyâde muhtâc olduğumuz diyânet-i İslâmiyye esâsâti aramızdaki tefrikaları, münâferetleri izâle etmekle beraber urûk ve a'sâbımıza kadar te'sîr eden ahlâksızlıklar da def' u ref' eyleyecektir. Buna muvaffak olursanız kâbûs-ı felâket bizden uzaklaşmaya, yahud biz ondan nefret eylemeye başlıyoruz.

Bî-çâre vatanın muzmahil ve perîşân olduğu şu ân-ı felâkette deruhde eylediğiniz vazîfelerinizi muğfil nûmâyişlerden âzâde bir sûrette ifâya gayret ediniz. Unutmayın ki taassub-ı dînînin za'fa yüz tuttuğu devirlerde millet umûmî bir izmihlâle uğramış, binâ-yı devlete de zaaf târî olarak yabancı unsurların müdâhalesi için geniş bir meydan açılmıştır. Kalbimizde bütün kutsiyetiyle yerleşmesi vâcibeden olan dîn-i mübînimizin ahkâmına hüsni-ri'âyetimizin takviyesine karşı göstereceğiniz himemât ve muvaffakiyatınızı âlem-i İslâmiyet pek büyük bir hürmetle karşılayacaktır. Emin olunuz ki ¹ ﴿وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِنَا﴾ nazm-ı celîlinin tamâmî-i tatbîk ve infâzi ² ﴿إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرُكُمْ﴾ âyet-i celîlesi tecelli eyleyerek âhenîn ellerin kıramayacağı devr-i celâdet ve şevketimiz

¹ Âl-i İmrân, 3/103.

² Muhammed, 7/47.

tekrar rû-nümûn olacaktır. Aksi hâl maâzallâh tamâmî-i inkırâzımıza vesîledir.

Karamüsel Maârif Mûfettişi
Osman Nuri

BUHRÂN

Son zamanlarda gazetelerimizin mevzû'-ı bahs ettiği en mühim mes'ele bu buhrân zamanında zîmâmî-i idâreyi ele alan vükelânın ân be-ân istî'fâları ve böylece her şeyden ziyâde memlekette kuvvetli bir hükûmetin teessüs ederek mukadderât-ı ümmeti milletin dilhâhı üzere ta'yîn etmek ve ettirmek husûsâtının dûçâr-ı işkâl olmasıdır. Tabii, böyle bir teşevvüş-i idârînin devamı milleti ızrâr edecek, hem de en vahîm zararlara dûçâr edecek bir mâhiyeti hâiz olduğundan bunun bir ân evvel izâlesi lâzımdır.

Vaz'iyet-i hâziramızı lâyıkıyla takdîr ve idrâk eden bir kimse yoktur ki bu buhrânın en müsta'cel vâsitalarla izâlesi tarafdarı olmasın, nitekim mevkiiimizin vahâmetini idrâk eden bir kimse yoktur ki bu buhrânın izâlesi uğruna fedâkârlıkta bulunmaktan istinkâf etsin. Binâenaleyh bugünkü vaz'iyetimizi îzâh etmek, bu buhrânın en katî çâre-i izâlesini ta'yîn etmek îcâb ediyor.

* * *

Harb-i Umûmî'ye iştirâkimize bâdî olan esbâb ve sevâik ne olursa olsun, bugün karşımızda elîm bir mağlûbiyetin safahât-ı idbârinden başka bir şey yok!...

Bu mağlûbiyete rağmen harb esnâsında ihtiyâr ettimiz fedâkârlıklar ihrâz ettiğimiz muvaffakiyetler de var. Çanakkalemiz var. Kütü'l-Amâremiz var, bir buçuk milyon şehidimiz ve gâzımız var. Bunca mahrûmîyetlerimiz, bunca merdliklerimiz var. Fakat bütün bu varlıklar yok edecek bir müsîbetimiz de var ki bunlara hürmet etmemek, bunların hakk-ı tevkîrini ihmâl ederek pâmâl-i nis-yân olmalarına sebeb olmaktadır. Kimse inkâr edemez ki biz mütârekenin ferdâ-yı imzâsında muhârebede verdiğimiz zâyiât ve ihrâz ettiğimiz muvaffakiyât ile bizi dâimâ mâtemnâk edecek hasârât ile mütenâsib vakâr ve ittihâd gösteremedik.

Çanakkale Harbi'nin eyyâm-ı müdhişesinde devletimizin selâmeti için birlikte çarpan yüreklerimiz, aynı ser-encâm üzerinde pek perîşân bir manzara, bir manzara-i iftirâk ile tecelli etti. Ve bi'n-netîce mağlûbiyetimizin vakârı zâyi' oldu!...

[43] Vicdân-ı ümmet, mağlûbiyetimize sebebiyet verenler kadar bu vakârin ziyâ'ına sebeb olanları ithâm etmekde pek haklıdır. Çünkü milletin vakârı ancak vahdet-i millîyesinde tezâhür eder. Vahdet-i millîyyeyi târ-

mâr etmeden milletin vakârına bir halel gelmez. Demek ki... Vakâr-ı millînin ziyâ'ı vahdet-i millîyyenin inhidâmina vâbestedir. O hâlde bizim bu cihân-ı kuvvete karşı ne kadar zaîf ve âciz bir şekilde göründüğümüz takdîr etmek iktizâ eder. Mütârekenin akdinden sonra tevâlî eden hâdisât nazar-ı i'tibâra alınırsa bu zaâfin derecesini anlamak pek kolaylaşır, vahdet-i millîyyenin kıymeti o nisbetté anlaşıılır ve ugrâdığımız zâyiât kemâl-i vuzûh ile tezâhür eder.

Zannederim ki bu hâdisât-ı elîmeyi tefahhus ettikten sonra za'f-ı hâzırımızın esbâb-ı hakîkiyyesine âgâh olmak bilhassa vahdet-i millîyyenin ne kadar müessir bir istinâdgâh, ne kadar mühim bir kuvvet teşkil ettiğini anlamamak kâbil değildir. Fakat maa'l-esef memleketimizde firka teşkiliyle ve teşkilâtiyla uğraşanlarım, efkâr-ı umûmiyyemizi irşâd ve tenvîr ile mükellef olan ulemâ ve erbâb-ı kalemimiz, ayrı ayrı selâmet-i millîyyeyi istihdâf ettiklerinde şübhemiz olmadığı hâlde bu ihtiyâc-ı kuvveti tatmîn için birleşmediler. Acaba bu zamân-ı buhrân böyle bir ittihâdi emredecek derecede hâiz-i şiddet değil mi? Yoksa hâdisât-ı hâzırâ bizim anladığımızdan daha az ehemmiyeti mi hâiz? Tabii böyle değil. O hâlde niçin birleşemiyoruz? Niçin selâmet-i millet gâyesi bizi toplayamıyor?

İ'tikâdimizca bunun en esâslı sebebi fîrkâclarımız, ulemâmız ve muharrirlerimiz arasında selâmet-i milletin yegâne kuvve-i müeyyidesi olan vahdet-i millîyyenin ne ile kâbil-i tâhkîk olduğu husûssunda birbirinden tamamen ayrılmalarıdır. Halbuki vahdet-i millîyye ancak milletin vicdânında yaşayan kuvve-i câmi'a sâyesinde tahakkuk edebilir. Hiç şüphe yok ki bizim rûhumuzun yegâne nâzımı dinimizdir ve bugün bizi ancak Müslümanlık toplayabilir. Livâ-yı İslâm altına girmeyecek hiçbir müslüman yoktur. Livâ-yı İslâm altında toplanan bir kitleye bütün Müslümanlık âlemi zâhîrdir.

Binâenaleyh acz ve zaafdan başka bir ma'nâ ifâde etmeyen vaz'iyet-i hâziramızla hakk-ı hayâtimizi, selâmet-i millîyyemizi te'mîn edemeyeceğimiz âşikâr olduğundan ilk vazîfemiz mevcûdiyetimizi sıyânet edecek ve necâtimiza sebeb olacak vahdet-i millîyyemizi livâ-yı İslâm altında toplamaktır. Böylece buhrânların en vahîminden kurtulmuş, diğer buhrânların zevâlini te'mîn etmiş oluruz. Demek ki firka te'sîsi için vakitlerini ve imkânlarını heder ettikten mâ'adâ bu gibi teşebbüsât-ı akîme ile milleti ızrâr eden kardeşlerimiz çıkmaz bir yola saptıklarını bir ân evvel anlasalar da milleti parçalayacaklarına toplasalar ve bu buhrândan, bu buhrân-ı iftirâktan kurtulmaya el birliğiyle çalışsalar... O vakit vaz'iyetimizin vahâmetini anlamış, zaaf ve aczimizi en müessir kuvvetle tedâvî etmiş oluruz.

* * *

Yukarıdaki İzâhâtımızdan anlaşılıyor ki bizim en müdhiş buhrânımız dağınıklığımız, perişanlığımız, yani vahdet sizliğimizdir. Diğer buhrânlarımız bunun birer zâde-i meş'ümudur. Zaaf ve aczin kuvvet doğuracağini kimse iddiâ edemez. Binâenaleyh müteferrik ve perişan bir ümmetin hükûmeti kavî olamaz. Kuvvetli bir hükûmet, kuvâ-yı milliyesini tevhîd eden bir milletin hükûmetidir. O hâlde hükûmetin zaafından sıkâyet etmeden evvel milletin birleşmesi lâzımdır ki hükûmet kuvvet bulsun ve milletin arzusunu tatmîn edebilsin. Yoksa en esâslı buhrânı bırakarak teferruâtiyla uğraşmak, marazın ilerlemesini tevkîf edeceğî yerde nâ-kâbil-i tedâvî bir devreye dâhil olmasını teshîl eyler. Binâenaleyh evvel be-evvel içimizden firka tefrikalarını söküp atmaya, vahdet-i millîyyemizi tarsîne çalışalım, o vakit re's-i idâremizde zaîf bir hükûmetin yaşamasına imkân yoktur.. Müslümanlığın livâ-yı ittihâdı altında toplanan bir millet iş başına ancak dinimizin emrettiği vechile kuvvet ve emânet ashâbını getirir, mukadderâti bütün kuvvetiyle istediği sûrette ta'yîn eder ve ettirir. Müslümanlık vezâif-i hükûmeti erbâb-ı liyâkatın en lâyıkîna tevcîh eder. "Ulû'l-emr olan zât erbâb-ı liyâkatın en layığını bırakır da akrabâliktan, hemşehrîlikten, mezhebdaşlıktan, Arablık, Acemlik, Türkîlik gibi ırkdaşlıktan, bir menfa'at-i maddiyye istihsâli için rûşvetten, sâhib-i liyâkata kin beslemekten veya husûmetten dolayı mesâlih-i müslimîni başkasına tevcîh ederse (Ey ehl-i imân, Allah'a ve Resûlullâh'a ve size tevdî' olunan emânâta bilerek hiyânet etmeyiniz." meâlinde olan âyet-i kerîmede nehy olunan hiyâneti irtikâb etmiş olur.)* Görülüyor ki Müslümanlık vezâ'if-i hükûmeti ancak erbâb-ı liyâkate tevcîh ediyor. Firka rüesâsına, gelişî güzel intihâb olunan zevâta değil.

Bugünkü buhran bizi ne kadar ittihâda sevk ediyorسا idâre-i hükûmeti erbâb-ı liyâkate tevcîh etmemizi de o derece istilâzâm ediyor. Fakat biz maatteessüf Müslümanlığın bu evâmir-i hakîmesini ihmâl ede ede zaaf ve tedennîye dûçâr oluyorken milel-i sâire, üstâd-ı medeniyet tanımakta ısrâr edip mukallidi olmak için dinimizi terk ettiğimiz milel-i garbiyye son zamanlarda bunu idrâk ederek idâre-i hükûmete ancak liyâkat ve ihtisâsin ta'yînini nazar-ı i'tibâra alıyor. "Fîrkacılık esâssız olduğunu, bundan sonra artık firkaları tatmîn etmek zarûretiyle iş görmenin câiz olmadığını, iş başına, her mevkie ehlini, ashâb-ı iktidâri getirmenin lüzûmunu"** izâh ve i'tirâf ediyorken biz daha hâlâ firma gayreti güderek hem milleti parçalamaya, hem de idâre-i hükûmeti firma tarafdaşânnâna vermekle liyâkat ve ehliyetin kıymetsiz kalmasına çalışıyoruz. Bizim firkacılarımız hükûmetin ibrâz edeceğî liyâkatle, göreceği işlerle efkâr-ı umûmiyye tarafından

* Şeyhü'l-İslâm İbni Teymiye el-Harrânî'nin es-Siyâsetü's-şer'iyye nâm eserinden.

** Times gazetesinin 31 Kânûn-ı Evvel 1919 tarihli nûshasından.

mazhar-ı te'yîd olacağını [44] kabûl edemiyor. Bâ-husûs bizim memleketimizde bir firkanın mazhar-ı i'timâd olmasıyla işlerin düzeyeceği hiçbir vakit iddiâ olunamaz. Hâl böyle iken biz Müslümanlığın telkîn ettiği evâmir-i âliyyeyi ferâmûş ederek esbâb-ı za'affimizi çoğaltmakta, firma mücâdelelerine yeni sahneler açmakta ısrâr edisimiz tabî'î bu tezebzüb ve inhilâli fecî' bir âkibete îsâl edecektir.

* * *

El-hâsil bizim bugünkü buhrânlarımızın en mühimmi, en azlığını buhrân-ıiftirâktır. Bu ancak ehl-i İslâm'ı livâ-i ittihâd altına da'vet etmekle izâle edilebilir. Bundan kurtulduktan sonra bunun tevlîd ettiği diğer buhrânların izâlesi kolaylaşır. Ez-cümle hükûmet buhrânından idâreyi Müslümanlığın emrettiği gibi erbâb-ı liyâkate teslîm etmekle kurtuluruz. Hükûmet ancak isbât-ı liyâkatle mevkîini tarsîn eder ve milletin mazhar-ı te'yîdi olur. Firka tefrikalarından sarf-ı nazar etmemiz lâzım. Çünkü bu tehlikeli, vahîm vaz'iyetin bu gibi mücâdelelere tahammûlü olmadığı gibi selâmet-i millîyye, ihtilâf ile tecezzî ile değil, ittihâd ve ittifâk ile te'mîn edilir.

Ömer Rıza

HINDİSTAN MÜSLÜMANLARI VE HİLÂFET MES'ELESİ

20 Kânûnisânî tarihli *Times* gazetesine Delhi'den yazılan gâyet mühim bir mektupta el-yevm hâl-i in'ikâdda bulunan Hindistan Millî Kongresi'ndeki müzâkerât ve münâkaşâta dâir birçok tafsîlât verildikten sonra Hind müslümanlarının Hilâfet-i İslâmiyye mes'elesi hakkındaki tarz-ı idrâk ve nokta-i nazarları şu sûretle teşrîh ve izâh olunuyor:

Kongrede îrâd olunan en harâretli ve heyecanlı nutuklar İttihâd-ı İslâm Cem'iyeti'nin celselerinde söylenilerdir. Türkiye'nin tamâmiyet-i mülkiyyesine kat'îyyen îrâs-ı halel etmeyecek bir siyâasetin İngiltere'ce ta'kîbinî ve Kudüs-i Şerîf'in tekrar hâkimiyet-i Osmaniyye altına vaz'ını taleb eden nutuklara ihtimâl ki ehemmiyet-i hakîkiyyelerinden fazla bir ehemmiyet atf edenler bulunacaktır. Lâkin Hind müslümanlarının el-yevm yegâne İslâm devlet-i mu'azzaması olarak bâkî kalan Türkiye'nin devâm-ı mevcûdiyeti ile halife-i müslimîn ünvan ve sıfatının Osmanlı pâdişâhlarında ibkâsi lehindeki hissiyâtlarının kuvvet ve şiddetî İngiltere'ce lâyıklı ile derk ve takdîr olunması mühimdir.

Türkiye'nin birkaç ufak hükûmâta taksîmi ve makâm-ı Saltanat-ı Osmaniyye'nin ufak bir hükümdarlık makâmi derekesine tenzili ihtimâlâtı, Hind müslümanlarında büyük bir endîse ile der-pîs olunmaktadır.

Onlar şurasını iyice anlıyor ve kuvvetle hissediyorlar ki, İngiltere Kralı'na karşı sadâkat ve merbûtiyetleri, harb-i ahîr esnâsında –kendileri Müslüman olmak i'tibâriyla– ağır bir devre-i imtihânдан geçmiş ve lâkin buna rağmen en müşkil ve nâzık anlarda aslâ sarsılmamıştır.

Hind müslümanlarının Türkiye'ye karşı ahz ve ta'kîb ettilerini vaz'iyet, akl ve mantika değil, lâkin derin i'tikâdât-ı dîniyyeye ve a'mâk-ı kalbden coşan harâretli hissiyâta müstenid bulunuyor. Onlar Türkiye'nin harbe iştirâkinden tahassul eden ahvâl ve şerâit-i müşkileyi ve bir de Ermeniler gibi akvâma gösterilen sû-i mu'âmelâti nazar-ı i'tibâra almıyorlar. Hind müslümanları en müşkil dakikalarda kendisine sâdik kalmış oldukları İngiltere'nin, nizâm ve intizâm-ı âlemi tekrar tanzîm ameliyyesini mümkün mertebe teshîl, Hilâfet mes' eselinin hallini münhasıran ehl-i İslâm'a terk ve makâmât-ı mübârekenin üzerindeki hakk-ı hirâsetin ancak İslâm cemâatince tanınan bir halîfeye âid olduğunu tasdîk ve teslîm edeceğini şiddetle ümid ve intizâr ediyorlar.

MÜHİM BİR DEVRE-I İMTİHÂN

MÜSLÜMANLARIN KALBİNİ KAZANMAK BUGÜN İNGİLTERE'NİN ELİNDEDİR

Müslümanlarla Türkler hiçbir vakit Almanya'yı İngilizlere tercîh etmemişler ve dâimâ onlarla hoş geçinmeye ve dost olmaya çalışmışlardır. İngilizlerin hür-meşreblikleri, semâhat-i ahlâkiyyeye mâlik olmaları ve fitraten müslümanların da bu yaratılısta bulunmaları, tabîatiyle her iki tarafı birbirine sıkı sûrette rabt etmeye hizmet etmiştir.

Evvelleri İngilizlerle Türkler arasında pek samîmî ve meveddetkârâne bir muhâdenet ve münâsebet hüküüm-fermâ idi. Her vesile ile Türkler İngilizlere, İngiller de Türklerle muâveneti dirîğ eylemezlerdi. Rusya'ya karşı İngilizler ciddî ve âlicenâbâne bir sûrette Devlet-i Aliye'ye müzâherette bulunmuşlardı. Her Müslüman İngiltere'nin bu ulûvv-i cenâbını el-ân lisân-ı sitâyîş ve tebcîl ile yâd eylemektedir. Osmanlılar da Hindistan'da ve Afganistan'da geçmiş zamanlarda İngiltere aleyhine husûle gelen heyecânları teskîne büyük bir gayretle çalışıp muvaffak olmuşlardır. Fakat şu son zamanlarda vaktâ ki İngiltere'nin liberalları ser-i kâra geçtiler ve İngiltere ile Rusya arasında yeni bir devre-i muhâdenet teessüs eyledi, o tarihten i'tibâren İngiltere'nin İslâmî hükûmetlere karşı siyâset-i kadîmesi büsbütün değişti. Bundan cesâret alan bazı Avrupa hükümetleri ile Balkan hükûmetâti yavaş yavaş fîrsattan istifâdeye kalkışarak Devlet-i Aliye'ye karşı harb açtılar ve İngiltere'nin sükûtünden yahud gizli müzâheretlerinden son derece kazandılar.

Rusya, İngiltere'nin muhâdeneti sâyesinde İran'ı benimsemeye başladı, İran'da etmedik mezâlim bırakmayarak her şeyi her fecîayı irtikâb ederek o memleket-i İslâmiyyeyi şeh-râh-ı terakkî ve inkişâftan alıkoydular.

Trablusgarb ve Balkan muhârebâti neticesinde umûm âlem-i İslâm beyninde [45] azîm bir intibâh uyandı ve İ'tilâf devletlerine karşı da bir küskünlük hâsil oldu. İş o râddeye geldi ki Arab, Acem, Türk ve bütün anâsır-ı İslâmiyye günün birinde İ'tilâf devletleri tarafından yerlerinin yurdlarının taksîm edileceğine dâir bir zan ve zehâba düştüler. İngiltere'nin munsif, muhterem, dûr-bîn ricâli müslümanların bu endîselerine kemâliyle vukûf peydâ ederek âtiyen bu yüzden İngiltere'nin göreceği ziyânları resmî ve gayr-ı resmî lisânlarla İngiltere Hâriciye Nâzri Lord Gray'e anlattılar. Fakat bütün bu hayrâhâne ihtârât ile bil-umûm matbûât ve mütefekkirin-i İslâmiyyenin şikâyetleri bir türlü İngiltere liberallerinin nazar-ı dikkatlerini celb edemedi.

İngiltere'nin bu istîgnâ ve lâubâliliğini gören müslümanlar ise külliyen me'yûs olunca, Almanlar dakika fevt etmemek şartıyla bu yeni cereyândan istifâde te'mîne kalkıştılar. İngilizlerin tarz-ı siyâsetlerine tamamıyla muhâlif olmak üzere İslâmlarla ve husûsiyle Müslümanlarca pek muhterem sayılan Türklerle te'sîs-i münâsebete çalıştılar. İ'tilâf devletleri müslümanlara karşı bâridâne muâmele ettikçe Almanlar bundan istifâde ile menfatlerini te'mîne koymuşlardır. Hele Balkan Harbi'nde perişan olan Devlet-i Aliye'ye askerî ve mülkî her türlü muâvenette bulunmaktan çekinmediler. Kayser'in sık sık İstanbul'u ziyâreti, Kudüs'e azîmeti, Salahaddin-i Eyyûbî gibi bir İslâm mücâhidinin kabrini hürmetle ziyâret etmesi ve İslâmlara ebediyyen bir dost sıfatıyla kalacağını nutkunda söylemesi, hâsılı bütün o ef'âl ve akvâli –ciddî ve samîmî olmadığı hâlde– zâhir-bîn olan müslümanlar üzerinde pek büyük te'sîrât icrâ etmiş ve Almanlarla Almanya'yı âlem-i İslâm'a hakikî bir dost olarak tanıttırmaya hizmet etmiştir.

Zannîmizca İngiltere arzu etseydi, o zaman siyâsetini –müslümanlar hakkında– azıcık ta'dîl etmekle bu müdhiş felâketin öünü kolayca alabilirdi. Maatteessûf her nedense gerek İngiltere, gerek âlem-i İslâm bu işte gâfil davrandılar. Hatta Harb-i Umûm'ının bidâyetinde bile İngiltere iki Osmanlı dretnotunun İngiltere donanmasına ilhâkiyla bu fenâ cereyâni daha ziyâde alevlendirmemiş olsaydı yine müslümanların elinde bir bahâne kalmaz ve Alman siyâsetinin şarkta ilerlemesine bir sed çekerilirdi. Bu noktada da İngiltere Almanların ekmeğine yağ sürdü.

O tarihten i'tibâren evzâ'-ı siyâsiyye ilcââtî pek sâde ve tabî'i olarak müslümanlarla Cermanlar arasında evvelâ bir muhâdenet, sonra da birden bire bir mukârenet

husûle getirdi. En nihâyet de Harb-i Umûmî başlangıçlarında iş bir ittifâk-ı siyâsiye müncer oldu.

Halbuki müslümanlarla Almanlar arasında ırkan bir münâsebet olmadığı gibi dînî bir râbita da mevcûd değildi. Ancak mübrem bir ihtiyâc, mütekâbil bir menfa’at-i mutasavvere –ale'l-husûs İngiltere’nin âlem-i İslâm hakkında vaz’iyet-i istığnâkârânesi– müslümanları Almanlarla birleştirdi.

Alman matbûâti her fırsat ve her vesile düştükçe i’tilâf devletlerini âlem-i İslâm'a bedhâh olarak göstermekten sakınmazlardı. Alman matbûâtının o vakitki sözleri pek de mübâlağakârâne görünmüyordu. Nazarımızı beş on sene evvelki hâle ircâ’ edersek müslümanlar aleyhinde her tarafta pek elîm hâdiselere tesâdûf edeceğimiz muhakkaktır. İnsanları esâsen birbirine yaklaştırın, kalblerini rabt eden, ihtiyâc ve felâketten başka bir sâik yoktur. O zamanlarda müslümanlar İ’tilâfiyyûnu kendilerine en büyük bir rakîb ve düşman sayarlardı. Bu sebeble Harb-i Umûmî zuhûr eder etmez, millet-i İslâmiyye ile Alman mukadderâti biribirine bağlandı.

Müslümanlar Almanya’dan bidâyet-i emrde para, mühimmât, askerlik ve imtiyâzât-ı ecnebiyyenin ilgâsı noktasından her türlü müzâherete nâil oldular. Türkler öyle umuyorlardı ki Alman mukârenet ve ittifâkî sâyesinde ileride istedikleri gibi terakkî ve teâliye, ictimâ’î ve iktisâdî inkişâfâta, siyâsî ve idârî istiklâle mâlik olacaklar ve tamâmiyet-i mülkiyyeleri, her türlü tecâvüzden –husûsiyle İstanbul ile Boğazlar Rusya eline geçmesinden– ebediyyen masûn ve mahfûz kalacaktır. Sîdk u vefâ ile Almanya’ya gösterdikleri emniyet yüzünden Türk müslümanları yüz binlerce telefâta, milyonlarca borca, birçok maddî, ma’nevî sıkıntılara dûçâr edildikleri hâlde sîrf ahde muhâlefet etmemek için gayret ve merdlikleri muktezâsına son dakikaya kadar Alman ittifâkında sebât ettiler.

Bu yüzden Müslüman Türklerin uğratıldıkları felâket, katlandıkları mahrûmiyet bî-hadd ü pâyândır. Herkes netîcede büyük bir kazancı düşünür ve onunla mütesellî olurdu.

Rusya’nın çökmesi üzerine ilk semereler iktitâf edilmeye başlandı. Devlet-i Osmaniyye evvelden beri Rusya tarafından zabit olunan eski yerlerinin bir kısmına sâhib oldu. Orada yaşayan Müslümanlar, Rusya Çarlığı’nın zulüm ve istibdâdından birden bire kurtuldular.

İşte bu sırada müslümanlar Almanya’yi büyük bir imtihâna da’vet ediyorlardı ve düvel-i İ’tilâfiyyenin hilâfina olarak Almanya’dan büyüklükler, uluvv-i cenâblar bekliyorlardı. Lâkin Almanya müslümanların ümidi boş çıkarmamak için îcâb eden muâmelâtta bulunmadı. O, Rusya Çarlığı’nın inkirâzından sonra Kafkasya’da, Ki-

rîm’da, Azerbaycan’dâ sırf kendisi için büsbütün başka, yeni menfaatler aramaya başladı.

Bir senelik fırsatı bir ufak tefek ihtirâsatla külliyen zâyi’ ederek istifâde etmeyi bilemedi. Müslümanlar da Almanya’nın bu hâlini görünce –büyük bir inkisâr-ı hayâle uğradılar ve derin infiâllere, yeislere düştüler, anlaşıldı ki Almanya âlem-i İslâm’ı aldatmış âlet ittihâz etmek istemistiştir.

Kim bilir Almanya gâlib gelmiş olsaydı, İslâm memâlikini istîlâ etmiş olsaydı, Müslümanlara ne elîm muâmelelerde bulunacaktı.

Cünkü hakikate bakılırsa Almanya’nın zîr-i idâresinde hiçbir İslâm [46] memleketi bulunmuyordu. Onun için o gibi bir vaz’iyette müslümanlar hakkında ne gibi bir muâmele ve meslek ta’kîb edecek de mechûl idi.

Bi’n-netîce diyebiliriz ki Almanya müslümanlara karşı iyi bir imtihân veremedi. Bu cihetle İslâm efkâr-ı umûmiyyesi daha mütârekeden evvel Almanlar hakkında tebeddûle uğramış ve ara yerde de büyük bir bürûdet hüküm-fermâ olmuştu.

İngiltere’nin zîr-i idâresinde yaşayan ve milyonlara bâliğ olan ve bu harb esnâsında kendi devlet-i metbûalarına azîm bir eser-i sadâkat ve irtibât gösteren Hindistan Müslümanları, kendi devlet-i metbû’alarından devlet ve millet-i Osmaniyye hakkında mülâyimâne ve mu’tedilâne bir sûrette davranışmayı ve Türkiye’deki din kardeşlerinin hukûk-ı sarîha ve millîyyelerini sulh konferansında müdâfaa ve siyânet eylemeyi, kongrelerinin mukarrerâtı netîcesi olarak bu kere taleb ettiklerini, Times gazetesi ise kendi muhbîrinin beyânâtına atfen, bu metâlib ve hissiyyât-ı İslâmiyyenin derin bir ruhtan nûfûz ve nebe’ân eylediğini ve Hindistan’dâ Ermeni kitâl ve tehcîri gibi muâmelâtâta hiçbir ehemmiyet verilmediğini yazıyor. Aynı zamanda Ingiltere’deki Hind Müslümanlarının liderleri tarafından da Ingiltere Hâriciye Nezâreti’ne takdîm olunan muhtîrada, devlet ve millet-i Osmaniyye hakkında Sulh Konferansı esnâsında ittihâz olunacak mukarrerâtın be-heme-hâl Müslümanlar lehinde ittihâz olunması taleb edilerek Ingiltere’nin nazar-ı dikkatini şimdiden celb etmeye başlamışlardır.

Hind Müslümanlarının arzusu, Dersaadet’in Türkler elinde kalmasıyla, Hilâfet ve emâkin-i mukaddesenen kemâ kân Saltanat-ı Osmaniyye havzasında bekâsından ibârettir.

Şimdi ise birçok hakikî tecrübeler geçiren ve pek çok acılara tesâdûf eden Türkiye müslümanlarının bundan sonra Ingiltere ile fevkâlâde bir sûrette kemâl-i meveddet ve samîmiyetle yaşamaya ve ona dest-i muhâdeneti uzatmaya azmettiklerini görüyoruz. Binâenaleyh Ingiltere siyâseti için pek nâzik bir vaz’iyet hâsil olmuştur. Bu-

gün bütün İslâm âleminin kalbini feth etmek İngilizlerin elindedir. Bu mühim ve devre-i imtihânda İngilizler Devlet-i Osmaniyye'ye karşı göstereceği müzâhererle ebediyen Müslümanların kalbini kazanabilir. Ve inkisâmdan masûn sâdik bir Türkiye İngiltere menâfîi için elzemdir.

İngiltere hakkında o kadar i'timâd gösteren Türkiye ve âlem-i İslâm Müslümanlarının Almanlara karşı dûçâr oldukları inkisâr-ı hayâle uğramayacaklarını şimdiden ümid etmek istiyoruz.

İngiltere sonuncu def'a olmak üzere âlem-i İslâm'ı kendi lehine celb etmek için eline azîm bir fırsat düşürmüştür. Bu sırada Türkiye'ye karşı ittihâz edecek vaz'i-yet-i muhâdenetkârâne ile buna muvaffak olacağında şübhе yoktur. Bu imtihân neticesinde İngiltere, kendisinin Almanya olmadığını, çokça İslâm teba'asına mâlik bir devlet-i mu'azzama olmak haysiyetiyle âlî-cenâbâne davranışmayı unutmazsa eminiz ki İngiltere'nin bu son iyiliğini hiçbir Müslüman unutmayacak, gerek târih-i İslâm sahâfinde ve gerekse ensâl-i İslâmiyyenin hâfiza ve kulûbunda câygîr olacağına asla şübhе etmeyiz.

Ba'de'l-imtihân İslâm-İngiliz muhâdeneti her kalbde yerleşecek, dal budak salacak, ebediyyen kökleşecek ve bu azîm bî-pâyân kuvvetten ile'l-ebed Ingiliz evlâd ve ahfâdi istifâde eleyebilecektir.

Temenni ederiz ki bu imtihânda gerek biz Müslümanlar, gerekse İngilizler iyi bir hâlde çıkış bundan sonra yanlışlarımıza anlayarak, ona göre el ele verebilelim, bu sûretle İngiltere'nin başka, Almanya'nın büsbütün başka seyler olduklarını herkes anlasın ve mâzîyi unutmaya çalışsin.

İngiltere böyle yapmakla ne kendisi ne de müttefikleri maddeten ve ma'nen bir şey gâib etmeyecekleri gibi bilakis Türkiye'nin hukük-i sarîhasını bî-tarafâne bir sûrette muhâfaza etmiş olduğunu kâinâtâ karâsi isbât etmiş olacaktır. Böyle davranışla İngiltere pek âdilâne hareket etmiş olacağını da meydana koymuş olur. İstanbul ile Hilâfet'in Saltanat-ı Osmaniyye'de bekâsi keyfiyetine hiçbir Müslüman muâriz olamaz. Hatta Fransa matbûâtının beyânına bakılırsa Paris'te Sulh Konferansı'nda isbât-ı vücûd eden Hicaz Emiri mahdûmu Emir Faysal bir mâhiyet-i rûhâniyyeyi hâiz olmayıp ancak sıfat-ı cismâniyyesiyle Hicaz Hükûmet-i Cedîdesi'ni temsîl edecekmiş.

Eminiz ki bugün Hilâfet husûsunda ve serbest bir sûrette âlem-i İslâm'ın ârâ-yı umûmiyyesine mûrâcaat edilecek olursa her hâlde Hilâfet'in Âl-i Osman Sülâlesi'nde mine'l-kadîm kaldığı gibi, bundan sonra da kalmasını isteyecekleri şüphesizdir.

Gerek İngiltere'nin ve gerek müttefiklerinin bu bâbda yapacakları şey yalnız hakkı sâhib-i aslı ve hakikisine tevdî etmektir.

Bu bâbda ilerde münâsib bir zamanda dînî, mantîki, hukükî bir sûrette mufassalan bahsederek Hilâfet mes'elesi hakkında kâri'lerimizi daha ziyâde tenvîre çalışacağımızı vaad eyleriz.

Şunu da arz edebiliriz ki bu sözleri söylemekten mak-sad Türkiye Müslümanlarının hissiyât-ı sâdikâne ve ta-hassüsât-ı necîbelerini en bî-garaz, en bî-taraf ve hassâs bir İslâm mecmâsıyla –ki tahdîs-i ni'met kabîlinden olmak üzere söylüyoruz, bil-umûm hakîkî Müslümanların efkârını temsîl etmek şerefiyle mübâhîdir– beyân etmek ve varyüzündeki İslâmî kuvvetlerin ehemmiyet-i azîmesini, İngilizlere tahattur ettirmekten ibârettir.

Bu kuvvetin ne kadar azîm ve şâyân-ı dikkat ve ehemmiyet olduğunu bizim frenk-meşreb gençlerimiz her ne kadar bilmeler bile, cihânnin serd ve germini tatmış varyüzünde cevelân etmiş ve büyük tecrübeler ve dolayısıyla bu sâyede mühim muvaffakiyetler te'mîn etmiş olan İngilizlerce mechûl değildir. Her hâlde sonuncu def'a olmak üzere İngiltere'ye dest-i muhâdenetimizi kemâl-i samîmiyetle uzatıp, aynı hissiyât ve ulviyetle onun da bu samîmiyet ve sâfiyetimizi kabûl etmesini ümid ediyoruz.

[47]

İCMÂL-İ HÂDÎSÂT

Avrupa hâlâ buhrân içinde çalkanıyor. Almanya'nın her tarafında ihtilâl, inkilâb, müsâdemâ ve nizâ' icrâ-yı ahkâm etmektedir. Portekiz'de krallık ve cumhuriyet târafârları arasında kavga, gürültü devam ediyor. Hemen her yerde amele gürûhuyla sermayedârlar beynindeki ihtilâfât eksik değildir. Her millet, her unsur harbden sonraki hukukunu siyânet ve muhâfaza etmek için projelerle, talebnâmelerle, zarar u ziyân listeleriyle Paris'e doğru koşuyor. Mecma'-ı akvâm olan Paris Konferansı'nda müddeâyâtlarını ismâ ettirmeye çabalıyorlar. Paris bu ana kadar böyle bir manzara iktisâb etmemiştir. Orası âdetâ varyüzündeki milletlerin meşherini teşkil ediyor. Her kılıkta, her kıyâfette her renkte ve herbiri dünyanın ekâlîm-i müte'addidesinden koşup gelen adamlar en-zâr-ı dikkati celb etmektedirler.

Sulh Konferansı henüz esâs i'tibâriyla hiçbir mes'eleyi halletmiş değildir. Her kafadan bir ses, her dimağdan bir sürü prensipler günden güne doğuyor. Fakat acaba bu prensipler hakk u hakikati ne dereceye kadar temsîl ettikleri tavazzuh edebilmiş midir? Wilson Prensibi, İngiltere'nin nokta-i nazarı, Fransa'nın âmâli, İtalya'nın arzuları, Japonya'nın metâlibi birbirine tevâfuk ediyor mu?

İkinci derecedeki akvâm ise Balkan şibh-i cezîresinde ve Avusturya-Macaristan ile Almanya ve Rusya'da bu-

lunup bu Harb-i Umûmî neticesinde muhtâriyet-i idâre ve istiklâl kazanan milletlerdir ki bunların herbiri kendisi için bir menfa'at-i mahsûsa ta'kîb etmektedir. Bu menâfi' dahi birbirine karşı pek uygun görünmemektedir. Birinin istediği şeyi diğer de istiyor. Sîrb'in istedîğini, Bulgar da, Yunanistan da istemekte kendilerini haklı görüyorlar. Yunanistan ise ileride büyük ve vâsi' bir imparatorluk teşkil etmek arzusunu ta'kîb ediyor. İhtimâl ki biraz daha yüz bulacak olursa "megaloida" mefkûresini ilerilere götürerek tâ Filip ve İskender zamanındaki yerlerin istirdâdi hulyâlarına düşecktir.

Üçüncü derecedeki akvâm ve metâlib ise yine bu harb-i cihân-şümûl neticesinde yeniden teşekkül etmek arzusunda bulunan Kafkas, Azerbaycan, Kırım, Ukranya, Gürcistan ve Ermenistan, diğer taraftan Cezîretü'l-Arab şîbh-i cezîresinde yaşayan Hicaz, Suriye, Şam, Filistin, Irak ahâlîsidir.

Dördüncü derecedeki metâlib de Afrika'da yaşayan akvâm ve anâsır-ı muhtelifeden ibârettir ki bunlar da müstemlekât ahâlîsini teşkil ediyor.

Bu kadar düğümlü, bu kadar karışık mesâilin konferansta hakk u hakikate istinâden –ileride hiçbir münâzaa ve münâferete meydan vermemeksin– hall ü faslı ne kadar müşkil bir iştir.

Avrupa'daki akvâmin metâlibini halletmek farz edelim ki suhûletle mümkün olabilsin. Fakat akvâm ve memâlik-i şarkiyyenin mukadderât-ı müstakbelesini munsîfâne bir sûrette ta'yîn etmek zannîmizca o kadar kolay bir iş olmasa gerektir.

Sonra Akdeniz'deki Adalar Mes'elesi de ehemmiyet-i fevkâlâdeyi hâizdir. Yunanistan'la İtalya menâfi bu noktada büyük bir tezâd teşkil ediyor. Zavâhire nazaran bu bâbdaki İtalya'nın nokta-i nazari sarîh ve vâzih ise de Yunanistaninkî sîrf fazla kûlâh kapmaya ma'tûf gibi görünyor.

Hepsinden ziyâde bizim de bu memâlik ve anâsır mesâili içinde bir sözümüz olacaktır. Çünkü kavganın büyük bir kısmı da bizim yorganın başındadır.

Târihen biz müslümanlar –Harb-i Umûmî'de beş on bed-bahât tarafından îka' olunan fenâliklar müstesnâ olmak üzere– bu ana kadar zîr-i idâremizde yaşayan anâsır-ı gayr-ı müslimeye –silahla kanımızı dökmekle fet-hettiğimiz memâlik ahâlîsine– hiçbir gûnâ mezâlim icrâ etmedikten başka kendilerine pek büyük hukûk ve imtiyâzât bahsettik. Dinlerine, âyinlerine, örf ve âdetlerine hiçbir sûretle ilişmedik. Patrikhâneleri, kiliseleri, vakıfları, manastır ve mektepleri serbest kaldı. Bütün mu'âmelât-ı dünyeviyye ve uhreviyeleri kendi rüesâ-ı rûhâniyyeleri tarafından tesviye ve temşiyet edilmiş ve iş öyle bir hale gelmiştir ki hükûmet içinde hükûmet teşkili kadar

ileriye gitmişlerdir. Bu iyiliklerimize mukâbil şimdî bizi mevcûdiyetimizden ayırmak için var kuvvetleriyle çalışmaktadır. Biz müslümanlar taassub-ı dînî noktasından zîr-i idâremizde yaşayan anâsır-ı gayr-ı müslime hakkında hiçbir ezâ ve cefâ etmemiştir. Bundan sonra da etmeyeceğiz. Çünkü dinimiz bizi gayr-ı müslimlere fenâlik etmekten ve eziyet eylemekten külliyyen men' eyliyor.

Bugün Avrupa son istatistikleri nazar-ı dikkate alıp nüfûsa göre muâmele yürütütmek, icrâ-ı hakkâniyet etmek isterse şübhесiz biz müslümanların hakkı yek-na-zarda ayânen görülecektir. Her yerde ekseriyet bizdedir. Rumlarla, Ermeniler vilâyât-ı Osmaniyyede İzmir'de ve İstanbul'da hiçbir vakit ekseriyeti teşkil edememişlerdir. Bu hakikati Lordlar Kamarası da geçenlerde tasdîk eylemiştir. İzmir ve İstanbul'un müessesât, âbidât, [48] lisân, örf ve âdât i'tibâriyla sîrf Türk ve Müslüman şehirleri oldukları i'tirâf olunmuş idi. Adana da aynı sıfat ve mâhiyeti hâizdir. İş ahâlîye bırakılacak olursa tabiatıyla onlar Osmanlı Hükûmeti'ni sâir idârelere tercîh ederler. Zâten bu arzularını mutazammîn Bâbiâlî'ye defaâtle, müteadid telgraflar çekmişlerdir.

Times gazetesiinin ortaya koyduğu nazariyeye bakılırsa gerek cihân mukadderâtını ve gerek mîlel ve anâsır-ı muhtelife beynde mûcîb-i ihtilâf olan mesâil-i mu'allâkayı cebir ve kuvvete değil, hak ve mâhiyete istinâden Sulh Konferansı tarafından halledileceği anlaşılıyor. Bu nokta-i nazar sulh murahhaslarında nazar-ı i'tibâra alınınca bit-tabi' devlet ve millet-i Osmaniyye'nin hukûk-ı sarîhası tebeyyün ederek netîcâde ona göre taâyyün etmesi iktizâ eder.

Bî-tarâfâne bir sûrette Türkiye'nin vaz'iyet-i hâliyesi tedkîk edilecek olursa, ileride gerek bizim ve gerek bizi seven bil-umûm âlem-i İslâm'ın İngiltere ve müttefiklerine karşı ibrâz edeceğimiz sadâkat ve teveccûh onları hem birçok nikât-ı nazardan müstefîd, hem de sulh ve müsâlemet-i umûmiyyenin idâmesi hakkında büyük bir zâhir olacağımızı pek âşikâr göstermektedir.

Bu kadar mühim ve azîm bir kuvveti hodkâmâne bir sûrette, hîrpalamak ve onu ma'dûm bir hâle koymak ne İngiltere, ne de müttefikleri tarafından bir türlü tecvîz edilemeyeceği bedîhîdir. Türkiye'yi parçalamak ve eczâ-ı memâlik-i İslâmiyyeyi şuna buna li-garazın bahş ve hedîye etmek hiçbir vakit İngiltere zîmâmdârânı gibi pek uzakları gören ricâl-i siyâset tarafından tensîb ve tasvîb edilmeyeceğine eminiz.¹

¹ Buradaki sekiz satırın üzeri –Sansür'ün yasak kararı dergi basıldıktan sonra olduğu için– siyah bantla kapatılmıştır.

§ Bugünkü telgraflar da şu mühim haberleri getirdi.

Newyork- Mister Wilson bugün Boston'a muvâsalat etti. Bu münâsebetle gazeteler Reis Wilson'a karşı tertîb edilmiş ve neticesiz kalmış bir sû-i kasd teşebbüsü hakkında uzun boylu hikâyeler yazıyorlar. Maamâfîh bu rivâyetler resmen teyyüd etmedi. Gazetelerin neşriyatına göre işbu sû-i kasd tertîbâtiyla alâkadâr on dört İspanyol sosyalisti taht-ı tevkîfe alınmıştır.

Londra- Afganistan Emîri Habibullâh Hân'ın vukû'-i vefâtı Kâbil'den sûret-i resmiyyede bildiriliyor. Tafsîlât mefkûddur. Zannedildiğine göre mâh-ı hâlin 20'nci günü sabahı pek erken Kömen Karârgâhi'nda bir taarruz vâki' olarak katlolunmuştur. Kâtilin Afganlı olduğu zannolunuyor. Esbâbi mechûl kalan bu cinâyetle alâkadâr hiçbir kimse tevkîf edilememiştir.

Avlonya- 3000 kişiden mürekkeb büyük bir miting akdedilerek Arnavutluk'un istiklâli sûret-i resmiyyede i'lân edilmiştir. Kosova Vilâyeti'nin Arnavutluk Devleti'ne ilhâki ayrıca i'lân olunmuştur.

Paris- Sırbistan buhrân-ı vükelâsının sebebi İtalyan-Yugoslav mesâilinden mütevelli id hilâfâtın tevlîd eylediği ihtilâf-ı efkâr olduğu zannolunuyor.

Londra- Baden ile Neuenburg'da büyük bir İspartaküs hareketi rû-nümûn olmuştur.

Paris- Kahire'deki Suriye ve Cebel-i Lübnan Komitesi, Hicaz mümessilleri tarafından memleketleri hakkında bazı müddeayât dermiyân edildiğinden endişenâk olarak Sulh Konferansı'na şiddetli protestoda bulunmalarını reislerinden ricâ etmişlerdir.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nüshası 10 kuruş,
seneliği 52 nûşadır.)

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maâmmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmâa-i İslâmîyyedir

ابعون اهدكم سبیل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

6 Mart 1919

4 Cemâziyelâhir 1337 Perşembe

6 Mart 1335

Cild: 16 - Aded: 394-5

ESRÂR-I KUR'ÂN

Cenâb-ı Hak âyet-i sâbıkada insanların gerek şâhis-larına, gerek âbâ vü ecclâdlarına vücûd veren sîrf kendi kuvvet ve kudreti olduğunu zîkr ettikten sonra onları ne gibi ni'metlere mazhar ettiğini ve haklarında bir inâyet-i mahsûsa olmak üzere mahlûkât-ı sâireyi hayatı ve menfaatlerinin te'mînine ne vechile musahhar kıldığını şerh ve beyâna başlayarak¹ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فَرَاشًا وَالسَّمَاءَ بَنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الشَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا buyuruyor. Ve bununla üzerlerindeki en büyük ni'metlerinden biri arzı düz ve kaba bir döşek gibi düzgün bir tarzda yarattığını, ötesine berisine kondurduğu ulu dağlarla sükûn ve istikrârını te'mîn ettiğini ve bu sâyede sekene-i arz için tesviye-i ihtiyâcât maksâdiyla üzerinde gezip yürümek, gıdâlarını te'mîn için ekip biçmek, derûnundaki hazâin-i servetten istifâde etmek taht-ı imkâna girmiş olduğunu anlatıyor.

Müfessirlerden birçoğu bu âyet-i kerîmeyi arzin kürevî olmadığı hakkında mevcûd olan fikir ve kanâate delîl ittihâz etmektedirler. Fahr-i Râzî bu tarz-ı istidlâli münâkaşa ettikten sonra: "Âyet-i kerîmenin bu yoldaki zehâb ve i'tikâdin katî sûrette delâil-i müeyyidesinden olabilmesi cidden baîddir. Çünkü kürenin hacmi fevkâlâde cesâmet peydâ edince her hangi muayyen bir kit'ası üzerinde tutunmaya, gezip yürümeye müsâid olmak i'tibâriyla, satıhdan farkı olmayacak bir şeke girer" diyor ve bu münâsebetle arzin sâir bazı havâs ve menâfiini de şu sûretle zîkr u ta'dâd ediyor:

1) Maâdin, nebât, hayvân ve tafsîlâtı ancak Cenâb-ı Hakk'a ma'lûm olan âsâr-ı ulviyye ve süflîyyenin mahall-i tevellüdü olması.

¹ Bakara, 2/22.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzih ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

2) Buk'aların, yumuşak, sert, kumsal, çorak, taşlık وفِي الْأَرْضِ قَطْعٌ وَالْبَلْدُ الطَّيْبُ يَخْرُجُ نَبَاتٌ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبَثَ لَا يَخْرُجُ، (مَتَّجَاوِرَاتٌ) âyetleri de havâss-ı arzin bu tefâvütünü nââtiktir.

3) Buk'aların elvân-ı muhâtilifede: Kırmızı, beyaz, siyah, kül rengi, boz olması. وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ يَيْضُ وَحُمْرٌ (مُحْتَلِّفُ الْوَانُهَا وَغَرَابِيُّ شُوُدُّ

4) Tohumun yarıp çıkabilecegi derecede kâbil-i insîdâ' ve inşîkâk tabîatta olması. (وَالْأَرْضُ ذَاتُ الصَّدْعِ

5) Gökten inen yağmurları sinesinde saklaması ki وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً يَقْدَرُ فَاسْكَنَاهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَى ذَهَابِهِ (قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَا أُوتُكُمْ غَورًا فَمَنْ يَاتِيكُمْ بِمَا إِعْنَىٰ) ve (الْقَادِرُونَ) âyet-i kerîmeleriyle arzin bu hâssa-i mühimmesine işâret buyurulmaktadır.

6) Bir takım maâdin ve filizzâtı ihtiyâvâ etmesi. Nitelim (وَالْأَرْضَ مَدَدَنَا وَالْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيٌّ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ) nazm-ı celîli bu noktaya işâreti mutazammın olduğu gibi (وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عَنَّدَنَا خَرَائِثُهُ وَمَا نُنَزَّلُ إِلَّا يَقْدَرُ مَعْلُومٌ) kavl-i kerîmi maksada daha ziyâde vuzûh ve sarahatle delâlet eylemektedir.

7) Sînesine tevdî' edilen dane ve çekirdeği zâyi' etmeyerek tenebbûte hizmet etmesi. (إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبَّ وَالثَّوْي) Sonra da arz o mertebe (يُخْرِجُ الْحَبَّةَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ)

² Rad, 13/4.

³ A'râf, 7/58.

⁴ Fâtür, 35/27.

⁵ Târik, 86/12.

⁶ Mü'minûn, 23/18.

⁷ Mülk, 67/30.

⁸ Hicr, 15/19.

⁹ Hicr, 15/21.

¹⁰ En'am, 6/95.

¹¹ Neml, 27/25.

kerem-i tab'a mâliktir ki bir verilirse yedi yüz alınır.¹ (كَمْثُلٍ حَتَّىٰ أَبْتَثْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُبْتَةٍ مَا تَهْ حَبَّةٌ)

8) Hayât-ı ba'de'l-mevte demâ-dem kâbiliyeti.² (أَوْلَئِنِمْ وَإِيَّاهُ لَهُمْ) ³ (يَرْفَا إِنَّا نَسْوُقُ الْمَاءَ إِلَى [50] الْأَرْضِ الْجُزُرَ فَتُخْرُجُ بِهِ زَرْعًا (الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَا هَا وَآخْرَ جُنَاحًا مِنْهَا حَبَّا فِيمَنْ يَأْكُلُونَ

9) Hilkat ve tabiatları, levn ve sûretleri muhtelif hayvanâtın sâha-i neş'et ve tekevvünü olması.⁴ (وَالْقَيْ فِي) ⁴ (الْأَرْضُ رَوَاسِيٌّ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَبَئْثَتِ فِيهَا مِنْ كُلِّ ذَادَةٍ

10) Levnleri, nevi'leri, menfaatleri muhtelif nebâtâtın feyz-i vücûda mazhariyetine vâsita olması.⁵ (وَأَبْتَثَا فِيهَا) ⁵ Şübhe var mıdır ki nebâtâtın levnlerinin ihtilâfi erbâb-ı akl u insâf nazarında kudret-i Sâni' için bir bürhân, taamlarının ihtilâfi başka bir bürhân, râyihalarının ihtilâfi yine başka bir bürhân teşkil eder. Sonra, bunların bir kısmı beşer için, bir kısmı da behâyim için gıdâ olduğu ma'lûmdur.⁶ (كُلُوا وَارْعُوا أَنْعَامَكُمْ) ⁶ Mat'ûm-ı besere taalluk eden kîsm-i ta'âm, idam (katik), davar, fâkihe gibi aksâma ayrılmakla beraber bunlardan herbiri halâvet ve humûzat i'tibâriyla muhtelif nevi'lere münkasemdirler. Kezâlik nebâtâtın cümle-i havâssından biri de kisve-i beşer için esâs olmasıdır. Çünkü kisve ya nebâtî olur: Pamuktan, ketenden ma'mûl olanlar gibi, yahud uzvî ve hayvanî olur: Kildan, yünden, ibrişimden, deriden yapılanlar gibi. Görülüyor ki beşerin taâm ve libâsa âid kâffe-i ihtiyâcâtının yegâne vâsita-i istihsâli arzdan ibâret kalıyor.⁷ (وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ) ⁷ kavl-i kerîmi ise, künh-i mâhiyetine ancak Hâlik-i Hakîm'in vâki' olduğu daha nice nice menâfi'-i ber-güzide mevdû' olduğuna işaret etmektedir.

11) Muhtelif hâcer tabakalarını ihtiyâv etmesi. Hacmi i'tibâriyla taş küçük olur. Yüzük taşı yapılarak zînet-i beşere yarar. Büyük olur binâ işlerinde istimâl olunur. Bir, ateş çikan çakmak taşına ve onun derece-i mebzûliyete, bir de yakut-ı ahmere ve onun mertebe-i nedretine bak. Sonra bir de o hakîr ve mebzûl addolunan taştan edilen istifâdenin ehemmiyetini, kıymetdâr telakkî edilen taşın hayatı ve maişete te'sîr i'tibâriyla nef'inin mahdûdiyetini düşün.

12) Altın, gümüş gibi kıymetdâr maâdine mâlik olmasası. Kudret-i beşer ki hiref ve sanâya, en hurdesinden en cesîm ve muazzamına kadar, destgâh-ı dehâ ve iktidârında vücûd vermiş, balıkları a'mâk-ı deryâdan çekip çıkarmaya, kuşları evc-i fezâdan indirmeye muvaffak olmuş. Altını gümüşü îcâd elinden gelmiş midir?

¹ Bakara, 2/261.

² Secde, 32/27.

³ Yâsin, 36/33.

⁴ Lukman, 31/10.

⁵ Kaf, 50/7.

⁶ Tâhâ, 20/54.

⁷ Nahl, 16/8.

13) Dağlarında, ovalarında semîhâne bir sûrette yetiştiirdiği ağaçlar, ormanlar, binâ ve sakf inşââtında ağacın gördüğü vazîfenin ehemmiyeti derkâr olmakla beraber ekmek ve yemek pişirmek husûsunda kendisine olan şiddet-i ihtiyâci inkâra mahal olmadığı vâreste-i beyân dir.

Sözü hulâsa etmek için deriz ki Cenâb-ı Hak ⁸ (وَهُوَ) ⁸ الَّذِي مَدَ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيًّا وَانْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الشَّمَرَاتِ جَعَلَ (فيها زوجين اثنين) nazm-ı kerîminden yeryüzünün ihtiyâv ettiği delâil-i vahdet ve kudret-i âsâr-ı hikmet ve menfaate, birkaç kelime ile tenbîh ve işaret buyurmuştur ki onların misâl-i belîğini dâire-i tasvîr ve beyâna sîğdirmak ne de-rece belîğ ve suhan-sâz olursa olsun bir ferdin kârı de-ğildir.

Mütercimi: Mehmed Şevket

Abdüllaziz Çâviş

TEVHÎD'E DÂİR

Irâde:

Vâcibü'l-vücûd hazretlerinin kemâl sıfatlarından biri de irâde sıfatıdır. Irâde demek –mutlaka âlim bir zâtın efâlini onların mümkün ve muhtemel olan vecihlerinden birisine tahsîs ve ta'yîn eden bir sıfat– demektir. Vücûd-ı mümkünâtın vâhî, vücûd-ı vâcib olduğu ve onun ilim sıfatıyla da muttasif bulunduğu zikri mesbûk delâil-i kat'îyye ile sâbit olduğuna göre sâha-i mükevvenâtta mertebe-i hudûse gelen şeylerin kâffesi onun ilmine makrûn olmak lâ-büddür. Binâenaleyh kendisinin mûrid olduğu ve muktezâ-yı ilmine göre dilediğini yapmakta fa'âl bulunduğu bedâheten sâbittir.

Herbir mevcûdun da bir kadr-i mahsûsu, sıfat-ı mu'ayyenesi ve mahdûd zamân ve mekânı vardır. Bu vecihler, kendisi için tahsîs olunmuş olduğu gibi müstakbelde de her hâdis ve mümkün olan eşyâ, tağyîr-i ahvâl ve ezmâna göre vücûh ve icâbât-ı mu'ayyene ve münâsibeye tâbi' kilinmiştir. Binâenaleyh şu tertîbât ve takdîrâtın, Hudâ-yı kerîmin muktezâ-yı ilmine muvâfik tarzda tecellî-sâz olması çâresiz ve zarurîdir. Irâde kelimesinin de bundan başka türlü bir ma'nâsı olamaz. Amma irâdenin müteârif olan ma'nâsı ki fâilin kasr ettiği bir şeyi infâz veya ondan rücû' etmesini kendisine mümkün ve sahîh kılan bir hâlet ve sıfattır. Bu ma'nâ Vâcibü'l-vücûd hakkında muhâldir. Zira niyyet eylediği bir şeyi yapmakta tereddüd gösterip ondan rücû' etmek ma'nâsına göre irâde feshi kâbil ve umûr-ı kevniyyede cârî bir tarzda telakkî olunur. Bu ise ilmin levâzîm-ı noksânından sayılır. Çünkü bir hükmün muhtelif şekillere kalbi ve bir işi yapmak ve yapmamak arasında mücib-i tereddüd olan

⁸ Rad, 13/3.

ahvâl ve evhâma ma'rûz kalınması vücûd-ı mümkünde görülen şeylerdir ki noksân-ı ilim âsârındandır. Vâcib te'âlânın ilim ve irâdesi ise bunlardan münezzeх ve kâffe-i ma'lûmât ve kuvâ-yı mümkinîye hükm-i meşîyyet ve tasarrufu altında bulunduran kemâл-i mutlakî hâizdir.

Kudret:

Cenâb-ı Bârî için vâcib ve lâzım ve sâbit olan sıfatlardan biri de kudret sıfatıdır. Mükminâtın vücûda gelmesi ve mün'adim olması kudret-i rabbâniyye eseridir. Zira Vâcibü'l-vücûdun kâinâtı muktezâ-yı ilim ve irâdâti üzerine [51] halk ve ibdâ' etmesi kendinde kudret sıfatının vücûduna şübhе bırakmamıştır. Binâenaleyh âlim ve mürîd olan Hudâ-yı kerîmin bilip irâde ettiği bir şeyi mevkî-i husûle getirmekte kudret-i kâmilîn müessir-i hakîki olduğu bedâheten sâbittir. Ma'nâ-yı kudret, ancak cemî-i mümkünâta hâkimiyet-i mutlakasını mutazammın olup başka sûretle tasavvur olunamaz.

Ihtiyâr:

Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd'un ilim, irâdet ve kudret sıfatlarıyla muttasif bulunduğu sübûtu kendinde ihtiyâr sıfatının da bedâheten sübûtunu müstelzim olur. Muktezâ-yı ilmi ve hükm-i irâdesi üzerine taalluk eden kudretiyle îsdâr-ı âsâr etmek fâil-i muhtârin şânındandır. Muktezâ-yı ihtiyârin başka bir vasfa ihtmâli yoktur. O fâil-i zî-şânın halk ettiği ve edeceğî şeylere müteallik sâdîr olan ef'âli ve âsâr-ı tasarrufu bir gûnâ ilim ve irâdeye müstenid olmayarak mücerred bir illet-i zarûriyyeye tebaiyyeti veya vücûdunun istilzâm-ı tabîisi eseri değildir.

Mesâlih-i mükevvenâtın muktezî olduğu şeylere riâyete mükellef olup da ona mürâât etmediği takdîrde müstelzim-i levî olacak bir hâl dahi kendisi için vârid değildir. Lâimin bu gibi isnâdâtından berîdir.¹ (وَتَعَالَى عَمَّا يُشَوِّلُنَّ عَلَوْا كَيْرَأِ) Ancak nizâm-ı kâinât ve ona müteallik mesâlih-i azîme, vücûdların ekmel ve erfa bulunan Vâcibü'l-vücûd'un hikmet-i rabbâniyyesi eseri olarak bedâyi'-nûmâ-yı intizâm olmuştur.

Mükevvenâtta kemâл, mükevvinin kemâline tâbi'dir. Eşyâ-i mübdeadaki itkân dahi mübdi'-i hakîmin ulûvv-i şânının eser-i tecellîsidir. Şu kudret-i ibdâ'iyyesi, nizâm-ı âlemin derece-i ulyâda takarrûr-i intizâmine ilm-i şâmil ve irâde-i mutlakasının taallukuna bûrhân-ı celîdir ki sâha-i mümkünâtta bir tarz-ı refî'de sudûr eden ve edecek olan âsâr-ı kudreti muvazzihdir.² (فَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبْنًا وَأَنْكُنْ إِلَيْنَا لَا تُرْجِعُونَ)

İşbu âyet-i kerîmeden istinbât olunan ma'nâ, Cenâb-ı Hakk'ın ef'âlinde muallefün bil-a'râz olmadığına ve bir şeyi abes olarak yaratmaktan münezzeх bulunduğu

dâldir. Bazı umûrdaki hikmet-i ilâhiyye bizim enzârimizden hafî olsa bile gizli ve âşikâr olan umûr-ı kevniyyenin kâffesi, hikmet-i rabbâniyye tahtında cârî olup o hikmetten hâlî bir şeyin tasavvuru müstahîldir.

Vahdet:

Cenâb-ı Hakk'ın isbâti vâcib olan sıfatlarından biri de zât, vasîf, vücûd ve fiil cihetinden vahdet sıfatıdır. Zâtında vahdeti, vücûd-ı Bârî'sinden aklen ve hâricen nefy-i terkîbâta müteallik olan fasl-ı mahsûsunda beyân ve isbât olunmuştur.

Sifaten vahdeti, mevcûdâttan hiçbir şeyin sıfat-ı sâbîtesi ona müsâvî olmamasıdır. Evvelce beyân olunduğu gibi sıfat vücûd mertebesine tâbi'dir, mevcûdât miyânnâsında Vâcib te'âlâ'nın vücûduna müsâvî hiçbir mevcûd yoktur. Vücûda tâbi' olan sıfatlardan hiçbir mevcûdun sıfatı da vücûd-ı Bârî'nin sıfat-ı vahdetine müsâvî olamaz. Vücûden ve fiilen vahdeti zât-ı Bârî'nin vücûb-ı vücûdu müteferrid olmasıdır. Îcâd-ı mümkünâtta da o vücûbun âsârı sâbittir. Zira vücûd-ı Vâcib'in taaddüdü farz olunsa her iki vâcibden birinin vücûdu bil-bedâhe diğerinin vücûduna muhâlif olması lâzım gelir. Taaddüd ma'nâsı başka sûretle hâsil olmaz. Bunların ta'ayyünat-ı vücûdiyyeleri muhtelif olunca zevât-ı müte'ayyineleri için sıfat-ı sâbiteleri de muhtelif olur. Çünkü sıfatın ta'yîni ancak onu müstelzim olan vücûdun tarz-ı sübûtunun hâss kilâğığı bir şeyin bil-bedâhe tahakkukuna vâbestedir. Vâcib, farz olunan vücûdların ihtilâfiyla ilim ve irâde cihetlerinde de ihtilâfi vârid olur. Bu takdîrde onlardan herbirinin ilim ve irâdesi diğerinin ilim ve irâdesine mübâyin ve herbiri için kendi ilim ve irâdesiyle tahassus etmek mülâyim olur. Bu tehâlûf ise zâtîdir. Çünkü vâcibin ilim ve irâdeti zâtında bir zamanla ve hâricden bir emirle mukayyed olmamak ve ilim ve irâdeti tebeddül ve tagayyürden masûn kalmak muktezâ-yı vücûbları olur. Halbuki vâcibden sâdîr olan bir fiil kendi muktezâ-yı ilmine ve hükm-i irâdetine makrûndur. Bir vâcibden o sûretle sâdîr olan bir fiil diğer vâcibin ef'âline muhâlif olur ki muhâlefet-i zâtiyyelerini teşkil eder. İki vâcibin vücûdu ise muhâl ve intizâm-ı kâinâtı muhildir.

Vâciblerin taaddüdü halinde ilim ve irâdelerinin tehâlûfüyle fiillerinde de tehâlûf müstelzim olur. Şu sebeble burlar arasında ittifâk husûlü müstahîldir. Herbirinin vücûb-ı vücûdu ve buna tâbi' olan sıfatları âmme-i mümkünâtı muktezâ-yı ilim ve irâdeleri üzerine îcâd ve tasarrufa kâdir olmak lâzım gelir. Bu hâlde iki kudretten biri diğerine müreccah olamaz. Binâenaleyh ilim ve irâdelerinde husûl-i beynûnet te'sîriyle fiillerinde de âsâr-ı nizâ' ve tehâlûf görülmekten hâlî kalınamaz. Bu ise nizâm-ı kâinâtın fesâdını müntic olur. Belki öyle bir nizâmın vücûda gelmesini, hatta mümkünâtta bir şe'nin

¹ İsrâ, 17/43. Metinde (وَتَعَالَى عَنْ ذلِكَ عُلُوْا كَيْرَأِ) yazılmıştır.

² Mü'minûn, 23/115.

tekevvününü müstahîl kılar. Zira, herbir mümkünün içâdına müteaddid vâciblerin muhtelif ilim ve irâdeleri mukteziyâtının taalluk etmesi lâ-büd olur. Bu takdîrde bir mümkünün cism-i vâhidinde o ta'allukât-ı muhtelife te'sîriyle müteaddid vücûdun husûlü lâzım gelir. Bu farâziyât ise muhâldır.¹ (لَنْ كَانْ فِيهِمَا لِهُ أَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَلَسْدَى) Kâinâtta müstakar olan âsâr-ı intizâma ve vakt-i mukaddere deðin zevâl ve fesâddan berî olduğuna nazaran Vâcib te'âlâ'nın zâtında, sifâtında vâhid olduğu ve vücûdunda ve ef'âlinde şerîki olmadığı bedâheten sâbittir.

Mütercimi: Hüseyin Mazhar

Seyh Muhammed Abduh

[52]

HUKÜK-I ÂILE VE USÛL-I MUHÂKEMât-I ŞER'IYYE KARÂRNÂMELERİ HAKKINDA

25

77'nci maddede: "Ale'l-îtlâk nikâh-ı bâtil ve fâsidde tarafeynin zevciyet üzere bekâları memnû'dur. Mûfârakat etmedikleri sûrette bil-muhâkeme beynleri tefrik olunur." denilmiş. Şer'an sahîh ve nâfiz olmayan nikâhlarda tarafeynin zevciyet üzere bulunmaları câiz değildir. Kendileri iftirâk etmezlerse hâkim beylerini cebren tefrik eder. Lâkin ictimâan câiz olmayan enkiha ile muhtelefun-fîh olan nikâhlar bu bâbda bir değildir.

Hâkim tarafından cebren tefrik olunmak velinin itirâzı, yahud zevceynden birinin da'vâsi üzerine nikâhin fesadına, yahud adem-i lüzümünden dolayı feshine hükmâdilmiş, yahud icmâan câiz olmayan bir nikâha cûr'et edenler bulunup da alâ tarîkî'l-hisbe vukû' bulan ihbâr üzerine celb olunmaları lâzım gelerek bil-muhâkeme nikâh-ı vâki' in ol vechile butlân ve fesâdi tebeyyün etmiş olduğu sûrette vâcib olur.

Şimdiye kadar memleketimizde cârî olan teâmül de bu merkezde olup mezâhib-i erba'adan birisinde hilâf- dan hâli olmayan ve bâ-husûs mahall-i ihtilâf ve ictihâd olduğu ma'lûm olan münâkahâta zevceyn ve velîleri tarafından bir da'vâ vukû' bulmaksızın hükkâmın müdâhale ve taarruzları vâki' olmamış ve revâ görülmemiştir.

Madde-i kânûniyye buralarını tefrik etmiyor. Karârnâmede gayr-ı sahîh i'tibâr olunan nikâhları zevceyn ve evliyânın bir da'vâları olmayıp cemîan râzî oldukları halde hükkâmın müdâhale ederek bil-muhâkeme o nikâhların ifsâdiyla tefrikine gideceklerini gösteriyor.

Halbuki gayr-ı sahîh i'tibâr edilen nikâhlardan velîleri tarafından tezvîc olunan sigârin ve pederleri tarafından ikrâha makrûn olan ebkâr-ı bâligâtın nikâhları gibi bir kîsmî nassan ve icmâan sahîh ve maksad-ı tahlîle makrûn

izdivâc ve onunla beynûnet-i kat'iyeyen zevâline mebnî olan nikâh gibi bir kısmı da ahâlîmizin hemen umûmen mu'tekid oldukları Hanefî ve Şâfiî mezheblerinde câiz ve mu'teberdir.

Bu misilli münâkahâtin ifsâd ve men'ine kiyâm etmek, nâsa "mezheb ve i'tikâdınızı terk ediniz!" demektir. Nasıl muvâfik-ı şerî'at, yahud muktezâ-yı maslahat olabilir? Kânûn-ı Esâsî ile i'lân olunan kâide-i hürriyetin zâhir ve mefhûm olan ma'nâsı da elbette bunu îcâb etmez.

Lâyihada Avrupa devletlerinden bazlarının yalnız nikâh-ı mezhebiyi ve bazlarının her ikisini kabûl etmiş olduklarıdan bahsolunarak bizim için de böyle bir mutavassit meslek ittihâz olunacağı mezkûrdur.

Nikâh-ı mezhebinin adem-i kabûlüne müncer olan bu ve bu gibi maddelerin vaz'ı o va'de bile muvâfik değil. Bu misilli tekâlîf ahâlîmizin tab'larına da girân gelir. Hissiyât-ı mukaddeselerine dokunur. Onlar böyle kânûn istemiyorlar. Hatta Şâfiî ve Hanbelî mezheblerinde bulunan ihvânımız sâkin oldukları memleketlerde aralarında tahaddüs edecek de'âvî-ı şer'iyyenin faslı için içlerinden birer kâdî bulundurulmasını, müftülerine me'zûniyet verilmesini bile arzu ediyorlar. Şimdi hem mezheblerinin, hem me'lûf ve muhteremleri olan İmâm-ı A'zam mezhebinin terk olunarak hiçbir şeye uymayan ahkâma ma'rûz olurlar ise nasıl güçlerine gitmez? Mezâhib-i İslâmiyye erbâbı cemîan bundan müteellim olacaklardır.

Komisyon hey'et-i muhteremesi buralarını düşüne- memiş, hatâ etmişler. Hiç olmazsa hristiyan vatandaşlarımızın hükkâmın böyle re'sen müdâhalelerine rîzâ vermeyip nikâh-ı fâsidde tefrik için da'vâ vukûunu şart ittihâz ederek 78'nci maddeyi o sûretle yazdırmış olmalarından mütenebbih olmaları, bu müsâadeden ehl-i İslâm'ı mahrûm etmemeleri îcâb eder idi. Hâsılı bu kânûn yapılacaksa madde-i mezkûrede tashîh olunmak lâzımdır. "Mûfârakat etmedikleri sûrette da'vâ vukûunda yahud nikâh icmâan ve bilâ-hilâf fâsid olduğu hâlde hâkim onları celb ile bil-muhâkeme beylerini tefrik eder." de nilmelidir.

26

80'nci maddede: "Mehir ya mehr-i müsemâmdir ki tarafeynin az veya çok tesmiye ettikleri mâldır." denilmiş. Verilecek şey bir kabza taâm, yahud yamalik bir parça bezden ibâret olsa da mal sayılabilir. Emr-i nikâh-ı i'zâz için Kur'ân-ı azîmü's-şânda nass-ı hâsla mefrûz olan mehir tam o kadarcıkla da edâ edilmiş olur. Bilâ-mehr nikâh edilip kable'd-duhûl tatlılık olunanlara verilecek olan ekall-i müt'adan dûn olsa da kifâyet eder zannedilmiş, hiç olmazsa fukarâya verilen ekall-i zekâtın di'fina ve nisâb-ı sirkate bâliğ olması lâzım geleceği ve kütüb-i hadîsiyyede isnâd-ı ma'rûf-ı muttasil ile menkûl

¹ Enbiyâ, 21/22.

ve kurûn-ı ûlâdan beri bilâd-ı Şâmiyye ve Irakiyye'de fer'iyle meşhûr ve nezd-i fukahâ-yı millette mütelakkî bil-kabûl olan hadîs-i şerîfin de bu hükmü nâtik olup on dirhemden aşağı olamayacağrı bilinememiş.

Lâyihada bu maddenin mezheb-i Hanbelî'ye istinâd ettirildiği beyân olunuyor. On dirhem gümüş için mezhebden çıkışlıp Hanbelî'ye kadar gidileceği hiç hatırla gelmezdi. Bu da îcâbât-ı medeniyyeden değil ya.

Esbâb-ı mûcibesi olmak üzere bunun zamanımızda kıymeti bir şey'-i hasîs olduğundan bahisle "Kimse o kadar mehir ta'yîn etmez ve sadr-ı İslâm'daki kuvvet-i iştirâiyyesi nazar-ı i'tibâra alınsa şimdî çoklarının te'diye edemeyeceği bir hadde vâsil olur." deniliyor. Bu daha garîb! Hatânın hep bu fikirden neş'et ettiği anlaşılıyor. Komisyon hey'et-i muhteremesi Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye meskûkâtından olan akçe kıymetinin mûrûr-ı zamân ile birçok tedennî ettiğini iştmışlar. Mikdârını sâbit zannettiklerinden bunu gümüşün evvelden beri tedennî eder olduğuna hamleylemişler.

[53] Halbuki iş öyle değil. Evvelki akçeler büyük ve ağır ve hâlis sonrakiler mağşûs olup gittikçe gişsi artmış, veznleri azalmış, kit'aları küçüldükçe küçülmüştür. Ber-vech-i meşrû' mütegayyir olan akçe müsemmâsı başka, mikdâri her zaman sâbit olan dirhem başkadır. Evet, asr-ı hâzırda bir takım gümüş madenleri bulunup tekessür etmesiyle altına nisbetle kıymetine noksân geldi. Hâlisi mağşûs menzilesine inerek yarı fiyatına tenezzül etti. Lâkin başka türlü bir teneddî yoktur. Dünkü kıymeti ne ise sadr-ı İslâm'daki kıymeti de odur. Zekât ve diyâtın mekâdîr-i şer'iyyeleri yekdiğeriyle mukâyese edilirse hakîkat münkeşif olur. On dirhem gümüşün, altının bir miskâline bir ufak devenin kıymetçe ancak öşrüne, bir sığırın humsuna, iki re's ganem yahud keçiye muâdil olduğu tebeyyün eder.

İşte on dirhem gümüşün sadr-ı İslâm'daki kuvvet-i iştirâiyyesi öyle i'zâm edilecek bir şey değil. Bugün bil-farz ahâlimizden çokları iki kuzu, yahud keçiye kudret-yâb olmuyorlar ise yâr u ağıyâra karşı bunu lâyihaya derç etmek, bundan dolayı tebdîl-i mezheb eylemek mi lâzım geliyor? Fıkıh, muktezâ-yı fıkıh bu mudur? Nâsin şu zaaf ve iftikârları zamanında gümüş kıymetinin de tenezzül etmesi haklarında bir rahmet telakkî olunamaz mı? İlâ kıyâmi's-sâ'a bâkî olan şerî'at-i ilâhiyyenin her zamanın maslahatını kâfil olduğuna bir âyet olamaz mı? Terk ve hicrâna mahkûm edilmek istenilen mezheb-i şerîfin indallâhi te'âlâ savâb olduğuna tagayyür-i ezmân ile zâhir olmuş bir delîl daha teşkil edemez mi? Sevâd-ı a'zam-ı ümmetin bunca eimme ve meşâyihi kirâmın makbûl ve muhtâri olan bir mezhebin laf ile hedmine yürümek erbâb-ı ilme yakışmaz. Fukahâ mertebesi, erbâb-ı tercîh

mansibi büyültür. Kolaylıkla idrâk olunmaz. On dirhem gümüşün sadr-ı İslâm'da pek bahalı bir şey olduğu zann u zehâbına düşmek o mansib-ı celîlin âlât ve muaddâtın dan sayılmaz.

Komisyon hey'et-i aliyyesi devletçe de hiçbir lüzumu olmayan böyle şeylerle iştigâl etmeseler, mansib-ı fukahâ ne demek olduğunu ve kendi derecelerini takdîr ederek ona göre me'mûr oldukları mesâili Kitap kavî üzere yazmış olsalar halkın din i'tikâd ettikleri ve ona göre temessük etmekte oldukları mezheblerine karşı vâcib olan ta'zîm ve ihtirâmi ifâda bulunsalar, gâh hâşâ eşîrrâya cûr'et veriyor, gâh unsur-ı İslâm'ın tedennîsine sebeptir gibi büt ve tehâmûlât ve tecâvûzât-ı lisâniyyeden ictinâb ve teşvîş-i ahkâmdan ihtirâz etseler elbette hem kendileri için hem de nâs için hayırlı olur idi. lâkin maatteessûf tuttukları meslekте yanlışmışlar. Tertîb eyle dikleri ebvâb-ı münâkehâtin buraya kadar ehl-i İslâm'a taalluk eden kırk üç maddesinden yirmi altısı halel ve hatâdan gayr-ı sâlim. Şerîat ve maslahata muvâfîk değil. Çoğu böyle devlet ve hükûmetçe hiçbir lüzumu olmayan mesâil-i nâdireye müteallik ve bir kısmı da nâs için envâ'-ı meşakkat ve zararı mûcib olacak şeyler teşkil ediyor.

Umarım ki onların hatâlarını hey'et-i tesrî'îye ve belki daha evvel Hükûmet-i Seniyyemiz izâle edecek, bu karârnâmenin istirdâdiyla ilgâsına inâyet buyuracaktır.

27

85'nci madde akd-i fâsidde takarrub vukû' bulursa mehr-i müsemmâ ve mehr-i misilden hangisi lâzım geleceğine dâir olup 76'ncı maddenin mücâmel olan bu ciheti tafassûlden ibârettir.

Vâkia zevce tarafından ikrâha makrûn olursa mehir lâzım gelmeyeceği yine gösterilmemiş. Madde-i mezkûrenin mevzû' i'tibâriyla da ne derece muhtel olduğu da mahallinde tafsîl ve beyân edilmiş olmakla tekrarına hâset görülmeli.

28

90'ncı maddede: "Bir kızı tezvîc veya teslîm için ebeveyn veya akrabasının zevcden akçe ve eşyâ-yı sâire almaları memnû'dur." denilmiş. 91'nci maddede dahi: "İşbu fasıl ahkâmi gayr-ı müslimler hakkında cârî degildir." deniliyor. Halbuki doksanıncı maddenin zîr olunan hükmü Mecelle'nin 97'nci maddesi ile beyân olunan ahkâm-ı umûmiyye cümlesiinden olup bundan da tavâif-i gayr-ı müslimenin müstesnâ tutulmalarını kendi dinlerince de îcâb eder bir hâl olmamakla doksan birinci maddenin ona teşmîl edilmiş olması eser-i sehv olsa gerek.

Sadreddin

Fenniyyât:

MADEN KÖMÜRÜ

– 2 –

MADEN KÖMÜRÜNÜN SÛRET-İ HUSÛLÜ:

Cenâb-ı Kâdir-i Hakîm küre-i arzda nice binlerce senelerden beri insanlar için bitmez tükenmez mahrûkât ihmâr buyurmuştur. İnsan, bu bî-nihâye mahrûkât depolarını keşfetmiş, şimdi her gün zîr-i arzdan takrîben iki milyon tonilato kömür çıkarılmakta bulunmuştur.

Kömür madenleri küre-i arz üzerinde husûle gelen tâhavvülât-ı azîme esnâsında cesîm ormanların, gâyet büyük nebâtâtın toprak altında kalan aksâmının tahaccür eyleyip kömür hâlini kesb etmiş olduğu fennen keşif ve isbât olunmuştur.

Bu cesîm ormanlar ve gâyet büyük nebâtât üst üste yiğilarak müstehâse hâline geçmişler. Maden kömürü nâmîyla yâd ettiğimiz siyah maddeyi [54] hâsil etmişlerdir. Kömür madenlerinin vaz'iyet ve eşkâl-i tabî'iyesi ile ekser ocaklıarda ağaç yaprağına müşâbih parçalar (müs-tehâse) bulunması ve İngiltere, Saksonya ve İskoçya'da bulunan maden ocaklarında kömürlerinbazısı eğri olarak "prel" nâmında ota benzer âdî bir orman şeklinde bulunduğu da keşfiyyât-ı mezküreye inzîmâm eden delâil ve berâhîn-i bedîhiyyedendir.

Maden kömürünün târîh-i keşfi:

Maden kömürünün hangi tarihte keşfolunduğu lâyıyla ma'lûm değildir. Bu kömür kadîm Yunanîler ve Romalılarca ma'lûm olup odun kömüründen tefrik için "fosil kömür" yani müstehâse derler idi. Şu kadar ki devr-i cedîdde yaşamış olan insanların maden kömüründen istifâde ettiklerine dâir bazı emârât mevcûddur. Ezmine-i kable't-târihiyyeye âid bazı mağaralarda ilk insanların kömür çıkarmaya çalışıkları mezkûr mağaralarda mevcûd alâimden istidlâl ediliyor.

Tahte'l-arz mevcûd her nevi' maâdinin keşf ve zâhire ihmâci ile yegâne menba'-ı ticâret olan maâdinden edilecek istifâde tarîkîninküşâdi husûsunda dünyanın her tarafında gösterilen gayret ve faâliyet semeresi olarak maâdinden ez-her-cihet istifâde olunmaktadır. Her hangi cins maden olursa olsun keşf ve zâhire ihmâci ile sûret-i ameliyyesi başka başka kâidelere tâbi' bulunduğundan madencilik dahi bir fenn-i mahsûs teşkil etmekle Avrupa'da müteaddid maden mektepleri te'sîs olunmuştur.

Kömür madenlerinin işletilmesi:

Kömür madenlerinin sûret-i muntazamada işletilmemesine on birinci asr-ı Mîladi' de ibtidâr olunmuştur.

İlk def'a işletilen maden Flander (yani Belçika'nın cenûb-ı garbî kısmını) kit'ası madenlerinden biridir. Ba'de-

hu yavaş yavaş ötede beride bazı küçük madenler de ihrâcâta başlanmıştır. Maamâfîh henüz sanâyi'-i mihânikîye mevcûd olmadığından maden kömürleri husûsî hânelerde odun yerine yakılmaktan başka bir işte kullanılamıyordu. Binâenaleyh madencilik en evvel Flander'de îcâd olunduğundan madenciliğe âid kâffe-i mu'âmelâtta Flander mühendisleri emsâline tefevvuk etmektedirler.

Maden kömürlerinin terkîbâti:

Maden kömürlerinin terkîbi müstehâse hâline geçen mühim ormanların ve gâyet büyük nebâtâtın cinsine ve madenin derinliğine ve civâr arâzînin tabiatına göre değişir. Bazı kömürler gâyet zaîf, bazıları yağlı, bazıları uzun alevli, bazıları alevsizdir. Kömür damarları ale'l-ekser toprak arasında gâyet cesîm ve gayr-i muntazam münhanîler resm ederler. Kömür havzaları bazen toplu bazen de gâyet dağınık bir hâlde bulunur. Bir maden ne kadar kadîm ise o kadar kuvvetlidir.

Hergün umûr-i beytiyye ve sanâyi' ve ticârette sarf olunan sinâî ve tabîî kömürler dâimâ bir mikdâr kül ile müvellidü'l-mâyî ve daha bazı mevâddî hâvî bulunduğundan sâfî bulunan kömürü beyân etmek için Fransızlar karbon ism-i mahsûsunu vaz' ettiler gibi biz de fahm yani kömür deriz.

Maden kömürünün envâî:

Maden kömürünün mertebe ve envâî'ı beştir: 1) Turba, 2) Linyit 3) Huy, Huyil, 4) Antrasit, 5) Elmas ve pirlanta taşıdır.

1) **Turba**- Sel sularının sevk ettiği şeyler dere kenarlarına ilişip kalmak veya hâlde kenarlarda oturup kalmasa bile derenin intihâsında veya su gide gide gayb olmasıyla mecrâsında teressüb etmesi tabîî olduğundan gerek kenarlarda, gerek bir bataklıkta, gerek dere ya-tağında mezkûr terâkümât her sene üst üste tabakalar ihmâs etmek iktizâ eder. Bunlar ise otlak yeri ve ormlardan mütehassil yaprak, kütük, çalı çırımı olduğundan mahrûkât nev'inden oldukları ve seneden seneye muttasıl tabakât-ı mezkûre yekdiğerine yapışıp levha hâlinde fâsilâlı cism-i vâhid olursa da mahrûkâtta olmak hâssa-i hilkiyyelerini kat'an gâib etmemek ve sıkışmakla kuvvetini daha ziyâde artırmak tabî'at-ı maslahattan olduğu cihetle bunlar ba'd ba'd oralarda kömür tabakalarını teşkil eder. Nitekim bazı dere kenarlarında çikolata rengine müşâbih bir renkte az, çok kalın tabaka tabaka bulunan maddeler işbu çörçöp ve kütük ve nebâtâtın terâkümünden husûle gelmiş şeylerdir ki bunlar en yeni maden kömürü demektir ve ziyâde külü hâvî olup karbonun mikdârı da yüzde 50-60 nisbetindedir. Ve buna da "turba" denildiği gibi bunun çıktıığı mahallere turbiye itlâk olunur. Turba, Avrupa'da pek çok istîhrâc olunup

sobalarda, fabrikalarda mahrûkât makâmında kesretle kullanılır. Turba hayvanât-ı ehliyyenin altına serilen saman makâmında da kullanılıp potas ve hâmîz fosfor ziyâde gâyet mükemmel gübre hâline girer.

2) **Linyit**- Maden kömürlerinin ikinci nev'i de linyittir. Ekseriya siyah renkte olduğu hâlde çizgisi esmerdir. Yüzde 44/75 nisbetinde karbon hâvî olup külünün mikdâri ziyâdecedir. Uzun ve dumanlı ve kurumlu alev ile yanar. Bunun da muhtelif nev'leri olup tabakası ne kadar yeni ise derûnundaki bünye-i haşebiyye o kadar iyi müşâhede olunur. Linyitler ekseriya çam ağaçlarının tefahhum etmesinden hâsîl olur ve tabakât-ı cedîdede bulunur. Linyit henüz tekemmûl etmemiş bir kömürdür.

3) **Huy**-Maden kömürlerinin üçüncü nev'i huydur ki [55] maden kömürleri içinde en makbûl olanıdır. Hatta maden kömürü denilince huy hatıra gelir. Taş kömürü, fahm-i tûrâbî denilen maden işte budur. Taş kömürü bir fahm-ı ma'denîdir ki mevâdd-ı haşebiyye ve nebâtiyyenin cevf-i arzdan mütesâ'id harâretin ve harâret-i şemsin üzerinde bulunan mevâdd-ı tûrâbiyye ve hâceriyyenin kesâfet-i azîmesi ve medîd yağmurların ve suların te'sîriyle tahallülünden neş'et etmektedir denilmiştir. Taş kömürü antrasitten az kesîf ve az fahmî hâvî ise de daha ziyâde kâbil-i ihtiyâktır. Eğer kapalı kaplar derûnunda teklîs olunacak olursa bir taraftan ziyâde parlak bir şu'le ile yanar bir gaz ve diğer taraftan iki tabakaya tefrîk olunabilen bir mâyi' husûle gelir ve tekellüsde bâkî kalan sert ve gümüş rengindeki maddeye kok itlâk olunur.

Taş kömürünün rengi ve çizgisi siyâh olup yüzde 75-80 nisbetinden karbon ve beraberinde az çok müvellidü'l-mâ ve müvellidü'l-humûza ve bir mikdâr gayr-ı sâbit külü hâvîdir.

Taş kömürünün nevi'leri: Parlaklığuna göre parlak kömür yahud donuk kömür nâmları veriliп bunlar kâbil-i inkisârdır ve çabuk dağılır. Mükesserleri büyük ve sadefîdir.

Kurumlu kömür yahud elyâfi kömür diye ipek gibi parlayıp tibki odun kömürü gibi boyası çikan kömûrlere derler ki bunlar parlak kömür ile donuk kömür beyninde ince bir tabaka halinde zuhûr edip asıl taş kömürünün zuhûruna bir alâmet-i sahîha addolunur.

"Canal Coal" diye İngiltere'de çıkış ziyâde yağlı olan bu donuk kömüre itlâk olunur. Bunun lemeâti donuk, balmumu gibi olup rengi gâyet siyahtır ve kâbil-i inkisâr olmadığından işlenilip cilâ dahi kabûl eder. Ondan evvâ'-i ma'mûlât dahi yaparlar. Huy gazı istihsâli için "Canal Coal" en elverişli bir kömürdür.

Ahmed Nazmi

Memleketime Gittiğimde ve Gidip Gelirken:

5- PARADAN NE ANLAMIŞLAR?

Para nedir? Şu koca dünyayı tutan büyük kuvvet? Şu en büyük hayırlara ve en büyük şerlere gücü yeten temiz ve kirli vâsita? Para efendi, para efendimiz, nedir? Para fi'l-hakîka gâyet şaşkıncı, gâyet çâşit bir şeydir. Dünyada para kadar oynak, kaypak, yanar döner, tutulmaz kapılmaz, anlaşılmaz, anlatılmaz ne var? Bunun için ki Acem'in şâiri ona bir ad takamamış da "Ey Para! Sen Allah değilsin, lâkin Allah'a and ederim ki "settârû'l-uyûb"sun, "kâdi'l-hâcât"sin!"* deyip kiyi kiyi pocalamış. Bundan başkaca da memleketimiz biraz ücra, sapa, para ile oynayan yerlerden alarga, uzak... Halkımız ve hele Anadolu halkı, Müslüman halk para oyunlarında beceriksizce, çolpa, korkak. Bu sebeplerle biz para denen fitnenin ne olduğunu anlayamazdık ve anlayamadık. Anlayamadık, para dâimâ madenden olur sandık. Fi'l-hakîka bize göre para ancak ve ancak madendir. Nasıl maden? Sarı maden, beyaz maden, temiz maden... yahud akçıl, kızılımtırak, kirli maden... Ya kâğıd para? O para değildir, kâğıddır.. ya onun üzerindeki renkler, naâşalar, te'mînâtlar? Onlar kuru boyalardır, boş sözlerdir, göz boyamak için ahmak aldatmak için! İşte bizim para hakkındaki duygumuz, bilgimiz, son sözümüz...

Hem bu mülâhaza sâde birimizin, ikimizin sözümüz değil, cümleminizin ve bütün biz milletin sözümüzdür. Âlim ve câhil, zengin ve zügürt hep böyle düşünürüz. Böyle anlarız. Amma sorulduğunda başka söyleziz, "evrâk-ı nakdiyye aynı nakiddir, altındır, gümüştür" deriz. Çok oldu ki böyle dedik, hükümetimiz de böyle söyledi. Lâkin bunlar nazariyat idî, lâf ü güzâf idî. Nitekim böyle demekle beraber hangımız olsak elimize sarı altın geçince fâhiş farklarla sürdük, birini üç beş kâğıdıla değiştirdik. Hükümet de kâğıdıla maden parayı beraber tutup, bunu dinlemeyenleri cezalandırırken nihâyet bir zaman oldu ki tabiatın zoruna dayanamayıp farkı tanıdı.

Diyelim ki biz nâ-çâr idik, hâli korumak için fasulye ve pîrasa masrafına medâr ve meded etmiş olmak için böyle yaptık.. Diyelim ki hükümet nâ-çâr idi, hâli kurtarmak için işi daha çaprazlaşmamak için böyle yaptı... Diyelim ki bu herkesi sürükleyip götürün bir sel idi. Bunun önüne durabilmek kimselerin kârı değil idi. Lâkin sebeb ve ma'zeret ne olursa olsun, hepimiz hâlimizle gösteriyorduk ki bizim nazarımızda madenle kâğıd beraber degildir.

Milletçe içine yumulduğumuz bu sakat işte kabâhatlı var mı, yok mu? Var ise birinci kabâhatlı kim, avâm sınıfı mı, havâs tabakası mı? Mes'elenin bu noktası oldukça

* ای زر، تو خدانه و لیکن بخدا - ستار عیوب و قاضی الحاجانی

derindir. Bu yaprağı kapayalım da diyelim ki halk sınıfı anlamadı. Öğrenmedi ise münevver tabaka da anlatmadı, öğretmedi. Onlar anlayacağımız gibi söylemedi, yazmadı. Biz de dinlemedik, okumadık. İbretle düşünülecek şeylerdendir ki dünyanın her tarafında para işleri tikirini bulup saat gibi işlerken, biz bin yıldır “şık sık eder nalçacık, iş bitirir akçecik” deyip oturmuşuz, çene calmışız. Bizzükiler de sadece (banka, banknot, bono, çek, iskonto, aciyo, komisyon, police, ciro, ciranta, posta, bütçe) gibi kelimeler alıp satmakla oyalanmışlar, kalmışlar.

Paranın ne olduğunu anlatmak iş idi. Para fi'l-hakika, meselâ zahire ve kumaş gibi doğrudan doğruya yenilir, giyilir bir metâ' değildir. Hatta altın ve gümüş olduğu zaman da onun metâ' olmak haliyle meselâ [56] demir ve bakır gibi işe yaraması, ayrı bir mes'eledir. Para asıl metâ'ların şu elden bu ele geçmesi için miyâncıdır, âlettir, vâsitadır. Vâsitanın maden veya kâğıd, yahud ki başka bir şey olmasında ise büyük bir ehemmiyet yoktur. Bil-farz Osmanlı Bankası'nın banknot denen kâğıdı kâğıd değil midir? O mu'teberken devletin kâğıdı niye mu'teber olmamalı? Bu hakikati halka anlatacak olanlar anlatmadı.

Münevver zümre işleri anlatmadı. Vazîfelerini anlamadı da sanki öbürleri anladı ve anlattı mı nerelerde? Şurada bir takım çal-çene kimseler sürüye kurt getirecek sözler söyleyip zihnlere kılçıklar kaçırırken, ötede herkesten fazla hesâblı ve saygılı davranışmaya borçlu olan hükûmet me'mûrları tuhaf idâresizlikler, ters ters işler yaptı. Geçelim, vilâyetlerdeki mâm müdürlерini, muhâsebeci ve defterdârları, bizzat pâyitahttaki Mâliye Nezâreti bile, eskiyip yırtılıp yapıştırılmış 25 guruşluk ve yukarısı evrâk-ı nakdiyyenin kabûl edileceği ve edilmeyeceği vakit nasıl murabba'lara taksîmle tedkîk olunacağı yolunda yazdığı ta'lîmâtname'de beyhûde incelikler ve güçlükler iltizâm edip, ortağı ürküttü yenileriyle tebdîl edilmek üzere İstanbul'a yollanan eski ve yamalı evrâk-ı geldiği yerlere çevirip herkesde vehimler, şübheler, korkular uyandırdı.* Amma yazanların yazdıklarından bir haber anlaşılmaması anlayacakların kusuru imiş. Amma fuzûlî söyleyenlerin boş boğazlığı bir maksad için değil de yalnız bilgiç görünmek ve kendilerini gösterip satmak için imiş.. Amma me'mûrların işi dirayetsizlik eseri ve nezâretin hatası da nezârette bir me'mûrun ma'rifeti ve

* Yapıtırlmış bir 25 kuruşluğun komisyonunca tedkiki için Isparta Muhâsebeciliği'nden yazılın istîzâna Nezâret'ten 14 Ağustos 334 tarih ve 843/184 numarasıyla verilen cevapta “Fersûde evrâk-ı nakdiyyenin kabûl ve mübâdele veya hazîneye ırsâli ol bâbdaki 9 Haziran 333 tarihli tahrîrât-ı umûmiyyede musarrah olduğundan ta'lîmât-ı mebhûsenin aynen ve tamamen tatbîki” tavsiye edilmiştir. Bu cümleden olarak da sadece ortalarından yapışık, paket paket gül gibi yüz kuruşluklar geri edilmiş ve geri itilmiştir.

hüneri imiş de sonradan ta'mîr ve tashîh edilmiş imiş... Ne yapalım ki bunlar para üzerinde ayrı ayrı fenâ te'sîrler yapmıştır!

Beri tarafta ise mübârek kâğıdın ağırlığı yok, sesi yok, saklanması güç, tehlikesi çok, öyle baştan geçmişleri ve başa gelmişleri de var ki (93) kâimesinin sonu ne olduğunu unutmayan kuşkulu halk bunları birbirine dinletip, birbirinden dinleyip duruyor. Hem ne tuhaf fikralar söylüyorlar: Bizim taraflarda bir köyde akşamdan musandırada bir deliğe konan ellilikler sabahleyin yerinde bulunmamış, bunları farelerin çekip götürdüğü neden sonra anlaşılmış. Köyce “fareler de tüccarlığa başlamış!” diye tatlı tatlı şakalar edilmiş... Şehre gelen bir köylü köyde sıcak yufka ekmeği arasına sarıverdiği beş liralığı yolda yufka ile beraber yemiş de neden sonra anlamış. Pazar yerinde karnına pat pat vurup “beş lirayı bir öğünde yedim, kuru saman yemiş kadar bile doymadım, soğan kabuğu yemiş kadar bile tadını duymadım!” deyip acı acı alaylar etmiş. Konya'da bir köylü de mezâdda gördüğü kadın binecek frenk egerini artırıp almış, “Mehmed Ağa, köyde bu neye yarar?” dediklerinde “Ne olsa mâldir” diye cevâb vermiş. Demek kâğıd para, fareler oyuncası, samandan soğandan aşağı bir şey.. Konya köyünde kadın binecek frenk egeri kadar olsun, mâl değil...

İşte bu gibi hiçten sebeplerle altın ve gümüş ortadan çekilmiş, yüzüne bakılmayan kirli metelikler bile saklanmıştır. Böylelikle kâğıd, her yerde gözden düşmüş, kıymetten düşmüş, yerlere ve ayaklar altına düşmüştür. Yazık yazık ki köyde ve şehirde onu düştüğü yerden kaldıracak ne bir kuvvet var, ne bir tedbîr.. Ne bir kimse var, ne bir çare!...

Ispartalı
Haklı

NE YAPACAĞIZ?...

Günler geçiyor, aylar geçiyor, biz daha hâlâ medhûş ve mütehayyir bir hâlde vatanımızın tahlîsi için, milletimizin ihyâsi için ciddî ve devamlı bir teşebbûste bulunmuyoruz. Daha hâlâ selâmetimizin ne ile tahakkuk edeceğine dâir samîmî ve lâ-yetezelzel bir kanâate sâhib olamadık. Esbâb-ı necâtimiza karşı bu derece lâ-kayd kalmamız neden ileri geliyor?... Acaba emrâzımızı dikkatle teşhîs edip tedâvîsine azm etmek kuvvetinden mi mahrûmuz? Yoksa emrâzımızın nâ-kâbil-i tedâvî bir devre-i mühlikeye dâhil olduğuna zâhib oluyor da son nefesimizi âsûde beklemeyi beyhûde didişmeye mi tercîh ediyoruz? Bize kalırsa milletimiz kâbiliyet-i hayâttan kat'îyyen mahrûm değildir. Maddî ve ma'nevî binlerce meşakkatler, binlerce mahrûmiyetlere sînesiyle ve süngüsüyle mukâvemet ederek şeref-i târihîsini ihlâl etmemeye azmettiği anda

perî-i zaferi teshîr eden bu fedâkâr, bu büyük millet hiçbir vakit bir intihâr-ı zelîl ile târihini şerm-sâr ve îmânını heder etmez. Vâkia bu mazlûm millet harbin lâ-yetenâhî fecâyîinden pek bî-zâr ve pek perîşândır. Fakat o, bu bî-zârlıkla perîşânlıktan sonra sahne-i hayâttan çekilemez. Bütün bu felâketler onun rûh-ı necîbini ne kadar müteessir ettiyse ümîd-i hayâtını o kadar kuvvetlendirdi. Çektiği emellerin zelîl bir ölümle değil, şerefli bir hayat ile tetevvüc etmesini istemek onun en muhik, en samîmî emelidir. Esâsen o bütün bu fedâkârlıkları, bütün bu musîbetleri yalnız şerefini sıyânet ve hayâtını kurtarmak için [57] ihtiyâr etmişti. İhtimâl ki onu zimâmdârânı yanlış yola sevk ettiler. Fakat onlar gösterdikleri yolun şeref yolу, necât yolu olduğunu söylemişlerdi. Bunun için o Harb-i Umûmî'nin en şerefli, en müessir ve en kahraman vak'asını ibdâ' etti. Ve târih-i mefâhirineecdâdının bile gibta edeceği bir zafer-i cihân-sümûlü i'lâ etti. Her türlü vesâitîn fîkdânına, techîzâtîn noksânına, sû-i idârenin bütün tahrîbâtına, memleketin ebnâ-yı dâllesi tarafından tervîc olunan ve günden güne memleketin felâketlerini çoğaltan, sukûtunu tehyie eden kâffe-i mefâside rağmen her şeye tahammül etti. Çünkü yegâne ümidi şerefini ve hayâtını kurtarmaktı!..

Bütün bu fedakârlıklardan sonra onun hakk-ı hayâtını ihmâl etmek, hakk-ı hayâtını ihkâk etmemek ve etirmemek pek yaman bir zulümdür. Zavallı milletin bugün en büyük endîsesi böyle bir zulme giriftâr olmaktadır. Vâkia böyle bir zulme giriftâr olması insâniyet için bir şeyndir. Fakat bu şeynin kîsm-ı külliîsi, ihmâl ve tegâfûl ile kemâl-i azm ve celâdetle mücâhede etmekte tekâsûl ile bu hakkin izmihlâline sebeb olan ebnâ-yı memlekete, hukûk-ı milliyeden her hangisini müdâfaaya lâyik ve salâhiyetdâr oldukları hâlse bir araya toplanıp tevhîd-i mesâî etmeyen, bir arada toplanıp selâmet-i milliyeden başka bir gâye istihdâf etmeyerek, selâmet-i milliyeyi te'mîn etmekten gayrı bir şeye ehemmiyet vermeyerek çalışmayan mütenevvrılere râci'dir!...

Millet, muhârebe meydanlarında kemâl-i semâhatle, daha doğrusu zimâmdârlarının cehlinden, menâbi-i kuvvetini hüsn-i istimâl etmeyi bilmeyen ricâlinin beceriksizliğinden dolayı kemâl-i isrâf ile ibzâl ettiği kanlarını ve mallarını nasıl fedâ ettiyse bugün de hakk-ı hayâtını ve namusunu kurtarmak için çalışanları aynı şehâmet ve hamiyetle te'yîd etmekten geri kalmayacaktır. Binâenâleyh memleketin zümre-i mütefekkiresi, milletin kâbilîyet-i hayâtiyesiyle gayr-ı mütenâsib bir vaz'iyettedir, demekten men'-i nefş edemeyeceğiz, günlerin, ayların mûrûruna rağmen daha hâlâ bir mevcûdiyet-i hakîkiyye gösteremeyen, daha hâlâ memleketin mukadderâtı hakkında bir kanâata sâhib olmayan zümre-i münevve-

remizin tereddüdlerini perişanlıklarını "Ne yapacağız?" istifhâm-ı müz'ici vuzûh-ı tâm ile ifâde ediyor.

* * *

Başımıza gelen felâketlerin herbirisи bize vazîfelerimizi en müessir lisân ile telkîn etmemiş olsayıdı böyle bir istifhâmın dillerde dolaşmasına cevaz verilirdi. Fakat işte felâketimiz ve işte biz. Basar ve basîrete bir amâ târî olmadıktan sonra felâket-i umûmiyyenin muvâcehe-i tehâdîdinde bir tavr-ı tereddüd alınamaz. Karşımızda felâket bütün fecâatiyle, daha vâsi' bir zemîn-i sirâyet arıyorken biz vazîfemizi nasıl olur da takdîr edemeyiz?..

Felâketin önüne durmak, onun hûsrânından milleti kurtarmak îcâb ettiğini takdîr etmemek kâbil mi? O hâlde niçin duruyoruz? Niçin felâket-i umûmiyyeyi tedâkîk ederek, tasnîf ederek her kısmını erbâbına tahvîl etmiyoruz? Felâket-i umûmiyyenin siyâsî, hukûkî, harbî, iktisâdî, ahlâkî... cihetlerinden herbirini erbâb-ı liyâkata tahvîl ederek el birliğiyle çalışıyoruz da niçin firma teşkîliyle, vesâit-i ihtilâfin teksîriyle uğraşıyoruz?..

İşte bu da ayrıca bir felâket, hem de felâketlerin en müdhişi. Milletin başını mezara sokacak felâket bu...

Demek ki... İlk yapacağımız şey bu vesâit-i ihtilâfi kaldırarak yolunu şaşaran, bir takım ihtiâsâta kapılara yahud gittikleri yolda selâmet ummak gafletinde bulunarak Sîrâtı müstakîmden ayrılanları tarîk-ı hakka ircâ' etmektir. Bunu kimler yapabilir? Hiç şübhesisiz memleketin ulemâsı yapar. Ulemâsının bugün en mühim vazîfesi budur. Bu muazzam vazîfe duruyorken ulemâ-yı İslâmiyyenin başka bir şeyle meşgûl olması câiz değildir. Çünkü ancak bu sâyede efkâr-ı münevvereyi birleştirmek mümkündür ve ancak bu sâyede felâketin mâhiyet-i hakîkiyyesini anlamak felâketin tahrîbât-ı mütemâdiyyesinden memleketi kurtarmak için onu tedâkîk ve tasnîf ederek erbâb-ı ihtisâsin dest-i tedâvîsine teslîm etmek kâbîldir.

Öyle ise bizim bütün bu hâllerimiz, bütün bu gafletlerimiz, bu dalâletlerimiz, felâket-i umûmiyyenin temâdî ve tevessüünü te'mîn eden bütün bu yolsuzlukların menşî-i asılısı birdir!...

Milletin evân-ı ihtiâzârında vesâil-i iftirâkı artırmaya çalışmak, milletin mukadderâtı hakkında son sözlerin söyleneceği bir zamanda mevcûdiyetimiz nâmına ciddî ve müsmîr bir teşebbüste bulunmamak, milletin vakâr ve haysiyetini müdâfaa etmek iktizâ ettiği zamanda buları izâle etmek gibi bir takım ef'âl ile arbâ esnâsında gösterilen insâfsızlıklar, zulümler ve fesâdların menbaî bir değil mi? Eğer bir se bu menbaî kurutacak yegâne kuvvet imân ve ahlâk kuvvetidir. O hâlde ulemâsının vazîfesi esâsen efrâd-ı ümmetin kalbinde râsîh olan bu kuvveti mazhar-ı inkişâf etmektir. Bunun ne ile kâbil olduğunu hemen düşünmek bunun meydana gelmesi için teşkilât-ı

lâzîmeyi te'sîs etmek, dakîka fevt etmeksiz bu kuvvetin günden güne teâlîsini te'mîn etmek ve bu uğurda hiçbir fedakârlıktan çekinmemek lâzımdır.

İşte ulemâ-yı İslâmı böyle bir sâha-i faâliyet bekliyor. Bu sâhada milletin esâs-ı salâh ve necâti kurulucaktır. Ümmet-i İslâmiyyenin en derin ihtiyâci budur. Çünkü millet ancak bu sâhada birleşecek, bu sâhada kuvvetlenecek ve yola girecektir. Orada vezâifini öğrenecek ve onları ibkâya kesb-i iktidâr edecektir.

Bütün bu tezebzübleri, teseyyübleri istîsâl edecek yegâne kuvvetin bu olduğu taayyün ettikten sonra bu kuvvetin inkişâf ve teâlîsi için çalışmayarak [58] başka şeylerle uğraşmanın fâidesi değil, zararı, hem de tehlike-li, vahîm zararları olduğu tebeyyün eder.

Felâketin aslını bırakıp da dallarını ve filizlerini budamakla şerrinden kurtulmanın imkânı yok iken asıldan sarf-ı nazarla teferruat ile uğraşmak abestir. Nitekim felâketin aslı gözümüzün önünde dururken onu başka vadilerde taharrî etmek pek muzırdır. Bizim yapacağımız en büyük iş felâket-i umûmiyyenin menbâını seddetmek onun cereyânını kurutmaktır. Bunu ancak yukarıda beyân ettiğimiz vechile îmân ve ahlâk kuvvetiyle yapabiliyoruz. Bu kuvvetin inkişâfına hizmet edecek olanlar ulemâ-yı İslâmiyyedir. Bunlar vazîfelerini ifâ ederlerse bu keşmekeş zâil olur. Erbâb-ı liyâkat işi ele alır. Herkes dâire-i ihtisâsında memlekete hizmet eder. Ve böylece memleket kurtulur!

Ömer Rıza

TARIHÎ MÜHİM BİR VESİKA-İ SİYÂSİYYE

Hükümet-i Seniye tarafından 12 Şubat 1919 tarihinde İstanbul'da İngiltere, Fransa, Amerika ve İtalya Fevkâlâde Komiserine tevdî' olunan muhtıra:

Boğazların serbestîsi – Avrupa ve Asya-yı Osmanî'de ekseriyet-i azîme müslümanlarda resmî istatistiklerin muhteviyâti – Fransa'nın "Sarı Kitap"ı İngiliz Ansiklopedisi ve diğer ecnebî eserlerin şâhâdeti – Memleketlerimiz hakkında Ermenilerin gayr-ı muhik talepleri – Ermeniler bir milyon müslüman katlettiler – Ermeni mes'elesinin sûret-i halli – Vekâyi'-i mü'elli-menin tahkîki için beyne'l-milel bir hey'et-i tahkîkiyye – Vilâyât-ı Arabiyye'ye muhtâriyet-i idâre – Kongre lüzumu

Beyne'l-müttefikin konferans; cihâna, adâlet ve milletlerin serbestî-i inkişâfi esâsına müstenid devamlı bir sulh ve daha iyi bir âtî te'mîn etmeye ma'tûf bulunan ve bütün milletlerin mukadderâtını mevzû'-ı bahs edecek olan mesâ'i-i istihzâriyyesine başladığı sırada Hükümet-i Seniye-i Osmâniyye kendisine müteallik bazı mesâ'il-i mühimme hakkında nokta-i nazarını muhtasaran konferansa iblâg etmeyi cümle-i vezâifinden addeder.

Bâbîâlî, İngiltere, Amerika, Fransa ve İtalya gibi dûvel-i mu'azzama zimâmdârânının, uhdelerine düşen büyük ve necîb vazîfenin devletlerin teşekkülât ve tensîkât-ı müstakbelelerini Reis Mösyo Wilson tarafından tanzîm edilip bütün milletler tarafından ittifâk-ı ârâ ile kabûl edilmiş bulunan prensiplere müsteniden vücûda getirmeye kat'iyen azmetmiş oldukları kanâatindedir. İmdi necîb ve âlî-cenâb bir kalb ve mütefevvik bir zekânın mülâhazât-ı müstekmilesi semeresi olan mezkûr prensiplerden biri Devlet-i Osmâniyye'ye dâirdir, o da sudur:

"Devlet-i hâzîra-i Osmâniyye'nin Türk olan aksâmına masûniyet ve hâkimiyet-i kâmile te'mîn olunacaktır. Fakat diğer cihette, el-hâletü hâzihî bu devletin zîr-i idâresinde yaşayan sâir milletlerin mevcûdiyetleri sûret-i kat'iyede taht-ı te'mîne alınacağı gibi muhtâriyetlerini

bilâ-mâni'a inkişâf ettirmek vesîlesi de kendilerine bahsedilmelidir.

"Boğazlar sûret-i dâimedede açılacak ve beyne'l-milel zîmânlar tahtında, bütün milletlerin sefâin ve ticâreti için serbest bir memer teşkil edeceklerdir."

Bu prensibin ikinci fikrası, Hükümet-i Osmâniyye pâ-yitaht-ı devletin müdâfaasını te'mîn için lâzım gelen tedbirleri ittihâz etmekle beraber, vakt-i sulhta olduğu gibi vakt-i harbde dahi bil-cümle memleketlerin ticâreti için Akdeniz ve Karadeniz boğazlarında serbestî-i sefâinin sûret-i dâimedede te'mîni lüzümunu tamamıyla takdîr etmektedir.

Bu mes'elenin teferruatı, Hükümet-i Osmâniyye'nin müstakbel kongreye arz etmek tasavvurunda bulunduğu mütâlebât-ı meşrû'ası nazar-ı i'tibâra alınarak, hall ü tanzîm edilebilir.

Prensibin mûcez şekliyle birçok noktaları ihtiyâ eden birinci fikrasına gelince: Hükümet-i Seniye, mülâhazât-ı âtiyyeyi Hey'et-i murâhhasasının takdîr-i âlisine arz etmekle mübâhîdir. Bu mülâhazalar bit-tabî' Sulh Kongresi'nin ictimâ'larında mevkî'-i müzâkereye vaz' olunarak tavzîh ve ikmâl edilmeye muhtâctırlar.

Reis Wilson cenâblarının prensipleri nokta-i nazarından memâlik-i Osmaniyye iki büyük kisma ayırlabilir: Avrupa ve Asya'da kân Türk vilâyetleri ile vilâyât-i Arabiyye.

Fakat Türk vilâyetleri miyânîna Avrupaca "Ermeni vilâyetleri" ünvanı verilen Vilâyât-ı Şarkiyeye dâhil bulunduğundan ikinci bir taksîm ile bu vilâyetleri ayrıca tedkîk etmek münâsibtir.

Birinci zümreye dâhil bulunan Türk vilâyetleri bunlardır.

Avrupa'da: Rumeli ve Anadolu cihetlerindeki tevâbiyle beraber İstanbul Vilâyeti'ni teşkil eden pâyitaht, Balkan Muhârebesi'nden sonra 1914'de bir kısmı (Garbî Trakya) Bulgaristan'a ilhâk olunan Edirne Vilâyeti.

Asya'da: Hûdâvendigâr, Aydın, Kastamonu, Konya, Ankara, Adana, Haleb, Musul ve Trabzon vilâyetleri ile Eskişehir, Antalya, Kayseri, Kütahya, İçili, Niğde, İzmit, Menteşe, Bolu, Canik, Çatalca, Karahisar, Kal'a-i Sultaniye, Karesi, Urfa ve Maraş müstakil livâları ve Bozca, İmroz, Meis, Midilli adaları ve sevâhil-i Osmâniyye boyundaki sâir adalar.

Birkaç ada istisnâ edilirse bütün bu vilâyetlerde Türk ahâlinin azîm bir ekseriyet teşkil ettiğini hem kable'l-harb yapılan ihsâiyât-ı resmiyye ve hem kezâ kable'l-harb, memlekette tetebbuâtta bulunan ecnebiler tarafından vücûda getirilen istatistikler isbât etmektedir. (Lâhikalara mürâacaat)

1897'de Ermeni mesâiline dâir Paris'de neşrolunan "Sarı Kitap"ın ikinci sahîfesinde anâsır-ı muhtelifenin sûret-i tevzî'ine dâir yapılan tedkîkât-ı amîka neticesinde Ermenilerin Devlet-i Osmâniyye'nin hiçbir vilâyetinde ekseriyeti teşkil etmediği i'tirâf olunmaktadır.

Ihsâiyât-ı resmiyyeye nazaran bu Anadolu vilâyetlerinin ahâlîsi ber-vech-i âtidir.

9.291.346	Müslüman	Yüzde 85
1.014.612	Rum	Yüzde 9
542.575	Ermeni	Yüzde 5
93.364	Yahudi, Ecnebî, Muhtelif	Yüzde 0,8

[59] Fransız hûkûmeti tarafından neşrolunan erkâm-ı ihsâiyye (Sarı Kitap-1897, Ermeni Mesâili sahîfe 1-9) ki Mösyö Vitali Cuinet tarafından 1892'de Paris'te neşrolunan "Anadolu, (Türki Dazi)" ünvanlı eserdeki erkâmından pek farklı değildir, ahâlîyi ber-vech-i âti taksîm ve tevzî' etmektedir:

7.204.824	Müslüman	Yüzde 81,6
912.458	Rum	Yüzde 10,3
443.713	Ermeni	Yüzde 5,3
261.331	Yahudi, Ecnebî, Muhtelif	Yüzde 2,8

Bu erkâm; bir dereceye kadar hîristiyan patrikhânele-

ri tarafından verilip binâenaleyh anâsır-ı gayr-ı müslime hakkında mübâlağalı mu'tayâta istinâd etmekle beraber tefsîre mahal bırakmayacak derecede belîgdirler.

Yâlnız bazı Yunan mehâfilinin bir Rum ekseriyeti görmek zu'munda bulundukları İstanbul, Edirne (Garbî Paşaili dâhil olarak), Aydın ve Hûdâvendigâr vilâyetlerinde Türk ve Rum ahâlinin ber-vech-i âti terekküb eylediğini zîr etmek münâsibtir:

Ihsâiyât-ı resmiyyeye nazaran:

İstanbul Vilâyeti (Çatalca Sancağı ile)	Müslüman	586.482	Yüzde 59,7
	Rum	242.559	Yüzde 25
Edirne Vilâyeti (Garbî Trakya ile)	Müslüman	722.862	Yüzde 62,6
	Rum	310.932	Yüzde 26,7
Aydın Vilâyeti	Müslüman	1.437.983	Yüzde 79
	Rum	319.020	Yüzde 17
Hûdâvendigâr Vilâyeti	Müslüman	1.555.503	Yüzde 84,8
	Rum	184.424	Yüzde 9,9

Sarı Kitap'a nazaran:

İstanbul ve Edirne vilâyetleri hakkında Sarı Kitap'ta ma'lûmât yoktur.

Aydın Vilâyeti	Müslüman	1.093.334	Yüzde 78,2
	Rum	208.283	Yüzde 19,9
Hûdâvendigâr Vilâyeti	Müslüman	1.296.595	Yüzde 79,7
	Rum	230.711	Yüzde 14,1

Bu vilâyetlerin esâslı bir sûrette Türk oldukları mûcib-i tereddüd olamayacağı ve zâten hiçbir zaman bî-taraflarca inkâr olunmadığı cihetle bu havâlîlere Wilson Prensipleri'nin tatbîki yani ekalliyetlere serbestçe inkişâf hakkı te'mîn olunmakla beraber hâkimiyet-i Osmâniyye'nin sûret-i mutlakada idâmesi zarûridir.

Hükûmet-i Osmâniyye, ahâlî-i hîristiyanîyenin harsî inkişâflarına hiçbir zaman mâni' olmadığını iddiâ etmek ve bunu isbâta muktedir olmakla beraber Suh Kongresi tarafından memâlik-i muhtelife ekalliyetleri hakkında sûret-i umûmiyyede kararlaştırılacak husûsâtın ahâlî-i mezkûreye de teşmîlini kabûle müheyyâdir.

Bu nokta takarrûr ettikten sonra, bir parça karışık olan Vilâyât-ı Şarkiyeye (Diyarbekir, Ma'mûretülazîz, Van, Bitlis, Erzurum, Sivas) mes'elesine geçilebilir.

Bâlâda zikri geçen istatistiklere nazaran yekdiğeriyle sıkı sıkıya müttehid ve muhtelit bulunan Türk ve Kürdlerden mürekkeb ahâlî-i İslâmiyye bu havâlîde de ekseriyet-i azîmeyi teşkil etmektedir.

Vilâyât-ı Sitte'ye dâir ihsâiyât-ı resmiyye:

Müslüman	3.040.891	Yüzde 79
Ermeni	636.306	Yüzde 16,5
Anâsır-ı muhtelife	162.352	Yüzde 4,5

Sarı Kitap istatistiklerine nazaran:

Müslüman	2.669.386	Yüzde 73,5
Ermeni	666.435	Yüzde 18,5
Anâsır-ı muhtelife	272.511	Yüzde 7,5

Bazı Ermeni mehâfilinde Adana (Kilikya) ve Trabzon vilâyetleri hakkında da hukûken olamasa bile bir tedbîr-i münâsib şeklinde bazı müddeâyât dermiyân edilmekte bulunduğuundan bu iki vilâyete dâir ihsâiyâtın ayrıca zikri münâsibtir.

Resmî ihsâiyât:

Trabzon Vilâyeti	} Müslüman	1.182.078	Yüzde 78
		68.813	Yüzde 4,5
Adana Vilâyeti	} Ermeni	443.937	Yüzde 85,9
		58.027	Yüzde 11,2

Sarı Kitap'a nazaran:

Trabzon Vilâyeti	} Müslüman	806.700	Yüzde 77
		47.200	Yüzde 4,5
Adana Vilâyeti	} Ermeni	234.450	Yüzde 85
		97.450	Yüzde 24

Bundan başka İngiliz Ansiklopedisi (On birinci tab', cild 11, sahîfe 564) Ermenilerin en müsâadekâr tahmînlere nazaran yüz elli dokuz kazâdan yalnız dokuz kazâ veya nâhiyede (Van civârında yedi ve Muş civarında iki) ekseriyet teşkil ettiğlerini kaydettikten sonra dokuz Türk vilâyetinin (Erzurum, Van, Bitlis, Harput, Diyarbekir, Sivas, Haleb, Adana ve Trabzon) altı milyona bâliğ olan nüfusunun ber-vech-i âtî inkisâm ettiğini ilâve etmektedir.

Ermeni	913.875	Yani Yüzde 15
Sâir anâsır-ı hıristiyaniyye	632.875	Yani Yüzde 11
Müslüman	4.453.250	Yani Yüzde 74

Aynı menbaa nazaran en ziyâde nisbetté Ermeni bulunan ilk beş vilâyette mecmû'-ı nüfus 2.642.000 râdde-sinde olup bunlardan:

633.250	Yani Yüzde 24	Ermeni
179.885	Yani Yüzde 7	Diğer anâsır-ı hıristiyaniyye
1.828.870	Yani Yüzde 69	Müslümândır.

Bu erkâm vilâyat-ı mebhûse ahâlîsinin ekseriyet-i azîmesinin müslüman olduğunu ve Ermenilerin her yerde ekalliyette kaldıklarını sûret-i kat'îyyede isbât etmektedir.

Hükûmet-i Seniyye-i Osmâniyye, bu vilâyetlere verilmesini der-pîş ettiği şekl-i siyâsi hakkındaki mütâlaâtını düvel-i mu'azzama-i mü'telifeye arz etmezden evvel bu havâlinin ahvâl-i hâzırası hakkında hey'et-i murahhasasının nazar-ı dikkatini celb etmeyi bir vazîfe addeyler.

Bâbîâlî, bu muhtıradada ne vilâyat-ı mezkûrede tahadüs eden vekâyi'-i müessifenin tâfsîlâtına girişmek ve ne de cinâyetler irtikâb eden bazı Müslüman ajanların derece-i mes'ûliyetini tâhfîf etmek niyetinde değildir. Yalnız

İspanya, İsviçre, Danimarka, Felemenk ve İsveç hükü-metlerinden beyne'l-milel muhtelit bir komisyon teşkil etmek ve Türk ve Ermeni murahhaslarının da muâvenetiyle bu vekâyi'-i müellimedede gerek Müslüman ajanları ve gerek Ermeni komitelerinin hisse-i mes'ûliyyetini ta'yîn etmek üzere murahhaslar ta'yîn etmelerini ricâ ettiğini düvel-i mu'azzama-i mü'telifeye ihbâr eder.

Ma'amâfih salâhiyetdâr mehâkim tarafından ta'kîb edilmekte bulunan bu birinci zümrenin derece-i mes'ûliyyeti ne olursa olsun, hükümet-i Osmâniyye kat'îyyen te'mîn edebilir ki tehcîr tedâbîrinden evvel ve bâ-husûs Vilâyat-ı Şarkiyye'nin Çar orduları tarafından istîlâsından sonra Ermeni çetelerinin bir milyonu mütecâvîz müslüman katlettikleri bî-taraf şehâdetler ve hatta Rus ümerâ-yı askeriyyesinin raporlarıyla (Lâhika-A) müeyyed ve muhakkak bir vak'adır.

Ahâlî İslâmiyyenin bir kîsm-ı mühimmi, katl-i âm-dan kurtulmak için dağlara ve yahud el-ân sâkin bulundukları vilâyat-ı mütecâvireye ilticâ etmişler ve tekmîl memleket Rus askeri ve bâ-husûs mezkûr Ermeni çete-leri tarafından o mertebe tâhrîb edilmiştir ki hâl-i hâzırda tâhrîbâttan masûn kalmış bir şehir, kasaba veya köy [60] yok gibidir ve askerleri tarafından ahîren işgâl edi-len Kafkas aksâmında Ermeniler tarafından bu faâliyet-i meş'ûmeye el-ân devam edilmektedir. (Lâhika-B)

Sâlîfu'z-zikr beyne'l-milel komisyon ahvâl-i mebsûta-yı bit-tabî' yerlerinde tahkik ve tasdîk edecktir.

Bu vekâyia Ermeni ve Müslüman unsurların nisbetini irâe eden istatistiklere nazaran vilâyat-ı mezkûrede hakâ-yîk-ı ahvâle mutâbık ve adâlete muvâfîk bir hâl te'sîsi zîmnâda vârid-i hâtîr olan suver-i tesviye-i muhtelifenin tedâkîki münâsib olur.

Bazı Ermeni mehâfilî tarafından Kafkas'tan Kilikya'ya müntehî büyük bir Ermenistan vücûda getirmek seklin-deki sûret-i tesviye bit-tabî' şâyân-ı kabûl değildir. Zira böyle bir Ermenistan teşkili Wilson Prensipleri'ne mugâ-yir olur.

Beş milyonu mütecâvîz ahâlî-i İslâmiyye birkaç yüz bin Ermeniye tâbi' bırakılamayacağı gibi böyle bir hâlin dâimî iğtişâslara ve kanlı musâraalara münçer olması zarûrîdir ki düvel-i mu'azzama-i mü'telifenin hissiyât-ı insâniyetperverânelerinin ve vilâyat-ı mezkûre ahâlîsinin ve bâ-husûs Ermeni ekalliyetinin te'mîn-i menâfiî zîm-nâda bu gibi netâyicden ictinâb arzusunda bulunmaları tabîîdir.

Böyle bir sûret-i tesviye adâlete münâfî ve imkânsız olduğu cihetle diğer iki ihtimâl vârid-i hâtîr olur.

1-Ekalliyetin hukûku ve serbestî-i inkişâfi te'mîn olunmakla beraber ahâlîsinin ekseriyet-i azîmesi müslüman olan vilâyat-ı mezkûrede hâkimiyet-i Osmaniyyenin idâmesi.

Bu takdîrde mezkûr vilâyetlerin bil-cümle Müslüman ve Ermeni ahâlîsi tekrar eski yerlerinde iskân olunacaktır.

2-Kafkas'ta teşkil olunan Ermeni Cumhûriyeti'nin hâl-i hâzırda orada bulunan bil-cümle Ermeni mültecileri ile Zor Sancağı'na teb'id olunan Ermenilerin geniş bir sûrette iskânına müsâid bir şekilde tevsîi.

Bu hâlde, Ermeni Cumhûriyeti'nin eski ve yeni arâzîsinde bulunan müslümanların hâkimiyet-i Osmaniyyede kalacak vilâyetlere hicret etmesi.

Bir İsviçreli murahhasın taht-ı riyâsetinde aynı mikdârda Türk ve Ermeni murahhaslardan mürekkeb muhtelit bir komisyon iskânı îcâb eden Ermenilerin adedini ve Devlet-i Osmaniyye'de mâlik oldukları arâzînin vüs'atini nazar-ı i'tibâra alarak Ermenistan'a verilmesi lâzım gelen arâzînin vüs'atını ta'yîn edecektir.

Muhârebe esnâsında Çar orduları ve Ermeni çeteleri tarafından işgâl olunan vilâyâtta şehir, köy her şeyin tahrîb edilmiş bulunduğu ve gerek müslüman ve gerek Ermeni ahâlînin yeniden iskâna muhtâc olduklarına nazaran ikinci ihtimâlin her nokta-i nazardan daha amelî bir kıymet-i tatbîkiyesi vardır.

Her hâlde mes'eleyi, bu havâlîde müsâlemet ve intizâmi müstakirran te'mîn edecek şekilde bir sûret-i tesviyeye rabt etmek gibi bir sebeb-i rüchâni arz etmektir.

Hükûmet-i Seniyye, düvel-i mu'azzama-i mü'telifeının bu sûret-i tesviyeyi kabûl edecekleri ümidiñdedir. Vilâyât-ı Arabiyye'ye gelince bir cihetten bunları asırlardan beri devletin aksâm-ı sâiresiyle pek sıkı bir sûrette tevhîd eden revâbit-ı siyâsiyye, dîniyye, ictimâiyye ve iktisâdiyye ve Arabların sûret-i umûmiyyede, taht-ı saltnata karşı ibrâz etmekten fâriğ olmadıkları ihlâs ve sadâkat-ı samîmiyye diğer cihetten bu kavmin daha serbest bir sûrette harsî ve ictimâî inkişâf-ı hukûku nazar-ı i'tibâra alınarak vilâyât-ı mezkûreye vâsi' bir muhtâriyet bahş edilmelidir.

Bu sûret-i tesviye, Arablara, tabîi bir tekâmul dâire-sinde bil-cümle iktisâdî ve harsî sâhalarda rahatça inkişâf etmek, hürriyetini te'mîn etmek ve bununla beraber fiilen müstakil bulundukları devirlerde kendilerini dâimâ tefrikaya düşüren münâza'ât-ı dâhiliyyeye mahal bırakmamak fevâidini câmi'dır. Birçok misâller arasında yalnız birini zîkr ederek Yemen Arabları hatıra getirilebilir ki ma'lûm olduğu üzere bir asır evvel, kabâil-i muhteli-fe arasındaki kanlı münâzaalara hitâm vermek emelyile kendiliklerinden Devlet-i Osmaniyye'nin hâkimiyet-i fi'liyesi altına girmeye karâr vermişler ve Harb-i Umûmî esnâsında devletin aksâm-ı sâiresiyle temâsı külliyyen gâib ettiler hâlde Hilâfet'e merbûtiyet-i sâdikânelerini muhâfaza etmişlerdir.

Arabistan ahvâline vakîf olanlarca, Devlet-i Osma-

nîye'nin havâlî-i muhtelifesindeki Arablar tarafından bir kabile veya bir mahallin hüküm ve tefevvuku kabûl edilmesinin imkânsızlığı müsellemdir. Şerâ'it-i ânife dâiresinde yani vâsi' bir muhtâriyet ile hâkimiyet-i Osmaniyye'nin idâmesi –adâlet ve akvâmin hürriyeti uğrunda harb eden düvel-i mu'azzama-i mü'telife Arabistan'a karşı hiçbir emel-i ilhâk beslemedikleri cihetle– bu havâlîde nizâm ve müsâlemetin yegâne zîmânıdır. Bâbiâlî, Suh Konferansı'na arz ettiği sûret-i tesviyenin bu havâlîde refâh ve müsâlemetin te'mîni için yegâne çâre olduğuna tamâmiyla kâni'dir.

Hükûmet-i Seniyye, mes'eleyi hakkıyla tedkîk ettikten sonra, düvel-i mu'azzama-i mü'telife tarafından mülâhazât-ı sâlifenen isâbeti teslim olunacağı kanâatindedir.

Bundan başka gerek Arabistan'da ve gerek Vilâyât-ı şarkiyye ve tekîl Trakya'da bî-taraf devletler murahhaslarından mürekkeb bir komisyon tarafından alâkadâr murahhasların yardımıyla ve her türlü zîmân ve te'mînâti câmi' bir sûrette ârâ-yı âmmeye mûrâcaat edilerek bir plebisit yapıldığı takdîrde âmâl-i millîyye gayr-ı kâbil-i itirâz bir sûrette tezâhür eder.

Bütün bu sebeplerden dolayı düvel-i mu'azzama-i mü'telifenin bu mesâil-i vahîme ve bir muhtîrada ta'dâdi mümkün olmayan mesâil-i sâire hakkındaki mukarrerâta isti'câl etmeyecekleri ve bil-cümle memleketlerin murahhaslarından terekküb edecek kongrede bu mes'eleden nasafet ve hayrhâhî ile tedkîk ve tezekkûr edilecekleri kanâat-i kat'iyyesindedir.

Düvel-i mü'telifenin vücûda getirmek istedikleri âdil ve müstakar bir sulh ancak böyle bir kongre müzâkerâtından tahsîl edebilir ve Hükûmet-i Seniyye, düvel-i mezkûrenin hissiyât-ı sâfiyye, insâniyetkârâne ve hayrhâhânelерinden, bu mesâilin adâlet ve nasafet dâiresinde halledilmemelerine bir ân bile ihtimâl vermeyecek derecede mutmaindir.

İstanbul 12 Şubat 1919

HILÂFET-İ İslÂMIYYE

Mesâil-i İslâmiyenin en mühimlerinden olan Hilâfet mes'elesi hâl-i hâzırda bil-cümle memâlik-i İslâmiyyede, İslâm muhîtlarinde mevzû'-ı bahs ve münâkaşa olmaktadır. Hicâz Emîri Şerîf Hüseyin Paşa her ne kadar İttihâd Hükûmeti'ne iğbirâr hâsil ederek i'lân-ı istiklâl ile kendisini sultân diye telkîb etmiş ise de bu ana kadar Hilâfet ve halîfelik mevzûunda hiçbir iddiâda bulunmamış, hatta Hicâz Hükûmeti nâmine da oğlunu Suh Konferansı'na ale'l-âde bir hükûmet mümessili sıfatıyla i'zâm etmeyi de nazar-ı dikkatten dûr tutmamıştır. Emîr-i

müşârun-ileyh bu mes'elenin nezâketini, inceliğini herkesten ziyâde takdîr eder.

Bidâyet-i İslâmiyet'te ve Fahr-i kâinât aleyhi efda-lü't-tahîyyât efendimizin irtihâllerinden sonra bu mes'ele beyne'l-müslimîn, sahâbe-i gûzîn rîdvânullâhi aleyhim ecmaîn hazerâtınca uzun uzadı nazar-ı teemmüle alınarak en sonra şûrâ-yı ümmetin ârâ-i sâibe ve efkâr-ı sâkibesince pek bî-tarafâne hall ü tesviye edilmiş, bu makâm ve mansib-ı celîl en ziyâde ehil ve küfüv olan zâta tevcîh ve tefvîz kilinmiş ve bu noktada kâffe-i müslimîn ittihâd ve ittifâk eylemişlerdi.

Gerek Hulefâ-yı Râşîdîn devrinde, gerek daha sonraları hep bu esâs [61] ve usûle tebaiyyet edilmiş ve keyfi olarak hiçbir şahîs veya sultân bu keyfiyeti benimsemeye cesaret edememiştir.

Hatta Muâviye'nin vefâtından az bir müddet evvel bu makâmı kendi oğlu Yezid'e tevdî etmek arzusunda bulunduğu sırada azîm kıl ü kâllerin husûlüne sebebiyet verilmiş ve cebr u ikrâh ile Muâviye'nin yalnız etraf ve a'vâni buna muvâfakat eyledikleri hâlde sâir müslimîn bu işin ehil ve müstahîkki olarak Hazret-i Seyyidü's-şü-hedâ Hüseyin ibni Ali'yi tanıyıp ona bey'at etmek için kendisini Medîne'den Küfe'ye da'vet etmişler ve Yezid'in nazar-ı dikkatini bu nâzik mes'elede celb eylemişlerdi. Bin-netîce Yezid sâika-i hîrs u câh ile Kerbelâ vak'a-i dil-sûzuna meydan vererek ile'l-ebed ehl-i İslâm'ın bugz u nefretlerini kendi aleyhinde celb eyledi.

Hulefâ-yı Benî Abbâs zamanında da az çok bu Hilâfet mes'lesi tahrîk edilmiş ve Halîfe Me'mûn muttasif olduğu mezâyâ-yı ilmiyye ve ahlâkiyye noktasından bî-tarafâne muhâkemât neticesinde bu makâmı ehlîne tevdî eylemeyi tensîb eylemiş ve kendi hânedânının kîn ve intikâmını da'vet edinceye kadar sebât göstermişidi. Halbuki Me'mûn neseb ü haseb i'tibâriyla Benî Hâsim sülâlesinden ve sîhriyet hasebiyle Resûl-i Ekrem'in amcazâdelik şerefiyle de mübâhî ve müftehir iken Hilâfet'i daha ehak ve elyak bir zât-î âlîye tefvîz ve bu ağır yükün altından tahlîs-i girîbân etmeyi tercîh eylemişidi.

Böylece Hilâfet ârâ-yı âmme-i müslimîn ile şahîstan şahsa, zâtta zâtâ, hânedân[dan] hânedâna intikâl ederek tâ Sultân Selim'e varıncaya kadar bu emânet ve makâm-ı mu'allâ, bütün müslümanların re'y ve intihâbiyla tefvîz edilemiş ve en sonra hânedân-ı Âl-i Osman içinde yerleşip kökleşmiştir.

İmâm-1 Mâverdî hazretlerinin *Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn* kitâb-ı müstetâbında bu Hilâfet mes'lesi ve şerâiti ledünniyâtiyla tedkîk edilmiş ve şerâiti hakkında da birçok îzâhâtta bulunulmuştur.

Hamden sümme hamden bu Hilâfet Âl-i Osman hânedânına intikâl olunalıdan beri umûm âlem-i İslâm bu

tevcîh-i vecîhe muvâfakat ederek bu ana kadar da bu husûsta hiç –hatta pek cüz'î– bir söz de geçmemiş ve yüzlerce senedir ki Hilâfet bu sülâle-i necîbede temerkûz etmiştir. Hulefâ-yı Âl-i Osman Hilâfet mes'lesi son derece ehemmiyet vererek, şerîat ve diyânet-i mübecce-le-i İslâmiyye hâricinde ve hilâfında kendilerinden hiçbir hareket sudûr etmemiş, bilakis emr-i diyânet ve şerîatte, icrâ-yı ahkâmda vecîbe-i nasafet ve adâleti yerine getirmış, Ka'betullâh ile Ravza-i mutahhara-i nebeviyyenin şî'âr-ı ihtirâm ve tevkîri husûsunda pek riâyetkârâne bir sûrette davranış (Hâdimü'l-Haremeyni's-Şerîfeyn) ünvanıyla i'lân-ı fahr u mübâhât eylemişlerdir ki bu ünvan-ı mübecce'l yüzlerce seneden beri âlem-i İslâm'ın her tarafında muhterem bir vaz'iyette her Cuma farîzasından sonra simâh-ı ehl-i İslâm'a îsâl edilmektedir. Bundan mâadâ Hulefâ-yı Âl-i Osman gerek emâkin-i mukaddese-i İslâmiyyeye, gerek hânedân-ı Risâlet-penâhîye mensûb olan şürefâ ve sâdât-ı kirâm hazerâtı hakkında pek mültefitâne ve müteveccihâne bir hürmetle bu ana kadar muâmele ve mücâmelede bulundukları, beytül-mâl-ı müslimînin si'a-i mâliyyesi nisbetinde terfîh ve tescîrlere bezl-i gayret eyledikleri târihen sâbittir. Kavm-i necîb-i Arab'a gelince onlar dâîmâ hânedân-ı Âl-i Osman tarafından mazhar-ı sahâbet ve himâye olmuşlardır. Bu ana kadar İslâmiyet uğrunda her türlü mâddî ve ma'nevî fedâkârlıklarda bulunup mütecâvizlere karşı sîrf İslâmiyet'i müdâfaa maksad-ı âlîsiyle göğüs geren Hulefâ-yı Âl-i Osman bi-hakkın bu ünvan-ı celîl ve makâm-ı mu'allâya kesb-i ehliyet ve istihkâk eylemiş, sahâif-i târîh-i İslâm'ı vesîle düştükçe menâkib ve mefâhir ile tezâyîn buyurmuşlardır.

Selâtîn-i Âl-i Osman gerek kendi tebaaları olan müslümanlara, gerek uzak mesâfelerde bulunan ihvân-ı dîne karşı bu vazîfe-i İslâmiyyelerini hakkıyla ifâ eylemişler ve bu noktadan aslâ bir kusûrları görülmemiştir.

Biz bu makâlede Hicâz'ın vaz'iyet-i coğrafiyesi ve müstakbeldeki nûfûz ve mevkii hakkında şimdilik hiçbir şey söylemek istemiyoruz. Fî yevminâ hâzâ sözler tartılı ve kalemler mahdûd bir cevelângâhda icâle edilmek mecbûriyeti bulunduğuundan mütâla'ât-ı mahsûsamızı vakt-i âhara terk ile yalnız Hilâfet hakkında beyân-ı mütâla'a ediyoruz.

Esâsen Hilâfet'i bir âile-i İslâmiyyeden intizâ' ve diğer bir sülâleye tefvîz etmek için orta yerde birçok vesâil ve delâlin mevcûdiyet ve isbâti elzem bulunduğuundan mâadâ bu bâbda bil-umûm müslümanların da min gayri cebrin ve ikrâhin serbestâne bir sûrette buna ikdâm ve muvâfakatlarına bağlıdır.

Bugün kemâl-i menn ü şükrânla görüyoruz ki bütün Hindistan müslümanlarının mümessil-i siyâsî ve resmî-

leri olan (All India Muslim-League) –yani Hindistan Müslümanlarının Cem'iyet-i İttihâdiyyesi– gerek bir iki sene evvelki ve gerek bu sene esnâsında ictimâ'larında –husûsile– ittihâd-ı İslâm müzâkereleri mevzû'-ı bahs olan celselerinde, Hilâfet mes'elesini pek ilmî bir sûrette münâkaşa ettikten sonra, bu emr-i celîle selâtin-i Âl-i Osman' dan daha ehak ve evlâ bir kimsenin bulunmadığına dâir son kararlarını ciddiyetle verip keyfiyyeti i'lân etmişlerdir. Âlem-i İslâm'ın erkân-ı mühimmesinden sayılan Türklerin de Hindli kardeşleriyle bu noktada hem-fikir olduklarına şübhе yoktur. Bi'n-netîce ehl-i sünnet ve cemâatin bu husûsta müttefiku'r-re'y bulundukları muhakkaktır.

Bize kalırsa İngiltere Devlet-i fahîmesi bu noktada pek hakîmâne davranışacağı ve kendi tebaa-i İslâmiyyesinin temâyülât-ı dîniyye ve mezhebiyyelerine karşı bir hatt-ı hareket ittihâz etmek istemeyeceği âşikârdır. Bu gibi hissiyât-ı dîniyyeyi rencîde etmemeyi, din ve akide işlerinde bu ana kadar müdâhaleyi tecvîz etmeyen İngiltere siyâseti, tabî'îdir ki müslümanların arzusunu yerine getirmeyi bir nezâket telakkî eyleyecektir.

[62] Fransa'ya gelince, milyonlarca tebaaya mâlik bulunan bu devletin dahi Hilâfet-i İslâmiyye mes'elesinde kaç yüz senelik hukûka mâlik olan Devlet-i Osmaniyye'nin haklarını da nazar-ı i'tibâra almaları iktizâ eder.

İtalya Devleti ise, her hâlde zîr-i idâresinde bulunan Afrika müstemlekâtında yaşayan müslümanların –ki cümlesi Hilâfet'in Âl-i Osman hânedânında kalmasını ez-dil ücân arzu ediyorlar– hissiyâtına hürmet göstereceğine eminiz.

Hâsili bu mühim mes'ele, tamamıyla dînî ve vicdânî bir mâhiyeti hâiz olduğundan İ'tilâf devletleri tarafından bu bâbda resmî hiçbir müdâhale vukû' bulmayacağı, Hilâfet mes'elesinin her sûretle bunca an'ane-i târihiyyeye rağmen Âl-i Osman pâdişâhinden başka bir İslâm reis veya emîrine sîrf keyfi olarak intikâl edilemeyeceği bedîhîdir.

* * *

İSLÂM MEMLEKETLERİNE GÖZ DİKENLERİN İHTİRÂSLARI

Paris'te intişâr eden *Journal* gazetesi Venizelos'un Sulh Konferansı'na tebliğ eyleiği –ve henüz sözlerini bitiremediği– metâlib hakkında bir makâle hasr ve tahsîs eylemiştir ki Venizelos'un bâlâ-pervâzâne müddeayâtı bizim muhîtimizdeki İslâm mehâfilinin nazar-ı dikkatini celb eylemiştir. Biz müslümanlar Venizelos'un iddiâlarını tamamıyla hakk u hakikate mugâyir gördüğümüz gibi,

gerek Bulgar ve gerek Yunan âmâlinin bir esâs-ı ilmî ve millîye ibtinâ olunmadığını da anlıyoruz.

Venizelos'un metâlibi tedkîk edilirse görülecektir ki bu zât yeniden Yunanistan'ı büyütmek istiyor ve eski Filip ve İskender zamanlarını iâde ettirmek arzusunu ta'kîb ediyor. Büyük ve vâsi' hudûda mâlik olacak Yunanistan'ın ihyâsı lafla ve her şeyi benimsemekle kolaydır. Fakat hesâb başına gelince o emeller birer birer kar gibi eriyip gideceğine şübhе yoktur.

Venizelos'a kalırsa Trakya'yı, Adaları –Cezâir-i Îsnâ Aşer'i– Aydın Vilâyeti'ni, Kıbrıs Adası'ni, Arnavutluk'un bir kısmını ve hatta İstanbul'u da almak istiyor. Bu zâta göre tekîl bu yerlerde ekseriyeti Rumlar teşkil ediyor mu! Wilson'un prensibine nazaran da tekîl bu memleketlerin Yunanistan'a bahsedilmesi îcâb ediyor mu!

Venizelos'un yüksekte attığı bu sözlere değil biz Türkiye müslümanları, Bulgarlar da, İtalyanlar da muâriz ve muhâliftirler. Venizelos metâlibini, müddeayâtını hiçbir eser-i ilmî ve ihsâîye tevfikan isbâta kâdir olamadığından, yalnız şâşka-i lisâniyye ile meydana koymuş ve bu kadarla da iktifâ etmeyerek henüz Anadolu hakkında birçok şeyler tasarlamak fikrinde bulunuyormuş!

Venizelos madem ki büyük bir Yunanistan kurmayı kasd ediyor, iyi olurdu ki İran'ı, Turan'ı, Hindistan'ı da istemeli idi. Çünkü büyük Aleksandr bâlâda zîr ettiğimiz memâliki vaktiyle feth etmiş, Dârâ'yı öldürmüştü, İran'ı Aristoteles'in re'yi mücebine mülükü't-tavâif şeklinde kalb ile bi'n-netîce bir yabancı İskanyan sülâlesinin İran'da türemesine yardım eylemişidi. Demek ki oralar da Yunanistan'ın büyük bir hakk-ı müktesebi vardır!

Venizelos bir kere Fransa'nın sarı kitaplarını, İngiliz ansiklopedisini, resmî ihsâîyyâti tedkîk etmek zahmetine katlansayıdı, Trakya, İstanbul ve İzmir'deki yerlerin, nüfûsun, müessesâtın, âbidât-ı dîniyye ve millîyyenin adedini, çokluğunu, örf ve âdâtın ne tarafta temerkûz ettiğini, hars ve lisânın mâhiyetini lâyıkıyla anlamış olsaydı, Paris'teki Avrupa düvel-i mu'azzamasının büyük mümessilleriyle hâriciye nâzırlarının huzûrunda hiçbir esâsât-ı sahîhaya müstenid olmayan ve hadd-i zâtında tuhaf olmakla beraber biraz da mûcib-i hande olan o bâlâ-pervâzâne metâlibi dermiyân etmezdi. Fakat biz Venizelos'u ma'zûr görüyoruz. Zira onun rûhunda "megalô idea" fikrinin icrâ-yı ahkâm etmekte olduğunu pekala biliyoruz.

Venizelos da, kâinât da biliyor ki bu yerlerde –tahayül olunan– o kadar Rum ve Yunanlı yoktur. Rumlarla Bulgarlar bu Trakya kit'asına sâhib olmak için hangisinin diğerinden daha ziyâde nüfusa mâlik bulunduklarını isbâta çalışırken, memleketin en büyük ekseriyetini ekseriyet-i azîmesini teşkil eden bir milleti yani Türk ve İslâm

milletini unutuyorlar yahud unutmak istiyorlar. Güya o yerlerde yalnız Bulgarlarla Rumlar yaşıyormuş gibi davranışıyorlar. Halbuki Trakya'da her unsurdan ziyâde ekseriyeti müslümanlar teşkil eyledikleri gibi mülken ve iktisâden o memleketin sâhib-i hakîkîsi ve oranın cihet-i şarkiyyesinde de bayrakları hâlâ temevvûç etmekte olan hâkim bir millet varsa o da Türkiye müslümanlarıdır.

Trakya'yı bir ucundan diğer ucuna kadar dolaşan ve oralarda da derin tedkîkât ve tetebbu'ât-ı ilmiyye ve lisâniyyede bulunan Fransız ve İngiliz seyyâhları –husûsiyle müteveffâ Lord Bayron cenâbları– açıktan açığa i'tirâf etmişlerdir ki Trakya'da Türk irki, Türk lisânı, Türk ırkı tamamıyla hâkimdir. Yerlilerin yüzlerine bakınca, sîmâyi umûmînin tamamıyla Türk olduğu, en müşkil-pesend olanlarca bile derhal tasdîk, teslîm olunur. Bu dakikada Trakya'da yedi yüz bini mütecâviz Türk ve İslâm bulunduğu hâlde, Rumların iki yüz elli bin ve Bulgarların yüz bini [63] tecâvüz etmediği en son istatistiklerde mukayyeddir. Bu hesâbca Trakya'daki nüfûs-ı umûmiyyenin yüzde yetmişini Türk İslâm, az kısmını Rum ve Bulgarlar teşkil eylemektedirler. Balkan Muhârebesi'nden sonra oralardan muhâceret eden müslümanları da hesâba katarsan, Rum ve Bulgar nüfûsu hiçe sayılacaktır ki mezkûr muhâcirîn el-yevm Edirne Vilâyeti'nde ve köylerinde iskân edilmekte ve yine Trakya dâhilinde bulunmaktadırlar.

Bundan mâadâ nüfûs ve ırk noktalarından sarf-ı nazar, Trakya'daki on milyon tarlanın yedi milyonuna yine Türkler mutasarrîf ve sâhib bulunuyorlar, bu hesâb-ı kat'î ve resmîye nazaran da mezkûr arâzî-i mezrû' anın yüzde yetmişî müslümanlarda ve ancak yüzde on beşi Rumlar da, yüzde on biri de Bulgarların elindedir. Demek oluyor ki bu kî'anın mukadderât-ı iktisâdiyyesi tamamen Türk olan ehl-i İslâm'ın kabzasındadır.

Hars ve medeniyete gelince yine resmî ihsâîyyâta göre Rumların iki tâlî, üç yüz yirmi ibtidâî mektepleri varken, İslâmların on tâlî yirmi beş rûşdî, bin altı yüz ibtidâî mektepleri ve her şeyden ziyâde nazara çarpan câmi'lerle minâreleri vardır ki bu yerlerin İslâmî bir yurt olduğuna en büyük şâhid teşkil ediyor.¹

* * *

AFRİKA AKVÂMI KONGRESİ

Hukük ve şerâit-i medeniyyesinin nazar-ı i'tibâra alınması lüzümuna karâr verilen Afrika'nın 200 milyonu mütecâviz siyahî akvâmi içinde mühim bir kısmı akvâm-ı İslâmiyye teşkil etmektedir. Bilhassa Fransa'nın taht-ı idâresinde olan Senegal, Çat Gölü, Nijer Nehri havâlîsi, Kongo Eyâleti'nin büyük bir kısmı, Afrika-yı Vüstâ'da Vaday mintâkasi gibi yerler hep Dîn-i İslâm ile müsâref olmuş akvâm ile meskûn bulunmaktadır. Bu akvâm o yerleri gezen seyyâhların müttehiden beyân eyledikleri üzere, temeddün husûsunda henüz ihtidâ etmemiş veya misyonerler tarafından tanassur ettirilmiş siyahlara nisbetle pek yüksek bir mertebe hâiz bulunmaktadırlar. Hatta İslâmiyet'in bu kuvve-i sâhire-i temdîniyyesi sâye-sindedir ki dîn-i mübînimiz hiç teşvîk ve tergîbe muhtâc olmaksızın bârika-i şems gibi Afrika'da yayılmakta ve dâhil-i dâire-i envâri olan yerlere derhal medeniyet ve insâniyet şerâiti de birlikte girmektedir. Yalnız bu akvâm merâkiz-i medeniyyeden pek uzak bulundukları cihetle bit-tabî' İslâmiyet'in kendilerine bahşeylediği füyûz-ı i'tilâdan bi-hakkın müstefid olamayarak kavî milletlerin zîr-i idâresine geçmektedirler.

İşte bugün Afrika Akvâmi Kongresi tarafından ref' edilen temenniyât mazhar-ı kabûl olursa bilhassa Afrika'nın en kuvvetli unsur-ı medeniyyeti bulunan ve yarın da başlıca âmil-i selâmeti olacak olan bu milyonlarca din kardeşimizin hukük-ı insâniyye ve siyâsiyyesi bir dereceye kadar te'mîn edilmiş olacak ve bu sûretle âlem-i garb insâniyet ve medeniyet îcâbâtına bi-hakkın riâyet etmiş bulunmak şerefini ihrâz edecktir. Aynı zamanda Afrika'nın milyonlarca Müslüman akvâmının bi'n-nisbe nâil-i refâh olmaları bit-tabî' bizler için de kendi felâketlerimize rağmen, bâdî-i tesellî olmaktan hâlî kalamaz.

(Tasvîr-i Efkar)

* * *

YİNE KÜTÜBHANE VE KİTAPLARIMIZ

Muhterem arkadaşlarından Ferid Bey'in geçen nûşhanâzâdaki makâlesini büyük bir meserretle okudum. Ar-

¹ Buradan yirmi bir satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

tic gençliğin bizde de uyandığını, her gün nümäßigân olan âsâriyla anlıyorum. İctimâî ihtiyâclarımızdan birisi olan kütübhâne ve kitaplarımız hakkında bir makâle yazarak bu mühim husûs hakkında celb-i nazar-ı dikkat eylemeklerinden dolayı kendilerine teşekkür ederim. Sâhib-i makâle, bugünkü kütübhânelerin hâline dâir bildiklerini pek hakiki ve pek ra'nâ bir sûrette yazıyor. Bendeniz de aynı maksad ve gâye [64] tahtında –arkadaşımın makâlesinde noksân gördüğüm bazı şeyleri enzâr-ı umûmiyyeye vaz' edeceğim. Ümid ederim ki Maârif nâzırı paşa hazretleri iki haftadan beri mevzû'-ı bahs olan ve değil gençliğin bütün Osmanlıların efkârını tenvîr, tetebü'lарını tezyîd ve tahsillerini teshîl eder, Kütübhâne-i Umûmîmizin şu hâl-i pejmürdesini nazar-ı i'tibâra alırlar.

* * *

Ferid Bey makâle-i mebhûsesinde, evvelâ kütübhânelerin hâlini tasvîr ettikten sonra Kütübhâne-i Umûmîmize nakl-i kelâmla, intizâmsızlığından, fihristin hem bir tane, hem gayr-ı muntazam olup bir şey aramak için saatlerce beklenildiğinden pek haklı şikâyet ediyor. Biz ona da râzı idik. Şimdi defter bir aydan beri ortadan gâib oldu. Hâfız-ı kütüb efendilere mûrâcaatımızda fihrist Nezâret'e gitti. Orada yazılacak diyorlar... Ne tuhaf! Defter hiç Nezâret'te yazılmış mı? Belki tab' edilir. Bilmem ki maksad nedir?

Sâniyen: Bir takım âsâr-ı nefîsenin tozlarla mestûr, fârelerin dâimî bir ziyâfeti olarak kütübhânenin arka cihetinde metrûk bırakıldığından ve Sami Paşazâde'nin 600 cild kadar vakfedilmiş kıymetdâr âsârından bahsediyorlar. Bu husûs hakkında da bazı izâhât vereyim.

Kütübhâne-i mezkûrun otuz sene evvel tahrîr edilen birkaç defterinden başka fihriste tesâdûf edemezsiniz. Acaba otuz seneden beri kütübhâneye hiçbir kitap idhâl edilmedi mi? diye bir suâl vârid olsa bit-tabî' –bilmeyenler– eğer gelmiş ola idi fihristleri de bulunur, cevâbını verirler. Halbuki mes'ele hiç de öyle değil... Bazı ma'rûf zevât vârisleri tarafından vakfedilen kitapların yekûnunu hemen hemen –zannedersem– altı yedi bine bâliğ oluyor. El-ân da tezâyûd ettiği gibi ayrıca Nezâret nâmına da bunun birkaç misli kitap vürûd etmiştir.

Evvelâ –zannîma göre– yekûnunu on bine bâliğ olan Hâlis Efendi'nin sonra altı bin kadar cildi hâvî a'yândan İbrahim Beyefendi'nin daha sonra –mikdârını der-hâtır edemediğim– Rıza Paşa'nın ehemmiyetli bir takım âsâr-ı nefîsesini hâvî kütübhâneleri iştirâ edildi. Bu yekûna eski senelerden kalma birkaç bin cıld ile en son zamanlardakini de ilâve edersek otuz beş bine karîb kitaplarımızi fihristsiz bulacağız.

Bir aralık Hâlis efendiler alınan kitapların tasnîfi ve beraber getirilen kendi câmekânlarına yerleştirilmek üzere on beş gün kütübhânenin ta'tîl edildiğini hâfız-ı kü-

tüb efendilerden öğrenmişistik. Ta'tîl esnâsında ancak bir kism-ı kalîli tasnîf ile diğerleri hâl-i aslîsine terk edilmişti. Bir gün orada mütâlaa ederken Nezâret'den bir me'mûr gelip nâzırın teftîse geleceğini, binâenaleyh bütün âsârin gayr-ı muntazam dahi olsa câmekânlar vaz'ını söylediğini iştimm. Tabîî bunun üzerine o âsâr-ı atîka ve nefîsenin bir kism-ı kalîli daha tanzîm edildi ise de mütebâkîsî hâlî toz ve toprak içinde öylece duruyor.

Erbâb-ı mütâla'a, onların mütâlaasından da vazgeçti. Acaba Maârif Nezâreti bütçesinden ifrâz ettiği bu binlerce liranın böyle boş boşuna hebâ olup gitmesine acımıyor mu? Atâlet ve ihmalkârlık yüzünden birçok paralar bu kıymetli âsârdan hiç istifâde etmeksiz mahvoluyor. Nezâret bir me'mûr-ı mahsûs i'zâm etse ve bu kitaplar o me'mûrun nezâreti altında birkaç kâtip ile üç beş günde tanzîm ve tasnîf ettirilse erbâb-ı mütâla'a pek büyük istifâde etmiş olurlar. Her hâlde Maârif nâzırı paşa hazretleri bu husûsta büyük bir hizmet ifâ etmiş olacaklarını şübhесiz addederiz.

Dârûlfünûn müdâvimîninden

V. Râmîz

İHTÂR

Kâğıd fiyatının pek ziyâde yükselsi, masârif-ı sâirenin de hayli artmış olmasından dolayı *Sebilürreşâd*'ın hâl-i hâzirdaki fiyatıyla devamî maatteessüf gayr-ı mümkün bir hâle gelmiştir. Bir müddetten beri risâlemizin her nûşası beş kuruştan fazlaya mâl olduğu hâlde mahzâ kâri'în-i kirâmin hâtırlarına bir şey gelmemek mülâhâzâsiyla o zararlara katlandık. Fakat açığımız artık tahammûl olunamayacak, kapatılamayacak bir hâle geldiği cihetle risâlemizin devamını te'mîn maksadıyla bi'z-zarûre tezâyîd-i fiyatâta mecbûriyet hâsil olmuştur. Înşâallâh gerek kâğıd, gerek malzeme-i sâiredeki bu galâ-yı fevkâlâde bir dereceye kadar olsun zâil olur da bu tezâyîd-i fiyatâtuvakkat bir zamana münhasır kalır. Onun için abone bedelâtiyla abone müddetlerinin müntehâ numaralarını da değiştirmiyoruz. Yalnız fiyat on guruş kaldığı müddetçe intişâr eden her nûsha iki numara add ü i'tibâr edilecektir. Ümid ederiz ki *Sebilürreşâd*'ın devâmî intişârına halel gelmemesini arzu eden muhterem kâri'lerimiz bizi bu husûsta ma'zûr göreceklер ve sîrf kendi himmetleriyle yaşayan *Sebilürreşâd*'ı daha ziyâde neşr u ta'mîm ile takviye ve takhîme ibzâl-i himmet buyuracaklardır.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nüshası 10 kuruş,
seneliği 52 nûşadır.)

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfîk âsâr
maâlmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmâa-i İslâmîyyedir

ابعون اهدكم سبیل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

وَالله يهدي من يشاء إلى صراط مستقيم

13 Mart 1919

10 Cemâziyelâhir 1337 Perşembe

13 Mart 1335

Cild: 16 - Aded: 396-7

ESRÂR-I KUR'ÂN

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بَنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً
فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَغْلِمُونَ¹

Cenâb-ı Hakk'a ibâdet ve tâatîn lüzüm ve vücûbunu ayet-i sâbika kullara teblîg ettikten sonra bu âyet de Hâlik-1 zü'l-celâl'in,ulları üzerindeki büyük büyük ni'metlerini serd etmeye başlıyor. Ve yalnız eltâf ve inâyât-1 sübâniyyeyi tezkîre hasr-ı maksad etmeyerek kudret-i ezeliyye âsârı olan bu şeylerin vücûd-ı Hakk'ın sübûtu için mühim birer delîl teşkil etmekte olduğunu, bir takım esbâb ve ilele merbût olsalar da gâye-i mevcûdiyetleri netîce i'tibâriyla yine o fâil-i muhtâr, vâhid-i kahhâr olan zât-ı zü'l-celâlin lütf-ı îcâdına müntehî olduğunu ifhâm ediyor.

Tâ'dâd olunan mevâhib-i ilâhiyyenin birincisi ki arz, bisât şeklinde yaratılmış olmasıdır. Bunun insanlar için ne büyük menâfi'i hayatıyye te'mîn etmekte olduğuna dâir temhîd-i efkâr edilmiş idi. (وَالسَّمَاءَ بَنَاءً) kavl-i kerîmine gelince ma'lûmdur ki kudret-i fâtîra arzi yarattıktan sonra onu, ecsâm hakkında mevzû' kavânîn-i tabî'îyyeden biri olan "tecâzüb" vâsîtasıyla sâbit ve seyyâr diğer kevâkibe rabt etmiştir. Arzin fezâ-yı bî-pâyân içinde hiç mesnede istinâd, maddî ve mahsûs vesâitle ecrâm-ı sâireye irtibât etmekszin tutunabilmesini te'mîn eden sebeb bu câzibe kuvvetinden ibârettir.

Ecsâm, yekdiğere karşı te'sîr-i mütekâbil bahsederek bu sûretle aralarındaki tevâzünün mahfûziyetini ve bi'n-netîce halel ve izmihâlden selâmetlerini te'mîn eden böyle bir kânûnu îcâd eden ise sirf kudret-i bâliqa-i

إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَرْوُلَا وَلَئِنْ² (زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ) Ayet-i kerîme, kevâkib ve onların keyfiyet-i te'lîfi hakkında mebâhis-i felekiyyenin en son kabûl ve bu fennin ulemâsi tarafından arzin her köşesinde icrâ edilen tedkîkât ile teeyyûd etmiş olan nazariyyeleri ihtiyâ etmektedir.

Bugün mertebe-i sübûta vâsil olmuş bir hakîkattir ki arz gibi ecrâm-ı semâviyye de mâyi' veya câmid hâlinde muhtelif maâdinden terekküb etmekte, onlarda da dağlar, dereler, cedveller bulunmaktadır. Bu, böyle olduğu gibi içlerinden bazlarının sâkin olduğumuz arzda olduğu gibi tabakât-ı havâiyye ile muhât olmaları fennin kabûl etmiş olduğu hakâyik cümlesiindendir ki (وَالسَّمَاءَ بَنَاءً) kavl-i kerîminin delâlet ettiği ma'nâ da budur.

Ayet-i kerîmede "semâ"dan maksad muayyen bir şeyden ibâret olmayıp başlarımıza üzerinde yükselen bütün kevâkib bu lafzin dâire-i şümûlüne dâhildir.*

Arab "semâ" lafzını birçok ma'nâlarda istimâl etmiştir. Ez-cümle şâirin:

إِذَا نَزَلَ السَّمَاءَ بِأَرْضِ قَوْمٍ – رَعَيْنَاهُ وَانْ كَانُوا غَضَابًا **

Kezâlik sehâb ma'nâsına da istimâl etmiştir ki âtîdeki (وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً) kavl-i kerîmi bu cümledendir.

Râgîb*** "Her semâ mâ-dûnuna nisbetle semâ, mâ-fevkine izâfetle arzdır. Yalnız semâ-i ulyâ; bil-arzdir." Dedikten sonra (الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ مِنْ الْأَرْضِ مُثْلِهِنَّ) âyet-i kerîmesini bu tarz-ı tevcîhe hamletmektedir.

² Fâtîr, 35/41.

* "Semâ" kelimesinin cem' olarak istimâl olunduğu yerlerden biri de [Bakara, 2/29] nazm-ı kerîmidir.

** "Bir kavmin yurduna yağmur düştü mü, sahibleri ne kadar sert ve gadûb kimse olsalar da hayvanlarımızı orada otlatırız."

³ Bakara, 2/22.

*** Zebîdî, Tâcü'l-arûs, Cüz' 10, sahîfe 183

¹ Bakara, 2/22.

[66] Esâsen sümüvden müstak olan “semâ” lafzi lügaten yüksek olan her şeye itlâk olunabilir. Hatta Araplar atın sırtına bile semâ derler ki Tufeyl-i Gunevi'ninn bir atın vasfi hakkında şu beyiti bu kabıldendir:

واحمر كالديجاج اما سماوه - فريا واما ارضه فمحول *

“Semâ”nin hâlden ve mâhiyetinden bahsedenlerden bir kısmı hakikat noktasına temâs edemeyerek semâvâtın mer’î ve müşâhed olduğu tarzda üst üste kurulmuş bir çadır şeklinde olduğunu isbât husûsunda hükm-i Kur’ân’ın vâzih ve sarîh olduğu zann ü zehâbında bulunmuşlardır. Bunlar bu mes’ele hakkındaki tedkîkâtlarını daha ileri götürerek semâvâtın nevi’lerini ta’yîn zîmnâsında birçok İsrâiliyyâta, sıhhati icmâan sâbit olmayan ehâdîs-i nebeviyyeye istinâden birinci kat semânın mevc-i mekfûfdan, ikinci katın yalçın kayadan, üçüncü katın demirden, dördüncü katın bakırdan, beşincinin gümüşten, altıncının altından, yedincinin yâkût-ı ahmerden olduğunu beyân etmişlerdir. Hakikat-i mes’ele ise Kur’ân-ı mübîn’in bu dermiyân edilen şeylere ne sarahaten, ne zîmnen delâlet edecek bir kaydı ihtivâ etmemekte olduğu merkezindedir.

Hakikatte Kur’ân “semâ” “semâvât” kelimelerini ma’ânî-i adîdede istimâl etmiştir. Meselâ bir âyet vardır ki semâvâtın binâ yani arzımızda gördüğümüz vechile eczâ-i maddiyeden mürekkeb olduğuna delâlet etmektedir. Diğer bir âyet vardır ki bunların ecsâm-ı havâiyyeden terekküb ve teellüf etmekte olduğunu göstermektedir ki (ثُمَّ أَشْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلأَرْضِ أَنْثِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا) ¹ nazm-ı kerîmi bu cihete işaretî mutazammındır. Diğer bir âayette semâvâtın kevâkib-i seyyârenin mahrekini teşkil eder birer medârdan ibâret olduğuna dâldir. ² (وَلَقَدْ خَلَقْنَا) âyet-i kerîmesinde olduğu gibi. Bunlardan mâadâ mevzû’-ı bahs olan ³ (وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً) kavl-i kerîminden “semâ” lafzından sehâb ma’nâsi münfehim olmaktadır. Semâvâtın halk ve tekvînine taalluk eden bu âyât-ı kerîme nefsü'l-emrde muayyen ve muttarid bir ma’nâya delâlet etmemektedirler. Bunlardan bazen ecrâm-ı seyyâre, bazen ecrâmın esnâ-yı seyr ü hareketlerinde ta’kîb ettikleri yollar murâd olmakla beraber maksadın kubbe-i nîlgûn olduğuna ve üzerinde kat kat diğer kubbeler bulunduğu sarîh bir delîl teşkil edecek hiçbir kaâne mevcûd değildir.

Kur’ân’da mezkûr olan mutâbakat bahsine gelince bu kayd da semâvâtın bir takım vâizlerle kudemâ-yı felâsifénin iddiâ ettikleri tarz ve şekilde olmasını istilzâm et-

* Kırmızı ve parlak dîbâ gibi âl renkde olan hayvanımın sırtı dolgun, bacakları nârin ve ayıktır”

¹ Fussilet, 41/11.

² Mü’mînûn, 23/17.

³ Bakara, 2/22.

mez. Kevâkib-i seyyârenin tetâbuku yani tabaka tabaka biribirinin fevkînde olması bu vasfin tahakkuku için bir sebeb-i kâfi teşkil eder ki eskiden beri ma'lûm bulunan “seb’â-i seyyâre” ile yeniden yeniye keşf ve âtiyen keşf edilmesi me’mûl olan seyyârât-ı sâirede bu hâl hakika-ten mevcûddur.

Mütercimi: Mehmed Şevket

Abdülahiz Çâviş

TEVHÎD’E DÂİR

i’tikâdi vâcib olan sıfât-ı sem’iyye:

Yukarıda zikri takdîm olunan sıfatların vücûd-ı Vâcib için sübütuna i’tikâd etmek lâzımdır. Çünkü bunlardan herbirinin sâbit olan burhânları şer’at-i İslâmiyyenin bundan evvelki şerâyi’in ityâن ettiği ahkâm ve edille ile ve Hazret-i Peygamber efendimizin ve enbiyâ-i sâlige ha-zerâtının onları cezm ve taakkula sevk eden lisân-ı irşâd ve tavâsiyfîyle teeyyûd eylemiştir.

Lisân-ı şer’ ile zikr ve ityân olunan bazı sıfât-ı ilâhiyye, Vâcibü'l-vücûd'a lâyik olan evsâfa mahmûl bulunduğu için onların sübütunu kabûl, akıl için muhâl olamaz.

Ancak fîkr-i mücerred, başka bir vâsitâya hâcet mes-setmeksiz o misilli sıfatları teyakkuna sâlih degildir. Bu cihetle zât-ı ecell ü a'lânın şerîyat indinde takarrür eden ve onu tasdîkan Nebiyy-i ekrem efendimiz tarafından tebâlîğ ve ihbâr olunan sıfatlarla muttasif bulunduğuunun i’tikâdi vâcib olur.

İşte o sıfatlardan biri kelâm sıfatıdır. Allahu azîmû's-şâ-nın bazı enbiyâ ile mükâleme ettiği ve Hazret-i Kur’ân, kelâm-ı ilâhî olduğu ahkâm-ı Furkâniyyeye müstenid olan şer’-i enverde vârid olmuştur. Binâenaleyh cânib-i Hudâ’dan kelâm-ı mesmû’un sudûru, şuûnât-ı kadîmesi cümlesinden olduğuna ve mine'l-kadîm kelâm sıfatıyla muttasif bulunduğuuna burhândır.

Bu takdîrce Allah’ın mesmû’ olan kelâm-ı nefsîsi su vasf-ı kadîm ile ta'bîr olunmak lâ-büddür. Kur’ân’ın elfâz ve hurûfu ve mahlûkât arasında ağızdan ağıza intikâli i’tibâriyla hudûsünde ihtilâf yoktur. Zât-ı Bâri’nin nefsi-ı kelâm delâlet eden ma’nâsiyla Kur’ân’ın halka iblâg-ı ahkâmını irâde ve ihtiyâr buyurmuş olması ve Resûl-i ekremîn sadr-ı hikmetine nûzûlü hasebiyle Kur’ân’ın kelâm-ı ilâhî olduğuna haml ve i’tikâdin vücûbu bedîhîdir. Çünkü Furkân-ı hakîm ile sâdîr olan ahkâm-ı zâhi-re ve bâtiné mahzâ kudret-i ilâhiyye eseridir. Başka bir vâsitanın onda hiçbir vech ile medhalî yoktur. Yalnız sadr-ı celîli mehbît-i vahy olan Nebiyy-i zî-şân efendimizin lisân-ı mukaddesleriyle intîşâr etmiştir. Buna muhâlif isnâdât ve ihtirâât külliyyen bâtil bulunduğu gibi buna hükm-i besere mahsûs olan tağayyür ve tebeddül gibi bir şey nisbet etmek sûretimeyle Kur’ân’ın makâm-ı kide-

mine karşı da bir taarruzdur. Ancak âyet-i Kur'âniyyeyi kâriin okuması hâli hâdis demektir. Kâri' okurken fâsila ve nihâyet vermesi de o hudûsu ifnâ eder.

Kur'ân'ın hâl-i kırâetinin de kıdemine kâil olan, eşna' bir hareket işlemiştir ve pek şaşkin bir i'tikâda sapmış olur. Çünkü bu sûret her millet nazarında *Kur'ân*'ın ıdlâl-î nefse ve kıdem-i aslísine muhâlif yola hâdim sûrette telakkisiğini istilzâm eder.

Cenâb-ı Bârî, *Kur'ân*'ı kesb-i beşerin medhali sebk etmeksizin îcâd [67] ettiğine dâir olan fikir ve i'tikâda *Kur'ân*'ın Zât-ı Bârî'ye olan şeref-i nisbetinde temâs edecek bir şey yoktur. Belki *Kur'ân*'dan gâye, kelâm-ı ilâhînin kıdemine ve Zât-ı Bârî ile kâim sifât cümlesinden bulunduğuuna ve da'vet ettiği ahkâm-ı dîniyyeye i'tikâd olunmasıdır ki bu, sünnet-i seniyyedir. Nebiyy-i ekrem efendimiz ve ashâb-ı kirâmin temessükleri de bu merkezdedir. Buna muhâlif olan akvâl ve zanniyât bid'at ve dalâlettir.

Zât-ı *Kur'ân* hakkında vakityle zuhûr edip bize menkûl olan tarz-ı ihtilâfât, ümmet-i Ahmedîyye beynde tefrika husûlüyle bazı hâdiselerin meydan almasını mûcib olmuş, üçüncü asr-ı Hicrî evâlinde kesb-i ehemmiyet etmiştir. Bununla beraber bazı eimme-i sünnet, *Kur'ân*'ın mahlûkiyeti iddiâsını serd ve tervîc edenlere mümâşât etmekten ihtiyâr-ı sükût sûretyile imtinâ' eylemişidi. Bu bâbdaki ihtilâfatin menşei *Kur'ân* hakkında söz söylemekten teeddüb husûsunda bazı eslâfin iltizâm-ı mübâlağa ve külfet eylemesidir. Ez-cümle İmâm Ahmed bin Hanbel –emr-i dînde ulûvv-i menziletiyle beraber her gece lisâniyla okuduğu ve sadâsiyla tekeyyûf etmekte olduğu elfâz-ı makrûuenin kadîm olduğunu i'tikâd etmesi gibi bir hâlden ka'bı münezzeх ve âlidir.

Lisân ve edille-i şerî'atla ityân olunan sifât-ı ilâhiyyeden basar sıfatıyla mubassarât, semi' sıfatıyla mesmûât, nezd-i Bârî'de münkesif olur. ¹ (وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ) Şu kadar ki bu bâbda bize terettüb eden i'tikâd, mebhûs inkışâfin âlet, uzuv, bebek ve göz gibi mahlûka mahsûs olan vesâit ile husûle gelmediğidir.

Mütercimi: Hüseyin Mazhar

Şeyh Muhammed Abdûh

HUKÜK-I ÂİLE VE USÛL-I MUHÂKEMât-I ŞER'IYYE KARÂRNÂMELERİ HAKKINDA

29

Müfârakâtın bâb-ı evvelinin fasl-ı evvelinde 104'ncü maddede: "Sarhoşun talâkı mu'teber değildir." Denil-

miş. Ve lâyihada bu maddenin Muhammed bin Selam hazretlerinin re'yine ve İmâm-ı Şâfiî'nin iki kavlinden birine istinâd ettirdiği gösterilmiştir.

Halbuki İmâm-ı Şâfiî'nin o kavli zihâr hakkındadır, talâk hakkında değil. Bu naklin ondan galat olduğunda ulemâ-i Şâfi'iyye şekketmezler. Muhammed bin Selam hazretleri de ashâb-ı mezâhib olan eimme-i müctehidinden olmayıp Tahâvî akrânından ve Kerhî gibi tabaka-i sâlise ricâlindendir. Belh ulemâsına olup Ebû Nasr künnesiyle müştehirdir. 305 tarihinde vefât eylemiştir.

Bu kavli, dört yüz sene sonra Endülüs'te neş'et eden İbni Hazm ez-Zâhirî, mezhebimizin erkânından olan İmâm Züfer rahmetullahî aleyhe de azv eylemiştir. Bu nakle i'timâd eylemek câiz olsa şu maddenin ona binâ edilmesi mümkün olur ve ona istinâd ettirilmesi lâzım gelirdi. Komisyon ona vâkif olmamışlar, yahud adem-i zikrini evlâ görmüşler. İsâbet olmuş, çünkü sihhati olsa evvelden beri ehl-i mezhebinden ve ehl-i bilâdından olan fukahâ ve ulemâ beynde ma'rûf olması îcâb edecektir. Galat olduğu meydanda.

Lâyihada İmâm Zinnureyn radiyallâhu anh efendimizden de böyle rivâyet olunduğu dermiyân olunuyor. Evet, öyle bir rivâyet-i garîbe var. *Musannef* sâhibi İbni Ebî Şeybe münferiden Vekî'den nakl ve isnâd eylemişdir. Lafzında da tarîk-i harâmla vâki' olan sekrin murâd olduğu ma'lûm olamayıp tarîk-i mübâh hakkında olması muhtemeldir. Nitekim İbni Abbâs radiyallâhu anh dan de tarîkayne haml olunarak beynleri tevfîk olunmuş, iki kavil mevrîdir. Tarîk-i harâma sâmil olsa bile garîbü'r-rivâyeden olmakla sahîh ve sâbit nazarıyla bakılamaz. Bâ-husûs ashâb ve tâbiîn, eimme ve fukahâsının çoklarından hilâfi mahfûz ve meşhûr olup emîru'l-mü'minîn Ömer bin el-Hattâb, Ali ibni Ebî Tâlib, Muâviye bin Ebî Süfyân, Abdullah bin Ömer, Abdullah bin Abbâs, Şüreyh el-Kâdî, Ömer bin Abdilazîz, İbrahim el-Nâha'î, Meymûn bin Mehrân, Said bin el-Müseyyeb, Atâ, Mucâhid, Süleyman bin Yesâr, Humeyd bin Abdirrahman, Hasan, Muhammed bin Sîrîn, Şa'bî ve Zûhrî gibi bunca ecillânın radiyallâhu anhum hep tarîk-i harâmla vâki' olan sekrin sihhat-ı talâka mâni' olmadığına kâil oldukları kütüb-i eserde mazbût ve ma'rûftur. *Sahîh-i Tirmizi*'de muharrec ve mütevâtir bil-fer' olan ² (كُلُّ طَلاقٍ جَائزٌ، إِلَّا طَلاقٍ الْمَغْنُوْهُ) hadîs-i şerîfi de bu bâbda nass olmakla mezâhib-i erba'a eimmesi de onun üzerine ittifâk eylemişlerdir.

Artık hilâfina fetvâ vermek, emr-i sultânî istihsâl edilerek halkın tebdîl-i mezhebe da'vetle bunu teklîf-i kânûnî hâline getirmek lâyik olur mu? Ve bunca ecille ve eimmenin icmâ' etmiş oldukları bir mes'elede "Fiil ile hüküm arasında münâsebet tasavvur olunamıyor" demek ehl-i ilme yakışır mı? Komisyon hey'etinin şu "tasavvur oluna-

¹ Sûrâ, 42/11.

² Tirmizî, Sünen, Ebvâbû't-Talâk, 15.

miyor” dedikleri münâsebet ise ketm ve inkâri mümkün olmayacak kadar vâzih ve celîdir. Âsînin nasîhat kabûl etmeyip ihtiyâriyla dâhil olduğu turuk-ı mazlemde başına getirdiği belâdan elbette kendisi mes’ûl olup muâfiyeti îcâb eder hiçbir ma’zeret-i sahîhası bulunmamasıdır.

Sarhoşu mecnûna tesbîh etmek, sekr ve hezeyân-ı hâline isti’âre tarîkiyle cinnet-i muvakkate tesmiye eylemekle onun için bir ma’zeret teşkîl edilmiş olmaz. Çünkü hâkîkat ne ise odur. Lafla tebdîli mümkün olamaz. Sarhoşluk hâli başka, kesret-i sekre ibtilâ yüzünden bazilarının dimâğı bozularak giriftâr oldukları maraz-ı cinnet başkadır.

Gerek kâbil-i şifâ olmayan mutabbak nev’inden olsun, gerek gayr-ı mutabbak nev’inden olup zevâli mümkün bulunsun. Şiddet-i sekr için istiâre tarîkiyle cinnet denilmek lâzım gelirse ona cinnet-i ihtiyâriyye demeli. Eşîrrâya cûr’et vermemeli. Sû-i avâkibinden şer’an ve aklen mes’ûl olacaklarını bildirmelidir.

[68] Ehl-i sekr olan feseka önüne gelene şetm ve ihânet eder. Hükûmet aleyhinde takavvülât-ı muzurra da bulunurlar. Casuslara esrâr-ı askeriyyeyi fâş ederler. Maâzallâh ordunun inhizâmına sebeb olurlarsa sarhoşluklarına mükâfaten muâf mı tutulacaklar?

Yine lâyihada zamanımızda fiskin şayı’ olduğundan bahsolunarak “Artık sekrin tarîkinin mübâh yahud harâm olduğunu aramak münâsib olmaz.” denilmiş. Ya fisk erbâbî çoğaldırsa ehl-i salâh ve diyânete “siz de mezhebinizi terk ve tebdîl ediniz” demek daha münâsebetsiz olmaz mı?

Talâk-ı sükrânın mu’teber olması âilelerinin mahvina sebebiyet veriyormuş. Bu da mukaddemât-ı hayâliyyeye binâ edilen galatlardan. Belki sebeb-i necâtları olur. Bî-çâre kadını zâlimin esâretinden tahlîs eder. Hakkında bir ni’met-i gayr-ı müterakkabe, yahud bir fırsat-ı mun-tazara olabilir. Neden mahvina sebeb olacakmış? Rızık onun nafakasına münhasır değil ya. Hak celle ve alâ¹ buyurmuş. Kadınlara mehir ve müt’â verilmesini emr etmiş, akrabâları tarafından infâk olunmalarını da teşrî buyurmuş. Mîrâsdan nasîbedâr eyleyip erkekler gibi onlara da ticâret ve mekâsibi helâl eylemiştir. Ekseriya kendi masraflarıyla da mükellef olmadıkları ve bununla beraber arâzî-i emîriyyenin intikâlatında bilâ-mûcîb erkeklerle müsâvî tutuldukları da ma'lûm.

Bir de düşünelim. Sarhoş, talâkın artık mu’teber sayılmayacağını duymuş olur ve zevcesini tatlık ettiği sırada tahattur ederse mutlaka “karı, senden bununla da kurtulamayacağım” diyerek üzerine atılacak, ihnâk ve itlâfına teşebbüs edecektir.

¹ Nisâ, 4/130.

Kadınlardan lehinde zanniyla vaz’ edilmiş olan bu madde lâyikıyla teemmûl olunursa sîrf onların aleyhindedir. Çünkü kadın sarhoşun etvâr ve mezâliminden evvelden beri bî-zâr olmuş da ayrılmak istiyorsa şimdi ayrılamayıp taht-ı i’tisâfında kalacak. Hem de kendisinin tedeyyün ettiği mezheb ve i’tikâdında nikâhsız olarak onunla yatır kalkması lâzım gelecek. Bunu da elbette vicdânına yedi-remeyeceğinden nafakasından vazgeçip kedd-i yemîniy-le geçinmeye çalışacak yahud mu’tekid olmadığı diğer bir mezhebden istiâneye, karârnâmede gösterilen âile meclisinden istifâdeye mecbûr olarak bu kere de hakk-ı sarîhi olan mehrinden mahrûm olacaktır.

Yok her kötülüğüyle beraber zevc ve zevce yekdi-ğerinden râzı olup bir arada kalmak istiyorlarsa bunlar tecdîd-i nikâh eylemek gibi talâk-ı sükrânın adem-i shi-hatine zâhib olan bazı ulemânin kavline kanâatle kendi-liklerinden onu ihtiyâr etmek gibi bir tarîk ile beynlerinde uyuşur giderler ve böyle olduğu da çoktur.

Bu maddeye hâcet yok. Bu gibi mesâil-i ihtilâfiyyede da’vâ yok iken hâkimler müdâhale etmez. Nâsin husû-siyyât-ı ahvâllerinden olan mezâhib ve i’tikâdâtına er-bâb-ı hükûmet taarruz eylemezler ise âileler mahv olmak değil, rahatlarına bile halel gelmez.

Ez-her-cihet halkın menfaatleri, tarafeynin maslahatları aranıyorsa hükkâmı da re’y ve vicdânlarına karşı taz-yîk etmemek, da’vâ vukûunda eimmelerinin müberhen olan mezhebleri ile i’tikâdları vefkince hüküm ve amel edebilmelerini te’mîn eylemektir. Yoksa böyle kânûnlar vaz’ıyla yahud taraf-ı Fetvâ-penâhî’den emr-i sultânî istihsâliyle onu tağyîr etmek değildir.

Şurasını da arz edelim ki Makâm-ı Meşîhat’e getirilen zevât öyle makbûl ve mehcûr, râcîh ve mercûh olan ak-vâlden her hangisiyle olsa iftâ etmeleri için o makâma getirilmıyorlar. Çünkü mine’l-kadîm me’mûr ve müste’cir oldukları vazîfeleri, yahud salâhiyetleri dâiresinde idîgi farz olunsa bile fetvâlarını hod be-hod arz ederek mücebünce emr-i sultânî istihsâl etmeleri kâide-i Meşrûtiyet’e münâfidir. Onların re’sen arz edebilecekleri mevâd ancak umûr-ı idâreye ve maiyyetlerindeki me’mûrûn azl u nasbleri gibi kavânîn-i mevzû’aya müstenid olan şeylerden ibârettir.

Hata edilmiş. Umarız ki tekerrür etmez. Hey’et-i teş-rî’iyye ve Hükûmet-i Seniyyemizce lâzım gelen tedâbîr ve mukarrerât ittihâz olunur. Tekrarına mahal bırakılmaz. Emr-i dînde tesâhül câiz olmayıp her vechile i’tinâ elzem. Hüsn-i muhâfazası evliyâ-yı umûr üzerine farz-ı mü[te]hattimdir.

Sadreddin

MÜSLÜMANLIK DİN-İ FITRÎDİR

- 2 -

Fitrat ve tevhîd:

Her insan fitratın sevk ve ilhâmiyla anlar ve bilir ki âlemi bu nizâm-ı bedî' üzere îcâd, şu'ûn-ı âlemi tedbîr ve tensîk eder bir "Vâhid" var ki sıfatlarından hiçbirinde mümkünâta benzemesi imkânı yoktur. Cisim, araz olmadığı gibi mahdûd ve mütehayyiz de değildir. İdrâk-i vücûduna bir yol varsa o da âsâr-ı bâhire-i kudretiyle istidlâlden ibârettir. Hulûl, suûd, nûzûl gibi vasîflarla ittisâfi gayr-ı kâbildir.

البُرْهَة تدل على الْبَعِيرِ) i'sbât sadedinde
واثر الاقدام على المسير فسماء ذات ابراج وارض ذات فجاج كيف
"لَا تَدْلَانْ عَلَى اللطِّيفِ الْخَيْرِ" (Deve tersi deveye, ayak izi yoldan
geçildiğine nişâne oluyor da müteaddid burçlarıyla
gök, taraf taraf yollarıyla yer, latîf ve habîr olan Sâni" in
vücûduna neden delâlet etmiyor?" diyen A'râbî Sâni" a
istidlâl husûsunda fitratın aynı işâdâtından mülhem olmuştur.

[69] Vahdâniyet Hâlik'ı te'yîd ve tesbît husûsunda İslâm da fitrat-ı selîme mukteziyatından aslâ inhirâf etmemiş, tarîk-ı istidlâlde rehberlik vazîfesini îfâ ederken âsâr-ı sun'-ı Girdkâr'ı nazar-ı ibretle tedkîk ve tahârî etmesi için akılları îkâz ve tenbîh etmekten fazla bir şey yapmamıştır.

Evet, biri çıkışip diyebilir ki: Tevhîd, fitratın kabûl ettiği bir şey olaydı insanlar akâid husûsunda bu derece ihtilâf etmezler, ma'bûdlarına bir şeke ve sûret vermek husûsunda bu mertebe tebâyun-i efkâra dûçâr olmazlar idi. Halbuki bu tasvîr-i âlihe mes'elesinde insanlar o kadar farklı düşünmüşler, mütenevvi' ve müteşettit mezheplere sâlik olmuşlardır ki taptıkları ma'bûdlar arasında hemen hemen cihet-i temâsûl bulabilmek mümkün değildir.

Biz bu hâlin muktezâ-yı fitrata münâffî bulunduğu
ileride kat'î ve hakîki delâile istinâden isbâta çalışacağız.
Bununla beraber burada yalnız şunu söylemek isteriz ki
bu hâdisenin menşei insanın kuvâ-yı hissiyesinin taalluk
ettiği şeylere vücûd ve mâhiyet atfederek zihninde bir
şeke ve sûret veremediği, hudûdunu ta'yîn edemediği
şeyleri red ve inkâra tab'an meyyâl olmasıdır. Ez-cümle
ehl-i kitâbdan inâd ve mükâbereyi bir türlü elden bîrakamayanların âmâl ve temâylâtını tasvîr etmekte olan
şu âyet-i kerîme de bu hakîkati müeyyiddir: ¹⁾
يَسْأَلُكَ أَهْلُكَ الْكِتَابَ أَنْ تُتَزَّلِّ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَى أَكْبَرُ مِنْ ذَلِكَ
فَقَالُوا أَرْنَا اللَّهَ جَهَرًا فَأَخْذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِطُلْبِهِمْ ثُمَّ أَتَخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ
Ehl-i kitâb senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar. onlar Musa'dan bundan daha
büyük şeyler istemişler: Allah'ı bize âşıkâr bir sûrette gös-

ter, demişler idi. Bu tekâlfî bulunanlar zâlimâne hareketlerinin cezası olarak sâikalarla helâk oldular. Bu kadar âyât-ı bâhireyi gördükten sonra da icl (buzağı)e taptılar."

Umûr-ı bedîhiyyedendir ki bir şeyin adem-i vücûdu bûrhân-ı kat'î ile sâbit olmadıkça red ve inkâri cihetine gidilmek doğru olamaz. Binâenaleyh kuvâ-yı müdrike-nin tasavvur ve ihâtasına, hudûdunu ta'yîne meçâl bulamadığı her hangi bir şeyin vücûdunu nefy için sâhib-i akıl olan kimsenin sâde bu acz-i tasavvur mes'elesini burhân ittihâz etmesi sâha-i ma'kûlâtta garîbe teşkil edecek bir harekettir. Daha garîbi şudur ki:

Asrımızda erbâb-ı dânişe sürtünüp geçmekle kendilerini ilim ve fen sâhasında hakîki bir mevki' ihrâz etmiş i'tikâd edenler cehl ve belâhet esâsına müstenid olan bu mesleği kendileri için düstûr-ı irfân ittihâz etmişlerdir.

İslâm'ın hakk u hakîkati takrîr ve tesbît husûsunda tamamıyla akıl ve fitrat-ı selîme mukteziyatına riâyetkâr bulunduğuna şu âyet-i kerîme meâl-i münîfini derîn bir nazarla teemmûl etmekle kanâat hâsil edebiliriz. ²⁾ إِنَّمَا لِلَّهِ الْأَكْبَرُ هُوَ الْحَقُّ الْقَيُومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي
الْأَرْضِ مِنْ ذَاذَ الَّذِي يَشْفَعُ عِنْهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفُهُمْ
وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسَعَ كُرْزِسِيَّةُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
(لَا يُؤْذَدُ حَفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ)

Bir kere Müslüman bir İngilizle tesâdüfen bir yerde buluşmuştum. Müslüman olmakta mâddî bir menfaat gözetmemiş, bir maksad-ı siyâsî istihsâle medâr olacak bir mevki' ihrâzına dinini âlet ittihâz etmemiş olan bu zât bana: "Kur'an-ı Kerîm'de bir âyet var ki tekrar tekrar okumaktan, nakş-ı sutûruna göz gezdirmekten bîknam, usanmam. Evsâf-ı kudsiyye-i ilâhiyyeyi şerh ve beyân husûsunda bu âyet-i kerîme bir belâgat-ı hârika göstermiştir ki edyân-ı sâire pîşvâyânının fevkâlâde zekâları, vâsi' ilim ve irfânlarıyla beraber böyle bir kudret gösterebilmeleri imkânı yoktur." dedikten sonra İngilizce bu âyet-i kerîmeyi, Âyet-i Kürsîyi okudu.

İmdi, ey öz müslüman evlâdi! Allah için söyle, şu âyet-i kerîmenin okunduğunu duydugun zaman aza-met-i meâlinden müteessir olacak bir huşû'-ı dîndârâne ile dinlediğin, kendin okudugun zaman teennî ve fikri-i im'ân ve i'tibâr ile okuduğun var mı?

Tevhîd hakkında serd ettiğimiz beyânâti bazı mütâ-la-ât-ı müfîde ile tetvîc etmek için meşhûr İngiliz muharriki Lord Makoli'nin bu bahse âid sözlerini tercüme ile kâriînin enzâr-ı istifâdesine arz etmeyi münâsib gördük:

"Mantık ulemâsı akîdelerini, kazîyyelerini burhân-ı akîlye binâ etmişler, bu sâyede vücûd âleminden akıl hayta-i idrâk ve istîâbına sığabilmesi mümkün olmayan şeyler bulunduğu yolundaki fikir ve nazarın isâbetini teslîm kendileri için dâire-i imkâna girmiştir. Avâmmın

¹⁾ Nisâ, 4/153.

²⁾ Bakara, 2/255.

kısm-ı a'zamı ise böyle degildirler. Aralarında cârî olan fikirlerin, kazîyelerin mühim bir kısmı vehim ve hayâle, şîire müstenid olduğu için onlar mezâhib ve i'tikâdâtlarını nazar-ı sahîh ve fîkr-i selîme binâ edemezler. Bunun içindir ki her zaman her ümmette, her tâifede zuhûr eden putperestlik temâyülâtının menşeyini bu ilel-i fikriyye teşkîl etmiş, perestîş edilen ma'bûdların biri birine uymayan suver ve eşkâlini perestârlarının mütehâlif kuvâ-yı hayâliyesi resm etmiştir.

Tâife-i Yahud'un hayâl-i fâsidleri, takdîs ve tebcîl etmek için gözle görülür, el ile tutulur bir ilâh-ı mahsûsa mâlikiyeti bir ihtiyâc şeklinde tasvîr ettiği için eskiden beri dinlerinde ne gibi bid'atler ihdâs etmiş oldukları tarih bize haber veriyor.

Denilebilir ki Cibon'un, diyânet-i Nasrâniyye'nin intişârına esâs olmak üzere sayıp döktüğü sebeplerden birçogunda, Hıristiyanlığı küre-i arzin her tarafına neşr ve ta'mîm yolunda meşhûd olan te'sîr-i fevkâlâdenin hikmeti, zîr olunan sebebelerin, avâmmın basît rûhları üzerindeki te'sîr-i belîgi [70] câ-yı inkâr olmayan birçok kazâyâ-yı vehmiyye ile mümtezic bulunmasında mündemidir.

Evet, yed-i hilkatten çikmamış bir ma'bûda, gözlerin görmeyeceği, zunûn ve evhâmin ihâta edemeyeceği bir mevcûda olsa olsa terbiye-i fikriyyeleri mükemmel felâsîfe kâil olabilir. Akıl ve dirayetten nasîbleri pek mahdûd olan avâmm-ı nâsa gelince, bunların sâha-i efkârı kuvve-i muhayyilelerinde hudûd dâiresinde ta'yîn ve tasavvur edemedikleri bir ma'bûdun mevcûdiyetini ihâtaya kat'iyen müsâid degildir. Böyle olduğu içindir ki bu sınıf halk gayr-ı mahsûs ilâhlara ve mu'tekid olduklarından dolayı feylesofların hâllerine acımışlar, gülüp eğlenmişler, onları belâhet ve killet-i iz'ân ile ithâm etmişlerdir.

Abdülahîz Çâviş

Fenniyyât:

MADEN KÖMÜRÜ

– 3 –

Maden kömürünün ehemmiyet ve revâci:

Zamanımızda maden kömürlerinin kesb eylediği ehemmiyet ile bulduğu revâc derecesini ta'yîn eylemek için vapurların, şîmendüferlerin, arb gemilerinin ve ma'âdin-i sâirenin izâbe ve tasfiyesi ve be-tahsîs kömür madeninin de taharriyat ve ihrâcâtı mu'âmelât-ı fenniyesinde, yani her nevi' fabrikalarda, makinelerde ve'l-hâsil kâffe-i müessesât-ı sinâ'iyyede maden kömürü ihrâkına muhtâc bulunulması kazîyesini zîr eylemek kâfidir.

Hava gazı da maden kömüründen çıkar. Şöyled ki: Maden kömürü kapalı kaplar derûnunda taktîr edilirse yalnız hava gazı çıkmaz. Yüz kilogram maden kömürü taktîr edilirse 25 metre müka'abı hava gazıyla 4,5 kilogram katran ve zift ve takriben 175 litre kok kömürü çıkar. Bu kok kömürüyle katrandan çıkarılan mevâdd-ı ibtidâiyyenin fûrûhî ameliyat masârifinin kâffesini tesviyeye kifâyet eder derecede bir temettü' te'mîn eder.

Maden kömüründen hâsil olan katran altmış sene evvel işe yaramaz zannolunurken mezkûr katranın zamanımızda birçok istihzârâta esâs tutulduğu ma'lûmdur. Maden kömüründen mütehassil katrandan mevâdd-ı mülevvâne-i sinâ'iyye istihsâl olunmaktadır.

Mezkûr katrandan mütehassil mevâd muâyene ve tedkîk olunduğu sırada evvelâ anılın keşf olunmuş, 1859 sene-i mîlâdîsinde koksın, bi'lâhare fenol, naftalin, alkali* benzin, tolein, kîslen, hâmîz fenik, kibrîtit karbon, parafin, krazoot gibi birçok mevâd keşf ve ihrâc olunmuştur.

Zamanımızda gözlerimizi kamaştıracak derecede parlak olarak sâha-i ticârete vaz' olunan kumaşlardaki renklerin pek çoğu maden kömüründen alınan katrandan yapılan maddelerle meydana getirilmiştir.

El-yevm katrandan sekiz yüz çeşitten ziyyâde madde-i mülevvâne istihsâl olunduğunu fabrika katalogları göstermektedir. Yalnız 1897 tarihinde umûm dünyanın dâru'l-istihzârlarında 200 renk keşf olunmuştur. Bunların 168'i Avrupa'da bulunmuş idi. bunlardan 131'i Almanya'da, 22'si İngiltere'de, 10'u İsviçre'de, 5'i Fransa'da keşf edilmiştir. Amma bunların çoğu boyacılıkta istimâl olunamaz. En makbul boya müvellidü'l-humûza ile ziyâyi şemsin te'sîrine en çok mukâvemet edeni ve ayn-ı zamanda en ucuz olanıdır.

Maden kömüründen hava gazı ve sâire çıkarıldıktan sonra kalan madde kok kömürdür. Kok kâbiliyet-i ihtiyâkîyyesi nokta-i nazarından huy ve antrasite muâdildir. Binâenâleyh kok tenvîr gazı istihsâli için tasfiye ve taktîr edilmiş huydan başka bir şey değildir. Maden kömürü tozları "yere" denilen zift ve katran ve mevâdd-ı sâire ile mezc ve halt ettirilerek kalip kalip bir nevi' kok kömürü i'mâl olunduğu gibi ikinci derecede tozlar da hey'et-i asliyyesine halel gelmeksiz sularдан geçirilip yıkandıktan sonra ve yüz derece-i harâreti olan fırınlardan geçirilip diğer nev'-i kok kömürü meydana getirilmektedir.

Hilkatin husûle getirdiği kâffe-i mevâd funûn ve sanâyi'-i hâzıraya bir türlü me'haz olduğu gibi kok ta'bîr olunan ve imâlât-ı fenniyye ile meydana gelen maden kömürleri de zâten tahte'l-arz mevcûd olan tabî'î kok kömüründen iktibâsen îcâd edilmiştir. Çünkü Avustralya'da

* Mâyi' hâlinde amonyak.

kâin Cenûbî Novel Regal'de bulunan Prełpas maden kömürü ocaklarında bir nevi' kok kömürü keşf olunmuştur ki kok kömürünün Avusturalya'da mevcûd maden ocaklarından ihrâc olunan kok kömüründen farkı yoktur.

Bunlar; pera, pole, briquet ve sâire nâmîyla yâd olunarak hemen en iyi maden kömürlerine muâdil tutulacak derecede kuvve-i ihtirâkiyyeye mâliktir.

İşbu tabîi kuvvet [kok!] fabrika mahsûlüne nisbeten daha ağırla olup az mikdarda karbon ve pek az bir nis-

bette de kül ile kükürtü hâvî olduğu ve hîn-i ihtirâkında duman çıkarmadığı inde't-tecârib sâbit olmuştur.

Erbâb-ı fûnûn maden kömürünü bit-tahlîl zîrdeki cedvel mûcebinde on kısma taksîm etmiş ve işbu cedvel 110 derece hesâbiyla tanzîm edilmiştir.

Dünyada mevcûd maden kömürlerinin tabakaları zîrde gösterildiği vechile üç kısma taksîm olunmuştur.

1- Alt kat; Kulm (Culm) ta'bîr olunan tabakadır. Avrupa'nın [71]

Ecnâsı	Sâfi kömür Yüzde		Müvellidü'l-mâ Yüzde		Müvellidü'l-humûza Yüzde		Kuvvet [kok!] Yüzde					
	Haşeb	Fahm-i müstehâs	Haşeb-i mütefahhim*	Maden kömürü mu'tedil	Alevi mümted ve yağlı cinsi	Kuvveti âdî	Alevi ve kuvveti münkesir	Zaîf	Antrasit	Gaz		
Haşeb	70	5	6,30	6	41,95	41	4			3		10
Fahm-i müstehâs	63	58	5,05	6	21,5	36	3			3		20
Haşeb-i mütefahhim*	75	65	4	6	21	29	7			6	6	80
Maden kömürü mu'tedil	80	75	4,05	5,5	15	19,5	8	5	00	8		00
Alevi mümted ve yağlı cinsi	85	80	5	5,8	10	14,2	8	8	00	8	5	00
Kuvveti âdî	89	84	5,05	5	5,5	11	9	2	00	8	8	00
Alevi ve kuvveti münkesir	91	88	4,05	5,5	4,5	6,5	9	6	00	9	2	00
Zaîf	92	90	4	4,5	3	5,5	9	5	00	9	2	00
Antrasit	95	12	2	4	3	3	9	5	00	9	2	00
Gaz	85	80	14	15	1	3	0		00	11		00

bazı cihetleriyle Asya ve Amerika'daki maden kömürleri bu cinstendirler. Zemînin en aşağısındadır.

2- Orta kat: Westvalya ta'bîr olunan tabakadır. Bilhassa Almanya'da mevcûddur. Zemînin orta katındadır.

3- Üst kat: İstifanyen tevsîm edilmiş olan tabakadır. Fransa kömürleri bu cinstendir.

Erbâb-ı fûnûnun inde'l-mu'âyene isbât eyledikleri işbu üç cins tabaka hakkında dûçâr-ı tereddüd olunarak arâzî-i muhtelifede bulunan kömürlerin cinslerince ta'yîn olunan katlar hilâfında çıktıgı yani Amerika kömürleri alt kat cinsine idhâl edildiği hâlde Amerika'nın Santiago dâhilinde 4 bin metre irtifâsında kömür bulunduğu, üst kat cinsinden gösterilmiş olan Fransa'da ise Aljen kî'asında 8 yüz metre derinliğinde kömür bulunmakta olması hakîkati pîş-i tefekküre konularak ve taksîmât-ı vâki'a ber-vech-i ma'rûz hedef-i ta'rîz olabilir. Fakat madencilikte behre-i kâmilesi olanlarca ma'lûmdur ki damarlar amûd ve münhanî sûretleriyle tahte'l-arz teşe'ub eylemiş olduğundan damarların vaz'iyet-i tabî'iyyeleri îcâbînca meselâ ikinci kat cinsinden bulunan kömür tabakası aşağıdan yukarı kıvrılarak ve kesb-i inhinâ ederek tekrar aşağıya eğilip zîr-i zemîne müntehî olmakta bulunduğu görülür ki bir cins damar hem beş yüz metre aşağıda hem ol mikdâr yukarıda bulunur. Şu hâlde taksîmât-ı vâki'a yalnız kömürün kemmiyetini tefrik maksadıyla îcâd edilmiştir. Hatta İngiltere'nin Nitaltin kömür madenleri 3500 kademe kadar derinlik hâsıl eylediği gibi Belçika'nın Mons madenlerinde 4600 kademe kadar umk peydâ etmektedir.

* Kömür hâline girmiş müstehâs odun.

4- **Antrasit**- Kömürün meşhûr olan nevi'lerinden dördüncüsü antrasittir. Buna yağsız taş kömürü dahi de-nilebilip rengi siyah çizgisi de siyahdır. Yüzde 85-96 nisbetîne karbon ile az mikdârda müvellidü'l-mâ ve müvellidü'l-humûza ve külü hâvidir.

Antrasit ya âdî antrasit olup kadife gibi siyah renkte ve nîm madenî bir lemeânda olup mükesseri sadefîdir. Yahud antrasit-i grafiti olup grafit madenine müşabîhit. Rengi demirî, siyah olup boyası çıkar. Antrasitler ateş içinde gayr-i kâbil-i zerbândır. Ancak pek kuvvetli bir ce-reyân-ı hava ile muhterik olup alevi ve dumanı yoktur.

Fakat hâsîl ettiği harâret kömürlerin cümlesine fâiktit. Antrasit nâdir kömürlerden olup başlıca Amerika-ı Şîmâlî'de ve bir mikdâr dahi İngiltere ve Saksonya'da istîhrâc olunur. Çin memâlikinde gâyet zengin antrasit yatakları mevcûddur. Antrasit maden kömürlerinin en eskipisidir.

Ahmed Nazmi

Memleketime Gittiğimde ve Gidip Gelirken:

6- PARA İŞLERİNİN TORTULARI

Ne oldu? Bir yarısı zemînin, zamanın te'sîriyle ise, öbür yarısı bizim huylarımız, hatalarımız eseri olarak kâğıd para gözden düştü, kıymetten düştü. Yanısra da halkı düşürdü, ahlâkı düşürdü, işleri düşürdü.

Ne olduyu? Yangın mı parlâdiydi, zelzele mi oluyor-

du? Bir anda bir ürküntü oldu, halk yerlerinden kopup birbiri üzerine uğradı... Kimi geçinmek, karın doyurmak, aç kalmamak kaygılarıyla, kimi kazanmak, zengin olmak, çeşme akarken destiyi doldurmak sevdâsıyla birbiri üzere atıldı.. Herkes, insâfsız sarrâflar gibi, belki insâfsız sarrâflardan daha insafsızca, yankesiciler gibi, hırsızlar gibi önüne geleni soydu.. Bir hâlde ki en afif ve eli eteği temiz kimseler de bu sahnaktan kendini koruyamadı. Müslümanlar müslümanları, hemşehrîler hemşehrîlerini, komşular komşularını, babalar kendi oğullarını, kardeşler kendi kardeşlerini soydu.

Bu yüzden öyle diken diken üzüntüler öyle çapraz dargınlıklar, öyle iğrenç nizâ'lar, cidâller, öyle açıklı hâller oldu ki yazılısa kitaplar olur. Lâkin sözü neye uzatmalı? Ârife bir işâret kâfî ise bu kan kırmızı soygunculukları bırakalım, açıldıka, soğan gibi alttan daha acı yeni bir kat çıkan katmer katmer girift ihtikâr dolablarını, dolandırıcılıklarını da bir tarafa bırakıp geçelim. Yalnızca her gün yüz türüsünü gördüğümüz, göre göre ma'nâsını ve ehemmiyetini anlayamaz olduğumuz alelâde ve sâde vâkialardan bir ikisine söylece bir nazar edelim. Bunların bir dakikacık içini dışına çevirip bakalım.

İşte bu cümleden âdî iki muâmele: Meselâ bir yerde, hâli genişçe bir kardeş, kendi kardeşine bundan üç yıl evvel, Allah ödüncü hâlinde 10 lira vermiş. Bunu üç ay evvel geri alacağı vakit [72] her lirayı (biri 580 derken ribâ ve harâm (?) kabûl etmeyeceği için) râyicden az fazla ile 600 guruş hesâb edip 60 yüzlük kâğıd olarak geri almış. Bir yerde de hâli geniş, fakat eli dar bir kardeş kendi kardeşinin bir mesken alınmak mülâhazasıyla saklanan 60 altınını geçen (329 senesinde Allah emâneti sûretinde alıp, hâcetine sarf etmiş, bunu bu sene geri vereceği vakit, 60 sarı altın yerine (maden sikke ile evrâkin resmen ve kânûnen farkı olmadığı için) 60 altın naklılı ve renkli kâğıd geri vermiş!..

Görüyoruz ki bu iki kardeş muâmelelerinin ikisinde de haksızlık var, zenginler göz göre gaddâr ve zâlim, fakîrlar göz göre mağdûr ve mazlûm... Birinci zengin, hakka ihânet etmiş, avını örf tarîkiyle görünmez yerinden vurup kanını içine akitarak öldürmüşt, lâkin ne denir ki o da bütün âlemin yaptığını yapmış. İkincisi hîyânete sıyânet şekli vermiş, kurbanını kânûn pençesiyle boğazından kavrayıp kanını akitmadan boğmuş, lâkin ne denir ki o da hükûmetin misâline imtisâl etmiş? Birinci fakîr. Faraza Yahudiden istikrâz etse de yüzde 10, 20 veya 50 değil, 100 fâiz verse idi, aldığına ekleyerek verdiği 50'nin 40'ı kendine kalırdı.

İkinci ise, verdiği 60 liraya mukâbil bugün eline geçen 60 kâğıdla faraza 75 okka kara bulgur alıysa, vaktiyle bununla ne 75, ne 750, ne de 1750, belki 2500 okka ak pırınc alırdı. Lâkin ne denirse densin, bu fakîrlar, mahke-

meye de gidemez, biri bir şey kazanacak olsa bile gidemez, biri gidecek olsa bile bir şey kazanamaz. Çünkü örf bu, kânûn böyle...

Henüz unutulmadı ki vaktiyle bir maden lira 108 gurûstu. Sonra bir de kâğıd lira peydâ oldu. Biraz vakit bunlar at başı beraber gittiler. Sonra kâğıd lira atının yanında yaya gibi bir konak, üç konak, beş konak, yerine göre ve zamanına göre daha ziyâde geri kaldı. Vaktiyle bir maden lira ile bil-farz 140 okka soğan alındı, yahud ki 20 okka sabun veya 50 okka şeker alındı. Simdilerde bir madenle iki okka şeker alınmıyor. Bir kâğıdla ise 5 okka soğan alınmadığı günler olduğu gibi hâlâ da bir okka sabun alınamıyor. İplik, iğne, basma, kesme daha fenâ.. Hak sâhibleri bunları elbette unutmuyor, mâl canın yongası olduğu için düşünüyor, düşündükçe yanıp sabırsızlanıyor.

Vâkia bu işler, kötü zamanın kötü işleridir. Lâkin böyle diye "haktır, yoktur" yolu tutulup her şey olduğu gibi ve kendi gidişine bırakılır mı? Kâğıdı düştüğü yerden kaldırırmak kâbil değilse bile, o coşkun bir sel gibi aka aka, önüne gelen her mâniî yıka yıka, belki kendi kendine bir şeye benzer, belki bir yatak tutup bir akıntı bulur, lâkin onun doğurduğu pürüzler, hesâblar, haksızlıklar, vebâller kendi hâline bırakılamaz, bırakılırsa kiyâmete kadar sirtimizda yük olur, mahşer dîvânının mîzânına ağırlık verir.

Gelip geçen şeyler, geçmiş gitmiş şeyler olaydı, belki "geçmişe mâzî derler, yenmişe kuzu" denilip geçistirilebiliirdi. Lâkin bunlar gelip geçmişse de geçmiş gitmiş şeyler değildir. Yağ acı idi, lâkin onun kazanın dibine çöken tortusu daha acı, belki zehirli. Herkes simdiye kadar harbin bitmesini bekliyor. Çığlık etmiyordu. Korkulur ki bu mâcerâların gebeliğinden halk arasında fitneler doğar, memlekette kiyâmetler kopar!... Analarımızın bir sözü vardır: "Kanı kan ile yıkamazlar, kanı su ile yıkarlar" derler. Kânûnumuzca da "zarûretler kendi mikdârlarınca takdîr olunur" Pek güzel... Lâkin bu kanlar hangi sularla yıkanacak? Bu zarûretler hangi mahkemelerce, hangi kânûnlarla takdîr olunacak? Bu zulümler hangi adâletle ortadan kaldırılacak? Da'vâsı ve şikâyeti olanlar nereye gidecek? Haksızlık edenleri kim cezalandıracak? Yazık yazık ki bu suâllerin de cevapları yok!...

Ispartalı
Hakki

ŞEYHÜ'L-İSLÂM EFENDİ HAZRETLERİNİN NAZARGÂH-I SEMÛHİLERİNE

Efendim hazretleri

Makâm-ı mu'allâ-yı Meşîhat'e ta'yîn buyurulalı çok olmadı. Fakat geçtiğiniz makâmın simdiye kadar ehem-

miyetten düşürülmüş bulunan kadr u kıymetini ihyâ ve i'lâ etmek sizin dûş-i hamiyetinize muhavvel bulunuyor.

Bu İslâm memleketinde altı yüz senedir Hilâfet-i İslâmiyyeye makar olan bu güzel memlekette İslâmiyet an-kasdîn pek fecî' bir derekeye düşürülmüştür. Hâinâne ve habîsâne bir takım âmâl ve efkâr-ı mafsedet-kârânenin netîce-i seyyî'âti olan bu şâyân-ı esef hâl bugünkü âkîbet-i müellimemizi intâc etmiştir. Hemen birçok kuvveti karşı göğüs geren büyük milletimiz dinsizler ordusunun muhâcemât-ı hâinânesine mukâvemet edememiş, mağlûb olmuştur. Millet-i necîbe ve asîlemizin bugünkü hâl-i pür-melâlinin yegâne sebebi dinsizlik, yegâne âmili dinsizlik olmuştur. Bugün en mütemevvic bir ummân-ı bî-nihâyede aldığı cerîha-i azîme ile gark olmak tehlike-i müdhîsesine ma'rûz kalan sefîne-i millet ve devleti kurtarmak ancak milleti dîn-i mübecceLINE tamamıyla sâhib kilmak, şerî'at-ı garrâ-yı Ahmedîyyeyi vatan-ı mu'azzezimize hâkim kilmak ile olabilir. İşte bu, makâm-ı sâmîlerinin en birinci, en büyük, fakat şîmîye kadar her nedense ehemmiyet verilmeyen bir vazîfesi, bir vazîfe-i dîniyyesidir. Bu, yalnız sizin değil, hûkûmet-i İslâmiyyemizin en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün me'mûrînin vazîfe-i mukaddesesiidir. Bu vazîfenin îfâ edildiğini gören milletimiz kat'iyyen ve ebediyyen ölmeyecek, bilakis kendisine mezâr kazanları gömmeye bile muvaffak olabilecektir.

[73] İslâmiyet'in her bir esâsi bir hikmet-i ilâhiyye ve tabî'iyyeye müstenid bulunduğu hâlde o esâsâti hedm etmek bulduğumuz dalî kesmekten başka bir şey midir? Pek âmiyâne ve câhilâne, fakat her hâlde leîmâne olarak yıkılmak istenilen bu esâsât-ı mu'azzamaya indirilen baltadır ki milletimizi kalbinden mühlik sûrette yaralamıştır.

Bugün bir türlü kendini toplayarak düşüğü girdâb-ı elîmden tahlîs çaresini bulamayan milletimizin halâsı ancak livâ-i vahdet altında toplanmasıyla kâimdir. Bu ise ancak bir teşkilât-ı İslâmiyye ile olabilecektir. Memleket ve milletimizi kurtarmak cümle-i âmâlimizden ise, bu teşkilât mutlaka ve âcilen yapılmalıdır. Artık bu husûsta tereddüd, taallüllerle geçirilecek vaktimiz hiç yoktur. Her tarafımız sarılmış, bütün mukaddesâtımız ayaklar altında. Biz hâlâ keyif ve hevesimizle icrâ-yı tarab ve lu'bîyyâtlâ meşgûl bulunuyoruz. Mevcûdiyetleriyle bûnye-i millet ve memleketi sarsan pis meyhaneler, umûmhâneleri, kumarhâneler, İslâmiyet'in bu diyâr-ı İslâmdan belki ebediyyen gittiğini isbâta çalışıyor. İki dakika bir zevk veya heves uğruna nâmûs-ı İslâmiyet'in timsâli olan nisvânımızı İslâmiyet'in kabûl etmediği şekil ve kiyafetlerle enzâr-ı âlemde teşhîr ediyoruz. Bu husûsta hûkûmetin ufak bir şeye teşebbüsu işitilse kopardığımız yaygaralarla şâyân-ı hayret değil midir ki hûkûmetin icrââtına mümânaat ediyoruz.

Hepimiz duyuyoruz ve biliyoruz ki bütün mütemedîn memleketlerde İngiltere'de, Amerika'da hatta Rusya'da bile müşkirât ya büsbütün men' edilmiş veya pek ziyâde tahdîd edilmişdir. Yine biliyoruz ki bütün müterakkî memleketlerde fuhsiyât mümkün olduğu kadar men', hiç olmazsa tahdîd edilmişdir. Biz İslâm olduğumuz hâlde ve İslâmiyet'in bunları kabûl etmediğini bildiğimiz hâlde bunlara dâir bir iş yaptığımız yoktur. Artık yeter, bu zavallı millet en acı tecrübelerden sonra olsun her türlü alçaklıklardan, fenâliklardan muhâfaza edilsin. O ancak namus ve iffetîyle, şân ve şevketiyle yaşamak istiyor. Zâten bu sûretle yaşamaklılığıdır ki âlem-i İslâm'da kendine bir mevkî'-i bülend bulabilecektir. Ve artık sübût bulması îcâb eder ki din mâni'-i terakkîdir cümle-i menhûsesi bâtildir.

Koca bir âlem-i medeniyyet düstûr-ı idârelerini gitmekçe Furkân-ı celîl-i azîmî'ş-şânın esâsât-ı kudsiyye ve ulviyyesine takrîb ettiği hâlde biz ondan uzaklaşmakta-yâz... (اللهم حول حالنا الى احسن الحال)

Bir maksad-ı mühim ve âlîye ibtinâen yapılan cevâmi' ve mesâcidimiz –ağlamaklılığımız gerektir– bugün hemen külliyyen cemâat ve müdâviminden ârî bulunuyor. Halbuki uzun ve müellim senelerin üzerimize verdiği âlâm ve ekâdâri ancak onlar def' u ref' edebilecektir. Ancak onların nûrâniyet ve kudsiyetidir ki her türlü derd ve marazımıza devâ ve şifâ bulabilecektir. Fakat büyük teessüfler ve pek büyük teessürlerle söylemek lâzım gelir ki müezzinin Allahu ekber... diyen bizi salât ve salâha da'vet eden sadâ-yı lâhûtisine icâbet eden bulunmuyor. Bulunan bir kîsm-ı kalîl de şâyân-ı istihfâf görülüyor. Her günden ziyâde bugün bize lâzım olan Cuma ve Bayram günleri îrâd olunan hutbeler maksaddan uzaklaşmış âdî bir merâsim menzilesinde kalmıştır.

İslâmları kurtarmak lâzımsa Halîfe-i a'zam efendimizin hemen bütün beyânnâme-i hümâyûnlarda emir buyurdukları üzere bu memlekет ve millete şerîat hâkim-i yegâne bulunmalıdır. Artık uyuşukluğu, atâleti, beceriksizliği ber-taraf ile muazzez vatanımız yer yer elimizden giderken İslâm nâm ve şâni her türlü tâhkîrâtlâ şâibedâr kılınırken kalblerimizdeki yaraların acısı duyulmalıdır, o güzelim topraklarımız düşman ayağı altında çiğnenirken altında yatanecdâdimiz muallâ rûhunun feryâd ve fiğâni işitilmelidir. Boynumuza takılan zincir-i esâret halkasının gittikçe daraldığı hissedilmelidir. İslâmiyet'in parça parça ayrıldığı ve bir daha birleşmek imkânı bırakılmamaya çalıştığı şu anda en güzel ve en mukaddes yerlerimizden, haklarımızdan mahrûm bırakılmak istenildiğimiz şu dakikadaecdâd-ı izâmımızın şâyân-ı tebcîl hûn-ı mu'allâsına mâlik bulunduğuımız âleme anlatılmalıdır.

Mahûf ve müdhiş bir mevt-i muhakkak pençesini

üzerimize çevirmiş, nerede ise rûh-ı ma'sûmumuzu kabz edecek, nâmımızı tarihe bir ibret olarak bırakacaktır. Şu rada iki nefeslik bir ömrümüz var. Lâzım gelen esbâb-ı tahaffuziyye icrâ edilmezse arkamızda terk edeceğimiz mukaddesâtımızın azameti der-hâtır edilmelidir. Timsâl-i İslâmiyet olan kadın ve kızlarımız da sâhil-i selâmeti ancak düşman kucağında bulabilecektir. (اللهم احفظنا)

Meşrûtiyet denilen on senelik devre-i meş'ûmede millete yüzü gösterilmeyen hürriyeti, adâleti, müsâvâti da bize ancak İslâmiyet getirecektir. İşte bu felek-zede millet, kurbanı olmak üzere bulunduğu dinsizlige, ahlâksızlığa karşı gâyet kavî bir azim ve irâde ile çalışarak kurtarılmasını üç yüz milyon müslümanla beraber gözlerinden kanlı yaşlar aktığı hâlde boynu büük olarak bugünkü hükümetten katî ve âcil bir icrâât-ı İslâmiyye bekliyorlar. İslâm olan bu millet dinsizlige kurban edilirse kabâhat onu bu hâle getirenlerden ziyâde kurtaramayanlara âid olacaktır.

Ali İhsan

NÂ-KÂBİL-İ TELÂFÎ BİR ZIYÂ'

Sâkin Bursa'mızın âfâk-ı fazl u diyâneti birkaç gündür bir neyyir-i kemâlin gurûb-ı câvidânîsiyle şeb-reng oldu. Beş on seneden beri birçok küstâhâne tecâvüzâta ma'rûz kalarak zâten münfail ve pek dilgîr olan bu muhît-i îmân, şimdi şu ziyâ'-ı azîm ile mâtemler, elemler, kederler içinde ağlıyor.

Müderris Hacı Mustafa Efendi'nin irtihâli... Bursa'nın muhît-i fazl u diyânetinde nâ-kâbil-i imlâ bir boşluk, dumû'-ı hasret dökülecek bir yetîmlik, [74] ta'mîri gayr-ı mümkün bir inhidâm, telâfisi müteazzir bir ziyâ', tesellîsi müteassir bir keder ve elemdir. Mustafa Efendi pek mümtâz ve müstesnâ bir nâdire-i zekâ ve fazilet, mümte-niu'n-nazîr bir nûsha-i edeb ve nezâhet, melekler yakışır bir hüviyet-i zühd ve iffet idi. Merhûm-ı müşârun-iley-hin ahvâl-i umûmiyyesinde bir nûr-ı ismet lemeân eder gibi idi. Nakisa-i gill ü giştan bu kadar münezzeh, şâibe-i hevâ ve riyâdan bu derece pâk ve müteâlî bir nâsiye-i kemâl milyonlarda bile güç bulunur.

İfâde ve takrîrindeki sâdelik ile fazilet-i ilmiyyesini örtmeye çalışır, halindeki safvet ve tevâzu' ile de zühd ve ittikâ-yı azîmini göstermemeye uğraşırdı. Nâfiz ve keskin zekâsına inzîmâm eden metîn dimâğının karşısında en gâmiz mesâili, mukâvemet edemez bir şekl-i basîta inkilâb ve onun tahlîlkâr fikrine inkiyâd ediverirdi. Mustafa Efendi'yi görüp de sevmemek mümkün değildi. Kalbine sığışamayan nûr-ı ittikâ ve taabbûd sanki sîmâ-yı melekânesinden taşar ve bakanları mutlaka cezb eylerdi. Mustafa Efendi'nin irtihâlinden dolayı sîrisk-i elem dökenler

onun sîmâ-yı ma'sûmânnesini bir daha göremeyecekleri gibi galiba onun nazîrini de bir daha idrâk edemeyeceklerdir. Zavallı Bursa ilmiyyesi!... Hakîkaten tesliyeye muhtâc bir yetîm oldu. Cenâzesi teşyî' edilirken ehl-i îmânın döktüğü gözyaşı Bursa'da şimdiye kadar meşhûd olmamıştı. Herkes ayaklarının ucuna bakmış sâkin sâkin ağlıyor idi. İhtiyârlar ma'sûm gibi ağlıyor, ma'sûmlar ihtiyâr gibi muztarib bulunuyordu. Sînif-ı ulemâya bir yetîmlik çökmüş, ahâliyi bir garîblik istîlâ etmiş idi. Misli pek nadir görülen bir cemâ'at-i azîme ile gözyaşları içinde cenâze namazı edâ edildi.

(Kadrini seng-i musallâda bilip ey bâkî – Durup el bağlayalar karşına [yârân] saf saf)

Cenâze omuzlarda değil, el avuçlarında, parmaklarında gidiyor, sanki uçuyordu. Makbere-i mahsûsunâ tevdî' edildiği zaman hîckâriklar yükseldi.

İste o neyyîr-i kemâl, o mağribde gurûb etti, gitti. İnnâ li'llâh ve innâ ileyhi râciûn. Allah bes bâkî heves.

Bursa Medresesi İbtidâ-i Hâric
Sınıfları Edebiyat-ı Türkiye Müderrisi

Ahmed Feyzi

MUKADDERÂT-I İslâMIYYEYİ TEZLÎL ETMEYELİM

Müşâhedât ve mütâlââtımızın dâimâ te'yîd ettiği bir kanâat var ki: Müslümanların terakkî ve inkişâfına ancak Müslümanlığın ve müslümanların âmil olabileceğiidir. Müslümanların inhitâti ta'cîl eden kuvvetlerin mebzûl olmasına rağmen onların salâh ve felâhını te'mîn edecek ancak "bir" kuvvetin bulunduğu târîh-i İslâm'ın bütün sahâifi bir taraf, kurûn-ı ahîrenin kâffe-i vekâyi' pek acı ve pek yıkıcı darbelerle isbât eder. İslâm âleminin üzerine muhtelif menba'lardan hûcum eden seller bir gâyede ittihâd ediyordu: Müslümanları en can alacak noktadan yıkmak!.. Yani şevket-i İslâmiyyeyi târmâr ederek müslümanların en müdhiş, en müzlim hâdisâta karşı mevcûdiyet-i millîyyelerini sıyânet eden, istimsâl edilmelerine yegâne mâni' olan ve böylece zâlimlerle mütehakkimler için dâimî bir tehlike teşkil etmelerine sebebiyet veren kuvveti peyderpey tebdîl-i mâhiyyete mecbûr etmek...

Bu fecî' mücâdelenin nasıl devam ettiğine hepimiz muttalîiz. Memâlik-i İslâmiyyeye ancak fuhuş ve fûcûru tervîc eden bir hürriyeti bahşederek ahlâk-ı İslâmiyyenin dûçâr-ı tedennî, ümem-i İslâmiyyeyi birbirinden teb'id eden takyîdât ve telkînât ile revâbit-i İslâmiyyenin dûçâr-ı inhilâl, ahkâm-ı İslâmiyyenin asra mugâyereti iddiâsıyla bir gün evvel dûçâr-ı izmihâl olması için ibzâl olunan gayretler ve bu uğurda ihtiyâr olunan fedâkârlıkların hepsi Müslümanlığı tebdîl-i mâhiyyete ve müslümanları

tebdîl-i tâbi’iyyete ve bi’n-netîce İslâm tehlikesinin izâle-sine ma’tûf mesâî cümlesiindendir.

İçimizden bazlarının bilerek, bilmeyerek bu mesâî-i mühlikeye âlet olduklarını i’tirâf etmek kadar müellim bir hakîkat yoktur. Fakat maa’l-esef asrî hayâta uymak vâhimesiyle âlem-i İslâm’ın en mühim merâkizinde kavmiyet cereyânını îkâ’ edenler mukadderât-ı İslâmiyyeye en mühîn darbeleri vuranlarla birdir. Çünkü her ikisi de şevket-i İslâmiyyenin hasm-ı cânidır. Her ikisi de vahdet-i İslâmiyyenin kâtilidir. Her ikisi de mukadderât-ı İslâmiyyenin tezâline hâdimdir!

Kavmiyet cereyânını İslâm memâlikî içinde muhâfaza-i istiklâl eden yegâne devlet-i İslâmiyyede îkâ’ edenlerin netîce-i mesâ’isi Arab ile Türk’ü ayırmaktan, bu iki ümmet-i İslâmiyyeyi birbirine karşı sell-i seyf ettirerek birbirinin kanını döktürmekten ibâret değil mi?... Halbuki bütün âlem-i İslâm bu iki ümmet-i müttehid ve müstakillenin neşr edeceği feyz ve iktisâb edeceği kuvveti bekleyerek, tâhkîm-i ümid ediyordu. Şevket-i İslâmiyye, vahdet-i İslâmiyye ve mukadderât-ı İslâmiyye bu kavmiyet yüzünden gördüğü zarardan daha büyük daha vahîm bir zarar görmedi. Bu iki kardeş milleti birbirine düşürmeye çalışan kavmiyetçiler teşebbüslерinin bu netîce-i hâilesi karşısında acaba ne duyuyorlar?.. Heyhât, bunlar ne kadar pişman olurlarsa olsunlar, bugün artık telâfi-i mâ-fâta imkân yok.

Râbîta-i İslâmiyyenin bir an için inhilâl etmesinden neler tahaddüs ve neler tevellüd etmedi?... Koca imparatorluk parça parça oldu. Hicaz, Suriye, Filistin, Irak, Vilâyât-ı Şarkiyâye, İstanbul ve Boğazlar’ın mukadderâtı için düvel-i mu’azzama ile bunların birer beyi olan düvel-i sagîrenin binlerce müddeayâtı nazar-ı i’tibâra alınıyor ve arada rûh-ı İslâm eziliyor. Halbuki işte bu kavmiyet cereyân-ı mel’ûnunun tahrîbâtı olmasaydı bu vaz’iyet hiçbir vakit tahaddüs etmeyecekti. Arap ve Türk râbîta-i İslâmiyyeye hakkıyla sarılsayıdı ve İslâm’ın ta’yîn ettiği gâye-i kemâle doğru ilerle [75]seydi bu ahvâl-i müdhişe vukû’ bulmayacaktı. İslâm diyârında bir Ermenistan Devleti, bir Yahudi devleti te’sîsi mevzû’-ı bahs olmayacaktı. Arz-ı Mukaddese-i Hicaz’ı ayrıca bir devlet-i müstakille hâlinde yaşamak, Suriye ile Hicaz arasında bir Yahudi devlet-i hâcizesi, Anadolu ile İslâm âlemi arasında Ermeni Hükûmeti, Irak’ta da ayrı ayrı hükûmetler ikâme etmek, daha sonra bütün bu hükûmâtâ da birer hâmî, birer vasî ta’yîn etmek mesâili ortaya çıkmayacaktı.

Bütün bu ahvâl-i fecî’ânın karşısında telâfi-i mâ-fâta imkân yoksa da hiç olmazsa fecâyi’-i âtiyyeden tevakkî etmek için mâzînin hatâlarından mütenebbih olmak yok mu?!

Evvel be-evvel nazar-ı i’tibâra alınacak mes’ele Arz-ı Mukaddese-i Hicâziyye’de bir devlet-i müstakillenin te’sîsine maddeden imkân bulunmamasıdır. Çünkü menâbî’-i servetten mahrûmdur. Hicaz’ın servet-i hakîkiyyesini sâir memâlik-i İslâmiyyede bulunan evkâf-ı İslâmiyye teşkil eyler. Müslümanların teberruâti ve evkâfi ile idâme-i hayât eden bir memleket kavî ve müstakil bir devlet teşkil edebilir mi? Binâenaleyh bir Devlet-i Hicâziyye te’sîsi mümkün değildir. Arz-ı Mukaddese-i Hicâz ancak Makâm-ı Hilâfet ile beraber yaşayabilir. Bunları birbirinden ayırmak kâbil değildir. Emâkin-i mukaddeseyi Makâm-ı Hilâfet’ten ayımanın ma’nâsı Arz-ı Hicaz’ı lâ-yetenâhî rekâbetlere, mücadelelere ma’rûz bırakmak, o havâlî-i mukaddesede emn ü emâni selb etmek, ferâîz-i İslâmiyyeden birini, farîza-i hacci ta’tîl etmektir. Âlem-i İslâm böyle bir felâkete tahammül edemez!...

Sâniyen- Suriye’de ve Irak’ta düvel-i mu’azzamadan birkaçının himâyesi, vesâyeti, yahud murâkabesi altında hüküमât-ı müstakille te’sîsi bu diyâr-ı İslâmiyyenin istî’mâr ve istismârından başka bir ma’nâyi ifâde etmez. Şunun bunun hayırhâlığına, lütufkârlığına i’timâd etmenin ne kadar câiz olabileceğine âlem-i İslâm’ın manzara-i rengârengi canlı bir bürhândır. Binâenaleyh bu havâlînin terakkî ve inkişâfi idâre-i muhtâreye mâlik olarak Devlet-i Osmaniyye ile birlikte yaşamasındadır.

Sâlisen- Filistin’de bir Devlet-i Yahidiyye’nin te’sîsi müslümanlara yapılacak en büyük zulümdür. Yahudilerin kaç bin sene evvelki hakk-ı târihîlerini nazar-ı i’tibâra alanlar nasıl oluyor da müslümanların on dört asırdan beri devam eden ve daha hâlâ pâydâr olan haklarını ihmâl etmek gafletinde bulunuyorlar? Düvel-i Mesîhiyyenin âlem-i İslâm’ı boğan seylab-ı istî’mâri kâfi değilmiş gibi zawallı müslümanların başına bir de bir Yahudi seyl-i istî’mârisi icâd olunuyor? Medeniyet âlemi bunu da yaparsa Avrupa medeniyetine karşı hâsil olan inkisâr-ı emeli taz’if etmekten başka bir şeye hizmet etmeyecektir. Hindistanlı dîndaşlarımız asıl bu ma’nâyi nazar-ı dikkate alarak İngiltere Hükûmeti’nden Kudüs-i Şerîf’in tahliyesini, Makâm-ı Hilâfet hakkında ta’kîb olunacağı mukademâ vaad olunan siyâsetten inhirâf edilmemesini taleb etmişlerdi ve bu muhik talepleriyle cidden dûr-endîş bir nazarla pek samîmî bir alâkadârlıklâ mukadderât-ı İslâm’ı ta’kîb ettiklerini isbât etmişlerdir. Düvel-i mü’telife nin er geç bu hâkîkati takdîr ederek Müslümanların hâkîkîni teslim edeceğini ümidi etmek isteriz. Aksi takdîrde bu mütevâlî zulümlerin aksü’l-amelini beklemek iktizâ eder.

Râbian- Vilâyât-ı Şarkiyâye’de Türkleri diğer müslümanlardan ayıracak, Türklerle diğer Müslümanlar arasında bir hadd-i iftirâk teşkil edecek bir Ermenistan te’sîsi, Filistin’de bir Yahudi devleti te’sîsinden daha imkân-sızdır.

Vilâyât-ı Şarkiyye'de müslümanların yüzde 79 gibi bir ekseriyet-i kâhire, Ermenilerin yüzde 16,5 gibi bir ekal-liyet-i za'îfe teşkil ettikleri hâlde bu ekseriyet-i kâhireyi ekalliyet-i za'îfeye teslîm etmek nasıl olur?

Bâbîâlî düvel-i mü'telife takdîm ettiği muhîtrada "Hükûmet-i Osmaniyye kat'iyyen te'mîn edebilir ki teh-cîr tedâbîrinden evvel ve bâ-husûs Vilâyât-ı Şarkiyye'nin Çar orduları tarafından istilâsından sonra Ermeni çetele-rinin bir milyonu mütecâvîz müslüman katl ettikleri bî-ta-râf şehâdetler ve hatta Rus ümerâ-yı askeriyesinin rapor-larıyla (Lâhika-A) müeyyed ve muhakkak bir vak'adır.

"Ahâlî-i İslâmiyyenin bir kîsm-ı mühimmi, katl-i âm-dan kurtulmak için dağlara veyahud el-ân sâkin bulundukları vilâyât-ı mütecâvireye ilticâ etmişler ve tekîl memleket Rus askeri ve bâ-husûs mezkûr Ermeni çetele-ri tarafından o mertebe tahrîb edilmişdir ki hâl-i hâzırda tahrîbâttan masûn kalmış bir şehir, kasaba veya köy yok gibidir ve askerleri tarafından işgâl edilen Kafkas aksâ-mında Ermeniler tarafından bu faâliyet-i meş'ûmeye el-ân devam edilmektedir. (Lâhika-B)" diyor.

Bir milyon şehîdin hûn-ı ma'sûmuna, bir milyon şehîdin na'aş-ı perîşânına mezâr olan o mübârek diyârın başka bir ehemmiyeti, başka bir târihi olmasa bile, bu mazhariyet-i fecî'asından dolayı üç yüz elli milyon müslüman için ebedî bir matâf-ı mâtem, ebedî bir âbi-de-i tevkîr olması iktizâ ederdi. Halbuki bizim vilâyât-ı şarkiyyemiz sekenesiyle müslüman, medeniyetiyle müslüman, târihiyle müslümândır. Bu diyârin bunca mesâibine rağmen, Müslümanlığını inkâr etmek, onu cebren Ermenileştirmek, Müslümanlığı ve müslümanları imhâya tasaddî etmektir.

Bu husûsta Bâbîâlî'nin muhtârasında gösterilen sûret-i hâl, munsifâne olmaktan ziyâde tesâmûh-pverânedir.

Hâmisen- İstanbul'un Müslümanlık'tan iğtisâbı mes-elesine gelince böyle bir gasbin vukûu bizce muhtemel değildir. Neşve-i gâlibiyetin zîr-i te'sîrînde bulunan bazı dimâqların ileri sürdürdüğü müddeâyâta İslâm âlemi ilk cevâbını vermiştir ve böyle bir gasba karşı son cevâbını da verebilir. Binâenaleyh bu husûsta itâle-i kelâma lüzûm görmeyerek "İstanbul bir belde-i İslâmiyyedir ve Müslüman kalacaktır" demekle iktifâ ederiz.

[76] Asıl câlib-i dikkat olan mes'ele bütün bu mes'e-lelerin etrafında koparılan velvele ve bu velvelenin Sulh Konferansı'nda bile şâyân-ı istimâ' addolunmasıdır. Anlaşıyor ki vahdet-i İslâmiyyeyi, râbîta-i İslâmiyyeyi tehdîd, mukadderât-ı İslâmiyyeyi tezlîl etmeye çabala-yan muazzam bir kuvvet var ve bu kuvvet nâil-i merâm olmak için muttasîl çalışıyor ve muvaffak oluyor. Buna karşı biz ne yapıyoruz, Müslümanlar ne yapıyor?

Arabistan'ı temsîl etmek üzere Şerîf Hüseyin Paşa

tarafından Paris'e i'zâm olunan Emîr Faysal geçenlerde Sulh Konferansı hey'etine karşı îrâd ettiği bir nutukta Arap imparatorluğunun te'sîsini taleb etmiş, bunun üzeri-ne Fransız ve İngiliz gazeteleri hayli söylemişlerdi. İ'tilâf devletlerinin bu husûsta karâr-ı kat'îsinin neden ibâret olacağı şimdilik bizce ma'lûm değilse de yukarıda beyân ettiğimiz vechile Filistin'de bir Yahudi Devleti, Vilâyât-ı Şarkiyye'de bir Ermenistan, Suriye'de, Irak'ta ayrı ayrı muhtelif vasîleri, murâkîbları hâiz devletlerin te'sîsi için yapılan propagandalardan söylenen sözlerden, verilen vaadlerden anlaşılan bir şey varsa bu gidişle şevket-i İslâmiyyenin, mukadderât-ı İslâmiyyenin i'tilâ etmeyeceği, sükût edeceğidir. O hâlde ne yapmak lâzım?..

İ'tikâdımızca evvel be-evvel kavmiyet fîkrinden vazgeçmek, Müslümanlığın imhâ ettiği, müslümanları in-hîtâta, zillete helâke sevk ettiği bugünkü vekâyi' ile de sâbit olan bu fikri imha etmek lâzımdır. Ancak bu fikri imha ettikten sonra Müslümanlığın menâfiini takdîr ede-bilmek dâire-i vahdete girmek kâbil olur.

Âlem-i İslâm'ın bugünkü hâli, en müdhiş hâl-i in-hizâmidir. Âlem-i İslâm şîmdiye kadar böyle bir zillet görmedi. Bu inhzâm ve zillete karşı bir müslüman lâ-kayd kalamaz. Bir müslüman bu zillet ve inhzâm tezyîd ve teşdîd edecek bir âmil olamaz. Binâenaleyh mukad-de-rât-ı İslâmiyyeyi bu zilletten kurtarmak için birleşmek en büyük farîzadır.

Bâbîâlî son muhtârasında râbîta-i İslâmiyyenin kuvve-tine istinâd ve mukadderât-ı İslâmiyyenin i'lâsını istihdâf ederek Arabistan hakkında:

"Vilâyât-ı Arabiyye'ye gelince: Bir cihetten bunları asırlardan beri devletin aksâm-ı sâiresiyle pek sıkı bir sû-rette tevhîd eden revâbit-i siyâsiyye, dîniyye, ictimâiyye ve iktisâdiyye ve Arabların sûret-i umûmiyyede taht-saltanata karşı ibrâz etmekten fâriq olmadıkları ihlâs ve sadâkat-i samîmiyye diğer cihetten bu kavmin daha ser-best bir sûrette harsî ve ictimâî inkişâf-ı hukûku nazar-ı i'tibâra alınarak vilâyât-ı mezkûreye vâsi' bir muhtâriyet bahsedilmelidir."

Dedikten sonra:

"Vâsi' bir muhtâriyet ile hâkimiyet-i Osmaniyye'nin idâmesi –adâlet ve akvâmın hürriyeti uğrunda harb eden düvel-i mu'azzama-i mü'telife Arabistan'a karşı hiçbir emel-i ilhâk beslemedikleri cihetle- bu havâlîde nîzâm ve müsâlemetin yegâne zîmânıdır."

Diyor ki isâbetinde zerre kadar şüphe yoktur. Ma-amâfîh Bâbîâlî'nin Ermenilerin tehcîrine âid ashâb-ı cerâimi muhâkemedede gösterdiği himmeti ümmet-i İslâmiyyeyi birbirine düşüren, en müessif havâdise sebebi-yet veren mücîmîler, bâgilîler hakkında da kemâl-i kudret-le ibrâz etmesi lâzımdır ki bu sâyede ümmet-i İslâmiyye

en menfür cânîlerden kurtulmuş olsun ve bu gibi cinâyetlere cûr'et edecek erâzîl de cezâsiz kalmayacaklarını öğrenginler. Ümmet-i İslâmiyyenin nazârînda en alçak cânîler onu tefrîka sa'y edenlerdir. O hâlde vazîfe-i adâleti îfâ etmek gerektir.

Bâbiâlî muhtıradâ beyân ettiği nokta-i nazarı ef'âl ile ve teşebbüsât-ı mütemâdiyye ile te'yîd ederse vazîfesini îfâ etmiş, mukadderât-ı İslâmiyyeyi tezlîl etmiş olmak mes'ûliyetinden kurtulmuş olur.

Tabîî ümmet-i necîbe-i Arabiyyenin hiçbir ferdi böyle bir mes'ûliyet-i müdhişeye tahammûl edemez. Şerîf Hüseyin Paşa ile oğlu Emîr Faysal'ın bu husûsta Arab dîndaşlarımıza muktedâ olmalarını arzu ederiz. Mukadderât-ı İslâmiyyenin bugün onlardan beklediği en büyük hizmet budur.

Ömer Rıza

ARABİSTAN İMPARATORLUĞU

Harb-i Umûmî bidayetinden mütâreke zamanına kadar ricâl-i İttihâd pek fenâ ve tahrîbkâr bir siyâset ta'kîb etmemiş olsaydilar, bugün devlet ve millet-i Osmâniyye bu felâketlere, elîm azâblara dûçâr olmayacaktı. Hatîât-ı siyâsiyyeyi birer birer döküp saymak ve esbâbını teşrîh etmek için bu mecmûanın hacmi müsâid değildir. Bunu hakkıyla îzâh edebilmek ayrı bir kitap neşrine tevakkuf eder. Harbden birkaç sene evvel –yabancı devletlerin teşvîkiyle– Suriye'de, Irak'ta ve Hicaz'da Araplığı Osmanlı Saltanatı'ndan ayırmak maksadıyla Cem'iyet-i Feteyân-ı Kahtân ve Ebnâ-i Adnân nâmlarıyla muhtelif cem'iyetler teşekkür etmiş idi. Bu cem'iyetler bidâyet-i emrde Mısır'daki Suriye hîristiyanlarının delâletiyle vücûda gelmişidi. Mezkûr cem'iyetlerin en faâl a'zâları da ecnebi mekteplerinde, misyonerlerin terbiyesi altında neş ü nemâ bulan bir takım müfrît gençler idi. İttihâd ve Terakkî idâresinden küskün olan birkaç Arap meb'ûsân ve a'yân a'zâları da o cem'iyetlere iltihâk eylemişlerdi.

Bu cem'iyet Paris'te, Mısır'da mükemmel merkezlere mâlik olduğu gibi, Cezîretü'l-Arab'ın hemen her tarafında kök salmışdı.

Hicaz Şerîfi Emîr Hüseyin ile Hicaz Vâlisi Vehîb Paşa arasında vakityle büyük nîzâ' ve ihtîlâf başgöstermiş ve nihâyet bu mes'ele paşanın azâyle bir dereceye kadar kesb-i sükûnet eleyebilmişti. Fakat bu mes'ele [77] harâretini gâib etmemiş ve yeniden alevlenmek için fırsat zamanının hulûlünü bekliyordu.

Suriye'ye salâhiyet-i fevkâlâde ile arkadaşları tarafından ta'yîn olunan Bahriye Nâziri ve esbak Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa'nın o taraflarda yaptığı

icrâât siyâset ve idâreye taban tabana muhâlifti. Cemal Paşa'nın münâsebetsiz hareketleri, keyfe mâ yeşâ' istibdâdî, maksad-ı mahsûs ta'kîbinde bulunan Hicaz emirine büyük bir bahâne hazırlamış oldu.

Burada İstanbul'da, i'tilâf devletleri aleyhinde tertîb ve neşr olunan "cihâd fetvâsı" bit-tabi' mezkûr hûkûmetleri ziyâde ıgzâb etmiş, buna karşı bir mukâbele bil-misl çâresini taharrî etmeye mecbûr eylemişidi. Esâsen birçok İslâm tebaa ile memâlik-i İslâmiyyeye sâhib olan İngiltere ve Fransa devletleri bu hâle karşı seyirci ve lâ-kayd kalamazlardı.

Hicaz Emîri Şerîf Hüseyin ise bidâyet-i emrde, müstakîl, vâsi' bir Arabistan İmparatorluğu teşkilini asla tasavvur ve tahayyül edemezdi. Bunun mümkünül-husûl bir şey olacağını da bir türlü kesdiremiyordu. O yalnız bize karşı koyabilmek için ma'hûd vaz'iyeti ihtiyâr etti.

İngiltere ve Fransa İttihâd Hûkûmeti'ne iyi bir nazîre vücûda getirmek için Hicaz Hûkûmeti'ne –sîrf mevâd ve mühimmât-ı harbiyye ile asâkirinin tanzîm ve tensîki maksadıyla– bir takım mâddî ve ma'nevî mu'âvenetlerde bulundular. Bundan da azîm istifâdeler te'mîn etmeye muvaffak oldular. Bu muâvenet neticesinde İngiltere kuvâ-yı askeriyyesi Cezîretü'l-Arab'ın aksâm-ı mühimmesini –külliyesini– elegeçirebildiler. Harb esnâsında mükâfât kabîlinden olmak üzere Hicaz Emâreti'ni tasdîk ettikten mâdâ üç müttefiklerine de kabûl ettirdiler.

Hicaz bedevîleri Şerîf Faysal'ın kumandası altında olarak İngiliz ve Fransız gibi dünyanın iki muazzam devletinin ciddî yardımîleri sâyesinde en nihâyet Hicaz'dan Şam'a kadar ilerleyebildiler.

Vaktâ ki mütâreke zamanı yaklaştı, fetih ve zaferle neş'eyâb olan Emîr Faysal Hicaz Hûkûmeti'nin murâhası sıfatıyla Avrupa'ya azîmet etti. Gerek İngiltere'de ve gerek Fransa'da büyük hürmetlere mazhar oldu. Hatta Fransa hûkûmeti, Hicaz'ın şîmâl orduları kumandanı olan Emîr Faysal'a dallı bir arb madalyası vermemi unutmayarak, bu sûretle nezâket ve mihmân-nüvâzîyi bi-hakkin ifâ eyledi. Sebeb-i tâlîf olarak ordu beyânnâmesinde de "1916'dan i'tibâren Türk boyunduruğundan kurtulmak ve müttefikler da'vâsını müdâfaa etmek üzere Emîr Faysal pederine iltihâk ederek yalnız başına bazı kıtaâta kumanda ile birçok harekât-ı askeriyyeyi kemâl-i şecâ'atle tertîb ve idâre eyledigine mükâfâten dallı arb madalyasının kendisine verildiğine" dâir takdîr-âmîz cümleler sarf edilmiştir.

Gerek Fransa'dan ve gerek İngiltere'den yüz bulan Emîr-i müşârun-ileyh, der-akab, astar istemeyi unutmadı, uzun uzadı mütâlebâtta bulunmuştur. Bu zât metâlibini Sulh Konferansı'na ve Onlar Meclisi'ne ismâ' için bidâyeten Arabistan'da hûkûmât-ı müttehide teşkilinden

ve bilâhare daha ileriye giderek müstakil ve vâsi' bir Arabistan İmparatorluğu'nun ihyasından bahsetmiştir. Emîr Faysal Paris gazetelerinin beyânâtına göre meclise millî latîf elbisesiyle, refâkatinde de Arapça'ya vâkif tercümanı İngiliz binbaşalarından Lavrens bulunduğu hâlde gitmiştir. Hicaz murahhası birçok talepler dermiyân etmiş ve İskenderun'un cenûbundaki hattan başlayarak Bahr-i Muhît-i Hindî'ye kadar imtidâd eden ve Arapça tekellüm eden yerlerin Hicaz İmparatorluğu'nun zîr-i idâre-i hükümrânâsında bir hükümet olarak teşkilini taleb eylemiştir. Bu müddeayâta müteallik henüz Sulh Konferansı katî bir karâr ittihâz etmediği gibi, Suriyelilerin efkâr ve mütâlebâtını anlamak üzere Şükrü Gânîm'in ve Amerika Reîs-i Cumhuru Wilson'in tensîbi üzerine Beyrut'taki Amerika Mektebi Müdürü Mister Belis'in mütâlaâtını dinlemeye karâr verilmiştir.

Arabistan'da koca bir imparatorluk teşkili arzusunda bulunan Hicaz murahhası Emîr Faysal, matbûât mümessillerine Fransa ve İngiltere'ye Wilson Prensipleri'ne olan merbûtiyetini de söylemeyi unutmuştur.

Bu mütâlebâta nazaran büyük Arabistan; Aden, Mısır, Trablusgarb, Tunus, Fas gibi Araplarla meskûn ve düvel-i mu'azzamanın taht-i idâre veya himâyesinde bulunan Afrika'nın memâlik-i İslâmîyesi müstesnâ olmak üzere Filistin, Suriye, Irak ve Cezîretü'l-Arab'dan mürekkeb olacak ve İngiltere'nin taht-i himâyesinde bulunan Hicaz hükümetinin hukük-i hükümrânâsına girecektir. Cezîretü'l-Arab'a vaz'iyet-i coğrafiyye noktasından bir göz gezdirirsek göreceğiz ki Hicaz murahhasının taleb ettiği yerlerin mesâha-i sathiyyesi 500.000 kilometre murabbai ve 20.000.000 nüfusu muhtevî vâsi' bir imparatorluktan ibârettir ki bu ana kadar müstevlî ve kâhir hiçbir ecnebi devlete bu arâziyi tesâhub etmek nasîb olmamıştır. Devlet-i Osmaniyye ise hem İslâmî, hem de Hilâfet devleti olmak haysiyetiyle buralara ancak mürûr-i zaman ile azîm fedâkârlıklar sâyesinde mâlik olabilmıştır.

Times gazetesi bu bâbdaki beyânâtı da pek manîdârdır: Arap ile Türk İmparatorluğu arasında bir mukâyyese yaptıktan sonra Arap medeniyetinden ve bu medeniyetin merkezi olan Hicaz'dan bahs ile Emîr Faysal'ın beyânâtını muhik gösteriyor. Hulâsa Türkler'in münâza'un-fîh olan arâzisinden Arap, Musevî, Ermeni devletleri çıkarmayı Sulh Konferansı'na tavsiye eyliyor. Fakat Paris matbûâtı Hicaz mümessilinin hîrs ve tamaîndan ve bu metâlibiyle emperyalizm bir meslek ta'kîb etmek istediginden bahisle, Suriye hakkında Emîr Faysal'ın müddeayâtını bir türlü tasvîb etmiyorlar. Fransa matbûâtı bir bedevî hükümetinin idâresi altında bu kadar vâsi', medenî ve milyonlara bâliğ nüfûsun yaşayamayacağını dermiyân eylemektedirler.

Tan gazetesi bu kadarla da iktifâ etmeyerek Emîr Faysal'ın, mezkûr [78] arâzî umûr-ı dâhiliyyesinde hiçbir hükümet-i ecnebiyyenin müdâhalâtını tasvîb etmemek husûsundaki mütâlaâtıyla, Irak hakkında müşârun-iley-hin İngiltere'nin nüfûzuna karşı sükût ile tarafgîrâne bir vaz'iyet ta'kîb etmeyeceğini da tenkîd ederek diyor ki: "Demek ki maksad, eski Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün Arap memleketlerini Mekke'de oturan Hicaz Kralı'nın idâresi altında cem' edecek münferid bir devlet teşkilinden ibârettir. Hicaz hey'et-i murahhasası kâtibinin (Türk idâresinden kurtulan bütün Arap memleketlerine Mekke'yi pâyitaht etmeyi Kral Hüseyin hiç düşünmemiştir) satırlarında bize hitâb ettiği tekzîbin kıymet-i hakîkiyyesi Hicaz murahhasının metâlib-i resmiyyesinin mütâlaasıyla takdîr olunur. Bu sûretle maske düşüyor, Ukrayna'da veya Baltık memleketlerindeki Alman siyaseti gibi Wilson düstûrları altında gizlenmiş olan Hicaz siyaseti, büyük bir ilhâk siyaseti teşebbüsü, Türk emperyalizmi yerine bir bedevî emperyalizmi ikâmesi şeklinde görünüyor." Fransa matbûâtı bu sözlerle her şeyi ortaya koymaktan çekinmeyorlar.

Bize kalırsa Arabistan mes'elesi ne Hicaz murahhasının, ne de yalnız Fransa ve İngiltere hükümetlerinin arzularıyla kâbil-i hall ü tesviyedir. Böyle olursa Cezîretü'l-Arab müteaddid mintikalara ve onun içinde de âhengsiz, râbitâsiz, harîs, intikâm-perver bir takım mülükü't-tavâif teşekkül edecek ve Fahr-i Kâinât efendimizin zamân-ı saâdetlerinden evvel, Arabistan'da hükmünü icrâ eden münâza ve mücâdelâta yeniden bir zemîn tehyie edilmiş olacaktır ki Arap mütefekkirîn-i İslâmîyesi buna hiçbir vakit muvâfakat etmeyecektir.

Sulh Konferansı yalnız Emîr Faysal'ı veyahud Şükrü Gânîm'i –daha doğrusu bu kavme mensûb olmayan bir Amerikalı mektep müdürünu dinlemekle ne mes'eleyi kökünden hal, ne de vâcibe-i adâleti ifâ edebilecektir. Yirmi milyon nüfûsu muhtevî koca bir Cezîretü'l-Arab'in mukadderâtını ceffe'l-kalem ta'yîn etmek ve bu mu'dil işin uhdesinden gelmek üç kişiyi dinlemekle mümkün olamaz.

Her hâlde bu memleketin bî-garaz ve bi-taraf efkâr-ı umûmiyyesiyle bil-umûm tabakât ve sunûfa mensûb eşböhâsin da dinlenmesi iktizâ eder.

Bir de Cezîretü'l-Arab'ı nüfûz mintikalârına ayırmak da doğru bir şey olmaz. Bu Wilson Prensipleri'ne de uyumaz.

Bize kalırsa Bâbiâlî'nin –Tevfik Paşa Hükümeti'nin muhtirasını tedkîk etmek de fâideden hâlî değildir. Zannîmizca Arabistan'a gürültüsüz bir şekl-i idâre verebilmek için bu muhtıradâ pek güzel tasvîr edilmiştir. Madem ki bu yeni teşekkül edecek memleketler birer ecnebi hükümet-

metin vesâyetine terk ve teslim edilmek isteniliyor, o hâlde bu cezîre-i İslâmiyyeyi kendi sâhib-i aslisi olan Devlet-i Osmâniyye'nin murâkabesi altına vaz' etmek kadar ma'kûl bir tedbîr olamaz. Zira Hükûmet-i Osmâniyye Müslüman bir hükûmet olmak ve Hilâfet-i İslâmiyyeyi hâiz bulunmak i'tibâriyla öteden beri Araplarla hoş geçindiği gibi bundan sonra da onları memnûn etmek için her sûretle bezl-i gayret eyleyeceği şüphesizdir.

Arabistan Arapların olmak lâzım gelirse ve bunları tevhîd edecek bir râbita-i kaviyye de aranırsa, her hâlde bu râbitanın Osmanlı Hilâfet ve saltanatından başka bir kuvvet olmamalıdır. O zaman hak yerini bulur, hem Arap, hem de Türk hoşnûd olurlar.

Bu işin bu sûretle hallini yalnız bizim arzumuz değil ihtimâl ki İngiltere ve Fransa'nın zîr-i idâre ve tâbiiyetlerinde yaşayan ve bu ana kadar da devlet-i metbû'alarına sadâkatkârâne hissiyâtla mütehassis olan milyonlarca ehl-i İslâm'ın da arzuları bu merkezdedir.

Ümid etmek isteriz ki İngiltere ve Fransa bu husûsta bir karâr-ı kat'î verebilmek için acele etmeksizin ve mes'eleyi derince ve bil-etraf düşündükten sonra son sözlerini söylesinler. Çünkü bu tarz-ı hal onların da menfaatlerine muvâfıkdır.

S[sin]. M. T[te].

ASYA-YI MERKEZİ'DE İSLÂM HÜKÜMÂT-I MÜTTEHİDESİ

Kâbil'de mülük-1 İslâmiyye murahhasları arasında müzâkerât – Afgan ve Hind müslümanlarının Makâm-1 Hilâfete teveccûh ve muhabbetleri – Times gazetesinin mühim bir makâlesi

Bombay'dan 11 Şubat târihiyle *Times* gazetesine çeken bir telgrafnâmede ez-cümle âtîdeki ma'lûmât veriliyor:

Buhara Emîri Kâbil şehrine ve Rusya'ya bir takım hey'ât-ı murahhasa göndermiştir. Asya-yı Vüstâ hânları tarafından da vâsi' salâhiyetler ile techîz olunan diğer bazı hey'at-ı murahhasanın el-yevm Kâbil'de bulunması, Buhara hey'etinin keyfiyet-i i'zâmine bir kat daha büyük bir ehemmiyet vermektedir. Anlaşıldıgına göre bunların sebeb ve maksad-ı i'zâmi Asya-yı Vüstâ Müslüman mülükü arasında bir ittifâk vücûda getirmektir. Afganistan emîri, Buhara ordusu ile idâresinin tensîk ve İslâhi na müzâheret edeceğine dâir Buhara emîrine mevâidde bulunmuştur. Diğer taraftan musırnan deverân eden bir rivâyete nazaran ittifâk-ı cedîdin bir nevi' zîmâni olmak üzere Afganistan emîrinin mahdûmlarından biri de Buhara emîrinin kerîmelerinden birini tezvvüc edecektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son felâketlerine rağmen Afganlılar ile hudûd kabâili zât-ı şâhâneyi el-ân halîfe-i İslâmiyyân olarak tanıyorlar. Türkiye'nin mukâsemeye uğratılması ise fevkâlâde [.....]¹ infiâllerini mûcîb olacaktır.

Ahîren sârî bir sûrette memlekette hüküm-fermâ olan influenza hastalığı ittifâk ordusunda birçok telefâti intâc eylemiştir. Lâkin efrâd-ı cedîdenin serân taht-ı silâha alınması sâyesinde ordudaki boşluklar tekrar doldurulmuştur.

[79] 12 Şubat tarihli *Times* gazetesi, Asya-yı Vüstâ hüküमât-ı müttehide manzûmesine hasrettiği bir başmakâlede şu yolda bast-ı mütâlâ'a ediyor:

Asya-yı Merkezî İslâm mülükü arasında bir ittihâd ve ittifâk te'sîsi tasavvuruna dâir Bombay muhâbirimizden aldığımız ma'lûmât son zamanlarda bu mes'eleye dâir deverân eden rivâyeti te'yîd edecek bir mâhiyettedir. Bu tasavvurun başlıca âmil ve mürevvici Afganistan'ın emîridir. Anlaşılan müşârun-ileyh Buhara emîri ile bir ittifâk akd etmek üzere bulunuyor. Buhara hânının bir hey'et-i murahhasası ile Asya-yı Vüstâ'daki daha küçük Müslüman mülükünün mümessilleri el-yevm Kâbil şehrînde bulunuyorlar. Emîr Habîbullâh Buhara ordusu ile idâresinin İslâhi için muktezî muâveneti göstermeye hazır imiş. İhtimâl ki bu yardım bolşevizime karşı olacaktır. Maamâfîh şurasını unutmamak lâzım ki Afganistan emîrleri ile Asya-yı Merkezî mülük-i İslâmiyyesi arasında dâimâ pek sıkı dostâne münâsebât cereyân eylemiş. Emîr Habîbullâh pederi Semerkand'da menî iken burada doğmuştur. Asya-yı Merkezî'de bir İslâm hükü�ât-ı müttehidesi zümresinin teşekkülü, İngiltere için nâ-hoş bir şey değildir. Bu manzûme şübheler Afganistan'ın nüfûz ve te'sîri altında bulunacaktır. Emîr Habîbullâh ise İngiltere'ye ve Hindistan hükümetine karşı sadâkatinden hiçbir zaman inhirâf etmedi. Müşârun-ileyh Alman ve Türk muharriklerinin kandırıcı tekliyatını dâimâ reddeyiledi. Vâkia Afgan küberâsının fesâdcı ve karıştırıcı kısmını dâire-i i'tidâlde tutmak öteden beri güç bir şeydir. Fakat buna mukâbil emîr-i Afganistan kanâat ve sadâkatte hiçbir zaman zerre kadar bir eser-i tereddüd göstermedi. İ'tilâfin zaferi, Emîr Habîbullâh'ın mesleğindeki isâbeti te'yîd ve tasdîk eylemiştir. Müşârun-ileyhin mevkii hiçbir zaman şimdiki kadar emîn ve kuvvetli değil idi.

Asya-yı Merkezî manzûme-i müttehidesinin Turancılık meslek-i merdûdu ile şâibedâr olacağını farz ve kabûl etmek için ortada ciddî hiçbir sebeb yoktur. Lâkin aynı zamanda gerek Asya-yı Merkezî ve gerek Hindistan Müslümanları arasında Türkiye'ye karşı pek kuvvetli

¹ Buradan iki kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

bir hüsn-i teveccüh ve temâyül mevcûddur. Müslüman efkâr-ı umûmiyyesinin bu istikâmét ve ma'tûfiyeti Paris Konferansı'[n]ca [her] hâlde nazar-ı i'tibâra alınmak lâzım gelen mühim bir cereyândır.

RUSYA'DA HAREKET-İ İSLÂMÎYYE

Bu hafta Rusya'dan gelen bir dindâsimızın verdiği haberlere nazaran Rusya'daki müslümanlar büyük bir intibâh ve faâliyet göstermeye başlamışlardır. Çarlığın zulüm ve istibdâdi altında ezile ezile nâlân ve perişân olan müslümanlar Rusya'nın inhilâli ibtidâlarında mütehayyir kalmışlardır. Aralarında esâslı teşkilâtın fıkdnâinden dolayı mühim bir şey yapmaya, büyük bir mevcûdiyet göstermeye muvaffak olamamışlardır. Şurada burada münferid hareketlerle, mahallî hükûmetler teşkili ile vakit geçirdiler. Türlü türlü cereyânlara kapıldılar. ma'nâsız münâkaşalarla uğraştılar. Kavmiyet belâları oralarda da icrâ-yı te'sîr ettiğinden İslâmlar arasında teşettüt ve ihtilâfât hâsil oldu. Bu sûretle büyük fırsatlar fevt ettiler.

Düger taraftan o diyârda zuhûr eden Bolşeviklik fitnesi de İslâm efkâr-ı umûmiyyesini hayli sarstı. Buna karşı müslümanlar ittihâz edecekleri tavır ve hareket hakkında tereddüde düştüler. Önune çıkan her mevcûdiyeti yakan, yikan bu yangın herkesi tedhîş etti. Hiçbir şey tanımayan, bütün müessesâtâ, mukaddesâtâ saldırın bu kuvvet ile anlaşmak da kâbil değildi. Mukâvemet ise hayatı İslâm için büyük bir tehlike idi.

Bu sûretle müslümanlar hayli müşkil zamanlar geçirtiler. Çarlık istibdâdından kurtulur kurtulmaz daha müdhiş bir belâya dûçâr oldular. Bu yüzden pek büyük felâketlere ma'rûz kaldılar. Bir müddet Almanya'dan rehâ umdular, o husûsta da inkisâr-ı hayâle uğradılar.

Hâdisâtın anîf darbeleri altında yuvarlana yuvarlana nihâyet hak yolunu tuttular. Her şeyden evvel aralarındaki ihtilâfları terk etmek lüzûmunda ittifâk ettiler. Türkçülük, Tatarcılık, Kırgızcılık gibi kavmiyet tefrikalarını kalblerinden çıkararak Müslümanlık nâmi altında birleştiler. Aralarında muntazam teşkilât vücûda getirdiler. Ahîren Bolşeviklerin vaziyetlerinin de kesb-i müşkilât etmesi hasebiyle müslümanlarla uğraşmaktan bir dereceye kadar vazgeçtiler. Bu sâyede müslümanlar biraz nefes almaya ve bünyân-ı mevcûdiyetlerini te'sîs etmeye muvaffak oldular. Bazı mahaller ahâlisi istiklâllerini, istikbâllerini lâyâkiyla te'mîn ettiler. Bir kısmı da hasbe'l-mevki' te'mîn-i istiklâle muvaffak olamamakla beraber yoluna girdiler. Bu mesâ'i-i ittihâdkârâne devam ettiği takdîrde onlar da hiç şüphesiz istiklâllerine sâhib olacaklardır. Her

şeyin başı ittihâd ve faâliyettir. Bunu takdîr ederek bu sûretle hareket ettikten sonra müslümanların da istiklâllerine sâhib olacakları pek tabîidir.

Bugün Rusya'daki İslâm memleketleri on mintikaya münkasemdir:

1) Volga havzası mintikası. Kama, Oka nehirleri buraya dâhildir.

2) Sakmar, Ural havzaları

Şimdiki hâlde yalnız bu iki mintika Bolşeviklerin nûfuzu altında bulunuyor. Maamâfih şimdiki hâlde Bolşevikler müslümanların mukaddesât ve müessesâtâna tecâvüz etmekten ferâgat etmişlerdir. Müslümanların bu husûsu te'mîn etmeleri büyük bir muvaffakiyettir.

3) İrtış, Obi, Mâvera-yı Ural (ki Sibirya buraya dâhil dir) havzaları.

[80] 4) Kırgız ve Kazakistan'ın şîmâl ve şark tarafları. Bunlara büyük ve orta cüz'ler derler.

5) Türkistan, Ejderhan da dâhil olmak üzere Kırgız ve Kazakistan'ın aksâm-ı sâiresi, yani küçük cüz'ler.

6) Merv havâlîsindeki Türkler. Bunlar pek cengâver bir kavimdir.

7) Hive

8) Buhara

9) Kaşgar

10) Tarancı müslümanları mintikası ki Çin hudûdu taraflarında bulunan müslümanlardır.

İşte bütün bu akvâm ve manâtik arasında bugün büyük ve esâslı bir irtibât ve teşkilât husûle gelmiş, cümlesi livâ-yı İslâm altında faâliyet-i siyâsiyyeye germî vermişlerdir.

Rus ordularının inhilâli üzerine külliyyetli silahlar elde etmesi tabîi olan bu kuvvetler büyük bir ehemmiyet keseb edecek dereceyi bulmuştur. Hatta bunların Çin ve Afganistan gibi komşu devletlerle te'sîs-i münâsebâta muvafak oldukları da zannediliyor.

Afganistan tarîkiyle Türkistan'la münâsebât-ı hase-ne te'sîs eden İngilzlere karşı bu kuvvetler mütemâyilidir. Makâm-ı Hilâfet-i uzmâya karşı kuvvetli bir sûrette merbût olan bu akvâm-ı İslâmiyyeyi kazanmak bugün İngilzlerin elindedir. Devlet-i Osmâniyye'ye karşı İngiltere'nin göstereceği müzâheret bütün Asya'da İngiltere'nin mevkii o kadar tâhkîm edecktir ki âtiyen o cihatlerde hiçbir endîseye mahal kalmayacaktır. Ümid ederiz ki hissiyâta mağlûb olmayan İngiliz siyâseti Müslüman âlemi nin kalbagârı olan Devlet-i Osmâniyye'ye dest-i muhâdet ve müzâheretini uzatmakla bütün bu cihân-ı azîmin hiss-i muhabbet ve hürmetlerini kazanır.

TEVKİFÂTA DÂİR

Bu haftanın en mühim hâdisesi, hükümetin tevkifâta germî vermesidir. Bütün milletin efkârını işgâl eden bu mes'elede aslâ hissiyâta kapılmayarak i'tidâl ve kânûndan ayrılmamak hükümet için ne mertebe mücib-i şeref ise milletin mevcûdiyet ve istikbâli için de o derece ehemmiyeti hâizdir. Şimdiye kadar teâkub ve tevâlî ede-gelen yolsuzluklardan, kânûnsuzluklardan bî-zâr olan millete ümîd-i felâh bahşedecek bir şey varsa ancak icrâât-ı hasene ve âdiledir. Vatanı düşmüş olduğu girîve-i inhitâttan kurtararak millete sükûn ve saâdetler te'mîn edecek müsbet mesâî kadar büyük ve şerefli hizmet olamaz. Gidenlerin yolsuzluğu gelenlerin de onların isrine tebâiyet etmelerini istilzâm etmez. Tutulan yolların fenâlığı tahakkuk ettiyse artık onu bir daha tecrübeye kalkışmak hiç de muvâfik olmaz. Memleket kânûnsuzluktan bu hâle geldi. Bundan sonra olsun kânûnun hâkimiyeti kabûl edilmeli ki musîbetler tevâlî etmesin. Madem ki ortada bir Kânûn-ı Esâsî var, madem ki o Kânûn-ı Esâsî'nin ahkâmi henüz mer'îdir, hükümet bütün harekâtında kendini onunla mukayyed görmelidir ki efrâd-ı ahâlide kânûna itâat hissi revâc bulsun.

Sadâret-i Uzmâ'yı, Meşîhat-i Ulyâ'yı ihrâz etmiş zevâti efrâd-ı âdiyye derecesinde bir usûl-i tevkif ve muhâkeme-meye tâbi' tutmak Kânûn-ı Esâsî'nin hiç de cevâz göstermediği bir muâmeledir. Bâ-husûs harb kabinelerinin Dîvân-ı Âlî'de muhâkemesini bizzat taleb eden Prens Said Halim Paşa hazretleri gibi her zaman alnı açık, ümmet-i İslâmiyyenin felâh ve saâdetinden başka bir şey düşünmeyen ekâbir-i ümmetin, Musa Kâzım Efendi hazretleri gibi safvet-i rûh sâhibi efâzîl-ı ulemânın ve emsâli

zevâtın tâbi' olacağı muâmele her hâlde böyle olmamak lâzım gelirdi.

Merkez-i Umûmî'nin dinsiz ve tarîbkâr kuvvetine kar-şı senelerce mücâdele eden, göğüs geren, vukûa gelen fenâliklarda asla bir hisse-i iştirâki bulunmayan, bilakis azgın ve çulgın kuvvetlere karşı durarak birçok fenâliklara mâni' olabilen ve memleketin selâmetinden, saâdetinden başka hiçbir emel ve garazı olmayan Said Halim Paşa hazretlerinin Müslümanlığın teâlisî, milletin terak-kî ve saâdeti hakkındaki samimî arzularına, fedâkârâne mesâîlerine yevm-i intîşârından beri firka cereyânlarından âzâde kalan *Sebilürreşâd* hey'etinin kanâat-i kâmi-lesi vardır. Nitekim Musa Kâzım Efendi hazretlerinin de safvet-i kalbiyye ve za'af-ı irâdesinden başka bir kusuru, hele hiçbir taaddîsi olmadığına tamamıyla kâni' bulu-nuyoruz. Diğer mevkûf zevâti yakından tanımadığımız cihetle onlar hakkında bir şey söylemeye kendimizde salâhiyet görmüyoruz. Maamâfih onlardan bir kısmının da vukûa gelen fenâliklarda âmil olmadıkları, vatan ve millete karşı bir hiyânette bulunmadıkları inde'l-muhâ-keme tebeyyün edecktir zannında bulunuyoruz. Her kafanın düşündüğünü, her kalbin duyduğunu açıktan açığa söylemek mecbûriyetinde bulunduğu böyle buhrânlı zamanlarda *Sebilürreşâd* gibi hiçbir firma ile alakası olmayan bir ceride-i İslâmiyye için de mütâlâ'ât-ı mah-sûsasını serd eylemek en mütehattim bir vazîfedir.

Ümid ederiz ki hükümet, firma ihtirâsatına tenezzül-den müteâlî bir nazarla iş görmek, harekâtını mecrâ-yı tabî'î ve kânûnîsine ircâ' etmek büyülüğünü gösterir.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nüshası 10 kuruş,
seneliği 52 nûşadır.)

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfîk âsâr
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmâa-i İslâmîyyedir

ابعون اهدکم سبیل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

20 Mart 1919

17 Cemâziyelâhir 1337 Perşembe

20 Mart 1335

Cild: 16 - Aded: 398-9

ESRÂR-I KUR'ÂN

Fikrimce, semâvât ile terekkür ettiği maddeyi, fezâ-yı vesî'a serpilmiş olan kâinât-ı ulviyye hakkında bir hüküm verebilmek için fen hey'etinin kabûl etmiş olduğu en son nazariyelere mürââat edilmelidir. Çünkü bu nazariyeler mahz-ı hakîkat olmasalar da ekserisi, aklın kabûl, nakl-i sahîhin te'yîd etmediği istidlâlât-ı vehmiyyeden daha ziyâde hakîkate karîbdirlər.

Esâsen bildigime göre, bu mes'ele hakında rivâyet olunan ehâdîs-i kerîmenin bazıları kütüb-i sahîhanın bir kısmında mevcûd olmakla beraber sıhhatleri hakkında icmâ' hâsil olmamıştır. Ne hâcet, bu mes'eleye müteallîk rivâyâtın en sahîh ve en meşhûru hakkında bile ümmü'l-mü'minîn Ayşe radîyallâhu anhâdan bir tek kelime duyulmamış olduğu sâbit ve muhakkaktır.

Bu kabîl ehâdîsin sıhhatinde icmâ' hâsil olmuş olduğu farz edilse bile Risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz bizzat bize bildiriyor ki: Müslümanlara farz olan şey imtisâl edenleri saâdet-i dâreyne îsâli kâfil olan ahkâm-ı şer'iyye-i semâviyyeye îmândan ibârettir. Bunların hârinde tibba, edviyeye, semâvâtın keyfiyet-i tekvîmine, arz ve fezâya âid şüûna müteallîk ehâdîse gelince bunlar ırsâl-i rüsûldeki garaz-ı fitrî dâiresine dâhil olmadıkları için müslümanları bu yoldaki âsârı kabûl ve teslîme mecbûr edecek bir sebeb mevcûd değildir.

Zâten zâhir-i Kur'ân ile yine Kur'ân-ı Kerîm veya hadîs yahud berâhîn-i kat'iyyeye, havâss-i sâirenin, şerîta-i mu'ayyenesine muvâfîk sûrette taht-ı te'sîrinde vukûa gelen müşâhedâta müstenid kazâyâ-yı aklîyye-i müsellemeye arasında teâruz vâki' olduğu takdirde zîr olunan Kur'ân ve hadîse âid ibâdât ve ahkâmın kazâyâ-yı sahîha-i aklîyyeye muvâfîk bir tarzda te'vîlî vâcib olduğunu ulemâ-yı usûl sarîh ve kat'î bir sûrette beyân etmişlerdir.

Binâenaleyh âhirete, ahvâl-i melâik ve sâireye müteallîk umûr-ı gaybiyye gibi künh ve hakîkatini fehm ü idrâke akl için tarîk ve meçâl olmayan şeyleri bir müslüman bilâ-münâkaşa kabûl ve teslîmde tereddüd etmez.

Evet, mâdem ki künh ve hakîkatine bizzat nûfûz ve ittilâa imkân olmayan bu gibi şeyler hakkında kendiliğinden menî veyâ müsbet bir hükmü verebilmek insanın dâire-i iktidarı dâhilinde değildir, o halde sünnet ve Kur'ân'ın delâlet ve ihbâriyla rehîn-i sübût olan bu gibi mesâile i'tikâdin taht-ı vûcûbda olması tabîîdir.

Coğrafya, felekiyât, tıp, hendese gibi maârif-i dün-yeviyyeye gelince bu gibi ma'lûmât, beşerin tedkîkât-ı şâhsîyyesiyle harîm-i esrârrına nûfûz edeceğî, mâhiyâti husûsunda akl-ı selîmin salâhiyet-i hükm ve ictihâdını istî'mâl eyleyebileceği şeylerden olduğu için Resûl-i fitrî aleyhi's-selâm bizi, birer hakîkat olduklarına kanâat hâsil ettiğimiz bu gibi mesâile muhâlefete mecbûr tutmuştur. Hatta bunun aksi nasîl iddiâ olunabilir ki Resûl-i gûzîn efendimiz mâhiyêt-i kat'iyyeyi hâiz olmayan âsâr şöyle dursun rivâyet-i sâbite ve esânîd-i sahîhaya müstenid olarak kendinden menkûl olan âsârdan hakâyîk-ı maddîyye ile te'lîfi edilemeyecekleri düstûrû'l-amel ittihâz husûsunda bile bize hiçbir mecbûriyet tâhîmî etmemiştir. Nitekim şurada Sahîh-i Muslim'den zîr edeceğimiz ehâdîs-i şerîfe bu iddiâmızın isâbetine birer delîldir.

عَنْ مُوسَى بْنِ طَلْحَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: مَرَرْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَوْمٍ عَلَى رُؤُوسِ النَّخْلِ، فَقَالَ: مَا يَصْنَعُ هُؤُلَاءِ؟ فَقَالُوا: يَأْقِحُونَهُ، يَجْعَلُونَ الذِّكْرَ فِي الْأَنْثَى فَيُلْقِحُونَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا أَطْلُنُ يَعْنِي ذَلِكَ شَيْئًا [82] قَالَ فَأَخْبَرُوا بِذَلِكَ فَتَرَكُوهُ، فَأَخْبَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذَلِكَ فَقَالَ: إِنْ كَانَ يَنْفَعُهُمْ ذَلِكَ فَلْيَضْسُدُوهُ، فَإِنَّمَا ظَنَّتُ ظَنًا، فَلَا تُوَاهِنُونِي بِالظَّنِّ، وَلَكِنْ إِذَا حَدَّثْتُكُمْ عَنِ اللَّهِ شَيْئًا، فَخُذُوهُ بِهِ، فَإِنِّي لَنْ أَكَدِبَ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ¹

¹ Muslim, Sahîh, Kitâbü'l-Fezâ'il, 38. Metinde (يَأْقِحُونَهُ يَجْعَلُونَ الذِّكْرَ فِي الْأَنْثَى) kelimeleri yoktur.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzih ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunuşması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

Musa bin Talha pederinden rivâyet ediyor: Resûlullah'ı salallâhu aleyhi ve sellem ile beraber, hurma ağaçlarının tepesinde bir takım kimselere tesâdûf ettik. "Bunlar ne yapıyorlar?" diye sordu. "Ağaçları aşılıyorlar" dediler. "Zannetmem ki bunun bir fâidesi olsun" buyurdu. Bu söz kendilerine haber verilmeleri üzerineasicilar ameliyeyi bırakıtlar. Resûl aleyhi's-selâm keyfiyetten haberdâr edildikte buyurdu ki: "Yapılan işten hakikaten bir menfaat melhûz ise yapsınlar. Benimki şöyle bir zan ve tahmînden ibâret idi. Beni böyle zan ve tahmîne müstenid şeylerden dolayı muâhaze etmeyiniz, böyle şeyler değil, belki ben size Allah tarafından bir şey söyle, teblîg edersem ona imtisâl ediniz. Çünkü ben kat'iyen Allah'a iftirâyı kabûl etmem."

روى مسلم عن رافع بن خديج، قال: قيلَ لَهُ نَبِيُّ الْمُسْلِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ، وَهُمْ يَأْبُرُونَ النَّحْلَ، فَقَالَ: مَا تَضَعُونَ؟ قَالُوا: كُنَّا نَضَعَهُ، قَالَ: لَعَلَّكُمْ لَوْلَمْ تَفْعَلُوا كَانَ حَيْرًا فَتَرَكُوهُ، فَنَفَضَتْ أُولَئِنَاءُ فَنَفَضَتْ، قَالَ فَذَكَرُوا ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ: إِنَّمَا أَنَا شَرِّ، إِذَا أَمْرَتُكُمْ بِشَيْءٍ مِّنْ دِينِكُمْ فَحَذُورٌ مُّذَكَّرٌ لَهُ، وَإِذَا أَمْرَتُكُمْ بِشَيْءٍ مِّنْ رَأْيِي، فَإِنِّي أَنَا بَشَرٌ

Muslim, Râfi' bin Hadîc'den rivâyet ediyor: Resûlullah'ı salallâhu aleyhi ve sellem Medine'ye geldikte halk hurma ağaçlarını timar ediyorlar idi. "Ne yapıyorsunuz?" diye sordu. "Evvel-den beri böyle yapardık" dediler. "Yapmazsanız daha iyi olur" dedi. Onlar da bırakıtlar. O sene mahsûl az oldu. Mes'eleyi kendine arz ettiler. "Nihâyeti ben de bir insanım. Size dininize müteallik bir şey söylesem onu kabûl ediniz. Re'y ve ictihâd netîcesi bir şey dermiyân edersem kabûl ve imtisâlinde muhtârsınız. Çünkü gâyesi, ben de bir insanım"

روى مسلم ايضاً عن آنس، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِقَوْمٍ يَلْقَحُونَ، فَقَالَ: لَوْلَمْ تَفْعَلُوا لِصَلَحٍ قَالَ: فَخَرَجَ شِيشَا، فَمَرَّ بِهِمْ فَقَالَ: (مَا لِنَحْلِكُمْ؟) قَالُوا: قُلْتَ كَذَا وَكَذَا، قَالَ: أَتَشْأُمُ أَغْلَمُ بِأَمْرِ دُنْيَاكُمْ

Muslim Enes'ten rivâyet ediyor: Nebî aleyhi's-selâm bir takım kimselerin yanlarından geçti ki hurma ağaçlarını aşılıyorlar idi. "Yapmasanız ağaçlar hakkında daha iyi olur" buyurdu. O sene mahsûl fenâ idrâk edildi, bilâhare tekrar oradan geçtiği sırada "Hurmalarınızın bu hâli nedir?" diye sordu. "Şöyleden demis idin" dediler. Cevâben "Siz dünya işlerinizi benden daha iyi biliyorsunuz" buyurdu.

İşte erbâb-ı insâfin ser-tâci olan Cenâb-ı Risâlet-meâb'ın doğrudan doğruya kendi şahsi hakkında verdiği hüküm görülüyor.

Sarahaten beyân ve i'lân ediyor ki kendi de efrâd-ı beserden bir ferddir. Her hirfet ve san'atın erbâbı onun dekâyîk ve hafâyâsına her halde diğerlerden daha ziyâde müdrikdirler. Peygamberlerin ismeti ise cânib-i ilâhîden teblîg ettikleri şerâyi' ve kavâñîne taalluk eden mesâilde vâcib ve mütehattim olabilir.

İmdi bu gibi âsâr-ı vârideden anlıyor ve biliyoruz ki

¹ Bazi farklarla, Muslim, Sahîh, Kitâbü'l-Fezâ'il, 38.

dünyanın şuûn ve ahvâline, hiref ve sanâyiine, tibbâna müteallik Risâlet-meâb'ı salallâhu aleyhi ve sellem efen-dimizden nakil ve rivâyet olunan âsârdan tecârib ve müşâhedâta, edille-i akliyye-i sâbitezeye muhâlif olanlara be-hemehâl imtisâl bizim için zarûrî ve mübrem bir keyfiyet degildir. Çünkü bu gibi şeylerin hükmü vahy-i ilâhî ile müeyyed mesâil-i teşrî'îye idâdına dâhil olmadığı meydandadır.

Âyet-i kerîmenin vûcûd-ı sâni'a delîl teşkil eden cihe-tine gelince, kudret-i fâtira kevâkibi eczâ-i maddiyyeden yaratmış ve onlara bir de diğer ecsâmda olduğu gibi, câ-zibe-i tabî'iyye hâssası tevdî' eylemiştir ki arzin fezâda, muallak bir halde muhâfaza-i mevcûdiyet edebilmesi, kendisiyle ecrâm-ı semâviyye arasında mevcûd olan bu yoldaki kavâñîn-i tabî'iyyenin bir netîcesidir.

Semânın arza nisbetle sakf ve binâ mesâbesinde yaratılmasında insanlar için mevcûd olan lütuf ve inâ-yet-i Perverdigâr'ın vechine gelince, tabîî değil midir ki ecrâm-ı ulviyyenin mevâdd-ı mürekkebesi başka mâhi-yette bulunmak meselâ bünyelerinde maâdin ve buna benzer mevâdd-ı sakile bulunmayarak hafif birer cism-i havâî yahud nârîden ibâret olmak lazım geleydi şu görülen fezâ-yi bî-pâyân içinde arzin, hiçbir esâs ve diâmeye, o muazzam ecrâm-ı semâviyyeye mevdû' te'sîr ve kuvvetten başka hiçbir vâsitâya istinâd etmeksizin te'mîn-i istikrâr edebilmesi imkân hâricinde bulunur idi.

Hikmet-i bâliğâ-i sübâniyye ecsâm-ı ulviyye ve süf-liyyeyi "kânûn-ı tecâzüb" nâmiyla tanınmış olan kânû-nun te'sîrâtına tâbi' bir tabiat ve istî dâdda halk etmemiş olaydı arz, ne şemsin, ne mihver-i şemsin etrafında de-verân eder idi. Daha daha bu câzibe hâssasının vûcûdu olmasa eryüzünde ne zî-hayat bir cisim bulunur ne de arz bi-zâtihâ bekâ ve istimrâr ni'metinden müstefid olabilür idi. **إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَرُوْلَا وَلَيْشَ زَالَكَا إِنْ** ² **(أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّنْ بَعْدِهِ)**

Binâenaleyh mâdem ki ecrâm-ı semâviyyeye binâ şeklini verip de bu sâyede arzin tezelzûlden masûn bir hâlde istkirârını te'mîn eden, güneşin etrafında de-verân ederek bu esnâda o cism-i mu'azzama yakınılık, uzaklık i'tibâriyla fusûl-i erba'anın, güzel güzel meyveleriyle, günâ-gün menâfi'-i sâiresiyle tahakkukuna imkân hazırlayan, arzı mihver-i şems etrafında de-verân ettirerek ha-yat ve maşetimizin esbâbını tehyie ve istikmâle müsâid olan gündüze, bize bir devre-i sükûn ve huzûr teşkil eden geceye vûcûd veren sîrf o Rabb-i kerîm'in kudret ve hik-met-i sübâniyyesidir, insanlar onun pîşgâh-ı azamet ve re'fetinde secde-güzâr-ı huşû' ve ibâdet olmak mecbûri-yetindendirler.

Mütercimi: Mehmed Şevket

Abdü laziz Çâvîs

² Fâtır, 35/41.

[83]

TEVHÎD'E DÂİR

Sifât-ı ilâhiyye hakkında bir kelâm-ı icmâlî:

İtyânını kasdettiğim bu mebhase bir hadîsi derc ile başlıyorum, o da: ¹(تَفَكَّرُوا فِي خَلْقِ اللهِ وَلَا تَفَكَّرُوا فِي ذَاتِهِ فَتَهَلَّكُوا) hadîs-i nebevîsidir. "Allah'ın azamet ve kudreti eseri olan mahlûkâtını tefekkür ediniz, fakat Zât-ı Bârî'nin künhünü tefekkür etmeyiniz, ederseniz helâk olursunuz." Meâl-i şerîfini mutazammindir. Bu hadîsin sıhhati mütevâtir olmasa bile Kur'ân-ı Kerîm'in ahkâm-ı icmâliyye ve tafsîliyesi onun ma'nâsını müeyyid ve fikr-i hikmeti nâtik olduğu için îrâdi ihtiyâr olundu.

Akl-ı besere müstaid olduğu derecenin takdîri istendiği vakit, akıl için tasavvur olunabilecek gâye-i kemâl, hissen, vicdânen ve taakkulen idrâk-i insanî tahtına girebilen bazı mevcûdâtın avârizini bilmekten hâsil olabilecek itmi'nâna vusûlden ibârettir. Bu vesâit-i selâse ile de ancak o a'râzin nereden ne sûretle neş'et ettiğini, envâ'-ı külliyyâtını öğrenip bilmeye ve onlardan herbirine âriz olan ahvâl ve hasâisin tâbi' olduğu nizâm ve kâidelerini tedkîk ve ihâtaya tevessül edilir.

Fakat onların künhünü idrâk etmeye kuvve-i akıl eremez, zira eşyâ-i mürekkebenin derk-i hakâyıkı bunların silsile-i eczâ ve terkîbâtının hadd-i müntehâsına yani basît harfe kadar varılmak ihtiyâcını istilzâm eder. Buna ise akıl için tarîk-i imkân olmadığı bedâheten sâbittir.

Şu hâlde insan için bilinmesi mümkün olan şeylerin gâyesi kâinâtın bazı aksâmının a'râz ve âsâridir. Ziyâ gibi eşyânın en münevver ve zâhir olanını pîş-i muhâkemeye alınız: Ziyâ hakkında nazar-ı hikmet erbâbı birçok hükümler vererek ona mahsûs olan ilimde ahkâmını tâfsîl ve izâh ettilerse de onlardan hiçbirisi ziyânın nasıl bir şey olduğunu anlayamadıkları gibi nefşü'l-emrde hakîkat-i ziyâya da akıl erdiremediler. Binâenaleyh bu gibi dekâ-yık-ı mühimmede yalnız iki gözün görebildiği şey mahdûd olabilir. Ahkâm-ı sâireyi kıyâs da bu kabîldendir. Cenâb-ı Hak, insan için eczâ ve kâinâttan bir şeyin hakîkatini derk etmeyi bir ihtiyâc-ı zarûrî kilmamıştır. Ancak ihtiyâci, kâinâtın a'râzına, havâssına yani elvân ve eşkâliyle muayyen olan kavâid ve fevâidine kesb-i ma'rifet etmesidir. İşte o hâssaların muhtası oldukları şeylere müteallik nisbet-i muntazamalarının tâhkîki ve bu nisbetlerin husûle getirdikleri netâyic ve kavâidin idrâkinden akl-ı selîm mütelezziz olur. Eczâ-i kâinâtın hakâyıkını ta'mîk ile iştigâl ise vakit izâasından ve girîve-i tefekkürâta sarf-ı kuvvetten başka bir netîceyi müeddî olmaz.

İnsan kendine en yakın olan bir şeyin ilmini tâhsîl ile iştigâl eyler ki o da kendi nefsidir. Onun bazı avârizini bilmek ister. Meselâ: Nefis, araz midir, cevher midir,

¹ el-Muttakî el-Hindî, Kenzü'l-Ummâl, 1981, c. 3, s. 106.

cisimden evvel midir, sonra midir, cisimde dâhil midir, ondan mücerred midir? Bu sıfatlardan hiç birinin derk-i hakîkatine akıl erişemez. Ancak bu bâbda sarf olunacak gayretin husûle getireceği gâye-i irfân: İnsanın mevcûd, ber-hayat ve akıl u irâdeye mâlik olduğu ve etrafını ihâta eden hakâyık-ı sâbiteye vukûf, her hâlde onların a'râz ve hasâis-i zâhirelerine maksûr kalacağıdır.

Eczâ-i kâinâtın künh ve hakîkati ve bazı evsâf ile keyfiyet-i ittisâfı ise mechûldür. Onlara ilim husûlüne tarîk-i imkân bulunamaz. Bu mechûlât ve ma'lûmâta taalluk eder. Akl-ı insânının hâli, kendisine vücûdda müsâvî ve yahud dûn mertebede olan sâir mahlûkâtın hâli gibidir. Kendisinden sudûrunu zannettiği fikir ve buna merbût olan hareket ve nutuk gibi efâlin mâhiyet-i neş'etlerini tâhlîl ve idrâk husûsundaki şâni da yukarıda zîr olunan dâire-i mahdûdeyi geçemez.

Böyle hakâyık-ı külliyyeye nisbetle cüz'îyyât nev'in den sayılan şeylerde şâibe-i aczden kurtulamayan aklin vücûd-ı a'lâya yani Zât-ı Bârî'ye nisbet-i idrâki halinde varabileceği netîce, hayret-i mutlakaya müstağrak olmaktan ibâret kalır.

Mebde' ve müntehâsı olmayan vücûd-ı Vâcib'in âsârina tevcîh-i nazar olunduğu sûrette künh-i Bârî ile kat'-ı iştigâl zarûreti husûle gelir.

Sunûf-ı mahlûkâta atf-ı nazar, menâfi'-i dünyeviyyenin yollarını bil-bedâhe ihsâs eder. Nefsi de âsâr-ı mevcûdâta ve onlarda tecellî eden envâr ve me'âsir-i ilâhiyyeye husûl-i ma'rifetin inkişâfına medâr olacak hâsiyetle ziyyâdâr kilar.

Vücûd-ı Vâcib'in nûr-ı meşîyyeti taalluk etmeksiz bir nizâm-ı bedî' üzere tedvîr-i hayat eden âsâr-ı ekvânnın sudûruna imkân olmadığını teyakkun eyler. Kevne müteallik enzârın tehâlüfü hak ile bâtilin mücâdelesidir. Bununla beraber hakkin muzaffer olması, bâtila teğallüb etmesi telâhuk-ı efkâr ile ve kuvvetli edillenin zaîflerine savlet-i muârazasıyla mümkün olur.

Hâlik Teâlâ'nın zâtı hakkında i'mâl-i fîkr, min cihetin onun künhünü aramak demektir. Buna vusûl ise akl-ı beser için mümteni'dir. Mümellekinin vücûduyla Vâcib'in vücûdu arasındaki nisbetin inkîtâî vücûd-ı Bârî'nin terkîbât-ı izâfiyyeden istihâlesi muhakkak olduğu bedâheten ma'lûm olunca diğer cihetten onun hakkında kuvve-i beserîyyenin eremeyeceği yollara uzanmak abes ve mühliktir.

Abestir: Çünkü idrâk edemediği bir şeye sa'y etmek demektir. Mühliktir: Çünkü hiçbir had ile kâbil-i ta'rîf olmayan ve hiçbir hadd-i akılı ile ifâdesi mümkün bulunmayan Zât-ı Bârî'yi bir şeyle tahdîd [84] ve hasr ma'nâsını işrâb eden yollara sülük, fesâd-ı i'tikâdi müeddî olur.

Yukarıda meâl ve ahkâmını beyân ettiğimiz hadîs-i şerîf, vücûd-ı Bârî'nin künh-i zâtını tefekkürden nasıl

nehy ediyorsa künh-i sıfâtını da tefekkürden öylece nehy eyledigine şüphe yoktur. Zira onun hakikat-i zât ve sıfâti na vusûl müstahil ve nehy-i tefekkür her ikisine şâmildir.

Bizce bilinmesi kâfi olan şey, zât-i ecell ü a'lânın hangi sıfatlarla muttasif olduğunu bilmek ve bunun hâricinde olan künhiyyâti ilm-i ilâhiye tefvîz etmektir. Esâsen o künhiyyâti tedkîk ve idrâk mertebesine varmak aklen mümkün olmadığı için buna dâir Kur'ân-ı Kerîm'de ve ondan evvel nâzil olmuş olan kütüb-i ilâhiyyede bir şey ityân olunmamış ve ancak masnûâtâ tevcîh-i nazar ile vücûd-ı Sâni'in bedâyi'-i hikmet ve kudrette ve sıfât-ı kemâliyyesine ilim ve îkân hâsil etmeye saik olan bazı ahkâm-ı irşâdiyye ve tenvîriyye muncelî bulunmuştur. Binâenaleyh vücûd-ı Bârî'nin âsâri zâhir bulunan sıfatlarla keyfiyet-i ittisâfindan bahsetmek şân-ı beserden hâricdir.

Hâlik teâlâ hazretleri hakkında bize vâcib ve mütehatim olan şey, onun mevcûd olduğunu ve mümkünâttañ hiçbir şeye benzemediğini ezeli, ebedî, hay, âlim, mûrîd, kâdir, vûcûb-ı vücûdunda, kemâl-i sıfatında vaz'-ı mahlûkâtında müteferrid, mütekellim, semî", basîr ve isimlerini şerî'at-i Ahmedîyye'nin ityân ettiği diğer sıfatlarla muttasif bulunduğu bilip i'tikâd etmektir.

Ancak zât-ı Bârî'yi sıfâtının zâid olduğu ve onun kelâm sıfatının kütüb-i semâviyyenin hâvî olduğu ahkâm ve maânîden hâsil olan ilmin iştîmâl etmediği bir tarzda bulunduğu ve sem' ve basar sıfatlarının mesmûât ve mu'bassarâta ilmi lâhik olmayarak husûle geldiği yolunda ve buna mümâsil sâir sıfatları hakkında o gibi mebâhisi tedkîk edenlerin ihtilâf-ı enzârını ve mezâhibin tefferrukunu mûcib olan ta'mîkâta girişmek câiz değildir. Zira onların hakîkatine vusûl ve sıfât-ı ilâhiyye ve müteşâbihât hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de vârid olan elfâz-ı şerîfe üzerine künh-i mesâilden bir şey istidlâl keyfiyyeti, havsala-i beserin dâire-i istî'âbi hâricindedir. Onlarla iştigâl, akla vehrîrâs eder, şer'-i şerîffi aldatmak kabîlinden olur.

Bedîhîdir ki lügat istî'mâli dâimâ hakikate şâmil ve münhasır değildir. Vûcûh-ı kelâmin envâ'-ı esâlib ve bedâyiini hâvî olan lügat vaz'ı maddesinin hakikate inhisâri halinde onun hakâik-i istî'mâline hiç kimse riâyete kâdir olamazdı. Bu girîveye felsefe mezâhibi tutulmuştu. Ancak bunların sâlik oldukları mebâhîs, içlerinden hiç bir gürûhu delîl-i kâti'a iktirân edecek bir nûr-ı hakikate isâl edememiştir.

İşbu izâhâttan anlaşıldığı üzere bizim ancak aklımızın müsâid ve şer'in müeyyid olduğu ahkâmı bilmek ve evvelce zikr olunduğu vech ile Allah ve rûsûl-i kirâmiyla gönderdiği mukaddes kitaplara imân edenler için fazl u merhamet-i ilâhiyyeden mağfiret dilemektir.

Mütercimi: Hüseyin Mazhar

Seyh Muhammed Abdûh

HUKÜK-I ÂİLE VE USÛL-İ MUHÂKEMÂT-I ŞER'İYYE KARÂRNÂMELERİ HAKKINDA

30

105'nci maddede: "İkrâh ile vukû" bulan talâk mu'teber değildir." denilmiş. Ve lâyihada bu kavlin Hâniye'de mezkûr olan ikrâr-ı talâk mes'elesine ve Telvîh'in bir ibâresiyle İmâm Mâlik bin Enes el-Ahmesî hazretlerinin re'yine istinâd ettirildiği gösterilmiştir.

Halbuki mükrehen ikrâr başka, inşâ-yı talâk başkadır. Telvîh ise kütüb-i fikhiyyeden olmayıp İmâm Mâlik'in mezhebi de bu türlü değildir.

Tehdîdini ikâa muktedir olan kimsenin ikrâhî üzerine zevcesini tatlıkı ihtiyâr eden zevcin talâkî sahîh ve nâfiz olduğu kütüb-i Mâlikîyyede musarrahtır. Mezheb-i Şâfiî ve Hanbelî de ona muvâfik olup eimme-i dîn ve erbâb-ı mezâhib beyninde bu husûsta ihtilâf yoktur. İhtilâf ancak ikâ'-ı talâkî kasd etmeksizin lafzını telaffuz eden mükrehin talâkî hakkındadır ki bu da nevâdirden olup herkes için müteyessir olmaz. Lafzin te'sîri olmaz, i'tikâdında bulunup da ikâna kasd etmemek hemen o mezheb üzere fakîh olmaya tevakkuf eder. Bi'n-netîce lafz-ı sarîhi kinâye menzilesine indirmek hükmündedir. Mezheb-i mezkûr ihtiyâr ve kabûl olunacaksız madde-i kânûniyye böyle yazılmamalı. "Talâk-ı mükreh mu'teberdir. Meğer ki ikrâh olunan kimse tatlıkini niyet etmiş olmasın" denilmeli idi.

Edille-i şer'iyyeye gelince buna da müsâid değil. Huzeýfe bin El-Yemân ve pederinin radiyallâhu anhümâ gazâ-yı Bedir'de bulunmamalarına dâir mükreh olarak ettileri yemînin mu'teber tutulması, telaffuzlarının niyete makrûn olup olmadığından suâl olunmaması gibi mezheb-i muhtâr-ı cumhûru müfid ve müeyyed olan âsâr-ı şerîfe çoktur.

Talâk-ı mükrehin şer'an sahîh ve mu'teber olmasının tazammun eylediği hikmet ve maslahat da pek büyük ve zâhirdir. Mübtelâ olanın sebeb-i hayatı ve bâis-i necâtiyyâr. Garazını tâhsîl uğrunda onu ikrâha cûr'et eden tehîdîdini ikâa muktedir olan zâlim ikrâh ile vukû bulacak telaffuzun müsmir olmayacağı i'tikâdında bulunursa o bî-çâreyi itlâf eder. Komisyonca tasavvur olunduğu üzere buna karşı çâre bulmaktan âciz kalmayalım, talâkın ibtâline gidelim demek ma'rûz-ı ikrâh olacak bî-çâregânın hayatlarını tehlikeye ilkâ eylemektir.

Maa-zâlik çâresi de bütün bütün yok değildir. Taraf-ı âhardan ikrâh olunup da zevcesi kendisinden hoşnûd ise tecdîd-i nikâh âsân olduğu gibi inde'l-ikrâh ikâi kasd etmemiş ise mezheb-i mezkûre kendilerinin kâni' olmaları kâfidir. Mesâil-i ihtilâfiyyede da'vâ vukû bulmadıkça

taraf-ı hükümetten taarruz edilmezse maksad hâsil olur. Mükreh tevriyeye muktedir olup lafzin muhtemil olduğu ma'nâ-yı âhari [85] kasd etmiş bulunursa mezheb-i muhtâr üzere de diyâneten musaddaktır. Eğer zevcesi kendisinden müteneffire bulunur yahud ikrâh onun tarafından olursa bu kere de onun çaresini aramak abes olur. Çünkü aralarında intizâm-ı ma'îset mümkün olmayacaktır. Ve zevc hakkında hayırlı olan bu vesile ile onun mu'âşeretden ve mehrinden kurtulmaktadır.

Her hâlde hükm-i şer'inin tağyîrine mezheb-i cumhûrun terk ve tebdîline bir sebeb-i ma'kûl yoktur. İcab-ı maslahat değil, bilakis muhâtaralıdır. Ânifen işaret olunduğu üzere cinâyâta da bâis olur.

Tehdîd ve ikrâh zâten ef'âl-i memnû'adan olup fâili elegeçirilirse ta'zîr ve hapsile cezâsını göreceği de ma'lûmdur. Kesîrül-vukû' olan umûrdan imiş gibi öünü almak için talâkin çâre-i ibtâlini aramaya, mezhebden çıkmaya hâcet yok.

Lâyiha'da: Emsâlini teşvîktir, denilmesi sû-i zan ve tevehhümdeñ başka bir şey değildir. Bit-tecrübe bâtildir. İkrâhla talâk acaba sadr-ı İslâm'dan beri kaç kere vâki' olmuştur. Hele asrımızda ve memleketimizde vukûu bile mesmû' değil.

Bu kânûnla biz yok yere kendimizi teşhîr ediyoruz. Avrupa halkı: "Ehl-i İslâm arasında ikrâhla talâk pek çok vâki' olur imiş, tebdîl-i mezhebden başka çaresini bulamamışlar." diyecekler. Dinimize ve ahlâkimiza karşı sû-i i'tikâdları artacak, fe-hasbünallâh ve ni'me'l-vekil.

Komisyon buralarını da düşünmemişler. Bilmem, bu gibi nevâdir-i umûr ile niçin iştigâl eylemişler. Bu maddeinin de tashîhine ihtiyâc yok. Tayyi evlâdir.

31

109'ncu maddede: "Talak elfâz-ı sarîha ile vâki' olur. Müteârif olan elfâz-ı kineviyye dahi sarîh hükmündedir. Amma müteârif olmayan elfâz-ı kineviyye ile talâkin vukûu ancak zevcin niyetine mütevakkiftr. Zevcin talâka niyet edip etmediği hakkında tarafeyn ihtilâf etseler zevc yemîniyle tasdîk olunur." denilmiş.

Ve lâiyihada mezheb-i Şâfiî'ye göre tanzîm olunduğu gösterilmiştir.

Halbuki mezheb-i Şâfiî'de kinâyât-ı müte'ârife yok. Hiç bir mezhebe uymuyor. Mezheb-i müşârun-ileyhin ancak elfâz-ı kinâyeden talâkta istimâli kalîl olup kesb-i ma'rûfiyyet etmeyen elfâz hakkında kabûl edilmiş, mütecezzî olmayan kavillerin yine birer cüz'ü alınmış olduğu anlaşılıyor.

Delâlet-i hâl ise kesret-i isti'mâlden akvâdır. Zevcin öyle bir niyeti yok iken halin delâletine binâen sö-

zünden maksûdu olmayan talâkin vukûuna kâil olmak muvâfîk-ı maslahat görülmemiş. Hayât-ı âilenin nikâhın mümkün mertebe haleden vikâyesi kâidesine muhâlif imiş. Bu da acaba mümkün olan mertebeden midir? Zevcin öyle bir niyeti olmadığı neden ma'lûm oluyor? Hâlin delâletini kirârla beraber sözünden maksûdu değil idi demek müsâdere, yahud tenâkuza müncer olmuyor mu? Delâlet-i hâl ve bisât-ı makâl ekseriyyâ karîne-i kâti'a teskîl eder. Müfid-i yakın olur. "Senin taht-ı nikâhında kalmak istemiyorum." diyen zevcesine karşı zevcinin "Benden berî ol yahud işte bağıını çözdim." demesi; kezalik müzâkere-i talâk esnâsında yahud gazab hâlinde "Günlerini say, yahud işte seni başından attım" demesi tatâlikten başka neye haml olunabilir? Hâli gören ve kendisine hitâb edilmiş olan kadın bu ma'nâyi anlayıp cezm ederek hâkime şikâyet edip de zevci de hâdisenin sûret-i mahkiyede cereyânını ikrâr ederse talâk vukûunda hâkim için tereddüde mahal kalır mı? Ve bu hal ile beraber müddeâ-aleyhin "Niyetim yok idi" demesine i'tibâr edebilir mi? Nasıl o kadın his ve vicdânının hilâfina mecbûr edecek ve kendinin de mezheb ve vicdânına muhâlif olan şöyle bir hâkme ikdâm etmesi nasıl câiz olacak? Bir de hâkim havf-i Bârî ile âmil olmayıp da öyle hâkmetsin. Ya o hükmü şer'an nâfiz olur mu?

Diyânetini bilen ve elbette sorup öğrenecek olan kadın onun hükmüyle nefsin o şahsa teslîm eder mi?

"Elfâz-ı kineviyyede talâki niyet etmemiştüm" diyen kimse yalnız diyâneten musaddaktır. Müftü ona "Mükezzibsin" diyemez. Çünkü tekzîb eden yoktur. Kadın talâkin vukûuna cezm ederek kadıya mûrâcaatla da'vâ etmemiş, ancak şübhelener müftüye mûrâcaat eylemiştir. Bizzat müşâhede eylediği hâlin delâletine kendisi cezm edemiyor da zevcinin sözüne kanâat eyliyorsa ona ne denilebilir? Zevcin diyâneten musaddak olmasının hakîkati budur. Kendi vicdânlarına bırakılır. Zevcesi onu vicdânен tekzîb etmiyor. Tasdîk ediyorsa muâhaze olunmaz demektir. Bilakis gördüğü hâlin delâletine binâen onu tekzîb ederek kadıya mûrâcaatla da'vâ ikâme eylemiş ise elbette ona "Nassî tekzîb etme, tasdîk et, muâhaze olunmazsun" diyemez. İftâ mes'elesi başka, kazâ mes'elesi başkadır.

Şimdiye kadar bu misilli vekâyi'de kadın talâkin vukûuna cezm eylediği hâlde da'vâ etsin, etmesin ekseriya muslihîn tavassutuya tecdîd-i nikâh olunur idi. Bundan sonra bir kere mahkemeye mûrâcaat edenler için bu tarîkle hayat-ı âileyi muhâfaza eylemek pek müşkil olacak.

Çünkü bu madde-i kânûniyyeye binâenaleyh hâkim efendi zevci kavliyle tasdîk edecek. Lakin kadıncağız bizzat müşâhede ettiği karîne-i hâliyyeye karşı bu hâkme

kanâat getiremeyecek. Belki hâkimin de mezheb ve vicdânını ezerek mücerred dünya mansibini muhâfaza için ona ikdâm ettiğini bilecek yahud burasını da hâkim efen-i tefhîm edecek. "Gerçi mezheb ve i'tikâdimizde muhâlifir, lakin kânûn böyledir." diyecek. Tarafeyn bu hâl üzere mahkemeden çıkacaklar. Nihayet kadın mehrini nafaka-i iddetini fedâ ederek muhâlaaya mecbûr olacak." Yahud tecdîd-i nikâh edilmek üzere barışacaklar. Lakin hâkimin [86] müsâadesi alınmaksızın nikâh icrâsi memnû'. Şâhidler bile mücâzât olunacak. Hâkimden müsâade istenilecek olursa o da i'lâma kalkışacak. Birçok masraf ve zamana mütevakkif. Belki hâkim "Ben akd-i nikâh için müsâade verip memur göndermem, kânûnen talâk vâki' olmadı." diyecek. Yahud zevcin gelip evvelki ifâdesinde kâzib olduğunu ikrâr etmesini teklîf edecek. Zevc ise yâr u ağıyâra karşı ve evvelki yemîninden sonra buna cesâret edemeyecek. Ve sıkılıp başka çare bulamazsa yeniden bir talâk ikrâr ve tescîl ettirmeye mecbûr olacak. Hayât-ı âileyi haleden vikâye böyle mi olur? Bu kânûnun muvâfi-k-i maslahat olan neresidir?

—————
Sadreddin

MÜSLÜMANLIK DİN-İ FITRÎDİR

– 3 –

Fitrat ve tevhîd:

Eski zamanlarda insanlara bir taşkınlık âriz oldu. Doğru yoluñ sâliki kalmadı, kalblere kasvet geldi, hürmetler hetk edildi. Fitrat-ı beşeriyenin bu buhrânlı zamanında idi ki Mesîh aleyhi's-selâm sâha-i âleme kadem-nihâde olarak halkı ta'lîm ve terbiyeye, açtığı şeh-râh-ı sedâd ve hidâyete da'vet etmeye başladı. Netîcede insanların bir kısmı kendine îmân ile mes'ûd oldularsa kîsm-ı diğerî kûfür ve inâdlarında sebât ettiler.

Yalnız şu cihet var ki Mesîh'e tebâiyyet edenler de Allah'a îmân husûsunda evvel gelip geçen Yunanîler, Fârisîler ve sâirenin fikr-i perestîs husûsunda dûçâr olmuş oldukları sekâmetten âzâde kalamadılar. Onların nazarlarında da ma'bûd şekl-i âdemîde temessül ederek aralarında gezip yürümeye, hayata âid bir takım âmâl ve makâsîd beslemek, inhilâl ve izmihlâl sûreTİyle te'sîrât-ı kevniyyeye hedef olmak husûsunda kendileriyle hem-hâl olmaya başladı. Bir taraftan kudsiyet-i rubûbiyyeti hâiz bulunurken diğer taraftan mekâbirin başı ucunda durarak ağlıyor, çimenler altında yatıp uyuyor, sonda da salb olunarak kanları darağacının üzerinden akıp gidiyor idi.

İşte etbâ'-ı Mesîh de dîn nâmîna peyderpey ihdâs

ettikleri bu gibi bid'atlerle yeni bir putperestlik kisvesine bürünerek âleme arz-ı endâm ettiler. Mamañih iş bu kadarla da kalmadı. Daha sonraları onlar Yunan-ı Kadîm'de olduğu gibi e'âzîm-ı dîni teşkil eder rüesâ-yı rûhâniyyeden ma'bûd alayları teşkil etmeye başladılar. Ez-cümle Yunanîler nezdinde Merih harb ilâhi olduğu gibi onlarca da Havrec harb ilâhi tanındı. Yine Yunan-ı Kadîm'de Zühre hüsîn ve cemâl, diğer seyyârât-ı seb' sanâyi'-i nefise ma'bûdları olduğu gibi hristiyanlar na-zarında da Meryem-i Azrâ ile Sesilya ve sâire aynı vasîf ve mevki'a sahib oldular.

Rüesâ-yı dinin mütefekkirleri avâmmın akıl ve hayâline esâşlı bir sûrette intibâ' etmiş olan bu suver-i vehmiyyeyi silmek, mahv ve izâle etmek için bir hayli mesâi sarf etmişlerse de hiçbir muvaffakiyet elde edememişlerdir.

Maatteessüf görüyoruz ki bugüne kadar avâm hiç bir ma'nâsı olmayan bir takım efsâneleri dinlemeye sevdâvî bir şevk ve tehâlük gösteriyorlar, bâzâr-ı fezâil ve mükerremâtta zerre kadar kıymetleri bulunmayan bazı kimselein sîret ve mesleklerine âid, menâkîb ile hâfızalarını tez-yîn etmeye dinin kavâid-i esâsiyyesine âid bir şey öğrenmekten çok fazla bir kıymet ve ehemmiyet atfediyorlar.

Lord Makoli'nin taşıdığı, ahkâmina ser-fürû ettiği din ile dindaşları olan ümmetler hakkındaki mütâlâât-ı ânife-sini nakl ve hikâye ederken müslümanların da selâmet-i akîde nokta-i nazarından dâimâ taht-ı tehdîdinde bulun-dukları bir an'aneleri hatırlama tebâdûr etti:

Bir takım kimselerin mezaristanlara giderek mukâdes i'tikâd ettikleri merkadların tozuna, toprağına yüzlerini, gözlerini sùrmeleri, içlerinde hâb-ı merge dalmış olan kimselere emellerinin husûlî zîmnâda arz-ı münâcât etmeleri.

Bu gâfil kimseler vâhib-i âmâl olan zât-ı ecell ü a'lânın kendilerine her şeyden daha yakın olduğunu duâ ve ta-zarru'larını herkesten daha iyi isittiğini üzerindeki kudret ve te'sîri her ferdden daha katî olduğunu ve binâe-naleyh arz-ı huşû' ve taabbüde [ondan daha] ehakk u elyak bulunmadığını hiç düşünmüyörler da makâsîd-i maddiyye ve ma'nevîyyelerinin husûlünde sâha-i vü-cûddan çekilipli gitmiş hayat-ı fâniyyeden dâmen-keş-i ferâg olmuş birer mahlûk-ı nâcîz ile bârgâh-ı akdese te-vessülide fazla bir te'sîr ve menfaat ümidi ediyorlar. (فُلَ إِلَّا لِلّهِ أَمْرٌ) (أَفَاتَحَدُتُمْ مِنْ دُونِهِ أُولَيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ نَعْمًا وَلَا ضَرًّا) (أَلَا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيْمُ وَلَكُنَّ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ)

Hulasa; Allah'a îmân ve onu hulûlden, müşâbehet-i gayrdan tenzîh ve takdîs etmek, bütün mevcûdâtin fevkînde yalnız zât-ı akdes-i kibriyâyi ibâdete müstahik görmek sûreTİyle şerî'at-ı İslâmiyyenin kabûl etmiş olduğu yol bir yoldur ki insan, yalnız fitratının temâyûlâtına bırakılır, bir takım telkinât ve tesvîlât-ı mudille ile girîve-i

dalâle sapdırılmazsa vicdânını ondan başka bir yola sevk ve imâle edebilmesi imkânı yoktur.

¹ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ. إِلَهُ الصَّمْدُ. لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُوْلَدْ. وَلَمْ يَكُنْ لَّهٗ كُفُواً أَحَدٌ.

Abdü laziz Çâviş

Fenniyât:

MADEN KÖMÜRÜ

- 4 -

5) Elmas ve pırlanta:

Maden kömürlerinin beşinci nev'i en sâf ve hâlis elmas ve pirlantadır. [87] Fi'l-hakîka bu kıymetdâr taşın maden kömürünün diğer bir şeklärinden başka bir şey olmadığı bugün muhakkaktır.

Bu zî-kıymet taş billûriyet kesb etmiş sâfi kömürdür ki bidâyeten üstü kirli renkli pas gibi bir zarfla muhât olup kum ve çakıl taşı gibi bir hâlde bulunur.

Elmas, pırlanta bir yanardağın a'mâkında gizli, bir potada tebellür etmiş kömürdür. Yâkût ve emsâli alumin dediğimiz âdî bir madde-i türâbiyyenin a'mâk-ı arzda kesb-i safvet ve cilâ etmiş bir şeklärdir. Bazı yanardağlar elmas ve yâkût i'mâl eder. Bazıları da altın, gümüş yaparak bin türlü hazâin meydana getirirler. Başka bir taraftaki dağ da âdetâ ma'mûlât-ı kimyeviyye fabrikasından farksızdır ki böyle yanardağın binlerce ağızlarından hâmîz buharlar, kükürd, brom çıkar. Bazı yanardağlar kenarlarından asitborik çıkarır.

Ve'l-hâsil yanardağ cesîm bir fabrika ve destgâh-ı i'mâlattır. Maâdin-i sakile ve zî-kıymet taşlar burada erirler, karışırlar, mahsûlât vücûda getirirler. Yanardağın bacası ifâ-yı vazîfe ettiği vakit her şey yolunda demektir. Bir sebeble tikanırsa buhar ve gaz tazyîkâti bir mahrec bulamamakla tezâyûd eder. Çok geçmeden patlar, hâl-i zevbânda bulunan maâdin, âteşin lavlar, gürültülerle fırlar.

Ateşin bu te'sîrine deniz, göl suları da kışr-ı sulbun binlerce deliklerinden süzülerek bu ateşle temasta bulunur ve tasavvur ve tahayyülü akla hayret verir bir sa'y ile bütün anâsır-ı ma'deniyeye bir takım tahavvûlât-ı kimyeviyeyeye uğrar ve bir müddet sonra yanardağın faâliyeti yavaşlar. Bu süküt hâlinin derecât-ı muhtelifesi vardır.

Bazlarının ancak pek mu'tedil bir faâliyeti kalmıştır. Bununla beraber a'mâk-ı mevcûdelerinden kânûn-ı şedîdin mesâî-i hayret-bâhsâsi devam eder.

Yanardağın o ana kadar husûle getirdiği mevâd bu mağaraların a'mâk-ı mevcûdîyetinde zî-kıymet madenlere, pirlantalara, yâkûtlerâ tahavvûl ederse evvelâ de-mircilik eden dağ şimdi bir mâhir kuyumcu olur.

¹ İhlas Sûresi.

Bir de ince ağaç dallarının havasız bir mahalde yakılmasından husûle gelen odun kömürü vardır ki yüzde 75-80 nisbetinde karbonu hâvîdir. Ve bu odun kömürünün kuvve-i ihtirâkiyesi âdî odunun iki mislidir.

Bir de fahm-ı hayvânî vardır ki zâilü'l-levn olmak hâssasına mâlik olduğu için şeker fabrikalarında pancar veya bu gibi nebâtâttan istîhrâc olunan usâre-i sükkeryeyenin kırmızı veya sâir levnini izâle ederek berrâk kilmak üzere istî'mâl ederler.

Kezalik kırmızı şarapların rengini alıp beyaz şarap yapmak için veya daha sâir mevâdda istî'mâl ederler. Mevâdd-ı hayvâniyyeyi yani kan, deri kırıntıları, boynuz, kemik ve sâireyi kapalı kaplar derûnunda tekâlis kıldıklarında kapların derûnunda siyah bir madde terk ederler ki ona fahm-ı hayvânî ta'bîr olunur, kemiklerden ve fil dışından istihsâl olunan fahm-ı hayvânî en ziyâde müs-tâ'mel olanıdır.

Kömürün dâfi'u't-ta'affün hâssası olduğu için hîn-i hâcette müteaffin suları kömür tozlarından imrâr etmekle tasfiye edilmiş olur.

Suların kömür tozundan imrârı esnâsında hem hâvî oldukları râyihayı massedip kokusuz bir su hâsil eder, hem de mülevven bir su ise rengini berrâk kılar. Bir de suyun derûnunda bulunan bir takım mevâdd-ı ecnebiyyeyenin mûrûruna mesâğ ve müsâade vermeyerek suyu sîrf sâf olarak imrâr ettirmiş olur ki hâlis bir suya mâlik olunmuş olur.

Büyük maden kömürü havzaları:

Avrupa'da bulunan maden kömürlerine gelince, Fransa'nın vasat ve şîmâl taraflarında gâyet cesîm havzalar vardır. Şîmâlde bulunan havzadan şarka doğru bir damar ayrılarak Belçika, ba'dehû Almanya ve Avusturya ve Rusya'ya gider. Diğer bir kol şîmâle doğru teveccûh eder. Manş Denizi bu kolu ikiye ayırır, şîmâl cihetinde kalan kısmı İngiltere ve İskoçya'nın kîsm-ı a'zamını satr eder.

Kita'ât-ı sâiredeki kömür madenlerinin başlıcaları Bahr-i Muhît-i Kebîr ve Bahr-i Muhît-i Hindî sevâhilindedir. Çin ve Sibirya kit'aları dâhilinde birçok madenlerin mevcûd olduğu şübhesisiz ise de henüz haritası tersîm edilmemiş, işitilmemiştir. Afrika ve Avustralya'da kömür havzalarının derece-i vüs'ati dahi lâylıyla ma'lûm değildir. Vasatî ve Cenûbî Amerika'da kömür havzalarından hemen eser bulunmadığı hâlde Şîmâlî Amerika gâyet mühim madenlere mâlikdir. Kömür madeni havzaları bilhassa şarka doğru gâyet çok ve ehemmiyetlidir. Garb tarafındaki madenler henüz sûret-i cedîdede işletilmektedir.

El-hâsil küre-i arzin her tarafında kömür madenleri vardır. Edvâr-ı ibtidâiyede orman bulunan her kit'ada

bu ormanlar maden hâline girmiş, yalnız şimdiki hâlde bu madenlerin bazıları işletilmekte bulunmuştur.

Maden kömürünün usûl-i ihrâci:

Kömür ihrâcâtında kullanılan usûl her memlekete göre değişir. Fakat hadd-i zâtında bunların cümlesi kuyulara amelenin inmesi için kullanılan makinelerden, tahte'l-arz galerilerden madencilerin elindeki kazmalarдан, galerilerin yıkılmasını men' için bazı inşââttan ibâret olup yalnız vesâit-i mezkûrenin mükemmeliyet nokta-i nazarından farkı vardır. Maden kuyularından fecî' kazâlara sebebiyet veren grizudan, emniyet lambalarından günden güne tekemmül eden tulumbalardan, kuyulara sûret-i dâimedede taze ve serin hava idhâl eden tecdîd-i hava makinelerinden ve sâir levâzîmâttan ve tedâbîrden ibârettir.

[88] Kömür madenleri tükeneyecek mi?:

Bu suâle daha pek çok asır için nefy ile cevâb vermelidir. Kömür sarfiyâtının mütemâdiyen hatta sanâyîi telâşa düşürecek derecede tezâyûd ettiği muhakkaktır. 1835 senesinde başlıca memlekelerin kömür ihrâcâtı senevî 25 milyon tonilato iken 1900 senesinde 815 milyona bâliğ olmuştur. Gittikçe milyarlara bâliğ olacağrı tahmîn olunmaktadır.

Sarfiyâttaki tezâyûd bu sûretle devam ederse el-yevm işlemekte olan madenlerde kömür kalmayacağı şübhesisidir. Fakat henüz lâyâkiyla ma'lûm olmayan kitâlarda yeni madenler keşf olunacak, yahud kesb-i nedret eden kömür yerine başka şeyler kullanılacaktır. Asrımızda elektrikten istifâde olunmaya başladığı gibi sudan, hava-yı mâyi'den ve sâireden ne sûretle istifâde edeceği lâyâkiyla ma'lûm olamamıştır.

Şîmâlî Amerika, İngiltere ve Almanya bütün küre-i arzda çıkan kömürün üç rub'unu hâsil ediyorlar. Fransa, Almanya'dan dört, İngiltere'den yedi, Amerika'dan on def'a daha az kömür çıkarmıyor. Bir İngiliz gazetesi 1900 senesinde bütün dünya yüzünde ihrâc edilmiş olan 8300 milyon tonilato kömürün kuvveti on milyar adamın bir saat zarfında çalışmak için sarf edecekleri kuvvete muâdil olduğunu hesâb etmiştir.

Ahmed Nazmi

KİLİSELER İTTİHÂDI MÜMKÜN MÜDÜR?

Harb-i Umûm'ın bugünkü galibleri olan İ'tilâf devletleri ser-âmedânının vaz'iyet-i hâzırayı muhâfaza etmek üzere bir "Cem'iyet-i Akvâm" teşkiliyle iştigâl etmekte oldukları ma'lûmdur. Bunların müdîrânı, muhârebenin tekrar başlayabilmesine meydan bırakmamak için çareler ve tedbîrler taharrîsiyle geceli gündzlü çalışmakta

bulundukları şu hengâmda kiliseler rüesâ-yı rûhâniyyesinin de tevhîd-i kenâis mes'ele-i kadîmesinin tecdîdine yeniden teşebbüs edecekleri pek tabiiydi. Fi'l-hâika bu kanlı Harb-i Umûmî, hiç bir din uğrunda yapılmadığı gibi ihrâz edilen muzafferiyetin de hiçbir dine taalluku yoktur. Binâenaleyh hiçbir din, ne muhârebenin mes'ûlü olabilir, ne de zaferinden müftehir. Çünkü iki muhârib zümre de âdetâ bil-cümle edyân müntesibîni kendi dindaşla-riyla cenk ü cidâl ediyorlardı. O hâlde muhtelif kiliseler rüesâsi neden tam şu sırada kiliseler ittihâdi mes'elesini ortaya koymak arzusunda bulunuyorlar? Hakikaten bu suâl pek merak-âverdir.

Beş yüz bu kadar firma ve mezhebe ayrılmış olan Nasrâniyet'i yeniden birleştirmek, bütün ihtilâfât-ı dîniyyeyi hall ü fasl etmek, Hazret-i Mesîh aleyhi's-selâmin parçalanmış sürüsünü tekrar bir ağıl içine toplamak ve onu bir râînin, bir çobanın taht-ı idâresinde bulundurmak gibi azîm bir emr-i mühim tasavvur olunamaz. Lakin bu hissiyâtın yeni olmayıp bilakis Nasrâniyet'in hemen her asrında mevcûd bulunduğu tarihte müşâhede ediyoruz. On dokuz asrı mütecâviz olan kilise tarihinde okuduğu muza nazaran beyne'n-nasârâ müntehab patrikler, metropolitler ve piskoposlardan mürekkeb on yedi "umûmî meclis" akdiyle kiliselerin tevhîdine gayret edilmiş ise de her def'asında tefrika ve sıkâk bir kat daha büyümüş ve genişlemiştir.

Kiliselerin umûmî meclisleri, bugüne kadar ittihâdi teshîl etmek şöyle dursun, onu muhal bir hâle koymuşlardır. Bir taraftan falan patriği veya erbâb-ı bid'a-ti aforoz ederek yeni bir fırkanın ayrılmasına sebebiyet vermişler, diğer taraftan da öyle yeni ve garîb akîdeler, ta'lîmler ihdâs etmişlerdir ki hem-mezhebleri bulunan bir hayli insanları nifâk ve sıkâka sevk ve icbâr eylemişlerdir. En garîbi şudur ki Papa'nın irâdesiyle akd-i ictimâ' etmiş olan her umûmî meclisin din ve ahlâka âid mukarrerât ve ahkâmi "nusûs-ı" İncîliyye gibi lâ-yeteğayyer telakkî olunuyor. Çünkü bu mecalis-i umûmiyyenin -gerek Papa'nın taht-ı riyâsetinde, gerek onun vekili riyâseti altında olsun- in'ikâd ederek verdiği hükümler, ittihâz ettiği mukarrerât-ı dîniyye, Papa'nın tasdîkine iktirân ettikten sonra lâ-yeteğayyer hakâik addolunur. Bit-tabî' buna muhâlefet edenler -ki pek çok hristiyanlar her zamanda bulunmuşlardır- ne o meclisi tasdîk ne de onun ahkâmini kabûl etmişlerdir.

Meselâ geçen asrin evâsîtinde Papa Dokuzuncu Pius'un taht-ı riyâsetinde in'ikâd eden Vatikan Umûmî Meclisi i'lân ettiği ahkâm ve akâid-i cedîde miyânında kâhin-i a'zam Pontifex Maximus sıfatında bulunan Papa'nın "lâ-yuhtî Infallibilis" olduğu "Vâlidetullah Mater Dei" ünvanıyla öteden beri tâvsîf olunan Hazret-i Mer-

yem'in nev'-i beşerin yegâne ma'sûmu olduğu, zelle-i asliyyeden berî ve münezzeх bulunduğu mevcûddur. Hazret-i Meryem'e atfolunan "Hablu'n-añif-Conceptio Ímmaculata"¹

Bu misâli zikr etmekten maksadımız mecâlis-i umûmiyyenin münâkaşât ve icrââtını der-hâtr eden muhâlif kılıselerin tekrar bu mecâlis-i umûmiyye vâsıtasyyla barışabilmelerine imkân olmadığını anlatmaktadır. Bununla beraber mehâfil-i İseviyyede "Kılıselerin ittihâdi" arzusu yeniden canlanmış olduğu da inkâr olunamaz.²

[89]

olmuştur. İlk hıristiyan cemâatinin mehdi olan Kudüs-i Şerîf'in zabti muhâlif ve muhâsim bütün kılıseleri husûsiyle şu zafer sırasında ana kılıseye teveccûh hisleriyle meşbû' etmiş olsa gerek.

İşte bütün bu gibi ihtisâsât ve hâtrât, Hıristiyan kılıselerini tevhîde doğru sevk edebilir. Lakin bunlar birleşebilirler mi? Bu mühim mes'eleyi tedkîk etmek fâideden hâlî değildir. Evet, kılıseler fîkr-i âcizâneme göre, iki şartla ittihâd edebilirler: Birinci şart bütün hıristiyanlar büyük bir azim ve hulûs-ı niyyetle, sîrf hakîkati arayıp bulmak ve o hakîkati bilâ-ivaz ve garaz, kanâat-i vicdâniyye ile kabûl etmekte kâbil olabilir. Ammâ bu tedkîkât vahdet ve tevhîde götürürse onu kabûl etmek, bâtilde ısrâr etmemek iktizâ eder yoksa edyân-ı semâviyyeye mugâyir olan bir takûm hurâfât arkasında koşulacak olursa, elbette ki ittihâd edilemez.

Bu tedkîkâtta nereden başlanabilir? Evvelâ *Tevrât* kitapları bî-taraf müsteşrikler tarafından yeniden tercüme edilmeli. Sonra o kitapların hâvî bulundukları lâ-yeteğayyer ahkâm ve hakâyık, *İncil* kitaplarının mündericâtiyla mukâyese edilmelidir. Bu tedkîkât netîcesinde görülecektir ki *Tevrât*'ın teblîğ ettiği dinin başlıca esâsâtı, kelime-i tevhîdle âtiyen gelecek umûmî peygamberden ibârettir. Ve bu peygamber, Allah veyahud Allah'ın oğlu değildir. Belki "emîn" ma'nâsına gelen "şilve" ünvaniyla ta'bîr olunmuştur ki o da Davud'un neslinden kat'iyen olmayacağı musarrahtır. (*Tekvînü'l-mahlûkât*, Bâb 49, âyet 10) Hâtemü'l-enbiyânın "cümle milletlerin müştehâsi"^{*} olup "Ahmed" in ma'nen ve lügaten muâdili olan İbrânîce "hamda" ism-i sarîhi ile ba's olunacağı

¹ Buradan beş altı satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan üç dört satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

* Hıristiyan müfessirleri "Ahmed" kelimesini müştehâ kelimesiyle tercüme ve tefsîr ediyorlar.

(haci) peygamber tarafından ihbâr olunuyor. (Haci, Bâb 2, âyet 7) "Bu nebiyy-i zî-şânının aradığınız seyyid, yani müştehâsı bulunduğu resûlü'l-ahd ansızın kendi mescid-i kasâsına³ gelecektir." diye Melahi⁴ ismindeki peygamber tebşîr ediyor. (Melahiya 3: 3) Bu "resûlü'l-ahd" bir melâike değil, belki Cenâb-ı Hak'la Hazret-i İbrahim aleyhi's-selâm beynde akd olunarak ve nebiyy-i müşârun-ileyh ile yegâne oğlu olan İsmail'in hitânlarıyla hatm olunan ahd ü mîsâkin resûlüdür. Ahd-i mezkûr akdinde, İshak ismindeki İbrahim peygamberin oğlu henüz tevelüd etmemiştir. (*Tekvînü'l-Mahlûkât*, Bâb 17) Bunlar öyle mühim mesâil-i dîniyyedir ki cidden şâyân-ı tedkîk ve mütâlaadırlar.

Sonra *İncil* kitaplarının mâhiyet-i dîniyyeleri, târîh-i te'lîfleri ve ihtiyâ ettiklere teâlîmin ne gibi Yunanî ve İskenderiyeye felsefesi te'sîrâtı altında vûcûda getirilmiş oldukları mevzû'-ı bahs edilmek iktizâ eder. Hazret-i Mesîh'in mütekellim bulunduğu Ârâmî lisâniyla hiç bir *İncil* kitabı meydanda mevcûd değildir. Bu kitaplar, hep Yunaniyyû'l-ibâre olup sonradan elsine-i muhtelifeye tahâvîl olunmuştur. Ve *Luka*'nın şehâdet ve ifâdesine göre havâriyyûndan hiçbirinin bir *İncil* yazdığı bile yoktur. (*Luka*, Bâb 1, âyet 1-4).

Binâenaleyh birbirine karşı taban tabana zid olan kılıseler, hakîkî ve devamlı bir ittihâd vûcûda getirmek için, evvel-emirde arz ettiğimiz tedkîkât-ı amîkada bulunmaları iktizâ eder. Aksi takdirde edyân-ı semâviyyenin rûh ve esâsâtına mugâyir i'tikâdâta saplanıp kalacaklarsa hakîkate çok zaman daha vâsil olamazlar.

Kılıselerin tevhîdi için ikinci şart ise, vicdânen kâni' bulundukları bir takım i'tikâdâti terk etmek fedâkârlığında bulunmaları iktizâ eder. Bu takdirde ittihâddan ziyâde, inkiyâd ve teslîmiyet hâsil olacak demektir.

Burada âlem-i Nasrâniyet'i bütün şubâbat ve fürûuya -yani beş yüz firka-i muhâlifeyi- üç büyük hizb ve firka-ya tefrîk edeceğiz. Bu üç zümre Katolik, Ortodoks, Anglikan yahud Protestan kılıselerinden ibârettir.

Hıristiyan fîrkalarının en ufağından en büyüklerine kadar herbiri kendinden başka diğer hıristiyan mezheplerinin kâffesini esâsâtı *İnciliyyeden* hâric ve dâl olmakla tâsvîf eder. Bilhâssa ta'dâd ettiğim üç büyük kitle mütevâliyen birbirinin aforuzu altında bulunuyorlar. Bu *anasima=anathema* yani aforoz ve tel'in ref' olunmadıkça bunların birbirinin âyîn-i rûhânîlerinde bulunmaları bile günâh addolunur.

Bâslîca ihtilâfât şu birkaç nokta üzerinde telhîs olunabilir:

1- Rûhu'l-kudüs'ün "hurûc ve sudûr"u (processio) mes'elesi.

³ (قصاص) şeklinde yazılmıştır.

⁴ *Kitab-ı Mukaddes*'te "Melaki" şeklinde yazılmıştır. *Kitab-ı Mukaddes*, İstanbul, 1995, s. 901.

2- Riyâset ve tefvvuk (*suprematia*)

3- Aşâ-i Rab (*eucharistia*)

4- Hilâfet-i Hâveriyye (*succssio Apostalica*)

Hıristiyanlığın ilk altı buçuk asrı hep Hazret-i İsa'nın zât ve tabiatı ve irâdesine âid mesâil ile geçirildi. Muvahhidler, İsa el-Mesîh hazretlerini mahlûk-ı beşerden başka bir şey tanımadıkları hâlde "sâlûs" yahud "teslîs" tarafdarı olanlar Hazret-i müşârun-ileyhi "tam Allah ve tam beşer" olarak onda biri ilâhî ve diğerî beşerî olmak i'tibâriyla onda iki tabiat ve iki irâdenin vücûdunu iddiâ ediyorlardı. Bu nokta üzerine vukû' bulan mücâdelât-ı şedîde, pek çok kan dökülmesine, mezâlim ve harâbiyete sebebiyet vermiştir. Nihayet, zuhûr-ı İslâm'la, şarktaki muvahhidler dîn-i İslâm'ı der-âgûş etmeleriyle va'd-i ilâhî mûcебince Hazret-i İbrahim'in ayak basmış olduğu beyne'n-nehreyen ile Suriye, Arz-ı mukaddes, Arabistan ve Misir kîf'aları müşrikînden tathîr ve Allah'ın vahdâniyetini mu'terif olanlara ebedî bir mâlikâne olmak üzere bahşolundu.

[90] Yedinci asırdan sonra âlem-i Nasrâniyet, kilisenin tefvvuku, riyâseti ve esrâr-ı seb'a gibi mesâil ile uğraşmaktadır.

Katoliklerle Protestanlar, Rûhu'l-küdüs'ü de "tam Allah" tanıyarak onun hem pederden hem de oğuldan hurûc etmekte olduğunu iddiâ ettikleri hâlde, Ortodokslar bilakis Rûhu'l-küdüs'ün menşe' ve mebdeini yalnız "peder"de biliyorlar. Ve bunun için Katoliklerle Protestanları öteden beri aforoz etmişlerdir.

Yine Katolikler "aşâ-i Rab" denilen "kurbân-ı kadâdîs"deki ekmeği hamursuz olarak takdîs ve ekl ettiklerinden dolayı, hamurlu ekmek kullanan Ortodoksların hiddet ve telînâtinî celb ediyorlar. İstanbul'un Türkler tarafından feth olunduktan altı ay mukaddem Katoliklerle Rumlar arasında sathî bir ittihâd vukû' bulmuştı. Lakin meşhûr Rahib İgnadiyus İstanbul Rumlarını "hamursuzcu" ve "hurûccu" tesmiye ettiği Latinlerin aleyhine sebb ü şetmlerle kıyawâma teşvîk ettiğinden ittihâd fesh olundu.

Diğer taraftan cüz'î bir miktar Anglikanlar müstesnâ olarak bütün Protestant firkaları "Hilâfet-i hâveriyye" ile esrâr-ı seb'ayı inkâr ederler. Bunlarca ruhbâniyet, tesâvîr, piskoposluk ve sâire hep menfûrdur. Protestanlar, Ortodokslar gibi Papa'nın tefvvuk ve riyâsetini tamamıyla red ve tekzîb ederler.

Sonra Katolikler, Ortodokslar, Protestanların rüteb-i rûhâniyyesini tasdîk etmedikleri gibi onların bütün icrâât-ı dîniyyelerini de gayr-ı meşrû' addederler.

Tabî bu ihtilâfât, bir muvahhid ve müslim nazarında pek garîb ve acîb görünüyor. Lakin kilisece öyle değildir. Onlarca aforoz olunan, nâr-ı cehenneme mahkûmdur ve ona tevbe edip teslîm olmadıkça halâs-ı ebedî yoktur.

İşte bu gibi i'tikâdât ve ihtilâfât-ı garîbe ile esâs-ı dîn-den uzaklaşan Nasrâniyet-i hâziranın ittihâd etmelerine hiç de imkân vermiyorum. Hakiki ittihâd ancak hakîkati aramak ve onu kabûl etmeye olabilir. Teslîs etrafında ittihâd nasıl olabilir?

Hıristiyanların esâs-ı akîdeleri vahdete, ittihâda mü-nâfiîdir. Binâenaleyh efkâr ve akâid-i hıristiyanîyye bu derekede bulunduğu hâlde vahdete väsil olması pek müsteb'addir. Dînî ittihâdlar siyâsi ittihâdlara benzemez. Vahdet-i hakîkiyyeye zafer-yâb olmak için Nasrâniyet-i hâzira daha pek çok buhrânlar, inkılâblar geçirecektir.

Abdülahad

SIRÂTIMÜSTAKİM'E RÜCÛ'

Hürriyetin i'lânından az zaman sonra meydan alan müsîbetler arasında en tehlikelişi olmakla beraber en pâyidârı millete telkin edilmek istenilen "mefkûreler" ve bu mefkûreleri kökleştirmek için ortaya saçılan fikirlerdir. Zavallî milleti bu mefkûrelerle aldatmak istediler, bu mefkûrelerle bugünkü perîşânîye sevk, bunların uğrunda zilletlerin en rezîline, felâketlerin en vahîmine dûçâr ettiler.

İş başındakilerine kasîde söylemekle geçinen bir alay yardakçı bu (silik) tervîcine sa'y etmekte, bu mefkûrelere doğru atılan (silik) muvaffakîyetin terennümüyle meşgûl olmakta, câhil halkımızı hakîkati örten mutantan gös-terişlerle, riyâkâr propagandalarla şaşırtmakta ve bu mefkûreler için vâsi' bir sâha-i istîlâ te'mînine çalışmaktadır.

Memlekete îrâs edecekleri zararların vahâmetini takdîr etmekten âciz olan bu zavallîlar muârizlerinin sademât-ı i'tirâzına ma'rûz kaldıkları zaman kurdukları binâ-yı evhâmin muhâfazası için hükûmetin kuvvetini istî'mâl ederek selâmet-i memleket nâmîna söylenecek sözleri söyleyenlerin ağızında habs ederlerdi. Yegâne emelleri zîmâmini elde ettikleri bu bî-kes milleti önlerine kata-rak istedikleri yola sevk etmek, istediklerini yaptırmak, mefkûrelerine bir an kavuştı. Bunların mütefakkirleri pek iyi biliyorlardı ki teşebbüsât-ı mecnûnâneleri bir sadme-i hakîkatle zîr u zeber olurdu. İşte bu sadmeden korkarak efvâh-ı hakkı iskât ettiler ve milleti bunca sademât-ı kahra ma'rûz bırakırlar.

Ser-âmedânı ta'kîb ettikleri yoluñ bir tarîk-i izmihlâl olduğunu bildikleri hâlde, memleketin, tarîk-i tekâmülde kat'-ı merâhil ettiğini i'lân etmekten çekinmediler. Çün-kü izmihlâlin bütün fecâyi'ne lâ-kayd, izmihlâlin binlerce tecelliyyâtını göremeyecek, milletin enîn-i ihtizârını işitemeyecek derecede kör ve sağır idiler. Ellerinde tut-

tukları zimâm-ı kuvvete, iğbirâren her hakkı çiğnemek, her hakikati imhâ etmek onlar için bir şey değildi. Câhil kafalarının bir mevlûd-ı meş'ûmu olan mefkûrelerinden başka muhterem ve muazzez bir şey yoktu. Fakat bu mefkûre bu milletin mefkûresi olamazmış, bu milletin mevcûdiyetini yıkarmış, bu gibi endîşeler bu mefkûrenin kudsiyetine zarre kadar icrâ-yı te'sîr etmezdi.

Mevzû'-ı bahsimiz olan mefkûrenin esâsı böylece ïzâh olunabilir:

“Bu millet asrî hayata uymadıkça hakk-ı hayatından emîn olamaz. Binâenaleyh milletin asrîleşmesine mâni’ olan ne varsa mutlaka yıkılmalıdır. Bu memlekette asrîlige en büyük düşman Müslümanlık’tır. Çünkü Müslümanlık bir dindir. Avrupa dini yıktıktan sonra bugünkü feyz ve teâlîye nâil oldu. Binâenaleyh biz de Müslümanlığı yıkarsak terakkîye nâil olan bu müdhîş mâni’i kaldırılmış, terakkî yollarını küşâd etmiş oluruz. O hâlde Kânûn-ı Esâs’den Müslümanlığı, hey’et-i vükelâdan meşihat-i İslâmiyyeyi pâdişâhlikten Hilâfet-i İslâmiyyeyi ayırmak, Müslümanlığın bu memlekette kolunu [91] kanadını kırmak; din ve şeriat nüfûzunu kaldırıkmak lazımdır. O vakit bütün Avrupa bu harekât-ı teceddûd-perverâneye sitâyişhân olacak, memleketin asrîlige doğru attığı adımlarını takdîs edecek, garb milletleri arasında mevkiihim pek bâlâ olacak!.. Bu maksada vâsil olmak için ibzâl edilecek mesâînin dûçâr-ı akâmet olmaması için de kurûn-ı vüstâ kafâlı muârizların kâffesi her türlü vâsita ile iskât edilmelidir.”

İşte mefkûre bu idi. Bu mefkûrenin hedef-i tahrîbi Müslümanlık’tır. Çünkü Müslümanlık hayatı asriyyeye uymayan bir dinmiş!.. Te’âlî-i millîmiz için garb medeniyetinden istiânenin zarûretini kimse inkâr edemez. Fakat garb medeniyetinden istifâdemiz o medeniyeti aynen taklîd ile mümkün değildir. Garblılaşmak milliyetimize muhâliftir. Milliyet ile medeniyet tev’em olmak i’tibâriyla garblılaşmak kendi medeniyetimizi terk eylemek, milliyetimizden ferâgat etmek demektir. Binâenaleyh biz medeniyet-i garbiyyeden ancak medeniyetimizin tekemmül ve teâlîsi için elzem ve onunla kâbil-i te’lîf göreceğimiz şeyleri iktibâs edebiliriz. Yoksa medeniyetimizi yıkmak, milliyetimizi terk etmekle tarîk-i indirâsa sülük etmiş oluruz. Nitekim garb medeniyetini istimsâl ile değil, ona temessûl etmekle memleketicimizi ıslâh etmek isteyenler memleketi bugünkü hâle getirmekten başka bir şey yapamadı.* O cür’etkârları böyle bir cinâyeti irtikâba sevk

* Vaktiyle bu hususa âid hakâyîki necîb ve asîl bir cesaretle, belîg ve mukni’ bir uslûb ile ifâde eden, bu cereyânlardaki rûhun bütün esrârını, bu mefkûrenin bütün tahrîbatını ifşâ eden kîymetdâr eserleri yazan, o zamanın zalâm-ı dalâli içinde millete bir meş’al-i hidâyet ihdâ eden yegâne İslâm mütefekkiri Said Halim Paşa hazretleridir. *Buhrân-ı İctimâ’ımız*, *Buhrân-ı Fîkrî*

eden en müessir âmil, Müslümanlığı, sîrf bir din olduğu için edyân-ı sâire gibi mâni’-i terakkî olduğunu tedkîk ve tâhkîka lüzûm göremeden i’tikâd etmesi ve binâenaleyh onu yıkmaya teşebbüs etmesidir. Onlar İslâm nokta-i nazarında dinin ne olduğunu bilmiyordu ve bilmek de istemiyorlardı. Zannediyorlardı ki din, keyif ve arzuya tebean gâh tevkîr gâh tâhkîr edilir muhayyel veya i’tibârî bir şeydir. Halbuki nazar-ı İslâm’dâ din nev’-i beşerin muvâzene-i maddiyye, ma’neviyye ve akliyyesinin mütevakkafun-aleyhi bulunan kavânîn ve desâtîr-i ebediyyeye karşı perverde edilmesi lâ-bûd olan ihtarîm sâyesinde saâdet-i beseriyyeyi karşı perverde edilmesi lâ-bûd olan ihtarîm sâyesinde saâdet-i beseriyyeyi bir hayâl olmaktan kurtarıp bir hakîkat-i müsbete kılmaktır. Kânûn-ı tekâmûlün insanları nâfi’ bir tarzda sevk ve idâresini kâfil, tabîî, aklî ve ilmî bil-cümle vesâitîn taharrî ve tatbîkidir. İşte bunun içindir ki şerî’at-i İslâmiyye hayatımızın en hurde tecellîyâtına kadar pâyânsız bir te’sîr ve nüfûza sahib olmuştur.

Mevcûdiyeti-i ma’neviyyemizin inkişâfına dâimâ bir kat’iyetle icrâ-yı te’sîr eylemiş ve mefkûremizin, irfânımızın esâsı olmuştur. Onların sahte ulemâsı bu hakîkatlerden gâfil kalacak derecede a’mâ idiler. Onlar için Müslümanlığın edyân-ı sâire ile din nâmî altında toplanması onu yıkmaya teşebbüs etmek için kâfidir. Madem ki Müslümanlık bir dindir, her hâlde mâni’-i terakkîdir, demek onlar için pek kolaydı. Müslümanların dünkü sebeb-i i’tilâsi onların nazarında bugün bir sebeb-i tedennî oluyordu. Ahlâkî ve ictimâî en mühim esâsât-ı insâniyyeyi Kitâb-ı azîmi ile tesbît ettikten ve Peygamber-i âlî-şâhînîn yirmi üç senelik devr-i nübûvvetindeki sünen-i cemîlesiyle tarz-ı tatbîkini ve tefrîâtını irâe eyledikten ve icmâ’ ve ictihâd gibi iki mühim esâs ile ümmet ve efrâd-ı ümmete emr-i şerî’de bir hisse-i vazife ifrâz buyurduktan sonra Hazret-i Ömer hükûmeti gibi târîh-i âlemde bir misli daha irâe olunamayacak derecede ta’mîm-i adâlete muvaffak olmuş bir hükûmet nümunesi göstermiş olan ve bütün bu envârdan cihân-ı insâniyete pek çok lem’alar saçmış ve istikbâlde saçacağını cezm etmiş bulunan bir dîni ithâm edebilmek için ne kadar insafsızlık lâzım ise pek kat’î ve âlem-şümûl olan menâbiini ve vûsûk-ı târihîsini düşünmeyerek serbest te’vîlât ile tahrîf

miz, *İnhîât-ı İslâm Hakkında Bir Tecrübe-i Kalemiyye* eserleri bu memleketi garblıştırmak için Müslümanlığı yıkmak için bütün kuvvetiyle çalışan tahrîbkâr ellere paşa hazretlerinin ne derece muhâlif olduğunu tam vaktinde efkâr-ı umûmiyyeye i’lân etmiştir. Binâenaleyh Said Halim Paşa hazretlerini o mefkûre-i hâdimeyi tervîce çalışanlarla bir tutmak bu memleketin selâmetinden başka bir şey düşünmeyenlere karşı bir küfrândır. Garblılaşmak siyâsetinin mazarrâtnı, bu siyâseti tevlîd eden sevâkı, bu siyâsetin keyfiyet-i tervicini tetebbu’ etmek için müşârun-ileyhin eserleri pek mühim bir menba’dır.

ve tağîri imkânına kâil olmak için dahi o kadar belâhet veya ber-seciye-i hîyânet bulunmak îcâb eder.

Müslümanlığı hükûmetten ayırmak husûsına gelince... Bir müslümanın Allah ile arasındaki vâsitası hocaları değil, hükûmetidir. Dîn-i İslâm bir millete vaad ettiği feyzi vermek için evvelâ ona düşen, ulû'l-emr olan zîmâmdârların, muktedâların, sâniyen cemâ'at-i ümmetin ahkâm-ı teklîfiyyesine ihlâs ile îmân ve ona göre ibrâz-ı sa'y ü amel etmelerini şart etmiştir. Küçüklere, günah olmayan husûsâtta ulû'l-emre itâat emrini verirken büyûklere de Allah ve Resûlullâh'a itâat emrini verir, nazar-ı ilâhîde kendileriyle en vazî' bir fakîrin hukûkta müsâvî, fakat işgâl ettikleri makâm nisbetinde ağır ve büyük vazîfe ve mes'ûliyet altında bulunduklarını kayd eder. Zulüm ve gadrdan men' ile memleketin en ücrâ köşesinde, gerek müslim, gerek gayr-ı müslim bir kişi zulüm ve gadra uğrarsa ondan mes'ûl olacağını ihtâr eder. Ve sonra bir saat adâlet için yetmiş sene nâfile ibâdetten fazla sevâb vaad eyler. Onların mefkûrelerine hiç de tevâfuk edemeyen bu esâsâti yıkisma teşebbüs etmeleri kadar tabî'î bir şey olamaz. Fakat hiçbir kimse bu esâsâtın terakkîye mâni' olduğunu, hayatı asriyyeye uymadığını iddiâ ederek devletimizi dînimizden tefrik etmeye çalışamaz. Dîn-i İslâm'ın esâsâti bu merkezde iken bunların tahrîbi için uzanan eller fesâd-ı ahlâkî ta'mîm, intizâm-ı hayatı ihlâle tasaddî ile hey'et-i ictimâ'iyyemizde rûh-ı ictimâ'ı öldürdüyordu. Bu teşebbüsât-ı hâinânenin neticesinde işte bugünkü sukût ve zillete mahkûm olduk.

Demek ki o "zihniyet", o "mefkûre" bu zavallı milletin ihmâsını [92] istihdâf ediyordu. Ve bu milleti izmihlâl yoluna sevk etmekte idi. İşte vâsıl olduğumuz son merhale bugünkü vaz'iyettir. Bütün o teşebbüsât-ı tahrîbkârâne nin canlı bir muhassası karşımızda duruyor, artık zavallı memleketi son nefesinde olsun kurtarmak lâzım ise ve bugün bizim en muazzam vazîfemiz onu kurtarmaksa yine o mefkûrenin tuttuğu yolda mı devam edeceğiz?... Yine Müslümanlığı yıkma mı çalışacağız? Yine Müslümanlığı mâni'-i terakkî addederek asrî hayatı uymak uğrunda bu canlı cenâzenin bakiyye-i hayatına mı kasد edeceğiz?...

Memleketimizde daha hâlâ bu inkârcı istifhâmlara "Evet öyle yapacağız?" cevâbını verenler var. Zaten makâlemizin başında da demiştik ya: Devrin tevlîd ettiği musîbetlerin en tehlikelisı olmakla beraber en pâyi dârî millete telkin etmek istediği bu müdhiş, bu muhrib mefkûredir. Daha hâlâ bu mefkûrenin tahkîkine sâî bulunanların ve onu müdâfaa edenlerin bulunması pek de istîgrâb olunmamalıdır. Çünkü bu mefkûreyi bu sâhte mefkûreyi imhâ etmek, memleketi onun şerrinden kurtarmak için ciddî teşebbüslerde bulunmak iktizâ eder.

Bugün milleti o eski vâdîde, o vâdî-i terdîde yürütmek isteyen mefkûrecilerin te'sîrine kat'îyyen kapılmayarak milleti Sîrâtı müstakîme ircâ' etmek evlîyâ-yı umûrun en mütehattim vazîfesidir.

Memleketi kurtarmak için iş başına erbâb-ı liyâkat, erbâb-ı ihlâs ve îmân getirilmeli, milletin bir an evvel Sîrâtı müstakîme rücûu te'mîn edilmelidir. Dalâletler içinde yüze yüze bugünkü izmihlâle vâsıl olan millet Sîrâtı müstakîmi arıyor, Sîrâtı müstakîm-i İslâmiyet'ten ayrıldığı günden beri başına gelen musîbetlerin te'sîriyle râh-ı selâmetine dönmek istiyor. Milletin bu ihtiyâcını takdîr ederek gidilen yolu değiştirmek muktezîdir.

Vâkıa bazı gazeteler –ez-cümle *Zaman* gazetesi– o dinsiz ve tahrîbkâr mefkûrenin mesâlih-i ümmete mugâyir, halkın mesâlih ve menâfiine, örf ve âdâb ve ahlâk-ı millîyyelerine münâfi, şer'-i ma'lûma, nusûsa, icmâa muhâlif olan bazı icrââtını hoş gördürmek için bendler yazıyor. Dârûlfünûn Müdür-i Umûmîliği'ne ta'yîn olunan Ahmed Naîm Beyefendi gibi memleketimizin medâr-ı mübâhâti olan bir âlim-i muhteremin Dârûlfünûn-ı Osmanîyi bir fesâd-ı ahlâk ocağı olmaktan kurtarmak husûsundaki mesâîsini bir hareket-i ric'îye şeklinde göstermeye çabaliyor. Avrupa'da Dârûlfünûnların kiliselerin te'sîrinden kurtularak kesb-i istiklâl ettiğini, ruhbânın yalnız kiliselerine vaaz icrâsiyla iktifâya mecbûr olduğunu beyân ediyor, Müslümanlığı Hıristiyanlık gibi ulemâ-yı İslâmiyyeyi ruhbân gibi addederek böyle bâtil kiyâslara istinâd ile o meş'ûm mefkûreyi tervîc ediyor. Ve binâenaleyh eski yola gidilmesini tavsiye ediyor. Memleketin bakiyye-i hayatı da o mefkûre-i mel'ûneye kurban etmeyi arzu ediyor ve bil-vesile Maârif nâzırına hayli tabasbuslarda bulunuyorsa da biz bu gibi propagandaların hiçbir te'sîri hâiz olmayacağına kâni' olmak isteriz. Artık hakikati görmek, tarîk-i hakta yürümek zamanı gelmiştir. Hükûmet-i hâzira ta'kîb edeceği meslek ile o mefkûrenin te'sîrinden ne derece âzâde olduğunu isbât etmesi iktizâ eder.

Varsın *Zaman* gazetesiyle emsâli bu memleketi Sîrâtı müstakîme ircâ' etmek uğrunda ibzâl olunacak mesâ'î-i rehâkârâneyi kurûn-ı vüstâya dönmek farzetsin. Artık bu gibi türrehât-ı sâkitaya kulak asacak bu gibi erâcîf-i şenî'ayı hak diye kabûl edecek kimse kalmadı. Memleketin bugünkü hâlini ihzâr eden "kurûn-ı vüstâ" kafası değil, *Zaman* gazetesinin muharrirleri gibi garb-perest olan asrî kafalardır! Bu asrî kafaların sâhibleri yere serdikleri bu memleketin son nefesinde ibzâl olunan mesâ'î-i tahlîsiyyeye karşı muhâfaza-i sükût edemeyecek derecede kindâr iseler memleketin bakiyye-i sâlihası olan evlâd-ı vataniyla istihzâ edeceklerine, karşımızda duran bu eser-i fecî'î görmek için biraz gözlerini açsınlar da yaptıklarına nâdim olarak döğünsünler. Bilsinler ki bu memleket on-

ların mefkûrelerini ta'kîb edemez. Bu memleket onların mefkûreleri uğrunda son ramak-ı hayatı fedâ edemez. Bu memleket onların sevkiyle ayrıldığı Sîrâtı müstakîme donecek. Ve Ahmed Nâîm Bey gibi Hamdi Efendi gibi, İzmirli İsmail Hakkı Bey ve emsâli gibi memleketin ihtiyâcât-ı hakîkiyyesini en iyi takdîr eden ulemâsının himmetiyle tarîk-i necâtına sülük edecktir.

Ömer Rıza

TERENNÜM-İ MÂTEM

Büyük dertlerin, büyük mâtemleri ve büyük mâtemlerin de yine büyük terennümleri olur. Semâ-yı bahâra nâmzed bir güneşin ilk eşi'ası dün sabâh dâru'l-iştigâlin pencerelerinden girerken o zülf-i zer-târa gizlenmiş bir bû-yi merg ve mâtem-i şâme vicdânımı yaktı. Cerâid-i yevmiyyemizin muhteviyatından bir lütf-i teselliyyet dileğim. Nâfile. Ne mâzî-i karîbe ircâ' edilmiş bir âh-i telehhüf, ne karîb, ne baîd bir istikbâle merkûz bir nîgâh-i istiknâh. Her kalem mütevâliyen isâle-i gayz edip duruyor. Meyyit-i mu'azzez, evlâdının çeşm-i bahîlinden beklediği bir katre-i teessürden mahrûm. Kalbi ve derdini kâğıd üstüne dökebilecek her vatandaştan -bit-tabi' nefsimi de istisnâ etmeyerek— ben o dakikada münfe'il ve münkesir oldum.

Halbuki kalb-i İslâm hiçbir vakit bu kadar hodgâm olmamıştı. Eski inhidâmların tarrâkaları büyük şâirlerinin kaleminde birer nevâ-yı muhallede inkilâb ederdi.

Hülagu'nun mel'ûn ordusu Abbâsîlerin erîke-i Hilâfetini devirir [93] ve o büyük belde-i hulefâyi çığner ve yıkarken Sâdî-i Şirâzî'nin:

آسمان را حق بود کرخون بکرید بر زمین
بر زوال ملک مستعصم امیر المؤمنین

Matla'lı bir neşide-i efgân ile kopardığı vâveylâ-yı elem, kendi asrını ta'kîb edecek a'sârin hepsine tevzî-i mâtem etti... ve edecek. (Âsmân yeryüzüne ve emîrû'l-mü'minîn Musta'sım Billâh'ın zevâl-i mülküne kan ağlarsa yeridir) dedikten sonra

ای محمد کر قیافت می بر آری سرزخاک
سر بر آور وین قیامت در میان خلق بین

Hitâbiyla halk arasındaki bu kiyâmeti görmek için yevm-i kiyâmetten evvel bir kere daha ser-i mübârekini hâk-i gufrândan kaldırmasını Cenâb-ı Muhammed'den niyâz ediyor.

Müstakbelin müverrihleri –ki bizim ahfâdımız ve ahfâd'u'l-ahfâdımız olacaklardır– zamân-ı hâzırın vekâyi' ve fecâyî'ine vesâik aradıkları sırada bizim rûhen ne kadar

zelîl olduğumuzu görmekle hem kendi hesâblarına, hem bizim nâmımıza utanacaklar ve iğreneceklerdir.

93 seferi Namık Kemal'in dehâ-yı hamiyyetinden muazzam bir "Vâveylâ" koparmış o zamanın büyük, küçük şâirleri o hengâmenin her safha-i ikbâl ve idbârını gününe kayd etmişti.

En rind-meşreb ve lâübâlî olanlarından bile gûş-ı millet,

*İşte can verdi vatan dînine, milletine
Hâzır ol seng-i mu'allâda Hudâ hürmetine
Hakk'a karşı duralım (er kişi niyyetine!)
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yok imiş kurtaracak bahti kara mâderini*

gibi vicdânî nevhalar iştitti.

Balkan Muhârebesi'nin ehvâl ve fecâyîini, şâir-i ilâhî-mêşreb Mehmed Âkîf'le Fâik Âlî ne kadar şiirlerle tenvîm ve te'lîm ettiler!...

Fakat şimdi her teessür-i bülend, hasîs bir garazın akıttığı seyl-i şütüm ile girdâb-ı nisyân ve ma'dûmiyete sürüklüyor.

* * *

Ben bu takbîh ve teessürde iken fezâil-i edebiyyesine vâkıf olduğum günden beri hayran bulduğum bir muhibb-i mu'azzez, eser-i ahîr-i te'lîfi olan 950 büyük sahilîk bir mecelle-i mu'azzama ile hücremden içeriye girdi. Kitabını, muhsin-i keremkârînin gitmesini beklemeden müştâk ve meshûf açtım.

Endülüs diyârının Araplar tarafından fethi sırasında temeyyüz eden frenk kahramanlarından Rolan'a âid şarkı ve manzûmelerin Fransızca'ya olan terceme-i manzûmesini telhîsan nakl ve yine hulâsaten îzâh ettikten sonra 198 sene-i Hicriyyesi'nde vefât eden Endülüs şuarâsına dan Ebu'l-Bekâ Salih bin Şerîf er-Rindî'nin Endülüs'ün inkirâzi hakkında

لكل شئ اذا ماتم نقصان — فلا ينر بطيب العيش انسان

Matla'lı Arapça mersiye-i meşhûresini ki

تلك المصيبة انسنت ما تقدمها — وما لها من طوال الدهر نسيان

Beyt-i bî-menendini de muhtevîdir. Muhibb-i fâzîlim kitabına aynen ve Türkçe'ye de mahâretle nakletmiştir.

Koca Arap şâirinin, kamerî hesâbıyla altı yüz otuz dokuz seneden ziyyâde bir zaman evvel koparmış olduğu vâveyla-yı mâtem, yalnız o asrın değil, bil-umûm a'sâr-ı müstakbelerin a'sâb-ı ihtisâsinden ihtizâz-ı teessür geçi-recek bir sayha-i elem. Diyor ki:

"Her kemâlin bir zevâli vardır; onun için insan, ni'met ve saâdetle mağrûr olmamalıdır... Her şey gördüğün gibi bî-sebât ve bî-karârdır. Bugün mesrûr olan günlerce

mahzûn olur.. Bu dünyâ hiç kimseyi pâyidâr etmemiş ve onun hâl ve şânında renk-i bekâ görülmemiştir.

“Zamanın kat’î ve lâ-yeteğayyer bazı ahkâmı vardır. Kılıçlarla kargilar hedefe te’sîr etmez bir hâle geldiler mi idi, taht-ı himâyelerinde bulunan zırhları hemen parçalamaya başlar; bir de bir kılıcın kını, yahud bir pâdişâhın hisn-ı hasîni dünyânın en menî’ kasırlarından olan Gamdân gibi bir şâhika dahi olsa, onu mutlak eskitir ve çürüttür.”

Ebû'l-Bekâ bu mukaddime-i feylesofâneden sonra târîh-i beserden birkaç misâl îrâdiyla serd eylediği hakâyıkı te’yîd ve teşîh ve zamanın lâ-yetegayyer olarak yukarıda beyân ettiği ahkâmını nasıl tatbîk ettiğini beyân ve teşîh ve zamanın pençe-i kahrından rehâ-yâb olamayan Arap ve Acem hükümdârlarından meşhûr olanlarıyla Kârûn gibi bir sâhib-i servetin de hâk-i helâke serildiğini enzâr-ı ibrete arz ettikten sonra o şükûh ve azametin uğradığı âkibet-i elîmeyi açık ve vâzih bir sûrette tahlîl ediyor diyor ki:

“Bütün bu kahhâr hükümdârlar, müdâfaası gayr-ı kâbil bir emr-i kat’înin karşısında bulundular. Ve gûyâ bu âleme hiç ayak basmamışlar gibi mahv ü nâ-bûd oldular. Bütün o tâc ü devlet, o mûlk ü sultânat, uykuda görünen birer hayâl gibi savuşup gitti.

“Dârâ, zamanın pençe-i kahrından kurtulamadı. Bir kâtilin hedef-i şemşîri oldu. Sıra kâtiline geldi. O da aynı âkibete uğradı. Kisra’ya döndü. Onun ne eyvânı, ne de metîn ve yüksek tâkî hayatını kurtaramadı.

“Şiddet ve gilzatından dolayı el-Asab lakabıyla iştihâr eden Münzir bin Mâ’ü’s-semâ gûyâ hiçbir gün bir emeline nâîl olmamış gibi sönüp gitti. Gûyâ Hazret-i Süleyman gibi, bir gün olsun bu dünyâda hükümdârlık etmemiştir.

“Hâsılı zamanın fecîaları gûnâ gûndur onun mesereti de var, felâketi de..

“Hâdisâtın acısını tehvîn edecek tesellîler de bulunur. Fakat İslâm’ın dûçâr olduğu musîbeti telâfi edecek hiçbir tesellî yoktur.”

Şâir bu dilhûn eden fecâyi’ ve vekâyii nazargâh-ı ibrete arz ettikten sonra asıl tasvîr etmek istediği Endülüs inkırázına dönüyor ve cân-sûz bir edâ ile başlıyor, diyor ki:

“Suâl et, Belensiye nerededir? Mersiye’yi gören Şâti-be’den ma’lûmât veren var mı?... Ciya nerede kaldı?... Hani Kurtuba... O mehd-i ulemâ ne oldu?.. Hums’dan, Hums’un çimelerinden o mâ-i sebîlden haber yok mu?... [94] Âh!... Bunların herbiri mûlkün bir rükn-i rekîni, memleketin birer pâyitahti, birer hisn-ı hasîni idi. Bunlar gittikten sonra yaşamak ne içindir?...”

Endülüs şâir-i bed-bahti, Firdevs-berîne gibtalar ve ren bu yerlerin hâkimiyet-i İslâmîyyeden sonraki hâlini de anlatıyor, diyor ki:

“Şerî’at-i garrâ, bir âşık-ı şeydâ gibi, vâlih ü sergerdân, eşk-rîz-i ahzândır; dîn-i mübîn-i İslâm’dan dûr olan o diyâr-ı ma’mûre nâlândır. Nasıl ağlamasın ki cebînsâ-yı ehl-i îmân o mesâcid-i nûr-â-nûr âfâk-ı velveledârında bugün bang-i ezân yerine na’ra-i nâkûs kopuyor!.. Taştan ibâret olan o mihrâblar ve ağaçtan başka bir şey olmayan o minberler bile giryân ve mersiyehândır.”

Şâir mesâibi bütün dehset ve fecâatiyla tasvîr ettikten sonra gâfil davranışlara tevcîh-i hitâb ile onları muâhaze ediyor, diyor ki:

“Ey zamanın ibret-âmîz hâdisâtına karşı uyuksayan gâfiller! Siz uyurken, uyumak bilmeyen o zaman, sizi avladı. Ey vatanın sihirbâz alâyişiyle sermest-i gurûr olanlar!... Hums’dan sonra insanı firîfte edecek vatan var mı?

“Bu musîbet, mâzînin bütün mesâibini unutturdu. Onun acısı ise dünyâ durdukça unutulmayacaktır.”

Şâir bu itâb-ı giryândan sonra, akvâm-ı İslâmîyyeye tevcîh-i hitâb ederek onlara seng-i ta’rîz atıyor ve yanayakıla diyor ki:

“Size... Ey müsâbaka meydanında şâhinler gibi pervâz eden asîl atlarnı süvârîleri!.. Ve size ey tozların karanlığı içinde âteş gibi parlayan âbdâr kılıçlarla mücehhez Müslüman kahramanlara! Ve bilhassa size, ey denizin arka tarafında, kendi vatanlarında kemâl-i debdebe ve dârât ile muhteşem bir ömür sürdürmekte olan din kardeşler!.. Size.. Evet size tevcîh-i hitâb ediyorum. Endülüs’ten, Endülüs’ün o bed-baht felâket-zedelerinden haberiniz var mı?... Onların alay alay menâkib-ı mesâibi âfâk-ı cihâna yayıldı. Zaîf ve nâ-tüvân olan o zavallı şehîdler, o bî-çâre esîrler az mı feryâd ettiler az mı yalvardılar?.. Îçinizden hiçbirinin a’sâbî titremedi, hiçbir damarın kanı kaynamadı.

“Kardeş olduğunuz hâlde neden bu kadar lâ-kayd kaldınız? Niçin bu kadar bîgâne durdunuz?.. Âr ve mezelletten çekilir bir sâhib-i himmet kalmadı mı? Hakkin muâni, nâsırı yok mu?”

Şâir bu acı itâb ve muâhazeden sonra Endülüs istîlâ edildiği esnâda müslümanların hâline tasvîre intikâl ediyor, diyor ki:

“Evc-i a’lâ-yı saâdetten hazîz-i zell ü sefâlete düşen bu kavme acıyan yok mu? Cevr ü cefâ; hâl ve şânlarını tamamıyla değiştirdi. Dün kendi memleketlerinde hâkim olanlar, düşmanın mûlkünde mahkûmdurlar. Görsen zilletin gûnâ gûn câmesi altında nasıl vâlih ve hayrândırlar! Mûlkü gâib ederken nâle ve efgânları görseydin, o fâcia seni de bî-akl ve iz’ân ederdi.”

Sonra düşman tarafından ikâ’ olunan fecâyia nakl-i kelâm ederek heyecânlı bazı beyânât ile mersiyesine hitâm veriyor, diyor ki:

"Canı bedenden ayırrı gibi ne kadar válideyi çocuğundan ayırdılar!... Sefil bî-dînler, ten-i sîmîni yâkûttan, mercandan dögülmüş kadar dilber, güneşin tulûu kadar şâşadâr o ma'sûm kızı; kerhen, ağlaya ağlaya nâ-meşrû' yola sevk ettiler. Bu fecâyia karşı yürekler erir, eğer o yüreklerde İslâmiyet'ten ve îmândan eser varsa..."

* * *

Azîz ve fâzıl dostum isim ve eserinim i'lân olunmamasını benden musirrâne taleb etti. Bu i'lâni daha münâsib bir zamana ta'lîk ediyorum. O meftûr-ı dakikada, ıztırâbâtıma böyle lâhûtî bir devâ-yı hazîn, bir tesliyet-i mübkiyye getiren üstâda tasrîh-ı nâm etmeksiz de teşekkür edebilirim.

*Hâdisât***Süleyman Nazif**

* * *

SULH KONFERANSI VE ASYA HÜKÜMETLERİ

İstiklâl gazetesi Paris'te münteşir *Humanite* gazetesinden naklı ediyor:

Paris Sulh Konferansı hey'eti, a'zâları miyânında birçok murahhaslarını bulundurduğu Asya hükümetlerinin ve bilhassa Türkiye Asyası'nın mukadderâtını ta'yîn ile meşgûl.

Akdeniz'den Bahr-i Muhît'e, Şîmâl Denizi'nden Bahr-i Muhît-i Hindî'ye kadar imtidâd eden ve Asya kît'ası denilen bu vâsi' arâzînin büyük bir kısmı Avrupa'nın hâkimiyet ve nüfûzu altında bulunuyor. Harbden evvel, Sibirya ve Türkistan-ı Rusya'nın, Hindistan ve Belucistan, Birmani ve Aden havâlisi de İngilizlerin zîr-i hâkimiyetinde idi. Fransa Tonkin'i, Annam'i, Hind-i Çin'i ve Koşisen'i zabt ve istîlâ etti. İran, 1907 İngiliz-Rus mukâvelesiyle istiklâliyetini gayb ve Ruslarla İngilizler beyninde taksîm olundu. Formoz Adaları'na, Kore'ye ayak basan Japonya da Çin'i tehdîde başladı.

Hürriyet ve serbestlikleri bir lafîzdan ibâret olmasına rağmen büyük devletlerin eline düşmekten kendini kurtarabilen yalnız iki kît'a var. Çin ve Asya-yı Osmânî... Çin; bir istihâle devresi geçiriyor ve nüfûsunun çokluğununa istinâden kendini müdâfaa ediyor, Türkiye ise zîr-i hâkimiyetinde bulundurduğu anâsır-ı muhtelifenin ve bunların serkeşâne harekâtına karşı müsâadekâr davranıştan, müsâmaha gösteren Avrupa muvâcehesinde şaşırılmış, ne yapacağını bilmez bir hâlde duruyor.

Avrupa devletleri, fevka'l-me'mûl vekâyiin zuhûruna sebebiyet vermesi ihtimâli olan bir mes'eleyi açmaktan, karıştırmaktan ise Hükümet-i Osmâniyye'nin muhâfazasını menfa'atlerine daha muvâfık buluyorlardı. Fakat Harb-i Umûmi'nin iştâli Şark Mes'elesi'ni yeniden açtı.

Artık buna bir nihâyet vermek, bu hesâbı tasfiye ve tesviye etmek her hâlde lâzım...

* * *

Rus ihtilâli, gizli muâhedelerin, hâfi vesâik-i siyâsiyyenin neşrine, enzâr-ı umûmiyyeye vaz' edilmesine sebeb oldu. Rusya'nın küçük bir darbe ile mahv ve ifnâ edemediği bu vesâik-i siyâsiyye, kendisi için pek büyük bir darbedir. Sunu da ilâve edelim ki artık bir ehemmiyeti kalmayan bu gizli muâhedelerin kâffesi, düvel-i müttefika başvekillerinin imzâsını hâvî değildir. Bilhassa Amerika, bunları asla kabûl ve tasdîk etmemiştir.

"Evestina"ya nazaran bu muâhedelerle Rusya'ya, İstanbul, Boğazlar'ın Rumeli ve Asya sâhilleri veriliyor. Ermenistan'a, Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis vilâyetleriyle ve Kurdistan'ın cenûb taraflarının kendisine terk olunacağı vaad olunuyor. Hattâ İran, Afganistan mes'elerinin hîn-i tesviyesinde de bir hisse ayrılacağı taahhûd ediliyordu.

Suriye sâhilleriyle Adana Vilâyeti ve Rusya ile hem-hudûd arâzînin bir kısmı Fransa'ya veriliyordu. İngiltere, Bağdad ile beraber Irak'ın cenûb kısmını alıyor, Suriye'nin Yafa ve Akka limanları da hissesine isâbet ediliyordu.

Londra ve Paris kabineleri kendi vesâyetleri altında bir takım sultânlıklar te'sîs ve teşkilini de tasavvur eyliyorlardı.

Filistin, beyne'l-milel bir idâreye tâbi' tutuluyor. Arabya, Hicaz kralının zîr-i idâresinde müstakil bir hükümet oluyordu. Anadolu'nun cüz'î bir kısmı, Türkleren en son bir melce' olarak bırakılıyordu. İşte 1916 muâhedenâmelerinin metni bu...

Daha bazı muâhadenâmeler vardır ki bunlarla İtalyanların Adana, Yunanistan'ın Aydın Vilâyeti üzerindeki hukukları tanımlı, tasdîk edilmişti

Gizlice akd olunan bu husûsî muâhedeler, düvel-i mu'azzamanın Türkiye'ye verdikleri ehemmiyetin derecesini pek güzel gösterir. Bu mukâvelenâmelerin bugün artık bir ehemmiyeti kalmamış ve hükümden sâkit olmuştur. Fakat vesâik-i siyâsiyyeden ma'dûd olmak i'tibâriyla değerlidir.

[95] Asya-yı Osmânî ciddî bir tedâkîke muhtâc olmakla beraber bunun uzun uzadiye teşrîhine sahîfelerimiz müsâadesi yok.

Fransa; Fransız sermayedârlarının hukuklarını muhâfaza içindir ki Suriye mes'elesine pek çok ehemmiyet veriyor. Katolik Partisi de Hâriciye Nezâreti nezdinde icrâ-yı te'sîre çalışıyor. Yafa'da, İskenderun'da bulunan Fransız şirketleri, orada Fransız hâkimiyet ve nüfûzunun tefevvukundan doğrudan doğruya alâkadârlar.

Fransa Lübnanlıları, İngiltere Hicaz Kralı'ni bir âlet makâmında isti'mâl ediyorlar.

Lübnanlılar, İskenderun'dan Sina'ya, Bahr-i Sefîd'den çöle kadar olan arâzide müttehid bir Suriye hükûmeti te'sisi talebinde bulundukları gibi Hicaz Hükûmeti de, İskenderun-Diyarbekir hattına müntehî Filistin, Suriye ve Irak'ı muhât büyük bir Arab hükûmeti teşkilini teklîf ediyor. Lübnanlıların müddeâsı Suriye'de Fransız himâyesinde bir hükûmet teşkilini, Arapların müddeâsı da İngiltere'ye Asyâ-yı Osmanî'nin bir kısmıyla, Suriye-Arap hükûmetini, Basra Körfezi'ne kadar olan Irak havâlisini te'mîn eyliyor. Bu mes'eleler henüz tamamıyla halledilmiş olmamakla beraber ne Fransa, ne de İngiltere –söylesmesi fâidesiz olacak bazı ciddî esbâb dolayısıyla– gayr-i mü'telif görünmüyorkar.

Bunlardan başka, sivri dişlerini gösteren İtalya'yı memnûn etmek, bilhassa Anadolu sâhillerinde milyonlarca nüfûsu bulunduğu iddiâ eden Yunanlıları incitmemek gúcendirmemek lâzım...

Fakat en az iştîgâl olunan bir şey var ki o da Türk hâkimiyetinden tahlîs-i nefs eden milletlerin âmâl ve metâlibidir. Suriyelilere, Ermenilere, mağşûse, police ve emsâli kavâim-i nakdiyye nazariyla bakılıyor. Binâ-nealeyh eski oyun hâlâ devam edip gidiyor ve bir şeye karâr verilemiyor. Bunların bilhassa bunlar kadar belki de daha ziyâde yaşamak hakkını kim müdâfaa edecek? Bu müşkil ve ağır vazîfeyi kim deruhde eyleyecek?...

Asya mes'elesinin halline müte'allik daha birçok şeyle var: Ve İran hey'et-i murahhasası, memleketinin mukadderâtını anlamak için Paris'e geldi. İranlılardan 1907 Rus-İngiliz Mukâvelesi ile taksîm olunan İran'ın bundan böyle müstakil bir hükûmet olarak tanılıp tanılmayacağını öğrenmek istiyorlar. Bu da haklardır. Çin; Japonya'nın Almanya'dan zabit ettiği Kiyocao'nun iâdesini taleb ediyor.

Hulâsa, taleb çok. Fakat henüz hall ü tesviye edileni yok. Bununla beraber bütün bu mesâil-i mu'allakanın pek yakında hall ü tesviye olunacağı ve netîcenin az zaman sonra tenevvür edeceği muhakkak...

—
وَلَنْ تَرْضِيَ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى ...

Fâtihi Kostantiniyye Ebu'l-feth ve'l-megâzî Sultân Mehmed Hân hazretleri bu diyâra muzafferen girdiği hengâmda, Avrupa ne bugünkü kadar kuvvetli, ne de siyâset ve kiyâsette, ulûm ve fúnûnda, şeh-râh-ı te'âlî ve terakkide şeh-süvâr idi. Cengizlerin, Timurların dünyayı yıkıklarından pek az müddet sonra necm-i tâli' ve

¹ Bakara, 2/120.

şems-i ikbâlleri parlamaya başlayan hânedân-ı Âl-i Os-mân, tamamıyla Türk oldukları hâlde, kabza-i teshîrlere geçirdikleri memâlikin yerli halkıyla pek pederâne ve nevâzişkârâne bir sûrette hüsni mu'âmelede bulunmaktan asla tehâsi etmemişler ve bu husûsta diyânet-i mübeccele-i İslâmiyyenin kavâ'id-i münîfe ve ahkâm-i şer'iyyesine hakkıyla riâyet eylemişlerdi. Meselâ Fâtih hazretleri diyâr-ı Rum'u aldiktan sonra Bizans yerlilerine karşı bir fâtihiñ âmirâne tavriyla hareket edebildi. Hiçbir kuvvet o zât-ı âlî-sifâti arzusundan alıkoyamazdı. Eğer Fâtih mütemeddin, rakiku'l-kalb, âdil bir İslâm pâdişâh-ı zî-şâni olmayaydı Bizans Rumlardan tek adam kurtulamazdı. Ya İslâmiyet'i kabûl veya boyunları kılıçtan geçirilebilirdi. Fâtih bunu yapmadıktan başka, Rumlardan hâkîmde o kadar âlî-cenâbâne hareket etti ki Rumlardan bu lütuf ve insâniyete eski hükümdârlarının zamanında bile nâîl olamamışlardı. Bu keyfiyeti kendi tarihleri de tasdîk ediyor.

Rumlardan o tarihten i'tibâren bütün hakları mahfûz kaldı. Devlet-i Osmâniyye tarafından bu hukuka riâyet olundu. Kiliseleri, panayırları, mektepleri, dârûleytâmları, hastahâneleri, bütün müessesât-ı dîniyye ve kavmiyyeleri her türlü tecâvüzâttan sıyânet edildi. Rumlardan bunca uzun vakitten beri örf ve âdetlerini, ictimâiyâtlarını serbestçe ifâ etmekteyler. Millet-i Osmâniyye ve ulûv-tab' sâhibi olan pâdişâhlârları sîrf eser-i semâhat ve sehâ yahud râsime-i teba'a-nüvâzî kabîlinden olarak kendi tebaaları bulunan Rumlara bir takım imtiyâzât bahşeylemiştir. O imtiyâzâttan Rumlardan büyük istifâdeler te'mîn eylediler. İş o râdde[ye] geldi ki bugün hükûmet içinde hükûmet teşkil ediyorlar.

Denilebilir ki Rumlardan İslâmiyet'in zîr-i cenâhîna sığındıktan sonra medeniyet, servet ve sâmân sâhibi olabildiler.

Eski zamanlara ircâ'-ı nazar edilecek olursa ve İstanbul'un o zamanki manzarası göz önüne getirilirse, buradaki Rumlardan bu derece müterakkî, münevver, mütefekkir ve servet ve saâdete mâlik olmadıkları bir emri âşikârdır. Osmanlı saltanatı ve idâre-i âdilânesi sâyesinde bu hristiyan unsur kesb-i temeddün ve füyûzât-i maddiyye eylemiştir. Rum unsuru yalnız varlığını değil, hayatını, kanını, namusunu bile Osmanlı müslümanlarınına medyûndur.

O diyânet-i mukaddese-i İslâmiyyenin kavânîn ve desâtîriyle, muazzam nevâmîsi sâyesinde Bizans Rumlardan ber-hayât kalabilmişlerdi. Edvâr-ı İslâmiyye ile müslümanların pâk ve âlî olan livâü'l-hamdi bu mülevves, ahlâksız muhît üzerinde sâye-efgen olmazdan mukadem, buraların şenâatları, levsiyâti o rütbe meşhûrdur ki Rumlardan defaâtle bir İslâm istilâsını cana minnet bilip,

bu saâdetin bir an evvel takarrübü için kiliselerinde duâ ederlerdi.

O zamanlar, bura Rumları bir hiç iken, şimdiki zaman da her şeydirler. Fakat şâyân-ı teessüftür ki bu nâ-halef vatandaşlar (!) pek nankörcesine davranışın, kûfrân-ı ni' mette bulunduktan mâadâ, şark hristiyanlarının mü-rebbî-i hakîkîsi olan Türklerle envâ'-ı töhmet ve iftirâlarda bulunuyorlar. Onları vahşet ve daha o gibi fenâ hastelerle ithâm etmekten çekinmeyorlar. Müslümanların kanına, izzet-i nefrine, şeref ve haysiyetlerine dokunacak sûrette bir takım harekât-ı nâ-lâyıkada bulunuyorlar. Bu gibi sebükmağzâne ve bâlâ-pervâzâne hâlât ile güyâ İtilâf hükümetlerine kendilerini beğendirmek ve İstanbul'u, İzmir'i, Karadeniz'i, daha bilmem nereleri tesâhüb etmek istiyorlar.

[96] Bu kadarla da –yani şakşaka-i lisâniyye, vâhiyâne müddeayât ve mutâlebâtla– kalsa iyidir. Amma bizim kelebek huylu ve hercâî mizâc vatandaşlarımız (!) günden güne işi azıtmakta ve hatve başında –mâlik oldukları ve akıl ve hayâle gelmedik vesâit-i âdiyye ile– hassâs, şerîf'ü'n-nefs, vakûr Müslüman vatandaşını gücendirmekten zerre kadar çekinmeyorlar.

Rumların bu vesâit-i âdiyyelerini, bu çırkin nezâket-sizliklerini birer birer ta'dâd etmeye kalkışırsak, buna ayrıca bir kitap tâhsîs etmek îcâb eder. Bu hallerini yalnız biz müslümanlar değil hemen her gün ve her hatvede i'tilâf devletleri mümessilleri de görmektedirler.

Memlekette fî yevminâ hâzâ yapılan ihtikâr, sekâvet, nûmâyiş, âsâyişsizlik, rehzenlik ve daha maâyib nâmına ne varsa hepsinin fâilleri kimler olduğu meydandadır. Esâsen İstanbul'a sathî bir göz gezdirilse, bütün sanâyi'-i hasîse ile insanları ahlâksızlığa sevk edecek ne kadar mahal ve mekân varsa cümlesi kimlerin elinde olduğu görülür. İstanbul'un her tarafında mevcûd ve mebzûl olan umûmhâneler, meyhâneler, kumarhâneler, sinemalar, pastacı dükkânları –ki onlar da birer meyhâneneden başka bir şey değildir– kimlerin idâresindedir? Bu müesseseler işte dakika başında zehir saçıyorlar ve zavallı müslümanların paralarını aldıktan başka, o bed-bahtları alkol ile tedrîci bir sûrette tesmîm ediyorlar.

Sonra da ecnebîlerin kulaklarını hep bizim aleyhimizde dolduruyorlar.

Bizim vahşetimizden bahsediyorlar. Halbuki memleketicimizin civâr köylerimizin hemen her tarafında müte-addid çeteler teşkil ederek katl-i nüfûs ve nehb-i emvâl gibi gayr-i meşrû', menfûr ve mel'ûn hareketlerle iştigâl edenler meydandadır.

Müslümanları tâhkîr edecek resimler, sinema şeritleri, bayraklar, harf-endâzlıklar, yalan haberler îcâd ve tasnî ediyorlar. Polislerimizin, zâbitamızın ihtârât-ı hayırhâhâ-

nesine havâle-i sem'-i i'tibâr etmiyorlar. Matbûâtları her gün yeni bir urcûfe ile Müslümanları rencîde-hâtır ediyor. Ortada ne bir yortu, ne bir yevm-i mahsûs varken her meyhânenin içi dışı, her kaldırımın taşı üzerinde birer koca yelken kadar büyük Yunan bayrağı sallanıp dûruyor. Gürültülerle, bu bayraklarla kendilerini ekseriyet mevkîinde cilvelendirmek arzu ediyorlar. Halbuki resmî istatistikler kendilerini hatve başında tekzîb ediyor.

Binlerce Yunan bayrağını Venizelos timsâl-i kahramânânesini Galata kaldırımları ve Beyoğlu meyhâneleri üzerinde teşhîr ve tesbît etmekle İstanbul ne Yunanlaşır, ne de müslümanların ekseriyeti ortadan gâib olur. Dim dik duran minârelerle, semâlara kadar i'tilâ eden âbidât-ı İslâmiyyenin zebân-ı hâli şu belde-i tayyibenin İslâmî bir diyâr olduğunu yâr ve ağıyâra isbât eder. Bir memleket hangi kavme mensûb ve merbût ise ve onun mâlı ise meyhâne ve fuhuşhânelerle değil, âbidât-ı kavmiyye ve dîniyye, örf ve âdât, lisân ve daha müsbit şeylerle anlaşılır. Bu memleketi gezen, dolaşan Avrupa seyyâhlarının edîblerinin, müverrihlerinin âsâr-ı muhalîdeleri, İstanbul'un İslâmî bir muhît olduğunu belegen mâ-belağ isbâta kâfîdir.¹

* * *

bugün İstanbul'un en zengin müseseseleri, ticârehâneleri, bankaları, hükümet devâiri hep Rumlarla doludur. En değerli emlâk ve mahallâta Rumlar sâhib kesildikleri hâlde en fakîr ve muhtâc-ı mu'âvenet olanlar da zavallı müslümanlardır. Acaba bu emr-i vâki'ler hükümet ve millet-i İslâmiyyemizin adâlet ve na-safetine birer büyük şâhid teşkil etmez mi? Hâlâ Rumların bizden şikâyet etmeleri için geride bir hak bırakır mı?

Hele bu hafta zarfında kiliselerinde icrâ ettikleri nûmâyişlerle, tanzîm ve tahtîmine çalışıkları mahzarlar ne kadar vâhî ve ma'nâsız, ne kadar eclâfâne bir harekettir. Bu mahzarlarla, bu nûmâyişler hiçbir vakit İstanbul'u Yunanistan'a ilhâk ettirmez. Rumlar da burada bir hükümet veya cumhûriyet teşkiline muvaffak olmazlar.

Onlar arzu ederlerse uslu bir vatandaş sıfatıyla dâimâ

¹ Buradan on dört satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

bizimle beraber burada oturup geçinebilirler, istemezlerse Yunanistan'a gitmekten kimse onları men' etmez. Bize yalnız bir "uçurlar olsun" demek düşer.

Fakat ricâ ederiz, acaba Rumlar Yunanistan'a hicret ederlerse, o taşlık, dağlık yerlerde, Bosfor'daki şâhâne rahat ve refâhi bulabilirler mi? Hiç olmazsa bu saâdetleri nâmına olsun, bizim gözüümüze diken gibi –her dakika da– batmaya çalışmalar daha iyi olmaz mı?

Gayr-ı müslim vatandaşlarımıza yüzlerce seneden beri türlü türlü iyiliklerde bulunmuşken, onları evc-i servet ve saâdete yükseltmişken, şimdi bizim bu düshün ve acı günlerimizde bize yaptıkları muâmele, mukâye se edilirse, acaba hangimizin vakâr, asâlet ve nezâheti

göze çarpacaktır? Fakat bunlardan memnûniyet ve rızâ beklemek beyhûdedir. Ne yapsak bu kâbil değildir. Tâ ki onların milletlerine tâbi' olmadıkça müslümanlara karşı gayz ve adâvette bulunmaktan çekinmeyeceklerdir. Bin üç yüz sene evvel müslümanlara tebliğ olunan bu hâkîkatî anlamayanlar varsa görsünler, anlasınlar. ^{وَلَنْ تَرْضِي}^۱ (عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّىٰ تَبْغَ مِلَّتَهُمْ...)

S[sin]. M. T[te].

Hukuk Matbaası'nda basılmıştır.

Eşref Edib

¹ Bakara, 2/120.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nüshası 10 kuruş,
seneliği 52 nûşadır.)

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maâlmennuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmâa-i İslâmiyyedir

ابعون اهدكم سبیل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

وَاللَّهِ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

27 Mart 1919

24 Cemâziyelâhir 1337 Perşembe

27 Mart 1335

Cild: 16 - Aded: 400-1

ESRÂR-I KUR'ÂN

وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ التَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ¹

Bu âyet mevâhib-i fitratın üçüncüsünü ihtiyâ etmektedir. Her zî-hayâtın feyz-i vücûda mazhariyeti su vâsistâsıyla olduğuna göre suyun en büyük ni'metlerden biri olduğu bedîhîdir.

Güneşin şuââti denizlere in'itâf ederek buharâ kalb ettiği cesîm bir kitleyi fezâya kaldırır. Bütün a'mâk ve tabakâtına yayılmış olan milh, kibrît ve hayvânât gibi mevâdd-i zâibeden tasâffî etmiş olan miyâh-ı mütebahhire tesâud edince fezânın te'sîr-i bürûdetiyle peydâ-yı kesâfet ederek sehâb-ı sakîl hey'etine girer. Rûzgârların sevk ve idâresine tâbi' olarak fezâda harekete başlayan sehâb rehgüzerine tesâdûf eden bî-tâb ve tarâvet ma'mûrelere zülâl-i sâfiyla taze bir hayat verir, atşân olan kâinâtı sîrâb eder. Bu sular acı ve tuzlu bir hâlde denizlerde kâlaydi ne olacaktı? Ne susuz kalan bir zî-rûhun teskîn-i atşına hizmet edebilecek, ne de bir nebât ve hayvana sermâye-i vücûd ve hayat olacaktı.

Bak, kudret-i fâtıra nasıl denizlerin o, acı, tuzlu sularını zülâl-i nûşîn haline koyuyor. Onunla şeklen mütecânis ve gayr-ı mütecânis meyveler zînet-i bâğ-ı vücûd oluyor. Sonra bunlar aynı sâhada tenebbüt ettikleri, aynı su ile sulandıkları hâlde ta'm u lezzet i'tibâriyla aralarında mühim fark bulunuyor.

Bir tarlaya tohumları eker, bir sudan sularsan, toprak bunları sana ne tarzda iâde eder? Latîf ve nazar-fîrb renkler, tarz ve resimleri biri birine benzemez yapraklar; halâvet ve humûzatları, hacim ve şekilleri muhtelif, hâssa ve menfaatleri mütefâvit meyveler.

Acaba insanlar, âsâr-ı sun' ve hikmeti vücûd ve vah-

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzih ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunu vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

¹ Bakara, 2/22.

müsâade etmezler. Bunlar mâddiyûndur ki dâire-i bahs ve istikşâfları madde ile onun üzerine târî olan tagayyür, tahavvül, televvün, teşekkül gibi avâriz ve hâlâtta ileri geçemez.

Akillarını hür ve serbest bırakıp da şâhidi oldukları manâzır-ı acîbenin, te'sîr-i ru'yet ve müşâhede ile husûl-i me'lûfiyet mes'elesi olmasa tarz-ı bedî'-i îcâdî muvâce-hesinde her hangi bir hakîmi dembeste ve lâl, bir fey-lesofu mebhût ve mütehayyir bırakacak olan mezâhir-i garîbenin menşeyini tedkîk ve teemmul edebilmesine meydan vermek ellerinden gelmez.

Öyleleri de var ki esrâr-ı kevni araştırmaktan geri durmamakla beraber nefîcede kânûn-ı tabîatin cevâhir ve a'râz hakkında ta'yîn ve tesbît ettiği ahkâmın dâire-i şümûlüne girmeyen, ukûl ve efkârin künh-i zâtına nüfûz etmesi kâbil olmayan bir ma'bûdun imkân-ı mevcûdiye-tine akıl erdirememişlerdir.

Bu makûle kimseler serd olunan evsâf-ı kudsiyyeyi hâiz ilâh-ı yegâneyi dâire-i idrâk ve tasavvurlarına siğ-diramayınca tutup ecrâm-ı ulviyyeye atf-ı rubûbiyyet meslegine saptılar. Ecrâm, hayır ve şer hiçbir şey elle-rinden gelmediği hâlde bu sınıf halkın birer melce' ve melâzi oldu, hâlik-ı hakîmin ta'yîn etmiş olduğu mihver ve medâr dâhilinde suûd ve hübûta müsahhar, meşîet ve takdîrin taallukuna göre inhilâl ve izmihlâle mahkûm oldukları hâlde insanlar miyânında birçok perestârları bulundu.

Bir takım kimseler de var ki her şey yed-i kudretinde olan bir rabb-i ma'bûdun mevcûdiyetine akıl erdirmış-lerdir. Yalnız bu adamlar harîm-i kuds-i ilâhiye beşerin sokulup girebilmesi imkânı olmadığını, dergâh-ı ehadiyyetin bu derece âciz ve nâcîz, bu mertebe levs-i hatîât ve şehevât ile mülevves olan beşerin el uzatıp çalabileceği mertebeden pek bûlend olduğunu düşünerek elliyeyle yonttukları taşlardan, budayıp bir şekl-i mahsûs verdik-leri ağaçlardan birer ma'bûd vûcûda getirdiler ki git gide hâtira-i tebcîl ve takdîsleri onlara Allah'ı unutturdu, fart-ı ihlâsları o taş, ağaç parçalarını Allah'ın şerîkleri i'tikâd et-tirdi. Bilâhare hakîkatler bütün vuzûhuyla gözleri önünde tecellî edince de “Bunlar Allah'a دُونَهُ لَا شَفَاعَةٌ لَّا عِنْدَ اللَّهِ(هُؤُلَاءِ شَفَاعَوْنَا عِنْدَ اللَّهِ)“ demeye başladılar¹ karşı şefâatçilerimizdir“¹ demeye başladılar دُونَهُ لَا شَفَاعَةٌ لَّا عِنْدَ اللَّهِ دُونَهُ لَا يُرْثُهُمْ وَلَا يَنْعَفُهُمْ وَيَقُولُونَ هُؤُلَاءِ شَفَاعَوْنَا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ أَتُبَشِّرُنَّ اللَّهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَنِّي بِشَرِكَوْنَ

Sîrkin eskâl-i fazîhasından biri de kütüb-i münzele ve onların mantûk ve mefhûmundan rû-gerdân olup da ulemâ, ahbâr ve ruhbânın sözlerine i'timâd etmek ve bu sözler kütüb-i münzelenin ahkâm-ı sarîhasına muhâlif olsa da kabûl ve tervîcinde mahzûr görmemektir ki

¹ Yûnus, 10/18.

(إِنَّهُمْ دُونِنِ اللَّهِ) kavl-i kerîmi ehl-i kitâbın eskiden beri ta'kîb ettikleri bu mesleği hâkîdir.

İmâm Ahmed, Tirmîzî, İbni Cérîr, Adîy bin Hâtem'den rivâyet ediyorlar ki, Adîy da'vet-i seniyyeden haberdâr olunca Şam'a firâr etti. Adîy esasen esnâ-yı câhiliyyette tanassur etmişti. Bir müddet sonra kız kardeşiyle kavmin-den birkaç kişi esir düstüler, Resûl-i kerîm Efendimiz bir lutf-ı mahsûs olmak üzere hemşiresini âzâd ve bir mikdâr câize ile tâlîf ederek kabîlesine gönderdi. Kadın birâde-rinin yanına gelerek İslâmi kabûl ve aleyhissalâtü ves-selâm Efendimizi ziyârete gitmesi için teşvîkâtta bulundu. Adîy hemşiresinin sözünü dinleyerek berây-ı ziyâret Medine'ye geldi. Mensûb olduğu Tay kabîlesinin reîsi olmakla beraber sehâ ve keremde bî-nazîr Hâtem-i Tâî'nin ferzend-i necîbi olan Adîy'nin kudûmu haberî Medine dâhilinde çalkanmaya başladı. Huzûr-ı risâlet-penâhîye dâhil olduğu zaman gerdeninde bir salîb bulunuyor idi. Resûl-i Ekrem Efendimiz onu bu hâlde görünce ³ (إِنَّهُمْ دُونِنِ اللَّهِ) âyet-i kerîmesini okuma-ya başladı. Adîy diyor ki: “Hîristiyanların papaslarına tapmaları vâki' değil” dedim. Cevâben: “Evet, papaslar onlara helâli harâm, harâmi helâl kıldılar. Onlar da kabûl ve ittibâ' ettiler. İşte keyfiyet-i taabbüdleri bundan ibârettir” buyurdu.

Huzeyfe bin el-Yemân, İbni Abbâs ve sâire bu âyet-i kerîmeyi “Ehl-i kitâb, ahbâr ve ruhbânın tahrîm ve tahlîle âid verdikleri hükümlere tebâiyyet ettiler” tarzında tef-sîr etmişlerdir.

Süddî ise “Kitâbullâhı bir tarafa bırakarak bir takım kimselerin re'y ve ictihâdıyla âmil oldular” yolunda tefsîr etmiş ve bu âyeti ⁴ (وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَنْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا) âye-tinin ta'kîb etmesi bu tarz-ı tefsîri müeyyid bulunduğu dermiyân etmiştir.

Şu cihet de şâyâن-ı kayd ve tezkârdır ki bu âyet-i kerîmenin hükmü yalnız şu ve şu ümmet veya tâifeye mün-hasır değildir. Kitâbullâh'ı bırakıp da ulemâsının efkâr ve ictihâdâtını rehber ittihâz eden her kavim, nerede ve ne zaman olursa olsun mazmûn-ı âyetin dâire-i şümûlüne dâhildirler.

Hele müslümanların birkaç asırdan beri tuttukları meslek ile âyetin meâl ve müeddâsi arasında ne kadar sıkı bir râbîta ve münâsebet vardır. Hakîkaten asırlar var ki müslümanlar Kur'ân nâmîna yalnız onun âyâtını okumak, hadîs nâmîna sâde mütûn ve elfâzını, ricâl-i hadîsin isimlerini tilâvet etmek ile iktifâ edegelmişlerdir. Ne zaâf bir îmân, ne sehfî bir fikir!

Sîrkin en âdî nevi'lerinden biri de, cevâmi' ve mesâ-

² Tevbe, 9/31.

³ Tevbe, 9/31.

⁴ Tevbe, 9/31.

ciddeki ağaçlardan, direklerden hayır ve bereket beklemek, bunlardaki bazı ebvâba bu maksadla rabi'-ı ümîd etmektir. Sefîl câhiller i'tikâd eder ki kutb-ı zamân nâmını verdikleri şahs-ı muhayyel bu direklerle ağaçların bulundukları yerbere gelip giderler, bazan da sekene-i belde nin şûn ve ahvâlini tanzîm için bir müddet [99] ihtiyâr-ı ikâmet ederler, hele memlekete behemehâl o kapılardan girerlermiş. Buna misâl olarak Mısır'daki Bâbü'l-Mütevellî'yi gösterebiliriz.

Halk fevc fevc buraya giderek saç teli, iplik, bez parçası gibi şeyler bağlamakta, bununla hâl ve merâmlarını kutba arz etmiş olacaklarına mu'tekid bulunmaktadırlar.

Bazı kimseler bu gibi âdât-ı sehîfeyi dînen bir asıl ve esâsa müstenid bulunduğu, diğer bazıları da mutasavvifeyi ihdâs etmiş oldukları rüsûm ve teâlîme tevfîkan sonraları ehl-i İslâm tarafından meydâna getirilmiş bir bid'at olduğu zan ve zehâbında bulunuyorlarsa da bu tahmînler doğru değildir. Her ümmetle âid müşriklerin târîhine vâkîf olanlar teslîm ederler ki bu an'ane-i sehîfe eskiden beri efkâr-ı müslimînde yer bulmuş bir hâl ve haslettir. Hakîkatîn bu merkezde olduğuna İbni Cérîr'in tefsîrine Ebu Vâkid el-Leysi'den rivâyet etmekte olduğu vâkîa mühim bir şâhiddir. Ebu Vâkid Resûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem ile beraber Huneyn'e azîmetlerinden bahs ettiği sırada demiştir ki: Huneyn vâdîsinde küffârin tavâf ettikleri ve üzerine silahlarını astıkları bir sidre ağacı var idi ki Zât-ı Envât* nâmıyla yâd edilir idi. Güzergâhımızda biz de büyük ve yeşil bir sidr ağaca tesâdûf ederek; "Yâ Resûlallah, onların olduğu gibi bize de bir zât-ı envât yap" dedik. Cevâben: "Muhammed'in hayatını yed-i kudretinde tutan zât-ı ecell ü a'lâya kasem ederek söyleyim ki kavm-i Musa'nın Musa'ya söyledikleri sözün اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ إِلَهٌ قَالَ¹" diyerek aynını söylüyorsunuz" dedik. "Bu söz Beni İsrail'in Musa'ya söyledikleri onların nasıl ma'bûdları varsa sen de bize bir ma'bûd yap sözünün aynı. Siz de, evvelki adamların gitmekleri yola gitmek istiyorsunuz." cevabıyla mukâbele etti.

Yine Ebu Vâkid'dan şu tarzda rivâyet vardır: Huneyn vak'asından evvel Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte yolda giderken bir sidre ağacına tesâdûf etti. Ben "Yâ Nebiyyallah! Kâfirlerin zât-ı envâti var sen de bu ağacı bize zât-ı envât yap." dedim. Hakîkaten de bir sidre ağacıvardı ki küffâr üzerine silahlarını asarlar ve etrafını tavâf ederler idi. Resûl-i Ekrem Efendimiz²⁾, "هَذَا كَمَا قَالْتُ بْنُو إِسْرَائِيلَ لِمُوسَى: "اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ إِلَهٌ آلهَةٌ" اِنْكُمْ تَرَكُونَ سُنَّ الذِّينَ مِنْ قَبْلِكُمْ = "Bu söz Beni İsrail'in Musa'ya söyledikleri onların nasıl ma'bûdları varsa sen de bize bir ma'bûd yap sözünün aynı. Siz de, evvelki adamların gitmekleri yola gitmek istiyorsunuz." cevabıyla mukâbele etti.

* Envât silsile ma'nâsına olan "navt"ın cem'idir.

¹ A'râf, 7/138-139.

² Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 21900.

Mısır'da Mescid-i Hüseyin'deki direk de bu kabilden dir. Seyyid Bedevî'nin Cenâb-ı Hüseyin'i ziyârete gele rek yanında vakfegîr olduğuna dâir mevcûd bir i'tikâd dolayısıyla metâf-ı enâm olan bu direğin halk ziyârete gelerek berây-ı teberrük yüzlerini sürerler.

Mekke-i Mükerreme'de Mescid-i Hanefî'de bulunan bir ağaç ile bir kuyu da bu cümledendir. Halk bu kuyunun zemzem kuyusuna ittisâli olduğu kanâatini perverde ederek suyuyla teberrük ederler. Bütün bu yoldaki an'anât ve mu'tekadât ise bir eser-i dalâl olmaktan başka bir şey değildir.

Mütercimi: Mehmed Şevket

Abdülahîz Çâviş

TEVHÎDE DÂİR

Ef'âl-i İlâhiyye:

Allah'ın ef'âli muktezâ-yı ilim ve irâdesi üzerine sâdir olur ki evvelki bahislerde beyân olunmuştur. O'nun ilim ve irâdesiyle sudûr eden her fiil, O'nun ihtiyârına tâbi'dir. İhtiyâriyla ısdâr eylediği ef'âlden hiç biri, fâil-i mutlak hazretlerinin zâtına vâcib değildir. Bunun gibi cemî' ef'âldinden hiç birinin sudûru sıfât-ı zâtiyyesine ve halk, rîzk, i'tâ, i'tâyi men', ta'zîb ve ten'îm gibi şeyleerde sıfât-ı ef'âliyyesine vâcib değildir.

Umûr-ı kevniyyede Hak Teâlâ'nın zâhir ve sâbit olan fiilleri, imkân-ı hâs tarîkiyle yani bir emr-i mümkün vücûd ve adem tarafları zât-ı ilâhiye nisbetle müsâvî olup her iki takdîr için zâtından selb-i zarûret olunması sûretilidir.

Allah'ın ilim ve irâdesiyle fâil-i mutlak olduğunu teslîm ettikten sonra onun ef'âldinden hiçbir şeyin -mâhiyât-ı levâzîminin o mâhiyâtın zevâtına vâcib olmalrı, kezâlik vâcib teâlânın sıfat-ı ilmiyyesiyle ittisâfin vâcib olması gibi- zâtına vâcib olduğunu tevehhüm edecek bir akl-ı âkıl tasavvur olunamaz; çünkü evvelce derc ve işâret olunduğu vechile ile ef'âl-i ilâhiyyeye selb-i ihtiyâr ile vûcûb, tecvîzi onun muktezâ-yı şân ve sıfatına tenâkuz teşkil eder; binâenaleyh böyle bir vûcûbun ıtlâkı bedâheten müstahîldir.

İmdi bu bâbda yani beyne'l-İslâm tekevvün edip aralarında tıbkî zîrdeki hikâyede vukûa gelmiş şaşkınlıga, perişanlığa müşâbih bir hâle bâis olan o makâlât-ı hamâkat-âlûd hakkında bir icâle-i nazar etmemiz lazımdır. Şöyledi ki:

Müteaddid kardeşler, âileleriyle beraber aynı maksadla aynı nokta-i maksûdeye rû-be-râh olmuşlar iken nasilsa muhtelif yollara sapmışlar, gece olunca yine birbirlerine rast gelmişler ise de bu kere birbirlerini düş-

man-ı cân ve malları zannederek vâki' olan çarpışmaları neticesinde veche-i matlûbeye vâsil olmadan ekserîsi orada telef olup kalmış, bilâhare sabah oldukça bunların birbirlerini anlayıp akılları başlarına gelen bakıyyesi kurtularak menzil-i emellerine erişmiştir.

Eğer bunlar, muâmeleye şurû'dan evvel anlamış olsalardı, birbirine muâvenet ederek maksatlarına vâsil olurlardı.

O makâlât-ı ahmakâneden maksadımız, şu beyân olunacak asılsız ve sebâtsız sözlerdir:

Ef'âlinde maslahata riâyet, hudûd-ı şer'iyyeyi tecâvüz eden kullarına vaîd ve azâbını muhakkak olarak icrâ etmek ve buna mümâsil sâir umûr-ı kevniyyeyi de ilel ve ağrâz tahtında îkâ' eylemek Allah üzerine vâcibdir dediler, hattâ [100] bu vûcûb keyfiyetinde onlardan bir tâife öyle bir mübâlağa derecesinevardı ki: Bu zu'm ve i'tikâdlarını gören ve işten kimse Allah'ın da mükelleflerden biri idigini ve hukûkun terettüb eylediği şeylere cehd etmek ve şu vâcibâttan edâsi lazımları onları ifâ eylemek ona farz olduğunu iddiâ etmekte ma'zûr olabilirdi; hâlbuki Cenâb-ı Hak, bu gibi mahlûka hâs olan şeylerden ve cemî' noksamlardan münezzeх ve müteâlidir.

Diğer bir tâife de ef'âl-i ilâhiyyenin illet ve garaza müştenid olduğunu nefy husûsunda ifrât gösterdi. Bunların beyânâtına im'ân-ı nazar edenler, onların emr-i i'tikâdda hiçbir sûrete râzî olmayıp ancak Allah'ın dün bozduğunu bugün yapmakta ve bugün haber verdiği şeye nakız olanı yarın işlemekte olan bir sebâtsız idiğine ve amellerinin müstelzim olduğu şeyleri bilmekten gâfil bulunduğuna kâil olurlar. Bunların vasf ettikleri şeylerden Rabbü'l-izzet hazretlerini tenzîh ve tesbîh ederim ki: O, hâkimlerin hâkimidir, kâillerin en sâdıkıdır.

Allah'ın şâni ceberûtu, tahâret-i dîni o gibi isnâdâtın kâffesinden berî ve derece-i kemâlde âlîdir. Zîr olunan mezâhib ehlinin kâffesi, ef'âl-i ilâhiyyenin hikmetinden hâlî olmadığı noktasında ittifâk etmişler ve i'tikâdlarında gulûv ve taksîr iltizâm edenlerin de hepsi Allah'ın ef'âli abesten, akvâli kizbden münezzeх olduğunu tasrîh etmişlerdi; ancak ahîran akâyid hakkındaki kuruntularına göre istî'mâl ettikleri lisânlarıyla ahidlerini bozmaya ve tavırlarıyla da taannûd göstermeye başlayarak kasd ettikleri şeyin gâyesi ne idiğini bilmediler. Bu hâlde akâyid-i sahîhadan her hangisinde müttefik iseler, onları kabûl ve ihtilâf ettikleri aksâmını da hakîkat-i vâhideye red ve ircâ' cihetini ihtiyâr etmekliğimiz tabîidir.

Her işe terettüb eden hikmet, âlem-i mümkünâtta cârî olan kavâid-i intizâmî muhâfazaya ve ona âriz olacak umûmî veya husûsî fesadların def'i gibi o işe terettüb eden gâyenin iltizâmîdir ki onun esrâr-ı şüânu ne vech üzere olduğu akla münkesif olsaydı, onu derk eder ve

hikmet-i mahsûsaya makrûn olmak lazım gelen amelin abes ve lu'b kabîlinden olmadığına hükm eylerdi.

Hikmetin şu beyân ettiğimiz ma'nâya râci' olamayacak başka bir ma'nâsi olmasına kim kâil olursa onu evzâ' ve meânî-i lügaviyyeye mürâcaata, muhâkemeye da'vet ederiz.

Bedâhet-i akliyye, bir fiile terettüb eden şey, o fiilin fâilinin maksûdu olmayınca o şeye hikmet nâmını vermez..

Fâilin fiili murâdına mukârin olmayarak husûle gelirse onun müştenid-i hikmet olduğu kabûl edilemez, edilecek olsa meselâ: Nâimin uykusu esnâsında kendisinden sâdır olan bir hareket, yani bir çocuğa sokmaya yaklaşan akrebin öldürülmesini veya hâlî bir çukura düşmek üzere bulunan bir sabînin o tehlikeden kurtarılmasını intâc ederse o nâimin hakîm sayılmasını istilzâm eyler; hatta bazı menâfi'-i umûmiyye ve husûsiyyeye yarayan bazı hâdisât ve tagayyürâta vesîle-i zuhûr olan behâyim ve cemâdâtın şu gibi hareket-i zarûriyyeleri de eser-i hikmetleri olmak üzere tesmiye olunmak şâibesini tevlîd eder.

Bu kiyâs ise sahîh ve müsellem olan kavâid-i nazariyye ile cemî' ukûl indinde bedâheten merdûddur. Hâlbuki bil-cümle ukalâ nezdinde müsellem olan kavâid-i sahîhadandır ki âkîlin ef'âli dâimâ abesten masûn olur. Çünkü âkîlin ısdâr edeceği bir fiili ilim ve irâdesine tevâfik etmesi ve onu abesten sıyânet eylemesi tabîidir. Şu hale göre maksûd olan bir fiilin gâyesi âkîl nezdindeki tertîbe tâbi' olur, o fiilin başka sûretle yani ilim ve irâdeden tecrîdi tarîkiyle sudûru bir âkîl için tasavvur olunamaz.

Âkîl hakkında ihdâs-ı fiil husûsunda öyle bir şey tasavvuruna imkân olmadığına nazaran her aklın masdarı, ilim ve hikmetin müntehâ-yı kemâli olan vâcibü'l-vûcûdun yarattığı ef'âli muktezâ-yı ilim ve irâdesine müştenid idiği ve abes ve lu'bdan masûn bulunduğu şeksiz olarak tayakkun edilir; bu hakâyîkin kâffesi müsellemâtandır. Ona muhâlif zanniyâtın her biri nazar-ı i'tibârdan bil-külliye mecrûh ve sâkittir.

Sun'-ı ilâhî, semâvât ve arz ile beynlerinde mevcûd olan her şeyi bir hâssa-i bedî'a ile izhâr ve tâhkîm ve envâ'-ı hikmetle tezîn eylemiş olduğu gibi kâinâtın hey'et-i mecmâasını vakt-i mukaddere deðin haleden vikâyeye medâr olacak bir sûrette vaz' ettiði kavânîn-i mahsûsa ile tesbît etmiş ve her mevcûdun, husûsîyle nebâtât ve hayvânât gibi hayat sâhibi olan mevcûdâtın ihtiyâc ve bekâlarına sâlih olacak esbâb ve fevâidi müheyŷâ kilmiştir.

Şu bedâyi'-i hikmeti, dâimâ meşhûd ve münçelî olmasa idi; onun ilmine istidlâlimizin imkânı müyesser olamazdı.

İşte bu âsâr-ı hikmetten istidlâlen anlıyoruz ki her

mevcûd, yerli yerinde kisve-i îcâda gelmiş ve muhtâc oldukları her şey kendilerine ihmâr ve ibzâl edilmiştir. Şu hâlde bir şeyin husûlü onun ma'lûm olarak fiile gelmesinin de murâd edilmesine muhtaçtır, veya değildir, denilecek olur ise bu ikinci kavle imkân yoktur. Zîrâ ma'lûm olmayan bir şeyin îkâi fâilinin noksân-ı ilmine, yahud murâd olunmayan bir şeyin husûlü fâilinin gaflette haml olunur. Hakîkat-i sübûtu evvelce îzâh olunan ilm-i ilâhî ise her şeye şâmildir. Binâenaleyh âsâr-ı eşyâdan hiçbiri mutasavver değildir ki onun ilim ve irâdesi ve ona terettüb eden hikmet-i mahsûsası taalluk etmeksizin husûle gelmiş olsun. Bunun hilâfında bir zehâb, ma'nâyi i'tibârî kat'an câiz olamaz.

Bedâheten sâbittir ki: Her bir fiil, hikmet ve irâde-i ilâhiyyeye tâbi'dir. İlim ve irâdeye merbût olmaksızın bir fiile hikmet-i ilâhiyyenin taalluku muhâldir. Şu hakîkat-i kat'îyyeye binâen ef'âl-i ilâhiyyenin hikmetten hâlî olması müstahîl [101] idâgine ve hikmetinin de meşîyyet-i rabbâniyyesine makrûn bulunduğuna i'tikâd etmek vâcib ve muktezî olur. Bu hâlde bir fiil murâd olunmayarak vukûa geldiği tevehhüm olunursa beyâni yukarıda sebk eden şerâit-i hikmetten hâlî olur ki bunun butlânı zâhirdir.

Cenâb-ı Hakk'ın ef'âlinde hikmetin vücûbu, ilim ve irâdesinde kemâlinin vücûduna tâbi'dir. Bu keyfiyyette akâid-i dîniyyenin bazı kısımlarında tehâlûf edenlerin cümlesi nazârında bir nokta-i nizâ' yoktur. Allah'ın vaad ve vaâd eylediği şeylerin tahakkuk-ı vücûbları hakkında da aynı sûretle idâre-i kelâm olunur. Çünkü bunlar da onun kemâl-i ilim ve irâde ve sıdkına tâbi'dirler. Zât-ı mukaddes ise esdaku'l-kâilîndir. Bunun mugâyiri gibi olarak Kur'ân-ı Kerîm'de ve sünnet ve ehâdîs-i nebeviyyede bazı nikâta tesâdûf edilirse kat'îyyü's-sübût olan sâir âyât ve ehâdîse ircâ'lari lazımdır. Tâ ki bedîhî derecesinde evvelce teşîr olunan akâyid-i salîmeye, kemâlât-ı ilâhiyyeye, hikmet-i bâligasına, azamet-i şâni na delâlet eden kavâide muntabık bulunsun. Ve bu bâbda vürûd edecek her cümle-i Kur'âniyye ve hadîsiyyeye mercî olacak aslû'l-usûl şu âyet-i kerîmedir. ^{وَمَا خَلَقْنَا}^۱ ^{أَنْ} لَهُوا لَاتَّخِذُنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضَ وَمَا يَنْهَمُ لَا عَيْنَ. لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَسْخَدْ لَهُوا لَاتَّخِذُنَاهُ مِنْ لَدُنَّا إِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ. بُلْ تَقْدُفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَنْدَعُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ (وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصْفُونَ) mefâhîm-i şerîfeleri "Biz yerle göğü ve bunların arasındaki her şeyi abes ve lu'b olmak üzere yaratmadık, ancak kullarımız bunların bedâyi'-i kevniyyesine nigâh-ı basîretle bakıp vahdâniyetimize istidlâl ve müeddâ oldukları menâfi'le ihtiyaçlarını def' eyleyeler diye halk ettik. Eğer biz lehv ile istînâsi murâd etse idik, hizâne-i kudretimizde bulunan mücerredâttan ittihâz ederdik. Lakin rubûbiyetimize layık bir hâl olmadığı için bu işi yapanlardan değiliz, belki bâtlı imhâ eder, hakkı

ona teslît ederiz. Zîrâ hak zuhûruyla bâtil fenâ bulur. Ey münkirler! Hasret size ki Allah Teâlâ'yı şânına layık olmayan sıfatla vasf edersiniz."

Kaldı ki şu beyân olunan hakâyıkın tarz-ı telakkisinde mütefekkirler, iki kisma ayrılır. Birisi o hakâyıkın ilmini sîrf hazz-ı aklısını te'mîn ile onun zevk-ı kâzibiyle mütelezziz olmak cihetini iltizâm edenlerdir. Bunlar maânî-i eşyâyi esmâ-i zâhireleriyle tevsîm edip hakk-ı ilâhîde o gibi elfâzin itlâkını şer'in tecvîz edip etmemesine atf-ı ehemmiyet etmezler ve ef'âl-i ilâhiyyede mündemic olan hikmeti de gâye, garaz, illet-i gâiyye, maslahata riâyet gibi şân-ı Bârî hakkında itlâkiaslâcâiz olmayan şevâible tesmiye ederler. Bundan mâdâ bir şeye isim itlâkıyla onun ma'nâsını indlerinde sahîh addettikleri zaman hemen bunu itlâkda inân-ı kalemlerini zabit etmek yolunda bulunmayarak vücûbun-leh yerinde vücûbun aleh ta'bîr ederler de lafzinin îrâs edeceği îhâmât-ı nâkisaya aldırmazlar.

O mütefekkirlerden kism-ı diğeri; o hakâyıkın ilmini aramayı umûr-ı taabbüdiyyeden addederek ve kendisine ta'zîm ve tahmîdle ibâdet olunan Allahü azîmüssân hakkında bir takım şuûnât-ı lâyika i'tikâdında bulunan kimselerdir ki bunlar tenzîh-i ilâhîde derece-i nihâyede ihtiyât göstererek zât-ı Bârî hakkında bir noksân-ı vasfi îhâm eder sûrette elfâz-ı müfrede ve mürekkebeyi isti'mâlden lisânlarını keff ü men' ederler.

Cenâb-ı vâcibu'l-vücûd hakkında noksân sıfatları îmâ eden elfâzin müfredinden de mürekkebinden de teberrî eylerler, çünkü meselâ vücûbun aleh ta'bîri Allah hakkında teklîf ve ilzâmi îhâm eder, ta'bîr-i âharla diğeri tarafından îkâ'-i kahr u teessürü istilzâm eyler. Riâyet-i maslahat ta'bîri im'ân-ı nazar ve icâle-i fikri îhâm eder. Bunlar ise ilimde naksın icâbatındandır. Gâye, illet-i gâiyye, garaz ta'bîrleri ise bir işe sürü'dan ibtidâen nihâyetine kadar nefsi-fâilde bir hareketi istilzâm eder ki bu istilzâmda da aynıyla evvelki ta'bîrâtaki noksân şâibeleri mevcûddur. İşte bu gibi firkanın hâli böyle olmakla beraber taaccüb olunur ki meydân-ı kelâmi geniș tutmak veyahut akvâlinde ihtiyât ve tahaffüfe riâyet etmek mü'minler arasında tefrikaya bi-hasebi'n-netîce vardıkları şu hâl-i esef-nâke vardırıncaya kadar mücâdelelerinde temâdî etmelerine nasıl sebeb olmuştur? Ve olmalı mıdır?..

Mütercimi: Hüseyin Mazhar

Seyh Muhammed Abduh

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMIYYESİNÉ

Cerîde-i ferîdelerinin te'yîd-i İslâm gâye-i mukadesesinin te'mîni husûsunâ etmekte olduğu hizmet ve bezl ettiği fedakârlık, biz taşralıların nazar-ı dikkatinden

¹ Enbiyâ, 21/16-18.

dür kalmamakta ve akâyid-i İslâmiyyenin teşvîsi yolunda çevirilen entrilikler dindâr kalblerde şiddetli te'sîrât uyandırmaktadır. Bugün milletin ekseriyet-i azîmesinin salâbet-i dîniyye ile meşbû' olduğuna şüphe olmadığından o mugfil maskeler altında gizlenen çehrelerin mâhiyetlerini ortaya koymak için sizin gibi ulemâ-yı ümmetin bu mübârek gâye uğurunda vecâib-i dîniyyeden olan yekvûcûd bir kitle ve teşkîlât vücûda getirerek tevhîd-i mesâî eylemesine şiddetle intizâr etmekteyiz.

Evet bu garîb dînin tâ temelinden baltalanması ve lâzım-ı gayr-ı mufâriki olan hayânın ortadan kaldırılması için cem'iyetler teşkil edildi, milletin lisâni demek olan gazetelere sansür vaz' edilmek sûretiyle ekseriya boğuldu, mevâiz-i dîniyye tahdîd olundu, bu uğurda fî-sebîllâh mücâhede edenler türlü türlü hakâretlere ma'rûz kaldı, mürevvic-i efkâr gazeteler neşr olundu, propagandalar yapıldı, milyonlar sarf olundu. Bunlara karşı tevhîd-i İslâm ve hak yolunda hâlâ kuvvetli İslâmî bir teşkîlât vücûda getirilmedi. Tüm türlü maskelerle muvâcehe-i millete çıkanlara bu zaif milletin bilmeyerek yaptığı hizmet ve fedâkârlık, acaba hak ve hakikat yolunda dirîğ olunacak mı zannediliyor? Millet bugün îmân ve i'tikâd-ı tâm ile hakikat uğurunda rehber olacakların safvet-i kalb ve vicdânlarına mutmain olduğu andan i'tibâren –tehlikeyi pek ziyâde müdrik olduklarından– evvelkinden daha mu'tenâ bir kuvvet ve kudretle îsâr-ı nakdîne-i vücûd ve servet edeceğinden şüphe edilmemelidir.

[102] Pek mühlik olan şu dakikalarda bunca muhâcemâta karşı hâlâ tevhîd-i kudrete cesâret edilmeksızın vahdet-i İslâmiyye yolunda bir iki gazetenin feryâdından başka maatteessûf bir şey işitilemiyor. Yalnız, evet yalnız hükûmetin nazar-ı dikkati celb olunmak sûretiyle şu gavâil-i gûnâ gûn ile muhât olan hükûmetten icrâât talep olunuyor.

Doğrusu emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker ile me'mûr olan hükûmetin vazîfesi bu hayâsîzlîğî âcilen ortadan kaldırırmak, bu maskeler altında yapılan rezâletlere nihâyet vermek ise de zannetmem ki hiçbir memlekette hiçbir hükûmet böyle müteferrik kuvvetlerden kuvvet ve cesâret alabilsin; bugün menba'-ı feyz ve irfân olan İstanbul'unuza deðme icrââtlâ bu i'tikâdsızlığı ortadan kaldırıbsın.

Biz pekâlâ görüyoruz ki millete rehberlik iddiâsında bulunan İstanbul erbâb-ı kalemi arasında –birkaç müstesnâ- dine karşı müstererek vahdet-i mesâî vardır. Aralarında her türlü şâhsî nifaklara; siyâsî ictihâdlara rağmen bu husûsda birleşiyorlar. Kazârâ gazetenin biri ahkâm-ı İslâmiyyeye dâir küçük bir fikra derc eder etmez hepsi yek-avâz olarak onu boğmakta kusûr göstermezler.

Zannedermisiniz ki bu mühim nokta biz taşralıların

nazar-ı dikkatinden dür kalıyor? Hiçbir şeyden anlamaz, her türlü içfâle müstâid zannedilen biz taşra müslümanları İstanbul'da cereyân eden mes'eleleri pekâlâ takdîr ediyoruz. İlân-ı Meşrûtiyet'ten beri şeâir-i dîniyyemizi yikan, ahlâkimizi ifsâd etmekten başka hangi İslâmî bir teşkilât vücûda getirildi? Kadınları baştan çıkarmak için dün körükleyen gazeteler bugün de mesâilerine devam ediyorlar. Buralara gelen resimli kadın gazetelerinden de kadınların ne maskara, ne bî-edebâne şekillere girdiklerini görüyoruz. İşte hürriyetin yegâne yâdigâr-ı nuhûseti!

Bunlara karşı dinimizi ahlâkimizi müdâfaa için lazım gelen teşebbüslerde bulunmak farzdır. Hakîkî müslümanlar ortaya çıkmalı, millete rehber olmalı. İslâmî teşkilât vücûda getirmeli. Bugün müslümanlar böyle bir delâlete çok muhtaçtır. Şimdiye kadar pek faydalı neşriyâtiyla milleti irşâd ve tenvîr eden Sebilürreşâd'ın böyle İslâmî teşkilâtâ teşebbüs etmemesinin sebebini bir türlü anlayamıyoruz. Biz umûm taşra müslümanlarının Şebîlürreşâd cerîde-i muhteremesine karşı büyük ve lâ-yetezelzel i'timâdımız vardır. Bu husûsta lazım gelen teşebbüsâtta bulunmanıza muntazırız efendim..

Amasra:

* * *

Mustafa Nazmi

Sebilürreşâd – Şebîlürreşâd hakkındaki teveccûh-i âlilerinize bilhassa teşekkürler ederiz. Bahis buyurulan teşkilât-ı İslâmiyye mes'lesi pek ziyâde şâyân-ı ehemmiyyettir. İnsâallâh sırası gelince bu bâbdaki nokta-i nazarımızı ïzâh ederiz.

* * *

MÜHİM BİR ESER-İ DİNÎ

Haydarî-zâde İbrahim Efendi hazretlerinin zamân-ı meşîhatlerinde Londra'dan makâm-ı Meşîhat'e vârid olan bir mektubun ehemmiyetine binâen sûret-i mütercemesini derc ediyoruz:

Huzûr-ı Meşîhat-penâhîlerine

İngiltere kilisesinin cem'iyât-ı dîniyyesinden biri olan Matbaa-i Dîniyye halkın irşâd ve tenvîri için küçük kitaplardan müteşekkîl bir kütüphâne ihmâr etmekte ve bendenizi bu kütüphanenin Başmuharrirliği'ne ta'yîn etmiş bulunmaktadır.

Bendeniz, şarkın ehemmiyet-i dîniyye ve siyâsiyyesini nazar-ı i'tibâra alarak üdebâ-yı şarkiyye hakkında müellefât-ı cedîde tanzîm etmekteyim. Bu eserlerden bir ikisi müstesnâ olmak üzere kâffesi o edyâna sâlik olanlar tarafından tecrübe edilecek ve böylece şark bizzat kendi sesini garba ismâ' etmiş olacaktır. Bu kütüphâne için elhâletü-hâzihî salâhiyetdâr kalemler çalışmaktadır. Maamâfîh bendeniz İslâm'ın diyâr-ı merkeziyyesi olan

memleketinizle muvâsalâtın te'mînine intizâran Dîn-i İslâm hakkında yazılacak eserin tahrîrini te'hîr ettim.

Vâkîâ bizim elimizde Müslümanlık hakkında birçok eserler var. Fakat bunların ekserisi garb, şark nâmına söz söylüyor. Âsâr-ı sâire ise şarklılar tarafından tecrübe edilmişse de bunların muharrirleri an'ane-i esâsiyyeye merbût olmadıkları gibi, "pek asrı" bir irfân ile meşbû' bulunuyorlar. Halbuki biz öyle bir eser istiyoruz ki onun içinde şark, İslâm'ın sadâ-yı hakikîsiyle söylesin. Müslümanlığı, sahîhü'l-i'tikâd olmakla beraber hayat-ı hâziranın ihtiyâcât ve mesâilini nazar-ı i'tibâra alan bir müslümanın fikrinde ve îmânında yaşadığı gibi tanımak istiyoruz.

Hazret-i Peygamberin dini nedir? Bu din, fikir ve hayatâ neler bahş ediyor? Zamanımızın mezâhim-i müttenevviaşını nasıl tedâvî ediyor?. Dünyayı -gerek daha iyi, gerek daha fenâ bir sûrette- taklîb eden kuvâ-yı siyâsiyye ve ma'nevîyye hakkında ne diyor?.

İşte asıl bu suâllere cevâb i'tâsını arzu ediyoruz.

Zât-ı Meşîhat-penâhîleri böyle bir eserin ehemmiyet-i dîniyye ve siyâsiyyesini elbette takdîr buyurursunuz. Binâenaleyh bunun, an'ane-i dîniyye-i asliyyeye göre yazıldığı takdîrde pek nâfi', fakat bu an'aneye vâkif olanlar miyânında en salâhiyetdâr olan tarafından yazılırsa daha müessir olacağı husûsunda bendenizle hemfikir olacağınızdan ümîdvârim.

Bunun arz ve beyânından sonra işbu eser-i matlûbun bizzat kalem-i Meşîhat-penâhîlerinden sudûrunu kemâl-i ihtirâm ile istirhâma müsâade buyurmanızı ricâ ederim.

[103] Nâm-ı âcizânemin zât-ı sâmîlerince ma'lûm olduğunu iddiâya cesâret edemeyeceğimden bazı eserlerimin listesini mektûbuma terfîk eyledim.

Kendisini kemâl-i hürmet ve sadâkatle takdîme müsâadenizi ricâ eyleyen

Artur Botwood

Mektubun mütâlaasından da anlaşılacağı vechile muharrir bizim Avrupa'ya karşı medyûn olduğumuz bir vazife-i mühimmeyi nazar-ı takdîrimize arz ettiği gibi kendimize karşı borçlu olduğumuz bir vazifeyi de ihtâr etmiştir. Bizim böyle bir esere sâhib olmamız ne kadar derin bir ihtiyaç ise Avrupa'ya da böyle bir eser takdîmiyle dînimizi ve kendimizi tanıtmamız o kadar elzemdir. Memleketimizin bugünkü hâl-i tedennîsinin esbâb-ı hakîkiyyesini aryorken Müslümanlık'tan uzaklaşmak husûsunun en mühim sebeb olduğunu bildiğimiz hâlde bunu en mukni' delâîl ile serd ve tafsîl edecek bir eser-i salâhiyetdâra mâlik olmamız bizim böyle şaşkın ve ser-seri; selâmet-i memleket hakkında rasîn bir kanâatten, efkâr-ı umûmiyyemizi toplayacak mefkûreden mahrûm kalmamıza bâdî oluyor. Binâenaleyh bu mahrûmiyet-i

millîyyeyi tatmîn etmek ulemâmızın en mühim vazîfesi dir. Zaten sâbık Şeyhüislâm efendi hazretleri de bu mektûbu Dârülhikmeti'l-İslâmiyye'ye havâle buyurmuşlardı. Binâenaleyh Dârülhikmeti'l-İslâmiyye, gerek Avrupa'ya karşı, gerek kendimize karşı ifâsi lazımlı gelen bu vazîfe-i müzâafeyi hüsn-i ifâ ettiği takdîrde kendisinden beklenilen en mühim bir iş yapmış olur.

HİRİSTİYANLIK, FİLİSTİN'DE BİR YAHUDİ HÜKÜMETİNİN TEŞEKKÜLÜNE MÜSÂİD MİDIR?

Geçenlerde İngiliz Kardinali Doktor Burn cenâblarının Kuds-i Şerîf'i ziyâret ettikten sonra buraya geldiği ma'lûmdur. Bunu müteâkib, Kuds-i Şerîf'e taalluk eden bazı mesâil-i mühimmeden dolayı, Katolik âleminin reis-i rûhânîsi olan Papa cenâblarının, bir Fransız kardinalini Roma'ya celb etmiş olduğunu cerâid-i yevmiyeyen birinde okumuştum.

Kuds-i Şerîf'in mevkî-i dînîsi i'tibâriyla, bu belde-i enbiyâullâhın mukadderâtı husûsunda Vatikan'ın lâ-kayd kalmayacağı vâreste-i iştibâhtır. Böyle nâzik ve târîhî dakîkalarda cereyân eden bu iki ma'nîdâr ziyaretlerden anlaşıldığına göre, Hıristiyanlığın resmî makâmât-ı âliyesi, Kuds-i Şerîf'de bir Yahudi hükümetinin teşkili tasavvurundan endîşe-nâk bulunuyorlar.

Mektûm olmadığı üzere, gerek Mûsevîler ve gerek Nasrânîler, Hazret-i Mesîh aleyhisselâmın Kuds-i Şerîf'de Yahudiler tarafından salben i'dâm olunmuş olduğuna mu'tekiddirler. Hıristiyanların, ulu'l-azm enbiyâdan olan Hazret-i İsâ'yı tâ makâm-ı ulûhiyyete kadar çıkardıkları hâlde, Mûsevîler, bilakis, onun nübûvetini tasdîk etmemekte ve Mesîh'in henüz ba's edilmiş olmayıp belki âtyen zuhûr edeceğini müsîrran iddiâ eylemektedirler.

Mûsevîlerin, Rûhulkudüs vâsitasıyla vûcûd-pezîr olan Hazret-i İsâ'nın vilâdetini inkâr ile vâlide-i mutahheresine karşı isnâd ettikleri şâibeleri, yalnız Kur'ân-ı azîmî's-şân izâle ve reddeylemekle müşârun-ileyhimâyı şîme-i levî ü uyûbdan tebrie etmiştir.

İmdi Hazret-i Mesîh'in kâtillerinin evlâdi olmakla mübâhî ve müftehîr olan Beni Yehuda'nın Filistin'de bir hükümet teşkîl etmelerine, ilk evvel i'tirâz eden taraf, tabîidir ki kiliseler olacaktır.

Halbuki Yahudîyet'le Îseviyet arasındaki adâvet-i dîniyye, yalnız Hazret-i Mesîh'in salb ve i'dâmı mes'eleinden ibâret değildir. Bu mes'ele zâten o kadar da mühim değildir. Çünkü, asıl salb olunan, yahud -Enâcîl'in ta'bîriyle- kendini asmakla intihâr eden, telâmîzden Isharyotî Yahuda olduğunu ve bir iki gün ihtifâ ve gaybûbetten

sonra Hazret-i Îsâ'nın tekrar meydana çıkarak urucundan akdem kırk gün kadar havâriyyûnu ile beraber yer yüzünde isbât-ı vücûd etmiş olduğunu Enâcîl-i erbaa tasrîh ediyorlar.

Fakat Hazret-i Mesîh'in salb edilip edilmemiği mes'elesinden dolayı, Yahudilerin de emsâli misillü hukük ve metâlib-i milliyelerine nâil olmaktan mahrûm kalmaları neden îcâb etsin? Mes'eleyi siyâseten düşünürseniz belki bu suâl vârid olabilir. Fakat iş öyle değildir. Mes'elenin mühim bir safha-i dîniyyesi vardır ki herhâlde nazar-ı dikkatten dûr tutulamaz.

İ'tilâf devletleri müdîrânı, mütekellimîn, yani ulûm-ı dîniyye mütehassîsları olmadıkları cihetle, muâvenet-i maddiyyelerinden istifâde etmek üzere Yahudilere Filistin'de bir hükûmet-i Îsrâiliyye'nin teşkiline müsâade edecek olurlarsa kendi kiliselerini cidden pek fenâ bir mevki'de bırakmış olacaklardır. Bu sebeble düvel-i muazzama-i mü'telife ser-âmedân-ı umûru, pek büyük bir muammâ ve tâhyîr (dilemmâ) içinde bulunmaktadırlar. Yahudilere, Filistin'de bir devlet teşkiline müsâade ettikleri takdirde kiliselerin cümlesini afv olunmaz derecede iğzâb etmiş olacaklardır; aksi takdirde vaadlerini ifâ edememek mes'elesi vardır!..

Mes'ele şundan ibârettir: *Tevrat* kitaplarında, Hazret-i Îsâ aleyhi's-salâtü ve's-selâma âid oldukları iddiâ olunan bazı âyât ve ihbârât mevcûddur ki; bu âyetlere nazaran, son umûmî peygamberin vûrûd ve zuhûrundan sonra hükûmet-i Îsrâiliyye; ebediyyen sâkit ve nâ-bedîd olacaktır. Çünkü [104] Mesîh tesmiye ettikleri* bu zât;

* Mesîh yahud Meşîeh kelime-i İbrâniyyesi, zeytinyağıyla yağlanmış, mesh olunmuş demektir. Şeâîr-i Îsrâiliyyeden olarak, her peygamber, her hükümdar, her kâhin-i a'zam, bu zeytinyağıyla takdîs olunduktan sonra mesh olunurdu. Bu meshe binâen idi ki mesh olunan zevât: Meşîeh yani Mesîh ünvanıyla ta'bîr olunmakta idiler. Bunların hepsi, Beni İsrail nezdinde, Rabbin yani "Allah'ın Mesîhi" ta'yîn olunuyorlardı. Cümle milletlere müsâid bir dîn-i beynelmilel getirmekle me'mûr olan umûmî peygamberin ismi ise Meşîeh ünvanıyla *Tevrat* esfârinin hiçbirinde aslâ kayd olunmamıştır. Yalnız kütüb-i Tevrâtiyyenin hatminden sonra Mûsevî "Talmudlar" ismindeki tefâsîr ve mücellât-ı ahîrede bu son gelen nebînin ismi Meşîeh yani Mesîh diye kayd olunmuştur. Hazret-i Îsâ'nın zamanında, herkes bu ünvanı tahattur ettiği için, *İncil* mübeşşiri olan Îsâ'yı da Mesîh tesmiye ettiler. Şâyân-ı dikkattir ki, İran Keyhüsrev-i Kebîri Kûris (Kurish) Allah'ın "Mesîhi" ünvanıyla kayd olunmuştur.

Binâenaleyh, Mesîh kelimesi sîrf umûmî hâssiyeti hâiz olan bir ta'bîrden başka bir şey değildir.

Moğollarca Hâkân, Acemlerce Şâh, Romalılarca Kayser, ilh, olduğu gibi mülük ve enbiyâ-yı Benî İsrâîl de Meşîeh ünvanıyla hitâb ve yâd olunurlardı.

Halbuki; *Tevrat* ile *İncil*'in tebâîr ettikleri umûmî ve hâtem-i enbiyâ olan zâtın unvanı "Mesîh" değil, ancak "Ahmed, Emîn, Mustafâ, Mevlâ ve Seyyid" gibi elkâb-ı âliyyeden olduğu kütüb-i mukaddese-i İbrâniyyeden pek celi bir sûrette istîhrâc olunabilir bir keyfiyyettir.

teblîg edeceğî umûmî bir dînin ahkâm ve şerîati üzerine teşkil edeceğî sultanat, Hazret-i İbrahim'in ayak bastığı arâzî üzerinde ve sâir iklîmlerde de tevessü' edeceğî, cümle-i ihbârât-ı *Tevrâtiyyedendir*. Bunda hem Mûsevîler, hem de Hîristiyanlar müttefiktirler. Fakat Mûsevîler, Hîristiyanların umûmî peygamber, yahud hâtem-i enbiyâ olduğuna zâhib oldukları Hazret-i Îsâ'nın nübûvvetini bile tasdîk etmekten ictinâb ederek el-yevm Mesîh'in geleceğine montazîrdırlar. Binâenaleyh eğer Mûsevîler, Arz-ı mukaddes'de bir hükûmet teşkiline muvaffak olacak olurlarsa, Hazret-i Îsâ'nın beklenilen âhir zaman peygamberi olmadığı isbât edilmiş olacak, bu sûretle Yahudilerin son peygamber ve hükümdarın geleceğine intizâr etmekteki i'tikâdları kuvvet bulmuş olacaktır.

Şimdi, bu mühim bahse âid olan iş'ârât-ı *Tevrâtiyyeden* yalnız bir âyeti burada zîkr ve tedkîk edeceğim. Hâtemü'l-enbiyâ'nın dinini, sultanatını, yalnız beserî olan zâtını ve ne zaman geleceğini Hazret-i Danyal peygamber, kitabının yedinci bâbında mufassalan tasvîr ve tâvsîf ediyor. Bu husûsta *İncil* ve *Salîb* nâm eser-i âcîzîde ve *İslâm Mecmûası*'nın bir nüshasında mufassal îzâhâtım vardır.

Hazret-i Yakub aleyhi's-salâtü ve's-selâm esîr-i firâs bulunduğu sîrada on iki oğlunu nezdine celb ederek her bir oğlu hakkında bazı hayır duâlar ve vesâyâda bulunmuş, bilhassa üçüncü oğlu Yehuda hakkında şu sözleri söylemiştir:

"Saltanat asâsî Yehuda'dan ve şerîat sâhibi, ayakları arasından** Silo gelinceye deðin, zâil olmayacaktır. Ümmetler dahi ona itâat edecktir." (*Tekvîn-i Mahlûkât*, 49: Âyet 1/10, Bâbil Şirketlerinin tercümesi 1886 senesinde).

Bu âyetin müfâdîna nazaran; ümmetlerin mutâ'ı olan Silo'nun ba'sine deðin Yehuda'nın neslinden mülük ve enbiyâ zuhûr ederectir. Hakîkaten de öyle olmuştur. Mülük-i Beni Yehuda'dan Davud, Süleyman, Hazekya [Hezekiel] gibi bir hayli enbiyâ ve selâtîn ba's olunmuşlardır. Beni İsrail'in son peygamberi olan Hazret-i Îsâ aleyhisselâm da işbu Yehuda'nın zürriyetindendir. Hazret-i Îsâ'dan sonra ise Mûsevîlerin tasdîk-kerdesi olarak hiçbir peygamber ba's olunmamıştır. Fakat *İncil* kitaplarının "A'mâlü'r-Resûl" ve "Resâil" kısımlarında bir hayli Nasârâ peygamberlerinden bahs olunuyor. Zaten hîristiyanlarca Havâriyyûn dahi enbiyâ addolunmaktadır, çünkü onlara da vahiy ve ilhâm nâzil olduğu kanâatinde dirler.

Hîristiyanların iddiâsı vechile Mesîh'in kâtilleri Yahudi cumhûriyeti idi. Vâkiâ, arz-ı Filistin o zaman Roma imparatorluğu himâyesi altında bulunmakta idiye de Kuðs-i Şerîf'te Sanhedrin isminde bir meclis-i millî var idi

** Yani Yehuda'nın ayakları arasından zâil olmayacaktır, Silo gelinceye kadar şerîat sâhibi dâimâ Yehuda'da kalacaktır.

ki reisi de kâhin-i a'zam idi. Celîl kit'asında da Hirodes isminde bir melik ve hükümdâr icrâ-yı hükûmet ediyor-du. (Luka, 23). Hazret-i Mesîh'in urûcundan yetmiş bu kadar sene sonra Yahudi hükûmeti iskât olunduysa da yine muhtelif zamanlarda isyân ve kiyâmlar zuhûr edi-yordu. Yahudilerin son hükûmeti ise, meşhûr Gibbon'un tedkîkâtı üzerine Hicaz kit'asında Hayber'de mevcûd idi ki onun da âkîbeti ma'lûm.

Ayetten müstebân olduğu vechile Şilo, Yehuda sül-bünden aslâ nâzil olmayacaktır. Bu pek kat'î ve sarîhtir. Şilo'nun diğer on bir esbâttan da nâzil olmayacağı, zîkr olunan Tekvîn-i Mahlûkât'ın kirk dokuzuncu bâbından anlaşılmaktadır. O hâlde Şilo'nun Beni İsrâîl kavmine mensûb olmadığı muhakkaktır.

Şimdi bu kelime, İbrânice (شيلو "Shiloh" şeklinde yazılmıştır. İbrânice (ش = ش و ن) ile (ح) hurûfunun aynıdır. Eğer (ه) ile, yani Şilo tarzında yazılmış ise, Emîn ma'nâsına nadir. Ve eğer Şiloh, o takdîrde resûl demektir. Ma'lûm olduğu üzere Tevrat kitapları, asırlarca el yazılarıyla tedâvül etmekte olduklarından bu kadar ince farklı olan bu müşâbih harflerin, müstensihler tarafından tebâdîlî pek mümkündür.

Bedîhiyâttandır ki, Fahr-i Kâinât olan Muhammedü'l-Mustafâ sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimizden başka hiçbir peygamber "Emîn" ünvanıyla tâvsîf olun-mamıştır. Yine müberhendir ki, enbiyâ-yı Beni İsrailin hiç birisi –Hazret-i Îsâ da dâhil olduğu hâlde– Şiloh yahi Resûlüllah ünvanıyla telkîb olunmamıştır.

[105] Hıristiyan kiliseleri, mevzû'-i bahs ettiğimiz âye-tin beyân ve zîkr ettiği Şilo'nun "Îsâ ibni Meryem" in gay-ri olmadığını iddiâ ediyorlar. Bu iddiâ ve i'tikâd devam ettikçe, bit-tabî', yeniden Yehuda'nın başında sâhib-i asâ-yı saltanat bir pâdişâh, şerîat sâhibi bir peygamber bulundurmaya muvâfakat etmemek iztirârında buluna-caklıdır. Çünkü, eğer arz-ı Ken'ân'da bir Yahudi tâcdâr zuhûr edecek olursa, artık hıristiyanların perestîş ettileri Îsâ'nın, hâtem-i enbiyâ olmadığını, bizzat kendileri i'tirâf etmiş olacaklardır. Bunun pek vahîm olan neticesi ise, Nasrâniyet-i hâziranın serâpâ inhidâm ve iflâsından baş-ka bir sey olamaz. Binâenaleyh, Hıristiyanlık, Filistin'de bir Yahudi devletinin teşkiline aslâ müsâid olamaz fikir ve kanâatindeyiz.

Bu mes'eleyi diğer bir noktadan tedkîk edelim. Yahudiler arz-ı Filistin'de yerlestikten sonra, Hazret-i Davud'la Süleyman'ın saltanatını ihyâ etmek üzere, acaba ne ya-pacaklardır? Bunlar, eski Arap müfessirîn-i Tevrâtiyye-nin Sihyun şeklinde ismini yazdıkları Kudüs'teki tepenin üzerinde, Davud ve Süleyman'ın sarayını inşâ edecekleri gibi; Morye tesmiye olunan diğer bir tepenin üzerinde de Heykel yani Allah'ın beytinin binâ edecekleri muhak-

kaktır. Zaten, Sihyunistler "Sionist" in de gâyesi bundan başka olamaz.

Hazret-i İbrahim ile İshak ve Yakub peygamberler, hayme-nişîn ve göçeve oldukları cihetle müsbat bir Beytullâh'a mâlik olmadıklarından, dâimâ Safâ tesmiye olunan bir taş etrafında ibâdetlerini icrâ ederlerdi. Haz-ret-i Musa ise, Beriye yani Tûr-ı Sînâ çölünde göçebe-lik ettikleri kırk sene zarfında "Zemîn" yahud "Zamânî Mesken" ünvanında, gâyet nefîs kumaşlar ve tezyînâttan ma'mûl bir çadır yaptırmıştı. Üç kisma tefrîk olunan bu ibâdet haymesi, Hazret-i Süleyman'ın zamanına kadar bâkî ve mevcûd idi, işte hazret-i müşârun ileyh, Morye Tepesi üzerinde, Zamânî Mesken şekil ve sûretinde, o muhteşem beytullâhı inşâ etmiştir. Bu binânın ilk kısmin-da cemâat ahz-ı mevkî' ederek ibâdet ettiği gibi, birinci perde ile ayrılmış olan ikinci kısmında da kâhinler bulunmakta idiler, kâhinler ise sabah ve akşam, zebîhalar, takdîmeler ve muhrikalarla iştîgâl etmekte idiler. Halkın günahlarını, üzerlerinde zebîhaların kanından serpmekle ve bir kısım kurbanları ihrâk edip kül ve ramâda tahvîl etmekte ref' ve afv ettiriyorlardı. Ma'bedin bu kısmı Kuds yahud Beytü'l-kuds tesmiye olunurdu. Üçüncü kısım da Kudsü'l-akdâs tesmiye olunurdu ki buraya ancak baş kâhin senede bir def'a dühûl edebilirdi. Kâhin-i a'zam, halkı keffâre ve tağfir etmek üzere, ikinci perdeyi kaldırarak Kudsü'l-akdâs'a dâhil olduktan sonra, orada altın kaplamalı Tâbûtu'l-ahd'in iki tarafında merkûz ve hâlis altından iki kerrûbîn melâikenin kanatları zîrinde kâin bulunan Sekîne üzerinde Keffâre keçinin kanından bir miktar dökerek, ba'dehû dönüp cemâate de zupa otuya bazı damlalar serpmekle gufrân-ı ilâhîyi istihsâl etmiş olurdu.

Bu ibâdât ve âyînler mufassalan Tevrat'ın ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci kitaplarında ta'rîf olunur.

Şimdi, bu beytin yeniden inşâsı, kühnüt-i Hârûniyye ile bütün bu zebîhalar, muhrikalar ve lâ-yuad diğer âyînlerin ihyâsına müzâheret ve müsâade etmekte î'tilâf devletleri; acaba kiliselerin rüesâ-yı rûhâniyyesini ren-cîde ve iğzâb etmezler mi? Resûl Pavlus Mûseviyyetin, yani eski şerîatın bütün bu gibi ibâdât ve zebîhalarını ve Beytullâh'ın, hep misâl ve gölge olduklarını lağv u fesh olunmuş olduklarını söylüyor. Bu zâtın garîb teâlî-mine nazaran, Îsa el-Mesîh; Beni İsrâîl'in kâhin-i a'zamı gibi âharnın kâniyla Kudsü'l-akdâs'a girmekle değil, belki kâniyla semâvâtın Kudsü'l-kudseyn'e dâhil olarak ebe-dî kâhin-i a'zam sıfatıyla kendini Allah'a takdîm etmekle halkın günahlarını afveder. Binâenaleyh, artık böyle âyînler, kâhinler, ve beyt-i makdislere lüzum yokmuş (Pavlus Resûlü İbrânîlere Risâlesi, Bâb 9 ve 10.)

Ma'lûm olduğu üzere Kuds-i Şerîf'te Kiyâme isminden bir kilise binâsı vardır. Orada üç mihrâb mevcûdtur ki

biri Katoliklere, diğeri Ortodokslara, üçüncüsü de Suryânilere Ermenilere tahsîs olunmuştur.

Bu mihrâblar üzerinde, hamurlu ve hamursuz ekmeklerle şarap üzerinde muayyen âyînler ve tagannîler ve bazı harekât ve kâhinâne cünbüşler icrâ kılındıktan sonra, Rûhü'l-kuds'ün nâzil olarak ansızın ol ekmeklerle şarabı Hazret-i İsa'nın lahm ve demine (kanına) tâhvîl ettiğine bütün akıl ve vicdânlarıyla kâni' ve kâil bulunan rehâbîn, acaba karşılarındaki Musevi âyîmlerinin icrâsını tecvîz edebilecekler mi? Taban tabana zid olan bu iki dînin Kuds-i Şerîf'de yan yana devam etmeleri imkân hâricinde değil midir?

İslâmlara gelince, müslümanların dinleri gibi ma'bedleri ve ibâdetleri de ma'kûl ve sâdedir. Din uğurunda her izdirâb ve felâkete cesûrâne bir temkînle tahammûl ederler. Moğol istîlâsında ve ehl-i salîb tecâvûzâtında dûçâr oldukları katliâmlar ve felâketler, bu harb-i umûmînîn tevlîd ettiği izdirâbâtın kat kat fevkînde idi. İslâmlar biliyorlar ki: –Kuds-i Şerîf'in ism-i kadîmi, "Urşalîm" ya-hud "Yeruşalîm" (Jerusalem) olup Dârulislâm yahud Dârusselâm ma'nâsına nadir. Melâhî ismindeki peygamber; "murtezâ-yı milel olan Resûlü'l-ahd, ansızın heykeline (yani Mescid-i Aksây denilen Beytullah'a) gelecektir." diye haber veriyor. Bu Resûlü'l-ahd elbetteki Hazret-i İsa değildir; çünkü; Kudüs'de bulunduğu hemen her gün Beytullah'ı ziyâret ederdi. O hâlde bu beyti "bağteten" teşrif buyuran Resûlü'l-ahd kim olabilir? İşte¹ سُبْحَانَ اللَّهِ (اَنْزَى بِعَنْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا) âyet-i celîlesinin sir ve hikmet-i ilâhiyyesi!

Abdülahad

* * *

BUGÜNÜN EN BÜYÜK İHTİYÂCI

Bedbaht vatanın ser-nüvişt-i elîmi çizilirken, evlâdinin birer hasm-i ezeli gibi nifâk ve tefrika vâdîlerinde pûyân olmakta ısrâr ettiklerini görenler arasında, bu memleketin ve bu milletin âtisinden nevmîd olanlara tesâdûf edilirse, hiç de hayret etmemek îcâb eder. Çünkü, bu menfûr nifâkin tevlîd edeceği netice o müthîş âkîbetten başka bir şey olamaz.

Efrâd-ı milleti bünyân-ı mersûs gibi birbirlerine rabbeden, samîmî ve hakîki birer kardeş muhabbet ve şefkatîyle sevdiren, desâtîr-i âliyesiyle âheng-i ictimâîyi her nevi' sarsıntılarından kurtararak dâimâ hâl-i tevâzünde bulunduran kudsî râbita, incelmeye başladığı günden itibâren, bu korkunç âkîbetin er geç zuhûru tabîî ve muhakkaktı.

Şarkta fazîletin, ahlâkın, adl ü hakkâniyetin, muhabbet-i mütekâbilînenin, hülâsa âheng-i ictimâînin müsned

¹ ısrâ, 17/1.

ve nâzımı din idi. O din ki, erbâb-ı ibtisârı mebhût bırakınca şümullü ve ulvî prensipleriyle, bugün garbta bir türlü te'mîn edilemeyecek âheng-i ictimâîyi tevsîk etmiş, efrâdını habl-i ilâhî etrafında toplayarak beşeriyetin hiçbir zaman, hiçbir süreyle muvaffak olamayacağı bir kitle-i rasîne hâline koymuştur.

O din ki, vaz' ettiği fazîlet düstûrlarıyla el-yevm cihâni tehdîd eden taşkıń cereyanların öünü almış, vazî' ile refîi, sultân ile çobanı pîşgâh-ı adlinde beraber tutmuş, sermâye ile sa'y arasında hiçbir zaman kanlı mücâdelât zuhûruna meydâna vermeyecek ahkâm te'sîs eylemiştir.

O din ki, kurduğu nevâmîs-i ahlâkiyye ile şu kanlı senelerde görülen fazîhaların vukûuna sed çekmiş, hemcinslerinden bir kısmına döktürdükleri eşkâbe-i hûnîn mukâbilinde kendilerine bâde-i nîlgûn te'mîn edecek cânîlerin ümmet-i İslâmiyye arasında türemelerine kat'î mânialar koymuştur.

Vâ esefâ ki, bu bünyâd-ı rasîn; yine ona mensûb olanlar tarafından; bilerek bilmeyerek baltalandı. Efrâd-ı ümmeti yekdiğerine bağlayan râbita-i îmân ve uhuvvet parçalandı. Sahara-i İslâm altında tahrîb bombaları sokan cânîler çıktı. Ahlâk kat'î darbelerle sarsıldı. Fikr-i adalet ve şefkat, tabîî olarak, söndü. Tefrika ve nifâk bütün şiddetîyle alevlendi. İhtirâsât, en menfûr şekillerde meydân aldı. Hukûka riâyet, mütekâbil muhabbet ve sadâkat, îmân ve fazîlete hürmet ortadan kalktı. Hod-endîşlik, en vahî canavarlarda bile görülemeyen müstekreh ve korkunç eşkâliyle tezâhür etti. Fazîlet unutuldu, rezîlet fazîlet yerine kâim oldu. Bir hâlde ki, seylâbe-i ihtirâs ve şekâvete kapılmayanlar, hamâkatle ithâm edildiler. İffet ve istikâmet nişâne-i belâhet addedildi.

Hülâsa; hiss-i dîn söndü. Onunla beraber, vatan-perverlik ve fazîlet hissi de öldü.

Buna mukâbil, halkta tevâlî-i mesâibden mütevellid derin bir yeis ve lâ-kaydî, münevver sayılan sınıfta da []² uyandı []³

[]³, bedbaht müslümanların nefret-engiz bir keşmekeş-i ihtirâs içinde pûyân olmaları, firma nizâ' ve mücâdeleleriyle; menâfi' ve hukûk-ı millîyyenin müdâfaası husûsunda olsun; müttehid bir kitle halinde hareket edememeleri, işte bu sukûtun tabîî, fakat pek elîm bir neticesidir.

Rumların, Ermenilerin, hatta Yahudilerin kendi arasında birleşikten mâadâ, asır-dîde münâferetlerine rağmen birbirleriyle de ittihâd eylediklerini görmek bile nazar-ı intibâhimizi açmadı. Hâlâ da açamıyor.⁴

* * *

² Buradan üç dört kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

³ Buradan dört beş kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

⁴ Buradan dört beş satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

* * *

çalışıkları bir zamanda bedbaht ve dalâlet-zede Türk münevverleri de birbirlerine sebb ü şetm ile uğraşıyor. Mevcûd nifâkı büsbütün feverân ettirecek neşriyâtta tecvîz-i kusûr etmiyorlar.

Dârulhilâfe hakkında ileri sürülen mütâalaalardan te-dehhüs eden Hind müslümanlarının, hissiyâtlarını ve Londra'da intişâr eden cerâidle, devlet-i metbûalarına teşrîha müsâraat etmeleri bile, bize tehlikenin vehâmetini anlatmış olmadı. Çeşm-i basîretimizi kaplayan müstekreh ihtiâsât, bize her tehlikeyi unutturdu. Sanki Bizans'ın sukûtu hengâmındaki vaz'iyeti tanzîr etmek istiyormuşuz gibi, bir türlü boğuşmaktan, didişmekten vazgeçmedik. El-ân geçemiyoruz.

Zavallî vatan! Bu varta-i sukûta kendi evlâdlarının hîrs ve cehli, nifâk ve şekâvetiyle yuvarlandın! Niyâz ederim ki, aynı esbâb sevkîyle bakîyye-i hayatın da büsbütün muntafî olmasın!

* * *

Bugünkü maddî izmihlâli intâc eden avâmil, hiç şüphe yok ki, yukarıda îzâh edilen ma'nevî ve ahlâkî sukûtlardır. Memleketin bakîyyesini kurtarmak, can çekişen millete bir nefha-i hayatı serpmek matlûb ise, zannediyoruz ki, bu hayatı te'mîn edecek o bakîyyeyi kurtarıp yükseltsecektir. Siyâsi firkalar değil, ictîmâî ve îrşâdî hey'etlerdir. İhtiâsâta kurban olan memleket, hiçbir zaman ihtiâs mücâdeleleriyle kurtarılamaz. Onu kurtaracak, ihtiâstan âzâde, usanmaz, yılmaz, fedâkâr, vatanperver, ilimli ve imânlı dimağlardır.

İhtilâf-î ümmette, dindaşların birbirlerinin kanına susaması sûretinde değil, uhuvvet-i dîniyye sarsılmamak şartıyla fikir ve ictihâdin farklı olması [107] şeklinde tecellî ederse, ancak o zaman rahmet-i vâisia olur. Halbuki bizdeki mücâdelâtın bu şekilde olması şöyle dursun, âtiyen bu şeke girmesi imkânı bile görülemiyor.

Fırka fikrinin, hemen tam ma'nâsiyla tefrika şeklinde tezâhür ettiği bir muhît, fitne-i nâimeyi îkâza fırsat-cû olan bed-tînetler için en müsâid bir zemîn-i faâliyet olur.

Memleketi, düşmanların dört gözle bekledikleri vaz'iye de düşmekten kurtarmak için her şeyden evvel lazım olan şey, millî tehlikeler karşısında efrâd-î milletin lâ-yetezelzel birliğini te'mîne sarf-î mesâî etmek olmalıdır.

Efrâd-î millet arasından kin ve münâfereti kaldırmak, çözülen ravâbit-i dîniyyeyi takviye etmek, sukût eden ahlâkî yükseltmek, fazilet-i dîniyyeyi neşr ü ta'mîm eylemek, sârî ve müstevlî hastalıkların önüne geçmek, sefâleti tahâfîf ve izâle edecek esbâbı ihmâr eylemek, hülâsa şu enkâz-î târumârı mütedeyyin, münevver, faziletkâr, faâl bir millet haline getirmeye çalışmak; kanâatımızce her

ferd-i müslim için en mukaddes bir farîzadır. Bu günün cihâd-î ekberi bu gâyeye masrûf olacak faâliyetten başka bir şey olamaz.

Umarız ki şu temennîmiz, rehberlik iddiâsında bulunan münevverler ihtiâsâtla bîhûş, kitle-i halk da ye's ve sefâletle medhûş olduğu bir hengâmede hiç olmazsa birkaç imânlı kalbde, bir nahda-i intibâh uyandırmış olsun. Tâ ki, beyhûde yere:

لقد اسمعت لو ناديت حيأً – ولكن لا حياة لمن تنادي
feryâdını koparmış bir vaz'iyette kalmış olmayalım.

İSLÂM MEFKÜRESİNÉ DOĞRU

Garbin âlâyîş-i medeniyyeti uğurunda ihtiâr ettiğimiz fedâkârlıkların kıymetini, ehemmiyetini bir kere takdîr etsek; Avrupa medeniyetinin ilhâm ettiği bir takım efkâr-î müceddidânedede tevehhüm ettiğimiz serâb-î felâhi ta'kîb etmek için terk ettiğimiz ve millete terk ettirmeye uğraştığımız râh-î selâmetin hedef-i azîmetini idrâk edebilsek, zannederim ki, bugün niçin böyle zulmetler içinde, mechûlâtâ doğru serseri adımlar attığımızı anlardık!. Hakikaten biz bugün serseri bir milletiz. Çünkü mefkûremizi zâyi' etmiş, mefkûremizin ziyâîndan dolayı yolumuzu şaşırılmışız. Nereye gidiyoruz?.. Niçin gidiyoruz?. Bilmiyoruz. Zâten başımıza gelen felâketlerin asıl sebebi bu değil mi?.. Biz mefkûresine sâhib, nokta-i azîmetini bilen bir millet olsak ancak kuvvetimizin izdiyâdına, memleketimizin teâlî ve tekemmüllüne, gittiğimiz yolda azimkâr adımlarla ilerlememize hizmet edecek esbâba tevessûl ederdek de böyle sefil ve perîşân bir hâle gelmezdi; târîh ve medeniyetimizin şâhika-i kemâli olan bu pâyitaht-î İslâm'ın içinde bir alay nâmerdin hakâretine tahammûl edecek derecede en []¹ hazm etmek mecbûriyetinde kalmazdı. Bunların hepsi mefkûresizlikten, mefkûrenin sırat-î müstakîminden ayrılmamızdan ileri gelmiştir.²

* * *

Bu müellim, bu müdhiş vaz'iyet sîrf bizim nereye gitdeğimizi ve niçin oraya gideğimizi bilme[me]mizden onu takdîr edemeyecek derecede şaşkın ve cahil; onu hesaplamaktan âciz bir sürü mecnûnun peşine takılacak derecede idrâksız ve gâfil olduğumuzdan dolayı hâsil oldu. Yoksa biz mefkûremizi bilir, ona giden yoldan ayrılmaz bir millet olaydı bu felâket ve rezâlet tûfânına kendimizi boğdurmadık, anlamadığımız; tanımadığımız, işimize yarayıp yaramayacağınıaslâ bilmediğimiz bir şey

¹ Buradan üç kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan bir satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

uçurunda bunca fedakârlıklara, bunca mahrûmiyetlere katlanmadık, canımız çıkışcaya kadar uğraşıp durmadık!..

Fakat zavallı millet ne yapsın?.. Onu şaşırılanlar o kadar çok ki. Ona doğru yol gösterenler o kadar az ki... O da ne yapacağını, hangisine inanacağını bilmiyor. Herkes onu selâmete eriştreceğini söylüyor. O da iştâyâk-ı selâmetle varını yoğunu fedâdan çekinmiyor. Demek ki kabahat millette değil... Vâkiâ millet câhildir, fakat okuttular da okumadı mı?.. Millet hastadır, iyiliğine çalışıtlar da o istemedi mi?.. Millet geridir, sanki yükselttiler de o yükselmekten geri mi durdu? Evet, milletin hiç kabâhatı yok, millet fedakârdır, gayretlidir, kâbiliyetlidir. Kabâhat, bunları hüsn-i istî'mâl edecek, bu istî'dâdları inkişâf etti-recek, bunları bir mefküreye doğru tevcîh edecek, millete ta'kîb edeceği yolu öğretecek yerde bütün bu seciyelerin imhâsına sebeb olan sû'-i istî'mâlâtı yapanlardadır. Fakat millet ma'sûmdur. Vazîfesini ifâ etti. Ve bundan dolayı onu ithâm etmek pek yanlıştır. O hâlde bu milletin münevverleri, bu milletin zimâmdârânı onu niçin yanlış yola sevk ettiler? Niçin mefkûresinin ziyââna ve binâenaleyh serseri kalmasına sebeb oldular? Bu milletin mefkûresi nedir? Bunları tedkik edelim de gittiğimiz yolun sonunda neden böyle bir vaz'iyetin karşısında bulunduğumuzu anlayalım:

Memleketimizin en şerefli devirlerinde kurduğu medeniyetin mübâdiî mebâdî-i İslâmiyye idi. Biz bu mebâdîyi anlamaya muvaffak olduktan sonra muazzam bir saltanat vücûda getirmiş ve Müslümanlığı pek büyük hizmetlerde bulunmuştuk. Saltanatımızın edvâr-ı azametini târihler ne kadar sitâyîskâr bir lisân ile anlatıyorsa müessesâtımız da daha canlı bir ifâde ile mâzîmizi ihyâ ediyor. Bütün bu müessesât sîrf İslâmî mebde'lerimizle İslâmî telakkilerimizden doğmuştur. Yani bizim sebeb-i terakkimiz Müslümanlık'tı. Vaktâ ki [108] garb medeniyetiyle temâsa başladık. Onların tefevvuk-ı sînâilerini gördük. O zaman fikrimizi de değiştirdik. Çünkü bu sîrâlarda bizim o azametli medeniyeti doğuran müessesâtımız hâl-i inhibitâtta idi. Avrupa medeniyetinin tefevvuk-ı sînâisini te'mîn eden ulûm ve fûnûnu kendi medeniyetimize ısnâdirarak müessesâtımızı inhibitâttan kurtarmaya teşebbüs edeceğimize onları yıkmayı ve Avrupa medeniyetini taklîd etmeyi düşündük. Ancak bu çare ile kurtulacağımıza kâni' olduk. Avrupa medeniyetinin bizim mebde'lerimize, bizim telakkilerimize uymadığını, bize yabancı olduğunu takdîr edemedik. Var kuvvetimizle onu taklîde koyulduk. Asırlardan beri te'sîs [teessûs!] etmiş olan akâidimizi, hissiyâtımızı, ahlâkimizi, kendi elimizle tâhrib ederek kendimizi medeniyet-i garbiyyeye mahkûm edi-yorduk. Garblâşıyorduk. Müslümanlığı yıkiyorduk. Ve biz de beraber yıkılıyorduk. Hani Avrupa medeniyetini

taklîd edivermekle kurtulacaktık? Bilakis gittikçe düştük. Çünkü medeniyet taklîd olunmaz. Medeniyet, vesâil-i medeniyeyenin mahsûlu değildir. Medeniyet mebde'lerden, telakkilerden doğar. Bizim mebde'lerimiz başka, onların mebde'leri başka. Biz ancak medeniyetimizin tekemmel ve teââlîsi için elzem ve onunla kâbil-i te'lîf olan şeyleri alabilirdik. Nitekim medeniyet-i İslâmiyye daha eski medeniyetlerden bu yolda iktibâs etti. Fakat hiçbir vakit mahkûm olmadı. Dâimâ hâkim idi. Çünkü Müslümanlık izzet ve i'tilâ ile meşbû'dur.¹ (الاسلام يَعْلُو وَلَا يُغَلَّى عليه)

Zaten Müslümanlık doğar doğmaz dünyada pek büyük inkılâb yapmıştır. İskender-i Kebîr devrinden tâ Roma İmparatorluğu'nun zamanına kadar şark Avrupa efkâri-na, Avrupa hâkimiyetine baş eğmeye mecbûr edilmiş-ti. Vaktâ ki Araplar i'lâ-yı kelimetullâh için i'lân-ı cihâd ettiler. İslâm mefkûresi şarkın istiklâl-i siyâsîsini istirdâd etti. Şarkı birleştirdi, medeniyet-i İslâmiyyeyi kurdu. Ve târihin en muazzam, en bâlâ devrini ibdâ' etti.

Bizim müceddidlerimiz, garbin âlâyiş-i medeniyetine kapılırken Müslümanlığın bu kuvvet-i mu'cizesinden, Müslümanlığın hayatımızda işgâl ettiği mevkî'-i hâkimiyetten tamamıyla gaflet ettiler. O derece ki Müslümanlığın zuhûrundan evvel şark nasıl Avrupa efkâri-na ve Avrupa kuvvetine baş eğerek mahkûm yaşamaya mecbûr edilmişse bugün de aynı hayatı mahkûmiyeti imrâr ediyor.

Bu mukâyese-i târihiyye ne kadar ibret-âmîzdir. Felâketin asıl sebebini ne güzel îzâh ediyor. Zaten bir kere Müslümanlığın mahkûmiyetle kâbil-i te'lîf olmadığı anlaşıldıktan sonra garb medeniyetine temessûl etmek siyâsetinin bizi niçin bu felâketlere sevk ettiği kendiliğinden tezâhür eder. Garb medeniyetini aynen kabûl etmek, Müslümanlığı yıkmak demekti. Halbuki millet Müslümanlığı ve Müslümanlığın tevlîd ettiği müessesâta sâdik idi. Millet, müceddidlerinin gittiği yolu ta'kîb edemezdi. Binâenaleyh vehle-i ülâda memleket içinde ikilik hâsil oldu: Dinli, dinsiz ikiliği. Bu müceddidler, saltanat-ı Osmâniyyenin azamet ve şevketini te'mîn eden şerîat kırsâleriyle medreselerin, yani mehâkim-i adâletle müessesât-ı ilim ve ma'rifetin İslâhîne teşebbüs edecekleri yerde peyderpey imhâsına çalışılar. Bunların yanibaşına yepeni tarzda mahkemeler, mektepler ikâme ettiler. Bunlar garbdan basmakalip alınmış olduğundan bizimle bir münâsibeti yoktu, bize büsbütün yabancı idi. Fakat bu büsbütün yabancı müessesât müceddidlerimizin himmetiyle gittikçe kesb-i kuvvet ediyordu. Milletin kendi müessesâtıyla kat'-ı râbita etmesi için muttasıl çalışıyordu. Ve binnetîce millet harâb oluyordu. Çünkü garbtan

¹ Buhârî, Sahîh, Kitâbü'l-Cenâîz, 79.

iktibâs ettiğimiz müessesât bizim mebde'lerimizi, telakkîlerimizi, yıkiyor, içimizde bir fevzâ-yı ma'nevî îkâ' ediyor-du. Garb medeniyetini taklîd etmek zarûretyile hâsil olan kanâat-i teceddüd-perverânenin en müdhiş eser-i tahrîbi bu ikiliktr. Zavallî memleket bir asırdan beri bu "ikilik" yüzünden neler çekmedi. Halbuki garb perestîkârlarına göre bu memleket garblilaştıkça kurtulacaktı, garbliların husûmetinden âzâde kalacaktı, şehirlerimiz Paris gibi, Londra gibi birer mehd-i ma'mûriyyet olacaktı. Nerede bu hülyâlar, nerede bizim bu günkü hâl?.. Bir asırdan beri müceddidlerimiz bir idâre-i muntazama te'sisine, maksadlarını tervîc için kuvvet-i kâhirânesine ilticâ etikleri idâre-i örfiyyenin ilgâsına doğru bir adım atamadıklarından başka terakkiyât-ı iktisâdiyye şöyle dursun, memleketin i'mârî nâmına turuk-ı muvâsalâti olsun te'mîn edemedikleri gibi terakkî nâmına da işaretin, fuhşiyâtın, sû'-i ahlâkin tevsîinden, kavmiyet cereyânını îkâ' ederek teşettüt-i ictimâyi taz'if etmekten, münâferât-ı mütekâbileden, izdiyâd-ı fâkr u zarûretten başka bir şeye hizmet edemediler. İşte biz o tahrîbkâr teceddüdün en müdhiş safahâtını kendi gözümüzle gördük. Hepimiz bu netîce-i fecîanın karşısında mebhût ve mütehayyir, zelîl ve sergerdân duruyoruz!..

* * *

Artık hepimiz anlıyoruz ki garblilaşmak, medeniyet-i garbiyyeyi aynen taklîd etmek bizi bugünkü hâle getirdi. Fakat bu hâle getirmekle kalmadı, garblilaşmak siyâsetini ta'kîb edenleri de yaktı. Garblilaşmak siyâseti artık iflâs etmiştir. Bu memleketin ser-kâr-ı siyâsetinde yaşayamaz. Onu yaşatmaya teşebbüs etmek, bu felâket; bu izmihlîl yolunda devam etmek, menzil-i helâke vâsil olmaktadır. Maamâfih bu sefer millet buna müsâade etmeyecektir. Zavallî millet bunaldı. Her darbe-i felâket onu tarîk-ı hakka da'vet ediyorken zimâmdârlarının kuvve-i kâhirânesine baş eğmeye mecbûr olduğundan bir türlü yola gelemiyordu. Artık aksü'l-amel devresi başladı. Zaten behemehâl başlaması muntazardı. Millet, o gayr-i tabîiliklere ne kadar sabr etmek lazımsa sabr etti. Bundan ötesine tahammûl edemez. Bunun ötesinde helâk-i muhakkak var. Millet bunu idrâk ediyor. Milletin bunu idrâk etmesi sirât-ı müstakîme rûcû' için hâzır olduğunu ifâde eder. Sirât-ı müstakîme rûcû' demek, İslâm'ın i'tikâdiyyâtını, ahlâkiyâtını, [109] ictimâiyâtını, siyâsiyâtını dâimâ zaman ve muhîtin ihtiyâcâtına en muvâfîk bir sûrette tefsîr ederek bunlara tevfîk-i hareket demektir. Bunlara tevfîk-i hareket edildi mi, artık millet mefkûresine sahib olmuştur. İslâm mefkûresi râh-ı hayatımıza tenvîr etmiş olur. O vakit garbin esâretinden kurtulmak müyesser olacak, târîh tekerrür edecektir!..

İste bizim bugünkü vaz'iyetimizin hülâsa-i ifâdesi budur.

Eğer bizim garblilaşmak cereyânının huzûr-ı inhidâ-

mında uyanan milletin bu ihtiyâc-ı hidâyeyini nazar-ı i'tibâra almayarak yine eski izi ta'kîb eder, yabancı mefkûrelerin arkasında koşarak yine milleti dalâlet vâdîlerinde yürütürsek böyle bir amâ-yı basîretin cezâ-yı ahîrini çekerek mahv u nâbûd olmak tehlikesine ma'rûz kalırız, fakat bu milleti ikiliklerden, tefrikalardan sıyânet ederek sirât-ı müstakîm-i İslâmiyyet'e ircâa muvaffak olursak, medeniyetimizi garb medeniyetinin esâretinden kurtarmaya çalışırsak; İslâm mefkûresine îmân edersek o vakit bizim için salâh ve felâh vardır. Millet, bu ümîd-i salâh ve felâhı tahakkuk ettirecek zimâmdârâna, mütefekkirlere, âlimlere, münevver tabakaya, ona hakâyîk-ı İslâmiyyeyi iyice öğretecek ricâle muhtaçtır. Bu ihtiyacın tatmîni nisbetinde millet kurtulacaktır. Aksi takdirde yine eski yolda gidilmiş, yine eski hatâlara düşülmüş, yine bu âkîbete giriftâr olmak tehlikesi hazırlanmış olur. Demek ki sâde ricâl-i idârenin değişmesiyle bir iş olmaz. Çünkü eşhâsin tebeddülü eski tarzin değişeceğini ifâde etmez. Eşhâs-ı sâirenin de aynı yolda, fakat başka bir nâm altında, başka bir kiyâfetle kat'-ı merâhil etmesi kaviyyen muhtemeldir. Binâenaleyh, mâdem ki bu memleketin selâmeti İslâmlaşmaktadır; o takdirde, memleketimize, akâid, ahlâk ve ictimâiyât-ı İslâmiyyenin mâhiyet-i hakîkiyyesini en müdellel, en vâzîh bir sûrette te'sîse çalışabilecek ve binâenaleyh milleti cidden tevhîd ile sirât-ı müstakîme ircâ' edebilecek ricâlin idâre-i devlette ifâ-yı vazîfe etmesi lazımdır. Ancak bu sâyede memleket buhranlardan kurtulur, bu sâyede vakâr-ı millîsini muhâfaza eder. Bu sâyede serserilikten kurtulur, hakk-ı hayatını te'mîn eder ve rûhundan doğan bir mefkûre-i hakîkiyyeye doğru adımlar atarak terakkî eder.

El-hâsil, vaz'iyet-i hâziranın karşısında, sahte mefkûrelerin bu memlekete îrâs ettiği hasârât-ı vahîmeyi idrâk ve takdir eden müslümanlar ihtiyâc-ı hayat ve ihtiyâc-ı felâhını te'mîn edecek yegâne mefkûre olan İslâm mefkûresine doğru gitmek istiyor. Artık yapabileceği tahrîbatın kâffesini yaptıktan sonra yıkılan sahte mefkûreler bu memlekette yaşayamaz. Hayat ancak İslâm mefkûresininindir, ona sahib olmak için sirât-ı müstakîm-i İslâm'a rûcû' etmek iktizâ ediyor. İslâm mefkûresi bizi, evvelce nereye götürdüyse yine oraya; rehâya, i'tilâya götürürek; bizi esâretten kurtaracak, bizi birlestirecek ve medeniyetimizi ihyâ edecektir!..

Ömer Rıza

* * *

ASYA AKVÂMI VE SULH KONFERANSI

Paris'te in'ikâd eden ve pek çok komisyonlara, şu'belerle münkasem bulunan Sulh Konferansı kemâl-i faâliyetle epey müddetten beri Avrupa işleriyle iştirâ etmekle beraber, mesâil ve metâlib-i şarkiyeye karşı da bîgâne

kalmıyor. Bir taraftan tedkîkât ve müzâkerâta devam etmekte, diğer taraftan Paris şehrini Bâbil kulesine çeviren akvâm ve anâsının metâlib ve müddeayâtını dinlemektedirler. Her kavmin ve her unsûrun matlûbu, merâmi başka başka olup, kâbil-i is'âf olamayacak şeylerdir. Birinin emeli, diğerinin arzusuna tevâfuk etmez, hukük, an'anât, târîh, ihsâiyât-ı nüfûs ve esâsâtı teşkil eden daha pek çok şeyler çaprazık düşüyor. Hele mesâil-i şarkiyye o kadar müşevveş, muğlak, karışık şeylerdir ki konferans mesâil-i mezkûreye el sürmekten bile tevahhus ediyor, biraz daha hakîkati söylemek lazım gelse, vaktiyle bu yeni benlik kaygisını gütmekte olan akvâm ve anâsira yüz verildiğinden dolayı da ihtimal ki pişmân olmuşlardır. Arab'ın dilediğini –ki esâsen kendi aralarında ihtilâfât-ı nazar ve ictihâdât-ı fikriyye ziyâdesiyle hüküüm-fermâdır– Yahudi istemez, Yahudininkini Arap hiç arzu etmez, Ermeniler ise hülyâ-perestâne bir imparatorluk teşkiline çalışıyorlar.

Keldânî, Sûryânî, Kûrd, Arnavud, Arap, Acem, Türk ve daha nice nice milletler Paris Konferansı'ndan, Wilson prensiplerinden dertlerine şifâ-yı âcil ve katî intizâr ediyorlar. Her millet büyük, geniş ve boş bir heybe ile Paris'e koşmuş, heybesini doldurmak istiyor. Üzerinde yaşadığımız ve üç payı su, bir payı kara olan küremiz şöyle dursun, daha başka ve kâbil-i süknâ bir diğer küre elde edilse ve akvâm-ı mezkûre beynde taksim olunmak mümkün olsa bile, onların hirs ve iştihâlarını lâyıkıyla teskîn eylemek imkân hâricindedir.

Biz daha çok evvelden bu işin bu renk kesb edeceğini biliyoruz; ve zannetmezlik ki Paris'e ihtiyâr-ı zahmet eden bunca akvâm haklarına râzî olarak memleketlerine avdet edebilsinler. Fakat bir kere bunlar yüz bulmuş oldular, şimdi bakalım sukût-ı hayâle uğrayınca acaba metânetlerini muhâfaza edebilecekler mi?

Bu hakîkati herkesten evvel idrâk eyleyen İngiltere Başvekili Mister Luid George cenâbları son beyânâtiyla akvâm ve milel-i sagîreye pek ma'nîdâr nesâyihide bulunmaya mecbûriyet hissetmiş olsa gerektir. Müşârun ileyh diyor ki:

“Küçük milletlere burada bazı nesâyihide bulunmak için ahvâlin müsâid olup olmadığını bilmem. Fakat ben o nesâyihi, samîmî bir dost sıfatıyla icrâ ediyorum. Küçük milletler, bugün bir muvaffakiyete, azîm bir muvaffakiyete nâil olduktan sonra büyük milletlerin hâfiâtını taklîd etmek [110] tehlikesine ilkâ-yı nefs ediyorlar. Bu küçük milletlerde öyle bir hirs ve emel uyandı ki, onlar ırkı hudûdlarını dahi tecâvüz etmeye ve kendilerine âid olmayan arâzîyi ilhâk etmeye sâî oluyorlar. Tevessü' etmek fikri, onların her hareketine hâkim olmaya başlamıştır. Gerek büyük ve gerek küçük olsun her millet için bu tarz-ı hareket kendisi hakkında en muhâtaralı bir harekettir.

“Milletlerin kuvveti bugün olduğu gibi yarın da ancak kendi ırklarının emniyet ve muhâfazasında mündemiştir. Târîhen sâbit olduğu üzere mâzîde bir ırkın dünya üzerrindeki nüfûzu o ırkın ehemmiyet-i adediyyesine veya taht-ı hâkimiyetinde bulunan arâzînin vüs'atine aşâ tâbi' değil idi, bilakis derin izler bırakmış olan milletler, küçük milletler idi.”

İngiltere başvekilinin bu munsîhâne sözleri –mûciz olmakla beraber– pek çok ma'nîdârdr. Küçük hûkûmetlerin hudûd-ı ırkiyyeleri hâricinde tevessü' emelinde bulunmamayı ve böyle ham hülyâ arkasında koşmamayı onların menâfîi muktezâsından olduğunu ifhâm ve ısrâb etmek istiyor, çünkü böyle bir teşebbüs ve hatt-ı hareketin, mezkûr milletler için ileride azîm tehlikeler teşkil edeceğini anlatmak istemiştir. Bu sözler, bugün cihân mukadderâtını ta'yîne salâhiyetdâr olan büyük şâhsiyetlerin en büyüğünün ağızından çıktıı için cidden büyük ehemmiyeti hâizdir. Müşârun-ileyh mecbûl olduğu nezâket ve siyâset noktasından pek az ve ma'nîdâr sözlerle bu hakîkati, bâlâ-pervezâne emellerle Paris'e koşan küçük milletlere anlatmış ve âcizâne bizim de evvelce serd ettiğimiz mütâlaâtı te'yîd eylemiştir.

* * *

Ermeni Mes'elesi:

İmdi bu küçük milletlerden Ermenilerle, ta'kîb ettikleri Ermenistan'ı biraz tetebbu' edelim. Ermeniler tarafindan yeni olarak çizilen haritaya sathî bir nazarla bakılsa, görülecektir ki bu heyûlâ bir Ermeni ırkı hudûdu değil, koca bir imparatorluğun kaba taslağıdır. Bu mevhûm ve muhâyyel haritaya göre Ermenistan bir taraftan Akdeniz'e, diğer taraftan Karadeniz'le Bahr-i Hazar'a kadar imtidâd ettikten başka, Urmiye gölüyle şehrini İran'dan kendi toprağına katmış ve birçok kilometre arâzî ile sevâhil ve limanları benimsemiştir, acaba bu vâsi' ve muazzam imparatorluğu Ermeniler ne ile muhâfaza ve vikâye edebilirler? Esâsen bu arâzî-i vesîa bir iki milyon değil, milyonlarca nüfûsu istîâb edebilecek bir hâldedir. Bilmem ki beher kilometre başına kaç Ermeni o yerleri işgal edecekler? Adedleri, nüfûsları, ırkları bu kadar az bir yekûn teşkil eden Ermenilere bu kadar vâsi' bir yurt çok gelmez mi?

Demek oluyor ki Ermenilerin metâlibi o kadar büyük imiş ki evvelce Fransa matbûâtını i'tirâza sevk ettiği gibi, bu def'a İngiliz matbûâtını da tenkîde mecbûr eylemiştir. Geçen hafta *Tan Gazetesi* bu husûsta bir bend-i mahsûs yazarak Ermenilere bir takım nesâyihide bulunduktan sonra diyor ki:

“Büyük bir sarayın kapıcısı olmaktan ise, küçük bir hânenin sâhibi olmak daha hayırlıdır.”

Bu hafta ise *Deyli Telgraf Gazetesi*, Paris'teki muhâbir-i mahsûsuna atfen şu sözleri ilâve ediyor:

"Ermeni mümессilleri tarafından dün Suh Konferansı huzûrunda beyânâtta bulunuluncaya kadar Ermeni metâlibinin derece-i ittisâî hakkında hiç kimsede tam bir fikir yoktu. Ermenilerin a'zamî metâlib dermiyân etmeye meyl etmeleri mûcib-i hayret bir şey değildir. Ermeniler tabiatları i'tibâriyla pazarlık husûsunda mâhir adamlarıdır. Hâl-i hâzırı kendi lehlerinde bir pazarlığa girişmeye müsâid bulunca bit-tabi' fırsatı ihmâl etmemişlerdir.

"Bununla beraber Ermeniler tarafından taleb edilen arâzînin vüs'ati Paris'de az çok mûcib-i hayret olmuştur. Ermenilerin, dermiyân ettikleri müddeayâtın muhik olduğunu ırk nokta-i nazarından isbât edemezler. Her nerede iktisâden az çok alâkadâr bulunuyorlarsa, orasına iddiâ-yı tasarruf etmişlerdir. Bu cümleden olarak şarkın en mühim merkez-i ticâretlerinden olan İskenderun, Adana ve Trabzon'u da istemişlerdir. Yani Ermeniler hem Avrupa'dan Asya'dan garb-i cenûbîsine giden şîmendüffer hattı güzergâhından bir parçayı, hem de Irak'ın tabîi iskelesi olan limanı taleb etmişlerdir. Bu metâlibde bulunanlar, taleblerinin reddedileceğini biliyorlardı. Diğer taraftan vahsiyâne kitâllerin kurbanı olan bu bedbaht millet hakkında pek sıkı sûrette davranılması, iddiâ-yı tasarruf ettikleri her yer hakkında mutlakâ ahâlîsinin ârâ-yı umûmiyyesine mûrâcaat edilmesi ve kitâlden sonra kalan nüfûsuna nazaran ekseriyeti teşkil edip etmediklerine bakılması da câiz değildir.

"Ermenileri yakından tedkîk eden herkes şurasına vâkıftır ki Ermenilerin müstakîl bir cumhûriyet vûcûda getirebilmeleri biraz güçtür, tıpkı Mûsevîler gibi Ermeniler de bedeniyle değil, dimağıyla çalışmaya alışmış bir ırktır. Ermeniler bu halleriyle iftihâr ederler. Bir Mûsevî hükümeti teşekkülüne ne gibi mevâni' varsa, Ermeniler hakkında da aynı mânialar mevcûddur. Bir askerî ta'bîr ile maksadı ifâde edelim: Ermeniler arasında pek çok zâbit, pek az nefer vardır. Memleketleri dâhilinde iştigâlât-ı zirâiyede bulunabilecek olan Kürdler kendilerine hasmî cândır. Bu esbâb dolayısıyla Ermeniler Cem'iyet-i Akvâm'ın himâyesine muhtaçtır. Kendileri üzerine icrâ-yı vesâyete me'mûr edilecek devletin vazifesi pek ağırdır. Bu devletin [111] yeni memleketin inkişâf-ı zirâisi için lazım gelen vesâiti tedârik etmesi lazım geleceği gibi Ermenilerle Kürdler arasında te'mîn-i âsâyîş husûsunda da pek büyük müşkilâta uğrayacaktır. Mâlî nokta-i nazardan Ermenistan'ın vaz'iyeti diğer yeni memleketlerden çok müsâiddir. Ermeniler zengindir. Dünyanın her tarafına dağılmış olan Ermeni tüccarının bir kısmı her hâlde sermâyelerini alarak memleketlerine avdet edeceklerdir."

Biz bu mes'eleye *Deyli Telgraf*'tan daha ziyâde alâ-

kadar olduğumuz için diyebiliriz ki Ermeniler bu kadar cumhûriyeti gerek doğrudan doğruya veya hukuki vasîleri vâsitasıyla hiçbir zaman idâre ve idâme edemezler, Kürdlerle Ermeniler beyninde öteden beri azîm ihtilâflar hüküm-fermâdır ki hep arâziye taalluk eder. Bundan başka Ermeniler hâkimiyetlerini hiçbir zaman Kürdlere kabûl ettiremezler. Öyle bir Ermenistan teşekkül etse bile Ermeni ağnîyâsi servetlerini yeni ve âkîbeti mechûl bir Ermenistan'a götüremezler. Husûsiyle Memâlik-i Osmâniyye'de yerleşip her türlü maîset ve rahatını tatmîn eden Ermeniler, yeniden rahatlarını kaçırıp, yeni bir tecrübe zemîn olmayıaslâ arzu etmezler. Bundan başka Ermenilerin bu kadar şümüllü ve vâsi' emellerine, hem Devlet-i Osmâniyye ve İran, hem de Araplarla Kürdler her hâlde muâriz bulunacaklardır. Etraf-ı erbaasını ihâta eden hükûmât ve milel-i İslâmiyye, ileride böyle büyük bir Ermenistan'ın tahakkümüne karşı kolay kolay servîr etmeyecekleri âşikârdır. Luid George cenâblarının bu bâbdaki ictihâdâti her zaman için vâriddir. Târîh sahîfelerinde kağıd üzerinde hayâl meyâl şeklinde vaktiyle gösterilen bir Ermenistan bugün bambaşka şeyler olup, oraları tamamıyla her noktadan İslâmlaşmış ve Ermeni âsâr ve nüfûzundan hiçbir şey kalmamıştır. Bu i'tirâzât-ı mantıkîyyeye bakılırsa Ermeniler birçok şeyler istemişlerdir ki, yarısını da bulsalar yine kârlı çıkışaklardır.

Fakat zannolunmaz ki î'tilâf hükümetleri Ermenilere karşı bu kadar müsâmahâkârâne davranışları. Çünkü hakikaten bu mesâil-i mühimme yeniden ileride birçok fenâlikların husûlüne yardım etmekten başka bir faydası olamaz. Bu hakikati munsif, ağırsa Ermeniler de iyi bilirler. O hâlde Ermeniler, *Tan Gazetesi*'nin dediği gibi, her hâlde küçük bir hâneye sâhib olmaya çalışıp, büyük bir saraya bekçi ve usâk olmamaya sa'y ü gayret eylemelidirler.

* * *

Yahudi Mes'elesi:

Yahudiler hükümetiyle Filistin mes'elesine gelince bu da harâretle Avrupa matbûâtını, Suh Konferansı'nı oldukça meşgûl ediyor. *Deba* ve *Matin* gazeteleri bu mes'eleye hakkında uzun bendler yazarak mes'eleyi mehmâ-emken teşrif ve tenvîr etmişlerdir. Konferans bu ana kadar biri Avrupa-yı Garbî, diğeri Avrupa-yı Şarkî, öbürü de Anglo-sakson memâlikî Yahudileri nâmına üç murahhasın ifââtât ve beyânâtlarını istimâ' etmiştir. Murahhaslardan biri müstakîl Yahudi cemâatleri teşkilâtına, diğerleri de Suriye'nin cenûbunu kâmil ihtiâeden ve Hayfa'dan Akabe'ye mümted olan kit'ada Cem'iyet-i Akvâm'ın ta'yîn edeceğî demokratik bir hükümetin muvakat kontrolü altında bir Yahudi hükümetinin teşkilini taleb eylemişlerdir.

Deba Gazetesi bu yeni Yahudi işini bir hotele benzettmiş ve şu mütâlâtı serd etmiştir: "Bunu amelî bir hâle ifrâğ için Filistin'de bir Yahudi hükümeti yapmak üzere asıl Filistinlileri oradan kovmak ve yerlerine Yahudileri getirmek icâb ediyor. Hâlbuki şimdiki ahâlî iki bin sene den beri her tarafa dağılmış Yahudilerden ziyâde orada hak sahibidirler.

"Esâsen yüz yirmi bini Yahudi olan beş yüz bin miktarındaki yerli ahâlînin Yahudi olmayanlarını dostâne bir sûrette buradan kovsak bile bu memleket dünyanın her tarafına yayılmış olan Yahudilerin ancak onda birini besleyebilir. O hâlde Siyonist duvarında kafa kırmak faydasızdır. Bunun mantıkî ciheti orayı idâre edecek olan hükümetin himâyese altında müsâadât-ı idâriyye ile Yahudi te'sisâtına teshîlât vermektir.

"Pek eskiecdâdlarının toprağında yer bulamayan ve şimdiki yerlerini Kudüs'de ve Bahr-i Lût sevâhilinde oturmak üzere terk etmek istemeyen lâ-yuad Yahudiler berây-ı ziyâret hem-dînlerinin hotellerine gelip az çok ikâmet edecekler ve umûmen avdet edecekler, su hâlde ta'yîb edilmekten çekinmeyorsan diyebiliriz ki Siyonizm bir otel mes'elesidir ve Sulh Konferansı bu işi seyyâhîn kulübü delegelerine havâle etmelidir!"

Matin gazetesi bu mes'elede her üç unsurun mütâlâtını Filistin ve Yahudiler mes'elesinde tedkîk ve neşr etmiştir. Yahudilere göre Filistin'de güzel bir Yahudi hükümeti te'sisi imkân dâhilinde gösterilmekte ise de Hicâz murâħħası Emir Faysal ile Ortodoks rüesâ-yı rûhâniyyesinden Arhimandrit Vasilakis'in nokta-i nazarları büsbütün başka şeylerdir.

Emîre nazaran ekseriyet-i ahâlîsi müslümanlardan müteşekkil Filistin'de cereyân eden vukûâta kendilerinin alâkadâr olduklarını ve Kuds-i Şerîf ile civârinin Yahudiler için olduğu kadar müslümanlarca da mahâll-i mübârekeden sayılmakta ve Kur'ân-ı Kerîm'in evâmirine nazaran da enbiyâ-yı Beni Îsrâîl hakkında müslümanların ihtirâm etmelerini âmir olduğundan bedbaht Mûsevîlerin oraya bir vatandaş sıfatıyla yerleşiklerinden dolayı Arapların memnûn olabileceklerini ve fakat eğer Filistin'de ve Kudüs'te müstakbel bir hükümetle te'sis-i hâkimiyet fîkrinde bulunurlarsa bu teşebbüsun kendilerini büyük tehlikelere sevk edecek ve bu hâl Yahudilerle anâsır-ı saire arasında dâimî bir mücâdele zemînini ihmâr ve tevlîd edebilecektir.

[112] Arhimandrit Vasilakis'in fîkrine nazaran da bu kit'ada Yahudilerin târîhen hakları gayr-ı kâbil-i inkâr ise de ırkan hiçbir hakları yoktur. Çünkü hâl-i hâzırda oradaki ekseriyeti müslümanlar teşkîl ediyor. Bu zâtın uzun bir müddet Filistin'de ikâmeti neticesinde hâsil ettiği tecrübe nazaran Yahudilerin Filistini ihyâ ve i'mâra

muvaffak olamayacaklarını ve fakat onları evvelkinden ziyâde hüsn-i muâmeleye tâbi' bulundurmak ve haklarında teshîlât göstermek imkân dâhilinde imiş.

Bize kalırsa Kudüs'de ve Filistin'de hiçbir zaman bir Yahudi devleti teşekkür edemez. Çünkü yeryüzüne dağılan Yahudiler bulundukları memâlikin âb u hevâsına, tarz-ı maîset ve ictimâiyyâtna alıştıktan mâadâ Yahudilerin âlem-i iktisâdiyâttaki mevkî'leri de buna ilâve edilecek olursa, Fransa'dan, İsviçre'den, Avrupa ve Amerika'nın en güzel ve latîf şehirlerinden kalkıp, maa-âile ve sâmân, Filistin'in veyahut Lut gölünün tuzlu ve çorak sahrâlarına hicret etmeyecekleri ve buna da kalben râzî ve kâil olamayacakları aslen de derîn tedkîkâta ihtiyâci olmayan bir mes'eledir. İkincisi bu diyâr bugün eski an'ane-i târîhiyyesini gâib etmiş ve şekl-i hâzırı oraların kelimenin bütün ma'nâsiyla bir İslâm memleketi olduğunu isbât etmektedir. İki bin seneden beri dünyada yersiz, yurdsuz, şu hükümetle, öbür milletin zîr-i cenâh-ı âtifetlerine sığınan perâkende Yahudilerin –ki nüfusları on bir milyon tahmîn edilmektedir– Filistin'e gelip te'sis-i hâkimiyet ve hükümet etmeleri o kadar kolay bir iş degildir. Esâsen müslümanlar indinde de Kudüs mahâll-i mübâreke-i İslâmiyyedendir. Enbiyâ-yı Beni Îsrâîl hakkında da müslümanların ihtirâmkârâne davranışları ve onları da peygamberân-ı izâmdan addedilmelerine dair Kur'ân-ı azîmî'ş-şânda nice nice emirler vârid olmuştur ki, müslümanlar da o yerleri benimsemekte hakları vardır. Bugün ise târîhî an'anâta istinâd etmek sûretille Paris Konferansı bu gibi mesâili hiçbir zaman halledemez ve bunda muvaffak da olamaz. Hersey hâl-i hazırladıki ahvâli nazar-ı dikkate alarakta nüfus ve ırkî mevcûdiyet ve ekseriyetlere göre hallemek iktizâ eder. Yahudilerle müteaddid Sihyun cem'iyetleri bu husûsta pek çok çalışmışlar, propagandalarda bulunmuşlar ve hatta arâzî ve emlâk satın almak için Suriye'de pek çok çabalamışlar; bu mes'ele uzun müddet Osmanlı Meclis-i Meb'ûsân'ını işgâl etmiş ve büyük kıl ü kâli mûcîb olmuştu. Bunca mesâî ve fedakârlıklara rağmen bugün Kudüs ve Filistin gerek nüfus ve gerek arâzî i'tibâriyla müslüman kalmıştır. Bu mes'elenin pek musâihâne ve umûm Yahudilerin menâfiine tevfîkan halli, oraları müstakîl bir İslâm prensinin idâresine tevdî ile kâbil olur. Ancak prensin riyâset edeceğî mahallî hükümette bir iki Yahudi a'zâ bulundurmak ve orada mukîm bulunan ve müsâferenler berây-ı ziyâret oralara gelecek olan Yahudilere büyük teshîlât irâe etmeye çalışmak lazımdır. Biz bugün emîniz ki şarkta yaşayan Yahudilerin re'yine mûrâcaat olunursa her hâlde bu prensin Âl-i Osman hânedânına mensûb olmasını tercîh ederler; çünkü dünyanın hiçbir tarafında, memâlik-i Osmâniyye'de oldukları kadar Yahudiler saâdet ve

refâh, hürriyet ve hukük elde edememişlerdir. Ve arasında en mütemeddin Avrupa memâlikinde vukû' bulan katlıâmlar bizim bu iddiâmızı belegan mâ-belağ te'yîd eder.

* * *

Arabistan Mes'elesi:

Bugünlerde Paris'de Devlet-i Osmâniyye'nin mukadderâtı hakkında i'tilâf zimâmdârları arasında müzâkerât başlamıştır. Bu müzâkerede Fransa ve İngiltere Hâriciye nâzırları, İtalya başvekili ve başkumandanı ile Suriye'deki harekât-ı askeriyenin İngiliz kumandanı Ceneral Allen-by bulunmuştur.

Tan Gazetesi'nin beyânına bakılırsa şarkta iâde-i sükünu te'mîn için İngiltere, Fransa, İtalya tarafından Cem'iyet-i Akvâm nâmına müvekkel olarak idâreleri deruhde edilecek mahalleri ta'yîn edeceklermiş.

Aynı zamanda mezkûr gazete Araplara İngilizler tarafından biraz ziyâde yüz verilip kuvve-i hayâliyyelerinin okşandığını ve tahdîdât-ı mukteziyyenin îzâhî zahmeti ihbâr olunmaksızın bir takım esâsların i'lân olunduğunu, re'y-i hodlariyla mukadderâtlarını ta'yîn hakkının kendilerini idâreden âciz akvâma kâbil-i tatbîk olamayacağının evvelden söylemesi îcâb ederken, bilakis mezkûr akvâmın Sulh Konferansı'na kabûlleri ve bu sûretle istiklâllerinin zimnen kabûl edilmesi keyfiyetinin biraz tedbîrsizce vukû' bulduğuna dâir beyân-ı mütâlaada bulunmuştur.

Şimdi ise bu hallere nihâyet vermek zamanı gelmiştir zannederiz. Eğer düvel-i müşârun-ileyhim insâf ve mantık düstûrlarına riâyet edecek olurlarsa şarka âid mesâili kolaylıkla halledebileceklerine emîniz. Bu da Devlet-i Osmâniyye'nin akvâm-ı İslâmiyye ve şarkiyye arasında hâiz olduğu i'tibâr ve meveddeti nazar-ı dikkate almaya mütevakkiftir. Gerek Arabistan'da, gerek Filistin'de Devlet-i Osmâniyye'nin birçok hukük-ı kadîme, târîhiyye ve ırkıyyesi bulunduktan mâ-adâ mezkûr mesâilin halli iltilâzâm olunduğu zaman, bu devletin hukük-ı müstakbelesini de nazar-ı ehemmiyete almak îcâb eder zannındayız.

Ümîd etmek isteriz ki bu mesâil-i muğlakayı i'tilâf devletleri kemâl-i adâlet ve insâf ile halletmeye muvaffak olabilsinler ve dünyanın her tarafından seyl-i hurûşân gibi Paris'e koşup gelen ve orayı Babil Kulesi'ne benzeten bazı ifrât-perestlerin yüksekten attıkları mütâlebât ile fesâhat ve belâgat müsâbakalarına aldanmasınlar. Bizim hukukumuzu müdâfaa etmek için şimdilik orada hiçbir kimsemiz bulunmadığı için mütevekkilen alellâh uzaktan olsun hâdisât-ı câriyyeye seyirci vaz'iyetini muhâfaza ediyoruz, tabîî sîra bize gelirse elbette bizim de bir isteyeceğimiz, diyeceğimiz olacaktır.

S[sin]. M. T[te].

Abone Şerâiti
Dâhilî, hârîcî her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nûshası 10 kuruş,
seneliği 52 nûshadır.)

İdârehâne
Bâbiâl Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfîk âsâr
maâlmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmâa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبیل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

وَالله يهدي من يشاء إلى صراط مستقيم

3 Nisan 1919

2 Recep 1337

Perşembe

3 Nisan 1335

Cild: 16 - Aded: 402-3

ESRÂR-I KUR'ÂN

وَإِنْ كُثُرْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأَثْوَرُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُثُرْتُمْ صَادِقُنَّ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوْا وَلَنْ تَفْعَلُوْا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُوْدُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعْدَتْ لِلْكَافِرِينَ¹

Meâl-i Kerîmi

"Kulumuz Muhammed'e indirmiş olduğumuz Kur'an'ın tarafımızdan münzel olduğunda şüpheniz var ise siz de onun sürelerine benzer bir süre meydâna koyunuz ve bu husûsta Allah'dan başka taptığınız ma'bûdlardan yardım isteyiniz. Muhammed'in Kur'an'ı kendiliğinden uydurduğu yolundaki iddiâınızda haklı iseniz bu sûretle isbât-ı müddeâ ediniz bunu yapamazsanız –ki elbette yapamayacaksınız– kâfirler için hazırlanan ve yakacağı şey insanlarla kükürtten ibâret olan cehennem ateşinden korkunuz."

Âyet-i sâbîka sâni'-i hakîmin vücûdunu isbât için, sek ve şüpheyeye aslâ mahal bırakmayacak sûrette müteaddid delâili mutazammın idi. Bu âyet-i kerîme ise Resûl-i aleyhisselâmın takrîri nübûvvetine âiddir.

Küffâr-ı Kureyş risâlet-meâb sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimize karşı pek bî-emân bir tavır ta'kîb ediyorlar, gâh mecnûn olduğunu, gâh getirdiği Kitâb-ı akdesin esâtîr-i evvelînden ibâret bulduğunu söyledikleri gibi vakit vakit de Kur'anı beşerden taallüm ettiğini ileri süruyorlar, daha olmazsa "hayalperest bir şâîr" deyip işin içinden çıkıyorlar idi.

Ancak onların bu müfrit ve mütelevvîn tarz-ı cidâl ve muhâsamaları muvâcehesinde Kur'an-ı Hakîm sâkit kalmıyor. Onlar bahs ettiğimiz envâ'-ı müftereyâtta

birini ileri sürdürdücə derhal meydân-ı tahaddîye atılarak azamet-i câzî karşısında kendilerini ser-nigûn bırakıyor; kendinin bühtân veiftirâ mahsûlü değil, kütüb-i müte-kaddime-i semâviyyenin ahkâmını müeyyid bir bedra-ka-i felâh ve hidâyet, imân edenler için berât-ı fevz ü rahmet olduğunu berâhîn-i beyân ve belâgatini bütün vuzûh ve kat'îyyetiyle mevkî'-i bedâhete vaz' ediyor idi.

Müşrikler Kur'an'ın üslûb-ı beyânının selâsetine, el-fâzının suhûlet ve insicâmina, maânîsinin me'nûsiyetine bakarak bunun karîha-i beşer mahsûlü olduğuna hükm ediyorlar; binâenaleyh temsîl ve tanzîrinden hiçbir zaman âciz kalmayacakları fikir ve kanâatını besliyorlar idi. Cenâb-ı Hak kâfirlerin bu da'vâ-yı iktidâr perdesi altında gizledikleri inkâr-ı vahy ve bi'set emellerini meydâna çi-karmak, aynı zamanda Kur'an'ı tanzîr husûsundaki aczî mutlaklarını sûret-i kat'îyyede isbât ile risâlet-i Muhammediyyeyi red ve inkârda inâd ve isrârlarının sâiki sîrf haseden ibâret olduğunu bütün kâinâta göstermek için kendilerine böyle bir sâha-i tahaddî açtı.

Kur'an diyor ki: Âyât-ı beyyinâtımın taraf-ı Bâri'den münzel olmadığı zan [114] ve zehâbında bulunuyorsanız siz de onları teblîğ eden Muhammed'le muâraza sâ-hasına atılıniz. Ve bunda muvaffak olmak için Allah'tan mâadâ istediginiz kimselerin imdâd ve muâvenetine mürâaat ediniz.

Fakat şundan emîn olunuz ki ne yapsanız te'mîn-i gâlibiyete yol bulamayacaksınız. Taptığınız ma'bûdlarınız, bir takım efkâr-ı bâtilayı nazarlarınızda tezyîn ve tahsîn ederek teşdîd-i dalâletinize hizmet eden yardakçılارınız, zemîn ve zamanı müsâid buldukça küfür ve inâda teşvîk eden şeytanlarınız, hülâsa nâtiķa-ârâ hatîbleriniz, hayâl-âferîn şâîrleriniz bu cidâlgâh-ı muazzamda size bir hak kazandıramayacak, sûrelerimden hiç biriyle hem-

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzih ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzihân bildirilmesi ricâ olunur.

¹ Bakara, 2/23-24.

ayâr addolunabilecek bir bedîa-i kelâmiyye ile te'yîd ve müzâheretinize imkân bulamayacaktır. Çünkü bu, hiçbir mahlûkun dâire-i iktidâri dâhilinde değildir.

Kur'ân-ı Kerîm müteaddid sûrelerde münkirlerini mevki'-i tahaddîye da'vet etmiştir. Ezcümle sûre-i Kasas'taki **قُلْ فَأَتُوا بِكِتَابٍ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ أَهْدِي مِنْهُمَا أَتَيْنَاهُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ** = “İddiânızda haklı iseniz cânib-i ilâhîden bu kitaptan daha ziyâde tarîk-ı hidâyeti gösterir bir kitap getiriniz de ben ona ittibâ' edeyim” Sûre-i İsrâ'daki **قُلْ لَئِنْ أَجْمَعَتِ الْأُنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىْ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنَ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْنَ أَجْمَعَتِ الْأُنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىْ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنَ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْنَ** = “Bu *Kur'ân*'ın nazîrini meydana getirmek üzere ins ve cin bir araya toplansalar, biri birlerine zâhir olsalar maksatlarına muvaffak olamazlar.” Sûre-i Hûd'daki **أَمْ يَقُولُونَ أَفْتَرَيْهُ قُلْ فَأَتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مُّثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ**³ = “Yoksa *Kur'ân* hakkında “Muhammed onu eser-i tasnî” ve iftirâ olarak meydana koydu” mu diyorlar? Onlara cevâben de ki: “Haklı söylüyorsanız, *Kur'ân*'a benzer on tane tasnî” ve iftirâ mahsûlü sûre meydâna koyunuz” ve buna muvaffak olmak için Allah'tan başka kimlerden istimdâd mümkünse ediniz”⁴ (**وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يَفْتَرِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ تَصْدِيقُ الدُّنْيَا يَعْلَمُ بِهِ وَتَفْصِيلُ الْكِتَابِ لَا رَبِّ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ** = “Bu *Kur'ân* Allah'a karşı iftirâ maksadıyla meydâna getirilmiş bir şey değil. Belki kendinden evvel nâzil olmuş bir kitâb-ı semâviyi te'yîd ve tasdîk ve ahkâmını tafsîl eden bir kitaptır. Hiç şüphe yoktur ki o, Rabbülâlem'in tarafından nâzil olmuştur.”

İşte *Kur'ân-ı Hakîm* şu serd ettiğimiz âyât-ı kerîme ile, hicretten evvel ve sonra, gerek kitâbî, gerek ümmî bütün insanları, ister toplu bir sûrette, ister ayrı ayrı, sâha-i tahaddîye da'vet etti, ve bir tavr-ı anîf ile, başlarına vurarak, izzet-i nefislerine dokunarak teklîfini kabûle mecbûr etmek istedi.

Şurası da muhakkaktı ki küffâr-ı Kureys risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellemîn gerek şahsına, gerek neşr ve telkîne me'mûr olduğu dine karşı besledikleri fart-ı adâvet ilcâsiyla onun tarafından vukû' bulacak böyle bir teklîf karşısında âciz mevkîinde kalmamayı son derece arzu ederler idi, böyle olduğu hâlde içlerinden biri çıkışip “O işin eri işte benim” diyerek suver-i *Kur'âniyye*'den ne uzun, ne kısa hiçbirini tanzîre teşebbüş cesâretini gösteremedi. Lisân-ı *Kur'ân* ise mâhiyeten lisân-ı mâder-zâdalarından başka bir şey değildi.

Acaba nûr-ı mübîn-i İslâmî bastırıp boğmak, da'vet-i seniyye-i Muhammediyye'nin sereyân-ı feyzine meydân vermemek husûsunda müfrit bir taassub-ı câhilâne ibrâzından hâlî kalmayan bu adamların da'vet olundukları

¹ Kasas, 28/49.

² İsrâ, 17/88.

³ Hûd, 11/13.

⁴ Yûsuf, 10/37.

sâha-i müsâbakaya girebilmelerine mâni' olan, kendi lerini tanzîr-i *Kur'ân* vâdîsinde ağız açabilmek iktidârin dan mahrûm bırakın sebep ne idi? Şüphe yok ki sebep *Kur'ân*'ın Kâhir-i mutlak tarafından münzîl olması idi. Bu hikmete mebnî idi ki *Kur'ân*, belâgat i'tibâriyle iktidâr-ı beşerin taalluk edemeyeceği bir mertebe-i bâlâ-terînde bulunuyor, üslûbu kelâm-ı Arab'ın esâlibine uymuyor du. Vezin ve âhengiyle şiir-i vezin ve âhengi arasında mücâneset yok idi. Bu evsâf-ı hârikasından başka *Kur'ân* gaybdan haber vermek, hayır idâdına dâhil olan her şeyi emir ve teklîf, şerden ma'dûd olan her hâl ve hasletten nehy ve zecr etmek gibi bir takım mezâyâyi da hâiz idi.

(وَتَمَتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا) fahvâ-yı münîfince mevzûu serâpâ sıdk ve adlden ibâret olan *Kur'ân-ı Hakîm* kizb ve iftirâ şâibelerinden külliyen âzâdedir. Şiirde ise hâl ber-akistir. Ona güzellik veren, bir câzibe ve te'sîr kazandıran şey, hakîkatten uzaklaşması, vâkia münâfi hayâlât ve tasavvurâta cilvegâh olmasıdır.

Filhâika şâir bir kadının tasvîr-i mehâsinine, bir atın, bir silahın, vasfina, medh ü zemme dâir uzun bir kasîde söyler. Bunu tahlîl edersen içinde nâzîminin hüsn-i edâ ve beyânına, vehmi hakîkat şeklinde göstermek husûsundaki iktidârına; gulûv vâdîsindeki muvaffakiyetine, hülâsa icâd-ı hayâl emrinde karîhasının vüs'at ve semâhatine delâlet edecek hâlâtdan başka bir şey bulamazsın. Zaten bir şâirin şiir nazm etmek husûsunda fikir ve hayâlini it'âb etmekten maksadı dinleyenlere kudret-i şîriyyesi teslîm ettirmekten başka bir şey midir?

Şurası da var ki kudret-i şîriyye ve bedâyi'-i hayâliyesiyle zamanında müstesnâ ve en bâlâ bir mevki' ihrâz etmiş olan bir şâirin en parlak ve en güzel âsâr-ı şîriyyesini tedkîk edersek içinde hakîkî bir kıymet-i edebîyyeyi hâiz bulunan ve ehl-i edeb lisânında beytü'l-kasîd (şâher) denilen ancak bir iki beyt bulabilirsin.

Düigerlerine gelince, bunlar safsata ve hezeyândan, hiçbir nükte ve faydayı tazammun etmeyen haşviyâttan ibâret şeylerdir ki vezn-i şîrinin sâmia-nüvâz âheng-i latîfi olmasa kimse ne dinlemek ister, ne de bir kıymet ve ehemmiyet atf eder idi.

Fakat *Kur'ân-ı Kerîm* böyle mi? Arabın lisânına, tasarrufât-ı fikriyyesine, esâlib-i ta'bîr ve beyânına âşinâ olan kimse takdîr ve teslîm eder ki *Kur'ân* [115] yukarıdan aşağı fesâhat ve belâgatin en ulvî ve en i'câzkâr nûmûneleriyle meşhûndur. Tarz-ı ifâde ve beyânını kemâl-i dikkatle teemmûl edersen görürsün ki âyât ve fikarâti sâmiînini vecd-i zevk ve huzûra müstağrak edecek bir rûh-ı ulvî ile meşbû'dur. Bunların vecîz veya mufassal olmalarının tekerrür edip etmemelerinin hiçbir te'sîri yoktur. Ne

⁵ En'âm, 6/117.

mazmûnuna ülfet hâsil edilmekle bekâret-i te'sîrine halel gelir, ne de kesret-i tekrar ile işitene melâl verir.

Mütercimi: Mehmed Şevket

Abdülaçiz Çavuş

HUKÜK-I ÂILE VE USÛL-I MUHÂKEMÂT-I ŞER'İYYE KARÂRNÂMELERİ HAKKINDA

32

110. maddede: "Zevcesini tatlık eden zevc keyfiyeti hâkime beyân etmeye mecbûrdur" denilmiş. Bu, mücerred bir teklîf-i kânûnîdir. Bir da'vâ-yı sahîha vukû' bulmadıkça mutallîkın gidip hâkime haber vermeye şer'an hiçbir mecbûriyeti yoktur. Da'vâ vukû'undan sonra da kâdînîn hilâf-i şer'-i şerîf hûkm edeceğini, yahud kendi mezheb ve i'tikâdında vâki' olmayan bir talâkla kendini ilzâm edeceğini anlayıp da ketm ve inkâr etse ve "Tatlık etmedim" diyerek yemîn eylese muâhiz olmaz.

Tecdîd-i nikâh ile telâfi etmek istediği talâkî ihbâr ve işâa etmek zevc için kûlfet ve meşekkati, zevce ve evlâdi için mazarratı dâî olur. Konu komşu esbâbını tefâhhus ve tahârriye kiyâm ederler. Birçok kıl ü kâle bâis olur. Maksûdun fevt ve hayât-ı âilenin sönüp mahv olmasına sebebiyet verir.

Bâ-husûs her talâk her mezhebe göre sahîh ve vâki' değildir. Ahâlî-i İslâmiyye sâlik oldukları mezâhib-i mu-tebere-i eimmeden istifâde etmek isterler. Kendi mezheb ve kanâatlerince vâki' olmayan bir talâkî nasıl gidip hâkime tescîl ettirebilirler.

Komisyon hiç buralarını düşünmemiştir. Bu maddeyi istinâd ettirecek kıl [ü] kavâlî de bulamamışlar. Avrupa kavânîninden alınmış, Cezâ Kânûnu'na zeyl edilmek istenilen bir madde ile de te'yîd olunarak ihbâr ve tescîl için yalnız on beş gün mühlet ta'yîn ediliyor. İddetin inkîzâsına kadar olsun te'hîrine ruhsat verilmıyor. Teklîf cidden ağır. Hükûmet-i seniyye de bu ciheti nazar-ı iltifâta almış. Neşr olunan bir nizamnâne ile talâk-ı ric'i de bu mühletin inkîzâ-yı iddetten mu'teber tutulmasına müsâade olunmuş. Nikâha rûcû' olunduğu sûrette ihbâra hâcet kalmayacak. Burası güzel. Lakin zevce kabûl ederse esnâ-yı iddette hâl-i nikâha avdet talâk-ı bâinde de olur. Ve ehem ve elzem olan da böyle tecdîd-i akd ile nikâha avdetin esbâbını teshîl ve temhîd eylemektir.

Talâk-ı ric'iiden ziyâde talâk-ı bâyinin tesrî-i tescîli zarar verir.

Bâ-husûs talâk-ı bâyin bâbî muhtelefün-fîh olup mezhebimizde bâyin olan talâklar mezâhib-i sâirede ric'i ad-dolunur. Onlar ne yapacaklar, mezheblerine riâyet olun-

mayacak mı? Elbette nizamnâmenin şu müsâadesinden istifâdeleri lazım gelecek. Bu sûrette Hanefileri mahrûm etmek lâyiğ olur mu? Hanefî mezhebinde bulunduklarından dolayı mühlet verilmeyip cezâlandırılmaları tecvîz olunamaz ya. O zaman işlerinden tebdîl-i mezheb ettiğini iddiâ edenler, mezheb-i âhari taklîd etmiş olanlar da bulunacaktır.

Bu müşkilât hep şu maddenin muvâfîk-ı maslahat olmadığından, esâs-ı sahîha müstenid bulunmadığındandır. Evet, vukûât-ı nüfusun lâyikıyla kayd ve zabti devletce matlûb ve mu'tenâ-bih olan kazâyâdan olmakla münâkehât ve müfârakâtın vaktiyle haber verilmesi lâzım gelir. Avrupa devletlerince de bu husûsun ehem ve elzem-i umûrdan görüldüğü şüphesizdir. Lakin onların kayd u tescîline ihtimâm ettikleri hâdiseler başka, bu maddelerde bahs olunan vekâyi' başkadır. Onların münâkehât ve müfârakâtı bizimkiler gibi değil, mâhiyeten farklıdır. Emr-i ma'nevî olup mahz-ı hill ü hürmete râci' nikâh ve talâk onlarda yoktur. Onların münâkehâti merâsimlerinin icrâsıyla beraber hissen izdivâc eylemek, tevhîd-i maîsetle beraber ikâmet etmektir. Müfârakâtları da vukû' bulursa bil-muhâkeme, yahud bir muâmele-i resmiyye ile beraber hissen ve hakîkaten ayrılmaktır. Kayd u zabtına i'tinâ ettikleri de bu vekâyi'dir.

Yoksa sîrf umûr-ı ma'nevîyyeyi ta'kîb eylemekten, vaktiyle tescîline uğraşmaktan devlet ve hûkûmet için maddî bir fayda hâsil olmaz.

Binâenaleyh bizim için de aranılacak, i'tinâ olunacak cihet evvelce de zîkr olunduğu üzere akd-i nikâhın değil, emr-i zîfâfin; talâkin, yahud inkîzâ-yı iddetin değil, ondan sonra an-muhâkemetin, yahud bit-terâzî tarafeyin yekdiğerinden kat'-ı alâka ile hissen ayrıldıklarının vaktiyle dâire-i âidesine bildirilmesi, vaktiyle kaydın yürütülmesidir. Kânûn ona göre tanzîm olunmalı ve bu misillü tekâlîf ve evâmir-i hûkûmet umûr-ı dîniyyeden olan hill ü hürmet ahkâmına karıştırılmamalı. Sicill-i Nûfûs Kânûnu'na derc olunmalıdır.

Sadreddin

ERBÂB-I FAZL U KEMÂLDEN BİR SUÂL

Hudûs ve Kîdem-i Âlem Mes'elesi - Ne bir zerre halk, ne bir zerre mahv olur nazariyesi

Âlem-i İslâm'da kâinât hakkında beslenen i'tikâdların en kuvvetli ve şümullüsü kendisinin kadîm değil, hâdis olduğunu. Hudûs-i âlemi isbâta muktedir olanlar bunu iktidârları nisbetinde muhtelif delillerle isbâta çalışır; hiç-

bir vakit dâire-i kıdeme yanaşmazlar. Her hangi mezhebe, mesleğe sâlik bulunursa bulunsun şarklı olmayan her âlim mutlakâ ihtiyârî, yahud [116] gayr-ı ihtiyârî esâsât-ı İslâmiyyeye dokunacağından artık bu beynelbeşer bir an'ane hâlini almıştır. Estaîzü billâh¹ (بِرِيدُونَ أَنْ يَطْفُؤُ...) bırakınız ki bu taarruzları bilâhare birer serâb mâhiyetini iktisâb ediyor. Erbâb-ı fen de dâire-i idrâk ve istikâmetlerinden hârîce çıkışalar, yahud bunların sözlerinin kıymeti yalnız fennin içinde görülse saâdet-i beserîye için uğraşmaları cidden daha fazla, daha ciddî tevkîr ile karşılaşabildi. Fakat heyhât! Meşâhîr-i tabîyyûndan Kimyâger Lavazye'nin "Hiçbir zerre yoktan var olmaz. Varken de yok edilemez" nazariyesi ne kadar revâc bulmuş! Evet bu nazariye, yalnız fen sâhasında te'mîn-i revâc etmiş olsa idi o kadar hayretlerle karşılaşmadı. Bu, daha başka sâhalara, hatta din sâhalarına kadar sokuldu. Nihayet bazı zaîfî'l-i tikâd kimselerin akîdelerini sarsacak kadar bile varlık gösterdi.

Âlem hâdis ve bunun hudûsu edille-i mütenevvia ile isbât edilmiş iken bu nazariyeye karşı ne diyeceğiz? Acaba bu nazariye yine garb hükemâsı tarafından ibtâl edilmemiş midir? Cenâb-ı Kahhâr-ı lem-yezel'in Sûre-i Sâffât'da esteâzü billâh² (سُرَءَ إِلَهٌ لَّخَقَ كُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ) Rahmân'da esteâzü billâh³ (كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا⁴) ayât-ı kerîmelerinin meâl-i münîfi vechile bütün zerrât-ı kâinâtın hâlîki her ân, her lahma tecelliyyât-ı ilâhiyye ve kudret-i sübâhâniyyesi âmme-i eşyâdan munkati' olmayıp ademden vücûda getirdiği zât-ı ilâhîsinden mâyadâ bütün avâlim-i kâinât her ân ma'rûz-ı fenâ ve zevâl olmakta, ademe doğru gitmekte olduğunu pek âşikâr bir sûrette i'lân buyurup dururken ve esâs-ı akâidimizi teşkîl eyleyen "Hâlik-ı âlem Cenâb-ı Hakk'tır. Bütün eşyâda müessir-i hakîkî O'dur. Hatta bir insanın şahs-ı âhari darbindan hâsil olan elem ve ecsâmin kırıklığında hâsil olan kırıkkılık Cenâb-ı Hakk'ın halkıyla hâsil, bunu yaratmakta abdin sun'u, dahli yoktur." buyurulmuş iken; evvel ve âhir, zâhir ve bâtin zât-ı ilâhiyyesi iken bu kadar hakîkatler karşısında erbâb-ı fennin zihnine âdetâ bir kat'iyet-i riyâzîyye şeklinde yerleşen Lavazye'nin "Ne bir zerre halk olur, ne bir zerre mahv olur" nazariyesi ne sûretle telakkî edilecek? Bütün eşyânın kıdemine zâhib olanların tedkîkini tervîce medâr olabilecek bu nazariye ne sûretle cerh ve ibtâl edilecek? Ne yolda cevâb verilecek? Bu nazariye funûn-ı müsbete ve kat'iyye ise ulemâ-yı mütekellimîn efendilerimizin hudûs-ı âlemi isbâttaki akvâl-i âliyyeleri kıdem-i âlemi kabûl eyleyen hukemâ-yı sâbıkaya karşı binlerce

¹ Tevbe, 9/32.

² Sâffât, 37/96.

³ Rahmân, 55/29.

⁴ Rahmân, 55/26-29.

reddiyeleri nerede kalıyor? İşte bu yolda hudûs-ı âleme kâil olan umûm ehl-i kelâm ulemâsını redden asr-ı hâzır erbâb-ı fenninden bir zâtın te'lîf-kerdesi olan bir eserinde ki şu sözler ulemâyi düşündürse gerektir. İ'tirâzât-ı mezkûre bu sûretle hülâsa edilebilir:

"Akâidciler muhdesiyet-i âlem bahsinde aldanmışlardır. Hilkat-i tekvîni bunlar anlamayıp garîb bir sûret-i tefsîre kalkışmışlardır. Hilkat-i tekvînden murâd madde-i kuvvetin tebdîl-i şekil ile hâl-i hâzirdaki âlemin şekil-i lâhîkînda terekkübüne vesile olmalıdır. Yoksa bir müddet evvel hiçbir şey yok idi, madde kuvvette bulunmuyordu. Sonra birdenbire oluverdi, demek, en basit kavâid-i akıl ve fenni pâ-mâl etmek demektir. Ezel, ebed, zaman, mekân, vücûd, mevcûd, vücûd-ı kudret, vücûd-ı madde bunlar na-mâ'lûm zümresine dâhildir. Bizim bunlardan tecerrûdle muâdelât-ı akliyyede bulunmaklığımızın imkân-ı ihtiyâlî yoktur. Eski Hindûlar da bizim akâidciler gibi düşünürlermiş. Evet bir vâcibü'l-vücûd var. Mükevvenâti gayr-ı vâcibü'l-vücûd onun müessiri vâcibü'l-vücûd telakkî etmekle mes'ele halledilmez. Nâ-mâ'lûm bir tarîk ile biraz daha öteye ta'lîk edilir. İşte o kadar. Halbuki bu usûl ile nâ-mâ'lûmun yani vâcibü'l-vücûdun sir ve iğlâkını halletmemekle beraber bir de hudûs-ı âlem gibi hiçbir ma'nâ ifâde etmeyen bir kazîyyeyi orta yere koymuşlardır."

Dedikten sonra mu'teriz i'tirâzına devam ediyor; ulemâ-yı mütekellimînin "Âlem cemî" eczâsiyla muhdesdir. Zîrâ a'yân a'râzdan ibârettir." kelâmlarına karşı diyor ki: Sorarım niçin a'yân a'râzdan ibâret olmakla bir şey muhdes oluyor?

Akâidcilere göre mâdem ki kâinât a'yân ve a'râzdan, a'yân dahi cevâhirden ibârettir; o hâlde hâdistir. Buna karşı da i'tirâz ediyor ve diyor ki: Şu ciheti anlayamadım. Ecsâm-ı cevâhir neden hâdis oluyor? Mütekellimînin bazı a'râzin hudûsu müşâhede ile sâbittir. Zîrâ görüyorum ki sükûnu hareket, hareketi sükûn, aydınlığı karanlık, karanlığı aydınlık ta'kîb ediyor. Beyaz siyâha, siyah beyaza münkalib oluyor. Bu inkîlâb ise alâmât-ı hudûs-ı imkândır.

İşte asıl bu noktaya i'tirâzla diyor ki: Mütekellimînin hudûsu böyle isbât etmelerine, bu tarz-ı telakkîye hikmet ve kimya nâmına gülerim, inkîlâb hudûs demek değildir. Hiçbir maddenin, hiçbir kuvvetin akâidcilerin dediği gibi his ile müşâhede olunabilecek sûrette hudûsu yani yoktan var olması görülmüş şeylerden değildir. Kuvvet tekâmûl ve tebeddûl ile bir keyfiyetten diğerine takallüb eder. Madde de böyledir. Diyor.

Yine devam ediyor; mütekellimînin "Hareket-i mevcûde hâdistir. Zîrâ kendine adem tarayân eder. Hersey ki ona adem tarayân eder, hâdistir. Öyle ise hareket-i

mevcûde hâdistir. Ademi mümkün olanın elbette kiğemi mümteni'dir. Zîrâ akdem ademe münâfiğidir.” sözlerine karşı da i'tirâz ediyor: Âlemde hiçbir hareket sonradan mevcûd olmuş değildir. Her hareketi onun müessiri, onu da onun müessiri vücûda getiriyor. Birden bire bilâ-sebeb, bilâ-vesile, bilâ-müessir, bilâ-kuvve-i sâbika ve sâika hareket yoktur, olamaz, mümteni'dir.

İşte mu'terizin hülâsa-i i'tirâzâti bundan ibarettir. Demek ki mu'teriz su kavliyle ibtâl-i teselsül kânûnunu kabûl etmiyor. Demek ilâ gayri'n-nihâye bir teselsülü kabûl ediyor. İstihâleyi, inkilâbı kabûl ediyor. Bütün akâidin can noktalarını kat' ediyor. Yoktan bir şeyin halk olmadığını kabûl edince mahv olmayacağı da kabûl ediyor. Şu kavle göre [117] bütün mâ-sivâ mine'l-kadîm bir istihâle geçirmiş, ilâ-gayri'n-nihâye istihâle geçirecek. Şu kavle nazaran cihânın hâdis olmayıp kadîm olduğunu kabûl etmek adem-i mümteni' demek oluyor. Bu hâlde – hâşâ – ne meâd, ne de bir şey kılıyor. Tabîdir ki, şu bâtil kıyaslar i'tikâd-ı İslâm'a delîl olamaz. Hatta müfessirîn-i kirâmdan Fahreddin-i Râzî hazretleri *Tefsîr-i Kebîr'*inin beşinci cildinde 154'ncü sahifesinde Sûre-i En'âm'da es-teîzü billâh وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلَّ (شَيْءٍ) âyet-i kerîmesi tefsîri makâmında bir çok mebâhis-i mühimme serd ettikten sonra kiğem-i âlemi kabûl edip yağmurların buhârât-ı mâiyyeden husûle gelip eşyânın bi-tabîatihi hâsil olduğunu kabûl eyleyen dehriyyûn-ı tabîyyûnun akvâlini redden Sadreddin-i Cübbâî'den naklen şöyle bir ibâresi görülür.

الْحُجَّةُ الثَّالِثَةُ: مَا ذَكَرَهُ الْجُبَائِيُّ قَالَ: لَوْ كَانَ تَوْلُدُ الْمَطَرِ مِنْ ضَعْدُو الْبَخَارَاتِ، فَالْبَخَارَاتُ دَائِمَةٌ الْإِرْتِفَاعُ مِنِ الْبَخَارِ، فَوَجَبَ أَنْ يَدُومَ هُنَاكَ تَنْزُولُ الْمَطَرِ، وَحَيْثُ لَمْ يَكُنْ الْأَمْرُ كَذَلِكَ، غَلِّمَنَا فَسَادُ قَوْلِهِمْ. قَالَ: فَبَثَتْ بِهِنْدِهِ الْوُجُوهُ، أَنَّهُ لَيْسَ تَوْلُدُ الْمَطَرُ مِنْ بَخَارِ الْأَرْضِ، ثُمَّ قَالَ: وَالْقَوْمُ إِنَّمَا احْتَاجُوا إِلَى هَذَا الْقُولَ، لَا نَهُمْ اغْتَدُوا أَنَّ الْأَجْسَامَ قَدِيمَةُ، وَإِذَا كَانَتْ قَدِيمَةً امْتَنَعَ دُخُولُ الرِّيَادَةِ وَالْقُصُصَانِ فِيهَا، وَجِئْنَاهُ لَا مَعْنَى لِحُدُورِ الْحَوَادِيثِ إِلَّا اِتَّصَافُ تِلْكُ الدَّرَرَاتِ بِصَفَةٍ بَعْدَ أَنْ كَانَتْ مُوْضُوفَةً بِصَفَاتِ أُخْرَى، فَلِهَذَا السَّبَبِ احْتَالُوا فِي تِكْوِينِ كُلِّ شَيْءٍ عَنْ مَادَّةِ مُعَيَّنةٍ، وَأَمَّا أُخْرَى، فَلِهَذَا السَّبَبِ احْتَالُوا فِي تِكْوِينِ كُلِّ شَيْءٍ عَنْ مَادَّةِ مُعَيَّنةٍ، وَأَمَّا الْمُسْلِمُونَ، فَلَمَّا اغْتَدُوا أَنَّ الْأَجْسَامَ مُمَدَّثَةُ، وَأَنَّ حَالَقَ الْعَالَمِ فَاعْلَمُ مُحْتَازٌ قَادِرٌ عَلَى خَلْقِ الْأَجْسَامِ كَيْفَ شَاءَ وَأَرَادَ، فَعَنْدَهُمْ هَذَا لَا حَاجَةٌ إِلَى اسْتِخْرَاجِ هَذِهِ التَّكَلُّفَاتِ، فَبَثَتْ أَنَّ ظَاهِرَ الْقُرْآنِ يَدُلُّ فِي هَذِهِ الْآيَةِ عَلَى أَنَّ الْمَاءَ إِنَّمَا يَنْزَلُ مِنَ السَّمَاءِ، وَلَا دَلِيلٌ عَلَى اِمْتِنَاعِ هَذَا الظَّاهِرِ، فَوَجَبَ الْقُولُ بِحَمْلِهِ عَلَى ظَاهِرِهِ، وَمِمَّا يُؤْكِدُ مَا قُلْنَا: أَنَّ جَمِيعَ الْآيَاتِ نَاطِقَةٌ بِتَنْزُولِ الْمَطَرِ مِنَ السَّمَاءِ. قَالَ تَعَالَى: وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا وَقَالَ: وَيَنْزَلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَيَطْهِرُكُمْ بِهِ وَقَالَ: (وَيَنْزَلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرِّهِ) فَبَثَتْ أَنَّ الْحُقُوقَ، أَنَّهُ تَعَالَى يَنْزَلُ الْمَطَرَ مِنَ السَّمَاءِ بِمَعْنَى أَنَّهُ يَحْلُو هَذِهِ الْأَجْسَامَ فِي السَّمَاءِ. ثُمَّ يَنْزَلُهَا إِلَى السَّخَابِ. ثُمَّ مِنَ السَّخَابِ إِلَى الْأَرْضِ.

İşte surada ayrıca derc-i sütûn kılınan hazret-i müfes-

sirin Cübbâî'den naklen şu ibâre-i vâzîha bütün eşyânın hâdis olup yoktan var olduğunu gösteriyor. Bu kelâmla hem hukemâ-yı sâbika, hem hukemâ-yı hâzirayı red buyuruyor.

Yukarıdan beri arzına mütecâsir olduğum şu beyânât-tan maksadım asr-ı hâzîra karşı bir ilm-i kelâm yazılacak deniliyordu. Esâsen zerrenin adem-i halkı, adem-i mahvi bugün fen erbâbinca bedâhet mertebesinde iken bu mes'ele mahzâ bir i'tikâd mes'elesiyle onlara karşı nasıl halledilecek? Esâs-ı akâidimizdeki hudûs-ı âlem mes'elesi bu zihniyetlere karşı nasıl isbât edilecek? Dikkat buyuruluyor ya. Kimya kânûnunca hudûs yoktur. Hudûs zannedilen eşkâlinin tebeddülündür, diyor. Acaba bu tebeddül sifât-ı eşyânın hudûsu sihhâtine kâfi bir delil teşkil eder mi? İşte bu mesâil-i gâmizanın mukni' bir sûrette ve mu'terizleri ilzâma verilecek cevâba ilk defa bizâasının killeyle aczini i'tirâfla *Sebîlürreşâd* sütunlarında yazıları görünecek şu râkîmu'l-hurûf sâhib-i makâle sabırsızlıkla montazîrdir. Hilkat-i âlem, hudûs-ı kiğem bahsine âid Şehbender-zâde Hilmi Beyefendi merhûmun *Târih-i İslâm* eser-i âlimâne ve hakîmânesinin on beşinci mebhasi tahtında 275-276-277 sahifelerinde pek ma'kûl, pek büyük mebâhis-i mühimme var ise de serlevhamıza pek cevâb teşkil edemez “Ne bir zerre halk olur, ne bir zerre mahv olur” demeleri neye mütevakkiftir? Acaba bu kavle zâhib oluyorlar? Akâidimizdeki hudûs-ı âlem bahsi nerede kalıyor? Bizi deryâ-yı hayrette bırakın bu suâlin fennî, aklî, dînî cevâb-ı bâ-savâbını dîn-i mübîn-i Ahmedîyye'yi dâimâ mu'terizlere karşı müdâfaadan geri durmayan âtesîn kalemlerden zuhûr eden bir makâle-i hakîmâneleriyle dâimâ istifâde ve istifâza etmekte bulduğumuz fuzalâ-yı mütebahhirîn-i dîniyeyimizden âlim-i muhterem Ahmed Naîm Beyefendi, diğer fâzil-i muhterem siyer-i nebevî müellifi İsmail Hakki Beyefendi, diğer muhterem-i fâzilîmiz Dînî Fel-sefi Musâhabeler müellifi Ferid Beyefendi'nin hâdim-i akâid-i İslâmîyye olan şu kelâma karşı gâyet sarîh arîz ve amîk ayrı ayrı makâle-i fâzilâne ve hakîmâneleriyle muhterem *Sebîlürreşâd* sütunlarını tezyîn buyurmalarını sütûra keşide edilen şu makâlemin her bir kelimesi üzerinde madde be-madde cevâb verilmesini ulûm-ı hakîkiyye ve funûn-ı müsbetenin menba'-ı feyz u kemâli olan mübârek dimağlardan istimâa teşne bulunan zevât-ı muhtereme için derece-i nihâyede istirhâm ve cümlesine en hâr samîmî ihtirâmât-ı fâikamî takdîm ile hatm-i kelâm eylerim muhterem efendim.

Bursa:

Mekteb-i Sultânî Akâid-i Dîniyye
ve Siyer-i Nebeviyye Muallimi

Celâleddin

¹ En'âm, 6/99.

[İSLÂMLAŞMAK ESERİ HAKKINDA]¹

* * *

* * *

[118]**Mehmed Âkif**

¹ 100 satır kadar yer tutan makâle Sansür tarafından çıkarılmıştır.
Makale ismi metinde yoktur, kapaktan alınmıştır..

BUGÜNÜN BÜYÜK VAZİFESİ

Her türlü ihtirâsları, nifâkları bırakarak el birliğiyle bir çâre-i necât aramak îcâb ettiği şu karanlık günlerde bile, vâ-esefâ ki, sönmez bir kin ve gayz ile hâlâ didişmekte devam edip duruyoruz

[119] Bütün mevcûdiyetimize hâkim olan sefîl ihtirâslar, hod-perestlik hislerimizi o kadar inkişâf ettirmiş ki, ne bugünkü felâketi, ne de yarınki vaz'iyeti düşünmek hatırlımızdan bile geçmiyor. Sanki bu bedbaht mülkte herkesin ma'bûdu, kendi şahsı, gâye-i âmâli de münhasıran kendinin saâdetidir.

Düşünülmüyor ki, bir ferd mensûb olduğu hey'etin bütün efrâdı mes'ûd olduğu zaman bahtiyâr olur. Düşünülmüyor ki hod-perestlik, hiçbir zaman, hakîki bir insan için bir gâye olamaz.

Vatan firâş-ı ihtizâra düşmüş, kitle-i millet maddî ma'nevî sefâlete yuvarlanmış olduğu bir hengâme-i idbârda, dînen vicdânен, hamîyyeten her ferde teveccûh eden mukaddes vazîfe, kâdir olduğu şekil ve sûrette, felâket-i hâziranın izâlesiyle, yarın için ümîd-bahş ve emîn bir istikbâl tehyie etmeye çalışmaktadır. Bu öyle bir vazîfedir ki, ihmâli pek müdhiş âkîbetler ihmâr edebilir. Bugün yalnız şahıslarını düşünen, kendi saâdetlerinin te'mînini her şeyin fevkinde gören dalâlet-zedeler de o âkîbetten kurtulamazlar.

Milleti sürükleyecek seylâbe-i belâdan, ne vaz'iyette bulunursa bulunsunlar; fertler için de halâs-yâb olmak ihtimâli yoktur. Târîh, bize bu husûsta ne kadar ibret-bahş safhalar arz ediyor: Muazzam Endülüs sultanatı sarsılarken, yalnız şahıslarını düşünen, yalnız, ihtiraslarını tatmîne çalışan bedbahtarlar da o sultanatın enkâz-ı târumârı altında mahv olup gitmediler mi?

Bir millet efrâdı arasında hodgâmlıq, diğer-gâmlığa galebe etmişse, o milletin mukadderâtı o kadar emîn degildir. Tesâdüm-i ihtirâsâttan çıkacak şerâre, maâzallâh; hânümân-sûz yangınlar ikâ' edebilir. Esasen hod-gâmlıq, ancak başkalarının zararına tatmîn edilebileceğinden, bunun umûmî bir şekil alması, şüphe yok ki, cem'iyetin bütün ravâbit-i âhengini kırar geçirir, o vakit müttehid bir millet yerine, her an dağılmaya, parçalanmaya müheyâyâ, mütenâfir efrâddan müteşekkil bir kalabalık kâim olur ki, bunun için hakk-ı bekâ olamayacağı pek tabîidir.

Lâ-yuad eczâ-yı ferdîyye ve zerrelerden müteşekkil olan ecsâm-ı sulbedeki rasânet, aralarındaki kuvve-i câzibenin gâlib olması neticesi olduğu gibi, bir hey'et-i ictimâiyyenin, bir milletin metânet ve rasâneti de tamamıyla buna müşabihtir.

Efrâd arasından münâferet kalkar, yerine muhab-

bet-i mütekâbile kâim olur, hülâsa diğer-gâmlık galebe ederse, o millet her nevi' sadmelere karşı mevcûdiyetini muhâfaza eder ve yaşıar. Aksi hâlde ise, infisâh eder, mahv olup gider.

Çünkü millet, duyguları müttehid, efrâd-ı mütesânideden mürekkeb bir hey'et-i beşeriyyedir. Müşterek duygu ve tesânûd ne kadar kuvvetli olursa; o millet de, hâricî dâhilî sadmelere karşı o kadar metânetle göğüs gerebilir. Duygularda ittihâd olmaz, lüzûmu kat'î olan tesânûd-i ferdîyye bulunmazsa; millet yok demektir. Böyle bir hey'et, millet nâmına değil, aşiret ismine bile layık değildir. Çünkü beşerî cem'iyetlerin en ibtidâî şekillerinde bile kuvvetli bir duygu ittihâdi, sıkı bir cemâat tesânûdü bulunduğu görülüyor.

Demek ki hâl-i vahşette bulunan beşerî cemâatler bile, bekâ-yı mevcûdiyetleri için lâzım olan en ibtidâî hislerle mücehhez bulunuyorlar. Bu ihtisâsin zevâli, ancak inkirâz ve infisâha mahkûm cem'iyetlerde görülebilir. Bunun içindir ki, bedbaht memleketimizi, kavânîn-i ictimâiyye nazariyla tedkîk eden mütefekkir dimâqların lerze-dâr-ı haşyet olmamaları kâbil değildir.

İslâmiyet; akîde ve a'mâl birliğiyle ümmetinin bu ittihâd ve tesânûdunu te'mîn etmiş, ^(انَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْرَوْهُ ...) fermâniyla, yekpâre bir millet vûcûda getirmiştir, efsûs ki, gird-bâd-ı a'sâr ile en necîb ihtisâslar gibi, bu vahdet ve tesânûd fikri de yosunlandı. Bütün maddiyât ve ma'nevîyatımızı esâsından rahnedâr eden şu dört senenin devre-i cidâli, ahlâk-ı umûmiyyeye indirdiği darbelerle de bütün mukaddesâtı yıktı. Zaten bizi kemirmekte olan ihtirâsât, menfaat-perestlik, hod-gâmlıq gibi menfûr hisler, bütün bütün feverân etti. Bünyâd-ı mevcûdiyyetimizde korkulu gedikler açıldı!....

Bugün bir sürü efrâd yiğini halinde bulunan halk, bir millet mevkiine i'tilâ edemezse, mukadder ve muhakkak olan âkîbete intizâr pek tabîidir. Demek ki bugünü kurtarmak, yarını da te'mîn edebilmek için, en mübrem vazîfe, korkunç senelerin teressübâti olan seyyiâti izâleye çalışmak, efrâd-ı milleti tenvîr ve irşâd ederek bir kitle-i rasîne hâline getirmek, hülâsa halkın rûhânî, cismânî tasâffî ve inkişâfi esbâbını ihmâr eylemektir.

Harb senelerinin intâc ettiği zararlar arasında en müdhişi, memleketin ahlâkına indirilmiş olan darbelerdir. Maddî zararlar telâfi edilebilir. Fakat, milletin ma'nevîyatını yükseltmek pek medîd mesâî; daha doğru bir ta'bîr ile; peyâm-berâne bir azim ve îmâna mütevakkiftir.

En son istinâd-gâhımız olan Anadolu'daki maddî ma'nevî sefâlete dâir alınan haberler, her sâhib-i iz'âna kanlı yaşlar döktürecek kadar fecî görülmeye. Şimdiye kadar yalnız canıyla, maliyla isrâfât menbâi addedil-

¹ Hucurât, 49/10.

miş olan Anadolu, son dört senede mütemâdiyen yanın felâket bârâni altında büsbütün yıpranmış, çökmüş, ma'nen maddeten çürümüştür.

Eğer yaşamak istiyorsak, en evvel düşüneceğimiz, Anadolu ve Anadolu halkı olmalıdır. Maddiyât ve ma'nevîyatı sarsılan, hayatından bezgin ve nevmîd bir hâle gelen, hayatı, dini, ahlâkı her şeyi ihmâl edilmiş olan bu halk yaşayabilmek için bir nefha-i hayatı-bahşa muhtaçtır. [120] Bu ciyâdeti ona, ancak yine onun evlâdî te'mîn edebilir.

Tatbîki aslâ düşünülmeyen parlak ve câzibe-dâr firka programlarıyla bu dert tedâvî edilemez. Programların câzibe-i iğfâl-kâri arkasında ne sefil ihtirâslar gizlendiği on senelik devri-i herc ü merci de bütün çiplaklığı ile meydana çıkmış olmadı mı?

Şimdiden düşünmeliyiz ki, sulh neticesinde elimizde kalacak aksâm-ı vatan, bir yiğin enkaz, efrâd-ı millet de canlı cenazelerden başka bir şey değildir. Arzî, mâlî, hayatı bütün zâyiâtımıza rağmen, yine hâricî ihtirâslardan kurtulmuş değiliz. İçimizde bu canlı cenâzeleri emen tufeyliyât, faâliyetlerine; bu def'a daha büyük bir germî ile; yine devam edeceklerdir. Her köyde câhil müslümanlara raki satan bir veya birkaç meyhâne, bedbahtların peder-mânde arâzîlerine, tarlalarına, bağ ve bahçelerine göz diken sürü sürü murâbahacılar, yine eksik olmayacağından.

Belki bizim ihmâl ve teseyyübümüzden, münevver dediğimiz sınıfın şahsî didişmelerinden fırsat bularak, faâliyetlerini daha ileri götürecek, doymaz sülükler gibi o bîcârelerin bakıyye-i zindegîlerini de söndürecek, bitireceklerdir!.. Günün birinde sermestî-i ihtirâsâttan ayıldığımız zaman, karşımızda ahlâkını, dînini, benliğini, emvâl ve emlâkını gâib etmiş, bütün menâbi'-i hayatıyyesi kurumuş, yiğin yiğin naaşlardan başka bir şey göremeyeceğiz!...

Biliyoruz ki, Anadolu halkın ekseriyet-i azîmesi, cehâlet ve sefâletin mahkûmu, bir kısmı da; bunlara munzam olarak; bir de Kızılbaşlık gibi bir mikrobun kültürü olmuştur.

Dînî, dünyevî rehberlerden mahrûm olan ve bu hâlde bulunan bir kitlenin nasıl bir uçuruma sürükleneceğini bilmem ki söylemeye lüzum var mıdır? Bugün köylerimizin kîsm-ı külli'sinde ferâiz-i dîniyyeyi ta'lîm edecek, hatta cenâzeleri merâsim-i dîniyye dâiresinde defin ve son vazife-i telkini ifâ edecek bir imâm bile kalmamıştır. Yalnız vergi tahsîli, angarya tahmîli için hatırlanan bu mensî sefâlet-gedelerde mektep nâmına hiçbir şey açılmamış, nasilsa açılmış olanlar varsa, şimdi o da kapanmıştır.

Bîcâre köylülerin fitrî ve irsî ma'nevîyatları sarsılmış, mukaddesâtları bile kalplerinden silinmeye başlanmıştır.

Müslüman olduklarına isimlerinden mâadâ, hiçbir nişâneleri bulunmayan ne kadar bedbahtlar görüyoruz.

Maddiyet cihetine gelince, o da aynı hâlde bulunuyor. Sârî hastalıkların mücib oldukları telefât, dört senelik harbde tanrılarına kavuşanlara nisbetle, müdhîs rakamlara bâliğ oluyor. Sıtma, bizim için unutulmuş olan köylerin ezeli âfetidir. Dedelerimizin ismini bile duymadıkları frengi, en ücrâ köylerdeki ma'sûmları bile kemiriyor, çürüttüyor. Çocuklar cehâletten, bakımsızlıktan, muttasıl ölüyor, ölüyorlar!..

Bugün için, yarın için yegâne istinâd-gâh olan nüfûs, günden güne tenâkus ediyor. Ahlaksızlığın taammümü, izdivâc arzularını kurutuyor. Talâk alabildiğine taam-müm ediyor!..

Meşhûr ictimâiyyûndan Edmond de Molen, bir eserinde bu kadar felaket ve hükümler karşısında devletimin bakâsını muhayyiru'l-ukûl görüyor, buna ictimâi sebebleri arıyor. Nihâyet, hiçbir milletin tahammûl edemeceği muhâcemât muvâcehesinde yine pâydâr kalmanızın sebebini, âile teşkilâtımızdaki metânette buluyor. Edmond de Molen'in tedâkîkât istintâcında yanlışlığı şüphesizdir.

Şimdiye kadar bizi inhidâm ve inkirâzdan kurtaran, âile teşkilâtımız ve o teşkilâta istinâd eden sarsılmaz tesânûd ve ittihâdımız idî. Heyhât ki, bir vakitten beri bu teşkilâtın bağları da koptu, âileler yıkılmaya başladı, teşkil-i âile fikri sukût-i ahlâk muvâcehesinde; kuvvetini her gün bir miktar daha gâib edip gidiyor!..

Dîniyle, îmâniyla, millî mefkûreleriyle bu vatana merbût olan her ferd-i müdrike, kanâatımızce bugün pek büyük mes'ûliyetler, pek mukaddes vazîfeler teveccûh etmektedir. Bu vazîfeleri müdrik olan, kalbinin bu fecîalar karşısında sizlüğünü hisseden vatanperverler, hemen bu yaraların tedâvîsine şîtab etmezlerse, yarın etmek isteseler bile pek geç kalmış olacaklardır.

Fikrimizce memlekette ki ictimâî, dînî, ahlâkî, sıhhî ve iktisâdî buhranların önüne geçebilecek, kanayan yaraları tedâvî edecek, millete nurlu ve ümîdli bir istikbâl hazırlayacak ancak işşâd hey'etleridir.

Merkezi, Dârulhilâfe olmak üzere, teşekkül edecek böyle bir hey'et, eğer lâ-yetezelzel bir azim ve îmânla çâlışırsa, hiçbir kuvvetin muvaffak olamayacağı hârikaları gösterebilir. Biz buna emîniz. Elverir ki, hey'ete girenler hâfi ihtirâslar peşinde koşanlar değil, millet ve memleket aşkıyla çırınanlar, yanalar olsun!

Yine emîniz ki böyle bir hey'etin mesâîsine yardım edecek îmânlı erbâb-ı servet, memleketimizde, zannedildiği gibi, mefkûd degildir.

İTTİHÂD-I MİLLÎ

Son senelerde, bilhassa son günlerde bilâ-inkitâ' tekrar ede ede lüzümunu idrâk ettiğimiz hâlde nasıl tâhakkuk ettirileceğini bilmemişimizden bir türlü meydana koyamadığımız “İttihâd-i Millî” mes’ele-i muazzamasıyla her adımda karşılaşmakta olduğumuzdan bu mes’elenin bir an evvel halline gayret edilmesi iktizâ etmektedir. Biz zannediyoruz ki ittihâd-i millîyi te’mîn edecek vâsita firkalar teşkilidir. Memlekette ne kadar çok firma [121] bulunursa ittihâd-i millînin o nisbetté hüsn-i temsîl edilebileceğine, binâenaleyh birkaç kişi birkaç taraftarıyla beraber biraraya toplanarak kendilerine bir ünvan takınca ve bir program i'lân edince bir firmanın teşekkürül etmiş olduğuna zâhib oluyoruz. Halbuki böyle bir cem’iyet bir firma değildir. Birkaç şahsın ittifâk-ı ârâsiyla meydana gelen bir şirket-i fikriyye milleti temsîl edebilmek iktidârını hiçbir vakit hâiz olamaz. O ancak kendisini teşkil eden a’zayı temsîl edebilir. Firkalar, ihtiyâcât-ı millîyeyenin tevlîd ettiği müesseselerdir. Ancak bu müesseseler milleti temsîl edebilir. Bu müesseselerde hükümrân olan, rûh-ı millîdir. Rûh-ı millînin ihtiyâcâtını tatmîn eden mebâdîdir. Eşhâsin nüfûzu, eşhâsin tahakküm-i kâhirânesi bu müesseselerde hüküm süremez. Orada eşhâs, hâkim değil, o müesseseleri ibdâ’ eden mebde’lerin hâdimidir.

Bu nokta-i nazardan muhâkeme olununca memlekетimizde daha henüz böyle bir müessesenin, böyle bir firmanın doğmadığına kanâat hâsil olur. Şimdiye kadar te’sîs olunan firkalardan hiçbirini ihtiyâcât-ı millîyeyen tevlîd etmedi. Şimdiye kadar te’sîs olunan firkalardan her biri bizim mebâdîimize ecnebi, bizim için gayr-ı tabîî ve muzır mebâdîye hizmet ediyordu. Binâenaleyh bunların birisi olsun teessüs etmedi. Hepsi te’sîs olundu. Ve hiçbir muvaffakiyet ihrâz edemedi, çünkü kuvvetini rûh-ı millîden değil, eşhâsin nüfûzundan ahz ediyordu. Bu müessesâtın vazîfesi ihtiyâcât-ı millîyeyenin tatmîni değil, her-çi bâd-âbâd icrâât-ı keyfiyyeyi tervîc etmekti. Binâenaleyh eşhâsin nüfûzu yıkıldıkça o müesseseler de devriliyordu, millet bu müesseselerden istifâde edeceğini hep zarar görüyordu. Bundan dolaydır ki memlekетimizin firma hayatında ağrabü'l-garâibe tesâdûf olunuyordu. Meselâ memlekетin selâmetini ancak İslâmlaşmakta olduğu kanâatinde bulunan bir şahs ile müessesât-ı İslâmiyyeyi yıkarak, onların yerine müessesât-ı garbiyyeyi ikâme ederek memlekетi garblilaştırmakla sâhil-i selâmete erişileceği kanâatinde bulunan şahs-ı diğer aynı firkaya mensûb bulunuyor. Bu iki zid kanâat bir arada yaşıyordu. Her iki kanâatin sahteliğine, ve bu iki ziddi yaşatan müessesenin zayıflığına bundan daha kuvvetli bir delil olmaz. Böyle bir müessesese mües-

sislerinin nüfûzu devam ettikçe, tarafdarâının menâfi’-i hasîse-i şâhsîyyesini tatmîn ettikçe ber-hayât olur. Aksi takdîrde o müessesese bir an yaşayamaz. Kendini yâkar, gider nitekim öyle oldu. Binâenaleyh mutezâd kanâatleri menâfi’-i şâhsîyye ile te’lîf etmekle bir firmanın teessüs edeceğini, hele bu firmanın milleti temsîl, ittihâd-i millîyi te’mîn edeceğini iddiâ etmek kadar gülünç ve yalan bir şey olmaz. O hâlde memlekетimizde henüz bir firma teessüs etmemiştir, demekle hakîkati söylemiş oluyoruz. Bunda zerre kadar bir şüphe yok.

Öyle ise ittihâd-i millîyi nasıl te’mîn edeceğiz?..

Târîhimizin asr-ı ahîrine mürâaat olunduğu takdîrde ittihâd-i millîyi ihlâl eden esbâb ve hâdisât tavazzuh eder. Târîhimizin asr-ı ahîri bizim asr-ı İslâhâtimiz, yani garb devletlerinin tazyîki ile şerîatın hâkimiyetini kaldırarak kânûnun hâkimiyetini te’sîse, müessesât-ı şerîati yıkarak müessesât-ı garbiyyeyi ikâmeye çalıştığımız za-mandır. Tabîî, garb devletlerinin tazyîki nazar-ı i’tibâra alınacak bir şeydir. Bilhassa zamân-ı za’fımızda bu tazyîki netâyic-i vahîmesini takdîr etmemek kâbil değildir. Fakat bu tazyîkin tes’sîrini ileri sürerek memlekette şerîat hedmine doğru mu gitmek lazımdı? Şerîatın hedmiyle memlekëtin ne gâib edeceğini takdîr etmek, ve bunu takdîr edebilmek için şerîat-ı İslâmiyyeyen hayatımıza ne derece hulûl etmiş olduğunu, onun hedmiyle hayatımı-zın ne derece müteessir olacağını düşünmek lâzım gelirdi. Bunlar layıkıyla düşünülünce şerîat-ı İslâmiyyeyen hedmine doğru gitmenin hayatı-ı millîyeyeye îrâs edeceğî felâketler anlaşılır ve binâenaleyh garb medeniyetinden ne gibi istifâdeler te’mîn etmek iktizâ ettiği tavazzuh ederdi. Halbuki garb-perestler bu ciheti kâmilen ihmâl ederek selâmet-i memlekëti şerîatın hedminde görmüş ve faâliyetlerine germî vermişlerdi.

Bu faâliyet-i meş’ûmenin ilk eser-i tahrîbi ittihâd-i millîyi yıkmakta tezâhür etti. Milletin rehberleri, münevverleri ikiye ayrılmıştı. Bir kısmı dindar idi. Şerîati ve şerîatın müessesâtını yıkmakla memlekëtin harâb ola-cağını, binâenaleyh hâl-i inhitâttâ bulunan müessesât-ı İslâmiyyeyi İslâh ile ihyâsını iltizâm ediyordu. İkinci kısım dinsiz idi, müessesât-ı İslâmiyyeyen hedmiyle garb medeniyetinin aynen taklîdine taraftar idi.

Millet birinci kısımın fikrine mütemâyil idi. Mebâdî-i İslâmiyyeyen tevlîd ettiği müessesâta sâdîk idi. İkinci kısımın ef’âline i’timâd etmiyordu. Bâ-husûs düvel-i garbiyyeyenin ma’rûz-ı tazyîki olan ikinci kısımın, bu tazyîki tehîvîn edecek İslâhât ve icrââtın memlekette adâleti ta’mîm ile esbâb-ı refâhiyeti temhîd ve emniyet-i umûmiyyeyi te’mînden ibâret olduğu hâlde bunları ihmâl ile memlekëti garblilaştırmaya, müessesât-ı İslâmiyyeyi yıkma-teşebbüs etmesi milleti pek haklı olarak şüpheye düşü-

rüyordu. Maamâfih memleketin selâmetini müslüman kalmakta ve dâimâ İslamlAŞmakta gören birinci sınıf, müessesât-ı İslâmiyyeyi hâl-i inhitâttan kurtaracak vesâili derpîs ile hayatı-ı milliyeyemizi te'mîn için garb medeni-yetinden ne gibi iktibâsatta bulunmaya mecbûr olduğu-muzu takdîr ederek o cereyân-ı muzirra karşı durabilmek iktidârını ibrâz edemediğinden garblilaşmak cereyânı memleketin ser-i kâr-ı siyâsetinde yaşadı. Ve hakikî, faâl bir muhâlefete ma'rûz kalmadı. Bundan dolaydır ki bu cereyânın tahrîbâtı bu dereceye vardı. Memleketi zerre kadar ıslâh edemediği bir taraf, îkâ' ettiği hasârât nâ-kâbil-i telâfi bir râddeye vâsil oldu. Bununla beraber hâlâ bir hareket-i İslâmiyyenin teessüsüne şâhid olmadık.

Bunun en mühim sebebi bu garb-perest zümrenin her hâlse [122] mühim ve hakikî bir kuvvet-i İslâmiyyenin muârazasına ma'rûz kalarak yıkılacağından emîn olduğu için dâimâ kuvve-i kâhireye ilticâya lüzum gör-mesi, memleketi idâre-i örfiyye altında yaşatmaya, muârizalarını iskât etmeye tevessül etmesidir. Çünkü garblilaşmak cereyânı mense-i i'tibâriyla nasıl bir tâzyîk-ı ecnebî mahsûlü ve binâenaleyh gayr-ı tabî ise hayatını da sîrf gayr-ı tabî ahvâle medyûndur. Ahvâl-i gayr-ı tabîyyenin er geç nihâyete ermlesi muhakkak olmakla bu garblilaşmak cereyânının da bir sadme-i İslâm ile nâ-bedîd olma-sı muhakkaktı.

Fakat maalesef bu cereyân-ı gayr-ı tabî, sadme-i İslâm ile yıkılacağına sadme-i hâdisât ile yıkıldı. Ve zavallı memleket bu sadmeden o kadar fecî' teessürâta, o kadar müdhîs zâyiâta uğradı ki telâfisi hemen hemen imkân-sızdır. Bu sadme-i hâdisâtâ rağmen bu cereyân-ı gayr-ı tabînin yine, velev ki sekerât-ı mevt hâlinde, bir zaman daha yaşaması muhtemel değil, mukarrerdir. Çünkü daha henüz milletin bu cereyâna muâriz olan müesse-se-i İslâmiyyesi teessüs etmedi, daha henüz o kuvvet-i muazzama teşekkül etmemiştir. Maamâfih bu kuvvet, garblilaşmak cereyânının tâzyîkinden âzâde kalmış, mevâni'-i teessüsü hemen hemen ortadan kalkmış demektir. O hâlse milletin bu ihtiyâc-ı muazzamını tatmîne gayret etmek bu ihtiyâci hissedelerlerin, bu mebdee îmân edenlerin bir vazifesidir. Bu vazife-i milliyeyi ifâya azmetmek, ifâsına çalışmak mevcûdiyet-i millîye ve hayatı-ı İslâmiyye nâmine yapılacak en büyük hizmettir. Bir asırdan beri milleti müteferrik ve perîşân yaştan; kuvâ-yı milliyenin bilâ-pervâ sû'-i isti'mâline meydan veren; ihmâr ettiği her felâkete milletin hayatı kurbân eden; bu günde vaz'iyet-i müdhîseyi bu derece zelîl, bu derece tahammûl-sûz bir hâle îsâl eden; ittihâd-ı millînin te'mîni nâmine asıldan akım bir takım müessesât-ı vâhiyenin milletin zararına mütemâdiyen te'sisine bâdî olan sebeb-i hakikî bu kuvvet-i İslâmiyyenin milletin ih-

tiyâcâtına göre pek tabî bir sûrette teşekkül edebilmesi için erbâb-ı kanâat ve îmânın vazîfelerini ifâ uğurunda icâb eden her fedâkârlıktan çekinmeleridir, hele bilhassa bu gün bu vazîfe-i muazzamayı ifâda kusûr etmek millete pek bahâliya mâl olacaktır. Çünkü ittihâd-ı millîyi hakkıyla te'mîn edecek ve hakkıyla temsîl eyleyecek ancak bu kuvvet-i İslâmiyye olduğu gibi milleti sırat-ı müstakîme ircâ' edecek yegâne kuvvet de odur. Bu vazife-i muazzamayı ihmâl etmek milletin perîşânlığını, sefâletine râzi olmakla birdir. Binâenaleyh mevâni'-i teessüsün zevâlin-den bil-istifâde bu kuvvet-i münciyyenin toplanmasına sa'y etmek, fedâkârâne sa'y etmek zamanı çoktan hulûl etmiştir. Bu mebdee îmân edenler bu fırsatı fâvt etmelidirler. Nitekim bir kere bu kuvvet-i İslâmiyye teessüs edince bu muharrib cereyân yavaş yavaş ma'kûl ve tabî bir şekil iktisâb edecek, ittihâd-ı millî en mükemmel sûrette temsîl olunacaktır.

Fakat ittihâd-ı millîye doğru atılacak en mühim, en esaslı, en büyük hatve; bu gayr-ı tabî cereyânın tahrîbâtına bir hâtime çekecek; milleti hak yoluna iâde edecek; kuvâ-yı milliyeyi sû'-i isti'mâl pençesinden, İslâm medeniyetini mahkûmîyetten, İslâm müessesâtını izmihâlden kurtaracak olan mebâdî'-i İslâmiyyenin te'mîn-i inkişâfi uğurunda atılacak azimkâr, metnî hatvedir. Bu hatveyi atmak için lazım olan kuvvet rûh-ı millette pâyi-dârdır. Erbâb-ı kanâat ve îmân meydâna çıkarsa bu kuvvetin büyülüyü tezâhür edecek ve millet bu buhrân-ı ifâtirâkdan kurtulmaya başladığını hissedecektir ki ittihâd-ı millînin ancak bu sûretle kâbil-i tahakkuk olduğuna biz kâniiz.

Ömer Rıza

HAKİKAT-BİN OLALIM

Doğrusunu söylemek lazımsa bizim şimdîye kadar ma'rûz kaldığımız, ba'demâ da ma'rûz kalacağımız müşkilât ve mezâlim yekdiğerimizi lâyâkiyla anlayamadığımızdan ve anlamak istemediğimizden; nokta-i ittihâd ve ittifâka bilerek, bilmeyerek iltifât etmedigimizden ileri gelmiştir.

Evvela millet hükûmetinden, hükûmet milletten, âmir me'mûrdan, me'mûr âmirden, ahâlî kânûndan, kânûn ahâlîden, millet fîrkâldan, fîrkâlar milletten, liberaller muhafazakârlardan, muhâfazakârlar liberallerden; müslümanlar akâyidden ilâ âhirihi... bî-haberdir.

Hakikat ne kadar acı olursa olsun o derece doğrudur. Safvet-i kalble i'tirâf edelim ki biz nokta-i ittifâk ve hakiketten pek uzaklara düştük. Bizim hâlimizi gören yâr u ağyâr bizde kâbiliyetin mefkûdiyetine hüküm ile, istik-

lâlimizi takyîde lüzum görüyorlar, kalbinde zerre kadar îmân ve insâf olan bir kavmin bundan müteessir ve mütelehhif olmaması kâbil değildir. Bilmem ki bu dîn-i âlînin hangi evâmiri, Kitâbullâh'ın hangi sahife veya satırı bize nokta-i hakîkat ve ittihâdî ta'rîf etmiyor?

Bir def'a millet kendisinin zübdesi olan hükûmetten beklediği irşâd ve delâleti –tûl müddet intizârdan sonra- göremediğinden hükûmeti i'mâr ve İslâha bî-gâne, cem'i matlûbe sââ bir müllezim telakkî etmekte; hükûmet de milleti istî'dâd ve kâbiliyetten mahrûm, meşâkk u mezâhim-i gûnâ gûna mütehammil, maamâfih def'-i ihtiyâca kâfil bir medyûn gibi addetmekte olduğundan, millet cehâlet ve sefâlete, hükûmet de kuvvet ve kudretten mahrûmiyete mahkûm oluyor. Halbuki şerîat ile tevhîd bize eczâ ve eşyâda –tebyîn-i hakîkat için- üç şeyi taharrî etmeyi, ilm-i hakîkat de bu üçü nefs-i vâhidde cem' ve tevhîd rü'yetiyle zevk-yâb olmayı emr ediyor.

O hâlde hükûmet ve milletin tevhîdinde nokta-i hakîkat esâsât-ı dîniyyeye riâyetye mevcûddur. Mâdem ki bu dînimiz terakkî ve temeddünü¹ [123] ﴿وَالْحَسَانُ بِالْعُدْلِ﴾ âyet-i celîlesiyle adâlet ve ihsâna riâyet, münker ve bağıyden ictinâb kaydıyla meşrût kılıyor; o hâlde dîn-i Ahmedî ile mütedeyyin, ahkâm-ı dîniyye ile âmil olduğumuz takdîrde efâlimizde ittihâd ve ittifâk müyesser, aksi halinde de iftirâk ve inkirâzin mukarrer olduğuna îmân etmemiz lazımdır. O hâlde milletin kusûru ahlâk ve âdâb-ı İslâmiyyeyi terk ve ihmâlde inâd ve ısrârı, hükûmetin kusûru da ahkâm-ı ilâhiyyeyi ta'kîb ve tatbîkde tereddüd ve lâ-kaydîsidir. Milletle hükûmet arasında ittihâd-ı hakîki matlûb ise hükûmet ve milletin anlaşması, hükûmetin kâffe-i harekât ve efâlinde ahkâm-ı şerîati esas ittihâz etmesi, milletin de tatbîk olunacak kavânîn-i meşrûaya mutî' ve münkâd olması hakîkati tecellî eder.

Sâniyen me'mûrun âmirden, âmirin me'mûrdan bî-haber olması. Doğrudan doğruya ahâlî ile hâl-i temâsta bulunacak, emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkerle muvazzaf, kavânîn-i intizâm ve idâreyi tatbîk ile mükellef bulunan me'mûrların hîn-i intihâbında taharrîsi lâbüd olan hasâil-i selâseden en mühimmi olan ahlâk –ki Müslümanlık'ta ahlâk dînin lâzım-ı gayr-ı mufârikidir– sâniyen iktidâr, sâlisen hüsni idârede kâbiliyet nazarı dikkate alınmaksızın hatıra gönüle riâyetye etmek, eviddâ ve akrabâ kayırmak sûretyile sû'i isti'mâle uğratılmaktadır. Bu sûretle mansûb me'mûrlar, ekseriya müteneffizânın âlet-i şerri oluyor, menfaat-i zâtiyyesini düşünmekten başka bir işe yaramıyor. Nokta-i adâletten inhirâf ve tatbîkine me'mûr oldukları kavânîn, nizâmât ve evâmiri keyfe mâ-yeşâ' ifâ ve tatbîka sa'y eden bu kabîl me'mûrinin icrââtına ahâlîde i'timâd hâsil olamadığından refâh ve saâdet-i hâl bir türlü müyesser olamıyor.

¹ Nahl, 16/90.

Ahâlî kendilerine rehber olmaları lazım gelen me'mûrlardan bilâ-tefrîk bekledikleri ilk iş ahlâk-ı İslâmiyyeye riâyetye, fîkr-i selîm, i'tidâl ve basîretle harekettir. İşte bu mezâyâ-yı ânife me'mûrların hîn-i intihâbında aranılması lâbüd olan hasâil-i selâseden mevlûd olacağından me'mûrun vazîfesindeki kudsiyetle, âmirin mâ-dûnunu anlaması intihâb olunacak me'mûrdaki zekâ ve irfânın mevcûdiyetiyle kâimdir. Aksi takdîrde bu kör döğüşü ilâ-nihâye devam eder.

Me'mûrun mâ-fevkını anlaması bahsine gelince, bizde kânûnun şeklär-i evveli olan lâyiha ve kararnâmenin hîn-i tanzîminden o kânûn veya nizâmnamâmeyi tatbîk edecek me'mûrların efkâr ve mütâlaâtına mürâcaata lüzum hissedilmeyerek sûret-i tanzîmi alâkadâr bir meclisin re'y ve tensîbine mahsûr bırakılması o kânûnun bilâhare tatbîkde dûçâr-ı müşkilât olduğu ve bu yüzden bir çok gavâil ve hoşnutsuzlukların vukû' bulduğu müteaddid tecrübeelerle sâbittir. Kânûn tanzîminden gözetilecek nokta ahâlînin o kânûna ne derece riâyetye edebileceği veya ettiğileceği; ikincisi o kânûnu tatbîk için ne gibi vesâitle mücehhez olması lazım geleceği keyfiyeti olduğu ma'lûm dur. İşte bizde şimdîye kadar bu hususa pek de riâyetye edilmediğinden kavânîn-i münteşirenin hemen kîsmî mühimmi saâdet-i âmmeyi bi-hakkin te'mîn edemediği inkârı muhâl bir hakîkattir.

Ufak, büyük her me'mûr vazîfesinde dûçâr olduğu mevâni' ve müşkilâttan merciine her ay rapor vermeye niçin mecbûr edilmesin? Bunların içinde tesâdûf olunacağı şüphesiz olan hakîki matlûblar ne için is'âf olunmasın? Gerçi bazı devâirde bu kabîl raporlar tanzîm olunmakta ise de bu vazîfenin büyük me'mûrlara hasr u tahsisi doğru değildir, gayr-ı kâfidir. Matlûb ve maksûdu te'mîn olunmayan bir me'mûr âmirine seyirci nazarıyla bakacağından, o me'mûrdan iş ve hayır beklemek muhâl ender muhâldir. İşte bu mülâhazâta binâen me'mûr ile âmirin nokta-i meşverette tevhîdi vûcûbu âşikârdır.

Ahâlî kânundan bî-haberdir. Ahâlînin kısmen bütün sa'y u gayretini menfaat-i şahsiyyesine hasr ile menfaat-i umûmiyyeyi ta'kîb ve muhâfaza etmekle me'mûr olan hükûmete dest-gîr ve zâhîr olmaktadır sîr ve hikmeti müderrick olmadığından, hükûmetin kâffe-i tekâlîf ve vesâyâsını evvel be-evvel menfaat-i şahsiyyesine muhâlif telakkî ederek tenkîdâtta bulunması keyfi icrââtı intâc etmektedir ki bu hâl onlarca matlûb menfaatten ziyâde mazarratı mûcîb olmaktadır.

Bu muhâlefetin, tekâlîf-i mîrînin istîfâsını te'hîr veya kaçakçılığa ictisâr sûretyile bâdî olduğu ziyâ'-ı hukuk hükûmetin kuvvet ve satvetini tenkîs ve icrââtını te'hîr sûretyile ahâlînin istirahatını işkâl etmektedir. Maahâzâ yapılan kavânîn ve nizâmât ahâlînin seviye-i irfâniyla tevzîn edilerek tatbîka mükellef me'mûrînin levâzîm-i

tatbîk ile techiz ve ihmâr edilmemesinden hiçbir semeresi görülmemektedir.

Millet fîrkârlardan, fîrkâlar da milletten bî-haberdir!. İslâm'da fîrka âlem-i cem', âlem-i tevhîd, âlem-i irşâd diye ta'rîf olunur. Ahâlî ise bu kabîl fîrkârlara intisâb sûretiyle âsiyâb-ı hûkûmeti murâkabe ve tedvîre isbât-ı kuvvet ve imâm-ı müslîmîne –aksar-ı tarîkden– arz-ı hizmet ve muâvenetle tarîk-ı terakkî ve temeddünde yekvûcûd hareket ve ez-ser-i nev muntazam ve sâbit bir meslek ta'kîb etmek vûcûbunu tasdîk ve teslîm etmesi lazım gelir iken, devâm eden ittirâdsızlık yüzünden gün be-gün ahlâk ve i'tikâdât-ı İslâmîyesinin bir rûkn-i mühimmini zâyi' etmektedir. Efkâr-ı umûmiyye-i milletin timsâli olması lazım gelen fîrkârlar da kuvvetini ârâ-yı umûmî-i milletten cem' edeceği yerde kuvvet toplamadan ve ihtiyâc-ı hakîkiye peydâ-yı kuvvet etmeden münevverân nâmî altındaki ekalliyetin efkârına binâ-yı mütâlaa yüzünden efkâr-ı millette teneffür ve nevmîdiyi tezyîd etmekten başka bir ma'rîfet gösterememektedirler. Bu sebeble ümmet, mehdînin, nâcî-i millînin hurûcuna intizârdan vâreste kalamamaktadır. Fîrka demek meslek demek olduğundan her fîrka bir meslek i'lân etmeli, her ferd de bir meslek kabûl ve onda sebât etmelidir.

[124] Liberaller muhafazakârlardan, muhâfazakârlar liberallerden bî-haberdir! Arz ettiğim mesleksizliği bir fîrka'da iki muhâlif cereyânın mevcûdiyeti de ayrıca isbât eder. Şu zavallî vatanda çarşısan kuvvetlerden en mühimmi liberallik ve muhafazakârlık olduğu ve bu iki ictihâd ashâbî yekdiğerinin makâsid ve âmâline peydâ-yı vukûf etmeden gelişî güzel bir fîrka'da ictimâ' ve bilâhare hizibler teşkiliyle yekdiğerinden iftirâk ettikleri vukuâtlâ sâbittir.

Her ferd bir fikir ve ictihâda mâlik ve istiklâl-i fîkrîsine sâhib olabilirse de bir meslek i'lân veya ta'kîb olunmaksızın gelişî güzel bir fîrka'ya intisâb ve bilâhare tebdîl-i meslek sûretiyle mesleği keyif ve hevese tâbi' tutmak hakkı'l-insâf kabûl edilemez sanırım. İslâm'da mezhebe meşreb aynı mâhiyyette olduğundan bu noktanın aynı ehemmiyetle ta'kîb ve muhâfazası her mezheb ehlîne vâcibdir.

Bidâyet-i Meşrûtiyet'ten beri müteferrik ve ekseriyetle muhâfazakâr olan bu milletin muntazam bir kuvvet ve vahdet teşkîl etmemesi gibi gafetten cesâret alan liberallik, her türlü vesâitle bizde hâl-i hâzirdaki tahrîbât ve felâketi tevlîd etti ve bu felâketin siklet ve azameti ve el-yevm onların müctemi' ve muntazam kuvvetlerinin istikbâlde aynı felâketi ihmâr ve ikmâl edeceği hakîkati, efkâr-ı muhâfazakârlâr ile mütefekkir ekâbiri ba'demâ da îkâza gayr-ı kâfi ise bu mu'tekid ve nokta-i irşâda muntazır dindâr milleti dâire-i ittihâda da'vetten müsâmaha ve i'râz eden ekâbir-i ümmete, bu bâbda terettüb edecek

mes'ûliyet-i ilâhiyyeyi tahmîl ve mütelehhifâne dökülen eşk-i teessürle kendilerine ihmâr-ı teessüften men'-i nefs mümkün olamıyor. Bu iki cereyânın nokta-i iltisâk ve ittihâdî insâf ve îmân olsa gerektir.

İslâmlar akâidden bî-haberdir! Bu dîn-i ilâhîde akîde demek hak ve hakîkat demektir. Binâenaleyh her müslîm mü'mindir. Fakat usûl-i tevhîde bîgâne olduğundan hakîkîyla muvahhid değildir. Müslûmanlar cihâna ibretle nazar kılmak ve hakîkat-bîn olmak için halk olundular. Bu maksad-ı hakîkiye peydâ-yı vukûf etmemiz ise zâhiren ve bâtinîn yekvûcûd olmamıza, cem'iyet halinde mücâhede etmemize mütevakkiftr. Hakîkaten tefrika zaaf, zaaf ise hûsrândır. Bu hâlde kaldıkça bir takım kuttâ'-ı tarîk mukaddesâtımıza tecâvüz edecekler ve binnetice bizi râh-ı tevhîdden ayırmaya muvaffak olacaklardır. O hâlde zehir-nâk tırnaklar boğazımıza dayanmadan evvel birleşelim, hakîkat-bîn olalım. Ki nusret-i ilâhiyye Allah yolundaki mücâhidlere, sebîl hakkında mücâhede eden ehl-i hakîkate mev'ûddur. Ve ilalâhi'l-masîr!

Amasra'dan

Mustafa Nazmi

MÜHİM BİR ESER-İ DİNİ HAKKINDA

Geçen hafta, İngiltere kilisesinin matbaa-i dîniyyesi başmuharriri Arthur Botwood'un Makâm-ı Meşîhat-ı İslâmîye'ye gönderdiği mektubun sûret-i mütercemesini derc eylemişti. Mektubun muharriri, Makâm-ı Meşîhat-ı Celîle'den Müslümanlık hakkında bir eser taleb ediyor.

Müslûmanlığı, sahîhü'l-i'tikâd olmakla beraber hayat-ı hâziranın ihtiyâcât ve mesâilini nazar-ı i'tibâra alan bir müslûmanın kalbinde ve fîkrinde yaşadığı gibi tanımak istediklerini, binâenaleyh an'ane-i dîniyye-i asliyyeye tamamıyla riâyet şartıyla bu eserin meydana getirilmesini, Müslümanlığın hayatı ve fîkre neler bahş ettiğinin, ve bugün Avrupa'nın hayat-ı ictimâiyyesini taklîb eden kuvâ-yı siyâsiyye ve ma'neviyye hakkında dîn-i mübînimizin nokta-i nazarının îzâh olunmasını beyân ediyordu. Mektubun mecmûamızda intişârını müteâkib İkdâm refîkîmiz mektubun metnini derc ederek bu eser-i mühimmin vûcûda getirilmesi için ne gibi teşebbüsâtta bulunulduğunu anlamak üzere dâire-i âidesi olan Dârülhikmet'i'l-İslâmîye Riyâset-i aliyyesine mürâqaat etmiş; Mustafa Âsim Efendi hazretlerinin beyânâtını neşr eylemiştir.

Dârülhikmet'i'l-İslâmîye reîs-i muhteremi eser-i matlûbun tarz-ı tahrîri hakkında henüz bir karâr-ı kat'î ittihâz edilmemişse de iki şekilde cevâb verilmesi teemmûl olunmakta olduğunu: Evvelâ otuz bin kelime dâhilinde bir cevâb yazılması, sâniyen bu cevâb yazılmakla beraber diğer taraftan da es'ilenin bazı maânî-i muhâtemele-

sinde bir dereceye kadar hâsil olan tereddüdü hall ü izâle için sâhib-i mektubdan ïzâhât almak ve cevâb gelinceye kadar da ïzâhât-ı vâsiayı ihtivâ edecek sûrette daha mu-fassal bir cevâb yazılmasının teemmul edilmekte bulunduğu beyân etmişlerdir.

Müteâkiben asil mûcîb-i tereddüd olan noktanın hâl-i hâzırın mezâhim-i mütenevviası hakkında vâki' olan suâl olduğunu ifhâm eden beyânâtta bulunmuşlardır ki İngiliz kilisesi matbaa-i dîniyyesi başmuharririnin maksadı ile Dârülhikmeti'l-İslâmiyye reîs-i muhtereminin bu husûstaki beyânâtı arasında bir az ihtilâf olsa gerektir. Çünkü Dârülhikmeti'l-İslâmiyye reîs-i muhteremi mezâhim-i mütenevvadan, bilhassa mezâhim-i maşeti kasd ettiğini îmâ ederek dîn-i İslâm'ın ihvân-ı dîne muâveneti emr ettiğini beyân buyuruyorlar. Bize kalırsa İngiliz muharriri daha ziyâde Avrupa'nın hayatı-ı ictimâiyyesini zîr u zeber eden kapitalizm, sosyalizm, bolşevizm gibi cereyânların hâsil ettiği mezâhim-i mütenevvayı kasd etmektedir. Bundan dolaydır ki Müslümanlığın nasıl bir hey'et-i ictimâiyye kurduğunu, Müslümanlığın bu gibi mezâhimini nasıl tedâvî ettiğini suâl ediyor.

Mes'ele bu nokta-i nazardan düşünülünce Dârülhikmeti'l-İslâmiyye reîs-i muhtereminin tereddüdü zâil olacağı muhakkaktır.

Binâenaleyh eserin esasları Dârülhikmeti'l-İslâmiyye Hey'eti tarafından [125] sonra erbâb-ı ihtisâsa havâle ile eserin bir an evvel meydana çıkışmasına gayret olunmalıdır.

Yine İkdâm refîkimizin istihbârına göre sadr-ı a'zam paşa hazretleri işbu eserin memleketimizde İngilizcye bi-hakkin vâkif ve muktedir zevâttan teşkil olunacak bir komisyon tarafından tertîbini tensîb buyurmuşlar. Biz bu komisyonun ifâ edeceği vazifeyi anlayamadık. Maksad eserin tercümesi ise ne a'lâ. Fakat eserin tertîbinden maksad mebâhisini ta'yîn ve her mebhasın programını çizmek ise bunun ulemâ-yı İslâmiyye tarafından yapılması lazımdır. Böyle bir komisyon ancak eserin tercümesine gayret edebilir.

Maamâfih Dârülhikmeti'l-İslâmiyye eserin esâşlarını tesbît ettikten sonra bu işe alâkadâr olmakla beraber Dârülhikmeti'l-İslâmiyye'nin hârcinde bulunan fuzalâ-yı ümmetin nazar-ı dikkatine dahi arz eder ve böylece erbâb-ı ihtisâsin çalışmasını te'mîn ederse mükemmel bir eserin meydana gelmesine hizmet etmiş olur.

FELÂKET KARŞISINDA SIYÂSÎ İHTİRÂSLAR

İkdâm refîkimiz bu sernâme ile yazdığı bir makâlede ber-vech-i âtî beyân-ı mütâlaa ediyor:

"Felâketten mütenebbih olmayan, şahsî ihtiraslara devletin ve milletin saâdeti fedâ edilen bir memleket varsa o da Türkiye'dir. Fakat Türkiye'de bu mekrûh ve hatta menfûr gâyeleri ta'kîb edenler, bütün Türkler değildir. Münevver geçinen, hakîkatte ise yarı yama-lak ma'lûmât ile siyâsî firkalara dayanarak kendisinde bedbaht halkımızı idâre salâhiyetini gören, hakîkatte ise şahsî menfaatini düşünmekten başka gâye ta'kîb etme-yen zümredir. Türk milleti, mutî', ve fedâkâr, bu muh-teris zümrenin kurbânıdır. Türk, Anadolu'nun bereketli ovalarında çalışır, çabalar, ot yer, mahsûl yetiştirir, çiplak gezer ve açlıktan ölürl. Onun bütün felâketinden, sefâletinden, fecâatinden İstanbul'un bir takım münevver geçinen, gûyâ devleti idâre eden, ricâl ve müteneffizleri istifâde ederler, Türk köylüsünün eşyâsını satarlar vergisi-sini alırlar, hatta yol vergisini de gasb ederler, fakat yol yaptırmazlar, köylü mahsûlünü satamaz, zahîresini sırtında taşırl, yol yürümekten ayakları parçalanır, yine sabır-dan ve tahammülden başka bir şey göstermez. Devlet adamlarına itâat eder, dışları insan, içleri muhteris bir hayvandan başka olmayan bir takım şâhislara temiz, sâf, afîf kalbiyle boyun büker, ve itâat gösterir. Köylüyü bu hâle sokan, Türkluğun şeref ve haysiyetini kıran, Türk nûfûsunu mahv eden, hânümânlar söndüren hep ricâlimizin cehâleti, ihtirâsı, hod-pesendliğidir. Memleketin başına felâketi getiren onlardır."

Refîkimiz, kemâl-i sâzîşle anlattığı dertlerin menbaını cehâlet, ihtirâs ve hod-pesendlikte irâe etmektedir ki pek doğrudur. Fakat bize kalırsa asil cehâlet, yarı yamalak ma'lûmât ile siyâsî firkalara dayanarak halkımızı idâre salâhiyetini gören cehâlet, bizim memleketimizin bu hâle gelmesine, bu derece ezilmesine perîşân olmasına sebeb olmuştur. Zaten cehâletlerin en muzırı ma'lûmât-ı sekîmeden mürekkeb bir gışâ-yı kâzîble mestûr olan şibh-i ma'rifettir.

Memleket, bu illetin kurbanı oldu. Çünkü münevver geçinenler bu memleketin mukaddesâtına hürmetkâr, medeniyetine ve târihine vâkif olmadıkları gibi mukad-desâtımızın hayatımızda işgâl ettiği mevki'-i hâkimden, medeniyetimizi ibdâ' eden mebâdî ve telakkilerimizden bî-haber idiler. Binâenaleyh garbdan iktibâs ettikleri pek nâkis ve nâ-tamâm ma'lûmâtın firîftesi olarak mü-essesâtımızı yıkmaya, medeniyetimizi imhâya çalışılar. İçimizde bir fevzâ-yı ma'nevî ikâma var kuvvetleriyle çabaladılar. Bunların hepsi o şibh-i ma'rifetin târibât-ı câhilânesidir. Memleketi bu marazdan kurtarmak için teşebbüsât-ı ciddiyede bulunmak hayatı-ı millîyyeyi kurtarmak yolunda atılacak hutuvât-ı muvaffakiyetin en esaslısı, en mühimmidir. Esâsen bizi teşebbüsât-ı nâfia-dan alıkoyan, âlem-i medeniyet nazarında kıymetimizi tenzîl eden, asr-ı hâzırda, medeniyet-i hâziranın muvâce-

he-i kuvvetinde yaşamaya nâ-layık gösteren ancak böyle bir cehâlet-i müdhişenin esiri, kurbanı kalmakta ısrâr edişimizdir..

Bu cehâletin tevlîd ettiği mesâibin bâr-ı hüsrâni altın-da inleye, inleye bugünkü menzil-i helâke vâsil olduk. Artık bu hakikati lâyıyla idrâk ederek, memleketi o cehâletin tahrîbât-ı âtiyyesinden korumak lâzımdır. Esâsen bu tâife-i cühelâyi hâdisâtın dest-i te'dîbi yıktı. Fakat bizi de –o cehâlete peyrev olmamızın cezası olarak– bu derece sarstı, bu derece ezdi. Demek ki bu cehâlet yaşa-dıkça, memleket izmihlâlden kurtulamayacak, hep böyle yanacak, hep böyle harâb olacaktır. O takdîrde ilk vazîfemiz bu memleketi bu feci' cehâletten ve binâenaleyh bu izmihlâlden kurtarmaktır.

Memleketi bunca felâketlere dûçâr eden muhib bir cehâletten hayır ummak kâbil mi? Ancak tahrîb ile ugraşan bir musîbet nasıl olur da memleketin hayatına hürmet eder, memleketin felâketinden mâtemdâr olur?

Tabî bunlar birbiriyile i'tilâf edemez. O hâlde bu musîbetten bunları beklemek abestir.

Felâketten, cehâletten hayır bekleyeceğimize bu cehâlet-i muhibeyi, bu musîbet-i kübrâyı teşhîs ile te'sîrâtını ta'yîn ve menâbiini keşf ederek imhâsına çalışılmalıdır. Hiç şüphe yok ki bu cehâlet-i müdhişenin tahrîbe çalıştığı, tahrîbe hasr-ı kuvvet ettiği en mühim hedef Mûslûmanlık ve müessesât-ı İslâmiyye idi. Çünkü cehâlet Mûslûmanlığın en büyük düşmanıdır. Mûslûmanlık'la cehâlet bir arada yaşayamaz. Binâenaleyh bu müdhiş cehâlet, garbı taklîd etmek perdesi altında, Mûslûmanlığa, müessesât-ı İslâmiyyeye hûcûm ediyor. Asırlardan beri teessûs etmiş akâidimize, efkârimiza, hissiyâtımıza, an'anâtimiza, savlet ediyor, memleketi kurtarmak nâmı altında izmihlâl yolunda serî' adımlar kat' olunuyordu. Memleketi bu cehâletten kurtar [126]maya çalışınca inkişâfa başlayacak bir şey varsa o da Mûslûmanlık'tır. İçimizde Mûslûmanlık inkişâf edince mücâhedâtımızın semeredâr olduğuna kanâat edebiliriz. Mûslûmanlık bizi salâh ve felâha götürürektir. Öyle ise bu cehâleti imhâ için ibzâl-i gayret ile memleketi bu musîbetten kurtarmak en büyük vazîfemiz, en büyük ihtiyâcımızdır. Bu vazîfeyi ne kadar ifâ edersek bu ihtiyâci tatmîne ne kadar himmet edersek; memleket o derece müstefid olur, mevcûdiyet-i millîyyemiz o nisbette kurtulur.

* * *

[**ABDULLAH CEVDET BEY
VE SIHHİYE MÜDÜRYETİ**]¹

¹ Elli satır kadar olan bu makale Sansür tarafından çıkarılmıştır.
Makale başlığı metinde yoktur, kapaktan alınmıştır.

SULH MES'ELESİNDE MEVKİİMİZ

Suh Konferansı henüz bizim işlerle meşgül olmamıştır. Olmuş ise fikirlerini, niyetlerini pek gizli tutuyorlar. Avrupa matbûâtının neşriyâtına bakılırsa, gûyâ konferans, Almanya hakkındaki mukarrerâti mezkûr hükûmete kabûl ve imzâ ettirmeye muvaffak olduktan sonra, Türkiye'ye taalluk eden mesâil ile ugraşacakmış. Bize taalluk eden mesâil Almanya'nın kiler kadar kolay değil, pek müşkil ve ziyâdesiyle çetindir.

Çünkü bizim karalarımız, denizlerimiz, limanlarımız, yakın ve uzak memleketlerimiz herkesin matmah-ı nazarı idi.

Paris'te intişâr eden gazetelere bakılırsa, Sulh Konferansı'nı en ziyâde meşgül eden ve bir türlü çâre-i halli bulunamayan mesâilden biri ve belki en birincisi Şarkî Bahr-i Sefîd mes'elesidir.

Bizim bu yerlerimiz şimdî değil, esâsen öteden beri Avrupa devletlerinin matmah-ı nazarı idi. Bir zamanlar, Deli Petro ile Birinci Aleksandr'ın âmâlini kuvveden file çıkarmayı kendisine rehber-i siyâset ittihâz eden Rusya Çarizmi İstanbul ile boğazlarını ele geçirebileceğini ümîd ederek, bu sûretle cihân hükümdarlığını kazanmak, hiç olmaz ise Bahr-i Sefîd havzasında diğer devletlere karşı ihrâz-ı tefevvuk fikrini ta'kîb ediyordu. Bu husûsta Avrupa devletleri beyinde bir takım hâfi muâhede ve mukâvelenâmeler akd ve imzâ edildi ki çarlığın sukûtuya mevkî'-i intişâra konulan esrâr-ı mezkûrenin foyaları meydana çıktı ve ehemmiyetten düştü.

Abdülhâmid-i Sânî zamanında ise, tedâricî bir sûrette Almanya, [127] Bağdat hattını inşâ ve bu sûretle Anadolu'da müdhiş bir tefevvuk te'mînine çalıştı. Buna mukâbil Avusturya-Macaristan, Adalar denizinin en büyük limanlarından biri olan Selanik Limanı ile ırzâ edilmiş ve bununla kanâat ve iktifâya mecbûr kalmıştı.¹

* * *

Hâl-i hâzırda ise Şarkî Bahr-i Sefîd havzası yalnız bu büyük devletlerin matmah-ı âmâli olmakla kalmayıp, bu yerlerde daha nice nice küçük unsurlar da birçok mutâ-lebâttâ bulunuyorlar. İşte Sulh Konferansı'nı pek ciddî keşmekeş içinde bırakan ve onu meşgül eden en çaprasık mes'ele budur.

Mes'elenin ehemmiyeti bundan ileri gelmiştir: Birbirine muhâlif bir istikâmet ta'kîb eden siyâsî ve iktisâdî rekâbetler, karşı karşıya geliyor. Bu noktadan bizim

memâlikimizin, ehemmiyeti, kıymeti, zannolunduğun-dan ziyâde büyütür. Hindistan'a, aksâ-yı şarka gönderilen emtia-i ticâriyye hep bizim sularımızla Süveyş Kanalı'ndan geçmek mecbûriyetindedir. Akdeniz, merkezî Asya'nın bütün yollarına güzergâh teşkil ediyor. Anadolu'dan geçen Haydarpaşa demiryolu Suriye'nin yanından geçmekle bu yerlerin ehemmiyetini kat kat tezyîd ediyor. Nâkîs kalan bu demiryolunu –Bağdad hattını– İngilizler itmâm etmek üzeredirler. Yeni İskenderun, Basra veya Kuveyt hattının ehemmiyet-i iktisâdiyye, ticâriyye ve siyâsiyyesini takdîr edemeyen kimse yoktur.

Bu mes'elenin hallinde az çok alâkadâr olan devletler İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan ve hatta Bulgaristan'dır. İşte bizim bu yerlerimiz bu hükümetler arasında büyük bir rekâbet zemîni teşkil etmekle kalmıyor, bir de yeni hükümetler, imparatorluklar teşkil etmek arzusunda bulunanların bu yerler hakkında pek çok metâlib ve id-diâları vardır.

Gerek muhârebeden evvel ve gerek muhârebe esnâsında bu yerlerde bir muvâzene te'sîs etmek fikriyle Avrupa düvel-i mü'telîfesi beyninde bir takım uhûd ve ukûd teâti edilmişti. Rusya Çarizmi de son emelini İstanbul ile Boğazlar'ı elde etmeye bağılmıştı. Sukûta uğrayan Rusya Çarizminden sonra, acaba bu pâyitaht ile boğazlarına hangi devlet ve millet bir yeni emel besleyebilir?

Suriye, Lübnan, Irak ve Hicaz nâmî altında cümlesi-ne birden Arabistan ıtlâk olunan yerin de ehemmiyeti mü-sellem olsa gerektir. Bu yerlerde Fransa'nın mine'l-kâdîm âmâl ve arzuları herkesin ma'lûmudur.

Fakat bugün işin rengi zannedersem değişmiş olsa ge-rektir. İngiltere ise Lübnan ile Irak ortasında bî-taraf bir mintika te'sîsini arzu etmektedir.

Fransa Beyrut'la Suriye'nin deniz kıyılarını ve şimâl kısmını mintika-i nûfûz nâmîyla benimsiyor. Yahudiler ise hem Filistin'i, hem de ona mücâvir olan Kîlikya'yı is-tiyorlar. Fakat buna karşı İtalya'nın nokta-i nazârini da nazâr-ı dikkate almak iktizâ eder. Yunanlılarla İtalyanlar beyninde de bu noktada daha şimdiden büyük bir rekâbet çıkmaktadır.

Bulgaristan'a gelince, harpten evvel bunun da Adalar denizinde, Türkiye ve Yunanistan arasında cüz'î bir sâhili işgal ediyordu. Selanik'e de göz dikip, bilâhare Kavala limanıyla kanâat etmek mecbûriyetini hissetmişidi; fakat bu son mütâreke Kavala'yı da elinden çıkarttı.²

* * *

¹ Buradan dört beş satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan on beş kadar satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Binâenaleyh reis Wilson'un vâzih ta'bîrlerini başka bir sûrette tefsîr etmek imkânsızdır. O hâlde Venizelos'un "Osmanlı İmparatorluğu'nun ilgâsı, İstanbul'un beynel-milel bir idâre altına alınması, Anadolu'nun ortasında bir Türk devleti te'sisi" gibi vâhî ve mantiksız programı, reis Wilson'un mezkûr on ikinci maddesine karşı mahkûm-ı suküttür.

* * *

Hâsılı bizim memâlikimiz bu yolda birçok hükümetlerle milletlerin iştihâsını tahrîk etmiştir. Kısaca, görülüyor ki târîh-i kadîmin tecemmu' ettiği koca Bahr-i Sefîd havzası küçük ve büyük devletlerin, eski ve yeni doğan veya doğmaya başlayan milletlerin göz dikiği, hîrs ve tama'la yutmak istediği bir yer olmuştur.

Bize gelince, bu yerlerin hiç birisini başkasına vermek istemiyoruz ve buna da lüzum görmüyoruz. Çünkü dünyanın âsâyîş ve sükûnunu bozmaya müstâid olan bu yerleri öteden beri biz kemâl-i sekînet ve vakâr ile idâre edebildiğimizi isbât etmişiz. Bu ana kadar hiçbir unsur bizden incinmemiş ve cümlesine hukûk-ı siyâsiyye, iktisâdiyye, mezhebiyye verdikten mâadâ, hükümetimiz içinde müstâid hükümetlerin bulunmasına da ses çıkarılmamışızdır. Esâsen bize taalluk eden Wilson Prensiplerinin on ikinci maddesi –ki biz tamamen bu prensiplerin tatbîkini arzu ederiz– tamamıyla bizim mevcûdîyetimizi, hakk-ı [128] hayâtimizi, her şeyimizi muhâfaza ve siyânet etmiş olduğundan mezkûr maddeye göre bugün nüfûs, emlâk, âbidât, târîh ve an'anât ile ekseriyet-i kâhire hep bizde kalıyor. Gerek Ermenistan zu'm ve tesmiye olunan Vilâyat-ı Şarkîyye ile Adana'da, gerek Aydın, İstanbul, Bursa ve Anadolu'nun her tarafında ekseriyet-i azîmeyi maddeten ve ma'nen müslümanlar teşkil eylediklerinden buralarda ne Ermenilerin, ne de Yunanîlerin hiçbir emeli olamayacağı âşikârdır.

Bu madde pek kat'î olup, hiçbir te'vîl ve tefsîr götürmez. Devletimizin harpten evvel değilse bile, her hâlde 9 Kânûnisânî 1918 târîhinde, taht-ı hâkimiyetinde bulunan bütün yerlerin hukûk-ı hükümrânîsinin kâmilen masûn kalacağı muhakkaktır. Bunda şüphe yoktur ki bundan sonra hükümetimiz bil-cümle anâsır-ı gayr-ı müslimenin bil-cümle hukuklarına riâyet etmek vazîfesiyle mükellefdir. Hatta bu vazîfesini şimdiden te'mîne çalışmaktadır.

Biz öyle isteriz ki düvel-i muazzama –eğer ekseriyetimize inanmazlarsa– kendi taraflarından Anadolu'ya bir hey'et gönderip, bu iddiâlarımıza tâhkîk etsin. Aynı zamanda memâlik-i Arabîyyenin idâre-i muhtâreyi hâiz olarak Osmanlı İmparatorluğu'na merbût kalması Arabyan'ın refâh ve saâdeti için lazımdır. Îcâb ederse ahâlinin efkârına da mürâaat olunsun.

Fakat maatteessüf bugün görüyoruz ki menâfii birbirine sûret-i kat'iyyede muhâlif olan milletlerin mukadderâtına taalluk eden bu mühim da'vâda, şark ile âlem-i İslâm'ın muvâzenesi mevzû'-ı bahs olan bir mes'elede sâde ithâm edenler istimâ' ediliyor. Bu unsurlar kendi iddiâlarını haklı çıkarmak için bit-tabî' müslümanları zâlim, cânî, kanlı kâtil göstermekte ve kendilerinin pek vahşiyâne, gaddârâne öldürdükleri bir milyon ehl-i İslâm ile, ma'sûm yavruların, bî-günâh ve iffet sâhibi kadın kızların cevher-i ismetlerini telvis eyledikleri hâlde onlardan ne hesâb soruluyor, ne de itâba uğruyorlar! Bu şarttanlıklarla bizim mülkümüz, malımıza sâhib kesilmek istiyorlar.

Biz ise kendimizi müdâfaa edebilecek bir mevki'de değiliz. Bizleri ağır cezâlara çarptırmak ve bizi mücîrim mevkiinde göstermek için ne yapmak mümkünse yapılıyor. Halbuki biz –birkaç vicdansız müstesnâ olmak üzere– kendimizi millet i'tibâriyla pek ma'sûm ve bu iftirâ ve töhmetlerden berî biliyoruz. Fakat harp esnasında bizim hudûd ve topraklarımızda bulunan gerek İngiliz, gerekse Fransa ceneralleriyle zabıtlerinin cümlesinin beyânât ve şehâdetlerinden, bizim ne kadar merd, mürüvvet ve insâniyet sâhibi olduğumuz, vermiş oldukları raporlarla bugün sâbit olmuştur.

Bâ-husûs bizim hakkımızda tatbîk olunacak mevâd adl ve hakkâniyetten berî olursa bundan dolayı âlem-i İslâm'da ta'mir ve telâfisi gayr-ı kâbil bir vaz'iyet tahadîüs edecektir ki ne Fransa'nın ne de İngiltere'nin menâfi'-i müstakbelesiyle hiçbir sûrette kâbil-i tevfîk değildir.

Maahâzâ İngiltere ve Fransa, âtînin kara günlerini der-pîş ederek Türkiye müslümanlarıyla mevcûdîyet-i Osmâniyye'nin bekâsından ileride daha ziyâde istifâdeler te'mîn edeceğî bedîhîdir. Çünkü biz müslümanlar hak-şinâs, sâdîk, cesur ve ahde vefâkâr insanlarız.

S[sin]. M. T[te].

İSLAMLAŞMAK

Ekâbir-i ümmetten ve eâzîm-i mütefekkirîn-i İslâmîyeden Prens Said Halim Paşa hazretleri tarafından tahrîr buyurulup *Sebîlürreşâd* kütüphânesinin neşr ettiği bu eser-i gûzînin muhtevî olduğu mesâil-i mühimme:

İslâmlaşmak ta'bîrinden maksûd olan ma'nâ –İslâmîyet'in kendisine hâs i'tikâdiyâtı, siyâsiyâtı hâiz olması – İslâm'da i'tikâdiyât: -Müslümanın îmân ettiği Allah-Peygamberimiz ve onun evâmir ve teâliminin hakîkatine îmân - Dinsizlik noksânı terbiyeden mütevellid bir inhitât-ı fikrîdir – İslâm'da ahlâk: Ahlâkin hürriyet-i şahsiyye mebdeine istinâd etmesi - İslâm'da hürriyet bir vazîfedir - Ahlâk-ı İslâmîyyenin vücûda getirdiği desâtîr-i esâsiyye: Hürriyet, müsâvât, teâzud - İslâm nazarında müsâvât ve hürriyetin mâhiyeti – İslâm'da ictimâiyât – İslâm'da siyâsiyât – İslâm'ın i'tikâdiyât, ahlâkiyât, ictimâiyât ve siyâsiyâtının akvâm-ı İslâmîye tarafından sûret-i tefsîr ve tatbîki - İlk butûn-ı İslâmîyyenin hâlet-i akliyyeleri - Dînin ruhuna muhâlif olarak doğan rûhânîliğin te'sîrât-ı seyyiesi - Kavmiyetin İslâm beynelmileliyyetine indirdiği darbe – İslâm'ın mebde'lerini hüsn-i tatbîk husûsunda Türklerin gösterdikleri muvaffakiyetin esbâbı

- Bilâhare Türkleri Müslümanlık'tan uzaklaştıran âmiller - Garb mukallidliği – Teceddûd diye herşeyi yıkmak derdi - Bu ihtilâle karşı memleketin arb etmeyeceği – Ak-sü'l-amel gayr-ı kâbil-i men'dir - Hakâyık-ı İslâmîyye'nin dalâlete galebesi muhakkaktır – İslâm'dan uzaklaşma hareketinin önüne geçilmek zamanının hulûlü - Kavmiyet mes'elesi hakkındaki yanlış telakkiler - Sükût-ı hâzırın esbâbı İslâm'dan uzaklaşmamızdır - Garbılılaşmak taraf-tarlarının da'vâları kıymetten âridir - Milletin felâhî ancak hakâyık-ı İslâmîyyeye sarılmaktadır – Bu husûsta milletin pîşvâyânına terettüb eden vazîfe - Millete verilecek terbiyenin esâsi - Hiçbir zaman bir milletin usûl-i terbiyesi diğer millete muvâfik gelmez - Terbiye-i İslâmîyyenin gâyesi: -Ferdin kuvâ-yı ma'nevîye ve rûhiyyesinin serbestî-i inkişâfi – İrk ve milliyet cereyânlarına karşı gelerek muhtelif kavimler ve ırklar arasında uhuvvet-i insâniyye te'sîsi - İrfâna müstenid samîmî bir îmân.

Fiâtı beş kuruştur. Taşra için kırk para posta ücreti vardır.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nûshası 10 kuruş,
seneliği 52 nûshadır.)

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmâa-i İslâmiyyedir

ابعون اهدكم سبیل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

10 Nisan 1919

9 Recep 1337

Perşembe

10 Nisan 1335

Cild: 16 - Aded: 404-5

ESRÂR-I KUR'ÂN

İbni Mes'ûd ve sâire demişlerdir ki: Cenâb-ı Hakk'ın Kur'ân-ı Kerîm'de "Yâ eyyûhellezîne âmenû" ta'bîriyle hitâb ettiğini işitince bunu ta'kîb edecek sözleri can ku-lağıyla dinle. Çünkü bu kelimelerle başlayan bir hitâbin mevzûu elbette ya işlenmesini emr u teklîf ettiği her han- gi bir hayatı, yahud ityâan ve irtikâbından nehy u tâhzîr eylediği bir şerri ihtâr ve tezkîrden başka bir şey değildir. Esâsen *يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهِيُّهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحَلِّ لَهُمُ الطَّيَّبَاتِ*¹ (وَبُحْرُمُ عَلَيْهِمُ الْحَبَائِثُ وَيَضْعُغُ عَنْهُمْ إِضْرَهُمْ وَالْأَعْلَالُ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ âyetinin meâl-i kerîmi de evâmir ve tekâlif-i ilâhiyyenin gâyât ve makâsidi bu iki şıkka inhisâr etmekte olduğuna sarahaten delâlet etmiyor mu.

Kur'ân'da bir de maâdî ve orada insanları bekleyen avâkîb-ı hâileyi izâh ve teşrîh eden, cennetten ve onda Cenâb-ı Hakk'ın, dostları için hazırladığı nâz u naîmden, cehennemden, onun gûnâ gûn azâb ve nekâlinden haberdâr eden âyetler var ki bunların da hedef ve gâyeleri tebşîr ve tâhzîr vâsitasıyla kulları fi'l-i hayrât ve ictinâb-ı münkerâta sevk ve imâle etmek, onları dünyaya perestîş kaydından kurtararak bütün kalbleriyle saâdet-i uhreviyeye müteveccih bulundurmak. Hülasa din ve şerîatin ta'yîn etmiş olduğu meslek-i kavîmde sebât ve istikrârlarını te'mîn eylemekten ibârettir.

Bu esâs nazar-ı dikkate alınınca Sahîhayn'da Ebû Hüreyre'den mervî olan *مَا مِنْ أَنْبِياءٍ مِّنْ نَبِيٍّ إِلَّا قُدِّ أَعْطَيَ مِنْ*² *الآيَاتِ مَا مِثْلُهُ أَمَّنْ عَلَيْهِ الْبَشَرُ، وَإِنَّمَا كَانَ النَّذِيْرُ أُوتِيَتْ وَحْيًا أُوْحَى اللَّهُ إِلَيْيَ فَأَزْجُو أَنْ أَكُونَ أَكْثَرُهُمْ تَابِعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ* "Hiçbir nebî yoktur ki delâil-i nübüvveti beşerin ityâan ve tanzîr edemeyeceklerinden emîn bulunduğu âyât ve mu'cizâttan ibâret ol-

masın. Bana ihsân olunan bûrhan ise doğrudan doğruya Allah'ın bana indirmiş olduğu vahiyden ibârettir. Binâenaleyh ümidi ederim ki peygamberler içinde yevmi-i kıyâmette etbâi en çok olan peygamber ben olacağım" hadîs-i şerîfinin hikmet-i vürûdu kendiliğinden tezâhür eder.

Fikrimizce siyâk-ı hadîsin delâlet ettiği ma'nâ şudur: Nebiyy-i zî-şânimiz o resûl-i fitrîdir ki bütün insanlara hidâyet yolunu göstermek vazîfesiyle gönderilmiş ve onlara, bütün edyânın fevkinde hak bir din getirmiştir. Binâenaleyh uhde-i risâletine mevdû' olan vazîfe-i işrâd böyle umûmî ve şâmil olunca bedîhî değil midir ki enbiyâ-yı sâire kavîmlerine karşı yalnız kendi ellerinden zuhûra gelen mu'cizeler, hârikalarla sâha-i tahaddî açarlarsa peygamber-i sütûde-siyer Efendimizin mu'cize nâmına meydana koyacağı şey Kur'ân'ına inhisâr etsin? Reyb u sek ile şâibedâr olması imkânı olmayan o Kitâb-ı mübeccel, muârizârlarda, meş'ale-i i'câzini bastırma-yâ ma'tûf emelleri ne kadar kuvvetli olursa olsun ³(وَلِنَّ تَفْعَلُوا) vaad-i kerîmi mücebince kendisiyle meydân-ı rekâbet ve münâkaşaaya girişebilmek için cûr'et ve iktidâr bırakmasın?

Vâkiâ Araplar içerisinde Kur'ân'ı duyup da muâraza temâyûlunu izhâr eden de yok değil. Fakat bu gibiler girişmek istedikleri bu cidâl-i hatîrde az çok muvaffak olmak şöyle dursun bilakis nazîr-i Kur'ân diye meydana koydukları şeýlerin çocukları bile kahkahalarla güldürecek hezeyânlardan ibâret olduğuna Amr bin el-Âs ile Müseylemetü'l-kezzâb arasında cereyân eden şu vak'a güzel bir misâl teşkil eder.

Müseyleme kabûl-i İslâm etmezden evvel, sâkin olduğu Yemâme diyârında [130] kendine misâfir olmuş olan

¹ A'râf, 7/157.

² Muslim, Sahîh, Kitâbü'l-Îmân, 70.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzih ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunu vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

Amr bin el-Âs'a: "Mekke'de bu yakınlarda peygamberinize bir şey nâzil oldu mu?!" diye sorar. Amr bin el-Âs da: "Evet, vecîz ve gâyet belîg bir süre nâzil oldu" cevâbını verir Müseyleme'nin: "O, ne imiş?" suâli üzerine **وَالْعَضْرِ. إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ. إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا. وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ**** sûresini okur, Müseyleme bir müddet başı önünde düşünüp taşındıktan sonra "Şimdi bana da onlar gibi bir süre nâzil oldu" der. Ve şunu okur (بِاَوْبِرْ يَا وِبِرْ اَنْمَا اَنْتَ اَذْنَانْ وَصَدْرْ وَسَائِرْكْ حَفْرْ وَقَفْرْ) Ak tavşan! Sen ancak kulaklarınızla göğüsünden ibâretsın. Başka tarafların ise kup kuru bir boşluktur" bitirdikten sonra Amr'a "Bizim sûreyi nasıl buldun?" suâlini îrâd ederek ve ondan "Allah hakkı için, yalancılığını benim pekâlâ bildiğimi sen de bilirsin" cevâbını alır.

Müseyleme'nin Kur'ân'a muâraza gibi iktidârinin hâricinde bir işe tasaddî etmezden evvel, meydân-ı belâgatın emsâline nâdir tesâdûf edilir bir şehsuvârı tanıtmış, dirâyet ve kiyâsetini dost ve düşman herkese teslîm ettirmiş olan öyle muktedir bir şahsın hâline bak ki mahsûl-i vahiy ve ilhâm diye ne hezeyânlar doğuruyor. Feyyâz karîhası âlimleri değil, câhilleri bile güldürecek; muharirler, şâirlerden kat'-ı nazar hiç okuyup yazması olmayanların istihfâfini mûcîb olacak türrehâttan başka bir şey semâhat edemiyor.

Arap Kur'ân'a muâraza cûr'etini hiçbir vakit hissedemedi. Esâsen (وَلَنْ تَفْعَلُوا) kavl-i kerîmi de onların bir gün olup da bu maksadlarının husûl ve teyessürü hakkında bir ümidi beslemeleri imkânını selb etmişti. Bu imkânsızlık muvâcehesinde onlara terettüb eden vazîfe inâd ve temerrüdü bir tarafa atarak Kitâb-ı Kerîm'in masnûât-ı beşeriyyeden olmadığını i'tirâfdan ibaret idi. Bâ-husûs ki Arabin dehâ-yı beyân ve belâgati karşısında o kitâbi mevkî'-i tahaddîye vaz' eden yaş farkı bulunduğu hâlde okuyup yazmamış, meşhûr hakîmler, nâтика-perdâz hatîbler, muktedir şâirler miyânnâda nâmi mukayyed bulunmamış bir Nebiy-yi Ümmî idi. Ne faydası var ki bu hakîkatler bütün vuzûhuna rağmen onları kibir ve inâdlarında isrârdan vaz geçirmek husûsunda kâfi bir te'sîr gösteremedi. Bundan dolayıdır ki Cenâb-ı Hak **فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَأَنْتُمُ النَّازَارُ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْجَهَارُ**¹) kavl-i kerîmiyle bağı u inâdlarının netâ-yic-i vahîmesinden tahzîre lüzum görmüştür.

Âyet-i kerîme onlara kat'î bir lisân ile ifâde ediyor ki cehennem ateşinden kurtulmanın bir çâresi varsa o da kibir ve nahvetlerinden vazgeçerek kendilerine hak ve hidâyet yollarını gösteren, saâdet-i dünyâ ve ukbâyi kâfil bir din ithâf eden o resûl-i kerîme îmândan ibârettir.

Mütercimi: Mehmed Şevket

Abdü'laziz Çâviş

* İmâm Şâfiî rahimehullâh "Halk bu sûreyi hakkıyla tedebûr edebilseler kendilerine yeter artardı" demiştir.

¹ Bakara, 2/24.

ŞEHÜLİSLÂM EFENDİ HAZRETLERİNİN BEYÂNÂTİ

Şeyhüislâm Mustafa Sabri Efendi hazretlerine mürâaatla pek mühim mesâil hakkında îzâhât isteyen Vakit Gazetesi, taraf-ı Meşîhat-penâhîlerinden tahrîrî olarak verilen cevâbları neşr etmiştir.

Zât-ı sâmî-i Meşîhat-penâhî, Meşîhat'te ta'dîlât ve teşkilât yapmanın mutasavver olup olmadığı hakkında îrâd olunan suâle "Bu mes'eleler gavâil-i hâzira-i siyâsiyessinin tâhîfîinden sonra nazar-ı dikkate alınacaktır." cevâbını i'tâ buyurmuşlardır.

Mehâkim-i şer'iyye:

Müteâkiben mehâkim-i şer'iyyenin Meşîhat'e iâde olunacağı rivâyetinin doğru olup olmadığı hakkında vârid olan suâle "Mehâkim-i şer'iyyenin Meşîhat'e iâdesi ehass-ı âmâlimi teşkîl eden mesâîlin başlıcalarından biridir. Hükûmetin evkât-ı mesâîsini işgal etmekte olan umûr-ı müsta'cele-i siyâsiyeyenin tesviyesini müteâkib makâm-ı Meşîhat'in bu hakkını taleb edeceğim" cevâbıyla mukâbele buyurmuşlardır.

Şeyhüislâm Efendi hazretlerinin hukûk-ı Meşîhat'i taleb buyuracaklarını vaad etmeleri hakîkaten pek mühim bir mes'eledir. Mehâkim-i şer'iyyenin Meşîhat-i İslâmiyyeden tefrikî tasavvur olunduğu zaman Sebilürreşâd sîrf ilmî bir nokta-i nazardan tenkîdâtta bulunmuş, üstâd-ı muhterem İzmirli İsmail Hakkı Beyefendi'nin makâlât-ı nîhrîrânelerini neşr etmiştir.

Bunun üzerine Sebilürreşâd iki sene ta'tîl edilmiş ve esbâb-ı ta'tîlinin en mühimmi mehâkim-i şer'iyyenin Meşîhat'ten tefrikî edilmemesini tervîc etmesi bulunmuştur. Binâenaleyh Şeyhüislâm Efendi hazretlerinin hukûk-ı Meşîhat'i mutâlebeye karâr vermesini, idâre-i sâbikanın bu hatâ-yı fâhişini tashîhe sa'y etmesini kemâl-i memnûniyetle karşılar ve bu husûsta muvaffakiyeti temennî ederiz.

Meşîhat ve Evkâf:

Evkâf Nezâreti'nin Meşîhat'la te'lîf ve tevhîdi tasavvur edilip edilmediği hakkında "Meşîhat'le nezâret-i müşârun-ileyhâ mü'telîf bir hâlde hareket ediyor. Ve şimdilik her iki dâireyi birleştirmeye lüzüm görülmüyor" buyurmuşlardır.

Meşîhat ve Teşkilât-ı Devlet:

En mühim suâllerden biri şudur: "Meşîhat'in, patrîkhânelere kiyâsla, Meclis-i Vükelâ'dan tefrikî vakitiyle bir münâkaşa zemîn olmuş, makâm-ı Meşîhat'in siyâset mahallinden ayrılmasını tasvîb ve tervîc edenler bulunmuştur. Fîkr-i âlîlerini öğrencebilir miyiz?"

Hakîkaten "Din ve Devlet" in birbirinden tefrikî mes'e-

lesini mütârekenin akdinden sonra ilk evvel *Vakit Gazetesi* ortaya atmış, asrî bir devlet olmak ve düvel-i garbiyye arasında muhterem bir mevki' kazanmak için Sulh Konferansı'na yeni bir kiyâfet ile girmemizin lâzım olduğunu, binâenaleyh dini [131] devletten ayırmânın icâb ettiğini dermiyân eylemiş idi. *Vakit Gazetesi*'nin ortaya attığı bu fikir olsa olsa bir devâ-yı kâtîl olabilir. Meşîhat-i İslâmîyye'yi patrikhâneler kiyâs etmek Müslümanlık'tan bî-haber bulunmak demektir. Binâenaleyh böyle bir kiyâs-ı bâtila istinâden devleti dinden ayırmak kâbil olamaz. Bâ-husûs müslümanların Allah ile arasındaki vâsistânın hocaları değil, hükümetleri olduğu ma'lûm olursa. *Vakit Gazetesi*'nin ortaya attığı bu fikir ciddî bir münâkaşa zemîn olmuştu. İslâm Gazetesi bu fikri reddetmiş, üstâd-ı muhterem Ahmed Naîm Beyefendi "Bizde Din ve Devlet" serlevhasıyla yazdığı iki makâle ile *Vakit Gazetesi*'nin tavsiye ettiği fikrin butlânını, üstâd-ı mütefekkir Muhammed Hamdi Efendi hazretleri "Dînimiz, Devletimiz" makâle-i âlimâneleriyle dini devletten ayırmak için Tanzîmât devrinden beri çalışanların memleketi nereklere sevk ettiklerini, Müslümanlığın devletimizden kat'iyen ayrılamayacağını en kat'î delillerle isbât etmişlerdi. Bu husûsta Şeyhüislâm Mustafa Sabri Efendi hazretleri de ayn-ı savâb olan beyânât-ı âtiyede bulunuyorlar:

"Bu mes'ele gazeteci mülâkâtına sığmayacak dercede mühim bir şeydir. Din ve devletin tefrîkine ve makâm-ı Meşîhat'in siyâset-i devletten çekilmesineaslâ muvâfakat edemem, bastığı dali kesen şeyhüislâmlardan olmadığı bileyiniz zannederim."

İslâmîyet Nokta-i Nazarından

Siyâset-i Hâriciyye:

Makâm-ı Meşîhat'in âlem-i İslâm ile münâsebetdâr olmasına göre Devlet-i Aliyye'nin siyâseti ne olması lazımdı hakkında:

"Bu mes'ele en ziyâde devletin siyâset-i hâriciyyesile iştigâl eden makâma âid olduğu gibi şimdiye kadar vâki' olan tecârible de Devlet-i Aliyye'nin hangi siyâseti ta'kîb etmesi lazımlı geleceği az çok anlaşılmıştır."

Zîr-i İstîlâda Bulunan

Memâlik ile Hilâfet'in Râbitası:

Taht-ı istîlâda bulunan memâlikin Hilâfet ile râbitasını muhâfaza için ne yapılmıştır, ne yapılıyor ve ne yapılacaktır? Suâline cevâben:

"Hükûmet, memâlik-i müstevlât ile Hilâfet'in râbitasını muhâfaza için açılan uçurumları doldurmaya ve rencide edilen hissiyâti müsebbiblerin tecziyesiyle ve sâir sûretlerle ta'mîr ve tarsîn etmeye çalışacaktır" buyurmuşlardır.

Tesettür Mes'elesi:

Tesettür hakkında bir nizamnâmenin kaleme alındığı

yazılıyordu. Bu bâbda ma'lûmâtınız ve mütâlaâtınız ne merkezdedir? diye îrâd olunan suâle cevâben:

"Henüz tesettür hakkında bir nizamnâme kaleme alındığından ma'lûmâtım yoktur. Bu suâliniz memleketimizde ve bilhassa pâyitahta âsâr-ı tevessüünü gösteren bir maraz-ı ictimâimize temâs ettiği cihetle derin bir mevzûu ihtivâ ediyor. Makâm-ı Meşîhat'in, adem-i ısgâ ile karşılanan veya ciddî bir te'sîr göstermeyen beyânname-lerle mücerrebi tecrübe ederek nûfûzunu heder etmesini tasvîb etmem. Ve nisvân-ı İslâm mes'elesinin memleketimizde nasıl bir cereyân aldığı ve bu cereyânın ne kuvvetlere ve ne mâhiyyette taraftarlara mâlik olduğunu bilen bir şeyhüislâm sıfatıyla mes'elenin esaslı ve ilmî bir sûrete hallolunmasını isterim. Müslüman kadınlarının meşrû' ve ma'kûl olan vaz'iyeti hakkında neşr olunmuş ve neşr olunmamış yazılarım vardır. İcâb ederse kadınlarımıza şîâr-ı İslâm'a muvâfik bir tarzda vaz'iyet-i ictimâiyyelerini ta'yîn edecek nizâmname değil, kânûn bile tanzîm edilebilir. Ve mes'elenin en meşrûtî, en demokratik bir şekilde tarîk-ı halline gidilerek erkâma istinâd eden hakîkî efkâr-ı umûmiyyeye mûrâcaat edilince kadınlarımıza haffîf-meşreb bir hâlde nâ-mahrem nazarların güzergâh-ı istifâdesine vaz' etmek isteyenler için kendilerini her iki ma'nâ ile küçük düşürecek bir ekalliyet tebârûz edecekine şüphe yoktur. Kadınlarımıza kendi re'ylerine mûrâcaat edilse bile netice böyle çıkar. Hele unutmayalım ki Türkler ve müslümanlar İstanbullardan ibâret değildir. İşte görülüyor ki nisvân-ı İslâm mes'elesini icâb-ı şer'iye ve milletin hâkimiyetini hâiz ekseriyet-i uzmâsının arzusuna tevfîkan kat'î bir sûrette halletmek hükûmetin dâimâ hakkıdır. "Medrese saltanatı çekemeyiz!" diyerek millet-i İslâmîyye hesâbına müddeâ dermiyân edenler: Sizler kaç kişiniz ve nerelisiniz? Suâlini îrâd ettikten sonra: "Medrese, din ile memzûc olan ilim mahallidir ve mektep ile farkı, şayet varsa, bu cihetten olacaktır. Sizler dini ihmâl etmeyen ilm-i saltanatı mı çekemiyorsunuz? demek lazımlı gelir. Bu bahsi daha ziyâde uzatmayayım." buyuruyorlar.

Memleketimizde nisvân-ı İslâmîyyeyi asrîlestirmek için ortaya çıkan zevât-ı ma'dûdenin mâhiyyet-i mezhebiyyeleri ne kadar mechûl ise bunların tesettürü kaldırımaktan maksatları o derece âşıkârdır. Kuyûd-ı ahlâkiyyeyi kırmak, hürriyet-i fûcûru ta'mîm etmekten başka bir netice vermeyen bu gibi teşebbüsatın fâilleri ancak bir gâyeyi istihdâf ediyorlar: Herhangi vâsita ile Müslümanlığı yıkmak. Bu gâyenin uğurunda misyonercesine ibzâl-i faâliyet eden bu zevâtın yüzünden memleketin ne kadar müteessir olduğunu takdîr etmek, bu tahrîbkâr misyonerlige bir hâtime çekmek için çalışmanın lüzumunu ihtâr eyler. Nisvân-ı İslâmîyye nâmını taşıyan bir takım

kadınların kıyâfet-i acîbesi müslümanları utandıracak ve iğrendirecek derecede mübtezel bir hale girdi.

Hele bunların ef'âlini tervîc edenlerin, bunlara iktidâ edilmesinin îcâb ettiğini, memleketin, ancak kadınları kayd-ı tesettürden âzâd etmekle kurtulacağını bir takım vesâit-i neşriyye ile beyân edenlerin kulûb-i İslâmiyyede ne müdhiş bir nefret uyandırdıklarını hesâb ederek ve bunun netâyic-i vahîmesini nazar-ı i'tibâra alarak bu mes'elenin bir an evvel halledilmesi îcâb eder. Çünkü maalesef, bu gibi zevât memleketin geçirdiği buhrânlarından zerre kadar müteessir olmamakta, vazîfe-i sefilelerini ifâda devâm etmektedirler. O hâlde bu mes'elenin [132] halline hemen ibtidâr etmek iktizâ ediyor. Zaten Haydarî-zâde İbrahim Efendi hazretlerinin zamân-ı meşîhatlerinde bu mes'ele-i tesettürü bir halle iktirân ettirmek için bir komisyon teşekkül etmişti. Bu komisyonun faâliyetine germî verilerek bu mühim mes'ele-i ictimâiyeyi bir an evvel halletmeye gayret edilirse memleket büyük bir gâile-i ahlâkiyye ve ictimâiyeden kurtulmuş olur.

Son suâl Dârülhikmetî'l-İslâmiyye'ye havâle olunan eser hakkındadır. Ma'lûm olduğu üzere bu eser İngiliz kilisesinin matbaa-i dîniyesi başmuhariri tarafından Makâm-ı Meşîhat'ten istenilmiş ve gönderdiği mektup 1-400 numaralı nüshamıza derc edilmiştir. Şeyhüislâm Efendi hazretleri bu eserin tahrîrini Dârülhikme'de vukûf ve kifâyelerine i'timâd ettiği kalemlere havâle ettiğini, ancak iyi bir eserin pek az bir müddette vücûda gelemeyeceğini takdîr etmek îcâb ettiğini beyân buyurmuşlardır. Biz her hâlde Dârülhikmetî'l-İslâmiyye Reîs-i Muhteremi Hamdi Efendi hazretleriyle üstâd-ı muhterem İzmirli İsmail Hakkı Beyefendi'nin ilim ve faziletinden pek büyük semerelere muntazırız.

* * *

Görülüyor ki Şeyhüislâm Mustafa Sabri Efendi pek vecîz fakat gâyet belîg ve ma'nâdâr cümlelerle idâre-i sâbikanın hatîâtiyla ta'kîb edecekleri programı teşîh etmişlerdir. Binâenaleyh biz müşârun-ileyh hazretlerinin muvaffak bilhâr olmasını dileyerek icrâât-ı ciddiyelerine muntazır bulunuyoruz.

İSLÂMLAŞMAK*

Taassub, Buhrân-ı Fîkrîmiz! Buhrân-ı İctimâîmiz, Înhitât-ı İslâm'ın Esbâbı ünvanları altında intîşâr eden gâyet mühim dört eserin beşincisi olmak üzere İslâmlaşmak

* Bizzat Dâhiliye Nâzır-ı sâbiki Cemal Bey "Müslümanların muhabbetini celb eder" diye pek tuhaf vefâ-şinîde esbâb-ı mücîbe beyâniyla geçen hafta bu makâleyi tayyetti; bilâhare matbûât müdîr-i muhtereminin himmetiyle intîşârına müsââde olunmuştur.

ismiyle aynı ehemmiyette, belki bunlardan kıymetli bir kitabın daha çıktığını kemâl-i mübâhât ile görüyoruz.

Prens Said Halim Paşa hazretlerinin bu son eserini vâkiâ Sebîlürreşâd sahifelerinde ta'kîb etmiş idik; mâmâfih aynı eseri topluca bir risâlede tetebbu' etmekle evrâk-ı perîşân hükmünde bulunan cerâid-i yevmiyye, yahud resâil-i mevkûte sütunlarında parça parça okumak arasında çok fark oluyor.

Evet, müellif mevzûunu etrafıyla ihâta edebilmiş midir? Serd eylediği mukaddemât ile çıkarmak istediği netâyic arasında muvâfakat var mıdır? Maksadını vuzûh ile anlatmaya muvaffak olmuş mudur? Eserin planı güzel çizilmiş midir? Mebâhisin tenevvuuya beraber saded tamamıyla ta'kîb olunabilmiş midir? Bunlara dâir kat'î birer hüküm verebilmek için meğerse te'lîfin perakende sahifeler üzerinde kalmış olmayarak toplu bir kitap halinde bulunması, cidden pek ehemmiyetli bir şeymiş. Ben, Said Halim Paşa hazretlerinin bu son eserlerini ayrıca kitap şeklinde olarak okuduğum zaman arz ettiğim ehemmiyeti hakkıla takdîr ettim.

Şu mukaddimeci serd eylemekten maksadım "İslâmlaşmak" mes'elesini *Sebîlürreşâd* sahifelerinden ta'kîb etmiş olan muhterem kâri'lerimize ikinci def'a olarak bir de kitaptan mütâlaa buyurmalarını tavsiye eylemektir. Bu kadar ehemmiyetli bir mevzû' üzerine bu derecede vâkifâne yazılmış bir eser, emînim ki, iki değil, on kere okunsa azdır.

Said Halim Paşa hazretleri de, (

)².

Şu son te'lîflerinde ise muhtelif tarzlarda tefsîre müsâid bulunan "İslâmlaşmak" ta'bîrinden ne gibi bir ma'nâ anlaşılmak îcâb edeceğini izâh buyuruyorlar. İslamiyeti "Kendine hâs i'tikâdiyâtı, o i'tikâdiyâtı üzerine müesses ahlâkiyâtı, o ahlâkiyâtın mütevellid ictimâiyâtı, el-hâsil o ictimâiyâtın doğan siyâsiyâtı ihtiyâ etmek i'tibâriyla en mükemmel ve en nihâî kemâli hâiz bir dîn-i insânı" suretinde tasvîr ettikten sonra "Kendisinin müslüman olduğunu söyleyen bir adam kabûl etmiş olduğu dînin mebâdî-i esâsiyeyesine göre hissetmedikçe, ona göre düşünüp ona göre hareket eylemedikçe; yani İslâm'ın ahlâkiyâtına, ictimâiyâtına, siyâsiyâtına tamamıyla kendini uydurmadıkça yalnız Müslümanlığını i'tirâf etmekle bir şey kazanamaz, hiçbir saâdet elde edemez." diyorlar. Ve bu husûsta gâyet kıymetli izâhâttâ bulunarak müteâkiben bu i'tikâdiyât ile ahlâkiyât, ictimâiyât ve siyâsiyâtın neden ibâret olduğunu beyân için birer fasl-ı mahsûs açıyorlar ve daha sonra bunların akvâm-ı İslâmiyye tarafından nasıl tefsîr olunup ne yolda tatbîk edildiğini söylüyorlar.

² Buradan on beş kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Gäyet etraflı, bununla beraber gäyet veciz bir sûrette kaleme alınan bu mebâhisi mütâlalaa edenler müslümanların o müdhiş teâlîden bu mehîb sukûta nasıl olup da uğradıklarını anlamaktaaslâ sıkıntı çekmiyor. İslâm'ı kabûl eden akvâmdan bilhassa Osmanlı Türklerinin bidâ-yetteki azametleriyle sonradan düştükleri zaafın esbâbı gäyet müdellel bir sûrette izâh ediliyor.

Bidâyette garbin terakkîyatından bî-haber yaşamak bizim için o kadar muzir olduğu hâlde sonraları Avrupa medeniyetiyle temâsimiz neden dolayı hakkımızda daha mühlik olduğu kemâl-i vuzûh ile gösteriliyor.

Kavmiyetin İslâm nazarındaki mevkiiyle müslüman beynelmileliyeti gäyet açık bir sûrette anlatıldıktan sonra “Ebnâ-yı beşer arasında mevcûd ırk ve menşe’ tefâvütünü kabûl etmemekle insanı ırka bağlı bir unsur değil, ictimâî, siyâsî bir unsur telakkî eden” İslâm’ı kavmiyete alelitlâk muhâlif görmek en büyük bir hatâdır, deniliyor.

[133] Nihâyet yegâne çare-i necât olan İslâmlaşmak için hangi tarîka sülûk edileceği temhîd olunuyor..

* * *

Yüzlerce sahifeyi bi-hakkın işgâl edecek kadar vâsi’ bir mevzûun kemâl-i mahâretle otuz sahifeye sığdırılmış olduğunu söylesek bu te’lîf-i muazzamda mevki’ tutan mebâhis-i azîmeyi telhîs kâbil olamayacağı teslîm olunur kanâatindeyiz.

Avrupalılaşmak, asrîleşmek, Türkleşmek, Osmanlılaşmak gibi birçok masâdir-i mec’ûle gördük; lâkin mehâfil-i sohbette muhâverelere, matbûâtta makâlelere, risâlelere zemîn ve ünvan ittihâz edilen bu ta’bîrlerin hakkıyla izâh edildiğini görmedik, binâenaleyh bunları ileri sürmek isteyenlerin ne demek istediklerini bir türlü anlayamadık.

Bazıları bu hâli bizim noksânı idrâkimize atf ediyor-du. Şimdi yakînen görüyoruz ki ortada anlayamamaktan ziyyâde anlatamamak felâketi varmış. İşte Said Halim Paşa hazretleri tarafından “İslâmlaşmak” mevzûuna dâir serd edilen mütâlâati pek güzel anlıyoruz. Çünkü bu mütâlâalar metîn, sâbit, hakîkî bir kanâati müdâfaa için kemâl-i samîmiyetle serd ediliyor. Müellif başkasının kanâatlerini değil, kendi kanâatını ortaya sürüyor. Duyguları, düşünceleri tamamıyla kendisinin. Ortada âriyet, sahte bir şey yok.

Halbuki yukarıda saydığımız diğer ta’bîrlerin altındaki mülâhazaları bu mâhiyyette görmüyoruk. Zîrâ sâhibinde bile kanâat şeklini almamış bir fikir başkaları tarafından hakîkî bir kanâat sûretinde müdâfaa edilmek isteniyor-du. Artık böyle bir müdâfaayı başa çıkarabilmek için ileri sürecek mütâlâaların vuzûhdan ne dereceye kadar naşîbedâr olabileceği pek kolay tahmîn edilir.

Son senelerde bir nazîrini göremediğimiz bu eser-riyle Said Halim Paşa hazretleri İslâm mütefakkirlerinin

enâzâr-ı tedkîk ve tetebbuuna gäyet mühim birçok hakâkî arz etmiş oluyorlar. Binâenaleyh kendilerine an-samî-mi’r-rûh teşekkürler eder.

Mehmed Âkif

KATOLİK İLE ORTODOKS KİLİSELERİNİN İTTİHÂDI MÜMKÜN MÜDÜR?

“Kiliselerin ittihâdi mümkün müdür?” serlevhası altında, Sebîlürreşâd'a yazmış olduğum bir makâlede mezâhib-i Îseviyye arasında hâlâ ber-devâm bulunan ihtilâfât-ı dîniyyenin başlıca nikât-ı mühimmesini, şerh etmemeksin, arz etmiştüm. Gerek Sebîlürreşâd müdîriyette vârid olan mekâtf ile vâki’ olan şifâhî mûrâacaatlar, gerek fakire ibrâz olunan arzular üzerine, Katoliklikle Ortodoksluk arasındaki ihtilâfât-ı dîniyyenin tavzîh ve teşrîhine lüzüm gördüm.

İstîtrâden şunu izâh edeyim ki, kilise lafzi, ne lisân-ı Arabî’ye, ne de başka bir lisân-ı Sâmî’ye mensûb değildir, Yunaniyyü'l-ibâre olan İklisa=Ecclesia kelimesinin Araplaştırılmış seklinde başka bir şey değildir. Zaten İncil lafzi da lisân-ı Yunanının İyongliyon kelimesinden müştaktır. Kilise, cemâat ma’nâsına olduğu gibi, İncil kelimesi de besâret demektir. Hazret-i Îsâ'nın mütekelâlim bulunduğu lisânda ise, kilise yahud iklisyâ değil, belki “İditâ” kelime-i Ârâmiyyesi müsta’meldi ki o da cemâat'in muâdil-i lûgâvisidir.

Bu makâlede biz kilise lafzını sîrf bir hristiyan ma’bedi, ma’nâsında değil, ancak bir mezheb yahud din ola-rak isti’mâl edeceğiz. Din diyorum; zîrâ on üç asırdan beri Hristiyanlık yalnız mezâhibe değil, belki müteaddid edyâna inkisâm etmiştir.

Meselâ, bugün müslümanlar arasında mevcûd bulunan dört mezhebin, dördü de ehl-i sünnetçe makbûl ve musaddaktır. Halbuki hristiyanlarda hiç de öyle değildir. Onlarca, en cüz’î bir farkla birbirinden ayrılmış olan iki mezheb bile, tarafeyin makbûlü değildir.

Şu noktayı biraz tavzîh edeyim. Beynelmüslimîn hiçbir ihtilâf-ı dînî mevcûd değildir, olamaz. Dîn-i İslâm; tevhîd üzerine müessestir. Bir Allah. Bir Hâtemü'n-nebiyyîn ve bir Kitâbullâh. Bu üç esâs üzerinde muhâlif olan hiçbir müslüman tasavvur olunamaz. Sünnîlerle Şîiler miyânındaki ihtilâf ise zîr ettiğimiz bu üç esas olmayıp ancak İmâmet yahud Hilâfet mes'elesinden neş’et etmiş bir ihtilâf-ı icthâdîden başka bir şey değildir ve olamaz. Gerek Sünnîler, ve gerek Şîiler iyi bilirler ki Risâlet-penâh efendimiz, enbiyâ-yı Beni İsrâîl gibi husûsî, yahud millî bir din getirmemi. Nebiyy-i müşârun ileyh, yalnız Arap-ların peygamberi değil, belki bütün nev’-i besere rahmet ve saâdet verecek bir dinin neşrine me’mûr idi. Binâena-

leyh bu dinin başı edebileceği bil-cümle füyûzâta bilâ-tefrik-i cins ü levn her muvahhid ve mü'min nâil olacaktır. Dîn-i İslâm nâmiyla hiçbir Arap rûchân iddiâsında bulunmak hakkını hâiz olamaz. Makâm-ı muallâ-yı Hilâfet-i İslâmiyye dahi her mü'mine açıktır. Öyle olmasa, dîn-i İslâm Araplara mahsûs olmak i'tibâriyla bir kavme bazı imtiyâzât başı etmiş olacaktr ki dîn-i İslâm'ın sifat-ı umûmiyyesine mugâyirdir. Binâenâleyh İslâmlar arasındaki ihtilâflar her vakit hallü fasl olabilir derecede ehemmiyetsizdir.

Halbuki hıristiyanların üç büyük gurubu yani firkası [134] arasındaki ihtilâflar öyle değildir. İşte bunları anlatmaya çalışacağız.

Katolikler ile Ortodokslar arasındaki ihtilâflar, o kadar ince ve derin, mâverâü't-tabîiyeye âid ve lâ-yûfhem şeylerdir ki, bunları bir müslümana ïzâh ederken, insan âdetâ bu gibi şeylerle teveggul etmiş olduğundan biraz mahcûb kalıyor. Çünkü yalnız ben değil, belki bil-cümle İngiliz muvahhidleriyle sâir muvahhidîn (Unitarians) da bu gibi mesâil-i ikâsiyyeyi hurâfât addederler. Bu ihtilâflar, hem ulûhiyete, hem dîn-i Nasrânînin müessisi olan Hazret-i Îsa'nın zâtına, hem de İncil kitabına taalluk eden ve birbirine taban tabana mutezâd bulunan nikâttan ibârettir.

Ortodokslarla Katolikler arasındaki başlıca ihtilâfât-ı dîniyye şunlardır:

1- Ulûhiyete Aid İhtilâf:

Hıristiyan ismini taşıyan bil-cümle kiliseler, ulûhiyete: Bir üçte ve üç birde olmak i'tibâriyla bir Allah ikrâr ederler. Yani, Allah hem birdir, üç değil; hem de üçtür ve yine birdir, i'tikâdındadırlar. Bu bir Allah, üç uknûm-ı ilâhînin aynı olduğu hâlde hiç birinin münferiden aynı değildir. Maamâfih üç uknûmun her biri Allah'ın aynıdır, zehâbindadırlar. Üçten ibâret olan bir Allah, üçünün aynı olduğu hâlde üçünden birinin hiç aynı değildir. Bu üçün birinci rüknü Eb yani Baba'dır ki aynı zamanda Vâlid sıfatını hâizdir. İkinci rükün ise Îbn yahud Oğul'dur ki Velîd sıfatını hâizdir. Kiliselerin tasavvur ettikleri ulûhiyetin üçüncü rüknü de Rûhü'l-kudüs tesmiye olunan ma'bûd, Vâlid ve Mevlûd olmayıp ancak Hurûc ma'nâsında olan Sudûr sıfatında bulunuyor.

Şimdi Katolikler; teslis yahud yeni ve nev-zuhûr olan Sâlûs ünvaniyla ta'bîr ettikleri ulûhiyetin üçüncü rüknü olan Rûhü'l-kudüs'ün hem Eb Allah'tan, hem de Îbn Allah'tan hurûc ve sudûr ettiğini iddiâ ettikleri hâlde, şark kilisesi tesmiye olan Grek yani Rum Kilisesi, bu ta'lîmi, bu akideyi kat'iyen red ile aforoz ederek Rûhü'l-kudüs'ün münhasıran bir mense'den yani Pederden sûret-i mütemâdiyyede bürûz ve sudûr ettiğini iddiâ ederler.

On beş asırdan beri bu Rûhü'l-kudüs mes'elesi, Ortodokslarla Katolikleri birbirinden o derece uzaklaşmıştır ki bu kiliselerin her biri bu husûsta en ziyâde ictihâd ve mücâdelede bulunan dînî kahramanlığı eizze ve mukaddesler makâmına is'âd ve onların yortularını tutmakta olduğu hâlde bu iki kilise birleşikleri takdîrde elbette bu eizze ve mukaddeslerin bir kısmı aforoz mahkûm kalacaklardır. Çünkü bu mes'ele üzerinde ibrâz-ı celâdet etmiş olan Katolik ve Ortodoks ve eizzesinin ancak bir kısmı haklı olabilir, yani, Rûhü'l-kudüs ya mücerred Pederden, yahud hem Pederden hem de oğlundan sudûr etmiş ve aynı zamanda da muttasıl sudûr etmekte haklı olmayan eizze bit-tabi' –ittihâd takdîrinde– aforoz vâsistasyyla nâr-ı cehenneme teslim olunacaklardır. Çünkü bu kiliseler öyle yaparlar.

Meselâ beşinci asr-ı mîlâdîde Efesus beldesinde in'ikâd eden bir umûmî mecliste, Nasturyus aforoz edilerek Rum Patrikliği'nden hal' olundu. Yirmi bu kadar sene den sonra bizim şimdiki Kadıköy'ünde in'ikâd eden diğer bir meclis-i umûmîde, tekrar, müteveffâ Nasturyus'u cehennem şu'lelerine başı etmekle iktifâ etmeyen Sen Sinod –Mukaddes Meclis– bir asır evvel vefât etmiş ve o zamana kadar bütün kiliselerin ibâdet-nâmelerinde isimleri mezkûr ve eizze sınıfına terfi' edilmiş olan Diyodoros ve Tiyodoros'u dahi tel'in ile ruhlarını İblîs'e teslim etti! Niçin? Çünkü Nasturyus ta'lîm ve akidesini o iki kişinin müellefâtından istîhrâc etmiş imiş! Halbuki Bizans patriği olan Nasturyus'un yegâne irtidâdi "Meryem Allah'ın vâlideyi değildir" ve "Îsâ'nın ulûhiyeti, aslı olmayıp ancak sonradan bir şuâ'-ı ilâhî ile vaftîzinde te'lîh edilmiş yani mertebe-i ulûhiyyete i'tilâ etmiştir" demekten ibâretti.

İste eğer Katoliklerle Ortodokslar bir ittihâd-ı dînî vüccûda getirecek olurlarsa, her hâlde Roma Kilisesi, akâidinden madde-i vâhîdeyi bile fedâ etmeyeceği derkârdır. Çünkü o kilisenin reîsi olan kâhin-i a'zam, Papa lâ-yuhâfî olmak i'tibâriyla Katolik mezhebinin bütün akâidinin muhâfazasıyla mükelleftir. O hâlde, ittihâd takdîrinde Rum-Orthodoks Kilisesi, hem Rûhü'l-kudüs'ün iki menba'dan nebeân ettiğini tasdîk, hem de bir çok eizzesinin tesâvîrini imhâ ve önlerindeki kandilleri iftâ etmek mecbûriyetinde kalacaktır ki buna da kat'iyen muvâfakat edeceğine ihtimâl vermiyorum.

Şimdi anlaşıldı ki, Katoliklerle Ortodokslar arasındaki ihtilâf bir insan, yahud bir Aziz üzerinde değil, belki ulûhiyete aid bir mes'eleden neş'et ediyor. Bu iki mezheb, zât-ı Allah'ı üye tefrik ederek her bir sülüsün tam Allah olduğunu, fakat diğer sülüsâsının aynı olmadığına rağmen yine tam Allah olduğunu müttefikan i'tikâd ettikleri hâlde üçüncü rüknün diğer sülüsâının birincisinde mi, yoksa her ikisinden mi çıktığına dâir ihtilâf ediyorlar.

Orthodox kilisesi, Catholic kilisesini, ulûhiyyette iki mebde' ve menşe' tanımak küfrüyle ithâm ettiği gibi; Catholicler de Orthodoxları, Rûhü'l-kudüs'ün oğlundan hurûc etmediğinden dolayı oğulla âdetâ karîdaş ve birâder yapmak bid'atiyle ithâm ediyorlar.

Teslîs mes'elesi hakkında, *İncil ve Salîb ile Esrâr-i İsevîyyet* nâm âsâr-ı nâçizimde daha mufassal îzâhât verilmiştir. Şu kadar var ki, [135] teslîs erkânı miyânında Übüvvet -Pederlik-, Bürüvvet -Oğulluk-, ve Hurûc'dan ibaret üç nisbet bulunduğu cihetle vahdâniyet-i ilâhiyye inkâr olunmuş olduğu tebeyyün ediyor.

Çünkü; peder kendinin hem pederi, hem de oğlu olamayacağı gibi, oğul da hem kendinin pederi, hem de kendi oğlu olamaz. İşte aynı sûretle Rûhü'l-kudüs de kendi mebde'i olamaz. Binâenaleyh erkân-ı ulûhiyyetin hiç biri tam Allah olamayacağı gibi üçü birlikte de bir kâmil Allah teşkil edemezler.

Acaba hiç düşünülmüyor mu ki, bu üç rüknün her biri sıfât-ı husûsiyyeyi hâiz bulunduğuandan dolayı ayrı ayrı birer ma'bûd oluyorlar. Biri vâlid ve hâlik; diğeri mevlûd ve kurtarıcı; üçüncü de ötekilerin nefsi ve rûhu olduğu hâlde, Muhyî yani (hayat verici) sıfatını hâizdir. O hâlde Hristiyanlığın tanıldığı ve secde ettiği Allah, biri diğeri olmayan üçer zattan mürekkebtir. Ve bu üç zatin her biri, kâim bi-nefsihî ve vâcibülvûcûd olmaktan pek uzaktr. Çünkü beyنlerinde ihtiyaç ve nisbet mevcûddur. Bir oğula muhtaç olduğu gibi, öteki de pedersiz değil; Rûhü'l-kudüs de bir mahrec ve mensee muhtaçtır.

Bütün *Tevrat* kitaplarının ruhu ve âyetleri teslîs akîdesini red ve tekzîb ettiği gibi, Mesîh hazretleri de böyle bir akîdeyi aslâ te'sîs etmedi.

2) Hilâfet-i Resûliyye, Yahud Sûlâle-i Hâveriyye

Orthodoxlarla Catholicler arasındaki ikinci ihtilâf, Hilâfet-i Resûliyye yahud Sûlâle-i Hâveriyye'den ibarettir. Her iki kilise şu noktada müttehiddirler ki, bütün patrîklerle metropolitler ve piskoposlar Hazret-i İsa'nın on iki şakirdi bulunan havâriyyûnun halîfe-i bil-Hakk'larıdır. Yani her bir patrîk ve piskopos, vahiy ve ilhâm müstesnâ olmak şartıyla, havâriyyûnun bil-cümle salâhiyetlerine hâizdirler. Acaba bu kuvâ-yı rûhâniyye ve salâhiyyât-ı acîbe neden ibarettir? Bu salâhiyetler; Allah'a mahsûs olan gufrânın bahş edilmesinden, vaftîz olunan çocukların başına mesh etmek üzere kullanılan zeytin yağının takdîs ve bu sûretle çocukların kalbine Rûhü'l-kudüs'ün îsâl ve idhâlinden; ekmek ve şarabı takdîs ettikten sonra Hazret-i İsa'nın lahm ve kanına –binâenaleyh, hâşâ Allah'in lahm ve kanına– tahvîl etmekten; ve sâir bu gibi fevkâlâde kuvâ-yı azîmeden ibârettir.

Acaba bu sûlâle-i hâveriyyenin reîsi ve sultani kimdir?

İste asıl mes'ele bundan ibârettir. Papa, Şimon Patros'un hakîki halefi olduğunu ve bu sûretle bütün âlem-i hîrisiyâniyyetin reîs-i mutlakı olduğunu iddiâ etmektedir. Orthodoxlar ise bu iddiâyı kat'îyyen reddederler. Binâenaleyh iki kilisenin bî-emân adâvetini teşkil eden başlıca nokta su tefevvuk ve riyâset mes'elesidir. Rum Orthodoxlar, kendi kiliselerini bil-cümle kiliselerin mâderi olarak telakkî ve iddiâ ederler. Çünkü mevcûd kütüb-i *İnciliyyen*in hepsi Yunaniyyü'l-ibâre olarak yazılmıştır. Hatta Roma kilisesi bile ilk üç asırda ibâdât-ı dîniyyesini Yunanca icrâ ediyordu.

İncil-i Matta (Bâb 16, âyet 18'de) şu satır yazılmıştır:

"Ben dahi sana derim ki sen safâsin ve kiliseyi bu safâ üzerine binâ edeceğim ve hâviye kapıları onun üzerine gâlib olmayacaktır."

Bu âyetten istidlâl olunduğuna nazaran Hazret-i Mesîh hakikaten Şimon Patros'u cemâatinin riyâsetine ta'yîn etmiştir. Fakat neden Papa onun halefi olsun? diye her vakit i'tirâz olunmuştur.

Geçen makâlede İbrahim ve İshak ve Yakub peygamberlerin Safâ denilen bir taşın etrafında ibâdet etmekte olduklarını kayd etmiştim. Mesîh ise, Şimon'u, Safâ ünvanıyla tesmiye ediyor. Esasen taş ma'nâsına muâdil olan Yunanice Patra yahud Patros kelimesi Safâ'nın ayındır.

Ben bir hayli zaman bu Safâ kelimesinin hâvî bulunduğu hikmet ve sîr ile iştigâl ettim. Bütün *Tevrat* sahifelerini asıl İbrâînî ve Keldânî lisanlarıyla tefahhus ettim. Bu bâbdaki teveggulâtımın neticesini arz ediyorum.

Beni İsrâîl'in birkaç, "mûrtefi" veya "makâmât-ı menâ" denilen maâbidi "Musaffâ" yani Safâ'nın mekânı ta'bîr olunuyordu. Safâ üzerinde inşâ olunan burç ve kule Musaffâ tesmiye olunurdu. Burada dâimâ bir Hûzî, yahud Râî ve Nebî bulunmakta idi. Burada nöbet beklemekte ve istafâ etmek üzere ikâmet eden Huz'u yahud Râî ve Görücü ve Musaffâ yani istifâ edici ünvanıyla yâd olunurdu. Musaffâ'nın beklemekte bulunduğu zuhûr edecek zati istifâ edecekti. Istifâ olunan zât ise Mustafa'dan başka değildi. İşte Şimon'un Safâ tesmiye olunduğunun sırrı ve hikmeti.

Hazret-i Mesîh'ten birkaç asır akdem Mûsevîlerin Musaffâ denilen bu meâbid-i mukaddeseleri harab ve nâ-bedîd olmuştu. Bana öyle kanâat hâsil olmuştur ki Hazret-i İsa alehisselâm, kendisi Ahmed'in mübeşşeri olduğu cihetle Mustafa'yı beklemek ve zuhûru takdîrinde derhal onu istifâ ve tebşîr etmek üzere bir "Nöbetçi" ve "Bekçi sûlâlesini" te'sîs etmiştir.

3 ve 4) Hamur ve Vaftîz:

Orthodoxlarla Catholiclerin diğer iki mühim ihtilâfi Hamur ve Vaftîz'e dâirdir. Catholicler, İshâ'-i Rab yahud

Kurbân-ı Kadîs'de kullandıkları ekmek hamursuz olduğu için Ortodokslarca, o ekmek İsa'nın lahmâna tâhvîl olunamaz ve binâenaleyh Katoliklerin mezkûr âyînleri bâtil oluyormuş.

Vaftîze gelince Katolikler yalnız vaftîz olunan üzerine, yani çehresine birkaç damla su serpmekle iktifâ ederler. Halbuki Ortodokslar çocuğu suya batırmakla vaftîz ederler. Binâenaleyh Katoliklerin vaftîzleri makbûl ve meşrû' değilmiş.

Abdülahad

* * *

[136] ANADOLU'DA GİZLİ MA'BEDLER

Memleket Gazetesi'nde bu ünvan altında iki makâlenin intişâr etmiş olduğunu gördük. Muharrir, herkesin nazar-ı dikkatini celb edecek bir ünvanla yine herkesin pek iyi bildiği Kızılbaşlık ve Bektâşîliği, asrı bir kisve altında göstermek gayretinde bulunuyor. Muharrire göre, bîcâre Anadolu Türklerinden bir kısmını kemiren Kızılbaşlık, herkesin bildiği gibi hâricî te'sîrâtla bünye-i millette yerleşmiş bir karha değil, rûh-ı millînin İslâm ruhuna isyâni neticesininin mevlûdü imiş.

Bir vaktler tetebbu'suz Türk gençleri arasında dinsizlik neşr etmek isteyenler, milliyetçilik kisvesine bürünerek milletin umde-i esâsiyyesini yûkmak istedikleri gibi bu makâlelerle de, yine milliyet rengi altında Bektâşîlik ve Kızılbaşlığın tervîci maksadı ta'kîb edilip edilmediğinden insan bi-hakkin şüpheye düşüyor.

Milliyetin en esaslı umdelerinden biri din olduğunu unutan idlâlkârlar dinsiz milliyet ve millet olamayacağını nasıl düşünmemiş veya düşünmek istememişlerse, gizli ma'bâdler muharriri de Kızılbaşlığın Türk ruhuyla kâbil-i tevfîk olup olamadığını tedâkîka bile lüzum görmüyor. Bilakis Kızılbaşlığı Türk ruhunun İslâm ruhuna karşı bir netice-i isyâni gibi göstermeye çalışıyor.

Muharririn şu:

"Bazı isyankâr Anadolu Türklerinin bu kadar muhtelif fikirlerde Dîn-i İslâm şeklinin resmî ma'bâdinden ayrılması, yani mescid ve câmi' mihrâbından başka bir kible-i îmân araması esbâbının tedâkîki, millî mefkûreyi iyi anlamak ve hayat-ı millîyyeyi iyi teşîrîh ve tevhîd edebilmek için pek lazımdır. Binâenaleyh, yurdumuzdaki bu husûsiyet kendi nokta-i nazarından tedâkîk olunabilir. Bu tedâkîk neticesinde de memleket halkın idâresini anlamak imkâni daha kolaylaşmış olur fikrineyim."

Anadolu Türklerinin takrîben onda üçü Kur'ân ma'bâdinde secde etmiyor. Onların secdegâhî, îmâni, duygusu, hayatı, emeli velhâsil bütün muhassala-i zindegîsi ekseriyetin duygusundan, ekseriyetin revşînden, çok uzaktır... İşte bir yiğin halkımızın Kızılbaşların ruhu,

hayatı ve hissiyâti, yeni Türkiye için çok ve pek çok lazımdır. Görercez ki şîmîdiye kadar bütün varlığıyla Türk özlüğünü koruyan bu cemâat, bir nokta-i nazardan vahdetimizin temel taşlarının en kuvvetli bir rüknü, bir direğidir. Öbek öbek Anadolu'nun her bucağına serpiler bu yiğinlarda, Türkün ebedî hürriyet damgası görünür."

Sözlerinden başka bir şey anlaşılabilir mi?

Anadolu'daki bir kısım zavallı ırkdaşların dalâlet-âmîz akîdelerinin mâhiyet ve esbâbını araştırmak lüzumu en mübrem bir vazîfe olmalıdır. Bu husûsta gizli ma'bâdler muharriri beyle hem-fikiriz.

Fakat Kızılbaşlığın millî mefkûre ve hayat-ı millîyye ile ne münâsebeti olduğunu ta'yîn etmek pek müşkildir. Orta-Asya'nın sünî Türklerinde olduğu gibi Anadolu'nun Kızılbaş Türklerinde de, hayat-ı ictimâiyyenin, millî an'a-nelerin izleri bulunabilir.

Fakat millî ruh nişânelerini taşıyan bu izlerle Kızılbaşlık arasında hiçbir münâsebet yoktur. Yabancı telkinâtin acıklı neticesi olan Kızılbaşlık, bilakis millî ruhu öldürmüştür. Türk kitlesi arasında derin uçurumları açmıştır. Millî ruhu, idlâl edilmiş bir ekalliyette değil, ekseriyette aramak icâb eder. Türk ekseriyet-i kâhiresi ise sünîdir. Esasen sünî mezhebinin imamları ekseriyetle olduğu gibi bu mezhebin müdâfi'leri ve nâşirleri de yine Türkler olmuştur. Demek ki rûh-ı millî ile sünîlik birbirlerine o kadar uygun gelmiştir ki, Türk benimsediği bu dini asırlarca kâni bedelinde müdâfaa etmiş durmuştur.

Hele muharririn mezâhib-i hafiyeyi, Sâmiyyü'l-asıl, Tûrâniyyü'l-asıl diye iki boyaya ayırması, kendisinin de i'tirâfa mecbûr olduğu gibi, cidden bir garâbettir.

Türklerde, kâble'l-İslâm hâfi mezhepler bulunmamıştır ki bunlar ba'de'l-İslâm'da temâdî etmiş olabilsinler. Türklerin İslâm'dan evvel ve sonraki hayat-ı dîniyye ve ictimâiyyeleri iyice tedâkîk edilmiş olsa idi, bu iki makâlede istinâd edilen temelin çürüklüğü pek güzel anlaşılabildi.

Gizli Ma'bâdler muharririnin; "Târîh-i dîn bu tefrikayı yalnız Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile diye ayırmaktan başka bir hünere mâlik değildir." hükmünü de diğer istintâcâti gibi görmeye mecburuz.

Muharrir bey, her nedense "Kur'ân Dîni" ismini vermemi tercîh eylediği İslâmiyet'in târîhini bir az tedâkîk etmiş olsalar, görecelerdi ki, İslâm mütefekkirleri ümmet arasında zuhûr eden tefrikaları, yalnız Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile diye ikiye ayırmakla iktifâ etmemiş, muharrirce menşe'leri mechûl kaldığı anlaşılan Kızılbaşlık dalâletlerinin de menba'larını araştırmış, hatta eşkâl-i husûsiyyesini bile ta'yîn ve tedâkîk etmişlerdir.

Gizli Ma'bâdler muharriri bey, bu zavallı ırkdaşların bütün varlığıyla Türk özlüğünü koruduklarını iddiâ edi-

yor. İran milletinin mevlûdu olan akîdenin yosunlarıyla ma'lûl olan bu zavallıları bilakis millî ruhtan uzaklaşmış; yabancı te'sîrât altında özlerini gâib etmişlerdir.

Bâtinîlerle en müdhiş mücâdelâta giren Selçuk Türkleri, İran'da oldukları hâlde bile, acaba niçin Türkün özünü saklayan bu dalâlete karşı senelerce çarışmış, imhâsına çalışmışlardır! Siyâseten kendileri için pekiyi bir kuvvet olabilecek Bâtinîleri elde etmek onlar için daha faydalı değil miydi?

Halbuki Selçuk Türkleri ve diğer Türkmenler, İran te'sîri altında bulunan havâlîde İslâm'ı kabûl ettikleri hâlde, Şîiliğe değil, Sünñîlige yapmış, ve şîmîde kadar müdâfaa ve muhafazasına çalışmışlardır.

Putperestlik ve hulûl akîdelerinin Türk ruhuyla hiç bir münâsebeti yoktur. Mâzînin pek karanlık devirlerinde bile Türk ma'bûdunu insanlar arasında değil, semâlarda aramış, tanrısi hakkında Kızılbaşılıkla aslâ alakadar olmayan telakkilerde bulunmuştur.

Gizli ma'bedler muharriri diyor ki:

"Sâmi akîdelerde muhayyelât-ı menkûle Asl-ı Îmân'dır. Tûrânî mefkûrelerde [137] ise, hakâik-ı meşhûde rehber-i vicdândır... Sâmi akîde mutlakâ görünmeyen, bilinmeyen şeylere iman etmez. Birincisinde kudret-i ceberût, mechûl, ikincisinde fitrat-ı nâsût, ma'lûm! Bu kadar câmi'u'l-ezdâd iki zihniyet ve kâbiliyet îmân her hâlde bir vahdet-i vicdân temsîl edemezdi; edemedi de."

Görülüyorki İslâmiyet'i Sâmi ırk ruhunun mevlûdu addeden muharrir bey, kendi kendine uydurduğu bir tezâda ibtinâ ederek; İslâmiyet'i Araplar ve Yahudilere mahsûs bir din addediyor. Cebren veya İslâm muhîtine girmek gibi sevâikle müslümanlaşan Türklerin millî ruhuyla İslâmiyet'in uyuşamadığı ve bunun için, Türkler arasında hâfî dinler taşıyanlar bulunduğu anlatmak istiyor.

Acaba Türklerin eski dini hakâyîk-ı meşhûdeye mi müstenid idi? Acaba Türkler müslüman olmadan evvel, görünmeyen ve bilinmeyen şeylere iman etmiyorlar mıydı? Muharrir beyin bilmesi îcâb eder ki, Şamanizm, her şeyden evvel, sihirbazlığı, cin ve peri akîdesine müstenid idi. Eski Türkler görmedikleri, bilmedikleri ervâha, cinlere, perilere i'tikâd ediyorlardı.

Fetişizm, totemizm izlerini taşıyan animizm akîdesinden başka bir şey olmayan eski Türk dini ile, hakâyîk-ı meşhûde akîdesi arasında acaba ne münâsebet var? BUGÜNKÜ Kızılbaşların bile cinlere, perilere ne kadar kuvvetli inandıkları acaba hiç tedkîk edilmemiş mi? Kızılbaşlar da, iman ettikleri ervâhin, cinlerin hiçbir muayyen şeklini bilmiyor ve bunların gayr-ı kâbil-i idrâk olduğuna kâil bulunuyorlar.

Şâmânî Türkler, ervâh-ı tayyibe ve ervâh-ı habîse diye iki sınıf ruhlara inanıyorlardı. Kızılbaşlar da cinlere ve perilere mu'tekid bulunuyorlar. Cin, fenâlik kuvvetidir. Yani kadîm akîdeye göre Erlîk Han'ın alaylarıdır. Periler, lütufkâr kuvvetlerdir. Yani eski Yersu'lardır. Harekât-ı insâniyye ve istikbâl hakkında kat'î vukûfları vardır. Bir cinci bunlarla anlaşır ve bunlardan istifâde edebilir.

Demek ki Tûrânîyyü'l-asıl akîdede fitrat-ı nâsût ma'lûm değil, meçhûldür. Eski Türkler de mutlakâ görünmeyecek ve bilinmeyecek şeylere iman ediyorlardı.

Kızılbaşlar, eski dinlerinin bu gibi izlerini muhâfaza etmekle beraber İran dininin telkinâtıyla, Alevî olmuş, merdüm-perestliğe sapmış, gizli mezhep taşımaya alışmışlardır.

Bütün ibtidâî cemââtlerde görülen animizm akîdeyi; eşkâlce az çok farklara rağmen; esasça müttehiddir. Tarih-i edyân, Sâmi akîde, Tûrânî akîde diye bir ikilik tanımaz. Evet, ırkların akîdevî bazı husûsiyetleri vardır. Fakat, gizli ma'bedler muharriri beyin çıkardığı netâyicle bu husûsiyetlerin hiçbir alâkasını göremiyoruz.

Hakâyîk-ı ilmiyye huzûrunda, şâhsî tasavvurâtın bir şekl-i ilmîde ileri sürülmlesi, pek büyük bir cesârete mütevakkiftir. Gizli ma'bedler muharriri, bilâ-pervâ bu cesareti gösteriyor, ilmî istintâclarla mûnis olmayan dimağlarda, İslâmiyet'in Türk ruhuna uygun olmadığı yolunda, bir şüphe uyandırmak için, hakâyîk-ı târîhiyyeyi, ictimâiyât prensiplerini bile alt üst etmeye bir beis görmüyor.

Her fikrası, diğerini nakz eden bir iki makale ile hakâyîk-ı ilmiyye tahrîf edilebilir mi? Kızılbaşlık ve Bektâşîlik fikirlerinin neşri için bu akîdelerin eski mürevviçleri tarafından ta'kîb edilen yol, zannedersem; daha asîlânâ idi.

Yok maksat, Türklerin eski millî akîdelerini, an'ane ve törelerini taharrî ise, bunu İran'dan geçmiş, millî İran di尼yle bulaşmış olan Kızılbaşlarda değil, Altaylarda hâlâ mevcûd olan kabîlelerde ve bilhâssa Yâkutlarda aramak icâb eder.

El-yevm Altay ve Sayyansk dağlarında sâkin olan ve henüz Şâmânî akîdeye merbût bulunan kabîlelerin dilleri ve millî hayatları hakkında meşhûr Radolf'un topladığı ma'lûmât, Türk ruhunun İslâmî prensiplere ne kadar uygun olduğu pek güzel isbât ediyor.

Eski Türkler, semânîn en yüksek tabakâtından cihâna hükümrân olan bir ilâh-ı a'zama mu'tekid bulunuyorlar ve buna Tanrı Karahan nâmını veriyorlardı. Onlarca bütün kâinâtı idâre eden ve mukadderât-ı cihâna hâkim olan, görünmeyen, bilinmeyen, bu lâhûtî ilâh-ı a'zam idi.

İşte bu kadîm akîdedir ki Türkleri, İslâmiyet'in telkin buyurduğu (اَللّٰهُ اَجْلُ اعْلَم) habl-i metînine rabt etmiş, birçok dinlerin taht-ı te'sîrinde kalan Türkler, hiçbirine kat'î

bir merbûtiyet göstermemiş, yalnız İslâmiyet'e yapmış ve bugüne kadar hayatlarıyla müdâfaasına çalışmışlardır. Çünkü Türkler, İslâmiyyette bir dîn-i millî ruhunu bulmuşlardır!..

Biraz târîhe atf-ı nazarla, Türklerin kable'l-İslâm hangi dinlerin taht-ı te'sîrinde kaldıklarını ve bu dinlere karşı nasıl bir vaz'iyet aldıklarını görelim. Türkler, ilk evvel, İran'da zuhûr eder Mazdeizm taht-ı te'sîrinde kalmışlardır. İran hükümdarı Kistaş zamanında zuhûr eden Zerdüşt, Mazdeizm dininin Tûrânîler arasında intiâşârını te'mîn için hükümdarı harbe teşvîk etmiş, İran'la Turan arasında müdhîs bir cidâl-i dînî başlamıştır.

İran ruhunun mevlûdu olan Mazdeizm, Turan ruhuna yabancı geldiğinden bu muhârebeler esaslı neticeler hâsil edememiştir.

Mîlâdin altıncı asırında Çinlilerin gayretille Budizm de Türkler arasına sokulmaya başlamıştır. Tokyo hâkanlarından Tupu Han, ilk defa Budizm'i kabûl etmiş, fakat neşr ve ta'mîmine muvaffak olamamıştır. Bunlardan sonra da Türkler arasına Hıristiyanlık girmeye başlamıştır. Suriye'den tard edilen Nastûrîler, Horasan târîkiyle Türkistan'a sokulmuş ve bu sûretle Hıristiyanlık da Orta-Asya'ya girmeye başlamıştır. Hicret-i nebeviyyeden iki buçuk asır evvel, Horasan'da Merv [138] şehrinde ilk defa bir metropolidlik teessüs etmiştir. Meşhur Barsaba, uzun müddet Merv Metropolitliği'nde bulunmuştur. Bir müddet sonra da Semerkand Piskoposluğu teessüs etmiştir.

Hıristiyanlık Türkistan içeriklerinde bilhassa Kerayit ulusu arasında intiâşâr etmiştir. On ikinci asr-ı mîlâdîde bu kabîlenin riyâsetinde bulunan Onek veya Tulu Han, şark târîhlerinde Buhna(?) ve garb târîhlerinde de Papas Jan ismiyle tanılmıştır.

Mazdeizm ve Budizme nazaran; Hıristiyanlığın Nastûrî mezhebi Türkler arasında daha az mukâvemet görmüştür. Çünkü Nastûrîlik, Hıristiyanlığın mezâhib-i sâiresine mugâyir olarak; hazret-i İsa'nın ulûhiyetini red ve hâlik-ı kâinâtın vahdâniyetini ta'lîm ediyordu.

Ulu Tanrı telkinâtı ise, Türklerin millî akîdelerine uygun idi. Hatta Selçuk Türkleri, İslâmiyet'i kabûl etmeden evvel, bir aralık Nastûrî mezhebine girmişlerdi.

İslâmiyet Türkistan'a nüfûz ettiği zaman ilâh-ı a'zam akîdesiyle tekâbül etmişti. Arap ordularının Mâverâün-nehir'de çarşılığı hengâmada rezâ edilen Orhun âbidelerine bu huzmelerin vâzih in'ikâsleri görülmüyor.

Bu kitâbe şehâdet ediyor ki, bu esnâda Türkler yalnız Ulu Tanrı'yı bilmekle kalmıyor, her türlü muvaffakiyetleri de onun lütfundan bekliyorlardı. Esasen Ebûlgazi Bahâdir Han ve Ebûlfazl Reşîdüddin gibi müverrihlerin zabt ettikleri Türk efsânelerinde, bu eski akîdenin mâhiyeti pek güzel seçilmektedir.

İran hükümdarlarının, Tupu Han'nın mesâilerine rağmen Mazdeizm ve Budizm'in Türkistan'da lâyâkıyla intiâşâr edememiş olması sebepleri efsanelerden çıkarılabilir. Halbuki, Türkler bir han veya müstevlî bir hükümdar tarafından müdâfaa edilmeyen Nastûrî mezhebini, daha mülâyemetle istikbâl etmişlerdir. Çünkü Nastûrî râhipleri kendilerine bir İlâh-ı Mutlak'tan, büyük bir tanrıdan bahs ediyorlardı.

Türklerin bu eski akîdesidir ki, İslâmiyet'i büyük bir hâhişle kabûl etmelerini intâc eylemiştir. Buda ve Şaman mezheplerindeki Türkler, nasıl bir şevkle İslâmiyet'e koşmuşlar ise, evvelce Yahudiliği kabûl eden Hazar Türklerinin kîsm-ı a'zamı ile hıristiyan olan Kerayitler de aynı hâhişle bu dinleri bırakmış, millî ruhlarına uygun olan Müslümanlığa sarılmışlardır.

Hiçbir tazyîk ve istîlâ görmeksızın İslâmiyet'i kabûl eden Volga Türkleri, ancak vicdanlarının telkinâtıyla hareket etmişlerdir.

Kızılbaşlığın esaslarını Türkün eski dininde değil, İran hükümdarı Kubad bin Firuz'un zamanında Medâyîn şehrinin Mûbid-i Mûbidân'ı olan Mezdek'in neşr ettiği efkârda, İslâm ruhuna isyân eden, ve bu isyâni dînî bir şekilde göstermek mecbûriyetinde kalan İran ruhunun te'sîrâtında aramalıdır.

Kızılbaşlık Türk ruhu için bir dalâlettir. Türkluğun vahdetini te'mîn, ancak bu dalâleti izâle ve bütün Türkleri rûh-ı millîye tevâfuk eden ekseriyetin akîdesine imâle etmeye mümkün olur. Bu akîde ise hakîki İslâmiyet'tir.

TAHRÎBÂT-I HARBIYYENİN KARŞISINDA VAZİFEMİZ

Harb-i umûmînin maddî ve ma'nevî tahrîbâtını ta'dâd etmek, bunların ta'mîrine uğraşmak zamanı hulûl ediyor. Artık beseriyyet harbin meşîme-i ehvâlinden doğan felâketlerin tehvînine hasr-ı mesâî edecktir. Beş seneden beri harb cehennemine ilkâ ettiği kanları ve altınları ödemeye, o cehenneme yaktırdığı her şeyi yeniden te'sîse, bitmez tükenmez zararlarını tazmîne yine aynı beseriyyet çalışacak, muhârebeyi ta'kîb eden zamanı tahrîbât-ı harbiyyeyi ta'mîr ile imrâr edecktir. Semerât-ı mesâîsinin en mühim bir kısmını dîvân-ı [duyûn-ı!] harbiyyenin te'dîyesine hasr etmeye, nasîb-i refâhiyyetini ejder-i harbin dehân-ı harîsine atmaya mahkûm olduğunu göre şekâvet-i mütemâdiyyesinden bikacak ve o şekâvetten kurtulmak ümidiyle yine o ejder-i musîbetin ağzını doldurmaya başlayacaktır!..

Şimdilik beseriyyet harb zamanında ihtiyâr ettiği fe-

dâkârlığın hesabını görmeye ve o hesabı peyderpey te'diyeye mecbûrdur. Tabîi zümre-i gâlibe zarar ve ziyânını mağlûbların kanından istifâ edecek ve böylece telâfi-i zâyiât husûsunda sade mağlupları kat kat gececek değil, aynı zamanda bunların cereyân-ı inkişâfını ta'tîl edecekler, onların mevcûdiyet-i müsteskalelerini ezeceklerdir. Gâlibiyetin gurûr-ı muhîkki, mağlubiyetin acz-i zelîli bunu iktizâ eder.

İste cihan harbinde muzaffer olan düvel-i İ'tilâfiyye bugün tahrîbât-ı harbiyye mes'elesiyle ciddî bir sûrette uğraşıyor. Almanya'dan birçok milyarlar istiyor. Bunlarla muhârebenin harâbe-zâra çevirdiği yerler i'mâr olunacak, milletler kemâl-i semâhatle ihtiyâr ettiği fedâkârlıkların mükâfâtını görecek, zararlar, ziyanlar tazmîn edilecek.. El-hâsil tahrîbât-ı harbiyye ta'mîr olunacaktır.

Avrupa devletleri bu mühim, bu hayatı mes'eleyi kemâl-i dikkatle teemmûl ediyorken bizim de aynı mes'elenin memleketimize âid olan kısmıyla uğraşmamız lazımdır.

Zavallı memleketimiz tahrîbât-ı harbiyyenin en fecî sahnesini teşkil eder.

İlk evvel memleketi sâhil-i selâmete eriştirmek gâyesi uğurunda mübârek kanlarını heder eden yüz binlerce şehîdimiz, yüz binlerce gâzîmiz hatırlımıza gelir. Bu muhârebede bizim uğradığımız en büyük müsîbet bu faâl kollardan, bu zinde hayatlardan mahrûmiyetimizdir.

[139] Bu müdhiş ziyânın telâfisi için seneler değil, asıllar kifâyet etmez. Vatanın bu cerîha-i muazzezesi pek uzun bir zaman bizi dâğdâr edecek. Hergün bu eksikliği, bu zaafı hissedeceğiz. Çünkü her hâdise bize bu mâtemî ihtiyâr edecktir. Millet, uğradığı bu fakr-ı kâtilden ancak pek ciddî, mütemâdî, ve bilhassa ilmî bir sa'y-i mukdimâne ile kurtulur. Binâenaleyh bu ihtiyâc-ı zarûriyi tatmîn etmek için sıhhî bir teşkilâta lüzum vardır. Memleketimizde münteşir en müdhiş hastalıklardan biri hayatın kıymetini bilmemektir.

Şimdiye kadar memleketin zîmâm-ı idâresini ele alanlar bilhassa bu noktayı ihmâl ediyorlardı. Memleketin hayatı bir bâzîce idi. Memleketin kanını dökmek, mütemâdiyen dökmek için âdetâ fîrsatlar aranılıyordu. Memleketin hayatına karşı bu derece lâ-kayd olmak, bu ancak bizim memleketimizde görülebilecek bir fecâa idi. Maamâfih zavallı evlâd-ı vatan da hayatlarının kıymetini bilmiyorlardı. Memleketin onların hayatlarına ne derece mütekir olduğunu takdîr etmekten âciz idiler. Binâenaleyh bir taraftan hâricî musibetler, muhârebeler evlâd-ı vatanı istîsâl ediyorken dâhilî müsîbetler de, hastalıklar, bakîyye-i mevcûdiyetimize saldırıyor, nüfûsumuz muttasîl azalıyordu. Buna karşı durmak için esaslı bir teşkilât vücûda getirilmezse zavallı memleket mahv olup gidecek!

Tahrîbât-ı harbiyyenin bu müdhiş safhasını ihtâr ettiğinden sonra bizi en fecî' izmihlâllere dûçâr eden emrâz-ı ahlâkiyyeyi zîkr etmek lazım gelir. Emrâz-ı ahlâkiyyenin tahrîbât-ı harbiyye miyânında zîkr edilmesi ihtimâl ki münâsibetsiz addolunur. Fakat hiç de değil. Bu harbi umûmî müsîbetini bizde öyle bir takım fenâklara meydan verdi ki bunların en çirkini ahlâka savlet edendir. Meselâ ihtiyâr. Memleketin ihtiyâc-ı gîdâsını, insafsız, hıssız bir takım cânîlerin elliğine vermek memleketin bilhassa ahlâkını zîr u zeber etti. En zarûri ihtiyaçlarını istifâ etmekten âciz kalan zavallı ekseriyet açlığının sevk-ı mükârîhiyle fazâil-i ahlâkiyyesini heder etmeye mecbûr oldu.

Birkaç sefilin kör ve alçak zevkini tatmîn etmek uğurunda binlerce hayatı nânpâreden mahrûm kaldı. Birkaç sefilin iddihâr-ı servet etmesi için memleketin iffet ve nâmûsuna en müdhiş sû'-i kasdler tertîb edildi. Zavallı halkımız karnını doyurmak için neler çekmedi ve neler fedâ etmedi. Bütün bu ezîyetleri, bu fedkârlıkları tafsîl etmek mevkîinde değiliz. Ancak muhakkak olan bir şey varsa harb-i umûmînin bir zâde-i meş'ûmu olan ihtiyârin bu milletin ahlâkını pek çirkin bir sûrette müteessir etmesi, birçok fazâil-i ahlâkiyyemizi yıkmasıdır. Dünyada zannetmem ki bizim kadar hodgâmîğin, hırsın safahât-ı menfûresini görmüş bir kimse olsun. Hayât-ı ferdiyyesi için ahlâkını fedâ eden efrâddan müteşekkîl bir ümmetin jegâne nasîbi helâk ve inkîrâzdır.

Binâenaleyh bu zavallı milleti son nefesinde kurtarmak için çalışacak hayatı sevk edeceksek onun bu emrâz-ı ahlâkiyyesini tedâvî etmek iktizâ eder. Bunu te'mîn edecek yegâne vasita, ahlâk-ı İslâmiyyenin telkinidir. Aynı zamanda milleti bu insafsız muhtekirlerden kurtarmaktır.

Ahlâk-ı İslâmiyyeyi telkin etmek için memleketin ahlâk-ı fâzila sâhibi mütefekkîrleri bir hey'et-i irşâdiyye teşkil ederek bu işe meşgûl olmalıdır. Hükûmet ahlaksızlığı en şiddetli cezâlara çarpmalıdır. Fakat her hâlde ahlaksızlığın tevessüünü te'mîn eden esbâbin izâlesine gayret olunmalıdır ki bu telkinât ve icrââtın semeresi görülsün.

Tahrîbât-ı harbiyye nüfûsumuza ve ahlâkimizâ bu darbeleri indirmekle kalmıyor. Aynı zamanda muhârebe milletin servet-i mâliyyesini yutmakla beraber ta-hammûl-sûz borçlara girmesini; ric'at ettiği arâzîyi zâyi' etmekle istihsâlâtının eksilmesini, ahvâl-i mâliyyesinin pek buhranlı bir hâlde bulunmasını intâc etmiştir. Fakr u sefâlet memleketi baştanbaşa sarsmıştır. Bunlara ilâveten mağlûbiyet derdi de var.

Bütün bu felâketlerin, bu tahrîbât-ı müdhişenin içinden millet nasıl çıkacak?.. Kimin lütuf ve muâvenetiyle kurtulacak? Hiç şüphe yok ki bu milleti kurtarmak için uzanacak en sağlam, en samîmî el bizim bu zaîf, bu me-

câlsız elimizdir. Yine bizim bu muzmahil kuvvetimiz bu vatanın son ümîdidir. O hâlde bu zaîf elde toplanan son kuvveti parçalamakla tahrîbât-ı harbiyyenin ta'mîri değil, bu zavallı, bu mahrûm vatan ve milleti mahkûm-ı indirâs etmekten başka bir şey hâsil olmaz. Bizim bugünkü vazîfemiz bu değil. İçimizde bunu bilmeyen hiçbir kimse yok. Hepimiz biliyoruz. Hepimiz de tahrîbât-ı harbiyyenin fecâyîni kendi gözümüzle görüyoruz. Bunların ta'mîrine gayret edilmezse o tahrîbâtın kurbânı olacağımıza aklı erdiriyoruz. Fakat bununla beraber dest-i harâbımızda yaşayan bakîyye-i kuvveti parçalamakla meşgûlüz. Neden böyle yapıyoruz. Çektiğimiz mahrûmiyetler, duyduğumuz emeler karşısında bulundugumuz vaz'iyetlerden zerre kadar müteessir olmuyor muyuz. Kâbiliyet-i teessüriyyemiz büsbütün körleşti mi?..

Elbette hayır. O hâlde en perişân milletleri toplayan felâketler niçin bizi dağıtıyor?.. İşte karşımızda koca bir sâha-i tahrîbât ki milletimizin yüzbinlerce şehîdi orada yatıyor. Yüzbinlerce gâzîmimizin kanı orada kaynıyor. Milyonlarca liralarımız orada yanıyor. Bunca mahrûmiyetlerimiz, fedâkârlıklarımız, zâyiâtımız hepsi orada.. Bunların hepsi bizim borcumuzdur. Biz o şehîdleri canlandırmak; o kanları kanımıza karıştırmak, o milyonları ödemek; o mahrûmiyetleri, o fedâkârlıkları, o zâyiâtı telâfi etmekle mükellefiz. Ancak bu mükellefiyeti ifâ edersek hayatımı kurtaracağız. Binâenaleyh tehlikeli tefrikalardan, tehlikeli ihtilâflardan tevakkî edelim. Saydığımız borçları te'diye etmek için çalışalım.

Ömer Rıza

* * *

[140]

ASIL MUHTEKIRLER

Harb-i umûmînin memleketimizin başına yiğdiği felâketlerin en büyüklerinden biri ihtikâr beliyyesidir. Bu müdhiş beliyyeden müteessir olmamış bir kimse yoktur, dersek ancak hakîkati söylemiş oluruz. Zavallı millet birkaç kişinin iddihâr-ı servet etmesi uğurunda açığın, çiplaklığın en tâkat-sûz şedâidine tahammüle mahkûm edildi.

Bir taraftan bu muhtekirler servet ve refâhiyet içinde milletin sefaletiyle istihzâ ediyor iken diğer taraftan zavallı efrâd-ı millet varını yoğunu karşılara dökerek kût-ı lâ-yemûtunu istihsâl uğurunda herşeyi fedâ ediyor ve yine âciz ve zebûn kahiyordu. Millete merhamet edecek, milleti bu müdhiş beliyyeden sıyânet edecek hiçbir kuvvet yoktu. Binâenaleyh millet istibdâd-ı ihtikârin hâin pençelerinde kıvrانıp durmakta; bir parça ekmeğin vakfı hayât etmiş, bu lokmayı muhtekirlerin yed-i iğtisâbından kurtarmak için muttasıl pençeleşmekte idi.

Maamâfih bu ihtikârin te'sîrâtını tedkîk ediyorken

bunun yalnız maddî bir sâhada icrâ-yı tahrîbât etmediği tavazzuh eder. İhtikârin maîseti en fecî' müşkilât ile ihâta etmesi yüzünden en ziyâde müteessir olan ahlâk-ı memlekettir. Açığın heder ettiği nâmûslar, heder ettiği hayatlardan daha çoktur. Derd-i maîsetin husûle getirdiği havf-ı sefâlet milletin ahlâkını o derece sarstı ki memlekette garîb bir tehâlük-i hayât, müdhiş bir hodgâmlık, menfûr bir insafsızlık hüküm-fermâ bulunuyor. Meşrû' kazançlarla te'mîn-i hayâttan âciz kalan halk birbirini ızrâr ederek birbirine merhamet etmeyerek, maîsetini te'mîn etmek için bin türlü hîleler düşünerek yaşamak yolunu tuttu. Bunların hepsi o ihtikâr-ı mel'ûnun âsâr-ı fecâasıdır. Bu hîyânet-i kubrânın fâillerini tecziye etmek onun âsâr-ı fecâasını imhâya doğru atılacak hutuvâtın en mühimlerinden biridir.

Tasvîr-i Efkâr refîkimiz bu mevzûa dâir yazdığı bir başmakâlede “Dört harb senesi mesâibi içinde en yürek yakıcı fâcialardan biri ve belki birincisi ticâret nâmî altında yapılan müdhiş sû’-i isti’mâlât” dedikten sonra ihtikâr dolayısıyla müslümanların zengin olup olmadığını mevzû’-ı bahs ederek:

“Hele müslümanlar zengin olmadı, yalnız sekiz on arkadaş ve bende işitilmemiş, görülmemiş vesâit-i gayr-ı meşrûa ve cebriyye ile servet ü sâmâna nâil edildi. Müslümanlar hey’et-i umûmiyyesi i’tibâriyla bilakis ihtikâr yüzünden pek ziyâde mutazarrir oldular, milyonlarca ihtiyâr, genç, kadın, erkek büyük küçük, ve bilhassa yetim ve dul müslümanlar bî-nihâye mahrûmiyetlere dûçâr edildi.”

Diyor. Sonra ihtikâr yapanların kimler olduğu hakkında şu sûretle beyân-ı mûtâlaa ediyor:

“Müdhiş sûrette ihtikâr yapan bir hayli adam bulunmakla beraber, ihtikârdan en ziyâde istifâde edenlerin yine gayr-ı müslimler olduğuna şüphe yoktur. Çok şâyân-ı teessüftür ki bizde ihtikârdan bahs edilirken yalnız sekiz on müslümanın ismini zîr etmek âdet olmuş ve eskiden beri ticârette kurnazlıklar ile ma’rûf olan anâsır-ı sâire içinde dört senedir sessiz, sedâsız ihtikâr yaparak müslüman, hristiyan milyonlarca fukarânın kanı bahâsına yine milyonlarca servetler iddihâr edenlerin nâmını bile bizim gazeteler arasında kimse kâle almamakta bulunmuştur. Halbuki yalnız bir kısım muhtekirleri bu sûretle cezâlara uğratmak ve meselâ Mehmed Kadri Efendi gibi mechûl bir taciri tâ İzmir’den yaka paça tutup da İstanbul'a getirmek ile iktifâ edilerek diğer anâsira mensûb muhtekirlere hiç ilişilmeyecek olursa o zaman lâzîme-i adâlet pek noksân kalır ki bu da memleketin muvâzenesi nokta-i nazarından kat’iyyen doğru olmaz. Binâenaleyh hükümet-i hâziranın basîret ve kiyâsetinden bilhassa bu husûsların nazar-ı dikkate alınmasına intizâr eyleriz.”

Bu husûsun nazar-ı dikkate alınması hakikaten lazımdır. Mâdem ki harb senelerinde milleti en müdhiş felâketlere dûçâr edenlerin tecziyesine çalışılmaktadır, o hâlde asıl ihtikârı yaptıkları tamamıyla zâhir olan gayr-ı müslim tâcirlerinin tecziyesini adâlet nâmına, ahlâk nâmına, millet nâmına taleb etmek hakkımızdır. İşin garîbi şudur ki milleti soyanlar miyânında en mühim mevkii işgâl edenler bugün kendilerini şikâyetçi mevkîinde, mağdûr mevkîinde tutuyorlar. Hakikati bu derece körletmeye çalışanların cezâlarını görerek hadlerini bildirmek evliyâ-yı umûrun en mütehattim vazîfesidir.

MÜHİM BİR MÜDÂFAA

Yozgad Ermeni tehcîri muhâkemâtının hitâm bulması münâsebetiyle mutasarrif-ı sâbık Kemal Bey tarafından kırâat edilen müdâfaa-nâmenin târîhî ehemmiyetine mebnî şâyân-ı dikkat kısımlarını aynen nakl ediyoruz:

İki dîvân-ı harbin on dokuz celsesini işgâl, bugün de kânûnun ve vicdânınızın hükm-i âdiline intizâr eden bu mes'ele geçen gün reis paşa hazretlerinin alenî beyânâtından da anlaşıldığı üzere hey'et-i hâkimece arîz ve amîk tedkîk edilmiş olsa gerektir. Bu tedkîkât sırasında hey'et-i celîleniz hâdisât-ı ma'lûmeyi yalnız tarz ve sâha-i vukûu i'tibâriyla değil, aynı zamanda esbâb ve avâmil-i hudûsu i'tibâriyla da nazar-ı dikkate aldığında şüphe etmek istemem. Pek yüksek bir vazîfeyi ifâaya da'vet olunan hey'et-i celîleniz bugün târîhimizin sahîfelerine milletimizin bir da'vâsını tesbît edecktir. Adâlet-i vicdânınız yalnız bir mes'ele-i münferideyi değil, bütün milletin muhît-i mağdûriyetini tenvîr edecktir. Düne kadar bir hey'et-i hâkime vaz'ında olan sizler şu dakika bir mahkeme-i târîh sıfatını iktisâb etmiş [141] bulunuyorsunuz. Ben de kendimi böyle bir mahkemedede, böyle millî bir da'vâ ile alâkadâr görerek son müdâfaamı mâzîdeki hâdisâttan, yani mes'elenin hakîkî esbâb ve sevâikinden istîhrâc etmek isterim.

Ermeni komitelerinin müstakil bir Ermenistan vücuda getirmek emeliyle ilk önce Avrupa'da, bilâhare Türkiye'de nasıl fa'âlâne çalışıkları ve devletin gâileli zamanlarında ekseriyâ zaafından istifâde ederek ne gibi hâdisât-ı hûn-rîzâneye sebebiyet verdikleri ma'lûmdur. Hâkân-ı mahlû'-ı mağfûr zamanında bazı tedâbîr-i şedîde ile bastırılan ma'hûd ihtilâllerden sonra Ermeni komitelerinin sâha-i faâliyeti Rus Çarlığının maddî ve ma'nevî müzâheretiyle bir kat daha genişleyerek nihâyet Balkan hezîmetini müteâkib Vilâyât-ı Sitte'de ecnebî murâkabesi te'sîsi yolunda bir tekâlîf vukûu derecesine kadar varmış olması da gösteriyordu ki Ermeniler her ne bahâsına

olursa olsun devletimizin zararına bir istiklâl istihâsâlini gâye-i emel edinmişlerdi. Harb-i umûmînin zuhûru üzerrine Ermeni milleti bu fırsatı ni'me'l-vesîle ittihâz ederek Osmanlılığı en yakın ve can alıcı noktadan vurmak için Rus ordusu karargâhında ahz-ı mevkî' etti. Bogos Nubar Paşa'nın ma'hûd ta'mîmî üzerine fırka ihtilâfları ortadan kalkarak bütün Ermeniler müşterek düşman dedikleri Türkler aleyhine birleştiler. Ermenilerin müteaddid cepheлерde düşmanlarımıza tevhîd-i mesââ etmiş oldukları ve bu sâyede istiklâle hak kazandıklarını alenen ve resmen yine kendileri i'tirâf ettiler. Ermeniler vicdân-sûz cinâyetlerle Van, Karahisar, Muş hâdiselerini ikâ' ve müslümanları ve ordunun sevkîyat kollarını ifnâya giriştiler. Bu kadar azîm cinâyâtın müdâfaasız ve hâmîsiz kalmış olan bu safhası tedkîk olunmadıkça ve bugün hey'et-i celîlenizin meşgûl olduğu hâdise bu nokta-i nazara göre muhâkeme edilmedikçe verilecek hüküm vicdân-ı İslâmîyet ve insâniyeti tenvîr edemez. Vehib Paşa raporu-nun mündericât-ı fecâası elbette hey'et-i celîlenizde bir kanâat husûle getirmiştir.

Osmanlı âilesinin en sâkin ve hakperver, en aceze-nûvâz ve müsâmahâkâr bir unsuru olan Türkler her hâlde müsebbib ve zâlim mevkîinde değildi. Unsur-ı İslâm eskiden olduğu gibi bu sefer de bütün vatandaşlar hesabına mebzûlen kanını verirken Ermeni milleti Osmanlı âilesini yıkıp çikarak kendine bir istiklâl te'mîn etmek makasâdiyla bizzat İslâm'a, orduya her sınıf ve her yaştan, kadın ve erkek, bütün müslümanlara saldırıyor Rus ordularının pîsdârlığını ifâ ederek koca bir unsur-ı ma'sûmu kesip mahv ediyordu. Bu haller hem memleketin, hem de ordunun selâmetini tehlikede bırakıyordu. Binâenâleyh tehcîr esnasında vukûa gelen hâdisâta gelince Ermeni çetelerinin mezâlimi ile ateşten kaçarcasına hudut boyundan içeri gelenlerin manzara-i elem-nâki ve yüz binlerce ma'sûm müslümanların sibââne katl edildikleri haberinin ahâlî-i İslâmîye arasında intişâri zaten harbin fecâyiini haddinden fazla görmüş ve duymuş olan halkın gayz ve kînini tahrîke kâfi ve galeyân-ı efkâri bâdî idi. Nitâkim şehâdetleri aleyhimde telakkî edilen Yozgad Mutasarrif-ı esbakı Cemal ve meb'ûs-ı sâbık Şükrü Beyler bile bu hakikati huzûr-ı mahkemedede alenen söylemişlerdi.

Ermeniler tarafından itlâf edilen din ve ırkdaşlarının mâtem-i hicrânı müslümanların yüreğini sızlâlığı ve her gün gelen kara haberler halkın hissîyatını tahrîk etmekten hâlî kalmadığı Ermeniler ise dâimâ Rus ordularının gâh önüne geçerek gâh arkasında kalarak, ekseriyâ memleketlerin kuvve-i askeriyyeden mahrûm bulunmasına güvenerek ikâ' -ı fecâyi'den hâlî kalmamaları ihtimâl ki iddiâ edildiği vechile Yozgad livâsı dâhilinden sevk edilen bazı Ermeni muhâcir kâfilelerine Ermenilerin müslümanlar

hakkında her nevi' irtikâb ettiği fecâyia şâhid olmuş bazı asker firârîlerinin tecâvüzüne sebebiyet vermiştir. Ancak mağlûbiyetin aleyhimizde husûle getirdiği cereyânı durdurmak maksadıyla makâm-ı âlî-i iddiânın talebi vechile kurbanlar verilmesi matbûâtın beyânâtına nazaran eğer bir siyâset iktizâsi farz edilirse hey'et-i celîleleri siyâsi değil, ancak hak ve adâlete binâ-yı hükm etmek vazife-i vicdâniyyesi karşısında bulunduğuundan bu mülâhazâtın gayr-ı vârid olacağı kanâatini perverde ile bendeniz gibi küçük bir me'mûrun iddiâ olunduğu vechile mürettib ve nâzim olarak kabûlü nasıl mümkün olur?

Kemal Bey, mevâdd-ı kânûniyyeye müteallik müdâfaâtını uzun uzadıya teşrîh ettikten sonra diyor ki:

Bendeniz devletime karşı ihtilâl etmedim. Ordunun önünde ve arkasında vatanın müdâfaası için hükûmetimin emniyet ve i'timâdiyla ellerine verdiği silahları vatanın bağına, devletimin mevcûdiyet ve istiklâline, ahâlî-i İslâmiyyenin hayatına, ırz ve malına tevcîh eden Ermeni ihtilâlcilerinin livâm dâhilinde de ifsâdâttan ve âteş-i ihtilâlin sirâyetinden tahaffuz için hükûmet-i merkeziyye verilen emir mûcебince Ermenileri tehçîr ettim. Sevk esnâsında ihtimâl ki bir takım fecâyi' vukû' bulmuştur. Bu, Ermenilerin müstemir ve muannid cinâyetlerinin ve ef'âl-i hûn-rîzânelerin bi-hasebi'l-insâniyye yine ahâlî-i İslâmiyyenin kalblerinde husûle getirdiği hiss-i intikâmın netâyic-i zarûriyyesidir.

Böyle bir fiilden tamamıyla münezzeх olduğumu hu-zûr-ı Rabbü'l-âlemînde ve mahkemeniz muvâcehesinde bir kere daha tekrar ve te'yîd ederim. Ahâlîyi de yekdi-geri aleyhine ne tahrîk ve ne de tahrîz ettim. Mûddeî-i umûmî bey böyle bir şeyi tasavvur buyuruyorlarsa onu Ermenilerin yer yer tevessü' eden hîyânetlerinde ve aksi sadâsi âsumâni tutan hûn-rîzliklerinde araması lazımlı-

edeceğini söylüyor. Bilâhare şimdiki Emânet binâsiyla mezkûr arsayı tevhîd ederek ortadaki sokağı kaldırarak oraya muazzam bir Şehremâneti binası vûcûda getirmek istedigini İstiklâl refîkimiz yazıyor. Pekâlâ! Fakat Alman Dostluk Yurdu'nu park veyahud aradaki sokağı kaldırarak muazzam Şehremâneti binâsı hâline vaz' etmeden evvel bu Dostluk Yurdu'nun inşâsı uğurunda hedm olunan câmi'-i şerîfin iâde-i te'sîsini nazar-ı i'tibâra almak iktizâ etmez mi? Dostluk Yurdu veya umûmî park için bir câmiin hedmi kat'îyyen tecvîz edilemeyecek bir hareket idi. Efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyye ile mukaddesât-ı İslâmiyyeyi istihfâf eden bu hareketin bir an evvel ta'mîrini bekleriz. Gerek Harbiye Nezâreti, gerek Şehremâneti'nin bunu kemâl-i ehemmiyetle nazar-ı dikkate alarak te-dâbîr-i lâzîmeyi ittihâz edeceğini ümîd eyleriz.

TRAMVAYLarda HANIMLARIN YERİ

Beyoğlu taraflarında Müslümanlık'la alâkası olmayan bir alay nisvânın tramvaylarda erkeklerin arasına karışarak nisvân-ı İslâmiyyeyi müşkil bir vaz' iyete ilkâ ettiklerini müşâhede ediyoruz. Memleketin mukaddesâtına, âdâtına bu derece tezlîl-kâr ihânetlerde bulunan bu kadınların sâlik olduğu yol hiçbir vakit Müslümanlık'la kâbil-i te'lîf değildir. Bunların İslâm nâmî altında İslâm kadınının mevki' ve haysiyetine dokunacak bir takım harekât-ı küstâhânedede bulunmalarını nazar-ı afv u safh ile karşılaşmak, bu gibi harekâtı hoş görmek demektir. Nisvân-ı İslâmiyye bu harekât-ı nâ-lâyîkadan kat'îyyen memnûn değildir.

Bunun öünü almak için, bu mütecâsirlere terbiyelerini vermek hükûmetimizin en büyük vazîfelerinden biridir. Hissiyât ve mukaddesât-ı dîniyye ve millîyyeyi rencîde eden bu hâdisenin adem-i tekerrür te'mîn edilmelidir. Esâsen kadınlarımız da haysiyet-şiken harekâtın tamâmiyla aleyhindedir. Sebâlürreşâd sahâifi bu husûsta şikâyât ile mâlidir. İstanbul gazetelerinin birinde intîsâr eden bu mektup ne kadar şâyân-ı dikkattir.

Muhterem bir hanım tramvaylarda kadınların hâlini tasvîren şu satırları yazıyor:

"İstanbul cihetindeki yolcuların büyük bir kısmı Türk ve müslüman olduğu için bu semtte usûle riâyet olunuyor. Fakat Beyoğlu cihetinde iş ber akış.. Ekseriya bizim isrârimizla perdeyi kapatıyorlar. Hele Türk hanımlarına mahsûs mahallere erkekler oturmuşsa kondüktörler bu efendileri kaldırıyor. Efendiler de zaten nisvâna lazımlı gelen hürmeti ifâ etmeyi hatırlarına bile getirmiyorlar. Biz Türk kadınları; cinsimize, milliyetimize kumpanya-

TÜRK-ALMAN DOSTLUK YURDU İÇİN YIKILAN CÂMÎ' NE OLACAK?

Evvelce Harbiye Nezâreti tarafından Türk-Alman Dostluk Yurdu binâsı te'sîs edilmek üzere istimlâk edilen Sultan Mahmud Türbesi [142] karşısındaki arsanın, Şehremâneti tarafından mübâyaa edilmesi takarrûr etmiş ve Harbiye Nezâreti de bedel-i istimlâk mukâbilinde emânete ferâga muvâfakat etmiştir. İstimlâk bedeli kırk bin liradır. Ancak keyfiyet neticelenmek üzere bulunduğu bir zamanda Harbiye Nezâreti'nden tebeddül vâki' olduğundan mes'ele öylece kalmıştır. Emânet burasını, şimdilik park halinde umûmun istifâdesine vaz'

nın hürmetkâr olmasını taleb ediyoruz. Hükûmetten de an'anâtimızın muhâfazası için kat'î icrâât isteriz.

“İstîtrâd olarak şunu da arz eylemeyi pek mühim görürüm: Milliyet, İslâmîyet ve an'anât hakkında bir fikir sâhibi olmayan, ta'bîr câizse nevi'leri cinslerine münhasır bulunan bazı kadınlarımız –bu gibilere hemşîre demeye pek haklı olarak dilimiz varmıyor– erkeklerle beraber oturmaya teşnelik gösteriyorlar. An'anâtimızın muhâfazasını alenen taleb eden izzet-i nefsi millî sâhibi hanımlarımızı da garîbdır ki, taasubla tahteye ictisâr eyliyorlar. An'anât-ı millîyyeye, âdâb-ı İslâmîyyeye riâyetkâr olmayanlar kendilerinin Türk hanımlığı ile hiçbir alâkaları olmadığını bilmeli ve kıyâfet-i millîyyemizden tecerrüd eylemelidir. Yoksa aynı kisve altında, aynı terbiye ve aynı âdâbin muhâfazası lazımdır.”

Kıyâfet-i millîyyeyi ve mukaddesât-ı dîniyyeyi pek hayâsizca tahkîr eden bu kadınlar hakkında bir karâr-ı kat'înin ittihâzını hükûmetten temennî eyleriz. Hükûmet müretteb ve mütemâdî hûcûmlara ma'rûz kalan âdâb-ı İslâmîyyenin hayatı uğurunda hiçbir faaliyetten geri kalmağıdır.

MÜHİM BİR NUTUK

Cemâhîr-i Müttefika-i Amerika Hârıcıye Nâziri Mösyö Lansing, Paris Matbûât-ı Ecnebiyye Kulübü'nde şerefine keşide olunan bir ziyâfetin nihâyetinde îrâd etmiş olduğu mühim bir nutkun şâyân-ı dikkat bazı fikarâtinı nakl ediyoruz:

“Bu büyük muhârebe, bu bâdire-i uzmâ nihâyete erdi. Prusya'nın “Harb Makinesi” bozuldu, yıkıldı. Fakat şimdî halledilecek yeni mes’eleler, def’ine çalışılacak yeni tehlikeler karşısında bulunuyoruz. “Ren Nehri”nin şârkında büyük bir açlık, işsizlik, muzâyaka ve sefâlet icrâ-yı hükm ediyor.

“Teşkilâti fevkâlâde muntazam olan Alman hükûmet-i imparatoriyeyesine muhtelif siyâsî hükûmetler halef oldu. Hezîmetin acıları ve nevmîdiyeti ile nizâm ve intizâm bozuldu, âsâyişten eser kalmadı,¹

* * *

“Hiss-i intikâm perverde edecek, kin ve nefret besleyecek, bir mânia gibi yoluñ ortasına dikilecek bir zaman değildir. Zîrâ, yanın gittikçe tevessü’ eyliyor, Alman hudutlarına yaklaşıyor. Diğer memleketleri de tehdîd ediyor. Buna sebebiyet veren şerâiti tebdîl etmeye, Almanya'yı büsbütün zaflendirmekten ise mümkün mer-

¹ Buradan üç satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

tebe kuvvetli bulundurmamaya, tabîî bir hâle ircâ’ etmeye çalışmalıyız. Ahvâl-i hâzirayı ta’rif için iki kelime kâfi: Erzâk, sulh.. Almanya'nın anarşîye mukâvemet için muhtac olduğu ancak bu iki şeydir. Almanlara acıdığımız için değil, bunu yapmazsa ilerde biz de mutazarrî olacağımız için bunu esirgememeliyiz.

“İstediğiniz kadar ta'mîrât ve tazmînât taleb ediniz, istedığınız kadar ısrâr ediniz, fakat Almanya'nın iâsesi, sanâyîi için muhtaç olduğu mevâdd-ı ibtidâiyeyi te'mîn etmeden, ticâretini serbest bırakmadan, ecnebî piyasalarında [143] ma'mûlâtını satabilmesi için kolaylık göstermeden, amelelerini olsun beslemeden Almanya yaptığı fenâlikleri kısmen bile ta'mîr edemeyecek, ödemeyecektir.

“Bundan sarf-ı nazar, hâl-i hâzırda Almanya'da hüküm-fermâ olan karışıklık an be-an büyüyor. Eğer hükûmet-i siyâsiyye git gide zaîfler, kuvvetten düşerse bir müddet sonra sulh akd edebilmek için karşımızda mes'ûl, şerâit-i sulhiyyeyi ifâ edecek evsâfi hâiz bir Alman hükûmeti bulamayacağız.

“Binâenaleyh, eğer Avrupa'yı hükûmet-i mutlakadan halâs ettiğimiz gibi âmiriyet-i mutlakadan, anarşiden de kurtarmak ister isek kaybedilecek bir dakikamız yoktur. Sulh bir an evvel, mümkün olduğu kadar çabuk akd etmeliyiz. Ve me'kûlât, erzâk yüklü gemiler Alman limanlarına girmelidir. Cihan işlerinin en nâzik anlarında bulunuyoruz..”

TEVHÎDE DÂİR

Efâl-i İbâd:

Akı, havâssi selîm olan bir nefis, kendinin mevcûd idîğinden o vasıtalarla anlar. Bu hâkîti gösterecek bir delile, irşâd edecek bir muallime muhtaç değildir. Bunun gibi işleyeceğî fiillerde ihtiyârını da müdriktir. Onlara ne sûretle başlayıp ne vech ile netîcîye îsâl edeceğini aklıyla muvâzene ve irâde-i vicdâniyyesiyle takdîr eder. Ondan sonra müstäid olduğu kudreti sarf ile kasd ettiği fiili hayyîz-ı husûle getirir. İnsanın bu hâssalarından birinin inkârı tekâlîl vûcûdunu inkâra müsâvî olur. Bu ise aklın bedâhetine muhâliftir.

İnsan, kendi nefsinde bu hasâisi gördüğü gibi selâmet-i akıl ve hisse mâlik bulunan benî nevînde de o hâssaların vûcûdunu görürdür. Bununla beraber dos-tunu irzâ ve hoşnûd edeceğini me'mûl ettiği bir husûsta bilakis onun darılıp gazab gösterdiğini, kesb-i rîzk talebine karşı bunun imkân-ı husûlünün fett olduğunu, bir mahall-i necâta vûsûlüne birçok emek sarf ettiği hâlde

bir mehlekeye düştüğünü de müşâhede eder. Ve bu ef'âlinin ma'kûs neticeler hâsîl etmesi onları hüsn-i tedbîr ve ta'kîb etmediğine haml ile kendi nefsine levm etmeye başlar. Teşebbüste muvaffakiyetsizliği mûcîb olduğunu zu'm ettiği şeylerden kazandığı tecrübeyi diğer teşebbüste edeceğî işler için bir rehber addeyler, tedbîr ve içinde daha sağlam bir yol tutar, daha kuvvetli sebeplere istinâd eder. Ele geçirmek istediği avın uçup gitmesi yani murâd ettiği şeyin husûle gelmemesi başka bir kimsenin eser-i mümânaati olduğunu anlarsa tabîî olarak arzu-kerdesi olan fiili düşünerek âteş-i gayzı alevlenir. Maksadın- dan mahrûm kalmasına sebeb olana, vicdânen infâl ve münâfese hâsîl eder. Kendi nefsine bu def'a kusûr tasavvur edemediğinden ona levm etmeye, atıp tutmaya mahal görmez. Bazan da kendi nefsince tedbirde kusûr edilmediği ve başka kimse tarafından da bir mümânaat gösterilmediği hâlde husûle gelmeyen bir arzusundan dolayı sebeb-i hakîkiyi taharrî ve idrâk etmeye teveccûh eder. Bu sûretle netîce-i amelini merciine îsâl eden sebebi fehme nâîl olur.

Bir kimsenin denizde fırtınanın şiddet-i vukûuya sermâyesinin suya düşerek mahv u nâbûd olması, yahud yıldırım nûzûlüyle hayvanlarını yakması, yahud kendisine muîn olacağına hasr-ı emel ettiği zâtın ölmesi veya istinâd-gâh saydığı bir me'mûrun azl edilmesi gibi ümîd ve intizârin hilâfında zuhûra gelen bazı ahvâl, şu âlem-i kevnde kudreti her şeyi muhît, beşerin re'y ve tedbîri hâricinde ve bütün kuvvetlerin fevkinde hüküm ve meşiyeti nâfîz bir kuvve-i âliyyenin vücûd ve te'sîr-i irâdesine intikâl ettirir. Bu delîl-i kavî, havâdis-i kevniyyenin hepsi, kâinâtta muktezâ-yı ilim ve irâdesiyle tasarruf eden Vâcibî'l-vücûd hazretlerine müstenid olduğuna âid ve dâldir ki onun tecelliyyât-ı ahkâmına huşû' ve huzû' ile mütâbaat olunmasını ve bir seyde görülen mahrûmiyetin hikmet-i mensebinin Hakk'a tefvîz edilmesini istilzâm eyler. Bununla beraber bazan hilâf-ı emel haller görülmüşce nasîbin büsbütün tükenmiş olduğuna zâhib olarak muattal kalınması câiz değildir. Fazl u rahmet-i ilâhiyyeden asla ümîd kesilmeyerek kasd ve ihtiyâc hissolunan diğer umûrda ma'kûl ve meşrû' olan her nevi' sa'y ü tedbîre i'tinâ etmek sûreTİyle ta'kîb-i muvaffakiyetten geri durmamak lazım gelir. Mü'min olan kimse hâlik-ı mükevvenâtın kudreti, bütün mümkünâtın kudretlerinden pek âlî olduğunu burhânen ve ayânen gördüğü gibi kendisinin istediği aklî ve cismânî ef'âlini işlemesi yed-i ihtiyârında bulunduğu ve bunun da vâcib teâlânın kendisine hibe ve ihsân etmiş olduğu idrâk ve kuvvetlerin meftûr oldukları tarzda tasarruf ve isti'mâliyle kâim idîgini taakkul ve müşâhede eyler. Nitekim ulemâ-yı kirâm şükrün ta'rîfinde dediler ki: Husûl-i maksad için cânib-i

Hudâ'dan râyegân buyurulan ni'metlerin, kuvvetlerin kâffesi mahsûs ve müretteb oldukları vezâife sarf edilmesidir.

Kul böyle hareket ettikten sonra neticeye muntazır ve bu netice her ne yolda tecellî ederse ona râzî olmak lâzîme-i diyânet ve basîrettir.

Şerâyi' bu minvâl üzerine kâimdir, tekâlif-i dîniyye o sûretle müstakîm olur vücûd bulur. Binâenaleyh ïzâh olunduğu vechile umûr-ı kevniyyenin külliyyâtında ve cüz'iyâtında Hak Teâlâ'nın kudret ve tasarruf-ı hakîkîsini ve beşerin a'mâlinde mâlik-i ihtiyâr olduğunu her kim inkâr ederse nefsinde mevcûd olup işlenmesi emir ve nehiy olunan husûsâtta hitâb ve irşâd-ı ilâhî ile müşerref olan aklı yani îmân mekânını inkâr etmiş olur. Ancak her şey Cenâb-ı Hakk'ın ihâle ve takdîrine mukârin ilim ve irâdesiyle husûle geldiğine delâlet eden burhân-ı meşrûh ile insanın kuvve-i ihtiyâriyyesini îkâ' ve isti'mâl ederek netâyic-i ef'âlin zuhûr-ı tabîisi arasında tekevvün eden fitr ve nazarın sûret-i tedkîkine gelince böyle ef'âl-i ihtiyâriyyeye ve âmâl-i mahsûseye muhâlif hallerin hikmet-i hudûsu ta'mîk, derûnuna dalıp künhünü araştırmaktan nehy olundugumuz sırr-ı kaderi cüst ü cû etmek, aklın eremediği şeylerle [144] iştigâl eylemek demektir. Her milletten ve husûsile Mesîhîlerden, müslimlerden ahkâm ve serâir-i ilâhiyyeyi tefahhusta ifrât derecesini iltizâm edenler, uzun uzadiya envâ'-ı cedel ve münâzara icrâsından sonra bahsin başladığı noktadan ileri gidemeye diler. Gâye-i cehdleri muhtelif firkalara ayrılarak teşvîş-i zihinden, tarîk-i müstakîmden sapmaktan ibâret kalmadı. Onlardan bazıı kulun cemî'-i ef'âline hâkim ve müstakîl mutlak olduğuna kâil oldu. Bu ise Allah'ın bedîhî hikmetleriyle kâbil olmayan te'lîf bir gurûr-ı zâhirîdir. Diğer bazıı kul, ef'âlinde cânib-ı ilâhîden mecbûrdur, diye bu i'tikâdi tasrîh etti. Bazısı da o yolda kabûl ettiği i'tikâdin cebr-i ilâhî eseri olduğu nâmıyla yâd etmekten teberî eyledi, bu türlü telakkîyat ise bünyân-ı şerîati hedm, tekâlîf-i dîniyyeyi mahv, imâd-ı îmân olan akl-ı bedîhinin hükmünü ibtâl etmek demektir.

Abd, kendi fiilinin kâsibi olduğuna i'tikâd edilmek ilâha karşı şirkî müeddî olur tarzında vâki' olan iddiâ, Kitâbullâh'ı ve ehâdîs-i nebeviyye ile ityân ve tasrîh olunan ahkâm-ı îmân ve akâyid-i lâzimeye münâfi olacak şirkे iltifât edilmemekten nâşîdir. İştirâk, abdin murâd edeceğî bir fiili vücûda getirmek için Cenâb-ı Hakk'ın kendisine ihsân etmiş olduğu a'zâ ve kuvâ ile şahıs ve mevkîinin müsâid olduğu esbâb-ı ma'küle-i zâhirenin kâffesini isti'mâl ve neticesini lutf-ı ilâhîden intizâr edecek yerde işbu esbâb ve kuvânın fevkinde bir eseri Allah'ın gayrisinden beklemek i'tikâdıdır. Bazı insanlar arasında cârî olan ahvâlden biri de neticeleri esbâb-ı

zâhireye merbût bulunan ef'âli semeredâr etmek için terk-i esbâb ve mesâî ile mahlûkların kudret ve kâbiliyeti hâricinde tahsîl-i maksada kâfî ve müessir bir vâsitaya hasır-ı emel ve bunun Allah'tan gayrı bir şey olduğunu düşünmeyerek ona ta'zîm ile meded dilemek meselâ kâfî derecede kuvve-i askeriyyeye ve âlât-ı lâzimmeye mâlik olmaksızın harbde muzaffer olması ve maraz ve illetlerin tedâvîsi için Allah'ın ihsân etmiş olduğu ilaçları isti'mâl etmeyerek şifâ bulması ve *Kur'ân-ı Kerîm* ile ehâdîs-i nebeviyyenin irşâd ve teklîf ettiği akâyid-i sahîha, ibâdât-ı mefrûza, harekât-ı müstakîme ve sâîr esbâb-ı meşrûadan bir hâl ihtiyâr olunmaksızın saâdet-i dünyeviyye ve uhreviyyeye mazhariyeti için vesâtat-ı ma'nevîyyeye mûrâcaat etmek şîrtir. Esnâma ve ma'bûd-ı bâtil ittihâz olunan şeylere tapmayı i'tiyâd edenlerin de şîrk teşkîl eden halleri o kabîldendir. Şerîat-ı İslâmiyyenin ahkâm-ı celîlesi o gibi bâtil i'tikâdların izâlesini emir ve irşâd eder.

Kudret-i beşeriyyenin ve her fiilde tevessûl olunması lazımlı gelen esbâb-ı zâhirenin isti'mâlinden sonra bunların fevkînde husûle gelen netâyici sîrf Allah'tan bilip onun gayrisindan intizâr ve i'tikâd etmemek lazımdır.

Saâdet rüknelerini, a'mâl-i beşerin kîvâminı te'mîn eden iki büyük şey vardır: Birincisi abdin irâde ve kudreti ve bunların tetimmâtından olan tedâbîr ve esbâb-ı meşrûaya noksansız olarak ihtimâm etmesi maksadına vüsûl için medâr-ı kesbîdir. İkincisi, bütün mükevvenâtın, bütün ef'âl-i mümkünînen¹ mercii bulunan kudret-i ilâhiyyedir. Bunun âsâri abd ile abdin murâd ettiği şeyin infâzi arasına taallukuyla münçeli olur. Tevessûl olunan esbâb-ı meşrûanın iktisâba sâlih olamadığı bir fiile muâvenet etmek Allah'tan gayrısı için mümkün değildir. Şu hâle göre abd, kasd ettiği bir işin husûlüne kemâl-i basîret gösterdikten sonra onun itmâm ve intâcına tevfîk etmesini Allah'tan gayriya yani ma'bûd-ı bâtil ittihâz olunan şeylerden birine hasır-ı ümîd ile ondan meded dilemek haram ve menhîdir. Belki müntic-i küfürdür. Ancak arzu olunan bir maksadın semeredâr olması için azm-i sahîh peydâsiyla iktidâr dâhilinde olan esbâb-ı zâhire-i fi'liyyenin cümlesine ciddiyet-i kâmile tahtında bezl-i mesâî

ederek maddeten yapılacak başka şey kalmadıktan sonra münhasıran Allah'ın inâyetinden vicdân-ı hâlis ile istimâdâr etmek mükellefiyet-i i'tikâdiyye cümlesindendir. Netâyic-i ef'âl husûsunda akıl ve din, Allah'tan gayrı bir şeye rabt-ı alâkaya müsâmaha edecek mâhiyyette değildir.

Ümmet-i Ahmedîyyeden olan eslâfımız şu takdîr olunan akâyid-i sâlimeye mütemessik idiler. İkâme ve te'sîs ettikleri amellerin âsâri ahlâfi olan ümmetlerin hayretini mûcib derecedir. Müteahhirînden nazâr-ı hikmet sâhibi olanlar eser-i selefe iktifâ etmişlerdir. İmâmül-Haremeyn Ebû'l-mââlî el-Cüveyînî rahîmeullah onlardan biridir.

Bununla beraber zîkr olunan akâyid-i sahîhayı fehm ve takdîr etmeyenlerden bazıları miyânda fîkr-i mezkûru inkâra sapanlar da eksik olmamıştır.

Mütercimi: Hüseyin Mazhar **Şeyh Muhammed Abdûh**

MUSÎB BİR TA'YÎN, GÜZEL BİR İNTİHÂB

Fîkih ve felsefedeki ihâta-i külliyyeleriyle ulemâ-yı İslâm arasında kendilerine pek yüksek bir mevkî' te'mîn eylemiş olan ekâbir-i ümmetten Muhammed Hamdi Efendi hazretleri Dârülhikmetî'l-İslâmiyye Riyâseti'ne ta'yîn buyurulmuşlar; müslüman mütefekkirlerinin en büyüklerinden olup *Sebîlürreşâd* sütunlarındaki makâlât-ı nîhrîrâneleriyle irfân-ı ümmete o kadar muazzam ve o kadar mebrûr hizmetlerde bulunan hakîm-i şehîr Ömer Ferid Beyefendi hazretleri de fâzil-ı müşârun ileyhden inhilâl eden Dârülhikme a'zâlığına intihâb edilmişlerdir.

Bu ta'yîn ile bu intihâbdaki isâbeti muhterem kâri'lerimiz pek güzel takdîr edeceklerinden sözü uzatmaya hâcet göremiyoruz. Cenâb-ı Hak her ikisini te'yîdât ve tevfîkât-ı samedâniyyesine mazhariyetle bekâm buyursun.

¹ Metinde (مُمكِّن نَك) şeklinde yazılmıştır.

Abone Şerâiti
Dâhilî, harici her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nüshası 10 kuruş,
seneliği 52 nûşadır.)

İdârehâne
Bâbiâl Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmâa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبیل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

وَاللهِ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

17 Nisan 1919

16 Recep 1337

Perşembe

17 Nisan 1335

Cild: 16 - Aded: 406-7

ESRÂR-I KUR'ÂN

وَيَسِّرْ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنْ لَهُمْ جَنَاحٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ كُلُّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثُمَّرَةٍ رِزْقًا فَالْأُولُوا هَذَا الَّذِي رُزِقُنا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا
بِهِ مُشَابِهًًا وَلَهُمْ فِيهَا أَرْوَاحٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُنْ فِيهَا خَالِدُونَ¹

Meâl-i Kerîmi

Îmân eden ve amel-i sâlih işleyenlere müjde et ki onlara, mesâkin ve eşcârinin altından irmaklar akan bağlar, bostanlar var. Öyle bağlar ki meyvelerinden yedikçe “Bu, evvelce yediğimiz şey” diyecekler, meyveler lezzet ve nefâsetce biri birinin aynı olacaktır. Onların pâk ve nezîh zevceleri de olacak ve orada muhalled kalacaklardır.”

* * *

Bundan evvelki âyetler mübdi’-i kâinâtın mevcûdiyetini nââtik delâil serd ediyor, muânidlere karşı Nebiyy-i ümmî Efendimizin sıdk-ı risâletini müeyyid hüccetler ikâme ediyordu. Kur’ân, inâd ve mükâbere erbâbının, her ne yapsalar, suver ve âyâtından birinin nazîrini ityân husûsunda acz-i mutlaka mahkûm olduklarını âleme i’lân ederek serd ettiği delâil ve berâhîni bir kuvve-i mu’cize ile de te’yîd ettikten sonra bu âyetle muânidleri, ortada mûcîb-i şüble bir hal kalmamışken, küfür ve ma’siyette ısrârin netâyic-i meş’ûmesinden tahzîre başlıyor.

Filhâika vahdâniyet-i ilâhiyye ve bi’set-i Muhammediyyeyi müşbit ve müeyyid bu kadar delâil meydana konduktan sonra kâfirlerin hâlâ red ve inkâr merkezinde sâbit-kadem kalmalarına sebep ne olabilir? Bu olsa olsa muttasif oldukları fevkâlâde kibir ve nahvetten, kendileri mensûb oldukları kavmin ser-âmedânı oldukları hâlde

¹ Bakara, 2/25.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzih ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

içlerinden, o zamana kadar ilim ve hikmetle iştihâr etmemiş, hiç olmazsa servet ve sâmân sâyesinde riyâset mevkiine geçememiş bir adama inkı'yâdi nefislerine yedirememekten neş'et edebilir. ² وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَيْهِ (رَجُلٌ مِّنَ الْقَرْيَّيْنِ عَظِيمٌ)

Kitâb-ı Kerîm'in âdeti her vaade bir vaîd, her tebşîre bir inzâr ve tahzîr terdîf etmek olduğu için وَيَسِّرْ لِلَّذِينَ آمَنُوا ...) ilâ-âhirihî âyetinin sevk ve îrâdi da bu tarz-ı belâgatın îcâbâtı cümlesindendir.

Bu âyet-i kerîme sarîh bir ifâde ile bize ifhâm ediyor ki Cenâb-ı Hak a’mâl-i sâliha işleyen mü’minlere bağlar, bahçeler, eşcâri sâye salmış, enhâri cereyân-ı dâimî hâlinde bulunmuş, esmâri nefîs ve yekcins, nisvâni gâyetle temiz ebedî âsiyâneler vaad etmektedir.

Şu ciheti de ihtâr gerektir ki muğfel ve sâde-dil bir çok müslümanlar var ki bunlar sâde lisanlarıyla “Lâ ilâhe illallah” demeyi, yahud Müslümanlık iddiâ-yı mücerredinde bulunmayı Cenâb-ı Hakk’ın, Kur’ân’ında sâlih kollarına vaad ve tebşîr etmekte olduğu mesûbât-ı uhreviyyeyi ihrâza kâfi görüyorlar. Kalblerinde imânları olsun. Ama öte tarafta Allah’ın âyatını tebdîl ve tahrîf ediyorlar, ma’siyet ve mefsedette iblîse peyrev oluyorlar; Kitâbullâh’ı ve sünnet-i Resûlüllâh’ı bir tarafa bırakarak kendilerine ulemâ-yı dîn süsü [146] veren kimseleri, evâmir ve nevâhîlerine harfiyyen imtisâl sûre-style, rab ve ma’bûd ittihâz ediyorlar, Kitap ve Sünnet ahkâmına gizli ve âşikâr muhâlefetleriyle Allah’â ve Resûl’üne karşı birer muhâsim vaz’ u tavrı alıyorlar, onların nazarlarında mukâfât-ı mev’ûdeye nâiliyet husûsında bu gibi şeylerin hiçbir hüküm ve te’sîri yoktur.

Bu bedbahtlar ma’siyet nâmina bu saydığımız şeylerin hepsini yaparlar da sonra Allah’ın azap ve nekâ-

² Zuhurf, 43/31.

linden kurtulacaklarına dâir sarsılmaz bir ümîd beslerler. Ümmet-i Muhammed'in, kendi iddiâlarında, gazab ve intikâm-ı ilâhîden masûn ve mahfûz bulunduğu mu'tekid bulunurlar (وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالصَّارِخُونَ نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَجْبَاؤُهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَثْنَمْ بَشَرٌ مَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لَمَنْ يَشَاءُ)

Müslümanlar içinde öyleleri de var ki bir takım mevzû' hadîslere, medûsûs kissa ve efsânelerde istinâd ederek cehennemi bir dâr-ı lezzet ve naîm tasavvur ederler. Fîkr-i bâti'llarınca cennetin niam ve ezzâkının sükkâni üzerindeki te'sîri ne ise cehennemin envâ'-ı ukûbât ve âlâmînin ehline karşı te'sîri odur. Binâenâleyh ehl-i cennet cennetin niam-ı bâkiyyâtından ne yolda mütelezziz oluyorlarsa ehl-i cehennem de cehennemin gûnâ gûn azaplarından aynı sûretle zevk ve lezzet duyacaklardır.

Bu yoldaki hurâfâtın, gerek mûcidleri gerek onların mukallidleri üzerinde husûle getirdiği te'sîr şundan ibâret oluyor ki ukûbât-ı uhreviyyenin onların nazarlarında hiçbir ehemmiyeti kalmıyor. Ukûbet ve cezâ endişesi kal-mayınca da artık günah işlemek, hetk-i hürmet; irtikâb-ı zulm ve mafsedet gibi ahvâle tasaddî, Kitâbullâh'ın ihti-vâ ettiği vaîd ve tehdîdleri istihfâf etmek onlar için umûr-ı âdiye sırasına geçiyor.

Öteden beri ehl-i kitâb olan milel-i sâire de meâd âle-minde yakıcı ve kızgın bir ateşin mevcûdîyetini ve bu ateşin hakâyık-ı dîniyyeden rû-gerdân olanları der-âgûş etmeye âmâde bulunduğu teslim ve i'tirâf etmekle beraber (لُنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا آيَامًا مَعْدُودَةً¹) mantûk-ı münîfince vücûdlarına te'sîri birkaç güne inhisâr edecek iddiâ-yı vâhiyesinde bulunuyorlar idi. (يُحَلِّفُ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ²)

Kur'an-ı Kerîm'i okuyan, âyâtını yegân yegân tedkîk etsin. Görecektr ki nerede (الَّذِينَ آمَنُوا) denilmiş ise bunu ibâresi ta'kîb etmiştir. (أَمْ) kelimesi ise cümlesiyle tev'emdir.**

Bu hâl gösteriyor ki amel kaydında bulunmaksızın sadece bir dîndâr olmanın sâhibine hemen hemen hiçbir fayda ve te'sîri yoktur. İman ile İslâm ayrı ayrı şeyler olduğuna kâil olanlarla ikisi bir şeyden ibâret bulunduğu iddiâ edenler arasında bu cihetçe ihtilâf-ı nazar mevcûd değildir. Bu mütehâlif ta'bîrlерden maksad ne olursa olsun şurası muhakkaktır ki kânûn-ı ezelînin bu cihete taalluk eden hükmü, ef'âl-i kavîme, meâsir-i müfide ile hayatlarını techîz ve tezyîn etmeyenlerin Allah'ın kahr u gazabına hedef olacakları merkezindedir. Bu gibilerin

dünyada nasîb-i sa'y ve amelleri zillet ve meskenet, âhi-rette netîce-i istihkâkları azâb ve nakmettir.

Ulemâ-yı nefş, evvelce de bahs ettiğimiz vechile "îmân"ın a'zâ ve cevârih üzerinde âsârinin mütecâllî olmasına bir hakîkât-ı sâbite nazariyla bâkmaktadırlar. Esâsen biz de sırası düştükçe insanların birçok şuûn ve ahvâlinden bahsetmiş ve bunu, bir şeyi yakînen bilmek iddiâsı âsârı mahsûs ve bâhir bir i'tikâda, amel cevâriha mukârin olmadıkça esastan ârî ve erbâb-ı fîkr ü reviyet nezdinde câ-yı kabûl bulabilmesi gayr-ı kâbil bir da'vâdan ibâret olacağına dâir serd ettiğimiz mülâhazât dûrâ-dûr ile te'yîd ve tesbîte çalışmıştık. Kur'â'ın şehâdet-i âdilesine mûrâaat edilirse bu hakîkati müeyyid birçok âyât-ı kerîmeye tesâdûf olunur. (لَئِنْ أَمْرَتُهُمْ لِيَحْرُجُنَّ قُلْ لَا تُقْسِمُوا طَاعَةً مَعْرُوفَةً³) âyet-i kerîme erbâb-ı nifâkin cihâda çıkmak için bir emir telakkî ederlerse derhal imtisâl edeceklerine dâir ettikleri yeminden ve buna lüzum olmadığından bahs ettikten sonra (طَاعَةً معروفةً) kaydıyla ifâdelerinin mi'yâr-ı sîdk u kîzbi neden ibâret olmak lazımlı geleceğini beyân ediyor. Ve onlara lisân-ı peygamberîden "Sözlerinizde ne dereceye kadar samîmiyet bulundugu, dînen hâsil etmiş olduğunuz yakînin kuvveti neden ibâret olduğuna dâir bir hûküm verebilmekliğim için sizden göreceğim tâat, fakat her hâlde ahvâl ve etvârınızda âsârı görülecek, temâyülât-ı kalbiyyenizin mâhiyeti hakkında hûküm vermeye medâr olacak bir tâat kâfidir." diyor ve bu maksatlâdır ki âyet (إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ⁴) kaydıyla nihâyet buluyor.

Cenâb-ı Hak Kitâb-ı kerîminden münâfîkların evsâf ve alâyiminden uzun uzadı bahs etmiş, mü'min geçenler arasında kîzb ve iftirâyi şîâr-ı vicdân edinmiş, doğru söylememeyi, doğru yoldan gitmemeyi başlıca meslek tanımış kimseler de mevcûd olduğunu bize anlatmıştır. Ezcumle şu âyet-i kerîme bu kabîl kimselerin hasâis ve mâhiyatına işâreti mutazammındır (إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا⁵) (بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهُدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ⁶)

Âyetin ma'nâsı şudur ki, insanın kalbi bir takım şükûk ve şübhâtin iz'âcâti altında ezilip dururken îmân ve yakînden dem vurması, hîrs ve tama' ciğerine işlemiş, buhl ve imsâk ef'âl ve irâdâtına hâkim olarak hakîkât ve irfân, nur ve hidâyet, izzet ve şehâmet yolunda mal ve himmet sarfına kendinde meyl ve arzu bırakmamış olan şahsın dinde ihlâsдан bahs etmesi kadar kîzb-i mahz ve bühtân-ı sîrf olamaz.

Mütercimi: Mehmed Şevket

Abdü'laziz Çâviş

¹ Bakara, 2/80.

² Bir önceki ibârenin devamı. Bakara, 2/80.

* Âtideki sûrelere bak: Ra'd, Şûrâ, Mâide, Fetih, İbrahim, Hac, Yunus, Bakara, talâk, Âl-i İmrân, Nisâ', Şuarâ', Nûr, Secde, Câsiye.

** Bakara, Mâide, Kehf, Meryem, Tâhâ, Kasas, Sebe'.

* * *

³ Nûr, 24/53.

⁴ Mâide, 5/8.

[147]

TEVHÎDE DÂİR

Ef'âl-i İbâd¹: 2

Tekrar ederim ki: Mükellef için Hâlik Teâlâ'nın vahdâniyetini tasdîk etmekle beraber onun ihsân ettiği ve te'sîr-i kudretine tâbi' kıldığı a'zâ ve kuvâ ile kesb-i îmân ve tahsîl-i ef'âle çalışmak vücûbuna ve Allah'ın din levâziminden olarak mükellef kıldığı sâir amellere ve abdin murâd ettiği bir şeyin itmâm ve intâcına mânia teşkil eden halleri def' etmeye ve abdin ilminin ihâtası hârinde olan ve dâire-i murâdına dâhil olmayan bir şeyi husûle getiren esbâb-ı kâmileyi hatırlamaya kâfil ve her kuvvetin fevkinde münferid ve pek âlî olan kudret-i ilâhiyyeye i'tikâd etmektir.

Evvvelce bildirdiği üzere bu i'tikâda tevâfukdan ve akıl ve şer'in cevâzından berî bir sûrette mu'tekid ve müterakkib olmak, çalışmadan umduğuna varılacağı fikrini beslemek muktezâ-yı îmândan değildir. Çünkü insan mefrûz olan kavâid-i teklîfiyye ve esbâb-ı muayyene hârinde bir mesleğe düşüp de hikmet-i ilâhiyyenin ta'mîk-ı hakâyıkına temâyül etmek, herkese inkişâfi müyesser olmayan esrâr perdelerinin ref'ini aramak ukûlün hirs ve tuğyânı eseridir.

İlim kuvvetlerini ve mevhûb-ı ilâhî olan akıl ve idrâk ve sâir kuvâ-yı mümkünelerini hüsn-i sarf ve istî'mâl edenlerin bir kısmı hayret-bahş bir sûrette kendilerine itmi'nân verecek bir takım efkâr-ı âliyyeye vâsil oldukları kâbil-i inkâr değildir. Ancak bunların miktarı pek azdır. Allah'ın bu gibilerden dilediği kalblere ilkâ eylediği feyz-i câvidânî, envâr-ı hakîkati cezb ve keşf eder. Bu da safâ-yı amel ve i'tikâda ve velâyet mertebesine nâîl olmalarının eser-i hâssıdıır. Ne çare ki doğru i'tikâddan sapıp dalâlete uğrayan ve efkâr ve a'mâliyle başkalarını da saptırıp ıdlâl eder ve sözlerinin fenâlığı eseri el-ân ümmet-i İslâmiyyenin bazı ahvâlinde cârî olan kimseler pek çoktur.

Ayânen sâbittir ki âlem-i ekvânda mevcûd olan her şeyin sâir nevi'lerinden fark ve temyîz olunacak sûrette mütefâvit hâssaları, muhtelif nevi'leri hâiz olması kâdir-i müteâl hazretlerinin hikmet-i bâligası îcâbindandır. Bir şey nev'an farklı bir hasısayı hâví olmayınca diğer şeyden mümtâz olamamak tabîdir. Eşhâs arasındaki temeyyüz hâli de onun gibidir. Vâhibü'l-vüçûd nev'-i insân ile sâir envâ'-ı mevcûdâta layık oldukları hilkatte vücûd ihsân etmiş, her vücûd hâsil olunca ondan sonra tevâlî eden nevi'leri o vücûdun tevâbiinden ma'dûd bulunmuştur.

Bu nevi'lerden biri de insan ve kendisinin sâir hayvanlardan temyîzini mûcîb olan hasâisidir. Bu hasâisi de onun tefekküre mâlik ve amelinde muktezâ-yı fikri üzere muhtâr olmasıdır. Binâenaleyh kendisinin cânib-i ilâhî-

den mevhûb olan vücûdu zîkr olunan mümeyyizâtla da mecbûliyetini istilzâm etmiştir. Eğer bu fârik hâssalardan bir şey, insandan selb edilse idi, insanlıktan çıkip melek veya diğer bir nevi' hayvân olurdu. Şu hâlde mâdem ki vücûd-ı insân, atâ-yı Rabbânî eseridir ve bahs olunan hâsiyetleri de mevhûbdur; onun şu hayat geçidine işleyeceği şeyler, ihtiyârnâ tâbi' olup bu amellerinin cebr-i ilâhiye hamlını ma'kûl ve lazım gösterecek hiçbir şey, hiçbir vecih sahîh olamaz. Ancak Vâcibü'l-vüçûdun kemâl-i ilmi insanın kendi irâdesiyle vukûa getirdiği ef'âlin cûz'isini, küllişini de muhîttir. İnsanın işlediği iş, hayır nev'inden olur ise fulânın fil ve hareketi fulân vakitte vukûa geleceği ve onun bir fi'l-i hayır olup mûcîb-i sevâb olacağı veya şer nev'inden olur ise onun da azâbi intâc-ı keyfiyyâtı onun âsâr-ı takdîri cümlesindendir. İnsanın mütefekkir ve ihtiyâr sâhibi olduğuna göre her husûsunda kendisinden ne gibi amel sâdir olursa onun kesb ve ihtiyârından münbaistir. Kendisinin emr-i kesbde ihtiyârını selb edince bir şeyin tevehhümüne mahal yoktur. Şu kadar ki insan olsun, sâir mevcûdât nev'inden bulunsun, her vücûd-ı mümkünde, hatta zerre-i mevcûdda cûz'î ve külli her ne şey târî olur ise onun ve vakt-i vukûunun ilm-i ilâhîden hâric olmadığı ve ilm-i ilâhînin tegayyürden masûn bulunduğu bedîhîdir.

Şu irâde mes'elesini rûz merre muttasif olduğumuz ilim ve idrâkâtımız pek ra'nâ bir sûretle tavzîh ve temsîl eyler:

Ehl-i ibâddan bir şâhis, metbûuna, kavânîn-i mevzûaya karşı kendi ihtiyâriyla isyân ve muhâlefette bulunduğu takdîrde muayyen olan cezâyi müstelzim hallerden terk-i ihtiyâr etmesi de hâl ve vicdânını ikâb ve ızdîrâb-dan berî kılacağını ilm-i yakın ile bildiği hâlde inâd sâikaşıyla ihtiyârını sû'-i istî'mâl ederek hadd-i zâtında nekbet ve felâketine sebeb veren işi icrâ ile ona müretteb olan ukûbeti istikbâl eyler.

O şâhsın fi'l-i memnûun icrâsını azm u tasavvur etmesi ve o fil neticesinin istediği sûrete mutâbık olarak zuhûra gelmesi husûsunda sebk eden ve vâkia mutâbık olan ilminin ihtiyâr-ı zâtîsineaslâ te'sîri olmadığı gibi ef'âl-i kalbiyyeden olan ihtiyârını nefy veya istî'mâle icbâr edecek bir şey dahi kânûn-ı cârî-ı ilâhiye göre kâbil-i tasavvur değildir. Şu hâle göre bir âlim için bir şeyin sûret ve ân-ı vukûunun münkeşif olması onun o fiili men' veya ikâ'ına icbâr edici olmasını istilzâm edeceğine zehâb göstermesi sahîh olamayacağı aklen tereddüd olunamayacak hakikatlerdir. Binâenaleyh bu mebhasde efkârin teşa'ubu ve ona göre istî'mâl-i elfâz ile tarz-ı beyânın tağyîri vehim ve şüphesi intâc eder.

İsteseydim, bu misâle daha birçok temsîlât ilâve ederdim. Hatta bu temsîlâtın sıhhât-i tefekküre mâlik ve fit-

¹ Metinde sehven "ib'âd" yazılmıştır.

rat-ı selîmesini muhâfaza ile me'lûf olan her akıldan uzak kalmayacağını ümîd eder idiysem de sıhhat-i îmân için o gibi şeylerin mâhiyet ve tafsîlâtını bilmeye hâcet olamayacağı mülâhazası beni [148] itâle-i kelâmdan men' etti. Bâ-husûs bir mes'eleyi tasvîr eden kimsenin onu îzâh için mübâlağakâr bir sûret iltzâm ederse bunu idrâk ve ihâtaya avâmmın aklı müsâid olmadığından teşevvûş fikrine sebeb olabileceği de sözü uzatmak mâniاسını kuvvetlendirdi.

Cumhûr-ı nâsdan bir kîsm-ı mahsûsunun görüp işitiklerini taklîdde sebât gösterdiklerine gelince: Bunlar aklen ve mantiken evvelce bir şeyin delîlini taharrî ve idrâk edip kanâat hâsil ettikten sonra ona i'tikâd edilmek vûcûbundan inhirâfla taklîd marazına ibtilâ eseri olarak evvela bir şeye delîlsiz i'tikâdi, sonra ona delîl taharrîsini meslek ittihâz etmişler ve peydâ eyledikleri i'tikâdlara muvâfîk olmayan fikir ve burhânı taharrî etmemeyi, i'tikâdlarına muhâlîf bir şeyin velev müdellel olsun ityâni hâlinde adem-i kabûlünü ve belki öyle bir kâil-i zî-delîle muannidâne mukâvemet etmeyi mesleklerinin tetimme-i levâzîmîndan addetmekte bulunmuşlardır. Her ne kadar onların bu gidişleri, aklın kâffe-i mukteziyatını inkâr demek ise de ekserîsi evvela bir şeyi i'tikâda, sonra istidlâle münhemiktir.

İçlerinde istidlâli i'tikâda takdîm edenler azdır.

Eğer onlara a'mâk-ı derûnlarından yanlış yola sapmak, fenâ şeydir; bu hareket, Allah'ın mahlûku üzerinde cârî kânûn-ı fitratına imtisâlden inhirâf etmek ve rûşd ü hidâyete sebep olan meşrû' yollarını tağyîre kalkışmak değil midir? Yolunda bir hâtif, nidâ etse temessük eyle dikleri fikri ta'dîl etmeleri için yine kendilerinde bir uyanıklık hâsil olmaz, me'lûf bulundukları meslekte sebâti; ihtiyâc-ı mutlak saymak girîvesinde kalmayı sükûn ve itmi'nânlâ tercîh ederler.

Biz bu mebhaste ancak akl ve şer'in müsâid olduğu ahkâm-ı nazariyyeyi serd ve ityân eyledik. Lâ-havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyilazîm.

Mütercimi: Hüseyin Mazhar

Seyh Muhammed Abduh

DÂRÜLHİKMETİ'L-İSLÂMIYYE'NİN MÜHİM BİR MÜRÂCAATI

Huzûr-ı Sâmî-i Cenâb-ı Meşîhat-penâhîye

Ma'lûm-ı sâmî-i cenâb-ı Meşîhat-penâhîleri olduğu üzere daha müterakkî ve daha kaviyyü's-şekîme zannolunan bazı devletlerin yalnız bünyân-ı siyâsîlerini değil, bünyân-ı ictimâilerini bile bir iki batın içinde hedm etmeye kâfi gelen hâdisât-ı azîmenin sademâtına karşı Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye asırlardan beri mücâhede me-

bûriyetinde bulunmuş ve bu yüzden nice nice ihtiyâcât içinde kalmış olduğu hâlde yine kıymetli bir metânet-i rûhiyye ve salâbet-i ictimâiyye ibrâz ve isbâtından bir va kit mahrûm olmamıştır ki bu devlet vesâit-i medeniyyesinin noksâsına rağmen bu ruhu, bu bünyân-ı ictimâîyi üss-i ma'nevîyâtı olan Dîn-i İslâm'a ve fîkdân-ı ihtimâm ile beraber ehl-i İslâm'ın kalblerinde az çok câygîr olmuş bulunan nefsî ve ahlâkî mebnâlara medyûndur.

Muvâzene-i saâdet-i âlemde İslâm'ın ve bilhassa Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin salâh veya adem-i salâh nokta-i nazarlarıyla mebsûtan mütenâsib dâimâ müsbet veya menfi bir te'sîr-i mühimmi hâiz olduğu târîh gibi vekâyi'-i ahîre dahi bir deverân-ı muntazam ile isbât edecek... Bu devletin salâh-ı rûhânî ve cismânîsi muhtevî olduğu anâsır-ı siyâsiyyenin salâhîna, bu ise unsur-ı İslâm'ın ahlâkan, ictimâan, siyâseten salâh-ı kâmilîne vâbeste olmasına nazaran unsur-ı İslâm'ı bâtininden ifsâd edecek ve bünyân-ı dînî ve ictimâîsini taklîb ve tebdîl sevdâsına düşecek emânîye iğmâz-ı ayn eylemek bütün beşeriyete sârî cinâyât-ı azîmeye iğmâz-ı ayn eylemek demektir. Kâbiliyet-i istimsâliyyesi kâbiliyet-i temessüliyyesinden çok fazla olan İslâm'ın salâh ve ıslâhî ise ruh ve kalbinden üfleyecek bir nefha-i Muhammediyye ile kâimdir. İslâm bünyân-ı rûhî ve ictimâîsi bir zümre-i beşerin bazı temâyülât-ı âcile-i rûz-merresinden münbaîs irâdât ve ihtirâsât-ı kaviyye mahsûlü olan mevzûât-ı kâsıraya değil, bütün beşeriyetin fitrat-ı sâfiyye-i asliyyesi mukteziyatını ve bil-cümle ârâ ve menâfi'-i muhtelîfînin muhassasını ve nev'i beşerin müsâlemet-i âmme ve mes'ûdiyet-i kâmilesi gâyesini i'tidâl ile ta'kîb eden kavânîn-ı kâmile-i hakîkiyyeye ibtinâ eylemiş ve hepsi ni düstûr-ı vahdet-i hâlikâ bağlamış olmakla her vechile ifrât ve tefrît arasında mutavassit bir mevkii hâizdir ki bu mâhiyetinden bazan inhirâfa sevk edecek esbâb-ı zâhire görünse bile adem-i inhirâfa mecbûr edecek daha mühim esbâb dâimâ vûcûdunu muhâfaza eyler.

Hayati vazîfedan, vazîfe için mücâheden ibâret bilen ve terakkîyât-ı ictimâiyye nisbetinde vezâîfin tezâyüd ve tekessürune kâil olan İslâm hürriyeti tatmîn-i şehevât vâdîsinde harb ve cidâl için serbâzlık telakkî etmeyip icrâ-yı vazîfede tahakküm-i ağıyârdan âzâdelik mâhiyetinde görerek bütün veche-i tahavvûlâtını şuûnât-ı müteceddide içinde bir sîrr-ı bekâya çevirmek lüzûmunu îmân eylemiştir. Bu îmâni fesâda uğrayan bir müslümanın cem'iyet-i beşerîye içinde hayra teveccûhî için zîmân bulmak muhâl gibidir.

Vicdân-ı İslâm'ın havâss-ı mümeyyizesinden biri ma'rûf olan evâmir-i şer'iyyeye muhabbet ve mutâvâat, bida' ve münkerâta karşı fiilen olamazsa kavlen, bu da olmazsa kalben buğz u mukâvemet etmektir ki ehl-i İslâm bu derecât-ı selâseyi mertebe-i îmânına, mesâ-

lih ve menâfi' i umûmiyyenin îcâbâtına göre ibrâzdan hâlî kalamaz. Mertebe-i sâlide hakkında ez'afü'l-îmân buyurulduğu için daha aşagısını dinden hurûc ile müttelâzim addeder. Vicdân-ı İslâm hâdisât-ı hayâtiyyesini hep bu nokta-i nazardan tahlîl ve mukâyeseye alışmış ve o nisbette muhîtine karşı muhabbet ve nefret beslemek i'tiyâdını kazanmıştır. Bu i'tiyâd ile ehl-i İslâm muhabbet besleyebildiği hey'et-i siyâsiyye etrafında her nevi' terakkîyat-ı ilmiyye ve medeniyyeyi kucaklamak için bütün fedâkarlığı ihtiyâr edebildiği hâlde daima buğz ve nefret beslemek mecbûriyetini hiss [149] eylediği bir hey'et-i siyâsiyyenin etrafından dağılmaya ve rûh-ı aslîsinin mümkün olduğu kadar muhâfazası bâbında çareler taharrîsine başlamak için bir meyl-i vicdânî duyar. İşte idâre-i İslâm ile kâim bir hey'et-i siyâsiyye için hikmet-i hükûmet bu mebde'den başlar.

Devletin târîh-i terakkî ve tedennîsi gözden geçirilir ve bunlardan mütehassil tecârîbe atf-ı ehemmiyet edilirse görülür ki tedenniyâtımız hep rûh-ı milletin tebdîline doğru yürüyen harekât ile mebsûtan mütenâsib gitmiştir. Bizi en çok harâb edenler en çok karıştırmak ve değiştirmek isteyenlerdir. Her devlet ve milletin mahfûf olduğu muhît-i medeniyyetten iktibâsı vâcib birçok vesâil-i terakkîsi vardır. Ümmetlerin ahvâline ihâle-i nazar ile ibret almak, müttaiz olmak ve îcâbına tevfîk-i hareket etmek kitâb-ı dînimizin öğrettiği esâsâttan bulunmak hasebiyle ihtiyâcât-ı hakîkiyyenin tedâvîsi için elzem teceddûdâtta dinimiz taassub değil, temessük ve teşebbüüs emr eylemiş ve İslâhât teşebbüsatının bir çogunda devlet ibtidâ dinin teşvîkine istinâd etmiş iken netâyic-i İslâhât ve teceddûdâtında ilâ-nihâye esâsât-ı rûhiyye ve ictimâiyyemizle îtilâfa devâm-ı lüzümünden alelekser zühûl eylemiş ve edvâr-ı ahîrede olduğu gibi bu zühûlün kasd ve irâdeye iktirâni ile mütenâsiben sukûta mahkûm olmuş ve hele bazı erbâb-ı hevesin rûh-ı dînîye karşı açtığı mübârezât-ı tesvîl-kârâne ile sarsıla sarsıla şimdiki hâline gelmiştir.

Edyân içinde İslâm en semâhatkâr, en hürriyetperver bir dindir, hürriyet-i vicdânı İslâm kadar inkışâf ettirmiş bir din ve vatan-ı Osmânî gibi sînesinde birçok edyân ve mezâhib mensûbînini serbest yaşamış bir vatan gösterilemez; İslâm bir ferdi en basit, en zâhirî bir akd ile bir kelime-i tevhîdi ikrâr ile âile-i ictimâiyyesine kabûl eylemiş ve ancak bir hiyânet-i fi'liyye veya kavliyyesiyile seyyie-i bâtinnesini izhâr edenleri red eylemek hakkını muhâfaza etmiştir. Bu düstûr-ı hürriyetten, bu semâhat-ı şâmileden bil-istifâde harîm-i İslâm'da nifâk ile yaşayan ferdler, zümreler asr-ı saâdet-i peygamberîden bu ana kadar bulunmuş ve Kitâb-ı azîmî's-şân bunların evsâfini tanıtmıştır. Bu gibiler hakîkatte İslâm değil, ciddî bir insan bile olmadıkları hâlde din bunlardan hukûk-ı

insâniyet ve İslâmiyet'i dirîğ etmemiş ve hâlbuki bunlar daima fırsat buldukça zarar-ı İslâm'ı menfaat ve ganîmet addetmekten çekinmemişlerdir. Târîhte hûkûmât-ı İslâmîyyenin bütün tezelzülât-ı asliyyesi ve ızdırâbât-ı dâhilîyyesi hep bunların yüzünden olmuştur. Son zamanlarda İslâm'ın terakkisine hizmet bahânesiyle ruhu âdetâ imhâya doğru yol almak isteyen bu kabîl bazı cereyânlar hâdis olmuştur ki bilhassa hengâme-i harbde bunlar memleket ile dînî ve ictimâî hurûb-ı dâhilîyyeye germî vererek kalb-i İslâm'ı pek ziyâde cerîhadâr eylemiştir. Bu cerîhaları anlamak için taşralardan peyderpey alınmakta bulunan muharrerât ve ahbâr mündericâtını ïzâha hâcet olmayıp merkez-i Hilâfet-i seniyyenin sîmâ-yı ahlâkî ve ictimâisini gözden geçirmek kifâyet edecektir.

Binâ-yı ictimâî-ı İslâm evkât-ı hamsede salât-ı cemâat ile nâmûs-ı âileden başlar. Fezâil-i ahlâk-ı İslâmîyye ise muhabbetullah ve mehâfetullah ile hayâtin taht-ı zîmânnıdadır. Halbuki terakkî ve teceddûd nâmıyla İslâm'a uzanmakta olan dest-i tetâvül bunlara kadar teaddî etmek istemiştir. Harb tiyatro binâlarının faâliyetini ihlâl etmek istemediği hâlde medâris, mesâcid, cevâmi' ve sâire gibi mahâll-i mukaddesenin fuzûlî işgâlleri, tahrîbleri, hatta bazan hedmeleri altında gizlenen ma'nâyi iltizâm bir çok mahallelerde müslümanları ma'bedsiz bırakuya ve cemâate müdâvemet i'tiyâdının tezelzülune bâis olmuş ve bugün bu tahrîbâti ta'mîr etmek için lazım gelen vesâit-i mâliyye bir çâre-i tazmîn bulunmazsa tedârik edilemeyecek dereceye vâsil olmuştur.

Sevk-ı ihtiyâc ve ızdırâb ile tabaka-i câhilenin ma'rûz olduğu sukût-ı ahlâkîye çâre taharrî olunacak yerde bu ihtiyâcdan âzâde ve hatta ta'lîm ve tahsîle dildâde olan şübbân ve nisvânın ruhlarından sun'î tedbîrler ile âb-ı hayâyi silmek için fevkâlâde gayretler gösterilmekte ve her yerde sırrı tecelli eylemektedir. Bu sukûtun ne sefil bir mertebeye geldiğini göstermek için sokaklarda kazâ-yı hâcet lâubâlîliği kâfî bir şâhiddir.

Bir taraftan dîn-i İslâm'ın tervîc ve teshîl eylediği emr-i nikâhın tahdîd ve tazyîki adımları atılırken diğer taraftan hayât-ı ferdîyye ve ictimâiyyede mazarrât-ı elîmesini bilerek pek ziyâde tahzîr eyleiği fevâhişin teksîr ve tezyîd-i esbâbına revâc verilmekte bulunmuştur. Mu-kaddemâ enzâr-ı ecânbîden mahfûzîyeti ve iffetin vakâr ve ciddiyeti sâyesinde her tarafta ulviyet-i rûhiyyesine hürmet etirerek mes'ûd yaşıyan İslâm kadınları câhi-liyet-i ûlâya irticâ' için teberruc-ı câhilîye sevk olunarak tezâlîl ve mehâfil ü mecâmi'de pâ-zede-i ihtirâs olmak derekesine tenzîl edilmiştir. Bu hâlin ihtiyâc-ı zamândan değil, müessesât-ı ilmiyyeye kadar sokulan bazı tesvîlât-

¹ "Utanmıyorsan dileğini yap."

sun'iyeden neş'et eylediğine matbûât sahâiften bazıları pek iyi şâhid olabiliyorlar.

Efkâr ve hissiyât-ı umûmiyye hiç gözetilmeyerek ittihâz ediliveren bazı husûsî kararlar, istibdâdî arzular neticesi olarak bugünkü kadar hudûsa gelen hâdisât-ı seyyie yalnız memleketimizde değil, bütün dünya üzerinde fenâ intibâ'lar husûle getirmiş ve "Türklerin terakkî nâmına yaptıkları yegâne şey kadınlarını terzilden ibâret oldu" dediirtmiştir.

İslâm'da taleb-i ulûm-ı nâfia zükûr ve inâs için bir vecîbe olur haysiyetiyle müslümanların dahi devletten gerek zükûr, gerek inâsları nâmına ulûm ve maârif müesseseleri istemeye elbette hakları vardır. Fakat bu müesseseler öyle bir sâhayı, öyle bir rûh-ı terbiyyeyi hâiz olmalıdır ki oralarda müslüman evlatları bütün ruhuya yükselmek gâyesini ta'kîb etmeli ve hissiyât-ı necîberleri ifsâd değil, İslâh olunmalı ve binâenaleyh en [150] müşkilpesend âileler bile evlâtını göndermek için büyük incizâblar duymalı ve bu sûretle nevresîdegân-ı maârif daima güzide anâsırı muhtevî bulunmalıdır. Aksi hâlde erbâb-ı tahsîli câhillerinden daha dûn bir seviye-i ahlâkiyyede bulunacak olan bir milletin hâl ve istikbâlinden hiçbir ümîd beslenememek tabîidir.

Vezaif-i İslâmiyye zarûriyâta, hâcâta, mehâsin ve kemâlâtâ âid olmak üzere nev'i ihtiyâ etmiş ve hukuk-ı tabîiyye ve esâsiyye demek olan zarûriyyât şer'-i İslâmîde hifz-ı dîn, hifz-ı nûfûs, hifz-ı neseb, hifz-ı emvâl, hifz-ı akıl, hifz-ı ırz ve nâmûs olmak üzere tesbît olunmuştur. İşte müslümanların Dâru'l-hilâfeleri olan kendi vatanlarında bütün bu merâtib-ı selâsede hürriyetle mazhar-ı inkişâf olacakları yerde sâlifuzzikr zarûriyâtlarından bile mahrûmiyetlerine gidilerek rencîde edilmelerine devam olunması sade hayat ve menfaat-ı devletle değil, menfaat-ı umûmiyye-ı beseriyye ile bile kâbil-i te'lîf olmamakla hükûmet-î hâzıradan bu fenâliğin izâlesi için kemâl-i dikkat ve ihtimâm ile mekteplerin terbiye-i dîniyye ve ahlâkiyyelerine muvaffak olacak ve milletin şüpheli nazalarını tashîh edecek ve edeb ve hayâ ve vakâr ve iffette seviye-i ma'rifeti kadar yüksek talebe ve tâlibât yetiştirecek müdüler, muallimler, muallimeler, me'mûrlar ta'yînine ve programlarının İslâhîna i'tinâ etmek gibi ümîdler beklendiği bir sırada zükûr ve inâs Dârûlfünûnlarının tevhîdi dâ'vâsı gibi yeni bir mes'elenin hudûsuna meydân verilmesi ve bunların bir binâ altında cem'ine rîzâ gösterilmesi Dârûlfünûn'un ciddî ve sünî müslüman evlatlarına karşı seddine muâdil bir karar ittihâz edilmiş gibi görünerek alelâde kânûnlarla bile tağyîri câiz olamayacak olan hukuk-ı İslâmiyyenin nazar-ı dikkatten dûr tutulması ümîd olunan basîret-ı siyâsiyyeye muhâlif bir hâdise-i garîbe değil midir?

Vatanın bütün tekâlifini yükleyen ve bu bâbda her nevi' felâketlere tahammûl eden rûhun kudsiyetini, kalbin nezâhetini bütün lezâiz-i nefsâniyyenin fevkinde tanındığını her zaman isbât etmiş ve bu hasletiyle devletin istinâdgâhı bulunmuş olan ehl-i İslâm'ın müsâdemât-ı hâdisât içinde dâîmâ ezilmekten hâlî kalmayan hukuk-ı esâsiyyesinin himâye ve sıyâneti terbiye-i dîniyye ve esâsât-ı ictimâiyyesi ve beynelânâsır hukuk-ı mütekâbilesi nokta-ı nazarlarından hüsn-i inkişâfa mazhariyeti bâbındaki âmâl ve temenniyât-ı meşrûalarının tanzîmini hükümetimizin en evvel i'tinâ edeceğî vezâif-i kânûniyye ve şer'iyyesini teşkil eylediği gibi bilhassa Makâm-ı Celîl-i Şeyhüllâmîlerinin vazîfe-i esâsiyyesi ahkâm-ı İslâmiyyenin muhâfaza ve tatbîkini tekeffûl eyleyen Kânûn-ı Esâsî'deki hukuk-ı pâdişâhînin en büyük hisse-i mes'ûlyetini deruhde etmek memleket ve hükûmetin ahvâl ve cereyân-ı dinîsini murâkabe ile îcâbının icrâsına tevessül eylemek olduğunda da şüphe yoktur.

Buna binâen hakâik ve maâlî-i İslâmiyyenin neşri ve ahlâk-ı fâzila-i İslâmiyyenin ta'mîmi vazîfesiyle mükellef olan Dârûlhikmetî'l-İslâmiyye maksad-ı teessüsüne büsbütün mugâyir olan hâlât-ı ma'rûza hakkında matbûât ile teşrîh-i hakîkati mahzûrdan gayr-ı sâlim görerek evvel emirde Înâs Dârûlfünûnu'nun Zükûr Dârûlfünûnu'ndan büsbütün ayrı ve hatta uzak bir binâya naklinden sonra tedrisât ve idârelerinde âdâb ve terbiye-i İslâmiyyeye mûrâât ettirilmesi esbâbinin istikmâli, sâniyen mekâtib-i sâire hakkında dahi aynı nokta-i nazarından İslâhât-ı cidâdiyyede bulunulması için makâm-ı sâmî-i Fetvâ-penâhîlerince gerek Meclis-i Vûkelâ ve gerek Maârif Nezâreti nezdinde teşebbüsât-ı lâzîmenin vûcûbunu bil-ittifâk mütehakkik görmüş ise de icrâ-yı îcâbı menût-ı re'y-ı müftî'l-enâmîleridir.

BEYÂNÂT-İ MEŞÎHAT-PENÂHÎ ETRAFINDA

Bu hafta matbûâtımızı işgâl eden mühim mesâilden biri Şeyhüllâm efendi hazretlerinin beyânâtı idi. Şeyhüllâm efendi hazretlerinin beyânâtı matbûât-ı yevmiyeyemizde pek derin bir te'sîr icrâ etmiştir. Çünkü Şeyhüllâm efendi hazretleri, pek tabî olarak, Müslümanlığı ve Müslümanlığın nokta-i nazarını müdâfaa etmişlerdir. Bilhassa tesettür aleyhinde bulunarak memleketin ahlâkına katîl bir darbe indirmeye çalışanların ifşâ-yı mâhiyeti sadedinde söyledikleri sözler müslüman kadınını ıdlâle çalışanlarla bunlara uyanları pek hiddetlendirdi. Şeyhüllâm efendi hazretleri, "Medrese saltanatını çekemeyiz" diyerek millet-i İslâmiyye nâmına serd-i müddeâ edenlere "Kaç kişisiniz ve nerelisiniz?" diye suâl et-

mişti. Müşarun-ileyh hazretleri bu suâliyle, bu iddiâları serd edenlerin milletin ihtiyâcât-ı hakikiyesini düşünen millete pek samîmî bir hayırhâhlıkla hizmet eden mütefekkirlər zümresinden, milleti bu gibi işlerle uğraştırarak ihtiyâcât-ı hakikiyesini ihmâl eden ve ettiren bu zevâtın bizden olmadığına işaret buyurmuşlardır. Binâenaleyh böyle bir takım sahtelerin dinimize, dinimizin evâmirine, hayatımıza fuzûliyâne karışmaları, selâmet-i memleketin ancak dini yıkmakta olduğunu ileri sùrmeleri ve bu gibi teşebbüsât-ı bedhâhânelerini muâsırlaşmak perdesi altında tervîc etmeleri, bizim ve bizimle beraber bütün müslümanların hiçbir vakit kabûl edemeyecekleri, kabûle tenezzül etmeyecekleri bir şeydir. Tabii halkımızın dinine merbûtiyeti, bu "Muâsırlaşmak" fecâsının âlâyişine, tantanasına aldanmaması memleketi taassub ile ithâm etmeye vesile oluyor. Bu muâsırlaşmış adamlar unutuyorlar ki bu milleti taassubla ithâm etmekle ilk evvel kendilerini lekeliyorlar. Ve el âleme karşı milletin şerefini pâymâl ediyorlar. Kendilerini lekeliyorlar, çünkü şu kadar zaman memleketin ser-i kârında kalan bir hükümet bunların efkârını tervîc etmekten başka bir şey yapmak, bu gibi mesâil-i şahsiyye ile uğraşmak ve binâenaleyh milletin ihtiyâcât-ı hakikiyesini ihmâl etmek dolayısıyla bunca felâketlerin vukûnuna sebebiyet verdi. Maalesef bu zevât bu memlekete [151] îrâs ettikleri zararların huzûrunda zerre kadar muazzeb olmuyorlar. Ve yine o eski nakarâti terennüm etmekle meşgûl olmaktan hayâ etmiyorlar. Şeyhüllâslâm efendi hazretleri, bu zevâtın ne reli olduğunu sormakla bunların yabancı olduğuna, felâketlerimizden müteessir olmadığına işaret buyurmakta isâbet etmişlerdir.

En şâyân-ı teessüf cihet bunların fırftesi olacak derecede idraksız birkaç gencin bunlara iltihâk etmesidir. Fakat bu iltihâk edenlerin adedi Söz gazetesiň başmuharriri tarafından i'zâm edildiği derecede değildir. Söz başmuharriri:

"Bizler, hayatın ma'nâsını hissen ve ilmen, fennen anlamış bütün münevverler ve bu memleketin daha vâsi' ma'nâda terbiye-i medeniyye almış evlatlarıyız. Şeyhüllâslâm efendi hazretlerinin makâm-ı iftâsını kabûl ve ifâ buyurdukları Devlet-i Osmâniyye'nin garb kudret-i medeniyyesine yetişmek üzere ihyâ ettiği mûlkî ve askerî mekteplerden bugüne kadar bâ-şehâdetnâme neş'et edenlerle bütün bir tahsîl-i mükemmeli tâ'kîb edenler müctemian bu saltanatın "Medrese Saltanatının" aleyhinde bulunuyorlar."

Diyor. Söz başmuharririnin bu sözü doğru ise demek ki garb kudret-i medeniyyesine yetişmek üzere çalışan ve çabalayan bir ordumuz var ki er geç memleketi sâhil-i selâmete isâl edecek. Maalesef hâdisât Söz başmuharr-

rini pek elîm bir sûrette tekzîb ediyor. Böyle bir ordunun âsâr-ı himmetinden ortada bir şey yok. Garb kudret-i medeniyyesinden memleketimizin ne istifâde ettiği ve kimin eliyle istifâde ettiği meydanda!¹

* * *

Bunu pekâlâ biliyoruz. Fakat istiyoruz ki artık hersey meydana çıksın. Bu ordunun mâhiyeti gizli kalmasın. Memleket hakîkî düşmanını tanının. Ve bu düşmandan kurtulmak için son kuvvetini ibzâl etsin de bu müdhîs mâniadan kurtulsun. Yoksa garb kudret-i medeniyyesi nâmî altında ikâ'-ı fecâyia teşebbüs edilmesin. Biz teâlî-i milliyemizi te'mîn için garb medeniyetinden istiâneye mecbûr olduğumuzu pekâlâ takdîr ederiz. Fakat garb medeniyetinden ne iktibâs edersek onu kendi medeniyetimize isındırarak alabiliriz. Bilâ-kayd u şart garbı taklîde kalkarsak ancak bugünkü neticeye vâsil olacağımız muhakkaktır. Binâenaleyh kendi mebâdî ve telakkîyatımızla kâbil-i te'lîf olan terakkîyatı almaya meyl ederiz. Mûeessâtımızı yıkma değil, İslâha çalışırız.

Söz gazetesiň mevcûdiyetini iddia ettiği ordu, ne yazık ki bu derece garb-perest olduğu hâlde, memleketin terakkisine hizmeti bir taraf, turuk-ı muvâsalâtımızı te'mîn edemeyecek derecede ibrâz-ı acz ettikten mâadâ memleketi açtığı tarîk-ı izmihlâde sürükleye, sürükleye bugünkü vaz'iyet-i zelîleye isâl etti. Çünkü, bunların iddiâ ettiği gibi memlekette her terakkîye hâil olan bir taassub olduğundan değil, bunların asrîleştirmek nâmî altında her şeyi yıkma heveskâr, asırlardan beri teessüs etmiş her şeyi münkir, târîhimizi medeniyetimizi, mebâdîmizi, telakkîyatımızı idrâk edemeyecek derecede hayat-ı milliyeye yabancı olduklarından ileri gelmiştir. Şeyhüllâslâm efendi hazretlerinin bu yabancılığı izâh husûsunda kullandığı kelime, pek belîg ve pek müessir olmakla beraber büyük bir hakîkate tercûman olmuştur.

Maalesef matbûâtımızın bir kısmı bu hakîkati layık olduğu i'tinâ ile izâh edeceği yerde Şeyhüllâslâm efendi hazretlerinin "Medrese din ile memzûc olan ilim mahallidir. Ve mektep ile farkı, şayet varsa, bu cihetten olacaktır. Sizler dini ihmâl etmeyen ilm-i saltanatı mı çekemiyorsunuz?" sözlerini ser-rişte-i makâl ederek "Medrese Saltanatı" hakkında uzun uzadiya söylendiler. Bilhassa Söz gazetesi, dini ihmâl etmeyen ilm saltanatın "Kemâl-i kat'iyetle aleyhinde bulunduğu" bilâ-pervâ söylüyor. Anlaşıyor ki bu gazete neyin aleyhinde bulunduğu pek de temyîz edemiyor. Bizim İslâmî mebâdî ve telak-

¹ Buradan beş altı satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

kiyâtimızın ibdâ' ettiği, bizim teâlîmize hizmet ettiği âsâr-ı pâyidâr ile sâbit olan müessesât-ı İslâmiyyenin aleyhinde bulunduğu fark edemiyor.

Bunu hakkıyla takdîr edebilmiş olsa böyle bir lisan ile i'lân-ı husûmetten birkaç satır sonra medreselerin hâl-i inhitâttâ olduğunu, asrin îcâb ve terakkîyat-ı medeniyyesini lâyikıyla ihâta etmediğini, ulûm-ı garbiyye ve şarâkiyyenin, tekâmul ve îcâb-ı medenînin bütün nükâtını ihâta edebilmiş bir medrese saltanatı te'sîs edilebilirse ona i'tirâz eden bir kimsenin bulunmayacağını söyleyemezdi. Medreselerimiz hâl-i inhitâttâ ise, tekâmul ve îcâb-ı medeniyyetin bütün nükâtını ihâta edememiş bulunuyorsa bunun en mühim sebebi İslâh nâmına onların hedmini istihdâf eden bir cemâat-i bâgiyyenin türemesi ve kendisine, Sözc gazetesinin anlattığı gibi, taraftar bir ordu bulmasıdır.

Fakat acaba medreselerimiz inhitâttâ bulunduğu hâlde mekteplerimiz muharririn dilhâhi üzere tekâmul etmiş mi bulunuyor? Mekteplerimiz nasıl bir mahsûl yetiştirmeye? Ve yetiştirdiği mahsûl neye hizmet ediyor? İşte bir sürü suâller ki nazar-ı i'tibâra alınınca bu müceddidlerin müessesât-ı İslâmiyyeyi yıkmak hesabına ne yaptıklarını meydana koyar ve medrese saltanatını çekememezliğinin, onun kat'iyyen aleyhinde bulunmanın ne derece garaz-gîrâne olduğunu isbat eder. Hiç şek ve şüphe yok ki medreselerimiz bu hâl-i inhitâtında bile müslüman yetiştiyor. Halbuki mekteplerimizin (

?)¹

Bu [152] hiç anlaşılmaz bir şeydir. Bundan dolayısıdır ki memleketimizde ricâl yetişmiyor. Ve gittikçe öksüzleşiyoruz. Medrese saltanatını çekemeyenler bu husûsatâ nazar-ı i'tibâra alacak kadar basîretkâr olsalar bu derece kat'î bir aleyhtarlığı i'lân etmekten tehâşî ederlerdi.

El-hâsil Şeyhüislâm efendi hazretlerinin beyânâtı cidden musîb fikirlerle mâlî idi. Bu husûsta zât-ı Meşîhat-penâhîlerine muvaffakiyetler temennî ederiz.

HUMMÂ-YI ISLÂHÂT!

“Beş on vatansız için nâra yakmayın vatanı!”

Mehmed Âkif

Zavallı memleketimizin buhrân zamanlarında uğradığı müzmin, müdhiş bir hastalık vardır: Hummâ-yı İslâhât!

Bu sarsıcı ve yıkıcı humma bir kasırga gibi eser, yıkar, harâb eder ve nihâyet geber, gider. Fakat buhranların sayısız ziyanlarına öyle bir yekûn ilâve eder ki zavallı millet şaşırır, kalır. Hangi felâketle uğraşacağını, hangi yarayı

¹ Buradan on iki kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

saracağını bir türlü kestiremeyecek tûfân-ı mesâib içinde bocalaya, bocalaya tarîk-ı hûsrânını ta'kîb eder. Ve dâimâ yeni felâketlere ma'rûz kalarak bütün kuvvetlerini bunlarla mücâdeleye hasr ederek sefîl ve perîşân, zelîl ve sergerdân bir hayat-ı nevmîdâne içinde inleyerek dem-gûzâr olur.

Asr-ı hâzır târihimizin her safha-i buhrânında bu hummanın tâhribâtı tecellî eder. Bilhassa on seneden beri bu korkunç humma o kadar sürekli ve o kadar tâhribkâr bir hâlde devam etti ki memâlik-i mahrûse-i şâhâne târumâr oldu,²

* * *

harâbiyet, memleketi baştan-başa sardı... Bunun en mühim sebebi felâketi müteâkib memleketin sükûn ve itmînân içinde, basîret ve tedebbur ile esbâb-ı felâketi izâleye çalışacağı yerde rehberlerinin kafasından kopan hummâ-yı İslâhâtin muvâcehe-i tâhribâtında bir kat daha me'yûs olmaya mahkûm olmasıdır. Çünkü bu rehberlerin selâmet-i memleket hakkında bir kanâatleri olmadığı gibi sîrf gösteriş yapmak, cehâletleneni örtmüs olmak için riyâkâr ve bedhâh bir gayret ile ortaya bir takım İslâhât projeleri atıyor, ne yaptıklarından, memleketi hangi yola sevk ettiklerinden bî-haber bir faâliyet-i mühlikeye ibtidâr ediyorlardı.

Dün bu hâle nasıl şâhid olduysak bugün de aynı hâle şâhid oluyoruz.

Memleket, hududlarda kanını, canını, varını, yoğunu fedâ edip duruyor, açlığın, çiplaklılığın, bil-cümle mahrûmîyetlerin şedâid-i kâtilesine tahammûl ediyorken kızıl bir kuvvet “Muâsırlaştırmak” nâmî altında vahîm bir takım teşebbüsât-ı fecîada bulunuyordu. Muâsırlaştırmak lafzinin bir takım kof kafalarda hâsil ettiği fûsûn, bilhassa bu sernâme altında ortaya konan icrâât-ı sehîfeyi alkışlamak, ister bu memleket batsın, ister mahv olsun, bunları zerre kadar kale almayarak bu ef'âl-i bâtilayı tâhsîn etmek için kirâladığı dalkavuklar sâyesinde, makâsid-ı muzırrasını icrâ ediyordu. Memleketin mevcûdiyetini siyânet eden, o mevcûdiyete nefh-i rûh eden, ihyâ eden ne varsa hepsine hûcûm olunuyordu. Bir taraftan milletin kanı, tüyleri ürpertecik sû'-i istî'mâlât ile heder oluyorken diğer taraftan sırtında veya kesesinde ne varsa müdhiş bir tecebâbür-i kahhârâne ile gasb olunuyor.³

* * *

² Buradan üç satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

³ Buradan beş satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Müslümanlığı yıkmak....

binnetice şu memleketin hayatına bir hâtime çekmek için tasavvur olanamayacak bir adâvet-i câniyâne ile çalışılıyor ve muttasıl çalışılıyor. İşte memleket kan ağılıyorken, millet can çeksiyorken o kızıl kuvvet çizdiği programı ifâ için geceli gündüzlü uğraşıyordu.

Hâdisâtın sadme-i bî-emâniyla kolu kanadı kırılan bu kuvvet hâlâ milletin başından çekilmek istemiyor. Açılan tarîk-i izmihlâlde milletin sürüklentimesi için var kuvvetini sarf ediyor, istiyor ki mevkî'-i icrâya koyamadığı son teşebbüsu, İslâm'ı tamâmiyla yıkmak emr-i mühimmi bugün vücûd bulsun. Aman yâ Rabbi, bu ne müdhîş hîyânettir! Şunun bunun keyfi için memleketin mukaddesâtını, târihin bize bıraktığı müessesâtı yıkmak, milleti tebdîl-i dîne mecbûr etmek, asırlardan beri teessüs etmiş ahlâkimizi, an'anâtımızı, hissiyâtımızı, efkârimizi birkaç sefîhin keyfi uğurunda kurbân etmek... Böyle bir hâileyi rivâyet etmekten târih hayâ eder. Fakat bizim kahramanlarımız aslâ!...

İşin en garîb ciheti şudur ki memleketimizde münevver denilen kitleler bu hakikatten gaflet ederek aynı mefkûreye âdetâ ibrâz-ı sadâkat ediyor. O kızıl kuvvetin ser-âmedâni milletin kanını, servetini sû'-i istî'mâl ede ede bu hâl-i perîşâniye sevk ediyorken bilhassa onun hissiyât-ı dîniyyesini imhâyı istihdâf ediyordu. Çünkü onun icrâât-ı keyfiyyesine yegâne hâil o idi, binâenaleyh Müslümanlığı, kendi aklınca taassub ile şâibedâr etmeye, taassubu terakkîye mâni' göstermekle evvelâ genleri dinsizlestirmek, sâniyen bu gençler vâsitasıyla dinsizliği ta'mîm etmek yolunu tuttu. Menâfi'-i hasîseyi tatmîn etmek husûsunda ihrâz ettiği meleke ve iktidâr [153] sâyesinde kendisine pek çok taraftarlar buldu. Bunlar konferanslarla, risâlelerle, yevmî gazetelerle ifâ-yı vazîfe ye başladılar. Bunlar "Din bir kara kuvvet, taassub dînin lâzım-ı gayr-ı mufârikidir, taassub ise cehâlet, izmihlâl, ölüm demektir; o hâlde bunlardan kurtulmak gerektir..." diyerek Müslümanlığın aleyhinde en şenî töhmetlerde bulunmaya başladılar. Bu zehirleri saçmakta devam ettiler ve daha hâlâ bu vazîfe-i meş'ûmeyi ifâda devam ediyorlar.

Daha geçenlerde Vakit gazetesi "Teceddüd ve Taassub" sernâmesiyle yazdığı makâlât ile aynı vâdide hîrâmân oluyordu. Aynı zehirleri ortaya döküyordu. Maksadı hükûmet-i hâzırâ üzerinde icrâ-yı te'sîr etmek, dâm-ı iğfâllerine düşen birkaç genci tehyîc etmek, bir takım müşkilât-ı cedîde îkâ' etmektir. Yine o mefkûreclerden olan Zaman gazetesi de illâ erkeklerle kızların bireleşmeleri lüzümünden dem vuruyor, memlekette taassubun teceddüde galebe etmemesi için hükûmet-i hâzıraya türlü türlü müdâhenelerde bulunuyor.

O mefkûrenin dâire-i sirâyeti esâsen ona misyonerlik eden bir iki gazeteye inhisâr etse bunların mâhiyetine vâkîf olduğumuzdan dolayı bu husûsâtı mevzû'-ı bahs etmeye tenezzül etmezdi. Fakat bunların telkinâtından müteessir bir gençlik var. Daha henüz dimağları neşv ü nemâ bulmamış, mağlûb-ı hissiyât, meclûb-ı ihtîrâsat bir takım erkeklerle kadınlar bunların savurduğu hezeyanları ayn-ı hakîkat telakkî ediyor. Matbûât-ı yevmiyye arasında bunlarla mücâdele edecek, bunların teşebbüsat-ı bedhâhâneleri akîm bırakıracak, bu uğurda vakf-ı mesâî edecek bir gazete yok. Muhâlif olarak intişâr etmekte olan gazetelerin hiç biri bunlarla mücâdele etmek şöyle dursun, bunların nokta-i nazarını tervîc etmekten hâli kalmıyor. Kezâlik Sulh ve Selâmet-i Osmâniyye Fırkası'nın mürevvic-i efkârı olan Söz¹

* * *

Sanki kızlarını okutmak husûsuna millet i'tirâz etmiş de okumasınlar demiş, kızlarımız zarûretin îcâbı nisbetinde çalışmaya başlamış da hayır çalışmasınlar diye ses çıkarmış. Hayır efendiler, bu memlekette taassub olaydı sizin gibi söyledikleri sözlerin kıymetini, ehemmiyetini idrâk etmeyenlere söz söylemezdi. Sizi burada refâh ve saâdet içinde yaşatmadı. Sizin marûz-ı istihfâfiniz olma-ya tahammûl etmezdi..

Fakat bu millet mutaassib değilse de sizin uğurunuzda, sizin gönlünüz hoş olsun diye mukaddesâtını, sizin beyininizi sarsan hummâ-yı İslâhât için dînini, devletini, hayatı fedâ edemez. Şimdiye kadar çektigi felâketler kâfi. Bu kadar mezâhime mukâbil gördüğü zillet, hakâret işte meydanda!.. Sizin gittiğiniz yolun ötesi ma'lûm. Binâenaleyh artık bu millet doğru yola, sîrât-ı müstakîm-i İslâm'a donecektir. Sizin mâhiyetinizi herkes de anladı.

Biz kızlarınıza, erkeklerimizi okutmanın bir farz, dînî bir farz olduğunu biliyoruz. Kızlarınızdan âlim, vâiz, muallim, müreibbi, tabîb, hatîb yetiştireceğini, bunların da

¹ Buradan on beş satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

bu memlekete büyük hizmetler ifâ edeceğini sizden öğrenecek değiliz. Fakat bunlar mutlakâ erkeklerle beraber mi okuyarak yetişir? Hayır maksat ilim tahsili olduktan sonra erkeklerle kadınların bir arada bulunmalarından melhûz olan, hele ne derece ahlâk düşkünu olduğu ma'lûm olmakla bir kat daha artan mehâzîrden salim bir sûrette onları okutmak, onları hiçbir şâibe ile lekelenmeden, safvet-i ahlâkiyyeleri kat'iyen televvüs etmeden milletin huzûr-ı istifâdesine çıkarmak isteriz. Hiçbir kimse buna i'tirâz edemez, dinimiz böyle emrediyor. Ve biz de ancak böyle yapabiliriz.

Mâhiyet-i mezhebiyesi mechûl bir takım münâfiklar bundan memnûn olmuyorlarsa, dîn-i İslâm'a olan adâvetlerinden dolayı buna tahammûl edemiyorlarsa bir an evvel mâhiyetlerini i'lân ederek istedikleri kaliba girsinler. Biz de onların şurûr ve mefâsidinden kurtulalım...

Fakat bu millet müslümandır. Ve Müslümanlığı aslâ fedâ edemez. Nitekim hükûmeti de bir hükûmet-i İslâmiyyedir. Müslümanlığı yâkmaya teşebbüs eden, o hummâ-yı İslâhâtın nöbetleri, kasırgalarıyla bu memleketi harâbeye çeviren, bu milleti izmihlâle sevk eden mefkûrelerin mürevvici olamaz. Hükûmet dinsiz mefkûrenin te'sîratından, Farmasonluk tahrîbâtından âzâde olduğunu göstermelidir. Hükûmet-i hâziranın ilk işi kendisine o mühlik hummayı, hummâ-yı İslâhâtı taslît etmek isteyenlerin beyhûde yere uğraştığını, binâenaleyh kendisinin bu memleketi sîrat-ı müstakîme ircâ' edeceğini, izmihlâl yolundan kurtaracağını isbât etmek olmalıdır. Çünkü müslümanların i'timâdını ancak bu sâyede kazanabilir.

Ömer Rıza

* * *

[154] DÂRÜLFÜNÛN'DA MUHTELİT TEDRÎSÂTIN AKÂMETİ

Memleketin mukaddesâtına, dînine hücüm etmeyece 'mîn-i menfaat edenlerin son senelerde istihdâf ettikleri gâyelerden biri tesettürü kaldırarak, hayatı-ı ictimâiyemizde yeni bir herc ü merc ikâ' etmek idi. Bu gâyeye vâsil olmak için yapılan propagandalar milleti idlâl ve efkâr-ı umûmiyyeyi bu inkilâba ihmâr ettikten sonra tesettürün kaldırıldığı i'lân edilecek, milletimiz asrîleşmiş ve hakk-ı hayatını kazanmış olacaktı! Binâenaleyh beş altı seneden beri bu gâyeye vâsil olmak için mâhiyet-i mezhebiyesi mechûl, Müslümanlık'la aslâ alâkadâr olmayan, memleketin mukadderâtıyla oynayan bir sürü münâfiklar, sûret-i haktan görünerek âilî bir inkilâb yapmak, mevcûdiyet-i millîyyeyi vâdî-i fuhsa ilkâ etmek, memleketin inkîrâzını ta'cîl etmek için var kuvvetleriyle çalışılar. Birkaç defa erkeklerle kadınları fiilen birleştir-

meye gayret ettiler. Fakat nâîl-i merâm olamayarak hâib ve hâsir kaldılar. İlk defa olarak, Harb-i Umûmî'ye iştirâkimizin ibtidâsında Zonguldak'ta birkaç vapurumuzun batırıldığı zamana müsâdif bir gecede tiyatrodâ tertîb olunan müsâmerede tesettürün ref'i i'lân edilecek, erkeklerle kadınlar birlikte safâlı demler geçireceklerdi. Bu müsâmerenin kemâl-i ihtişâm ile icrâsi için her şey hazırlanmış, suradan, buradan, bilhassa Selaniklilerden İslâm nâmî altında geçinen birkaç sefile tedârik olunmuştu. Bunlar sahnede çarşalarını yırtarak inkilâb-ı ictimâyi i'lân edecek ve milletin başına kahraman kesileceklerdi. Birkaç dinsiz, vatansız tarafından hoş görülecek kadar ehemmiyeti hâiz olan bu hâdisenin vukûuna zamanın hükûmeti mümânaat ederek hâdiseyi ikâ' etmek isteyenleri da'vetilere karşı mahcûb etmiştir!

Maamâfih bu muvaffakiyetsizlik bunları aslâ me'yûs etmemiş, bunlar ikinci fırsatı intizâra başlamışlardı, (

)¹ propaganda-

larına germî verdiler. Kitaplar, risâler neşrettiler. Bilhassa Yeni Mecmûa etrafında toplanan muharrirler tesettüre karşı harb açtılar. İslâm'da tesettür olmadığına, bunun Rumlardan müslümanlara geçmiş bir âdet olduğuna dâir türlü türlü müftereyâtla hakâyıkı tahrîfe yeltendiler. Yalnız tesettüre değil, bütün şeâir-i dîniyyeye hücüm ettiler. Bazı beyinsizler harbi güzel bir fırsat ittihâz ederek alabildiğine yıkılıkta meydân aldılar. İctihâd Mecmûası'nın dine karşı açtığı harbin mürevviçleri taraf taraf faâliyete başladılar. Modalar içâdi sûretyile kadınları maskaraca şekillere soktular. Konferanslar bahânesiyle bir takım genç kızları Ocak'larına topladılar. Zavallıları baştan çikardılar. İstedikleri şekele koyduktan sonra ortalığa saldılar. Türlü türlü cem'iyetler yaptılar. İ'tirâz etmek kimin haddine düşerdi? Yeni Mecmûa'nın muharrirleri hemen kutublarına mûrâaat eder, i'tirâza cûr'et eden gazeteleri sedd ü bend ettirirlerdi.

İşte bu sûretle senelerce propagandalar yapılıyor; hazırlıklar ikmâl ediliyordu. Vaktâ ki Doktor Nâzım nezârete geldi. Kız Dârûlfünûnu'yla Erkek Dârûlfünûnu'nun birleştirilmesi zamanının geldiğine hükm olundu. Doktor Nâzım'ın cesâret-i câhilânesine hayli güvenilmişti. Maamâfih Doktor Nâzım da bu işi başaramadı.²

* * *

¹ Buradan beş altı kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan beş altı satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

müşârun-ileyh Said Halim Paşa Sadâret-i uzmâ makâmından infikâk etmeden mukadem bu husûstaki kanâatlerini *Buhrân-ı İctimâîmiz* nâm eseriyle neşr etmişlerdi. *Buhrân-ı İctimâîmiz*'in *Hürriyet-i Nisvâniyye* mebhasi tesettür aleyhdârlarını bir darbe-i ilzâm ile iskât edecek derecede mühimdir.

Fakat böyle bir eserin ne ehemmiyeti olurdu. Hakîkati kim dinlerdi? Eserin duyulmaması, intîşâr etmemesi için elliinden geleni yaptılar. Paşa hazretleri Sadaret'ten çekildikten sonra artık geniş nefes aldılar. Kendilerine karşı mümânaati müessir olabilecek kimse kalmamıştı. Zaten Bâb-ı Meşîhat'in beyânnâmelerine, tezkirelerine ehemmiyet veren yoktu. Ondan sonra din ve tesettür aleyhdârlarının hummalı faâliyetleri, icrââtları ma'lûmdur. Vâkiâ Doktor Nâzım birinci teşebbüste muvaffak olamadı. Fakat kat'iyen ümîdsizlige düşmedi. Hazırlığının tamam olmadığını anlayıp tedbîrlerini ikmâle çalışıtlar. Bir aralık *Tanın* inkılâb-ı ictimâî hakkında neşriyata başladı. İnkılâb dedikleri kadınların açılığına, rezâletine bir şekl-i resmî vermekti. Artık Müslüman kadınları resmen çarşafları atacaklardı. Ondan sonra medeniyet-i hâzırayı iktisâb etmiş olacaktı. Fakat ahvâl değişti. Beklenilmeyen avâkîb zuhûra geldi. Dertlerine düştüler. Lâkin onların peyrevleri tasavvurlarından vazgeçerler mi? Zamanın içâbına göre planlarını değiştirdiler. Maksatlarına vâsil olmak için türlü türlü hilelere tevessül ettiler. Bir istî'dâd hisseder etmez hemen üçüncü bir tecrübeye ibtidâr ettiler.

Vaktâ ki Maârif Nezâreti'ne Ali Kemal Bey ta'yîn olundu, bu cereyân-ı hüsrânın îkâina çalışanlar müşârun-ileyhin üzerinde icrâ-yı te'sîr ile bu teşebbüsun tahakkuk ettirilmesine sa'y ettiler. Dârûlfünûn Müdür-i Umûmîliği'nde üstâd-ı muhteremimiz Ahmed Naîm Beyefendi hazretleri gibi ilim ve fazîleti azim ve celâdet ile tezyîn eden bir müslüman bulunmasa idi. ihtimâl ki bu zevât nâ'il-i merâm olmak husûsunda birkaç adım daha atarlardı. Fakat Naîm Beyefendi üstâdimiz kemâl-i ihtimâm ve ikdâm ile Müslümanlık'la harb eden, [155] müslümanlığı resmen ibtâle çalışan bu zevât ile mühim bir mücâhedeye başladilar.

Maârif Nezâreti bu husûsu nazar-ı dikkate alarak kızlarla erkekleri tefrik etmişti. Fakat bu öyle bir tefrik idi ki birleştirmekle hemen hemen birdi. Zîrâ kızlarla erkekler aynı sakîf altında bulunuyor. Her ikisi de birlikte bulunmaya, el ele vermeye çalışıyor, daha doğrusu çalıştırılıyordu. Zîrâ bu ma'sûmların efkârını tesmîm edenler, onları teşvik edenler, erkeklerin kızlarla, kızların erkeklerle birleşmedikçe tahsîlin faydasızlığını iknâ' etmişlerdi.

Bundan mâadâ bu inkılâbin îkâina çalışanlar pîrleri olan Doktor Rîzâ Tevfîk Bey'i öne sürerek kadınlarla er-

keklerin birleşmelerine uğraştılar. Maamâfih Naîm Beyefendi buna da mâni' olmuşlar ve dersleri ta'tîl etmişlerdi. Fakat herçi bâd-âbâd bu teşebbüsu tahakkuk ettirmek uğurunda ibzâl-i mesâî edenler Müslümanlığın nokta-i nazarını müdâfaa eden bir âlim-i muhteremin mücâhîdât-ı dîndârânesinden kurtulmak için Dârûlfünûn Müdür-i Umûmîliği'nin ilgâsiyla Naîm Bey'in Dârûlfünûn'dan infisâlini te'mîn ettiler. Böylece kemâl-i serbestî ile arzularını icrâ edeceklerini zannediyor, efkâr-ı umûmiyye-i memleketi nazar-ı i'tibâra almıyorlardı. Bu memleketin üç beş kişinin keyf ve zevki için mukaddesâtını, dînini fedâ edemeyeceğini takdîr edemiyorlardı. Binâenaleyh biz bu gibi teşebbüsat-ı muzirranın izâlesi için vukû' bulacak icrââta muntazır bulunuyorduk. Çünkü Dârûlfünûn'a birkaç kişinin arzusuna göre bir şekil vermek, benât-ı müslimîni ilim ve irfândan mahrûm etmek, orayı ancak mâhiyet-i mezhebiyyesi mechûl bir takım sahîtekârlara açmak demektir. Bu hayatı mes'elenin ihmâl ve lâ-kaydî ile karşılaşamayacağı bedîhî idi. Dinin aleyhinde doludizgin giden birkaç kişinin hatırları için memleketin dîn-i resmîsi heder mi edilecekti? Şüphesiz hayır.

Mes'ele ehemmiyet kesb etmesi üzerine Meclis-i Vükelâ'ya kadar aks etti. Şeyhüllâslâm efendi hazretlerinin şiddetli mümânaatlarına A'yân Reîs-i muhteremi Mustafa Âsim Efendi hazretlerinin resmî teşebbüsu de inzimâm edince bu teşebbüsten vazgeçildi.

İstihbârât-ı mahsûsamıza nazaran A'yân Reîs-i muhteremi Mustafa Âsim Efendi hazretleri bilhassa, devletin dîn-i resmî olan Müslümanlığın aleyhinde vukû' bulan bu gibi tecâvûzâtın Kânûn-ı Esâsî'ye muhâlefetini nazar-ı dikkate alarak Sadr-ı A'zam Paşa hazretlerine mürâcaatla Maârif Nezâreti'nin¹

* * *

Gerek A'yân Reîs-i muhtereminin, gerek Sadr-ı A'zam Paşa hazretleriyle Şeyhüllâslâm efendi hazretlerinin ve Dârûlfünûn Müdür-i Umûmî-sâbıkı Ahmed Naîm Beyefendi'nin Müslümanlığı müdâfaa etmek husûsunda ibrâz buyurdukları gayret ve himmete kâffe-i ehl-i İslâm müteşakkirdir. Cenâb-ı Hak da cümlesinden râzî olsun.

MÜHİM BİR ESER-İ DÎNÎ HAKKINDA

Ahîran Ingiltere'de, Külliyyât-ı Edyân Cem'iyeti ünva-

¹ Buradan yedi satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

nı altında bir hey'et-i ilmiyye teşekkül etmiştir. Bu cem'i yet, edyân hakkında yazılacak mühim eserlerden bir kütüphâne tertîb etmek üzere riyâset-i tahrîriyyesine Mister Botwood'u ta'yîn etmiştir. Reîs-i mûmâ ileyh geçenlerde Şeyhüislâm efendi hazretlerine bir nâme irsâl ederek: "Dîn-i İslâm nedir? Hazret-i Peygamber ne öğretti? Dîn-i İslâm, fikir ve hayata neler bahş ediyor?" Tarzında bazı suâller îrâd ettikten sonra 30000 kelimeyi tecâvüz etmemek üzere, bizzât Şeyhüislâm efendi hazretleri tarafından bir eserin te'lîfini ricâ ediyordu. Şeyhüislâm efendi hazretleri de bu mektûbu mercî-i âidi olan Dârûlhikmetî'l-İslâmiyye'ye havâle buyurmuşlardı. Dârûlhikmetî'l-İslâmiyye reîs-i muhteremi mektûbu muharrir-i âcize irâe buyurduklarından mündericât ve makâsidına bit-tabi' âgâh oldum. Bu sebeple İngiliz hey'et-i ilmiyyesinin şu mürâcaati, ne gibi makâsida mübtenî bulunduğu bir nebze îzâh etmek isterim. Zann-i âcizâinemce bu mektûbu iyi anlamak için her şeyden mukaddem kâinâti alt üst eden harb-i umûmîyi bir kere nazar-ı tedkîkden geçirmek iktizâ eder. Bu mukâtele-i uzmâya Hıristiyan milletlerin kâffesi iştirâk ederek kendi dindâşları üzerine hamle ettikleri görüldü. Harb-i umûmî esbâb-ı dîniyyeden dolayı vukû' bulmadı. Hıristiyanlık da onu men' edemedi. Harbi ikâ' eden kuvvet ne ise sulhü de aynı kuvvet arzu ettiği vechile tanzîm ediyor. Demek oluyor ki, Avrupa gerek harb-i umûmîde, gerek sâlhi-i cihânda, Hıristiyanlık'tan hiç istifâde etmedi! En müterakkî ve en dinperver addolunan akvâmin çektikleri âlâm ve izdirâbât, verdikleri telefât ve zâyiât-ı azîme, hadd ü hesâba gelmeyecek kadar büyük ve müdhîstir. Bugün yeniden Avrupa'yı tehdîd eden felâket,¹

* * *

bu âfeti istîsâl edebilecek yegâne çâre, yegâne kuvvet dindir ve din kuvvetidir. İngiliz kilisesi bunu takdîr ederek mevzû'-i bahs ettiğimiz teşebbüse ibtidâr etmiştir. Bundan dolaydır ki Şeyhüislâm efendi hazretlerine "Dîn-i İslâm; beşeriyetin [156] ma'rûz bulunduğu âlâm ve izdirâbâti teskîn etmek üzere ne gibi teâlîmi hâizdir?" tarzında bir suâl îrâd ediyor.

İngiliz hey'et-i ilmiyyesi, dîn-i İslâm'ın insanlar arasında uhuvvet ve müsâvâtı nasıl ta'mîm ettiğini; hukuk-ı ibâdi nasıl te'mîn ettiğini ve ibâdüllâhi kimlerin ellerine teslîm ettiğini, müslümanların arasında daha fazla bir hürriyete mâlik olmak emeliyle hiçbir ihtilâlin vukû' bul-

madığını elbette bilir, bunun için bu husûsta Şeyhüislâm efendi hazretlerinin söyleyecekleri söz, yalnız ehl-i İslâm üzerinde değil, belki edyân-ı sâire müntesibini üzerinde de büyük bir te'sîri hâizdir.

İngiliz cem'iyet-i ilmiyyesi; bir Külliyyât-ı Edyân, ya-hud bir Muhîtü'l-Edyân gibi bir eser meydana getirmek için, her din ve mezhebi, salâhiyetdâr merciinden yazdır-maya karar vermiştir. Binâenaleyh bu azîm Kütüphâne-i Edyân bütün edyân ve mezâhib için, en salâhiyetdâr ve mevsûk bir me'haz olacaktır. Bu esere mürâcaat eden, tedkîk ve tetebbu' etmek istediği din ve mezhebin mâhiyetine, hakîkatine tamamıyla vâkif olduğundan emîn olabilecektir.

Sebîlürreşâd bu mes'ele-i azîmenin kıymet ve ehem-miyetini lâyîkiyle idrâk etmiştir. Bu öyle mühim bir mürâcaat-ı târîhiyyedir ki dolayısıyla dîn-i İslâm'ı resmen şerh ve tibyân edecek bir eser vücûda getirilecek ve bu eserde, şeyhüislâm ve müftî'l-enâmin imzâsıyla tevâlk olunduğu takdîrde; gerek dîn-i mübîn aleyninde bugüne kadar yazılmış olan yüzlerce kitabı i'tibârdan iskât edecek gibi ehl-i İslâm'a karşı öteden beri beslenilmekte olan bunca sû'-i tefehhüm ve adâveti izâle husûsunda pek mühim bir te'sîr icrâ edeceğî hiç şüphesizdir. Bilhassa bu eser arzu edildiği gibi te'lîf edilirse İngilizce'ye tercüme olunduktan sonra, bit-tabi' elsine-i sâireye de nakl olunacak ve binâenaleyh yüz binlerce hüsni niyyet sâhibi ile mütefekkir insanların tenvîrine, İslâhîna ve hatta hidâ-yetine bile hizmet edecektir.

Binâenaleyh dîn-i İslâm'ın ne olduğu; aleyhi's-salâtu ve's-selâm Efendimiz hazretlerinin neyi ta'lîm ve tebliğ ettiği; dînimizin fikre, ruha, ahlâka, hayatı, ictimâiyyâta, nev'-i beserîn saâdet ve iyiliğine ne gibi şeyler bahsettiği hakkıyla îzâh olunmak lâzımdır. Bilhassa verilecek olan cevâb Meşîhat-i İslâmiyye nâmına verileceğinden ez-her cihet mükemmel olması, zerre kadar bir noksân ile şâibe-dâr olmaması muktezîdir.

Tabîî, eserin muharrirleri mürâcaatın nereden vukû' bulduğunu ve hitâb edecekleri efkârin mâhiyetini nazar-ı i'tibâra alacaklardır.

Şâyân-ı dikkattir ki, dîn-i İslâm'ı bi-hakkın öğrenmek arzusunu nâtik olan bu mürâcaat Anglikan, yani Kral haşmetlü Beşinci George'un mensûb bulunduğu resmî devlet kilisesi tarafından vukû' buluyor, bu kilise ise, ne Katolik ve Ortodoks kiliseleri gibi bir takım akâid-i hurâfiyye ve ma'nâsız âyînlere i'tikâd eder, ne Protestanlar gibi tamamıyla muharref ve Mesîh'in mütekellim bulunduğu lisânla yazılmış olmayan "İncil" nâmını taşıyan kitapları kendilerine yegâne rehber-i hüdâ ve işâd tanıyarak, her âyeti istedikleri gibi tefsîr ederek ona göre yeni bir mezheb ibdâîna teşebbüs eder. Fikrimce; İngiliz kilisesi, bugün, hâl-i hâzirdaki Hıristiyanlığın mevkî'-i

¹ Buradan yedi satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

mutavassitini ihrâz ediyor. Bunun için İngiliz kilisesine mukni' bir cevâb vermenin pek musîb vebecâ olacağı zannındayım. Sunu da ilâve edeyim ki, ben on sene-den ziyyâde İngilizler miyânında yaşadım ve ekseriya bu Anglikanlarla münâsebette bulunдум. Bunların ulemâsı, hep Oksford ve Kembirç Dârûlfünûnlarından neş'et ettiğten sonra ulûm-ı dîniyyeden doktora yani müderris ünvanını ve diplomayı almak üzere ayrıca tâhsîl görmüşlerdir.

Zât-ı sâmî-i Meşîhat-penâhîlerinin ne kadar âlim ve sâhib-i fazîlet olduğunu *Beyânülhak* nâm cerîde-i İslâmiyyesinde beraber çalıştığımız zamanдан beri ma'lûmumdur. Tabiidir ki, mevzû'-ı bahs olan bu eser, İngiltere'ye gönderilmesden akdem nazar-ı tedkîk-i Fetvâ-penâhîlerinden geçirilecektir.

Dârûlhikmeti'l-İslâmiyye a'zâ-yı fazîlet-mendânından da iki üç zâtı tanıyorum. Bunların ilim ve fazlina da takdîr-hânım. Bu bildiğim zevâtın, her hâlde dîn-i İslâm'ı akvâm-ı İslâmiyyeye anlatabileceklerinde şüphem yoktur. Fakat İseviyyet'i ve Avrupa'yı hakkıyla tanımadıklarından dolayı, din nokta-i nazarından pek kıymetdâr olan şu fırsatı gâib etmemek üzere enzâr-ı hakîmâneleri ni birkaç noktaya celb etmeyi münâsib görüyorum.

İstîrâden sunu da arz ve ihtâr edeyim ki, Meşîhat-i İslâmiyye nâmine sâdir olacak bir eserin bütün ulemâ-yı Nasârâ'nın matmah-ı mütâlaası olacağına şüphe etmemelidir. Onun için, bu eseri te'lîfe hâhişger, yahud gayr-ı resmî olan zevât-ı hamîyyet-mendân şu nikâti mütâlaaa ile ona göre tevfîk-i hareket etmeleri muktezîdir, zannıdayım.

1- Şeyhüislâm efendi hazretlerine kemâl-i ihtirâma mürââaat eden Anglikan encümen-i ilmisi; Avrupa'nın ulûm ve sanâyi'de; fen ve ihtirâât-ı acîbede; kuvvet ve servette; intizâm ve teşkilâtta, ne kadar müterakkî olduğunu takdîr eder ve Hıristiyanlığın i'tilâsına hâdim yegâne âmilin *İncil* olduğu kanâatindedir. İşte bu zehâb ve kanâatte bulunan bir mütebahhir hey'etin müdîri: "Dîn-i İslâm; fikir ve hayata neler bahs ediyor?" suâlini îrâd etmektedir.

2- *Kur'ân-ı Kerîm*'in umûmiyetle kabûl ve tâhsîn olunacak ahkâm ve nevâhîsini tafsîlden ziyyâde onların rû-hunu tavzîh etmek gerektir.

3- Dîn-i İslâm aleyhinde öteden beri hıristiyan muharirleriyle bil-cümle rehâbînin i'tirâz etmekte oldukları noktalar, kemâl-i ihtmâm ile tavzîh olunmalıdır.

Dârûlhikmeti'l-İslâmiyye, ilmî bir encümen olmak i'tibâriyla bu nikâti elbette tefâhhus ve taharrî edecektir. Bu mesâilin münâkaşa ve müdâfaa sûreTİyle değil [157] belki şerh ve beyânla tasrîh edilmeleri müreccahtır. Çünkü müdâfaa ve münâkaşa ciheti burada mevzû'-ı bahs de-

ğildir. Arzu olunan eser, dîn-i İslâm'ın neden ibâret olduğu ve fikir ve hayat üzerinde ne gibi te'sîrâtı hâiz olduğu merkezindedir.

4- Dîn-i İslâm'ın Müseviyet ve İseviyyet'le müşterek noktaları var mıdır, yok mudur? Bunlar izâh olunmalıdır. *Tevrat* ve *İncil* kitapları dîn-i İslâm'ı ihbâr etmişler midir? Bu kitaplar muharref olmakla beraber, yine acaba dîn-i Muhammedî'ye dâir hiçbir ifâdeleri yok mudur? Bu kitapların tercümeleri acaba doğru mudur? Erbâb-ı ihtiâs tarafından *Tevrat* kitaplarının yeniden ve usûl-i cedîde-i elsine üzerine tercüme edilecek olursa, acaba Muhammed ve Ahmed ve Mustafa isimleri meydana çıkmaz mı?

5- Şefâat mes'elesi. Bu noktaya bilhassa hey'et-i ilmiyyenin nazar-ı dikkatlerini celb ederim. Hıristiyanlığı başlıca îdlâl eden nokta şefâat mes'elesidir. İşte bu mes'ele, hem ulûhiyete hem de din müessislerine temâs ediyor. Hıristiyanlar; Cenâb-ı Vâcîb'ı'l-vûcûdu azamet ve ulviyeti hasebiyle insandan nâ-mütenâhî derecede uzak addettikleri cihetle, ona bizzat takarrub etmek ve bilâ-zebîha ve şefî' ondan gufrân almak Benî Adem için muhâl olduğu i'tikâdındadırlar.

Bunların i'tikâdînca; itâatsizliği yüzünden, Hazret-i Mesîh (Katoliklerce Hazret-i Meryem dahi) müstesnâ olarak, bil-cümle Benî Adem zillet-i asliyye ve günâh-ı fitrî ile lekedâr olmuştur. Binâenaleyh, Cenâb-ı lem-yezel hazretleriyle insan arasında günah lekesinden münezzeh ve ma'sûm olmakla beraber, hem Allah ve hem de insan olan bir şefî'-i mutlaka zarûret hissolutmaktadır. Çünkü, Allah'dan başka Allah'a takarrub ederek şefâat edebilecek hiçbir vûcûd tasavvur edilmemiş. Ve insanlara şefâatinin semerâtını kendi zebîhası ve kaniyla irâe edecek olan şefî' Allah'ın da bizzat tecessüm ederek insan olmasını icâb ediyormuş. İşte bütün kılıseler, Hazret-i İsa aleyhisselâmi, hem Allah'a hem de beşer olarak Allah ile insan arasında yegâne miyâncı ve şefî' tanıyorlar.

Bu fikir ve akîde ise, Protestanlar müstesnâ oldukları hâlde, tarîk-ı ruhbâniyye ve esrâr-ı seb'a müntesibîni bulunan bütün kılıseleri, yani patrik ve piskoposlara mutî' olan cemâatleri, daha ileriye sevk ederek şefî'lerin icâd ve ta'yînlerine sebebiyet vermiştir. Bil-cümle eizze dahi, Hazret-i Mesîh nezdinde bulundukları için onun huzûrunda şefâat etmekte imişler. Binâenaleyh, bunların kemiklerine, tesâvîrine ve bütün metrûkâtına karşı perestî etmelerinin esbâbı budur.

Ma'lûm olduğu üzere, Avrupa ve Amerika'da el-yevm Hıristiyanlık'la mübâreze-i dîniyyede bulunmakta olan milyonlarca muvahhidîn(unitarians)in İseviyyet'ten iftirâk ettikleri esbâbın başlıcası işbu şefâat mes'elesidir.

Bunun için şefâatin dîn-i İslâm nazarında mevkii ne merkezde olduğu kemâl-i sarahatle tavzîh olunmalıdır.

Hristiyanların vird-i zebân ettikleri aşk-ı ilâhî, hakika-ten kalblerinde mevcûd değildir. Çünkü onların mevcûd aşk ve muhabbetleri ancak Hazret-i Mesîh ile vâlidesi ve takım takım eizzeye kadar suûd edebiliyor. Bu lâ-yuad şefî'ler, Allah ile beşer arasında âdetâ kesîf ve galîz bir sehâb-ı müslim teşkil ediyor. Bu nokta bilhassa tavzîh edilecek olursa büyük ve hûdâ-pesendâne bir hizmet yapılmış olacaktır.

6- Ulemâ-yı Mesîhiyyeye pek garîb görünen hayır ve şer mes'elesinin tenvîri de gâyet âlimâne bir sûrette ifâ olunması lazımdır. Gerek *Tevrat* ve *İncil* esfârında hayır ve şerre âid teâlîmin, gerek Anglikan ve sâir ulemâ-yı İseviyyenin bu bâbdaki i'tikâdât-ı mütenevviasının tedkîk edilmesini elzem görüyorum. Hayır ve şer, hak ve bâtil gibi biri diğerinin ziddi ve kâtili müttezâd şeylerdir, o hâlde bu iki müttezâdin, biri iyi, diğeri fenâ şeylerin bir menşe'den hurûc etmesi hiçbir hristiyanın idrâk edemeceği bir noktadir. Dîn-i İslâm; hayır ve şer Allah'tandır buyuruyor. Bu hükm-i celîl, Zerdüst dîninin hayır ve şerrin, iki mebde'den, yani biri Ahuramazda yahud Hürmüz ve diğeri Ehriman'dan halk olunduklarına dâir olan telkîni red ettiği gibi, İseviyetin de, hayır Allah'tan fakat şer şeytandan neş'et ettiği ta'lîmini tekzîb ediyor. Zîrâ, hristiyanların ikrâr edecekleri vechile; Hudâ iblisin de hâlikidir. Binâenaleyh bizim hey'et-i ilmiyyemizin vazîfesi şerrin neden ibâret olduğunu irâe etmektedir. Bu ise o kadar muğlak ve müşkil bir mes'ele olmasa gerektir. İnşâallâh muvaffak olurlar.

7- Kazâ ve Kader'in izâhi gerektir. Bu mes'ele, bütün kilise ulemâsı ile eizzesini şaşırtmıştır. Bu mes'eleye dâir *Tevrat* ile *İncil* kitaplarındaki iş'ârât nazar-ı tedkîkden geçirilirse efkâr-ı hristiyâniyyeyi anlamak nokta-i nazarından fâide-bahş netâic istihsâl olunacaktır.

8- Dîn-i İslâm; Hazret-i Muhammed (Sallallâhu aleyhi ve sellem)i nasıl tanıyor? Halife-i müslimînin salâhiyeti ve kuvveti neden ibârettir? Müftî-i enâm kimdir? Ve onun salâhiyet ve mevki'-i dînîsi nedir? Bunlar izâh olunmalıdır.

9- Avrupalılar âyât-ı Kur'âniyye arasındaki irtibâti niçin anlayamıyor? Âyât-ı Kur'âniyyenin tamamıyla mûrtabıt olduğu ve Kur'ân-ı Kerîm'de hiçbir tahrîfin vukû' bulmadığı tavzîh olunmalıdır.

10- Dîn-i İslâm, mu'cizelere dâir ne diyor? Âhiret nedir? Hayât-ı uhreviyye nasıldır?

11- Dîn-i İslâm, tekvîn-i mevcûdât hakkında ne buyuruyor? Allah, [158] mevcûdâtı yoktan mı halk etti? Vahdâniyet-i ilâhiyye, vahdet-i vücûddan nasıl tefrik olunur? Hazret-i Adem'in yaratılışı hakîkat midir, yoksa bir timsâl-i ma'nevî midir? Hazret-i Adem'den mukaddem insanlar var mıydı? Dîn-i İslâm Darwinizm yahud Tekâmül-i Beşer kâidesini nasıl telakkî ediyor? Bunlara da cevâb verilmesi lazımdır.

12- Aklın idrâk etmediği bir madde-i dîniyyeye îmân etmesi kâbil midir? Dîn-i İslâm, akıl ile mi yoksa îmânla mı kâimdir, dîn-i mübîn funûn-ı müsbeteye karşı ne vaz'iyette bulunuyor? Positivism doğru mudur?

13- Şerîat-i İslâmiyyenin örf üzerine müstenid olan bazı nusûsu, ahvâl ve zamana göre ta'dîl ve tağyîri câiz midir? Ülülemr kimdir? Ülülemr, papa gibi, verdiği bir fetvâda lâ-yuhî midir?

14- Dîn-i İslâm, müterakkî ve teceddûd-perver midir? Bâb-ı ictihâd mesdûd mudur?

İşte bu gibi mesâil-i dîniyye tenvîr ve izâh edildiği takdirde, Avrupa'da Hristiyanlık'la mücâdele etmekte olan binlerce erbâb-ı ilim ve fennin dahi bilhassa müstefid olacakları âşikârdır. Dârûlhikmetî'l-İslâmiyye ulemâ-yı kirâmının muazzam ve mükemmel bir eser vücûda getirmeleri husûsunda tevfîkât-ı ilâhiyyeye mazhar olmalarını temennî eylerim.

Abdülahad

[UMÛM MÜSLÜMAN KARDEŞLERE]¹

* * *

Müslüman Kardeş!

Senin varlığın vahdet temeli üzerine kurulmuştur. Sana tefrika yakışmaz. Târîhini oku. Görecksin kiecdâdının kurdukları İslâm saltanatı vahdetle, adâletle vücûd bulmuştur. Onu devam ettirmek için o esaslardan ayrılmamak iktizâ eder. Müslümanlar birbirinin kardeşidir. Hepsi bir Allah'ı tanır, hepsi aynı Peygamber'in ümmetidir. Ellerindeki kitap ebedî bir programdır. Onda saâdet yolları da, felaket girîveleri de gösterilmiştir. O, hem dünya için, hem ukbâ için kâfidir. Müslümanlar onun ahkâmine riâyet ettikçe yükseldiler, şevket ve kudret sâhibi oldular, saâdetlere erdiler, mukadderât-ı cihâna hâkim oldular. Ondan yüz çevirdikçe düştüler, zelîl ve hakîr oldular, felâketten başkaldıramadılar.

¹ Başlık metinde yoktur. Kapaktan alınmıştır. Makalenin baş tarafında on beş satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Müslüman kardeş!

Senin için o kitaptan başka çare-i selâmet yoktur. Seni ondan ayırmak isteyenler senin düşmanlarındır. Onların isimlerine aldanma, naşihatlerine kulak asma. Sözleri de kendileri gibi sahtedir. Bütün felâketleri başına getiren hep o münafıklardır. Mukaddesâtını çiğnediler. Dînini yıkmak için ellerinden geleni yaptılar. Sesini boğdular. Yalnız kendi çanlarını öttürdüler. Ehl-i îmân ve nâmûs ayaklar altında kaldı. Sefihler yüz buldu, İslâm ahlâkını, İslâm âdâbını bozdular. Kadınları baştan çıkardılar. İffet ve ismet yerine fuhuş ve fûcûr meydan aldı. Kavmiyet tefrikalarıyla vahdet-i İslâmiyyeyi parçaladılar. Türkü, Arabı, Arnavudu, Kürdü, Lazi, Çerkesi... darma dağınık ettiler. Hem maddeten, hem ma'nen İslâm'a büyük yaralar açtılar.

Müslüman kardeş!

Bu fenâliklardan kendini gayr-ı mes'ûl zannetme. Ses çıkarmadığın için, mâni' olamadığın için sen de mes'ûlsün, hakîkî mü'min olanlar fenâlığa meydan vermezler, gördükleri fenâlığı ya elliyeyle, ya dilleriyle men' ederler.

Adem-i memnûniyetlerini kalblerinden dışarı çıkaramayanlar gevşek îmânlillardır. İ'tirâf edelim ki hepimizin îmânı gevşektir. Yoksa gözlerimizin önünde dînimizi, ahlâkimizi yıktırmazdık. Karşı koymanın yolunu biliyoruz. Baş başa, el ele verip İslâmî teşkilât yapar fenâliklara meydan vermezdim.

Her ne ise olan oldu. Giden gitti. Oturup da kadınlar gibi ağlayacak zaman değildir. Mü'min olanlar felâketten ibret alırlar. Kusurlarını görerek hakka rûcû' ederler. Ağlamak âcizlerin işidir. ()¹.

Emr-i bil-ma'rûf nehy-i ani'l-münker ile me'mûr en hayırlı bir ümmetiz. Zillet ve meskenet bize yakışmaz. Her fenâlığa karşı mücâhede ile mükellefir. Hiçbir müslüman bu mücâhedenin kendini âzâde göremez. Herkes iktidârına göre, ehliyetine göre bir vazife ile mükellefir. Evliyâ-yı umûr dirâyeleriyle, ulemâ lisânlarıyla, rehberler tedbîriyle, teşkilâtlarıyla, ağniyâ servetleriyle, kahramanlar bâzûlarıyla, hâsılı her mü'min uhdesinden gelebileceği işi ifâdan çekinmezse ümmet-i İslâmiyye âhengini, vahdetini, mevcûdiyet ve saâdetini te'mîn eder.

İslamiyet böyle kuruldu. Bu sâyede büydü, cihâni kapladı. İnsanları birbirine rabt eden en kuvvetli âmil îmân kardeşliğidir. [159] Hiçbir şeyin yıkamadığı, sarsamadığı bu uhuvveti Müslümanlık kadar samîmî ve esaslı bir sûrette hiçbir din, hiçbir şey vaz' edememiştir. Çünkü İslâm'ın îmânı vahdet üzerine müesestir. İmanımızın dercesi nisbetinde kardeşliğimiz kuvvet bulur. Onun için herseyden evvel gevşemiş olan imanları takviye lazımdır, dağılan sahâfi toplayarak bünyân-ı İslâmî yeniden te'sîs;

fesâda uğrayan ahlâkı tehzîb etmek, çözülen bağları sıkmak, çiğnenen hakları te'mîn etmek, yıkılan müesseleleri ihyâ etmek, hâsılı ümmet-i İslâmiyyeye bir hayatı nevîn bahş edebilmek için bütün müslümanlar taraf tarâf faâliyete başlamalı. Aralarındaki bütün tefrikaları, kinleri bırakmalı. El ele verip baş başa oturmali, ümmetin felâh ve saâdeti için çareler düşünmelidir. Zamanın îcâbâtına göre çalışmanın yolunu tutmalıdır.

Ma'lûmdur ki her zamanın kendisine mahsûs bir usûl-i mücâhedesî vardır. Ta'kîb edilen gâyeye vâsil olmanın yolunu bulmalıdır. Yoksa bütün mesâî heder olup gider. İyice bilmelidir ki bugün teşkilâtsız hiçbir muvaffakiyet te'mîn edilemez. Herhangi bir maksat için teşkilât elzemdir. Bizim maksadımız şeâir-i dîniyye ve ahlâk-ı İslâmiyyeyi muhâfazadan, maârif-i İslâmiyyeyi neşr ve ta'mîmden, bî-çâregân-ı İslâm'a muâvenetten başka bir şey değildir, her hakîkî mü'minin bu maksadımıza iştirâk ettiğine şüphemiz yoktur. Fakat yalnız iştirâk-i kalbî kifâyet etmez. Aynı fikirde olanlar el ele, baş başa ve rip birlikte çalışmalıdır. Biz Ödemîs'teki ihvân-ı dîn toplandık, bu İslâmî maksatları te'mîn etmek üzere bir Cem'iyet-i Hayriyye-i İslâmiyye teşkil ettik. Muhîtimizdeki ihvân-ı dîn bil-fil bizim mesâîimize iştirâk ediyor. Cem'iyet-i hayriyyemize dâhil olanlar ayda yirmi kuruş vermeyi taahhûd ediyorlar. Mikdâr-ı kâfi paramız toplandıktan sonra Cem'iyet-i Hayriyye kendine mahsûs bir mütâlaahâne te'sîs edecektir. Dînî, ictimâî dersler, fennî, sihhî, sinâî, ticârî konferanslar verecektir. Cem'iyete dâhil olanlar ahlâk ve âdâb-ı İslâmiyyeye riâyetle mükelleflârlar. Cem'iyetimiz zuafâ-yı İslâm'a müzâhir olur. Acezeyi himâye eder. Öksüzleri korur, mektebe verir, san'ata yerleştirir, ticârete alıstırır. Hitânlarını icrâ eder. Yetişenlerin cihâzlarını te'mîn, izdivâclarını teshîl eder. Ortada kalan cenâzeleri techîz ve defn ettirir. Vâridâti müstevfî olmayan cevâmi' ve mesâcid hademesinin iâşelerini ikmâl eyler. Müslümanları uyandıracak, uhuvvet-i İslâmiyyeyi te'yîd edecek, müslümanlara din ve dünyasını bildirecek risâleler neşr eder. Îcâbına göre köylere vâizler gönderir. Âvârelere iş bulur. Tenbelliğin, dilenciliğin önünü alma ya çalışır. Emr-i hayra delâlet eder. Münkerâti kaldırırmak neye mütevakkif ise onu icrâdan aslâ geri durmaz. Vâridâti müsâid olursa husûsî mektepler açar. Âsâr-ı nâfia vücûda getirir. Hâsılı müslümanların maddî, ma'nevî bütün ihtiyaçlarını te'mîn ile din kardeşliğini tahkîm etmek cem'iyetin ehass-ı âmâlidir.

İşte ey müslüman kardeş! Biz kendi muhîtimizde böyle bir cem'iyet-i hayriyye te'sîs ettik, böyle bir teşkilât vücûda getirdik. Înşâallâh sizler de bize imtisâl ederek kendi muhîtlerinizde kendi başlarınızda böyle İslâmî teşkilâtlar yaparak müttehiden çalışır; İslâm'ı yükseltemeye

¹ Buradan altı kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

himmet edersiniz. Bu husûsta ön ayak olmak bilhassa müftî efendiler hazerâtiyla ulemâ-yı kirâma teveccûh eder. Maamâfih her mü'min İslâm'ın teâlisine çalışmakla mükelleftir.

İnşâallâh her tarafta böyle İslâmî hareketler başlar da şevket-i İslâmiyye yeniden revnak bulur. Vahdet ve uhuvvet-i İslâmiyye teyyyûd eder. Yeise hiç mahal yoktur. İslâm'da yeis küfürdür. Müslümanlık ilelebed yaşayacaktır. Ve onu yaşatacak da fî sebîllâh mücâhededen geri durmayan ehl-i îmândır. Allah cümleye îmân ve hidâyet nasîb eylesin.

Ödemiş:

Müessis-i Cem'iyet
Merkez Müderrisi: Aksekili
Mustafa Hakkı

HINDİSTAN MÜSLÜMANLARI VE DEVLET-İ ALİYYE'NİN ÂTİSİ

İngiltere'deki Hind müslüman mu'teberânı tarafından İngiltere Hâriçîye nâzırına tevdî' edilmiş bir muhtıra'nın sûretini 22 Mart târihli *Daily Telegraph* gazetesinden naklen yevmî gazetelerimiz neşr etmiştir. Aynen nakl ediyoruz:

1- İstanbul, Trakya ve Türk milletinin vatanı hakkında takdîm ettiğimiz 1 Kânûnisâni târihli muhtıradı Türk İmparatorluğunun aksâm-ı sâiresi hakkındaki fikrimizi ïzâh etmemiş ve bu husûsta beyân-ı fikri diğer bir muhtıra i'tâsına ta'lîk etmişik, zîrâ o vakit aksâm-ı mezkûre için sâl konferansına dermiyân edilen metâlibden haberdâr değil idik.

2- Aksâm-ı mezkûrenin, düvel-i müttefika ve müste-rekeden birinin taht-ı himâyesinde olarak muhtâr hükü-metler şekline ifrâğ edileceğini şimdî gazetelerden öğ-re尼yoruz. Âlem-i İslâm'a mütedâir mesâil-i mühimme hakkında İngiltere'nin İslâm tebaasının efkârını sâl konferansına bildirmek üzere konferansta İslâm mümessilleri olmadığından, efkârimizi İngiliz hükümetine ve düvel-i müttefika ve müsterekeye bildirmek için usûl-i meşrûtiyyete muvâfik bir tarzda mürâcaat yani bu efkârimizi işbu muhtıra ile arz etmeye cesâret ediyoruz.

3- Türkiye'nin işgâl edilen vilâyâtta ve Ermenistan'da bir ittihâd-ı milel himâyesi tahtında müstakil idâreler teşkîli tasavvurunu hüsn-i telakkî ederiz; ancak bunların Türkiye'den tamamen infikâkine şiddetle muâriziz. Bu husûstaki sâiklerimiz hissiyâta müstenid değildir; amelî ve siyâsî nokta-i nazarlara müsteniddir. Bu esbâbin İngiliz hükümeti ile düvel-i müttefika ve müsterekenin nazar-ı dikkatini celbe [160] cidden şâyân olduğunu zannederiz. Yalnız Hindistan ahâlî-i İslâmiyyesinde değil, Afganlılar da, hudûd kabâilinde de (bunlar Hind ordusunda Îs-

lâm unsurunun esâsını teşkil eder) Türkiye'nin taksîmi aleyhinde ve Türkiye'nin nûfûz ve i'tibârinin muhâfazası lehinde pek derin hissiyât mevcûd olduğunun delâili git-tikçe artıyor.

4- Yeni sulhün; şimdîye kadar Asya'daki karışıklıktan ve sâ'-i idâreden istîlâ-yı siyâsî veya iktisâdî maksadıyla istifâde etmiş olan iki imparatorluğa benzemeyerek garbî ve vasatî Asya'da terakkîyat-ı müsâlemetkârâneyi sûret-i dâimedede te'mîn edeceğini ümîd ederiz. Türkiye'nin, şimdî mazhar olduğu hükümetin taht-ı idâresinde; bü-tün cihânın müslümanları arasında hâiz olacağı nûfûz ve haysiyeti ile bir çok İslâmlar üzerinde icrâ-yı hükü-met eden İngiltere ve düvel-i müttefika için büyük bir menba'-ı kuvvet olacağı hakkındaki kanâatimizi bilâ-te-reddüd izhâr ederiz. Anadolu'nun idâre-i mülkiyye ve mâliyyesini deruhde etmek üzere meşhur bir İngiliz-Hindistan idâre me'mûrunun muktedir bir hey'et ile bera-ber ta'yîn edilmesi hakkında Türk hükümeti tarafından harb-i umûmîden evvel vâki' olan teklîf İngiliz hükümeti cânibinden kabûl edilmiş olsa idi, şimdîye kadar garbî Asya'da yeni bir devr-i refâh tulû' etmiş olacaktı.

5- Mukarrerât-ı âtiyyesi mevzû'-ı bahs olan vilâyetler Türk İmparatorluğundan sûret-i kat'iyyede fekk edildi-ği hâlde bunun bir adâletsizlik te'sîri hâsil edeceğinden korkarız.

6- Her hâlde teşkîli tasavvur edilen bu yeni hükümet-ı muhtârenin Osmanlı hükümdârinin Halîfe sıfatıyla mev-cûd hâkimiyet-i ma'nevîyesinden ayrılmaması lüzumu-nu kaviyyen iddiâ ederiz. Bu ma'rûzâtimiz; evvelâ garbî Asya'nın terakkîyat-ı müsâlemet-kârânesi hakkındaki ar-zumuza ve sâniyen, hükümet-i kraliyetten İngiliz impa-torluğunun nûfûs-ı umûmiyyesinin bir rub'unu teşkil eden İslâmların hayat-ı meşrûa ve âmâlini imkân dâ-i-resinde tatbîk etmeye gayret etmesi muktezî bulunduğu hakkındaki kanâatimize istinâd etmektedir

7- Sünî şerîat muktezâsına yeni bir hükümdârin Halîfe tarafından nasbî, onun mevkîini tebaasının naza-rında meşrû' ve aleyhinde vâki' olacak her türlü kıyâ-mî gayr-ı meşrû' kilar ve âlem-i İslâm'da ona bir nûfûz-ı ma'nevî i'tâ ve onu gayr-ı kâbil-i teshîr bir mevkîe is'âd eder. İşte bu sebepten nâşî idi ki Hindistan'ın İslâm hükümdârları; kendilerini, garbî sünîlerden ayırmış olan Şîa imparatorluğunun zuhûrundan evvel, Halîfe'ye mürâcaatla onun tarafından nasb olunurlar idi. Binâe-naleyh, bizim fikrimizce, sâl konferansı, İslâm hükü-mâdârina yani Halîfe'ye yeni teşkîl olunarak hükümet-ı muhtâre reislerinin tahta kuâdlarında usûlen onları nasb etmek salâhiyetini i'tâ ederse yalnız İslâmların hissiyâti-na riâyet etmiş olacak değildir, bu memleketlerin ahâlîsi arasında sâl ve sükûnetin muhâfazası ve terakkîyat-ı müsâlemet-kârânenin inkışâfi için te'mînât-ı munzamma

i'tâ etmiş olacaktır. Aksi hâl, yani bu yeni hükümetleri Devlet-i Osmâniyyeden hem cismânî hem rûhânî nokta-i nazardan fekk etmek fikrimizce dâimî bir karışıklığı intâc edecektir.

8- Filistin'de bir Mûsevî hükümetinin teşkili bahsinde şu noktayı ïzâh etmek isteriz ki sulh konferansı Filistin'i bir hükümet-i muhtâre hâline ifrâğ etmek istiyorsa, bu hükümet her ne şekil ahz ederse etsin, İslâm olmayan bir hükümdârin taht-ı idâresine vaz' edildiği hâlde bütün âlem-i İslâm bundan münfail olacaktır. Kudüs'e ihtarâm, İslâm Dini ve İslâm an'anât-ı dîniyyesi ile müsterek olduktan başka on dört asırdan beri bu memleket dîn-i İslâm'a âid âsâr ve hâtrât ile dolmuştur.

Bu memleketi bir Mûsevî hükümeti hâline ifrâğ etmek veya bir Musevî hükümdârının taht-ı idâresine vaz' etmek İslâm hissiyâtına pek ziyâde girân gelecektir. Alel-husus ki Filistin ahâlisinin yedide biri Mûsevîdir. Mûsevîlerin İslâm hükümdârların taht-ı idâresinde İslâm vatanâşlarıyla pek ziyâde dostâne bir sûrette yaşayabildikleri ve hatta şimdi bile birçok Avrupa devletleri tarafından kendilerine i'tâ edilen müsâedât-ı istisnâiyeye müslüman hükümetlerinde mazhar oldukları târihle sâbittir.

9- El-hâsil, Ermenistan hükümet-i cedidesinin şekli ta'yîn edildiği vakit, mezkûr hükümet dâhilinde, sâkin bulunan ve birçok mahallerde kesif kitleler hâlinde ekseriyeti teşkil eden İslâm ahâlinin hukük ve menâfiinin ve müessesât-ı dîniyyesi ile ibâdet mahallerinin muhâfaza

edilmiş ve her türlü tazyîkâttan mahfûz bulundurularak ve bil-cümle hukük-î mülkiyye ve imtiyâzâtta gayrı müslim ahâlî ile müsâvî tutulması iktizâ eylediğini hükümet-i kraliyeye ve sulh konferansına bir daha arz ve ïzâh edilmiştir. Bu mühim muhtiranın zîrindeki imzâlar miyânında, Ağa Han, Emir Ali, İsfahânî, Mirza, Hoca Kemâled-din, Hacı İbrahim isimleri vardır ve imzâların mecmûu 33'tür.

İNGİLİZCE ELİF-BÂ VE USÛL-İ TEDRÎS

Sebîlürreşâd hey'et-i taharriyesinden S[sin]. M. T[te]. Bey tarafından gâyet mükemmel İngilizce bir elif-bâ ile iki cildden ibâret bir usûl-i tedrîs kitabı te'lîf olunmuştur. İngilizce'yi taallüm etmek isteyenler bu usûl sâyesinde kendi kendine muallime hâcet kalmaksızın, İngilizce'nin sûret-i telaffuzunu, kavâidini, tasrifâtını, pek suhûletle öğrenebilirler. Kitabın muhteviyâti olan İngilizce kelimeleri kolaylıkla ezberleyebilmek için de ikinci cildin sonunda bin kelimeyi mütecâviz bir lügatçé ilâve edilmiş, bu sûretle heveskârânın te'mîn-i istifâdeleri nazar-ı dikkate alınmıştır. Merkez-i tevzîi Bâbiâlî Caddesi'nde İkbâl Kütpâhesi'dir.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hârîci her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nûshası 10 kuruş,
seneliği 52 nûshadır.)

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfîk âsâr
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmâa-i İslâmîyyedir

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdir-i Mes'ül
Eşref Edib

وَاللَّهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

17 Nisan 1919

16 Recep 1337

Perşembe

17 Nisan 1335

Cild: 16 - Aded: 408-9

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَبِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَمْثُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ... هُنَّ فِيهَا خَالِدُونَ^۱

Zamâne adamları da böyle. Onlar da; "Müslümanız" diyorlar. Fakat iddiâlarında haklı olsalar memleketlerinin nasıl her gün bir parçası düşmanları tarafından koparılıp alınmakta, Küre-i Arz'ın her tarafında müslüman kitlelerinin zulm ü teaddîye hedef teşkîl etmekte olduğunu görmeleri îcâb eder idi.

Sözlerinde samîmiyet bulunsaydı, yeryüzünde İslâm'ın izz ü satvette bütün bütün hâtime çekilmek, deâim ve erkânı hâk ile yeksân olmak için çok bir şey kalmamış olduğunu, ümem ve akvâm-ı âlem arasında İslâm akvâminin satvet ve mekânet-i millîyyeden bî-nâsîb, âciz ve mahrûm bir mevki'de kalmış olduklarını idrâk etmeleri lâzım gelirdi.

Evet, Müslümanlık iddiâsında bulunan bu kitleler İslâm'ın hakîkî sâlik ve müntesibleri olsalardı bugün sâha-i âlemde harîm-i İslâm'ın yegâne hâmî ve müdâfîi olan Devlet-i Osmâniyye'nin mevkii te'yîd ve tarsîne el birliğiyle çalışırlar, memâlik-i İslâmîyyeyi, emâkin-i mukaddese-i ilâhiyyeyi a'dâ-yî İslâm'a karşı müdâfaa esbâbını istikmâl için kuvvetli bir donanma vücûda getirmek emel-i ulvîsiyle bu devlet-i muazzamanın vâkı' olan taleb-i muzâheretine büyük bir şevk ve tehâlükle icâbet ederler ve böyle mühim ve mukaddes bir maksa-dîn husûlunu te'mîn için mallarıyla, canlarıyla muâvenetten geri durmazlar idi. Çünkü şu asırda Müslümanlık Âlemi'nin bir parça yüzünü güldürecek, pâ-mâl edilen

hukûkunu müdâfaa, nazar-ı istihfâf ile karşılanan râbi-tasını te'yîd edebilecek bundan daha müessir bir vâsita elde etmenin imkânı olmadığı gâyet bedîhî bir hakîkat idi.

Emîru'l-mü'minîn, Allah yolunda, hak ve hakîkat yolunda, izzet ve satvet yolunda, câmia-i İslâmîyyenin selâmet ve te'bîdi yolunda, hâsılı Dîn-i Hanîf'in bed-hâhları tarafından çevrilen entrikalara karşı himâye ve müdâfaası yolunda iâne cem' ve dercini emr etmiş idi. Hak ve hakîkate hizmet, adâleti tervîc mesleğini iltizâm ettiği müddetçe itâati vâcîb halîfe-i İslâm olan bu zâtın Dîn-i Mübîn'in te'yîd ve i'lâsına ma'tûf olan bu emir ve tekli-fi karşısında akvâm-ı İslâmîyye ne yolda hareket ettiler? Ne gibi muâvenetlerde bulundular? Bu müslümanlar ki boyunlarına borç olan zekâtlarının, sadaka-i fitîrlarının örş-i mi'sârını toplayıp göndermiş olsalar Hilâfet-i İslâmîyye'nin me'vâ-yı yegânesi olan bu devleti düvel-i mevcûde miyânında kudret ve satvet, nûfûz ve mekânet, şeref ve nebâhet i'tibâriyla en âlî bir mevkie is'âd ederler idi.

Heyhât, bu adamlar sâhib-i îmân olduklarını iddiâ edip duruyorlar, fakat kendilerinden herhangi bir ümmetin medâr-ı bakâ ve mevcûdiyyeti olan müstakîmâne bir sîret, merdâne bir hareket istenilince yan çizip aldrı-mamaktan, maâlî-i İslâmîyyeye doğru giderken ölüme gidiyorlarmış gibi geri geri kaçmaktan başka bir şey yapamıyorlar.

Cehâletten şikâyet ediyorlar; halbuki bir taraftan mebnâ-yı cehle kendi elleriyle metânet ve rasânet veriyorlar, gördükleri zillet ve hakâretten melûl ve nevmîd görünüyorlar; hakîkette ise fenâ fenâ hareketleriyle kılâde-i zillet ve sefâleti boyunlarına kendi elleriyle geçiriyorlar. İzzet ve mekânet sâhibi olmak istiyorlar; bunu

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzih ve oku-naklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğuunun vâzhan bildirilmesi
ricâ olunur.

¹ Bakara, 2/25.

elde etmek için hiçbir fedâkârlık ihtiyârına [162] tarafda olmuyorlar. Zamana, tekallübât-ı zamâna söküp sayıyorlar; halbuki zaman denilen şey nedir? Zaman, onların zaif kalblerinden, çürük imânlarından, düşmanları el ele vermişken onların yekdiğere bîgâne bir tavır almalarından, kendilerine i'lân-ı husûmet edenler müttehid bir kitle hâlinde bulunurken onların şûriş ü şikâk vâdîlerinde pûyân olmalarından başka bir şey midir?

Bu gâfiller bir taraftan yeryüzünde hâkim olmak istiyorlar, diğer taraftan nakid ve servetlerini ribâ-horlara târâc ettirmekten, harîm-i mevcûdiyyetlerini gâsiblerin pâ-yı ihtiyâslarına çiğnettirmekten hiçbir teessür hissetmiyorlar. Çarşları, pazarları ecnebî ümmetlerin ma'mûlât ve masnûâtına meşher olmaktan kurtulamıyor, kuvâ-yı müdrikelerinde ulûm u fûnûnun kısırlarından başka bir şey câ-yı kabûl bulamıyor. Hep bu hâller, tereddî-i ahlâk ve tedennî-i âdâb ile müterâfik yürüyüp gidiyor.

Hayır, hayır, Cenâb-ı Hak bu makûle adamlara hiçbir vakit hâkimiyet-i cihân va'dinde bulunmamıştır. Bu va'd-i kudsîye iddiâ-yı istihkâk edebilecekler, olsa olsa şu âyet-i kerîmenin mazmûnuna mâ-sadak olanlardır. *وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ أَمْتُوا مِنْكُمْ وَأَعْبَلُوا الصَّالِحَاتِ لِيَسْتَحْلِفُوهُمْ فِي الْأَرْضِ* (وَالَّذِينَ يَكْتُرُونَ الدَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفَقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرُهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ)¹, *(وَلَا تَنَازَّعُوا فَتَنَزَّلُوا وَتَذَهَّبُ رِيحُكُمْ*², *(وَيَقُولُونَ أَمَّا بِاللَّهِ* وَبِالرَّسُولِ *وَأَطْغَيْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّ فَرِيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْفُؤُدُّ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ* وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُغْرِبُونَ وَإِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحُقْقَ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ أَفَيْ قُلُوبُهُمْ مَرْضٌ أَمْ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ³

Vâkiâ bir kavim ki, efkâr-ı millîyelerini zamanlarının îcâb ettiği inkişâfâta mazhar etmek için hiçbir sa'y ü teşebbüsde bulunmazlar; mallarının nemâ ve izdiyâdına, san'atlarının terakkî ve revâcına hizmet etmenin yollarını öğrenmek lûzumunu hissetmezler, sefâîn-i harbiyye ve ticâriyyeyi çoğaltmak, mükemmel fabrikalar vûcûda getirmekteki menâfi'-i millîyeyi takdîr edemezler, müessesât-ı iktisâdiyye te'sîsine tarafda olmazlar; bunların başlarına belâ bârânı yağmaz, üzerinde hevl ü dehşet firtınaları esmez de ne olur?

Başkaları karzan para vermezse iflâs etmeye, karınlarını doyurmazsa aç kalmaya, su sunmazsa derd-i atşla helâk olmaya mahkûm olan, ma'mûlâtı getirip satmazsa yiyeceğini, içeceğini koyacak kap kacak, çıplaklıktan kurtulmak için giyecek bulamayan bir ümmet ümem-i mevcûde miyânında zillet ve hakâretin timsâli olmaktan başka nasıl bir vasif ve mâhiyetle arz-ı endâm edebilir?

İyi bilmiş olalım ki insanların hayatı maddiyye ve ma'nevîyyece mukadderâtını ta'yîn eden kânûn-ı ilâhî; *(وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا)* “Kim ki mü'min olarak sâlih ameller işlerse zulüm gör-

mek, hakkından mahrûm olmak gibi şeylelerden korkusu olmaz.”** merkezindedir.

Şâhısları, milliyetleri i'tibâriyla müfîd ve hayrî ef'âl ve harekâta yanaşmayan, birer mevhîbe-i fitrat olan kuvâ-yı hissiyye ve akliyyelerini lehv ü lu'b yolunda, vâhî emeller altında sarf u istî'mâl eden kimselere gelince, bu gibiler bu cidâlgâh-ı hayatı şeref-i mevcûdiyyetlerini her ân rahnedâr edecek mazlûmiyetlere, diyârlarını düşmanlarının ayakları altında bırakacak teaddî ve tecâvüzlere hedef olmaktan kurtulamazlar. Bu bedbahtların tecelliyyât-ı hayatı nâmına nasîbleri ra'se-i ıztîrâbıyla kalblerini yerinden koparacak korkudan, gerdenlerini düşmanlarına teslim edecek acz u zaafdan ibârettir.

Şu serd ettiğim beyânâti iştenlerin zannetmem ki öteden beri bir endîse ve ıztîrâb ile bekledikleri böyle bir âkibetin hattâ bugün tahakkukunda şek ve tereddülderi olsun. Ne hâcet, hepimiz bilâd-ı İslâmiyyede müslümanlar hakkında revâ görülen muâmelelere re'yü'l-ayn şâhid olmaktadır. Bu çektiğimiz maddî-mânevî azâblar Cenâb-ı Hakk'ın, *Kitâb-ı Kerîm*'inde şu serd edeceğimiz âyetlerle vukûundan inzâr ve tahvîf etmekte olduğu vaâdlerin tecelliyyât-ı gün-â-gûnundan başka bir şey midir?

*(وَالَّذِينَ يَكْتُرُونَ الدَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفَقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرُهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ*¹, *(وَلَا تَنَازَّعُوا فَتَنَزَّلُوا وَتَذَهَّبُ رِيحُكُمْ*², *(وَيَقُولُونَ أَمَّا بِاللَّهِ* وَبِالرَّسُولِ *وَأَطْغَيْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّ فَرِيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْفُؤُدُّ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ* وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُغْرِبُونَ وَإِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحُقْقَ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ أَفَيْ قُلُوبُهُمْ مَرْضٌ أَمْ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ³

Dikkat olunsun ki Cenâb-ı Hak bu son âyette imân etiklerini dilleriyle söyleyip durdukları, Allah'a ve Resûl'üne inkiyâdlarını alenen beyân etikleri hâlde fiiliyyât ile te'yîd-i müddeâ zamanı geldiği vakit sözlerinde sebât ve metânet gösteremeyen, lehlerinde sâdir olacağından kat'îyyen emîn olmadıkça cânib-i ilâhîden verilecek hüküme arz-ı rîzâ ve inkiyâd etmeyen kimselerin hiçbir vakit imân-ı hakîkî ile muttasîf addedilemeyeceklerini ne belîg bir ifâde ile bize anlatıyor.

Mütercimi: Mehmed Şevket

Abdülezîz Çâviş

EF'ÂLIN HÜSN Ü KUBHU

1

İnsanın ef'âl-i ihtiyâriyesi kuvâ-yı müdrikemiz tâhîtinda vâki' ve rûhlarımız onları hifz etmek veya suver-i

* Sûre-i Nûr [âyet 55].

** Sûre-i Tâhâ [âyet 112].

¹ Tevbe, 9/34.

² Enfâl, 8/46.

³ Nûr, 24/47-50

misâliyyelerini istihzâr eylemekle münfâil olan ekvân idâdında olmaktan hâric değildir. Bu tıbkı havâssimiz karşısında vukûa gelen bir kâinenin havâssimizle idrâk olunmasından veyahud kuvve-i mütehayyilemizle öyle bir kâinenin istihzâr edilmesinden dolayı husûle gelen ta-allukât-ı rûhiyyemize tamâmiyla müşâbihdir ve bu keyfiyet o kadar bedîhîdir ki, delîle muhtâc değildir.

[163] Nefsimizin meziyâtını muhâkeme-i mümkineden geçirirsek anlarız ki eşyânın güzel ve çirkin olanlarını temyîze medâr olan fitrî bir kâbiliyete mâlikiz. Yalnız erkekler arasında kadın güzelliğini, bunun gibi kadınların da erkeklerin güzelliğini anlamaları husûsunda her iki tarafın meşreblerince ihtilâf bulunsa bile çiçeklerin renklerindeki güzelliğini seçmek emrinde ihtilâf gösterecek hiç kimse tasavvur olunamaz.

Ağaçların, otların yaprak ve sâkları yerli yerinde ve nisbet-i muntazama dâiresinde neşv ü nemâ bularak kalem-i kudretin kemâline delâlet edici eşkâl ve manâzır-ı bedîa peydâ ettiğlerini, husûsiyle türlü türlü renklerle memzûc çiçeklerin muhtelif vaz' u sekillerde bir tenâsüb-i tâm gösterdiklerini derk ve takdîr etmeyecek bir âkil da bulunamaz; yine bunun gibi eşcâr, nebâtât ve ezhârin bazı eczâsı kırılıp kesildiği ve tenâsüb-i tabîileri bir süretle bozulduğu takdîrde gösterecekleri şekil ve sûretin kubhunda da infiâl hâsil etmekten hâlî kalmadığımız bedîhîdir. Hulâsa: Nefsimizin güzel bir şey görmekten sürûr ve hayret hâsil etmesi, çirkin bir şeyden de nefret ve kat'-ı muvâneset eylemesi tabîidir; kuvve-i temyîziyyemizin şu hizmeti gözle görülen şeylerde olduğu gibi, sem', lems, zevk, şemâm vâsitalarıyla idrâk olunan şeylerde de bâriz olur. Nitekim: Nev'-i beşer, zîkr olunan havâss ile her şeyi hissedici olduğu herkesçe ma'lûmdur.

Makâm-ı kelâm, eşyâdan hangisinin güzel ve çirkin olduğuna ihâta-i kâmileyi hâvî bir hadd ta'yîni yeri degildir, lâkin onların her birini seçmek insanın hasâisinden dir. Bu temyîz kâbiliyeti bazı hayvanlarda da fitratlarının müsâid olduğu derecede görülüyor. Herkesin kabîh ve cemîl olan şeylere karşı zevk-ı zâtîsi mütefâvit olmakla beraber sanâyiin muhtelif nevi'lerinde husûlü görülmekte olan mahâret ve tekâmül, meâsir-i umrân ve intizâmın vâsil olduğu derece-i terakkî insanların o havâss-ı temyîziyyelerinin cümle-i netâyicindendir. Öyle ise şübheler eşyâ ve kâinâtta bir güzellik ve çirkinlik vardır.

Hâssa-i temyîziyyemizin his ve müşâhede olunan şeylerdeki derecesi ne merkezde ise mevcûdât-ı ma'küleyi teyakkuna sâlih olan aklimızın nûr-ı idrâkini te'mîndeki hizmeti ondan aşağı düşmez; ma'külatın ihsâs ettiği güzellik merâtib-ı i'tibâri muhtelif olmakla beraber her birinin temyîzine müteallik kâbiliyatımız müsâid olduğu derecede mün'atif ve müdirektir.

Vucûd-ı Vâcib, melâike-i kirâm, insanlardan zâhir ve müteâlî olan kısmının ervâh-ı âliyesi gibi ma'külat, hâiz-i kemâldir; bunlardaki cemâl sıfatı ârif-i billâh olaların vicdânına münkeşif olur. Onların mevcûdîyetlerini bir tarz-ı ma'küle mülâhaza edenlerin nûr-ı basîretlerine revnak-ı tâm verir.

Meşhûd olan şeylerde çirkinlik hissolanması te'sîriyle vicdânda bazı nâ-mülâyim intibâât husûle getiren aklimızın eser-i istî' dâdi bir derecede olmakla beraber levâzim-i tenâsüb ve kemâlden ârî ve noksâni bedîhî olan eşyânın kubha makrûniyetini ta'yîne havâss-i müdrikemiz dâimâ delâlet eyler.

Aklın noksâni, himmet ve gayretin sukût ve fikdâni, azim ve niyetin zaafi, kabîh sayılan hâllerden olduğunu kimse inkâr edebilir mi? Bu ma'nevî noksânları hâiz olanların o âsârı gizlemeye çalışmaları ve ziddıyla muttasif oldukları evsâf yerine mergüb olacak bazı sıfât-ı ca'liyye göstermeye yeltenerek bununla fahr etmeleri insanın nîk ü bed-i eşyâyi fark ve ta'yîne mecbûl ve münhemik olduğuna kifâyet eden burhânlardır.

Bir nokta-i nazarca işlenmesi çirkin diye tavşîf olunan bir fiil, vakit olur ki te'mîn ettiği netîce-i nâfia i'tibâriyla güzel sayılır. Hadd-i zâtında güzel olmak üzere ma'rûf bulunan bir şey de iktirân ettiği şekil ve hâle göre çirkin vasfini kazanır. Meselâ: Aci olan bir şey nefret-âver ve kerîh olur. Bununla beraber bazan bir marazın ilâc-ı şifâsı hâssiyyetini gösterir. Bir hâkimin şekil ve kâmeti tenâsûbsuz, çirkin olması kendisinden enzâr-ı halkın istikrâhîni mücib olursa da beyne'l-ahâlî muâmelesinin adâletle cereyâni veyahud senin şâhsına âid bir iyilik eylemesi onun o sûret ve hey'et-i kabîhası hakkında senin ahvâl ve hissiyât-ı rûhiyye-i evveliyeyi tağyîr ederek kendisi sana sevimli kilar. Zîrâ bir şâhsdan sâdir olan âsâr ve ef'âlin güzelliği o şâhsa kendi bahâ ve revnakından eşi'a-pâş olacağından sâirleri onun hakkında hissiyât-ı haseneden başka bir vech ile mütehassis ve müteessir olmaz. Kezâlik esâsen tatlı olan bir şey zarar verecek olur ise onu tenâvül eden zât üzerinde çirkin bir te'sîr ve his bırakır. Güzel tanılan bir adamdan da zulüm sâdir olur ve bu fiilde ısrâr gösterilir ise onun hâli ehl-i vicdân nazarında infiâl ve nefreti tevlîd eder.

İnsanın ef'âl-i ihtiyâriyyesi mevcûdât-ı kevniyyeden ma'dûd olup idrâkât-ı hissiyye ve akliyyemiz tahtında cârî bulunduğu ve o ef'âlin nefsimizde bil-kuvve mevcûd veya âsârı meşhûd olmak ve bunların tarz-ı teemmûl ve zuhûrundan suver-i kâinâtta mahsûs ahvâlde olduğu gibi bazı intibâât-ı vicdâniyye husûle gelmek tabîî idigi bir âkil için teyakkun ve teslîm edilmemek mümkün müdür? Hayır, çünkü ef'âl-i ihtiyâriyyenin cümle-i ekvânının bulunduğu ve bunun hükmü hem mahsûsâte, hem

ma'külâta müteallik tarz-ı idrâkâtımızde cârî ve müessir idiği bedâheten sâbittir. Binâenaleyh ef'âl-i ihtiyâriyyenin bir kısmı hadd-i zâtında güzel ve iyi olduğundan o gibi ef'âli gören ve hissedeler, tibkî eşyâ-yı mahsûsede güzel şeyleri gördükleri zaman nasıl mütehassis olurlar ise yine öylece tehassüs ederler.

Asâkir-i muntazamanın resm-i geçit icrâsında ve "jinnastik" fennine muvâfik olarak kemâl-i mahâretle yapılan cânbâz oyunlarında ve kavânîn-i müsikîyyeye âgâh bir zât tarafından ikâ' edilen nağamât-ı müsikîyyenin istimânda hâsil olan hâlât gibi...

[164] Ef'âl-i mezkûrenin bir kısmı dahi nefsü'l-emirde kabîh olduğundan o misilli ef'âlin müşâhedesyle aynı çirkin hilkatlı bir şeyi veya bir şahsi gördüğümüz zaman rûhumuzda teneffüs [teneffür!] ve istikrâh husûle gelir. Nitekim: Bazı zaîf akıllı kimseler bir korku veya sıkıntıya ma'rûz kaldıkları vakit gösterdikleri şaşkınlık ve bazı memleketlerde cârî âdet-i meş'ûme vech ile ölüler üzerrine yalandan ağlayan kadınların velvele ve figânları ve korkak kimselerin hemen renklerinin uçması gibi hâlât da bu kabıldendir.

Ef'âl-i ihtiyâriyyenin diğer bir kısmı vardır ki hüsn ü kubhu li-zâtihî olmayıp belki îrâs edeceği elem ve lezzete tebean i'tibâr ve kabûl olunur. Meselâ: Darb ve cerh te'sîrâtı ve ef'âl-i insândan elem tevlîd eden her şey gibi.

Bir de aç iken ekl-i taâm etmek, susamış iken su içmek ve husûl-i lezzet ve indifâ'-ı eleme yarayan –sayılıması gayr-i kâbil- ef'âl gibi.

İşte ef'âl-i ihtiyâriyyenin bir kısmında hüsn ta'bîri lezzet veren, kabîh lafzi da elem getiren şey ma'nâsına müsta'meldir. İşbu ma'nâlara nazaran güzel ve çirkin olan ef'âli, insanın temyîz etmesiyle hayvânât sınıfları miyânında kâbiliyet-i hissiyye ve gördükleri terbiye sebebiyle sınıfları hem-cinslerinden farklı olan bazı hayvânâtın temyizi arasında ihtilâf pek az nisbettte olabilir; yani bu ma'nâları idrâkte hemen insanlar ile sâir müterakkî hayvanlar müsâvidir. Yalnız hislerin kuvvet ve zaafında, güzellik ve çirkinlik derecâtını tâhdîd ve ta'yînde bir tefâvütleri bulunabilir.

Yine bu kısım ef'âl-i ihtiyâriyyenin bir nev'i daha vardır ki bir fiil, celb-i menfaat etmesi i'tibâriyla güzel, neticesi zarara müncer olması i'tibâriyla da kabîh sayılır. Bu ma'nâca olan hüsn ü kubh beynlerini kemâliyle fark ve temyîz etmek ancak nev'-i insâna muhtasdır. Bu da mahzâ hâssa-i akıl muktezâsı ve taraf-ı ilâhîden nev'-i besere mevhûb olan hasîsa-i tefekkürün ihsân edilmesindeki sırlar ve hikmet eser-i incilâsidır. Bu temyîz noktasında sâir hayvânâtın iştirâki olamaz, ancak olsa olsadır ednâ vechile olabilir.

İşte bazı lezzet-bahş ve zevk-âmîz şeyler vardır ki şeâ-

met-i encâmına binâen kabîh addolunur. Yemek içmek husûsunda ifrât olunması, müsikî nağamâtına bilâ-in-kitâ' ibtilâ gösterilmesi, şehevât-ı nefşâniyyet arkasında koşulması gibi. Zîrâ bu hâller, sıhhât-i vûcûdun ifsâdına, aklın izâasına, mâl-i mevcûdun elden gitmesine ve acz ü perîşânîye düşülmesine sebeb olur. Şu sûretlerle netîcesi, kubhu müeddî olacak dereceye vardırılan lezîz bir şeyden hâsil edilebilen zevk ancak bir zamân-ı kalîle münhasır olup bâis olacağı elem ve iżtirâbin te'sîrâtı ise müddet-i medîde devâm edeceği ve belki eşna'-ı hâl üzere mevte kadar refâkat eyleyeceği emr-i zâhirdir. Böyle bir lezzetin fâidesi, netîceten mûris olduğu şedâid-i elemîn ta'yîn-i derecesi mümkün olmayan maddî ve ma'nevî zararlarına aslâ nisbet kabûl etmez.

Nice elem-âver ef'âl ve harekât vardır ki müstahsen addedilir, kesb-i rîz ve zaaf ve pîrî hengâmında ihtiyâc hissolutacak şeylere karşı nefsîn emîn olabileceği müstahzarâtı te'mîn etmek husûsunda bir takım meşâkk u mezhâime katlanmak ve kuvâ-yı akliyye ve bedeniyye yi ziyâdeleştirmek için lezâizden şiddet-i imsâke ve şehevât-ı nefsiyyeyi kırmaya çalışmak gibi...

Akl-ı beşerin hüsn addettiği hâlde mûcib-i elem ve meşakkat olan ahvâlden birisi de bir kimsenin kendi nefsiyle tevâbiinden, kardeşlerinden, kabîlesinden ve mensûb bulunduğu milletten tehlikeye ma'rûz kalanların hayat ve hukûkunu lüzüm hissolunduğu derecede, hattâ bezl-i nefsinî icâb ettirecek muhâtarayı bile müeddî olsa kendi nev'inden, yani insandan veya kendi nev'i-nin gayrisinden, yani sâir hayvanlardan olan düşmanına saldırıp kavga etmesidir; zîrâ öyle bir ân-ı tehlikede kendi hayatını fedâ ile diğerlerinin te'mîn-i bakâsına hizmet edeceğini vicdânen hisseder ve şu hissiyyâtın bu vech ile fedâ edilmesi netîcesinde her hâlde kendisine diğer bir hayat olacağından emîn olur, bu hayat-ı uhrâmin da keyfiyet ve sâir hâlâtını, aklı tahdîd ve idrâk edemese bile yine rûhu öyle bir hayatın kendisine husûlunu cezmen hisseder.

Başkasının kendi sa'yîyle iktisâb ettiği emvâle yed-i gasbın uzatılması, hased olunan kimsenin nefis ve malının itlâfiyla elem-i haseden teşeffî edilmesi gibi hâlât dahi çirkin olan lezzetli şeylerden addedilmiştir. Çünkü bu gibi gayrin hukûkunu mahv u ifnâ eden hâller, âmmenin, hattâ o teaddiyâtı yapan kimsenin hukûkunu bi'n-netîce tehdîd ve ihlâl eder; binâenaleyh ahde vefâ, ukûd-i müsâlemete riâyet veya bu gibi husûslarda gadr ve adem-i vefâ bu bâbin teferruatindandır.

İşte bu husûsâtın cümlesini akl-ı beşer idrâk etmiş ve zarar ve menfaat verici şeylerin hepsini fark ve temyîz ederek zarar veren bir fiile şer, nâfi' olan bir amele de hayır nâmını vermiştir. Bu temyîz hâssası, fazilet ve rezî-

let kısımlarından ma'dûd olan şeylerin vâsita-i idrâk ve îlâdîdir.

Mütercimi: Hüseyin Mazhar

Şeyh Muhammed Abdûh

HUKÜK-I ÂILE VE USÛL-I MUHÂKEMÂT-I ŞER'İYYE KARÂRNÂMELERİ HAKKINDA

33

Fasl-ı Sânî'den 118'inci Madde'de; "Beynûnet-i kat'iyye zevcenin iddeti mürûr eyledikten sonra maksad-ı tahlîl ile olmayarak zevc-i âhara varıp ba'de't-takarrub ondan iftirâk ve iddetinin mürûru ile zâil olur." denilmiştir.

Mantûkuna diyecek yok. Lâkin "maksad-ı tahlîl ile olmayarak" kaydının mefhûmu doğru değil. Maksad-ı tahlîl ile zevc-i âhara varmış ise ne [165] olacak? O zevc değil midir? Kable'l-iftirâk birisi vefât ederse aralarında tevârûs cârî olmayacağı mı? Ba'de't-takarrub boşarsa talâk sayılmayacak mı? Niçin beynûnet-i kat'iyye zâil olmasın? Hakk Teâlâ (حَتَّى تَنكِح رَوْجًا غَيْرَهُ¹) buyurmuş. (يقصد التحليل) kaydı yok. Lâyihada da bu kaydın hiçbir kavle istinâd ettirildiği gösterilmemiştir. Müberhen olan mezheb-i cumhûra muhâlif olduğu da âşikâr. Bâ-husûs kadının ikinci zevcine varırken öyle bir maksad ve niyette bulunmuş olmasının hiç hükmü olmayacağı Mezâhib-i Erbaa'da câ-yı hilâf olmayıp mücmaun-aleyhdir. İhtilâf ancak tahlîlin şart edıldığı ve zevc-i sânnînin o niyetle tezvîc ettiği sûretlerdedir. Sarahaten şart-ı tahlîl ile akd olunan nikâhin meâlen nikâh-ı müt'aya benzediğinden fâsid olacağına dâir Îmâm Ebû Yûsuf'dan kavl-i meşhûruna muhâlif bir rivâyet var. Îmâm Şâfiî'nin de mezhebi olup kavl-i kadîmi deniliyor, lâkin müşâbehet-i mezkûre gayr-i mu'teber olan şart-ı mezkûra riâyet olunduğu sûrette kalıyor. Hele akidde şart olunmaksızın zevc-i sânnî o maksadla almış ise bunda kiyâs-ı mezkûrun mümkün olmayacağı eimme-i mezâhib beynde câ-yı ihtilâf değildir.

Nikâh-ı mezkûrun fesâdına kâil olan ulemâ-yı Hanbelîyye sihhâtine kâil oldukları² (لَعْنَ اللَّهِ الْمُحَلَّ، وَالْمُحَلَّ لَمْ) hadîsiyle istidlâl eylemişler. Talâk ile feshi lâzım geleceğine zâhib olan fukahâ-yı Mâlikîyye o nikâhin beynûneti izâle etmeyeceği hakkındaki mezheplerini müeyyed olduğunu zikr eylemişlerdir. Tahlîlin nikâhda şart olunduğu sûrette bu cihete Îmâm Muhammed'in de muvâfakat ettiğine dâir bir rivâyet var. Lâkin Zâhiру'r-Rivâye'de

¹ Bakara, 2/230.

² İbn Mâce, Sünen, Kitâbü'n-Nikâh, 33.

mâhfûz olan kavline muhâlifdir. Îmâmeyn'in bu mes'e-lede sahîh ve sâbit olan kavilleri Îmâm-ı A'zam'ın mezheb-i sahîh-i meşhûruna ve Îmâm Züfer ve sâir ashâb-ı kirâmin kavillerine muvâfik olup nikâhin maa'l-kerâhe sahîh ve şart-ı mezkûrun gayr-i mu'teber olması, takarrub vukûunda beynûnet-i kat'iyyenin zâil olmasıdır.

Kütüb-i hadîsde Abdullâh bin Ömer gibi bazı sahâbe-i kirâmin radiyallâhu anhum kavilleri olmak üzere mervî olan eser-i mezkûrun müfâd-ı sahîhi de budur, ve merfûan sübûtu bu hükme mütevakkifdir. Şartla tahlîlin mümkün olduğu ahd-i nebevîde bilinmiş ve ona binâen zikr olunup da vüsûka şâyâr görülülmüş olmasını içâb eder. Şer'an muhâllil ve muhâllelün-leh yoğiken onlara vücûd verilerek levî olunmaları mümkün olmaz. Şart-ı tahlîl ile olan nikâh sahîh, yahud mukayyed-i tahlîl olmayıp da bunu bildirmek murâd olsa (لا نكاح المحل لا يحل حتى تنكح حتى تنكح من لم ينو التحليل) buyurulur idi.

Eser-i mezkûrda muhâllil ve muhâllelün-leh lâfızlarını zâhir olan ma'nâlarından ihrâc ile tahlîl edemeyen ve tahlîle nâil olamayan kâsîdlar ma'nâsına haml ve te'vîl etmek lâ-ekal bu hükmün daha evvel bilinmesine mütevakkifdir. Onu bununla isbât eylemek devr-i kabîyi[?] is-tilzâm eder. Bu ma'nâda kullanılmaları ihtilâfin zuhûrun-dan sonra hâdis ve o mezhebde bulunan fukahânin elfâz ve istilâhında vâki' ve şâyi' olmuştur. Eserin de kavl-i sahâbî olması muhtemel lâkin yine hilâf-ı zâhirdir. Her hâlde onunla nass üzerine ziyâde câiz olmaz.

Talâk-ı selâsenin mansûs olan hükmü bilâ-mûcîb ona cûr'et eden zevc ve tekrar ona rağbet eden zevcenin cezâları ve ye's-i tâm ile irâha edilmeyip zevâl-i hurmetin nikâh-ı âhara ta'lîk olunması gibi mekrûh olan tarîk-ı tahlîlin kendileriyle mümkün bir hâlde bırakılması da tamâm-ı cezâlarıdır. Onun üzerine mûterettib olan levî ü zem ancak nefislerine âid olup müstahîk oldukları ukûbet-i ilâhiyyeden fazla bir şey değildir. Lâyik oldukları cezânın tamâmından kendileri tevakkî etmeleri lâzım gelirken nefislerinde buna istî'dâd olmayanları tarîkindan hacr etmenin muktezâsı yoktur ki beynûneti müzeyyel olan nikâhu'l-gayr ma'nâsında nikâh-ı muhâllil şer'le istisnâ edilsin.

Erbâb-ı hûkûmet için de bu gibilerin şânnâsına i'tinâ ile tekellüfâtâ düşmek mezheb-i sahîhin terk ve tebdîliyile tas'îbâta kiyâm etmek nâ-be-mahaldır. Lâyik olmaz. Beklenen fâidesinden ziyâde sû'-i te'sîri de olur. Ne kadar mekrûh olduğu ma'lûm olan bu tarîki ihtiyâr eden âileler; "Bu tahlîl sahîh değildir." denilmekle onlar maksadlarını terk etmeyecekler. Belki ikinci bir tahlîlin çâresini düşünecekler. Evvelce nikâh-ı muhâllil mahkeme hâricinde icrâ olunur, mümkün oldukça mafî tutulurdu. Bundan

sonra maksadı ketm ile hâkimden müsâade isteyenler, i'tirâzâta uğrayanlar, ba'de'l-akd ihbâr olunup cezâ görerler, tefrik edilenler bulunacak. Şuyû vukû'undan beter olmakla bu hâller o kadınların her vechile nâmûs ve haysiyetlerinin berbâd olmasına ve fâhişeliğe kadar tenezzül etmelerine sebeb olacak.

Evet, bu yüzden mutazarrî olacaklar çok değildir. Lâkin bunların azlığı bu kânûn ile mütecâsirlerin azala-cağından değil, memleketimizde bu nikâhların evvelden beri nâdiru'l-vukû' olduğunuandır. Bir insanın zevcesini üç kere boşaması pek az olur. Ve ondan sonra tekrar almak isteyenler de bittabi' daha azdır. Bunların da çoğu iş o dereceye gelince her mezhebde her nikâhin sahîh ve her talâkîn vâki' olmayacağı düşünerek Mezâhib-i Erbaa fukahâsının ihtilâflarından istifâdeye dökülüyolar. Ekseriyâ Şâfiîler bu tarîkı isti'mâl eylemekte oldukları gibi ulemâ-yı Hanbeliyeden talâk-ı bid'î mes'elesinde İsmail bin Aliye'nin kelime-i vâhîde ile selâse-i mecmâa mes'elesinde Haccâc bin Ertât'ın mezhebleriyle iftâ edenler bulunmuş, ikinci mes'elede Hanefîye'den Muhammed bin Mukâtil'in de beraber olduğu rivâyet olmuştur. Nâs onları da taklîd ediyorlar.

Gerçi bunlar akvâl-i şâzzedendir. İttibââ şâyân olamaz. Lâkin karârnâmenin münâkehâta dâir olan birinci bâbinin ve yedinci maddesinin müstenedün-ileyhi olan İbni Şibrûme'nin hilâf-ı menkulünden daha aşağı değil, hatâ ise de hiç olmazsa akvâl-i müctehidînden olduğu sâbittir. Ona kanâat [166] getirip kabûl edenlere bir şey denilemiyor. Dense de te'sîri olmuyor. Maksad-ı tahlîl ile tezvvîc vâki' olmuyor gibidir.

Komisyon bu husûsda lüzümünden ziyâde ihtiyâm göstermişler. Avrupalılardan ve husamâmidan bu madden-i kânûniyyeyi görenler ahlâkimizâ ta'n edecekler. Ehl-i İslâm içinde böyle şeyler gûyâ pek çok vâki' olur imiş de hükûmet çâresini bulamayıp tebdîl-i mezhebe muhtâc olmuşlar, zan ve zehâbına düşecekler. Kendimizi yok yere teşhîr etmiş oluyoruz. Her ne türlü düşünülse bu fikranın tayyolunması evlâdir. Halkın vicdân ve mezheplerine âid olan bu misilli umûra erbâb-ı hükûmetin taarruz etmesi, ta'kîbâta düşmesi muvâfîk-ı maslahat olmaz.

Hükûmetçe matlûb olup sicill-i nûfûsun inzibâti gâyesi nikâh üzerine teessüs ve talâk üzerine teferruk eden âilelerin evvelce beyân olunduğu üzere bil-fiil teessüs ve bil-fiil teferruklarını mühlet-i münâsibe zarfında kayd etmek ve ettirmek husûsundan ibârettir. Fazlası fazladır.

Sadreddin

TÜRKLER VE İSLÂMİYET

Uzviyâtta hükümrân olan muhîta intibâk kânûnu; ictimâiyât sâhasında da, aynı kuvvet ve şiddetle fermân-fermâdir. Muhîta tevâfuk edemeyen bir zî-hayât yaşayamadığı gibi, herhangi bir din de, arasında intişâr ettiği kavmin rûhuna uygun gelmez ise o kavim arasında pâyidâr olamaz. Bilakis, herhangi bir kavim arasında intişâr etmiş olan bir din; gird-bâd-ı a'sâra rağmen, pâyidâr kalmış olursa, bu hâl, dînin tamâmiyla o kavmin rûhuna uygun olduğunun şâhidi olur.

Cünkü mukaddes ve zenîm, helâl ve harâm gibi bir takım i'tikâdât ve ahkâm ile sâha-i hürriyeti tâhdîd eden din, millî rûha uygun olmadıkça hakk-ı intişâr ve istimrârı da olamaz. Eğer bir din, hangi bir bir kavmin arasında müntesir ve müstemir bulunuyorsa, hûkm etmelidir ki; o din bu kavmin rûhuna tevâfuk etmiştir. Binâenaleyh, o kavmin fitri dinidir.

Bu hakîkat pek bedîhî iken, İslâm'a cebheden hûcûm cesâretinde bulunamayanların veya bu husûsda ihtiyât-kârâne hareketi iltizâm edenlerin; İslâm'ı darbelemek için, başka bir yol tutmuş oldukları görülüyor. Bazı nesriyâttan anlaşılan bu yeni tarîk-ı hûcûm şu oluyor:

"Arabistan'dan i'lân edilen İslâmîyet, Arab rûhunun mevlûdudur. Binâenaleyh Arablara mahsûs bir dindir. Altay muhîtinde ve Arablardan pek farklı şerâit-i hayâtiyye içinde yetişmiş olan Türkler, Arabistan peygamberinin neşr ettiği dinin yabancı gelmesi pek tabîidir. Türk vakityle kılınç korkusuyla bu dini kabûle mecbûr olmuş ise de rûh ve hayatına uygun olmadığından, felâketini ihmâr etmiştir. Bir kısım Türkler de bu yabancı dine karşı rûhan isyân ederek gizli din taşımış, Arabistan Mekke'si'nden başka Ka'belere dönmüş, Kur'ân dininin câmi' ve mescidlerinden ayrı ma'bedler ittihâz etmişlerdir.

"Sâniyen bin sene evvel için iyi olan İslâmîyet ve telkîn ettiği "kavânîn-i semâviyye" artık eskimiştir. Türk âtîsini te'mîn etmek için bu köhne kavânîn-i semâviyye den kurtulmaya çalışmalıdır."

Geçen nûshamızda Anadolu'daki Kızılbaş ve Bektâşîlerin gizli ma'bedlerini bu rûhî isyânının mevlûdu gösteren iki makâlenin mâhiyetini meydâna koymuştuk. Ahîran Sîhîye Müdîriyet-i Umûmiyyesi'yle be-kâm olan Abdullah Cevdet Bey'in de Büyük Mecmâa'nın 3 numaralı sayısında aynı mâhiyyette bir makâlesi intişâr etmiştir.

Büyük Mecmâa müdîri tarafından "Türk'ün âtîsini nasıl bulursunuz?" yolunda îrâd edilen bir suâle, yeni Sîhîye müdîr-i umûmîsi bu makâlesinde aynen şu cevâbi veriyor:

"Türk'ün yegâne ve pek fenâ olan sıfatı tevekkül-kârlığıdır. Bu fenâ derdi iyi bir dinden doğmuştur. Fakat

Arabistan için yapılan iyi bir libâs Sibirya'da giyilmez. Bin sene evvel için pek iyi olan kavânîn ve bâhusûs kavânîn-i semâviyye bin sene sonra yine iyi olmakta devâm edemez. Türk'ün ve Türk'lük'ün âtîsi pek iyi olabilir. Eğer bu derdini anlarsa.

"Bu derdini Türk'e de, Kürd'e de senelerden beri anlatmaya çalışıyorum. Ve seneler tevâlî ettikçe daha yüksek ve daha büyük telâş ve heyecânla bağıriyorum. Çünkü rûhî kangrenin ilerlediğini görüyorum. Mukadderâtının alnına yazılmış olduğuna i'tikâd eden Türk'ün âtîsi ne olabilir? Türk rûhu tanrısını yaratmalı ve onun alnına mukadderâtını eliyle yazmalıdır."

Öteden beri emrâz-ı ma'neviyye tabîbi gibi geçinerek bir kısım zavallılara yollarını şaşırtan ve ahîren emrâz-ı maddiyyenin tedâvîsi vazîfe-i mühimmesi de uhdesine tevdî' buyurulan yeni Sîhiye müdîr-i umûmîsinin şu yazılarla efrâd-ı ümmeti ne tehlikeli girîvelere saptırmak istediği pek güzel görülebilir.

Şâyân-ı şûkrândır ki, bu emrâz-ı ma'neviyye müte-tabbibinin senelerden beri Türk'ü ve Kürd'ü sürüklemek istediği müdhiş uçurum, her iki necîb millet nazarında da tezâhür etmiş olduğundan, seneler tevâlî ettikçe daha yüksek ve daha büyük telâş ve heyecânla bağırmasına da kimse ehemmiyet vermeyecektir.

Çünkü Türk'ün rûhuyla İslâmiyet arasında, tezâd değil, sıkı bir âhenk ve tevâfuk vardır. Asrî irfân, müsbat ulûm ile mücehhez olduklarını iddiâ edenlerin, târîhin kâhir şehâdeti, hayat-ı ictimâînin devâamlı âhengî karşısında, nehc-i ilmîden bil-külliyye uzaklaşarak, tamâmiyla indî mutâalaaları ilmî bir kisve altında ileri sürmek hususundaki cûr'etleri şâyân-ı hayrettir.

Târîh gösteriyor ki: İslâmiyet Arabistan'da tulû' ettiği hâlde huzemâtına müştâk vicdânları Türkistan'da da bulmuştur.

[167] Türkler İslâmiyet'i vicdânlarının asırlarca özlediği bir ma'sûka gibi istikbâl etmiş, bugüne kadar da bu telakkide devâm eylemişlerdir.

Turan'ın vâsi' yaylaları, pâyânsız sitepleri, berrâk ve yıldızlı geceleri, altın dağlarının muazzam şâhikaları, geçitsiz ormanları asırlardan beri Türk'ün rûhuna ulvî ve hafî sânihalar tertîl ediyor. Onu hilkatin huzûr-ı azametinde aşk-ı ubûdiyyetle titretiyor, kendisinde derin bir meyl-i vahdet-perestî uyandırıyordu.

Türk öteden beri, yalnız âile ve oymağın büyüğüne, memleketin hakanına arz-ı itâate alışmış idi. Muhîtin büllend-edâ telkînâtı rûhunu yükselttiği gibi şerâit-ı hayâtiyye de onu dâimâ hâl-i fa'âliyyette bulunduruyordu. Türkler, ne Buda mezhebinin uyuşturucu âyînlerine, ne de ateş-perestliğin senâiyet telkin eden an'anelerine, ne de Şamanların ibtidâî efsûnlarına rabt-ı kalb edemiyorlardı.

Bilakis, rûhlarına azamet, kanlarına hiddet, nefislerine gurûr ve haşmet, muhîtlarının yüksek ilhâmâtına şiddet bahş olacak bir din arıyorlardı.

Türk maddî düşünüyor, maddî yaşıyor, ömrünü harb ve cidâl meydânlarında geçiriyordu. Bir "sümenat"ın kapısı önünde boynunu bükerken miskînâne günlerce beklemek, bir "ateş-gede"nin duvarları dibinde zelîlâne ayalarca inlemek bir Hindlinin, bir İranının yapabileceği bir ihti. Fakat en büyük zevki çöllerde, ovalarda at üstünde dolaşmaktan, sedd-i râhi olmak isteyenlerle çarışmaktan ibâret olan Türk, vecd ü istîgrâk hayatından bir şey anlamıyordu.

Hind'de, İran'da tabiatın avâtif-ı bî-pâyâni içine gark olan insanlar, çarışmadan, çarışmadan geçinebiliyorlardı. Fakat Orta-Asya siteplerinde yaşayan halk, ölmemek için didinmeye, koşmaya, çarışmaya mecbûr idi.

Türk rûhu, zengin ve mu'tedil iklîmlerin ustâreler doğuran telkinâtına bîgâne idi. O, istiyordu ki, dîni de vatanının semâsi kadar berrâk, hayatının güzâri nisbetinde sâde, yaylasının yüksekliği kadar bülend olsun!

Semâ-peyvest dağlar, pâyânsız ovalar, nihâyetsiz çöller, gecelerin samt u sükûnu içinde parıldayan uzak yıldızlar, Türk'ün rûhunda gizli hisler uyandırmışlardı. Türk, fikrini yükseltecek, kuvvetli damarlarında koşan kana şedîd bir cevelân verecek, dinç ve gürbüz adalelerini işletecek bir din istiyordu.

İslâmiyet Mâverâünnehir ufuklarından lemeâna başlayınca Türk rûhunu tatmîn edecek huzmeleri tanımiş, özlediği ma'sûka-i vicdânı bulmuştu. Hicret'in 94'üncü senesinde Buhara'da ilk câmi' inşâ olunduğu zaman, Türk kalbinin âbide-i îmâni rezâ edilmiş oldu. Türkler, fevc fevc dâire-i İslâm'a girmeye başladılar. Hicret'in 349-350 târîhinde idi ki, üç milyonu mütecâviz Türk Salur Han ile beraber bir gün içinde dâire-i İslâma girdiler.

Gerçi ilk zamanlarda, İslâmiyet Mâverâünnehir'de az çok mukâvemet görmüştü. Fakat bunun sebebi Emevî kumandanlarından bazlarının halîfenin arzusu hilâfîna cizye almak, hâkimiyet te'sîs etmek gibi şiddetli hareketleri idi. Haccâc'ın kumandanları arasında Türk rûhunu okuyacak daha kimse bulunmamış, Türk'ün millet-i mahkûme muâmelesine tahammûl edemeyeceğini anlayan olmamıştı. Türklerle Emevî orduları arasında vukûa gelen nizâ'ların sebebi işte budur.

Fakat, vaktâki Türkler İslâmiyet'te hâkim ve mahkûm unsurlar olamayacağını anladılar, vaktâki din neşrinî cizye tahsîline tercih eden kumandanlar gönderildi, o günden i'tibâren Türkler, büyük bir şevkle ağuş-ı İslâm'a atılmaya başladılar. Hattâ, Türkistan'da neşr-i dîn vazîfe-si, daha evvel İslâm'ı kabûl etmiş olan Türk ümerâsi taraflından deruhde edildi. Bin-nisbe pek az zaman zarfın-

da Türklerin hemen kâffesi Dîn-i İslâm'a girmiş oldular. Çünkü İslâmiyet, Türk'ün rûhuna mûnis, hem de uygun gelmişti. Türk, Dîn-i Ahmedî'de, vicdân-ı millîsini inkişâf ettirecek esâslar görmüş, örf-i millîsini müeyyid nusûs bulmuştu.

Türk, kalbinde her şeye kâdir büyük bir "Tanrı"nın, başında da ulu bir "hakan"ın bulunmasını istiyordu. İslâmiyet de kâdir-i mutlak bir "Allah" ile O'nun evâmirini icrâya me'mûr bir "veliyü'l-emr" gösteriyordu.

Türk'ün rûhu vahdetçi, teşkilâti vilâyet-i âmme esâsına müstenid idi. İslâmiyet de aynı usûlleri ta'lîm ediyordu. Türk "il"ci idi. Müslümanlık da vahdet-i ümmeti emr ediyordu.

Türk fitraten asker idi. Müslümanlık da cihâdi esâsât-ı dîniyye sırasına idhâl etmişti. Türk tab'an civân-merd, bî-keslere karşı müşfik ve lütufkâr idi. İslâmiyet de zekâti erkân-ı dîniyyeden sayıyordu.

Oğuz an'anesi, Türkleri bir dîn-i "hanîf" ile alâkadâr tanıtıyor. Hazret-i Muhammed (as) da, gecesi gündüzü kadar parlak ve semîh olan "dîn-i hanîf" ile ba's edilmiş olduğunu tebliğ ediyordu.

Hulâsa Türk fitri dînini İslâmiyet'te bulmuş, İslâmiyet de Türk'ün ihtiyâcât-ı rûhiyyesini tatmîn etmiş, onu bir den bire yükseltmiş, târihin en ihtişâmlı sahîfelerinde bir mevkî'-i mümtâz kazandırmıştır.

İslâmiyet'in, Arab rûhunun mevlûdu ve Arablara mahsûs bir din olduğu iddiâsı kadar ma'nâsız ve esâssız bir da'vâ olamaz. Arab örfleriyle İslâmiyet prensiplerini karşılaştırmış olanlar arasında böyle bir iddiâda bulunacak bir ferd çıkamaz. Fakat, her ikisinden de bî-haber olanlar, saçma sapan, ağızlarına geleni söyleyebilirler.

Arabların millî rûhları aşîretçi idi: Halbuki İslâmiyet bu rûha [168] külliyyen zîd olan vahdet esâsını kurmuştur. Târih gösteriyor ki, İslâmiyet'in yüksek mebâdîsi, Arablardaki aşîretçilik rûhuna galebe kaldığı devirlerde, Arablar yekvûcûd bir kitle-i âhenîn hâlinde İran içeriye, Afrika çöllerine, Endülüs gülbinlerine kadar sokulmuş, zaferden zafer koşmuş ilmen, irfânen yükseldikçe yükselişmişlerdi.

Fakat, vaktâki câhiliye devrinin aşîretçilik rûhu İslâm'ın vahdetçilik ve hükûmetçilik telakkîyatına galebe etti, vaktâki Arablar maddeten hâkim oldukları İrân'lere rûhan mahkûm oldular, vaktâki İran milliyetperverleri munkarız Sâsâniyân saltanatının iâdesi için İslâmiyet'i İran hurâfâtına boğmak mahâretini gösterebildiler, Suriye, Bizans, Mısır,... zihniyeti İslâm necâbetini çürüttü, o günden i'tibâren hakîkî Müslümanlık'ın Arablarda inkişâf ettirdiği seciyeler, tedrîcen sönmeye yüz tuttu ve sönüdü.

Muazzam bir saltanatın taht-ı muallâsı, ölmüş seciye-

ler üzerinde pâyidâr olamazdı. Ve olamadı. Günün birinde bu taht müdhiş tarrâkalarla sukût etti, gitti!...

İslâmiyet, Arablarda inkişâf ettirdiği asîl seciyeleri, Türklerde de nemâlandırmıştı. Türklerin İslâmiyet'e sokacak köhne hurâfeleri yoktu. Türkler büyük bir şevkle kabûl ettiler bu dine; akvâm-ı sâire gibi, pâyânsız hurâfelerle girmediler. Çünkü Türklerde, İran hurâfâtına, Yunan esâtrine, Hind hülyâlarına benzer an'aneler yoktu. Türk o vakte kadar rûhunun inanmak ihtiyâcını teskîn edecek sâde bir akide ile yaşamıştı. O akîdenin a'mâk-ı samîmîsinden gizlidenden gizliye vahdet nûrları parıldıyor. İslâmiyet'in bûlend esâslarıyla karşılaştığı zaman bunların asırlardan beri özlediği şeyler olduklarını anladı, hemen âğuş-ı vahdete atıldı.

Türk rûhu hurâfe-dâr bir akide ile inkişâf edemezdi. O rûh, şehâmete, sâdeliğe, necâbete meftûndu. Türklerin Ehl-i Sünnet Mezhebi'ni kabûl ve müdâfaasını deruhde etmiş olmalarının sebebini bu noktada aramalıdır.

Türk'ün tab'an dîndâr olmasını bir nakîsa gibi göstermek isteyenler, bu seciyenin cem'iyet ravâbitini te'mîn husûsunda hâiz olduğu ehemmiyeti takdîr edemiyorlar demektir. Evet, Türk tab'an dîndârdır. Rûhuna uygun gelen Dîn-i Mübîn'e son derece rabt-ı kalb eder. Fakat, bir millet için bu hâl, bir nakîsa değil, bir meziyyettir. Bu seciyeyi öldürmeye değil, inkişâf ettirmeye çalışmak îcâb eder.

Dîndârlık seciyesi, acaba "Anglosakson" ve "Cermen" ırklarında Türklerden daha az mı kuvvetlidir. İngiliz ve Alman Milletleri'nin temâyülât-ı rûhiyyeleri, seciyelesi, faziletkâr i'tibârları, an'ane-perestlikleri, âile hayatları tedkîk edilirse, dîndârlık seciyesinin bunlarda ne kadar kuvvetli ve terbiyet-kâr te'sîrâtı hâiz olduğu pek kolay seçilebilir.

İslâmiyet, hurâfâta boğulmadan evvel, sâf ve ulvî esâslarıyla Arablar gibi Türk'ün de necîb seciyelerini terbiye etmiş, faziletkâr meziyetlerinin inkişâfini te'mîn eylemiştir. Gazne, Hârizim, Selçuk, Tolun, İhsîd, Dânişmend, Atabey,... ve Osmanlı Türklerinin ilk devirlerde gösterdikleri ulvî seciyeler, hayret-bâhş şehâmetler, bûlend faziletler, rûhlarına uygun olan sâf Müslümanlık'ın eseri olduğunda şüphe yoktur.

Sonraki sukûtlar da, Dîn-i Mübîn'e uygun olmayan hurâfelerin İslâm'ın yüksek esâslarına galebe etmesinden neş'et etmiştir. Türk'ün istikbâlini kurtarmak için onu bir tanrı yaratmaya, yeni bir din bulmaya, ta'bîr-i dîgerle, dinsizlige koşmaya sevk edenler, Türk'ü ebedî ölüme, hûsrâna sürüklemiş oluyorlar.

Türk'ün fitri dîni İslâmiyet-i hakîkîyyedir. Türk hakîkî İslâmiyet'e merbût kaldıkça, muttasıl teâlî etmiş olduğuna târihden büyük şâhid aramaya lüzüm var mıdır? Türk'ü öldüren, sukût ettiren İslâmiyet değil, din kisve-

sine bürünmüş olan hurâfelerdir. Türk, bu hurâfelerle, sâf ve hakikî Müslümanlık'ı unutmuş, yabancı ve kahhâr an'anelerin kâbûs-ı âtili altına girmiştir.

Türkler, hâkimiyeti ele geçirdikten sonra, esâtîrî hurâfelerinden henüz sıyrılmamış olan yeni dindaşlarla temâs mecbûriyetinde bulunmuşlardı. Esâtîrî mâzîleriyle iftihâr eden, millî dinlerinin hurâfelerini bir türlü unutamayan kavimlerle ihtilâf mecbûriyeti Türklerin seciyeleri gibi sâf akîdelerini de karıştırdı, esâsından sarstı.

Hakikî Müslümanlık unutularak âfâkı, cehâlet ve hurâfât kâbûsları istîlâ ettikten sonra, bu necîb ırk, zulmet içinde kalmış, atâlet çamuruna sokulmuş, inkîrâz çukuruna yuvarlanmaya başlamıştır.

Türklere yeni bir hayat vermek için, onu hurâfâttan kurtarmak, hakikî ma'nâsiyla bir müslümân yapmakta başka çare yoktur. Fitraten dîndâr olan Türk, dinsiz yaşayamaz. Türk'ün katili din değil, dinsizlik olacaktır. Türk'ün âtîsini düşünen ve onun için titreyenler, Türkçü, Kürdcü her gün yeni bir maske ile Türk'ü de Kurd'ü de izmihlâle sürükleyen telkinâtların mâhiyetini pek güzel takdîr ederler.

DİN VE ASRÎLIK

Büyük Mecmâ'a'nın dört numaralı nüshasında "Asrî Cem'iyetlerde Dînin Mevkii" ünvanıyla bir makâle görüldü. Bu mecmûayı yananların umûmiyet i'tibâriyla bir mesleği var ki, o vâdîdeki yazılan yazıları hemen dâimâ ulûm-ı mütekarriye muhâlidir. Çünkü onların ictimâiyât ilmi diye meydana [169] çîkardıkları şeyler ekser-i mesâili erbâb-ı ilim tarafından kabûl edilmemiş uydurma nazariyelerden ibâret bir takım tahayyülâtır. Ve onlar bu tahayyülâti nass-ı kâti'lardan, en bedîhî mantık ve felsefe esâslarından yüksek ve katî tutmakta ve asrîlik, asrî cem'iyetler, asrî fikirler, asrî dinler, asrî veya zûhdî düşünceler... ilh. bir takım kelimelerle herkesin ve bâhusûs seviye-i ilmiyyeleri tabiatıyla dûn olan gençlerin zihinlerini taâlîk ile hakîkatlerden uzaklaştmakta olduklarından bunların hakikî ilimlerden ne kadar uzak olduğunu göstermek lüzumu hâsil olmuştur.

Hepsinden evvel şurasını te'kîd edelim ki, onların ictimâiyât dedikleri şey daha bir ilim hâlini almamıştır. İhtimâl ki ileride ilim olur. Fakat hâl-i hâzırı müesseses ilimlerce kabûl ve tasdîk edilmemiş pek ziyâde muhtâc-ı isbât mes'elelerden ibârettir. Nitekim "Asrî Cem'iyetlerde Dînin Mevkii" makâlesinde görülen da'vâlar da asilsiz fasilsiz şeylerdir. İşte söyledikleri:

"Büyük dinlerin geçirdiği tekâmûl devirlerini tedkîk

ettiğimiz zaman her dinin üç esâslı safhadan mûrûr ettiğini görüyoruz: İktisâdî devir, hukuki devir, bedîî devir.

"1- İktisâdî devir: İbtidâ dinlerin bulunduğu safhadır. İbtidâ cem'iyetlerde ilâhlar iktisâdî birer ilâhdır. Vazîfe-leri mezrûâta bereket veya kaht vermek, yağmur yağırmak, kuraklık yapmak, semâvî âfetler meydâna getirmek gibi şeylerdir... ilh."

Bir kere bu sözlerin aslı yoktur. Çünkü dinler tâ ibtidâ-lerinden i'tibâren kudsî sıfatları hâizdirler ve esâsları da insanlarda fitrî olarak mevcûd olan taharrî-i hak ve vazîfe ve mes'ûliyet hissi üzerine müsteniddir. Vâkiâ buna karşı insanlarda vazîfe ve mes'ûliyet hissi sonradan hâsil olmuştur.

İnsanlarda ibtidâsında beri hâkim olan sâik-ı aslı menfaat hissidir. Binâenaleyh evvelâ, dinin de menfaatten başka bir şey olmayan iktisâd üzerine teessüs etmiş olmasını kabûl etmek daha doğrudur gibi bir cevâb verebilirler. Fakat bu cevâb dediğimiz gibi tahayyûlî bir cevâb olur. Nitekim ictimâiyâtçılar; "İnsanlarda âile mi teşekkül etmiş, yoksa kabîle hâlinde toplanılmış da âile sonradan mı hâsil olmuştur?" mes'elelerinde türlü türlü nazariyelere, hayâllere düşmüşlerdir. Bazları âilelerin teşekkülü daha basît olduğundan ilk defa biribirileyle münâsebet peydâ eden kadın ve erkek çocuk dünyaya getirince çocuklara karşı, vâlidelerde olduğu kadar degilse de, az çok erkekte de bir hiss-i muhabbet mevcûd olacağından bu muhabbetin verdiği merbûtiyetle âilenin teşekkûle başlamış olması lâzım geleceği cihetine meyl etmişler. Halbuki diğer taraftan hâlî içlerinde âile hissi olmayan kabîleler mevcûd olduğundan evvelâ insanlar kabîle hâlinde toplanıp sonradan âilelere ayrılmış olduğuna temâyûl edilmiştir. Lâkin hakikatte her ikisini de isbâta muktedir olmamışlardır. İşte din ve fîkr-i ictimâî mes'eleleri de böyledir. Kendi akıllarınca tahayyûl etikleri tekâmûl kavâidine göre hükmâmetmek isteyen ictimâiyâtçılar evvelâ tekâmûl-i ictimâî hâsil olmuş, ondan sonra fîkr-i dînî zuhûr ve edyân teşekkül etmiştir derler. Halbuki târîh-i insâniyyet bilakis nizâm-ı ictimâînin dinler sâyesinde ve dinlerden sonra hâsil olmuş bulundugunu gösteriyor. Tabiidir ki, târîh üzerine binâ-yı hükm etmek faraziyât üzerine söz söylemekten elbet daha sağlamdır. Ancak insâniyetin târîhi bizim ihâta ettiğimiz târîhlerden pek eski ve mukâyeseli teşrîh ve ilm-i ahvâl-i beşerin halledemeyeceği derecede karanlık olduğundan ne elimizdeki ma'lûmât-ı târîhiyyeye, ne de ictimâiyâtçıların istinâd ettikleri tasavvur ve tahayyûllere i'timâd edilemez. İ'timâda şâyân olan ancak dinlerin her hâlde ahlâk-ı hakîkiyye gibi vazîfe ve mes'ûliyet ve taharrî-i hakîkat hissi üzerine istinâd ettiğine hükm etmektir. Çünkü ilm-i ahvâl-i rûh vicdân-ı nefîsî tedkîkâtına istinâden

bundan başkasını kabûl etmenin doğru olamayacağını isbât ediyor. Binâenaleyh büyük dinlerin iktisâdî devirden başlayıp hukuki devre geçmesi doğru değildir. Büyük din esâsen büyük olarak doğmuş ve büyük olarak yaşamıştır. Hele ilâhlar kabûl eden hurâfeleri dinlerden addetmeleri sarîh sûrette gösteriyor ki, makâlenin muharriri beyefendi dinin ne demek olduğuna vâkif değiller. Şimdi geçelim ikinci devir dediklerine:

“2- Hukuki devir: Hıristiyanlık’tan sonra başlayan devirdir. Hıristiyanlık ve onu ta’kîb eden büyük dinler insanlar arasında adâlet ve hukuk fikirlerini doğurmıştır. Allah’ın vazifesi insanlar arasında adâleti te’mîn etmektedir. Bu devirde din ferdlerin bütün hayatlarına nüfûz etmiş ve bütün ictimâî müesseseleri nüfûzu altına almıştır....ilh.”

Diyor ki, bu sözlerde tezâd vardır. Çünkü hem hukuki devir deniyor, hem de edebiyâtın, ahlâkin, âdetlerin, müesseselerin velhâsil her şeyin vesâyet-i dîniyye altına alındığını dermiyân ediyor. O hâlde bu dinler yalnız hukuki değil, her şeye karışır, külli bir şey imişler. Ve dinlerin böyle bir çok mesâile karışması, yahud bir şekl-i hukukiî hâiz olması Hıristiyanlık’tan sonraya mahsûs değildir. Mûsevîyet de bir çok şeylere, hattâ en ziyâde hifz-ı sıhhate pek ziyâde karışır.

Dîn-i İslâm’dan başka büyük din olmadığı cihetle bu sözlerin en ziyâde Dîn-i İslâm’a âid olduğunu anlamamak(?) güç değildir. Evet, biz maa'l-iftîhâr kabûl ediyoruz ki, Dîn-i İslâm dünya ve âhirete müteallik her işe karışır ve ekmel olması da bu karışılmasına ileri gelir. Biz; “Hıristiyanlık, mensûblarını her işte serbest bırakıldığından dolayıdır ki terakkilerini te’mîn etmiştir; Dîn-i İslâm’ın her şeye müdahalesi de terakkilerine mâni’ olmuştur.” diyenlerle beraber değiliz. Onların bu fikirlerinin pek sathî ve pek hatâ-âlûd olduğunu kâniiz. Çünkü meselâ Hıristiyanlık hukuk, kazâ ve iftâ, imâmet ve siyâset, verâset gibi mes’eleleri lüzumu vech ile muhtevî olmadığından bu husûslar ulemâ-yı dînleri tarafından lüzumu vech ile mütâlaa ve tedkîk edilememiş ve kendileri diğer bir çok ilimler gibi hukuk [170] ve sâir ilimlerini de ulûm-ı İslâm-iyeden almışlar ve şimdiye kadar da almaktan hâli kalmamışlardır. Lâkin dinleri bu husûslara lüzumu vech ile karışmadığından hiçbir esâs-ı kânûnî ve ilmî efkâr-ı umûmiyyelerinde muktezî kudsiyeti iktisâb edememiş ve binâenaleyh bugünkü içinden çıkmaz vaz’iyetlerin hûdûsuna sebeb olmuştur. Halbuki Dîn-i İslâm’dâ her şeyin esâsi dînî sûrette tesbît edilmiş olduğundan nizâm-ı âlemin tegayyürüne bâdî olacak harekât-ı muzırraya meydân bırakılmamıştır. Buna karşı; “Binüçüz sene evvel yapılmış kânûnlar nasıl olur da Yirminci Asır’da(!) mâ-bîhi'l-amel olabilir?” diyeceklerini de biliriz. Fakat bu

sözleri de pek sathîdir. Çünkü dünyada esâs i’tibâriyla ahkâm-ı dîniyyenin doğruluğu zaman ve mekân ile mükayyed değildir. En uzak zamanlarda ne derece doğru ise ile'l-ebed de öylece doğru kalacaktır. Zamanın tebeddülüyle tebeddül edecek olan ahkâm-ı fer’iyyedir. Meselâ kâtilin cezâsı kîsâsdır. Fakat dinin bundaki maksad-ı esâsîsi kâtilin öldürülmesi değil katlin men’idir. ^{وَلَكُمْ فِي (الْقِصَاصِ حَبْرٌ)}
buyurulması buna sarîhan delîldir. Binâenaleyh katlin men’iyçün başka cezâların kîsâs kadar müessir olacağrı ahvâlde din o cezâlarla iktifâyi muvâfık bulur. Nitekim velîlere verilmiş olan hakk-ı afv ve diyet mes’eleleri gibi müsâadeler de bunu gösterir. Şimdi bir de dinlerin tekâmülünde ihdâs edilen üçüncü devri görelim:

“3- Bedîî devir: Bu da dinin son zamanlarda almaya başladığı şekildir. Zamanın terakkisiyle ictimâî iş bölümü ilerlemiş ve cem’iyetin bütün müesseseleri yavaş yavaş dinin vesâyetinden kurtularak istiklâlini te’mîn eylemiştir. Dinin vazifesi artık ferdlere bedîî bir zevk vermekten ibârettir. Yoksa onları hiçbir şey tefrika muktedir değildir. Din yalnız ferdlerin ma’nevî hayatına hitâb eden ve onlara bedîî duygular te’mînine çalışan bir müessesedir.

“Asrî cem’iyetlerde din, bu üçüncü şekilde tecelli eylemeye başlamıştır. İctimâî iş bölümü o kadar ilerlemiştir ki, her ictimâî müessesesinin vazifesi biri birinden tamamen ayrılmıştır. Din yalnız uhrevî şeylere karışan, insanların yalnız âhirete müteallik hareketlerini tanzîm eden bir müessesesi hâlini almıştır.

“İşte dinin geçirdiği bu tekâmûl neticesi olarak asrî devletlerde din ile hukuk, dinle devlet, dinle ilim tamamen bir birinden ayrılmıştır.

“Bu tasnîfe göre asrî cem’iyetler, bütün ictimâî müesseselerinde taksîm-i a’mâl mevcûd olanlardır; hukuki, bedîî, iktisâdî müesseselerinde henüz dinin velâyeti hükümrân olan cem’iyetler asrî cem’iyetler miyânına idhâl edilemezler.”

Bu sözdeki tenâkuz da zâhirdir. Çünkü bir kere dinin bedîî devre girdiğini iddiâ ediyor, en sonra da; “Hukuki, bedîî, iktisâdî müesseselerinde henüz dinin velâyeti hükümrân olan cem’iyetler asrî cem’iyetler miyânına idhâl edilemezler.” diyor. Pek a’lâ, dinin bedîî müesseselerde yeri kalmayınca o nasıl bedîî olur?

İş bölümünün ilerlemesiyle her ictimâî müessesesinin vazifesinin biri birinden ayrılmazı da vasâyet-i dîniyye altında bulunmalarına mâni’ değildir. Çünkü bu bölüm Dîn-i İslâm’dâ esâsen vardır. Fikih, hukuk, kelâm, ahlâk ve tasavvuf hepsi ayrılmıştır. Yalnız esâs i’tibâriyla dine merbûturlar. Şurası pek zâhir olarak anlaşılıyor ki muharrir-i makâle dîni de ilm-i ahlâki da bilmıyorlar. Ve ictimâiyât dedikleri vakitte hangi akvâmî nazar-ı i’tibâra

¹ Bakara, 2/179.

alarak söz söylüyorlar, onu da bulmak müşkil; zîrâ bir kere hükmü ferdlere bedîî zevk vermekten ibâret kalmış olan din din olur mu? Ve ma'nevî hayat, âhirete müteallîk hareketler dedikleri nedir? Maddiyât ile münâsebetdâr olmayan ma'nevî hayat ve dünyaya merbût olmayan âhiret işi hangileridir? Sonra bu sözlerden maksadları bugün asrî milletlerde, devletlerde hiç din yok demek ise Anglosakson kavimlerinin, İngilizlerin, Amerikalıların her şeye dine pek ziyâde ehemmiyet vermemeleri görülmüyor mu? Daha birkaç ay evvel Amerika Meclis-i A'yâni'nda bir reîs-i rûhânîye Almanlar aleyhinde resmen duâ ettirdiğini bütün cerîdeler yazmadı mı? Bütün ulûm-ı müsbehte ve maddiyye neşr eden misyoner mektepleri dinden çıkmışlar mı?

Ya her işin içine soktukları asrî ta'bîrlere ne diyelim? Bunlar hiç şüphe yoktur ki, zavallı gençlerimizi ma'nâsi mübhêm bir takım ta'bîrlere şaşırtmak ve herkese gûyâ bu zamanda Avrupalılar, Amerikalılar tarafından adam yerine konmamız için biz müslümanların mutlakâ dini devletten ayırmamız, dini hiçbir işe karıştırmamaklılığımız, daha doğrusu kendilerinde olduğu gibi bütün bütüne atmamız lâzım geleceği fikri vermek için kurulmuş hîlelerdir.

Bunların dini de, ahlâkı da anlamamış olduklarını söylemiş idik. Din ve ahlâk esâs i'tibâriyla bîdirler. Ve her şeye karışırlar. Bugün bütün asrî dedikleri milletlerin ahlâk kitâblarına onların arîz u amîk ve ilmî sûrette tedkîkî tabîî bu muharrirlerin sia-i ilmiyyelerinden çok uzaktır. Yalnız fihristlerine baksalar anıllar ki, bir ilim olan ilm-i ahlâkin karışmadığı maddî bir iş yoktur. Hukuki, siyâsi, iktisâdi, bedîî, terbiyevî, ictimâî her şey onun velâyeti, hükmü altına girmektedir. Hattâ şedîden dinsiz ahlâk tarafdarı olan ilm-i ahlâk müellifleri kitâbları da bunda müttefiklerdir. İzdivâcât, intihâbât ve siyâsiyâta varınca ya kadar karışırlar. İşte asrî(!) dedikleri milletlerin dinlerinde hukukun ve sâirenin din ile bizdeki kadar alâkadâr olmaması yukarıda işaret ettiğimiz vech ile dinlerinin Dîn-i İslâm kadar mükemmel olmamasındandır. Onlar bu ciheti ilm-i ahlâkin inzîmâm-ı muâvenetiyle ikmâl etmek istemîslerse de ona da lâzım gelen kudsiyet verilemediğinden bugünkü içinden çıkışması müşkil vaz'iyete düşülmüştür.

Daha sonra muharririn kendi yanlış tasnîfi üzerine kurduğu netîceler de tabîî mukaddimesi gibi tamâmen hatâdır.

Şimdi bir de makâlenin nihâyetindeki tehdîdlerini aynen nakl ettikten sonra mutâlaamızı ilâve edelim:

"Asrîleşmek istiyorsak -ki, buna çok mecbûruz. Çünkü yeni teessüs edilen Cem'iyet-i Akvâm'a ancak asrî milletler dâhil olabilecektir. Diğerleri o liyâkatı ihrâz

edinceye kadar himâye altında bulunurulacaktır.- her şeyden evvel dinin şümüllü hâkimiyetini tâkyîd etmek ve dînî velâyeti yalnız uhrevî şeylere tahsîs ederek dün-yevî şeylere elini uzatmasına meydan vermemek lâzımdır..... ilh." diyor.

[171] Bu sözlerdeki din ile dünyayı rûh ile cismi biri birinden anlaşılmayacak sûrette ayırmak bilgisizliğinin cevâbleri verilmiş olduğundan burada asıl zihni şaşırmak için kullanılan ve tehdîd ma'nâlarını muhtevî olan asrîleşmek ve asrî milletlerin asıl hakîkî ma'nâlarını anlatalım:

Efendiler! Eğer anladığınız hâlde mücerred millet-i İslâmiyyenin akîdesini bozmak ve bu sûretle bizi bir ân evvel bitirmek için söylemiyorsanız size anlatalım ki, asrî olmak yani bugünkü müterakkî akvâm ile hem hizâ ve hem-seviye olmak için lâzım olan, bizim dini terk etmemiz yahud yine aynı ma'nâyi ifâde eden ta'bîriniz vech ile dinin şümûlünü, hükmünü hayattan kaldırırmamız değildir. Bize lâzım olan milletin her ferdini okur yazar etmenin yani ibtidâî tahsîlin ta'mîmi çâresinin ve bu sûretle her sınıfдан kadın erkek herkesin kendi işini ilmî ve asrî bir sûrette tâm yapabilmesini te'mîn edecek ve terbiye sâhibi olmasını istîhsâl etmenin yolunu bulmaktır; yoksa şîmdi olduğu gibi cimin karnında bir nokta müderrisler, muharrirler, muallimler, me'mûrlar elinde kalarak hâlimizin daha beter olmasından kurtulamayız. Ve işte şîmdi olduğu vechile, bütün zikirleri, fikirleri, harsimizin müesseselerimizin muhâfazası nâmîna en mühim müesseselerimizi, mukaddesâtımızi yıkmak olan gayr-i tabîî ve rûh-î tabîate yabancı muhîtilerden gelmiş veya bilmeyerek onlara pey-rev olmuş kimseler içimizde îkâ'-î zarara ve ıdlâl-i efkâra müsâid zemîn bulmaya her vakit muvaffak olurlar.

Efendiler! Size yine tekrar edelim ki, asrîlik ve asrî ferd veya asrî millet olmak demek müterakkî milletlerin ilimlerini, ma'rifelerini, hünerlerini, san'atlarını, makbûl ve ma'kûl terbiye ve âdetlerini alarak maddî ve ma'nevî salâh ve liyâkat sâhibi olmak demektir. Yoksa hayattan din ve ahlâkı kaldırarak ala-mod bir kiyâfetle suarelere, konserlere, balolara girebilme, içki ve kumar âlemlerinde sürüklemek ve kadınlarımıza bu girîvelere sürüklemek bize lâzım olan kurtarıcı asrîlik değildir. Asıl asrîlik dinini, ahlâkını, an'anesini muhâfaza etmek ve gerek ferd ve gerek millet ve gerek devlet her ahlâk-î ilmiyyeye tamâmen muvâfik olan Dîn-i İslâm'ın taht-î velâyetinde bulunmakla müftehir olmak ve aynı zamanda da dediğimiz gibi asrın en müterakkî milletlerinin her türlü hüner ve ma'rifelerini kemâliyle edinmek sâyesinde olabilir. Gerek milletin öz evlâdlarından olsun ve gerek öz olmayıp da bu millete mensûbiyetleri olanlardan bulunsun

her kim bu dediğimiz tarzda sa'y ü gayret ve irşâdâtta bulunursa onun sîdk u muhâlesatına inanırız ve illâ felâ.

Milaslı

İsmail Hakkı

ANGLİKAN İLE ORTODOKS KİLİSELERİNİN İTTİHÂDI MÜMKÜN MÜDÜR?

Milâdî 596 târîhinde, Papa Birinci Gregorius İngilizlerin Dîn-i Mesîhîye da'vetleri için Augustin isminde bir râhibe, kirk kişiden mürekkeb bir ruhbân kâfilesini terfik ile İngiltere'ye i'zâm etmişti. İngilizler, bu râhibelerin mevâiz ve taâlîmine inanarak bûthânelerini ihrâk ettiler ve vaftiz olundular. Râhib Augustin, İngilizlerin ilk serpiskoposu olmuştu. İngiliz kavmi Katolik Mezhebi'ne dâhil olmuştu. İngiliz Kilisesi, Milâdî 1534 senesine kadar Katolik Mezhebi'nde devâm ve papanaya son derece sâdik ve mutî' kaldı. Bu târîhde Kral Sekizinci Henry; bir nikâh mes'elesinden dolayı, Papa Yedinci Clemens ile fekk-i irtibât ederek, parlamentonun karâriyla; "İngiliz kralı İngiltere Kilisesi'nin yegâne reîs-i âlîsidir." diye ısdâr olunan kânûn mûcебince, papanın hüküm ve tefevvuku iskât olundu.

Bu anda İngiltere'de pek müdhîş fecâyî' ser-zede-i zuhûr oldu. Mezâlim ve i'tisâfât-ı dîniyye dört hükümdârin devr-i sultanatlarında devâm etti. Papanın taraf-dârâni olan piskoposlarla rehâbîn, ya nefy veyahud i'dâm olundular. Bütün manastırların emlâk ve emvâli –ki İngiltere'nin mecmû'-ı vâridâtının rub'unu teşkîl edi-yordu– gasb ve hacz olunduğu gibi deyr-nişîn râhiblerle râhibeler de kâmilen dağıldılar. Henry'nin oğlu ve halefi olan Altıncı Edward, pederinin siyâsetini ta'kîb ederek iftirâkî idâme etti. Fakat Edward'ı istihlâf eden üvey hemşiresi Kralice Mary, Roma ile barışarak tekrar Katolik Mezhebi'ni İngiltere'de iâde ve te'sîs etti. 1554 târîhinde parlamento, papanın riyâset-i rûhâniyyesini tasdîk etti. Beş sene sonra, Henry'nin ikinci kızı Kralice Elizabeth ise Katolik Mezhebin red mücedded kiliseyi tekrar te'sîs etmekle Roma'dan büsbütün fekk-i irtibât etti. İşte Elizabeth zamanında teessüs etmiş olan İngiliz Kilisesi bütün teşkîlât ve esâsât-ı dîniyyesi ile bugüne kadar ber-devâm bulunmaktadır.

İngiltere'de vücûda gelen bu azîm inkılâb-ı dînî, kanâat-i vicdâniyyeden ziyâde siyâsi avâmlin netîcesi olmakla tavşîf olunmak gerektir. Kral Henry, birkaç sene akdem Martin Luther'in mezhebine karşı Latince bir reddiye yazarak papa tarafından "din müdâfîi" ünvanını ihrâz etmek mükâfâtına nâil olmuþtu. Bugüne kadar bütün İngiliz hükümdârları mezkûr ünvanı taþımatadırlar. Henry, müteveffâ kardeşinin zevcesiyle evlenmiş, hâsil

olan çocuklardan yalnız Mary isminde nâ-tüvân ve alîl bir kız kalmıştı. Kral, zevcesi Catherin'in maiyyetinde bulunan Anne Boleyn'in dâm-ı aşkına giriftâr olarak meşrû' zevcesinin tatlıkına, ve Boleyn ile izdivâc etmesine papadan müsâade taleb etti. Papa kat'îyyen talâkî tecvîz etmediğinden, kral papa aleyhine kiyâm ederek kiliseyi [172] ayırdı. Boleyn ile akd-i nikâh eden Henry, zâten papanın riyâset ve boyunduruðunu atmış olan yeni piskoposların hükmüyle eski zevcesini tatlık etmişti. Katolik Mezhebi'nde talâk harâmdir, meşrû' izdivâc her ne sûretle olursa olsun talâk bozulmaz. Ayrılmak tecvîz olunduğu takdirde zevceyn ber-hayât bulundukça yeniden tezeyvüç edemezler. İşte bütün millet, bir talâk mes'elesinden dolayı ana kilisesinden ayrılmaya sürüklendi. Henry'nin vefâtından sonra, ikinci zevcesi Boleyn'den mütevellid olan oðlu Edward da pederinin mezhebini ta'kîbe mecbûr idi. Çünkü Katolikler, onu gayr-i meşrû' bir evlâd olarak tanındıklarından dolayı tahta halef olamazdı. Fakat sıra Catherin'in kızı Mary'ye gelince, mûmâ-ileyhâ Katolik Mezhebi'ni i'lân etti. Çünkü eski mezhebce Henry'nin yegâne meşrû' evlâdi idi. Halbuki Mary'nin vefâtından sonra, sıra Elizabeth'e geldi ki, o da Boleyn'in kızı olunduktan dolayı Katolik firkasının gayr-i makbûlü idi. Bunun için Elizabeth'in ya mezhebini tebdîl, yahud tahttan ferâgat etmesi lâzımdı. Eğer Katoliklik'i kabûl etseydi kralice olamazdı; binâenaleyh yeni mezhebi der-âgûş ederek makâm-ı hükümdârlığı ihrâz etti. Bu kadın zamanında İngiliz devleti büyük bir satvet ve kemâle erdi ve onun zamanından bugüne kadar hâkimiyet-i bahriyyeyi muhâfaza etmiştir.

Şimdi bu "Anglikan" tesmiye olunan İngiliz Kilisesi'nin mezhebine dâir pek muhtasar bazı ma'lûmât verelim. Evvel be-evvel şunu arz edeyim ki; bu kilise, doğrudan doğruya hükümdârin taht-ı riyâsetinde bulunuyor. Halbuki hükümdâr, hiçbir rütbe-i iklîsiyyeye mâlik değildir; yani ne keşîstir, ne de piskopos. Bu kilisenin ulûhiyete âid olan i'tikâdi Katolik Kilisesi'nin aynıdır. Binâenaleyh bu noktada Ortodokslardan ayrılıyor.

İngiliz Kilisesi, Mesîh'den başka hiçbir şefî' tanımaz. Hiçbir bir azîze duâlar ve mürâcaatlar etmediği gibi, kiliselerinde de onların tasâvîrini bulundurmaz. Ma'bedlerinde ne mücessem resimlerin, haçların, ne de putların, tasâvîrin ta'lîkîna kat'îyyen müsâade edemez. Bu gibi şeyleri putperestlikle tavşîf ve nefret eder. İşte Ortodokslardan ikinci nokta-i ihtilâfi da budur.

Anglikan Kilisesi, Hazret-i Meryem'in "Allah'ın Anası" ünvanını reddetmekle ona hiçbir nevi' ibâdette bulunmaz. Şefâatine de mürâcaat etmez. Onun tasâvîr ve bütleriniaslâ tecvîz etmez. Bu ise, Ortodoksların afv edemeyecekleri bir irtidâddır!

İngiliz Kilisesi bütün *Tevrât* ve *İncîl* Kitâbları'nı sene-de iki defa resmen cemâate okuyor. Hem de İngilizce Lisâni'yla –yani Latince değil–. Fakat aynı zamanda bu kilise, Rumlarla Katoliklerin tasdîk ettikleri bir takım ikin-ci sınıf kütüb-i *Tevrâtiyyeyi* reddediyor. Dördüncü ihtilâf bu noktadır.

Şâyân-ı dikkattir ki bil-cümle firak-ı nasârâ miyânında yalnız Anglikan Kilisesi'dir ki, kütüb-i mukaddeseyi sıra ile ve muntazaman sene-de iki defa cemâate okur. Halbuki bu kitâblarda öyle garîb fikralar ve fasıllar vardır ki, onları âileye bile okumaktan insan hicâb eder. Meselâ hiçbir âile reisi, Hazekiel'in Yirmiüçüncü Bâbî'ni, bilhâssa bâb-ı mezkûrun yirminci âyetini(!), kızları ve gelinleri yanında okumaya cesâret edemeyeceği şübhесizdir. Halbuki Anglikan Kilisesi, bu kitâbların harfiyyen vahiy sûreTİyle nâzil olduklarına ımân ettiğinden bu gibi fasılları cemâat huzûrunda tilâvet etmekte hiçbir meis görmüyور. İşte beşinci nokta-i ihtilâf.

Anglikan Kilisesi'nin, otuz dokuz maddeden ibâret bir akîdesi vardır ki, bunların kîsm-ı külliî Ortodoks Kilise-i'nin merdûd ve menfûrudur.

Anglikanların bütün papaslarıyla piskoposları ve iki serpiskoposu müteehhildirler. Bu kilise, bekârlığı, yani asl-ı ruhbâniyyeti men' ve reddediyor. Bu nokta ise, Ortodoks Mezhebi'nce merdûd ve menfûrdur.

Vaftizde, İngiliz Kilisesi de Katolikler gibi vaftiz olanı suyun içinde batırmazlar. Bu vaftiz ise Ortodokslarca makbûl ve meşrû' değildir. Bunlarca Anglikan vaftizi ke-en-lem-yekündür.

En mühim nokta-i ihtilâf ise, Anglikan Kilisesi'nin Hilâfet-i rasûliyye (apostolical succession) mes'elesidir. Roma, bunların rüteb-i rûhâniyyesini hiçbir vakit tasdîk etmiyor. Bugün bir İngiliz piskoposu Katolik Mezhebi'ni der-âğuş etmek isterse, piskoposluguñdan vazgeçerek başıbozuk kalmak ıztırârında bulunacaktır. Binâenaleyh, Ortodoks Kilisesi dahi bu İngiliz ruesâ-yı rûhâniyyelerinin rüteb ve derecâtını kabûl edemez. Hele evli ve müteehhil piskoposları kat'iyyen tanımaz.

Diğer mühim ihtilâflar da vardır. İmdi âşikârdır ki, Ortodoks Kilisesi böyle nîm-Protestan ve nîm-Katolik bir mezheble ittihâd edemez.

Öteden beri İngiliz Kilisesi'nin bir kîsm müteneffizâni ve ulemâsi Şark Kilisesi'yle ittihâd etmek arzusunda bulunmaktadırlar. Lâkin Rum Patrikhânesi buna yanaşmaktan her vakit istinkâf etmiştir. Esâsen böyle resmî bir mürâacaat ve teklîf olunduğu da vâki' değildir, zannederim.

Burada bir suâl vârid-i hâtır olur. Acaba İngiliz Kilisesi, Rum ve Rus Ortodokslarıyla ittihâda râzî olur mu? Buna verebileceğim yegâne ve kısa cevâb "hayır" dan ibârettir.

İngiliz Kilisesi'nde ekalliyeti teskîl eden "Yüksek Kilise" (High Church) ismindeki firma dâimâ Roma Katolik Mezhebi'ni taklîd ederek o semte müteveccihdir. İşte bunlar, Roma'dan teveccûh görmedikçe Rum Patrikhânesi'ne ızhâr-ı teveccûh ve meyl ediyorlar. Halbuki mezkûr İngiliz Kilisesi'nin ekseriyet-i azîmesi ile beraber bil-cümle Protestan firak-ı muhtelifesi, Katolikleri sevmedikleri gibi Ortodoksları [173] güm-râh ve dâll addederler. Bunlar, içinde tasâvîr ve putlar bulunan bir ma'bedde –hele önerlerinde de kandiller bulundukça– kat'iyyen ve kâtibeten ibâdet edemezler.

Herhâlde Ortodokslarla Katolikler arasında mevcûd ihtilâfât-ı dîniyye Ortodokslarla Anglikanlar arasındaki ihtilâflardan daha azdır. Binâenaleyh bu iki kilise arasında bir ittihâdin vücûd-pezîr olacağına dâir, aklım ermîyor. Böyle bir ittihâd vukû' bulduğu takdîrde hem İngiliz Kilisesi'nin kîsm-ı külliî kemâl-i şiddetle mukâvemet ve muhâlefet edecek hem de tekmîl Protestan firkaları bu ittihâdin aleyhinde bütün kuvvetleriyle kiyâm ederek Ortodokslarla ittihâd edenleri aforoz ve beynlerinden tard edeceklerine hiç şüphe yoktur.

Abdülahad

MUKADDERÂT-I İSLÂMÎYYENİN EHEMMİYETİ

Müsâlemet-i cihân mevzûunda nazar-ı i'tibâra alınacak en mühim mesâilden biri mukadderât-ı İslâmiyyeyi ehl-i İslâm'ı memnûn edecek bir sûrette ta'yîn etmek-tir. Bu husûsun ihmâl ve lâ-kaydîye dûçâr olmasından tevellüd edecek netâic şimdiden tezâhür ederek mes'e-lenin ehemmiyeti tezâuf etmektedir. Sulh Konferansı mesâîsini hitâma erdirmeden evvel bu mes'e-lenin ehemmiyetiyle mütenâsib, zamanın ihtiyâcâtiyla mütevâfîk bir halle dest-res olduğu takdîrde müsâlemet-i cihân nokta-i nazarından azîm bir muvaffakîyet ihrâz etmiş olacaktır.

Harb-i Umûmî'nin cihân-şümûl te'sîrâtı tedkîk olunduğu zaman bilhâssa nazar-ı dikkatimizi celb edecek hâ-disât arasında, kuvve-i kâhireye istinâd eden devletlerin, er geç, mahkûm-ı indirâs olması bunların en ibret-bahşını teşkîl eder.

Bu hâdiselerin en fecî' tecelliyyâti Rus Çarizmi'nin, Alman Militarizmi'nin inhidâmında tezâhür etmiştir. Çarizm ile militarizmin yüksılması emperyalizm devrinin geçtiğini ifhâm ediyordu. Zâten Rusya ve Almanya emperyalizmin kahhâr pençeleriyle dünyayı titretmekte idi. Harb-i Umûmî bu müdhiş pençeleri söktü, attı. Fakat emperyalizm Almanya'da ve Rusya'da muhakkak bir ölüme giriftâr olmakla beraber mevkiini daha felâket-âmîz, daha tahrîb-kâr cereyânلara, onu yıkan ve mahv eden

kuvvetlere terk etti. Hiç şüphe yok ki, bu cereyânlar ve bu kuvvetler bizzât emperializmin fenâliklarından doğmuştur. Aynı fenâliğin aynı cereyânları ve aynı kuvvetleri doğuracağı muhakkaktır. Binâenaleyh Rus Çarizmi'nin ve Alman Militarizmi'nin mevlûdâtını, cihânın diğer sâhalarında hükümrân olan emperializmin de doğuracağı hususunda tereddüd olunamaz. Şimdilik bu mevlûdâtın kendini göstermemesi ân-ı velâdetin hulûl etmemiş olduğundan değil, henüz neşv ü nemâ bulmamış olmasındandır. Bu zamanın hulûl edeceğini takdir etmek, ona göre ihtiyâtlı davranışmak, bu mevlûdâtın şerrinden sakınmak,... İşte Suh Konferansı'nın kemâl-i ehemmiyetle nazar-ı i'tibâra almaya mecbûr olduğu bir mes'ele ki, bununla alâkadâr olmayan bir devlet-i muazzama yoktur. O hâlde ihtirâsât-ı isti'mâriyyeyi tatmîn etmek heves-i mühlikinden fâriğ olarak müsâlemet-i cihâni, gill u gişdan âzâde bir hüsniyyet ve samîmiyetle te'mîne çalışmak Düvel-i Muazzama'nın en esâslı, en büyük vazîfe-i insâniyyesidir. Bu vazîfe-i insâniyyenin ifâsi uğrunda ihtiyâr olunacak fedâkârlıklar belki pek büyütür. Milletleri bu gibi fedâkârlıkları ihtiyâr için iknâ' etmek pek müşkildir. Her millet harbin semerât-ı muzafferiyetinden a'zamî istifâdeler te'mîn etmek arzusundadır ki, bunu yerine getirmek milel-i gâlibenin kemâl-i şevk u hâhişle beklediği bir hakk-ı zaferdir. Bu i'tibâr ile milel-i gâlibenin mümessilleri bir cihetten âmâl-i millîyyeyi tatmîn, diğer cihetten vazâif-i insâniyyelerini ifâ etmek gibi müteâriz, mütezâd hissiyât ve icrââtı te'lîf etmek mevkîinde bulunuyorlar. Böyle bir mevkiin ehemmiyet ve nezâketini takdir etmemek kâbil değildir. Maamâfih beşeriyetin bu Harb-i Umûmî'de ihtiyâr ettiği fedâkârlıklar bir kere hesâb edilir, böyle bir musîbetin tekerrüre beşeriyetin neler çekerceği, ne kadar acı ehvâle tahammüle mecbûr olacağı tâhakkuk ederse ihtirâsât-ı millîyyeyi ta'dîl etmek, mağlûb ve mazlûm ve emperializmin daha başka sâhalarda ikâ' ettiği tahrîbâtın hedefi olan bî-çârelerin hakk-ı hayatını ihkâk etmek, böylece emperializmin her hâlde tevlîd edeceği fenâliklardan ve kuvvetlerden mümkün mertebe ihtirâz etmek iktizâ eder.

Bu husûsda câ-yı tereddüd bir şey yoktur. Karşımızdaki manâzır-ı sefâlet, nizâm-ı cihânı tehdîd eden âfetler bu yolda gidilmesini emr ediyor. Ve bu yolda gidilmediği takdirde bu sefâletlerle âfetlerin beşeriyeti hâtit u hayâle gelmeyen girdâblara sürükleyeceğini gösteriyor. Binâenaleyh Düvel-i Muazzama mümessillerinin ta'kîb etmeleri lâzım gelen prensip "müsâlemet-i cihân"ı hâlen ve âtiyen muhâfaza uğrunda ihtirâsât-ı millîyyeyi ta'dîl ve îcâbında iskât etmektir.

Esâsen Harb-i Umûmî esnâsında en dûr-bîn-nazar bir racûl-i devlet olduğunu, çizdiği programlarla isbât eden

Mister Wilson Rus Çarizmi'nin akab-ı inhidâmında i'lân ettiği prensiplerle emperializmin hüccet-i iflâsını teşhir etmişti. Mister Wilson kâffe-i akvâma hürriyet-i inkişâfini te'mîn etmekle müsâlemet-i cihânın en kavî zimânnını bulmuş, emperializmin ortadan kalkması, emperializmin doğurduğu felâketlerden cihânın selâmet bulması için en emîn ve en şâfi devâyı keşf ederek akvâm-ı cihâna takdîm etmişti. Emperializmi imhâ edecek bu devâdan her millet istifâde etmek istiyor. Her millet hürriyetini taleb ediyor. Hürriyetini siyânet için bu prensibe sarılıyor.

Emperializmin hedef-i ihtirâsı olan akvâm-ı İslâmiyye buna bîgâne kalma[174]dilar, kalamazlardı. Onlar da bu devâdan nasîb-i şifâlarını almak istiyorlar.

İşte bundan dolayı Suh Konferansı mukadderât-ı İslâmiyye ile kemâl-i ehemmiyetle meşgûl olmaya, dünyâının nisfini teşkil eden bu akvâmın matâlib-i meşrûasını nazar-ı i'tibâra almaya ve böylece müsâlemet-i cihâni te'mîne mecbûr bulunuyor.

Akvâm-ı İslâmiyye emperializm siyâseti yüzünden mezâlim ve i'tisâfâtın en şiddetlisine tahammüle mecbûr oldu. İstiklâl ve hürriyeti, hayat ve serveti emperializmin pençelerinde bulunuyordu; bu kâbûs, akvâm-ı İslâmiyyenin inkişâfına hâil olmak bir taraf, hayatının her safhasına müdâhale ederek bunların esâretini temdîd etmek, bunları sîrf ihtirâsât-ı isti'mâriyyeyi tatmîn etmek uğrunda istismâr için en bî-emân bir istibdâdi revâ görerek vazîfe-i kahr u tedmîrini hissiz ve insâfsız bir tecebürle ifâ ediyordu. El-hâsil akvâm-ı İslâmiyyenin bugünkü hâl-i perîşânının en mühim âmillerinden biri emperializm siyâsetidir. Bu siyâsetin fecâatine ve bu fecâatin tevlîd edeceği musîbetlere inanmamak hakîkatten tegâfûl etmek beşeriyetin âlâm u ıztirâbâtına bîgâne kalmaktır.

Emperializmin âlem-i İslâm'da neler tevlîd ettiğini tedkîk edince ilk göreceğimiz şey, intibâh-ı İslâm'dır. Müslümanlar, şanlı bir mâziye, muhteşem bir medeniyete, müteselsil bir an'aneye, rehâ-kâr bir dine, pâyidâr müessesâta, feyyâz bir vatana mâlik olmak i'tibâriyla inhitât devirlerinin ile'l-ebed temâdî etmesi kâbil değildi. Bir darbe-i intibâh ilk evvel bu devr-i inhitâta isâbet edecek; müslümanları, saptıkları tarîk-ı hûsrândan kurtarcaktı. Âlem-i İslâm'a bu darbeyi vuran emperializm idi. Bu darbenin te'sîri âlem-i İslâm'da hakîkî bir intibâhin tevellüdüne bâdî oldu. Emperializm siyâseti azdıkça intibâh-ı İslâm inkişâf ediyordu! Artık bu inkişâf o dereceyevardı ki, emperializmin katî bir hezîmete dûçâr olduğunu ve o ân-ı necâtin hulûl ettiğine kâni' olarak sahne-i mücâdeleye girmiş bulunuyor.

O hâlde akvâm-ı İslâmiyyenin hedef-i âmâlini ta'yîn etmek iktizâ eder.

Hiç şüphe yok ki akvâm-ı İslâmiyye evvel be-evvel Hilâfet-i İslâmiyye'nin muhâfazasını, siyânetini istihdâf ediyor. Müslümanlık'ta Hilâfet'in kıymet ve ehemmiyetini takdîr edenlerle akvâm-ı İslâmiyyenin Makâm-ı Hilâfet'le ne derece alâkadâr olduğunu bilenler bu husûsda aslâ tereddüd etmezler. Akvâm-ı İslâmiyyenin mazhar-ı te'yîdi olan Makâm-ı Hilâfet Pâyitaht-ı Osmânî'de mütemekkin Hânedân-ı Âl-i Osmân'ın, bütün müslümanların icmâıyla, bi-hakkin işgâl ettiği makâm-ı muazzamdır. Yoksa şunun bunun iğfâliyle, itmâıyla, sîrf menfaat-i husûsiyye te'mîni için vahdet-i İslâmiyyeyi baltalamaya çabalayan birkaç ihtirâskârin şurada burada serd ettikleri da'vâların ne kadar çürük olduğuna bütün Müslümanlık âlemi vâkif olduğundan bunlara hiçbir ehemmiyet atf etmemekte, aynı zamanda arş-ı hilâfeti bütün kuvvetiyle te'yîd etmektedir.

Akvâm-ı İslâmiyyenin en büyük emeli, en büyük gâyesi işte budur!

Müsâlemet-i cihâni te'mîn için çalışan devletlerin mümessilleri bilhâssa şu hakikati lâyıkıyla takdîr etmek mevkîinde bulunuyorlar. Bundan zerre kadar tegâfûl İslâm âleminin en büyük gâyesini ihmâl ile hâl-i sâbiki idâme ye çalısmaktır ki, bunun netâyic-i vahîmesini takdîr etmemek pek tehlikeli bir şeydir. Bu öyle bir mes'eledir ki, bütün akvâm-ı İslâmiyye her menfaat-i husûsiyyeye mukaddemdir. Binâenaleyh mukadderât-ı İslâmiyyeyi ta'yîn etmek emr-i mühimminde nazar-ı i'tibâra alınacak ilk hakikati kemâl-i ehemmiyetle beyândan sonra akvâm-ı İslâmiyyenin hukûk-ı husûsiyyesini, hürriyet-i inkişâfini te'mîn etmek mes'elesi kalır.

Çarizmin, emperializmin hedef-i taarruzu olan akvâm-ı İslâmiyye hakkında bundan sonra yine aynı siyâseti tatbîka uğraşmanın imkânsız olduğunu gösteren emârât gözümüzün önündedir. Hayli zamandır çarizme, emperializme ser-fürûya mecbûr kalan Şark başını kaldırmış bulunuyor. Onu tekrar çarizme, emperializme eğdirmek muhâl gibi görünüyor. Çarizmin, emperializmin tevlîd ettiği fenâliklar o dereceye vardı ki, onunla mücâhede edecek bir kuvvetin teşekkül etmiş olduğunu hâdisât isbât ediyor. Bu kuvveti istihfâf etmek, onun topla, tüfenkle imhâ edilebileceğine inanmak pek yaman bir belâhettir. Böyle bir kuvvetin teşekkülü çarizmin, emperializmin Şark'ta da tamâmen iflâsına en kavî bir hüccettir. Çarizmin, emperializmin doğurduğu bu kuvvetin şerre, müsâlemet-i cihâni ihlâle, yeniden bir takım müşkilât-ı fecîanın zuhûruna hâdim olması tervîc edileceği yerde bilakis hayra, selâmet-i âlemi te'yîde istihdâm edilmesi için akvâm-ı İslâmiyyenin hürriyet ve inkişâfini te'yîde himmet olunsa gerektir.

Düvel-i Muazzama mümessilleri bu husûsu kemâl-i

ciddiyet ve ehemmiyetle der-pîş ettikleri takdîrde vazîfelerini ifâ etmiş, beşeriyeti kurtarmış olurlar. Bu uğurda milletleri biraz fedâkârlığa sevk etmek, harbin semerât-ı muvaffakîyyetini cihâna teşmîl etmek için Harb-i Umûmî fecâyiini, aynı girîveye düşmemek, bu derece elîm fe-dâkârlıklara ma'rûz kalmamak için vazîfe-i insâniyyeyi ifâ etmesi iktizâ ettiğini ihtâr ile ihtirâsât-ı millîyyeyi ta'dîl etmenin imkânı vâzihdir. Hiçbir millet bile böyle bir musîbete atılamaz. Ve böyle bir musîbete atılmamak isteyen onun esbâb-ı mâniyasını nazar-ı dikkate almaya mecbûrdur.

O hâlde mukadderât-ı İslâmiyyenin ta'yîninde hak ve adâletten inhirâf etmemek müsâlemet-i cihân nokta-i nazarından pek mühim bir keyfiyyetdir, bunun ihmâli beseriyet için müdhîs bir tehlike ihmâr eyler.

Bilhâssa kat'iyyen unutulmaması iktizâ eden en mühim mes'ele Makâm-ı Hilâfet'in te'yîdi husûsunun ehl-i İslâm indinde en büyük gâye olduğudur. Yukarıda dediğimiz gibi bu öyle bir mes'eledir ki, bütün akvâm-ı İslâmiyye her menfaat-i husûsiyyeye mukaddemdir...

Ömer Rıza

* * *

[175] DOKTOR GATES'İN MÜHİM BEYÂNÂTI

Ahîran Anadolu'da icrâ ettiği seyâhatten avdet eden Robert College Müdürü Doktor Gates mekteb-i mezkûrda Ermenistan hakkında verdiği bir konferansda bilhâssa şu sûretle idâre-i kelâm etmiş olduğunu yevmî gazete-lerimiz yazıyordu:

"Müstakil bir Ermenistan'ın Ermeniler için büyük bir fâide te'mîn etmeyeceğine kâniim. Çünkü Ermeniler hiçbir yerde hâiz-i ekseriyet değilidir. Halbuki Türkler her tarafta hâiz-i ekseriyettirler. Ve bunlar hiçbir yerde bir Ermeni idâresini nazar-ı müsâmaha ile görmeyeceklerdir."

Esâsen bizce ma'lûm olan bu hakikati Doktor Gates gibi bî-taraf bir zât-ı muhteremin takdîr etmesi ayrıca bir ehemmiyeti hâizdir. Çünkü Ermeniler bu hakikati tahrîf için ellerinden ne gelirse yapmaktan aslâ tereddüd etmiyorlar. Ve böylece Ermenistan hayâl-i muhâline kavuşmak istiyorlar. Hakikatin aslâ tahrîf edilmeyeceğine biz kâniiz. Binâenaleyh Avrupa âfâkında koparılan gürlütülerin pek akîm kalacağından ümîd-vâriz. Bâ-husûs bî-taraf zevâtın tedkîkât ve tetebbuatı bizi te'yîd ettikten sonra ümidişimiz gittikçe kesb-i kuvvet ediyor.¹

[Teceddüd ve İslahât Nâmi Altında Neşr-i Mefsedet Edenler]²

¹ Buradan doksan satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Başlık metinde yoktur. Kapaktan alınmıştır.

* * *

* * *

SEBÎLÜRREŞÂD MECMÛA-İ İSLÂMİYYESİNÉ

Diken Gazetesi'nin 13'üncü sayısında Ömer Seyfeddin Bey "Korkunç Bir Cezâ" ünvanıyla Anadolulu bir İslâm âilesini fenâ bir yolda tasvîr ederek İslâm ictimâiyâtı dolayısıyla sâf ve temiz kalbli Anadolu halkını tezâlî ediyor. Cidd ü mizâhin da bir haddi vardır, bunu bilmeleri ve tasdîk etmeleri lâzım iken bilakis başka vâdîlerde dolaşıyor, harbden müteessir olan halkın tefessûh etmek derecelerine gelen ahlâkını tasfiyeye hizmet edeceklerine, daha ziyâde süküt-î ahlâka uğraşarak birçok gençlerimizin de fikrini zehirliyorlar. İslâm âile hayatını gâyet açık bir sûrette lekelemeye kalkışmaları, yabancılara karşı Türkleri hissiz göstermeleri efkâr-î umûmiyye nazarında hiç de hoş görülemez. —Eğer ta'kîb ettikleri meslek müsâid ise— hakîki İslâm olmayan fenâlikları teşhîr edebilirler. Yoksa bir kîsm-î kalîl bed-mâyelerle Anadolu halkını mukâyeseye kalkışmak yakışmaz. Mâdem ki maksadları millete iyilik etmek değildir, şu hâlde bâri mukaddesâtımıza taarruz etmesinler.

Adapazarı

Mehmed Nûri

* * *

yoruz. Ömer Seyfeddin imzâsıyla intişâr ve ale'l-ekser hayat-ı milliyeyi ve mukaddesât-ı İslâmiyyeyi istihfâf eden sahte levhaların ibdâıyla iştihâr eden mûmâ-ileyhin hikâyeleri bizim de manzûrumuz oluyor. Daha birkaç ay evvel "Fon Sadriştayn" sernâmesiyle ortaya attığı hurâfe en liberal geçenenleri bile hiddetlendirmiş, Türk kadını o derece zelîl ve miskîn bir vaz'iyette görmeye tahammûl edememişlerdi. Maamâfîh şu muhakkaktır ki mûmâ-ileyhin sâlik olduğu vâdînin teşrîh-i mâhiyyetinde söylenecek yegâne doğru söz yazdığı hikâyelerin hayat-ı milliyeye yabancısı olması ve bir maksad-ı mahsûsu terâvîcen tasnî' edilmiş bulunmasıdır.

Bundan dolayıdır ki Ömer Seyfeddin Bey'in hikâyeleri *Diken* silsile-i neşriyâtını teşkil eden, *Diken*, *İnci* ve *Büyük Mecmâ'a*'da mühim bir mevkî' işgâl ediyor. Bu silsile-i neşriyâtın iibrâz ve müdâfaa ettiği teceddûdâtın en mühimmi bir tarafдан Türk kadınıni sahîfe-i mizâha nakl ederek vakâr ve hürmetini tenkîs, diğer tarafdan hayat-ı ictimâiyemizi tahrîf ederek istediği şekilde tasvîr ve îkâ' etmek istedikleri inkilâb-ı ictimâî için efkâr-ı umûmiyyeyi ihmâr etmektedir. İşte bu vesâit-i neşriyyenin istihdâf ettiği gâye ile mâhiyet-i neşriyyesi meydâna çıktıktan sonra bu uğurda ibzâl ettikleri mesâînin ancak mâhiyet-i mezhebiyyesini i'lândan çekinen kesân tarafından takdîr edileceği ve efkâr-ı umûmiyye nezdinde hakîr kalacağı âşikârdır. Biz bu husûsu tam vaktinde meydana koymaktan geri kalmadık. *İnci Gazetesi*'ne tevcîh ettiğimiz suâl

ile onu ta'kîb eden neşriyâtımız hâtilarda olsa gerektir.

Memleketin hayat-ı ictimâiyyesiyle oynayan, tahrîf eden, zevk ve keyfine göre tebdîl için propaganda da bulunan bu cesûr adamlar maatteessûf tek bir suâle cevâb vermek, mâhiyet-i mezhebiyyelerini i'lân etmek cesâretinde bulunamadılar. Bunlara karşı din ve ilim-den, hak ve hakîkatten, insâf ve insâniyetten bahsetmek ma'nâsızdır. Bunların kalbleri öyle bir hastalığa mübtelâdir ki, günden güne bu marazları iştidâd etmektedir. ¹وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُقْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُضْلَّوْنَ . آلا) Müslümanlar bunu bilerek mefâsidine aldanmamalı. Evliyâ-yı umûrun da İslâm'ın hayat-ı ictimâiyyesine vukû' bulan bu sû'-i kasdlara hâil olması en mütehattim vazîfesidir.

KUR'ÂN TERCÜME EDİLEBİLİR Mİ VE YENİ VÂDÎDE FÂTİHA TERCÜME VE TEFSİRİ

Doktor Milaslı İsmail Hakkı Beyefendi'nin bu ünvanlarla *Sebilürreşâd*'da neşr ettiği iki makâle ayrıca risâle hâlinde tab' olunmuştur. Bâbiâlî Caddesi'nde İkbâl Küttübâhesi'nde beş guruş fiyatla satılmaktadır. Taşra için posta ücreti yirmi paradır.

Hukuk Matbaası'nda basılmıştır

Eşref Edib

¹ Bakara, 2/11-12.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hârîcî her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nûshası 10 kuruş,
seneliği 52 nûshadır.)

İdârehâne
Bâbiâl Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfîk âsâr
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmâa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبیل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

1 Mayıs 1919

30 Receb 1337

Perşembe

1 Mayıs 1335

Cild: 16 - Aded: 410-11

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَبَيْسِرُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ... هُنَّ فِيهَا حَالِدُونَ¹

Zâhir-i hâl delâlet ediyor ki, kurûn-ı mâziyyede müslümanlar, lisân-ı Kur'ân olan Lisân-ı Arabî bilmedikleri ve onun nükât ve mezâyâsına vâkif olmadıkları için a'mâl-i sâliha işlemenin ma'nâsını anlayamamışlar, zannetmişler ki, amel-i sâlih kûşe-i maâbidde ihtiyâr-ı inzivâ ile meâl ve ma'nâsını düşünmeksizin İsm-i Celâl'i, yahud herhangi bir âyeti vird-i zebân ederek sübha-gerdân olmaktadır.

Zannetmişler ki a'mâl-i sâliha, ayaklardan çorapları, feslerden püskülleri atmaktan ibârettir.

Zannetmişler ki a'mâl-i sâliha, dünya ve zehârif-i dünyâdan tenfîr ve hânelerin birer kösesinde inzivâ, sık sık makâbiri ziyâret sûretiyle âhirete inkitââ teşvîk eden hadîsler rivâyet etmekterdir.

Zannetmişler ki a'mâl-i sâliha, müslüman olan kimse-nin ribâ-horlara nakdini bezl etmekle beraber ribâ yemesi, müdmin-i hamr olanların serdefteri olsa da hamr bey' etmemesidir.

Zannetmişler ki a'mâl-i sâliha, bir mu'cize-i ebed-rehîn, bir kânûn-ı sedîd ü metîn olan Kitâbullâh ahkâ-mına karşı iğmâz-ı ayn ederek mûrûr-ı zamân ile eskimîs bir takım hurâfe ve bid'atleri tecdîd ve ihyâ eylemektir.

Zannetmişler ki a'mâl-i sâliha bir müslümanın, dinine karşı bed-hâhâne maksadlarla şübheler îrâd edilmekte olduğunu gördüğü halde müdâfaası için hiçbir eser-i hareket göstermemesi, sâlik olduğu Şerîat-i Muhamme-

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzih ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

¹ Bakara, 2/25.

diyye'ye bir takım zâlimlerin i'lân-ı harb ettiklerine şâhid olduğu halde; "Onun sâhibi var, saklar!" deyip geçivermesidir.

Ümem-i İslâmiyyeyi felâketten felâkete sokan, sihâm-ı izmihlâl ü fenâya hedef eden işte böyle bir takım zunûn ve evhâm-ı bâtila oldu. Tekallübât-ı zamânın müslümanların mevcûdiyetlerini ne dereceye kadar rahne-dâr ettiğini re'yü'l-ayn müşâhede etmek istersen Akdeniz adalarına ve onun Afrika ve Avrupa sâhillerine bir göz gezdir, sonra söyle ki Hilâfet-i Emeviyye, Hilâfet-i Abbâsiyye devirlerinde bu yerlerin, hâkim-i müstekli olmak şartıyla, derelerini, tepelerini dolduran, mikdârları birçok milyon-lara bâliğ olan müslümanlar nerelere gittiler? İspanya'da, Mayorka'da, Minorka'da, Sicilya'da, Cenûbî İtalya'da, Yunan adalarında müslümanların âsâr-ı mevcûdiyyetini tedkîk ve taharrî et; acaba bu yerlerde sultanat-ı sâbıkalarına delâlet edecek bir iz ve nişâne bulabilecek misin? Birçok beldelerde geşt ü güzâr eyle, gör ki müslümanlar nasıl, yeni fâtihlerin kuvvet ve satvet-i istîlâ-pverânesine adem-i mukâvemet yüzünden şehirleri terk ederek dağlara çekilmek mecbûriyetinde kalmışlardır.

Âlem-i İslâm'ı satvet-i kâhiresi altında zâr u zebûn eden bu hâdisât-ı elîmenin sebeb ve mense'lerini munisâfâne bir fikir ve nazarla tedkîk edersen, Cenâb-ı Hakk'ın mü'minlere emir ve teklîf ettiği ve İslâm'ın selâmet ve mahfûziyetine esâs kıldığı "amel-i sâlih" kazîyesinin ma'nâsını anlayabilirsın.

İmdi ey müslüman! Bugüne kadar şedâid-i âlâmî-la kıvrانıp durduğun maraz-ı ictimâînin ilel ve esbâbını tedkîk ve istiknâh cihatlerine yanaşmayarak eskiden beri olduğu gibi âmâl-i vâhiyye altında koşar, [178] mâl ü menâl hırsı, âile kaygısı mecd ü azamet-i millîyyeni istirdâd yolunda iktihâmına mecbûr olduğun mücâhede-i

fedâkârâneyi göze aldimak cesâretini gösteremezsen muhakkak bil ki bugün âğuş-ı sıyânetine sıgındığın vatan da, ne kadar kadîm bir âşinâsı olursan ol, bir gün olup senin vücûdundan hâlî kalacak, tavâif-i mâzîyyenin hayatı ve mevcûdiyetine hâtime çeken o felâketler senin de hükm-i fenâ ve zevâlini verecektir. Çünkü tedbîr-i şuûn kâinât için mevzû' kânûn-ı ilâhînin hükm-i lâ-yetegayyeri bu merkezdedir. ¹⁾

**قُلْ إِنَّ كَانَ أَبَاوْكُمْ وَأَبْنَاؤْكُمْ
وَالخُواكُمْ وَأَرْقَاجُوكُمْ وَأَمْوَالٌ أَقْتَرْفُشُوهَا وَتِجَارَةً تُحْشُونَ
كَسَادُهَا وَمَسَاكِنُهَا أَحَبُّ إِلَيْكُمْ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ
(فَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ**

“Onlara de ki: Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, ezmâc ve aşiretiniz, kazandığınız mallarınız, kesâdından endîse ettiğiniz ticâretiniz, memnûn ve meclûb olduğunuz meskenleriniz size Allah ve rasûlünden, Allah yolunda mücâhededen daha iyi geliyorsa Allah’ın hakkınızda lâhik olacak hüküm ve irâdesine mutnazır olunuz.” ²⁾ “Allah Azîz ve Zû-intikâm’dır!”

Her hâlde şu cihet ma'lûm olmak gerektir ki, erbâb-ı sa'y ü amel için iki yol vardır: Hakk yolu, şeytan yolu. Ta'lîm ve terbiye, ticâret, sînâat, irşâd, ebeveyne, zuafâ-yı halka karşı birr ü işfâk, hayvânâta rîfk u mülâyemet gibi menfaati derkâr olan her fiil ve hareket Hakk yoludur ki, selâmet ve mahfûziyetini te'mîn yolunda mücâhede her ferd-i müslimin uhdesine mütehattim bir vazifedir.

Bu mahâsin-i efâlin ezdâdını teşkil eden her fi'l-i muzîr ki, makâsîd-i hayriyyeye hizmet kaydında bulunmayarak servetini lehv, lu'b ve kumar âlemlerinde heder etmek, türlü türlü ma'siyet ve mafsedetlere tehâlük göstermek gibi hâlâtta ibârettir; bu gibi sakîm ve muavvec yollar da şeytan yoludur.

Cenâb-ı Hak din ve akîdelerine kemâl-i ihlâs ile sarılan, cehre-i îmânlarını zulüm ve mafsedetle şâibe-dâr etmeyen mü'minlere emniyet ve hidâyet vaad ediyor. Ve tabîidir ki, artık bunlar için zaaf ve zillet yüzünden kalblerinin sükûn ve huzûruna halel gelmesi, düşmanlarının satvet ve tegallübünden endîse-nâk olması, tarîk-ı felâk ve teâlîde pîş-vâları tarîk-ı hem-vârdan inhirâf etmeleri gibi hâlâtın vukûu ihtimâli kalmıyor.

İmânlarını zulüm ile mezc edip de lisânlarıyla mü'min olduklarını söyleken kalbleriyle vâdî-i inkâra sapan, zûlâl-i nûşîn gibi tatlı ve yumuşak sözler söyledikleri halde taştan daha katı kalbe mâlik olan kimselere gelince; adâlet-i ilâhiyyenin bunlara tâhsîs etmiş olduğu nasîb-i hayatı havf-ı dâimîden ibârettir ki, yaşadıkları kadar bir ân havf u hirâsdan kurtulmaları, huzûr ve ferâğ-ı bâle nâîl olmaları imkânı yoktur. Bunların mâ-dâme'l-hayât vâdî-i hayrette ser-gerdân olarak sîrr-ı menzil-i hakîka te yol bulabilmekten âciz bir hâlde kalmalarının âmil-i

¹ Tevbe, 9/24.

² İbrahim, 14/47.

yegânesi ise hiç şübhesisiz sîret ve mesleklerinin sekâmetinden, kalblerindeki nâ-kâbil-i izâle kasvetten başka bir şey değildir.

Eğer başlı başına îmân, mü'minleri refâh-ı maîset, sükûn-ı hâtîr, emn ü huzûr-ı kalb gibi niam-ı maddiyeden istifâdelerine kâfî bir sebeb olaydı, Cenâb-ı Hakk onların saâdetlerini zulüm ve teaddî şâibelerinden âzâde bir mesleğe sâhib olmaları şartına vâbeste bulundurmazdı. **سُنَّةُ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَّتْ مِنْ قَبْلِ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةَ اللَّهِ تَبَدِّيلاً** ³⁾

Mütercimi: Mehmed Şevket

Abdülahîz Çâviş

DÎNÎ MÜCEDDİDLER*

YAHUD “TÜRKİYE İÇİN NECÂT VE İ'TİLÂ YOLLARI”nda BİR REHBER

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Son zamanlarda, ihtiyâcâtımızın tatmîni veya noksânlarımızın ikmâli maksadiyla her şeye âid yenilikler vaz' ve ihdâs etmek isteyenlere tesâdûf edildiği gibi bu miyânda, dinimizin ahkâmî hakkında da ta'dîlât icrâ etmek yani asrımıza göre muhtâc olduğumuz yeniliklerden dinimize de hisse çıkarmak lûzûmunu iddiâ edenler vardır.

Bu müceddidlerden bir kısmı, aslında mevcûd olmayan şeýlerin, hurâfelerin sonradan Dîn-i İslâm'a karışmış olmasını söylemekten hâlî kalmayarak Dîn-i İslâm üzerinde yapılması arzu olunan ta'dîlâtı, tasfiye ve aslîna ircâ' sûretleriyle de te'vîl ederler.

Müslümanların, ahhâl-i dîniyyeleri de muhtâc-ı İslâh olduğunu teslîm ve tasdîk ile beraber bizce inhitât-ı dînîyi mücîb olan yolsuzluk, ne ahkâm-ı şer'iyyenin asırlara göre ta'dîl edilmeyerek sâbit bırakılmasında ve ne de Dîn-i İslâm'a yabancı hurâfeler karışmış olmasındadır. Belki asıl fenâlik, müslümanların dinlerini ihmâl etmelerinde, yani vazâif-i dîniyyelerine fiilen ve amelen riâyet etmemeye alışmış ve i'tikâdca da dine merbûtiyetlerini gevsetmiş olmalarındadır. Hele, bilenin, bilmeyenin, telaffuzunda kolaylık hissettiği hurâfât-ı dîniyye sözünü kat'iyen kabûl edemeyiz. Dîn-i İslâm edyân-ı sâire gibi tahrîfe uğramamıştır. Edyân arasındaki bu şeref ve im-

³ Fetih, 48/23.

* Eâzîm-ı ulemâ-yı İslâmiyyeden Şeyhüllâh Mutâfa Sabri Efendi hazretleri tarafından birkaç sene mukaddem Romanya'da bulundukları sırasında kaleme alınan bu eserde İslâmî, ictimâî gâyet mühim mebâhis ve mutâlaât mevzû'-ı bahs ittihâz buyurularak pek vâkîfâne ve hakîmâne mutâlaalar yürütülmüş olduğu için muhterem kâri'lerimizce kemâl-i dikkat ve ehemmiyetle ta'kîb edilmelidir.

tiyâzi ile olduğu gibi mahfûzdur. Evet, avâm ve cühelânın bazı ahkâm-ı dîniyyeye âid yanlış ve hurâfeli telakkileri olabilir. Fakat bu karışıklıkların hiçbir vakit müdevvenât-ı İslâmiyyede tesbît edilen hakâika te'sîri olamaz.

[179] Ta'dîlât bahsine gelince ahkâm-ı dîniyyeyi her zamanın îcâbına uyduracak sûrette tağyîr etmek demek olan bu ta'dîlin, her zaman için yeni yeni din yapmaktan ve daha yeni ta'bîr ile din yaratmaktan farkı yoktur. Bu mes'elede Dîn-i İslâm'ın yine kendi kavâidinden bazlarına istinâd ile tervîc-i müddeâya kıyâm edenler de o kâidelerin mâhiyeti ve dâire-i şümûlü hakkında ciddî ma'lûmâta mâlik degillerdir. Şimdi burada o ciheti tedkîk edecek olmadığım için sözü uzatmamak üzere yalnız şu noktayı söylemekle iktifâ edeyim ki, eğer Dîn-i İslâm'ın hemen bütün ahkâmı, onların zannettiği tahavvûlata müsâid olacak derecede gayr-i sâbit ise bu hâl, Dîn-i İslâm dediğimiz şeyin vücûdu ve muayyen bir hakîkati olmamak ma'nâsına gayr-i sâbit olmasıyla müsâvîdir.*

İlim ile tev'em olan dinimizin vüs'at-ı ihâtasından ve akl ve nakle muvâfîk düşecek ictihâda mütehammil noktalarından istifâde tarîkinin önüne sed çekecek taklîde biz de tarafdar olmadığımız için, yeni şekilde ortaya çıkan din islâhcılarıyla herhangi bir mes'ele-i İslâmiyyeyi, ilmî ve ciddî bir tarzda tedkîk ve münâkaşa etmeye hazır olduğumuz hâlde her şeyden evvel bu islâhcılardan bir noktanın ta'yînini taleb etmek ve bu husûsda kendilerinden kat'î bir söz almak lüzûmunu hissediyoruz: Dîn-i İslâm'a hakîkaten inanıyorlar mı, inanmıyorlar mı? Kendileriyle mübâhase ve münâzaramızın, ciddî ve samîmî bir hasbihâl tarzında olmasını arzu ettigimiz için, biraz küstâhâne görünen bu suâlin cevâbını istemeye mecbûruz.

* (وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَاوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ) [Âl-i İmrân, 3/104] âyet-i kerîmesinde İslâmiyet'in başlıca iki rüknü olarak gösterilen emr-i bi'l-mâ'rûf, nehy-i anî'l-münker ta'bîrlерindeki "ma'rûf"u örf ile tefsîr ederek İslâmiyet'in esâsını her asrin, her zamanın örfü teşkil etmesi re'yinde bulunan müceddidlerimizin telakkisine göre Dîn-i İslâm moda gibi tekallübât-ı asriyyeye tâbi' ve mâhiyet-i nefsu'l-emriyyeden mahrûm bir şey olur. "Ma'rûf" ta'bîrinin iştikâki müceddidlerimizin bu telakkisine müsâid görülmüş ve fazla olarak onların farkına varmadığı diğer bir âyet-i kerîme; (حَذْرُ الْعَفْوُ وَأَنْزَلُ الْغُرْفَ) [A'râf, 7/199] sarahaten örf ta'bîrini bile muhtevî bulunmuş ise de bizim dermiyân ettigimiz mahzûr-ı aklı, bu ta'bîrlerden onların anladığı ma'nâya karşı kat'î ve mantıkî bir karîne-i mânia olmak üzere bu müsâid tesâdûflere kıyâs edilemeyecek mâhiyetteedir. İslâmiyet bulduğu örf ve âdetleri tervîc ve ibkâ etmekten ileri geçmeyecek olsa idi tâ bidâyet-i teessüsünde Arabin âdât-ı câhiliyyesiyle mücâdele etmez ve belki o vaktin en mu'tenâ bir örfü hâlinde Ka'be-i Muazzama'nın harîmini sarmış bulunan putperestlige bile mâni' olmaması lâzım gelirdi. "Ma'rûf"u (عَرْفُ الشَّرِيعَةِ) "şer'in tanıldığı ve kabûl ettiği iyilikler", "münker"i de "şer'in inkâr ettiği fenâliklar" ma'nâsına başka böyle yeni yeni zihniyetlerle tevcîh eden müceddidlerimiz, mes'elenin bu derece basît ve bâhir noktalarından da gâfil midirler?

Dîn-i İslâm'ı tecdîd ve ta'dîle kalkışanlardan, evvelâ kendilerinin hakîkaten müslüman olduklarına dâir sağlam bir söz almak, ve ancak böyle bir mukâveleyi imzalattıktan sonra kendileriyle mesâil-i dîniyyenin mübâhase ve münâkaşasına girişmeyi kabûl etmek bâbındaki şerâitümüz, müslüman olmadıkları takdîrde kendileriyle din bahsine girişmeyi gözümüze kestiremediğimizden neş'et etmiyor. Dinimize karşı cebheden hareket cesâretini onlarda görürsek kendileriyle daha serbest bir sâhâda mesâil-i dîniyyemizi münâkaşa ve müdâfaa etmeye hâzırız. Ancak evvelâ onlara mâhiyet-i mezhebiyyelerini ta'yîn ettirmek aramızda münâzaun-fîh olan da'vânın ta'yîn ve teşrîhi nâmına bizim için bir hakk-ı sarîhdir. Buna mukâbil; onların Dîn-i İslâm ile samîmî bir alâkaları olmadığı hâlde müslüman görünerek kendi silâhîmizla bize hûcûm etmeleri büyük bir haksızlık ve şâyân-ı ta'yîb bir küçüklük teşkil eder. Dîndârlık mezheb ve mesleğinde hasbe'l-lüzûm dinsiz görünmeye mesâğ yoktur. Fakat dinsizlik zihniyet-i ahlâkîyesi bilmem nasıl ele avuca siğmaz bir âfettir ki, îcâbında mâhiyet-i asliyyesine muhâlif bir sıfat olan diyânet kisvesini kabûle müsâid olur.

Fil-vâki', ben dîndârim diyen adamın ciddiyet ve samîmîyetinden şübhe etmek ve kanâat-i husûsiyye-i vicdâniyyesini hesâb ve imtihâna çekmek bizim için hâric-i salâhiyyet bir şey olur, şu şart ile ki: O adam bizim dinimizle oynaması! Simdiye kadar dinimizin şeâirinden addettiğimiz ahkâm ve esâsâtı mevkî'-i tenkid ve münâkaşaaya vaz' etmeye kalkıştığını gördüğümüz zaman, bizim için de artık böyle bir zâtın mâhiyet-i mezhebiyye ve kanâat-i husûsiyyesini tedkîk ve münâkaşa etmek, değil bir hak, belki bir vazîfe hâline gelir. Fazla olarak, böyle bir bahse giren adamı, biz hiçbir zaman da kendi kanâat-i mezhebiyyemizi kabûle icbâr etmiyoruz ve tamâmen muhayyer bırakıyoruz... Yalnız müslüman olup olmadığını söylesin ve sonra sözünde dursun. Çünkü Müslümanlığın muayyen ve müdevven kânûnları vardır ki, birinci ihtimâle göre nazariyât ve mutâlaâtını o kânûnlarla mukayyed olarak yürütmek mecbûriyetindedir. Hilâfi takdîrinde müslüman olmaması lâzım gelmekte değilse bile, müslüman olduğuna dâir verdiği sözde durmamakla muâhazeye müstehik olur.

Sûrasına da pek ziyâde şaşılır ki, müslümanım diyen bazı adamlar alâ-melei'l-matbûât Müslümanlık'ın kânûnlarını tezyîf ve tahkîr ederek dinden çıktıığını kabâhat saymaz da dinden çıktıığının kendisine söylemenmesini kabâhat ve gîlât sayar. Dine tecâvûz edilecek, fakat dine tecâvûz ettin denilmeyecek. Ne munsifâne bir mantık! Din, i'tirâzdan masûn değil, dine tecâvûz i'tirâzdan masûn! O derecede ki, bu tecâvûzun en mu'tedil, en mantıkî bir lisân ile mevkî'-i bahs ü tenkide vaz'ı taassub,

cehl, irticâ', gızat, tekfir nâmlarıyla taht-ı memnûiyette! Dine tecâvüz ise irfân, terakkî, münevverlik gibi parlak ve teşvîkkâr isimlerle tamâmen serbest.

Bir vakitler, Garb'ın her türlü yeniliklerini bize meşk ettirmek isteyen münevverlerimiz, dinimizi ya üstü örtülecek bir kabâhat gibi hiç kâle almazlar, yahud altında kıvrانılacak bir yük gibi istiskâl etmekten hâlî kalmazlardı. Yeni İslâhcilar dinimizden biraz daha açık bir lisân ile bahse rağbet gösteriyorlar ve belki kendimizde hakikî ve sağlam bir varlık vücûda getirmek için bazan dinin lüzüm-ı kat'isine bile kâil oluyorlar. Şu hâl, din bahsinde bizimle müstererek [180] arzu taşıyanlar nazarında şâyân-ı memnûniyyet bir merhaledir.

Ancak bu mücedidler, milletlere, bâ-husûs diyânetleri an'anelerinde dâhil bulunmuş olan milletlere dinin lâzım olduğunu kat'iyen tasdîk etmekle beraber bir millete, din bir hakîkat olarak mı, yoksa ahlâklı ve seciyeli bir millet olmak için îcâb-ı maslahat tarzında mı lâzım olduğunu açık bir kat'iyetle söylemüyorlar. Nokta-i nazarlarının bu cihetini eşelemeyerek açıktan bir muzâheret sûretinde, onların, arzumuza takarrub eden şu mesleklerinden istifâde etmek, bizim gibi din pereştişkârları hesâbına daha nâfi' ve ma'kûl olacağı hâtıra gelirse de biz bu fikirde tam bir isâbet göremiyoruz. Çünkü bu mücedidlerin, ahkâm-ı dîniyye hakkında tasavvur etikleri veya lüzüm gösterdikleri ta'diller, dinin bizce kat'î olan esâslarına doğru ilerleyerek "tağyîr" şeklini almaya başladığını gördüğümüz zaman, dini semâvî bir hakikat tanıklarına göre bir nass-ı şer'î ile hareketlerini durdurabilelim.

Hilâfi takdîrine göre de; "Müslümanların dininde kendi malınız gibi tasarruf etmek derecesine çökmamanız lâzım gelir." diye ihtâr etmek hakkını muhâfaza edebilelim. Ahkâm-ı dîniyyenin müsâid ve gayr-i müsâid noktalarını temyîz ve tedkîkdan âciz bulunan avâmm-ı müslimîn de, kendilerini Dîn-i İslâm'ın sâdik ve müterakkî rehberleri tanımaktan mütevellid gaflet ve dalâletlere sevk edilmek tehlikesinden âzâde kalsınlar.

Müslümanların haberi olmaksızın din İslâhcilarından İslâmiyet'e zarar gelmek ihtimâli hakkındaki endişelerimizde, vesveselerimizde iki sebeble ma'zûrız:

Evvelâ bunlar dinin eski muktedâ-bihlerini nazar-ı İslâm'da sükût ettirerek yerlerine kendileri geçmek istiyorlar. Dinin eski muktedâ-bihlerinden maksadım ulemâ-i İslâm kisvesini taşıyanlar olmakla beraber medâris-i ilmiyyenin şimdiki mahsûlü olan ulemâ degildir. Maksadı bu sûretle tefsîr edersem hiss-i rakâbetle mutâlaa yürütmüş olduğuma ihtimâl verileceği gibi hâl-i hâzirdaki ulemâ-i İslâm'ın, mevki'-i dînîlerini muhâfazaya istihkâkları olmadığını da takdîr ederim. Fakat İslâhcilar vaktiyle

Dîn-i İslâm'a bi-hakkın hizmetleri sebk etmiş olan eslâf-ı ulemâyi da, onların mensûb olduğu bütün ulûm-ı İslâmiyyeyi de ayaklar altına alıyorlar. Bakınız Kazanlı Mûsâ Bigiyef Efendi ne diyor:

"Şâri'-ı Kerîm, Seyyidü'l-vücûd sallallâhu aleyhi ve sellem hazretlerinin vâsıtasyyla insanlara ta'mîm kilinmiş olan İslâmiyet, güzel şerîat-i ilmiyye idi. Yani hayatı insâniyyeyi İslâh, hey'et-i ictimâiyye hâllerini tertîb yolunda amel, İslâmiyet'in en mühim maksadı idi. Buna göre Kur'ân-ı Kerîm hey'et-i ictimâiyye esâslarını nasıl büyük ihtmâmla beyân etmiş ise medenî muâmelelerin ufak cüz'iyâtlarını da o kadar büyük ihtmâmla beyân etmiştir. İctimâin usûl-i külliyyelerini, ufak cüz'iyâtlarını adâlet, menfaat, maslahat üzerine binâ edebilir amel, İslâmiyet'te her hâlde en mühim maksad idi.

"Medeniyetten, salâhdan en baîd bedeviyet âlemi, İslâmiyet rûhuyla birkaç sene terbiye kılındıktan son[ra] en evvel özlerinin hâllerini İslâhları, sonra diğer devletleri özlerine kısa bir müddette teshîrleri bizim da'vâmiza güzel şâhid olabilse gerek. Salâh, amel devâm ettiği müddette İslâmiyet'in kuvveti hemen arttı. O vakit âlem-i medeniyette en büyük riyâset, İslâmiyet elinde idi. Eğer de İslâmiyet'i amelden ayırmış bir belye o vakit İslâmiyet âleminde zâhir olmasaydı İslâmiyet'in kuvveti, riyâseti artardı. Şu yeryüzünün haritası da tamâm başka renkte olurdu. Lâkin İslâmiyet'te amel, hem faâliyet rûhu uzak kalmadı: Acem medeniyeti vâsıtasyyla refâhiyet, sefâhet, işaret, batâlet tâunları hükümet dâirelerine, ağıniyâ tabâkalarına tamur saldı. İslâm devletlerinin zulüm yoluyla toplanmış o kadar servetleri devlet menfaatlerine değil, belki hükümet dâirelerinin sefâhetlerine israf kilinir idi. Bundan son[ra] âlem-i İslâmiyet'te daha büyük bir fitne çıktı: Yalnız vehmiyâttan, nazariyâttan ibâret Yunan felâsesi tercüme kılındı. İslâmiyet'in hem kalbi, hem dimâğı en mühim zehirle zehirlendi. İslâmiyet'in şerîf ulûmu amel-i maddî bir paralık fâidesi yok nazariyât dâirelerine mahsûr kaldı. İslâmiyet'in şerîat-i ictimâiyyesi, şerîat-i ameliyyesi amelden eser yok bir şerîat-i nazariyye, bir şerîat-i farazîyye olmak derecelerine kadar indi. İslâmiyet'in sâf akîde-i ilâhiyyesi ulûm-ı kelâm cereyâniyla telvîs, hem tahrîf kılındı. Kalbleri de dimâglarıyla da nazariyâtlâ, hilâfiyâtlâ meşgûl kalmış ehl-i İslâm ictimâi, iktisâdî, medenî hâlleri bil-külliyye ihmâl etti.

"Bu büyük fitne heme âlem-i İslâmiyet'i mescidleri, medreseleri, hâneleri, meclisleri tamâmiyla istîlâ etti. Ma'nâsi boş beyhûde nazariyâttan bahs eder, bunun üzerine heme ulûmu inkâr eder kelâm kitâbları İslâm memleketlerinin her kit'âsında te'lîf kılınıp hükümet kuvvetiyle tervîc kılınır idi. Şu gün biz o kitâbları okursak taaccüb ederiz. O kadar beyhûde şeyleri yazmış kalemlere;

öyle şeyleri fikr etmiş akıllara, o kadar ufak mes'elelere kanâat etmiş âlimlere, o mes'elelerin hey'et-i umûmiyeyesine “akîde-i İslâmiyye” nâmını vermiş mütekellimlere biz o vakit istihfâf gözüyle elbette nazar ederiz.

“Alınız Gazzâlî gibi büyük bir imâmin kalemiyle yazılmış *Tehâfüt’ü*, alınız İbni Rüşd gibi güzel mütefelsif kalemiyle yazılmış *Tehâfütü’t-Tehâfüt’ü* söyleyiniz; zinhâr şu kitâblarda kıymeti var bir söz, fâidesi var bir fikir alınabilir mi? Görünüz hendese, hey'et ilimlerinde i'tibâri var Nasîruddîn-i Tûsî kalemiyle yazılmış *Tecrîd* gibi kitâbları, o kitâblara mukâbele, ya müdâfaa yoluyla te'lîf kilinmiş büyük mücellederi, hesâbı yok hâsiyeleri, şerhleri. İslâmiyet hakkı için söyleyiniz akıl sağ iken, gönül pâk iken öyle hezeyânları uylamak, söylemek, yazmak mümkün müdür? Okuyunuz *Molla Celâl* gibi kitâblarda en büyük mağrûriyetle beyân kılınmış “vücûh-ı hamse”leri, okuyunuz sifât, ef’âlullâh, halk-ı ef’âl gibi Eşâire kalemiyle yazılmış sözleri, Şîilik, Sünnîlik ihtilâflarında söylemiş edebsizlikleri! Mukaddes diyânet nâmına söyleyiniz var mıdır o şeylerin cünûndan, hamâkatten farkları? Teftâzânî asrından son[ra] Türkistan, Hindistan, İran, Türkiye, Arabistan, Rusya medreselerini çekirge sarınca gibi istîlâ etmiş hâsiyeleri, şerhleri, umûmen fikih, kelâm, mantık, usûl, tefsîr, nahiv, sarf, hikmet kitâblarına dâir yazılmış hâsiyeleri, şerhleri görünüz de söyleyiniz o kitâblarda akıldan, fikirden, İslâmiyet’ten bir eser var mı?” Mûsâ Efendi Bigiyef.

Mûsâ Efendi'nin bu fikraları hangi eserinde yazdığını bilmiyorum. *Türkiye İçin Necât ve İ’tîlâ Yolları* nâmıyla birkaç sene evvel İstanbul'da intîşâr eden eserde nakl edilmiş olması münâsebetiyle gördüm. Eserin sahibi bulunan Hâşim Nâhid Bey bu sözleri pek ziyâde alkışlıyor ve Mûsâ Bigiyef Efendi'ye “İslâmiyet'in Luther'i” ünvanını tevcîh ediyor.

[181] İslâhcıların mesleği hakkında şübhemizi dâî olan ikinci ve daha mühim bir sebeb de ahlâk-ı beşeri muhâfaza husûsunda din kadar şâyân-ı emniyyet ve i'timâd bir kuvve-i te'yîdiyye bulunamayacağını ve hattâ hiçbir milletin dinsiz yaşayamayacağını söyleyerek dine kemâl-i harâretle tarafdar göründükleri hâlde eserlerinin mahrem noktalarında kalemlerinden terâşuh eden parolalı ifâdâta nazaran kendilerinin gizlidен gizli dine inanmamakta olmalarıdır. Müslümanların ve bilhâssa Türklerin, eski ve yeni ahlâk ve temâyülâtıyla inkîrâza doğru nasıl gitmekte olduklarını pek iyi görmüş ve pek güzel îzâh etmiş olan Hâşim Nâhid Bey'in ismi geçen o parlak eserindeki şu sözleri dinin masnûiyetine, yani zekâ-i beşeri mahsûlü olduğuna sarahatten daha belîg bir işaret mâhiyetindedir:

“Sark’ın zekâca Garb'a fâikiyetini târîh-i beşeriyet

bize gösteriyor. Altıbin senedir beşerin rûh-ı ma'nevîyyetini manevra eden kudsî eller hep bizim eski dünyâmızdan, Asya'dan yükseldi. İhtiyâc-ı teabbüdüni hisseden beşeriyete Şark'ın dehâ-i mümtâzi ma'bûdlar ibdâ' ve ithâf etti.” (sahîfe 208)

“Şark iklîminde dâîmâ hâl-i intibâhda olan dimâğın, maddî, müsbat, hayatı mevzû'larda bir usûl tahtında meşgûl olamamasındandır ki, kuvve-i muhayyile şarklılarda bu kadar keskin, bu mertebe yüksek ve şâ'şaadârdır. Şiir, felsefe, ilm-i nûcûm, ilm-i simyâ, ilm-i rûh, sihir ve fûsûn, ispirtizma, mu’cize, kerâmet ilh, Şark'ta başlamış ve yükselmiş.” (s. 209)

Halbuki Hâşim Nâhid Bey, kitâbinin 334'üncü sahîfeinde de şöyle söylüyor:

“Hüsni ahlâk ve fazâil gibi sîretler, ekseriyâ ma'nevî olmak i'tibâriyla bu bâbda hiçbir kuvve-i te'yîdiyye ma'nevî bir nûfûz derecesinde hâiz-i te'sîr olamayacağı gibi ma'nevî nûfûzlar içinde de dinin mertebe-i kuvvette yetişebilecek hiçbir şey yoktur. İnsan hiçbir zaman dinsiz yaşamaz.”

Demek ki bu gibi İslâhcılar dinin aslı olduğuna hakikî bir i'tikâd ile inanmadıkları hâlde beşerin muhâfaza-i ahlâkı ile tekâmûl-i dünyevîsini te'mîn için dine ihtiyâc bulunduğu yani cem'iyet-i beşeriyenin fâideli bir ferdi olabilmek üzere insana kat'iyen din lâzım olduğuna kâildirler ki, bunun ma'nâsı dine dünya için hasbe'l-lüzûm inanmak demektir. Dinin hadd-i zâtında aslı olmamakla beraber ahlâkin din kadar sağlam bir kuvve-i te'yîdiyesi olamayacağından kat'î olduğu kadar da garîb bir zarûretle dine inanılamak ve bu inanmak yalanıktan olduğu hâlde kuvve-i te'yîdiyye vazîfesini hâkiyla ifâ edebilmek üzere hakikaten aslı olduğu sûretteki inanmaktanaslâ aşağı kalmayacaktır.

Teşekkür olunur ki münevverlerimiz, akıl ve mantıkla imtizâc edemeyen şu mütâlaalarının içinde yine dinsiz yaşanamayacağını idrâk ve takdîr etmiş bulunuyorlar. Ve ihtimâl ki bu da, şimdîye kadar bize dinsiz olarak prezante edilen Avrupalıların, dinlerine mütemessik oldukları anlaşılması üzerine, eskiden beri milletimizin rûhunda mevcûd olup da ehemmiyet verilmeyen bir hakikatin inkışâfindan ziyâde yeni şekilde bir taklîdcilik mahsûlüdür. Dikkat ediliyor mu ki hiss-i milliyet bile bize Avrupalılarından görenekle hâsil olmuştur.

Her ne ise bugün, istikâmet-i ahlâkiyyeyi tutan kuvvetler miyânında din kuvveti ile rekâbet edebilecek bir şey bulunmamak derecesinde dindârlığın kıymeti takdîr olunuyor ki, bu da pek tabîidir. Çünkü insanları câzibe-siyle bağlayan ve harekât ve muâmelâtını tanzîme mecbûr eden kuvvet kudsîleşmedikçe ve kudsiyeti umûmîleşmedikçe zaîf kalır. Diğer kuvvetler miyânında câzibesi

en sağlam olmak üzere menfaat kuvveti var ise de o, ahlâkı bozmaya da sâik ve muharrik olabilecek mâhiyettedir. Fazla olarak din, menfaati de câmi'dır ve orada menfaatin levsiyâtı tathîr ve tasfiye edilmiştir. Pek a'lâ, işte din, bu kadar lüzümlü ve bu kadar iyi bir şey olsun, sonra da bunun aslı olmasın; bu nasıl şey? Her asırda cem'iyet-i beseriyyeye bu derece lâzım bir yalan tasavvur edilebilir mi? Hem de ahlâka en fâik bir kuvve-i te'yîdiyye olabilmek hâssasına halel getirmemek için aslı var imiş gibi telakkî edilmesi iktizâ eden bir yalan... Halbuki bir şeye hakikaten inanılmadığı hâlde hakikaten inanmış gibi hareket etmek kat'iyen kâbil değildir. Çünkü bu, cidd ile hezlin ve sîdk ile kizbin müsâvâtını kabûl etmek kadar mantiksız bir şey olur. Derece-i bedâhettedir ki, hakikaten inanmak üzerine terettüb edecek ef'âl ve a'mâlin, yalandan inanmak üzerine terettübü aynı derece-i emniyyetle mümkün olmaz. Yalana, bile bile ne kadar ehemmiyet verilse yine yalan derecesini geçemez.

İslâhcilar ahlâkı emr eden dinin, gizlidenden esâssızlığı kanâatini ve bir tarafdan da dinin emrinden başka bir sâikla ahlâkı bi-hakkın tahtı te'mîne almak mümkün olmayacağı kanâatını taşıyarak derin bir tenâkuz girdâbı üzerinde bocaladıklarını, yüksek zekâlarıyla neden idrâk edemiyorlar? Müceddidlerimizin, dinin ahlâk üzerindeki nûfûz-ı azîminden bahs ile dinsiz terakkî ve tekâmül kâbil olmayacağına dâir olan mütâalaalarını sun'î bir riyâkârlığa haml edemem. Mesleklerinin ciddiyeti hakkındaki i'timâdîm buna mâni' olduktan başka âleme karşı kendisini dîndâr tanıttırmak tarzındaki riyâkârlığın bugün kat'iyen revâcı kalmamıştır. Asrımızda bir kimsenin ne dîndâr tanınmakla mevkii yükselir, ne de dinsiz addolunmakla tenezzül eder. Belki diyânetle sû'-i iltibâsa uğramış olan taassubun mevkii düşkün bir hâlde bulunduğu gibi dince mübâlâtsızlığın hür fikirli ve hattâ münevver fikirli sayılmak husûsunda fâide-i müreccahası bile vardır. Onun için, fikirlerini tenkîd etmekte olduğum zevâttan şu vesile ile ve pek ma'sûm bir samîmiyetle ricâ ederim ki mesleklerinin ta'mîk ve tahlîlini iltizâm edişimden, şahsiyetlerinde gizli olan bir kabâhati meydâna çıkarmak gibi bir taarruz ma'nâsı çıkarmasınlar. Modası geçmiş bir tarîk-ı münâzara ile te'mîn-i galebe dâiyesine düştüğü mü zannetmeyecek derecede hakkîmda [182] hürmet perverde etmelerini temennî ediyorum. Çünkü benim de kendilerinin zekâlarına, faâliyetlerine hürmetim ve milletimizin salâh ve saâdeti arzusundan başka bir sâikla hareket etmediklerine kanâatim var. Binâenaleyh benim maskadım kendilerinin dîn ciddiyetle inanmadıklarını teşhîr etmek değil, hattâ dîn lüzümuna inanmakla hâkkîyyetine inanmamak arasındaki mübâyenet-i mantıkîyyeyi de arz etmek değildir. Asıl maksadım şudur ki;

dine bir hakikat-i sâbite tarzında inanılmayacak ve belki zâbita-i ahlâkiyye vazîfesini onun kadar mükemmel ifâ eden bir şey bulunmadığına kanâatle hakikat-i sâbite olduğuna inanılmış gibi hareket edilecek. İşte ben bunu mantiksız olduğu kadar da imkânsız görüyorum.

Muârizlarımı, dînin asilsiz bir yalandan ibâret olduğu fîkrinde göstermeyerek belki dînin, insanlara vecd verici bir şey olmak üzere kendileri tarafından vaz' u îcâd edilen ve tekemmûlât-ı beseriyye ile beraber tekemmûl eden bir meslek olarak aslı ve hâkîkati ve lüzûmu bulduğuna mu'tekid telakkî etmek de arz ettiğim eşkâl-i mantıkîyi halle kifâyet etmez. Çünkü insanları vecde getirmek husûsunda hiçbir kuvvetin dîn ile rekâbet edemesi, dînin mebnîyyün-aleyhi bulunan perestîn levâzîmindendir. Diğer sevdiklerimize karşı hissiyyât-ı hürmet ve merbûtiyyetimizin hadd-i gâyesini de pereşît etmek ta'bîr-i mecâzî ile ifâde edebiliriz. Dinde ise bu ta'bîrin mecâzi değil, hâkîkati mevcûd ve mu'teberdir. Pek iyi, lâkin insanın mevcûdîyet ve ma'nevîyetine bu derece hâkim olacak bir şeyin aynı zamanda kendi eser-i îcâd ve ihtirâî olması nasıl kâbil olur? Dîn, kendi kendine bir hâkikat-i sâbite olmalıdır ki, insanlar için kat'î bir rehber-i ittibâ' olabilisin. İnsanlar mı dîne tâbi' olacak, yoksa dîni insanlar yapmak sûretille dîn mi insanlara tâbi' olacaktır? İnsanların, kendi yaptığı şeye tapması eski abede-i evsân hakkında medâr-i ta'yîb u tahmîk olan açık bir dalâlet nûmûnesidir. Hulâsa muârizlarım dîni, insanların eser-i sun'u olarak düşünmelerinde ya aslı olmayan bir şeye aslı var derecesinde inanmak veya hâlin metbû' ve eserin müessir mevkîinde bulunmasına ihtimâl vermek gibi iki muhâlî-i aklîden birini de dîn ile beraber vaz' u te'sîse çalışmış oluyorlar. Sûre-i Ankebût'ta bulunan nazm-ı celîlindeki fikrası bu gibi bâtil zihniyetleri tasvîr için ne kadar muvâfîk bir ifâdeyi ihtiyâ etmektedir!...

Yalana bile bile hâkîkât derecesinde rabt-ı kalb etmek mümkün olmayacağı hakkındaki mûddeâmîzin şâhid-i te'yîdîni Hâsim Nâhid Bey'in kendi sözleri arasında bile bulabiliriz:

"Terakkî ve tekâmül eden zekâ'-i beserin son asırlarda insanları biribirine en ziyâde kuvvet ve emniyyetle bağlamak için işlediği altın zincîr, yani fîkr-i millîyyet, bir gün gelip de kopacak olan öteki kaba zencîrin yerini tutmadan daha pek çok evvel kavmiyet hissi var idi. İşte bu kavmiyet veya millîyet hissi, dînin hûkûmrân olan nûfûzu altında tutkun ve uyuşuk bir hâlde kaldıktan sonra nihâyet bir gün, uzun müddet küller altında kalan atesler gibi canlanır." (s. 54)

"Eğer dîn râbîtası yerine ilmî bir usûl-i terbiyye genç-

¹ Ankebût, 29/17.

likte milliyet, vatan fikrini ve makbul seciyeleri te'sis etseydi, eğer yıkılan temelin yerine bir yeni yapılsaydı gençlik mevcûd olabilirdi.” (s. 54)

İnsanların rûh-ı ma’neviyyeti üzerindeki nüfûz-ı azîmi i’tibâriyla dine rekâbet edecek hiçbir kuvvetin bulunamayacağını söyleyen mîr-i muhteremin eğer dine i’tikâdi ciddî ve hakikî olsaydı şu fikralarda dini, milliyet ve ilmî usûl-i terbiye gibi iki kuvetten biri ile mukâyeseye ve belki mübâdeleye benzer kararsızlıklar göstermezdi. Ve hele milliyet râbitası hakkında kullandığı “işlenmiş altın zencir” ta'bîrine karşı, din râbitası hakkında “kaba zencir” ta'bîrinin isti'mâlini tecvîz etmezdi.

İslâhçiların dine âid olan nokta-i nazarları hakkında bir ihtimâl daha var: Din ile, cem’iyet-i beseriyyenin asıl ensice-i mevcûdiyyetini teşkil eden avâmmın ahlâkı muhâfaza ve te’mîn olunacaktır. Onlar ise yalancıktan değil, hakikaten inandırılacak. Avâmmı kendilerine karşı şâyân-ı i’timâd bir hâlde tutmak üzere dine bağlı bulunduracaklar. Yani onları inandırıacaklar, fakat kendileri inanmayacaklar, ve dini, kendi dinleri olmadığı için her gün yeni bir kalîba sokabilecekler. Lâkin buna cevâben derim ki: Eğer ahlâkin din kadar emîn bir kuvve-i te’yi-diyyesi olmamak nazariyesini yalan söylemeyorlarsa bu nazariye îcâbınca, avâmmın ahlâkı din sâyesinde en kuvvetli bir vâsita ile te’mîn edildiği ve onların ahlâkını en emîn bir sûrette muhâfaza matlûb ve mültezem bulunduğu hâlde kendilerinde, yani insanların münevver kısmında aynı derece-i emniyyetle mahfûziyet-i ahlâka lüzüm görülmeyecek mi?

Hulâsa mes’ele, hangi ihtimâl dâhilinde nazar-ı dikke alınsa bir taraftan; insan dinsiz yaşayamaz demek derecesinde dine tarafdarlık ızhâr eden ve bir tarafdan kendi aralarında dine inanmayan din müceddidlerine şeref getirmeyecek bir hâldedir.

Şimdîye kadar arz edilmiş olduğu üzere mesleklerinin esâsında mantiksızlık veyahud ciddiyetsizlik görmekten hâli kalmadığım yeni din muslihları tarafından sâha-i intîşâra vaz’ olunan eserlerin dikkatle ta’kîbini İslâmîyet’in selâmetine hizmet nâmına kendim için âcîzâne bir vazîfe bildim. Ve bu miyânda Hâsim Nâhid Bey’in sâlifü’z-zikr eserini intikâdâtima zemîn ittihâz eyledim. Şurasını da söyleyim ki, eser-i mezkûrun nefâset-i mündericâtına hayrânım. Müellifinin gâyet müessir bir sihr-i beyân ile mücehhez olan kaleminin sâha-i cereyânında köpüren Türkîük ve Müslümanlık aşk ve gayretini büyük bir takdîr ile yâd ederim. Hele Türkiye’nin inhitâti cerîhalarını tesrîh ederken, mektebli münevverlerimizle alafranga âilelerimizin, cehâlet-i kadîmesini muhâfaza eden avâmm-ı ahâli kadar da dinine, memleketine, seciyesine râbitâları kalmamak i’tibâriyla nüfûs-ı umûmiyyeden tenzîli lâzım gelecek ve belki ma’dûmîyetin de fevkînda muzir [183]

bir unsur-ı tereddî teşkil edecek derecede süküt-ı ahlâka ma’rûz olduklarını, taraf-gîrlik hissiyâtından tecerrûd ederek ilk defa müstakîm bir nûfûz-ı nazarla gören ve şâyân-ı tebrîk bir hamiyet ve cesâretle yazan Hâsim Nâhid Beyefendi olmuştur, diyebilirim. Tenkîd için bu kitâbı intihâb edişimin sebebi de eserin o derece rûchân ve mükemmeliyeti hâiz olmasıdır. Çünkü Türkîük ve Müslümanlık hesâbına, o mertebe coşan bir aşk-ı hamiyet ve harâretle kalem yürüten mîr-i muhteremin benim de aynı hiss-i samîmiyyetle dermiyân edeceğim mütâlaalarima gücenmeyerek munsif bir nazar-ı dikkat ve iltifât atf edeceğini tahmîn ettiğim gibi o derece te’sîr ve mükemmeliyeti hâiz bir eserde ahkâm ve esâsât-ı İslâmîyyeye mugâyir noktalara tesâdûf edilmekten husûle gelebilecek zarar-ı dîniye karşı lâ-kayd kalınmasını da, ve öyle kıymetdâr bir eserde dînî yanlışlıkların, nakîsaların alâ-hâlihî kalmasını da tecvîz edemedim.

Bu izâhâttan anlaşılabilecek vechile tenkîdâtım en ziyâde dînî mebâhise âid olacaktır. *Dinin Yanlış Telakkisi* nâmî altında: Hayır ve şerri Cenâb-ı Hakk’tan bilmek, kadere îmân etmek, mütevekkil olmak, kanâatkâr olmak, ülu'l-emre itâat etmek, vazâif-i şer’iyyeyi makâsîd-ı ictimâiyye üzerine değil de sevâb ve azâb gibi uhrevî gâyeler üzerine binâ etmek, Kur’ân’ı tercüme etmemek, bâb-ı ictihâdi kapatmak, dine muhabbet yerine korku hissi ile merbût olmak, îmâni ikrâr-ı lisânî ile tasdîk-ı kalbîye hasr ederek İslâmîyet’i şerîat-i nazariyye, şerîat-i farâziyye derecesine indirmek gibi müslümanlar arasında hüküm-fermâ olan hâllerin, zihniyetlerin kendileri için başlıca inhitât âmilleri olarak gösterilmesi üzerine bu mes’elelerden her birinin tedkîki eser-i âcîzânamede birer mebhâs-i mahsûs teşkil edecktir.

Bu mes’elelerin sonucusu olan îmân bahsi ehemmiyet-i mahsûsasıyla beraber Kazanlı Mûsâ Bigiyef Efenî’nin ilm-i kelâm ve ulemâ’-i İslâm aleyhinde evvelce nakl olunan hûcûm ve şütûmuna sebeb olması cihetiyle bilhâssa şâyân-ı zikr addolunabilir.

Dînî noktalardan başka, örfün tesâlübü ve meşrûtiyetin kabûlü ile Avrupa medeniyetinin yanlış telakkisi gibi bir-iki mes’elenin münâkaşasına da eser-i âcîzânamede yer verilmiştir.

Kitâbin başlıca mündericâtı hakkında bir fikr-i icmâlî vermiş oldum zannederim. Son sözüm kalemîme, Cenâb-ı Hakk’tan muvaffakîyet ve hak ve hakîkate muvâfakat niyâzıdır.

Mustafa Sabri

EF'ÂLİN HÜSN Ü KUBHU

- 2 -

Nazar-ı hikmet erbâbı, kendi akıllarının mütefâvit de-recelerine göre şer ve hayır fiillerini icmâlen ve tafsîlen yine mütefâvit sûretlerle ta'rîf ve tahdîd etmişler ve bu hayât-ı dünyâdaki saâdet ve şekâvet-i insâniyyeyi, um-rân-ı beşeriyyetin intizâm ve fesâdını, akvâm-ı muhtelitanın izzet u zilletlerini, sınıf ve kuvvetlerini bu hayır ve şerre rabt ve ta'lîk etmişlerdir; fakat bu vech ile tahdîd ve ta'rîf eden ve bu ta'rîflerde nâil-i isâbet olan ukalâ pek mahdûd ve ma'dûddur.

Bu hakâyık, bedîhiyât-ı akliyyedendir ki ne erbâb-ı diyânet, ne de feylesoflar onda ihtilâf edemezler. Binâe-naleyh ef'âl-i ihtiyâriyye gerek hadd-i zâtında, gerek te'sîrât-ı umûmiyye ve husûsiyyeleri i'tibâriyla hasen ve kabîh kısımlarına münkasem olmak bir emr-i tabîidir ve his veya akl da bir delîl-i sem'iye muhtâc olmaksızın maânî-i sâbiķa vech ile ef'âl-i ihtiyâriyyenin hüsn ü kubhunu temyîze muktedirdir.

Hayvânâtın bazı sınıflarında görülen hâller, sıbyânın ma'nâ-yı şer'i teakkul etmeden evvel acı ve lezîz şeylere karşı gösterdiği hareketler, târîh-i beşerin nakl ettiği dakîkalar, câhiliyet zamanında derk ve icrâ olunan ameller kazîyye-i meşrûhaya delîldir.

Karîncanın ahvâlinde bazı ehl-i nazarın gördükleri garâibin bu makâmda zikri tensîb olundu. Şöyled ki: Karîncadan bir tâife kendilerine bir yuva yapmakla meşgûl iken bir karînca gelerek gûyâ onların işlerini murâkabe altında bulundurmaya me'mûr imiş gibi yapılan şeyleri gözden geçirerek yuvanın tavanı, münâsib olan yükseklikten dûn kalmış olduğunu gördüğünden verdiği emir üzerine binânın yıkılarak muvâfîk bir derecede tekrar yapılması ve tavanın da yine evvelki enkâzından binâya ve ihtiyâca yakışacak sûrette yükseltilmesi, zarar ve menfaat veren şeylerin kendilerince temeyyüz olunabildiğini işrâb eder. A'mâlde ale'l-itlâk hüsn ü kubh olmadığını zu'm eden kimse nefsinden aklı selb etmiş, belki karîncadan daha şedîd bir humk göstermiş olur.

Evvelce zikri sebk ettiği üzere Vâcib Teâlâ'nın vücûdu ve sîfât-ı kemâliyyesi akl ile his ve idrâk olunur. Bu da vücûd-ı vâcibin ve bir tarafdan iştirilmemiş olan sifatlarının isbâtına delâlet eden enfüs ü âfâktaki acâyib ve bedâyi'-i kudreti müşâhede ve istidlâl tarîkiyle hâsil olur. Bazı akvâm-ı beşerde vâki' olduğu gibi sît-i risâletin aks etmediği ve o vâsîta-i celîlenin henüz teblîğinin müyesser olamadığı hâlde aklın taharriyat ve istidlâlatı zikr olunan netâjîc-i yakîniyyeye varmış ve sonra nazar-ı beşer, gönderilmiş olan peygamberlerin nokta-i teblîgâtına tahavvül eylemiştir.

[184] Nefsin ahvâl ve istî'dâdâtı, öldükten sonra bakâ-yı rûhu akl-ı beşerin câzim olduğunu gösterir. Nitelikim bazı akvâm, insanın a'mâl-i hayâtı ister muhtî, ister musîb olarak geçmiş olsun, mevt geldikten sonra rûh-ı beşerin bakâsına ve a'mâlin saâdet ve azâbı istilzâm ettiğine delâlet-i akliyye ile kâil olarak saâdet, Allah'ın vücûdunu, birligini bilmek ve fazâil-i ahlâkiyye göstermek sûretille, şekâvet de vücûd-ı ilâhîyi idrâkten câhil kalıp her türlü rezâili işlemek sebebiyle husûl bulacağını da teyak-kun etmiş, a'mâlini öldükten sonra tahsîl-i saâdetle hâdim olacak esâs dâiresinde icrâ ve idâmeye hasr eylemiş olduğu gibi içlerinden bazıları da îkâ'-ı seyyiâttan hayâtı uhrâda tevellüd edecek zararları bilmekle beraber kendilerini bu fazâîha kaptırmaktan masûn kalamamıştır.

Aklın hükmüyle Allah'ı bilmek vâcib olduğunu, bütün faziletlerin ve ona tâbi' olan amellerin lâzım ve farz idîğini ve rezîl hâllerin irtikâbında mahzûr bulunduğunu idrâk ve işâa etmelerinde ve bunların şer'in muâhaze ve muâraza etmediği yolda i'tikâd ve tevessûl ettiğleri efkâr ve a'mâle bakîyye-i beşerin mütâbeat etmesi için bazı kavânîn ittihâz eylemelerinde aklî ve şer'i bir mânia olabilir mi?

Allah'ın varlığını bilmek vâcib olduğunu, dünyâda işlenecek fazâîlin hayât-ı uhreviyede saâdeti, rezâîlin de müsîbeti istilzâm edeceğini bütün insanların akl-ı mücerredleriyle takdîr ve idrâk edecek sûrette bulunduklarını hükmetmeye hiçbir âkil kâdir olamaz. Zîrâ cemî' ümmetlerin fikir ve meşrebce meşhûd olan ahvâl-i muhtelifele-rine göre öyle bir müddeînin zuhûru hâlinde dermiyân ettiği fikri şaşkınlığına haml ile redd ü ilzâm karşısında bulunacağı tabîidir.

Eğer insanın hâcetleri, korkuları fil ve arslan denilen hayvanların his ve ihtiyâcları derecesinde mahdûd olsaydı, kendisine mevhûb olan fikir nisbetinde hudûd-ı ihtiyâcına kesb-i vukûf ile menfaat ve zarar veren şeyle-ri bulur, ve bu noktada hem-cinsinden bir ferd, ihtilâfa sapmayarak hepsi hayatlarını o dâirede iknâ' ve is'âd ederdi. Bu miyânda her biri gayrın şerrinden, sâir hayvanlar da onların bütün gâilesinden rehâ-yâb olurdu. Lâkin emir ber-aksdir: Zîrâ yaratılışı iktizâsı olarak nev'-i insânın gavâil-i hayâtîyye ve medeniyyece ihtiyâci, had ta'yîni imkânından hâricdir. Maîseti de bir vaz' u mekâna mukayyed değildir. Bunun için kendisine mevhûb olan kuvâ-yı müdrikeyi herhangi iklîm ve hâlde bulunacak olur ise def'-i ihtiyâcına ve esbâb-ı refâhını teksîre medâr olacak sûrette istî'mâl etmesi ve efrâdinin hâl ve tavırlarında, âsâr-ı sa'y ü amelinde, esnâf, kabâil ve eşhâs arasında tenâhîsi nâ-kâbil bir mertebede hüküm süren ihtilâfât üzerine basîret ve gayret-i tâmm göstergesi tabîidir. Çünkü bu gibi hâllerle mecbûl olmasaydı, sâir

hayvânâtlâ aralarında kalacak ihtilâf, ancak kâmetinin doğru, tırnaklarının yassi olmasından ibâret olurdu.

Cenâb-ı Hak, insana üç kuvvet hibe veyahud taslît etmiştir ki bu noktadan hiçbir hayvan kendisine müsâvî değildir. O kuvvetler de; zâkire, muhayyile, müfekkiredir.

Zâkire, hayatın hâl-i hâzırıyla iştigâli sebebiyle mestûr olan ahvâl-i mâziyyeyi zihnen tahattur ve tedkîk ile beraber mergüb ve mekrûh oldukları şüphe ve tecrübeelerin îkâziyla ve hayat-ı hâzıraya zid görünen şeylelerle idrâk olunan mevâd ve ma'lûmâtı istihzâr eder; şüphe ile hâti-ra gelen bir şeyi onun ziddiyâla pîş-i teakkûle getirir ki bu sûret, bedîhîdir.

Muhayyile, hâti-rât-ı mezkûreyi zihinde tecسim ve kâffe-i ahvâli mülâhaza ve ihâta ile maksûd olan şeyin mâzînin delâlet-i mücerrebesinden müstakbelde lezzet veya elemi mûcib olacağını gözle görmüş gibi cezm ü teyakkun eder. Ve şu hükm-i akliye göre her şeyi aramaya veya ondan vazgeçmeye cebr-i nefs ile bu maksadına vesîle-i vusûl olacak tedbir için müfekkireye sebeb-i ilticâ olur.

Bu üç kuvvet, insanın saâdetine hâdim olduğu gibi felâketine de mense' olur.

Nâsdan aklı mu'tedil, hayâli doğru, fikri sahîh olan bazı kimse malını gayr-i nâfi' bir sûretle infâk etmesi sebebiyle maîsetini tazyîk eden ahvâle giriftâr olan müs-rifin hâlini nazar-ı ibretten, uğradığı ihtiyâcın elemini hâtirdan geçirir, ve gayrin manzara-i fâkr u ıztırâbinin ihsâs ettiği elem ve ihtiyâcın izâlesi için mâl ve menâfi-nin kesb ü hifzını, bunun nefse lezzet veren fevâidini, bir müsîbet-zedenin zarûretten tahlîsine hizmetini ve böyle bir malın te'mîn-i selâmetiyle âtiyen hukûk-ı gayrın taarruzundan berî kalmasını tahayyül eder. Bu maksadla iktisâb-ı mâl ve gînâya tevcîh-i azm ile Cenâb-ı Kâdir-i Mutlak'ın kendisine ihsân etmiş olduğu kuvve-i akliyye ve bedeniyyesinden insan için yed-i kudretle müsaâhar olan kuvâ ve füyûz-ı kâinâtta iktitâf-ı semerât edecek bir sûret-i ciddiyede çalışmaya başlar.

Şu cidâl-gâh-ı maîsette i'tidâl yollarından münharif olan bazı halk, meselâ başkasında bir mal görür, bunun misli evvelce kendisinde de mevcûd olup lezzetini görmüş olduğunu tahattur eder, istikbâlde yine ona mâlik olacağı hayâlini büyütür, bunu aslâ zihninden çıkarmaz. Halbuki amel ve tedbîre makrûn olmayan fikr-i mücerredle bir şey elde edilemeyeceği için o yoldaki kuruntuları zill-i hayâl kabîlinden olur. Bu sûretle vücûh-ı kesb-den makbûl ve nâfi' olan şeyleler, nazarından mestûr kalır, gittikçe o hâlde kalmayıp tahayyül ettiği menfaate nâil olmak için kendi kuvvetini sû'i isti'mâl ve hîle yollarına saparak başkasının malını selb ve gasb [185] etmek derecesine varır. Bu meslek ise kendisine mevhûb-ı ilâhî

eseri olan kuvvetleri ta'tîl ve Hudâ-yı Kerîm'in kulları arasında râyegân kıldığı kavâid-i emniyyeti ihlâl eder ki, şeref-i hayatın izâasını mûcib olur. Zîrâ emr-i kesb ve maîsette hadd-i ma'rûfî tecâvüz ile başkasına îkâ'-ı zulm ü gadr etmek, ne fâilini ve ne de diğerlerini kedd-i yemîniyle kazanıp tarîk-ı meşrû'dan ayrılmayanların nâil oldukları rahat ve haysiyete îsâl edebilmekten uzaktır. Hayfâ ki muâmelât-ı nâsda akli hafif, nazari kâsır olanlar şu beyân ettiğimiz iki misâlin timsâli olmaktan hâlî kalmaz. Binâenaleyh îzâhât-ı meşrûhadan istintâc olunur ki: Kuvve-i zâkire, yani aklin kuvvet ve zaafi, hayâlin şiddet-i i'tidâli, fikrin doğruluğu ve egriliği insanların işlerinde, mizâclarında, kuruntularında menfaat ve zarar veren şeyleleri temyîze en büyük vâsitadır.

İnsanın ehlinden, aşîretinden ve sâir cemâat efrâdin-dan bir vefât vukûu da fikir ve hayâline ve temniye-i ak-lına büyük müessir olur.

Nâsin hepsi, a'mâlden nâfi' ve muzır olanları veya ta'bîr-i âharla hüsîn ü kubh nev'inden bulunanları tem-yîz ve idrâk husûsunda müttefiktirler. Nâsin ukalâsından fikr-i sahîh, mizâc-ı mu'tedil erbâbindan olup eşyânın nîk ü bedini seçmekte hakka isâbet etmeleri mümkün bulunanlar dahi o dekâyîk-ı temyîzin müessirâtındandır.

Onun gibi iktisâbî bidâyeten zahmetli olsa bile fâidesi devamlı olan güzel bir şeyi vücûda getirmek müstahsen olduğunu ve ibtidâen fâili için velev bir lezzet hissettir-mış olsun bir şahsın veya umûmun menfaatini izrâr ile nizâm-ı âleme halel getirecek hâle müncer olan a'mâl ve teşebbüsâtta bulunmak kabîh olduğuna da müttefiktirler.

Mütercimi: Hüseyin Mazhar **Şeyh Muhammed Abdûh**

KLERİKALİZM

Saltanat-ı ruhbâniyye demektir. Memleketimizi asrî-leştirmek isteyenler bizde de böyle bir saltanatın bulunduğunu ileri sürüyor, fakat buna "medrese saltanatı" diyorlar. Böylece ulemâ-yı İslâm'a, rehâbîn-i Mesîhiyyenin vaz'iyetini bahş ediyorlar. Garb medeniyetinin bugünkü terakkî ve inkişâfına ancak saltanat-ı ruhbâniyyeyi devirdikten sonra mazhar olduğunu öğrenen Garbperestleri-mız saltanat-ı ruhbâniyyenin mukâbili olarak tanıdıkları ve medrese saltanatı tesmiye ettikleri müessesesiyi yıkuya bezl-i himmet ettiler. Ve bu işi kemâl-i muvaffakiyetle başardıktan sonra her terakkîye hâil olan menâbi'-i taassubu kurutmuş; serbest serbest Garb medeniyetini, bilâ-kayd ü şart, taklîd ve tatbîke imkân hâsil olacağına kâni' bulunuyorlar. Ancak bu sâyede vatan kurtulacak, bu sâyede asrî milletler arasında hakk-ı hayâtimizi te'mîn

edecek, mes'ûd ve müreffeh yaşayacağız, iddiâsını dermiyân ediyorlar.

Biz bu da'vânın esâsından çürük olduğunu defeât ile isbât ettik. Müslümanlık'ta tevehhüm ettikleri sultanat-ı ruhbâniyye yoktur, dedik, maalesef Garbperestlerimiz bu gibi hakâkı anlamamakta inâd ve ısrâr ediyorlar. Şimdiye kadar mütevâliyen dûçâr oldukları hezîmetleri böyle bir sitâr ile örtmekte; cehâletlerini, liyâkatsızlıklarını, memleketin hayatına, milletin rûhuna, Müslümanlık'ın hakikatine karşı bîgâneliklerini i'tirâf etmek faziletini gösteremeyecek derecede cebîn ve muannid olduklarından böyle bir huccet-i vâhiyyeye tutunmakta, esâsen bize karşı bu gibi efkâr-ı sehîfe ile meşbû' ve bunların masdar-ı marazı olan Garb'a hoş görünmek uğrunda hayat-ı millîyyemizin etrafında bir nitâk-ı nefîr teşkîl etmeyi bile göze almakta tereddüd etmiyorlar.

Meselâ şeyhüislâm efendi hazretlerinin mahâkim-i şer'iyyeyi Meşîhat'e iâde, Adliye Nezâreti'nin ahkâm-ı şer'iyyeye ve masâlih-i ümmete muhâlif olan Hukûk-ı Âile Karârnâmesi'nin ilgâsına karâr vermesi, Dârulfünûn'da erkeklerle kızların birleşmesine milletin i'tirâz etmesi... Bunların hepsi Klerikalizm'in iâde-i satvet ettiğini ifâde edermiş, bunların hepsi Klerikalizm'i memnûn etmek için yapılmıştır! Hakîkati bu derece tahrîf ederek, memleketi yâr u ağıyâr nazarında düşürmek için ancak bu kadar çalışabilir. Zavallî hakîkat ve zavallî memleket!

Matbûât-ı yevmiyyemizin bir kısmı bu tahrîfât ve tasnîâtın vâsita-i tervîcidir. Diğer kısmı buna karşı muhâfaza-i sükût ediyor. Hayât-ı millîyyemize sürülen bu lekelere karşı lâ-kayd bulunuyor. Müslümanlık aleyhinde tertîb edilen bu hücumlardan müteessir olmuyor, Ermeni tehcîrini hayat-ı siyâsiyyemizi lekeleyen bir cinâyet addetmekte bulunan ve bu lekeyi temizlemek için mücâhedede bulunan cerâid-i yevmiyyemiz, bir kısmının rûh-ı millîye tevcîh ettiği sihâm-ı kâtile ile açmak istediği rahnelere, kurbân etmek istediği hakîkatlere karşı ses çıkmıyor, bu husûslarla hiç alâkadâr olmuyor! El-hâsil Müslümanlık kendi yurdunda bu derece zelîl bir mevkie ißkât ediliyorken müslüman olduklarını iddiâ eden bir cemâat-i mûrsîde ellerindeki vesâit-i ırşâd ile bu uğurda ibzâl-i mesâîden geri kalıyor!

Matbûâtın bu ihmâl ve lâ-kaydîsine ilâveten ulemâ-yı İslâm'ın ihmâlini kayd etmek isteriz. Ulemâ-yı İslâm bu husûsat ile iştigâl etmiyor. Biz bilhâssa Dârülhikmet'i'l-İslâmiyye'ye tevcîh-i hitâb ediyoruz. Meselâ bu husûsat mevzû'-ı bahs oluyorken Dârülhikmet'i'l-İslâmiyye küçük bir risâle ile her mes'ele hakkında Müslümanlık'ın nokta-i nazarını beyân ile vazîfe-i ırşâdını ifâ etse ne olur?.. Böyle yapılrsa efkâr-ı umûmiyye ne kadar istifâde [186]

eder ve hakîkati boğmaya çalışanlar ne fenâ bir hezîme-te dûçâr olurlar!..

Dârülhikmet'i'l-İslâmiyye elbet biliyor ki gençlerimiz terbiye-i dîniyyeden hemen hemen mahrûm bulunuyorlar. Binâenaleyh Müslümanlık hakkında şunun bunun söylediğine kanmaktan başka bir şey yapamıyorlar. Ve bundan dolaydır ki Garb-perest nâmi altında geçen zümre-i dâllenin tasnîâti, tahrîfâtı, isnâdâtı revâc buluyor.

Şu kadarcık bir zamanda az mes'ele mi tahaddüs etti:

Tesettür mes'elesi, din ve devletin tefrîki mes'elesi, erkeklerle kızların mekteplerde birleşmesi mes'elesi, Hukûk-ı Âile Karârnâmesi mes'elesi, mahâkim-i şer'iyyenin Meşîhat'ten tefrîki mes'elesi ve bizim mevzû'-ı bahsimiz olan Klerikalizm meselesi ve daha bir çok mes'eeler. Bunların hepsi az-çok münâkaşa edildi, kapandı, gitti. Fakat hiç birisi hakkında efkâr-ı umûmiyyemiz, Müslümanlık'ın nokta-i nazarını hakkıyla, lâyıkıyla öğrenemedi. Vâkiâ bazı mesâil hakkında Dârülhikme'ye mensûb ulemâmız Müslümanlık'ın nokta-i nazarını ızâh ettiler. Biz bununla iktifâ edemeyiz. Dârülhikmet'i'l-İslâmiyye'nin resmî sözünü dinlemek, resmî eserini görmek isteriz. Dârülhikmet'i'l-İslâmiyye'nin bu fikri nazar-ı i'tibâra alacağından kaviyen ümîd-vârim.

İçimizde yetişmekle beraber bize yabancı kalan Garb-perestlerin neşr ettikleri dalâletlerin memleketimizde nasıl te'mîn-i intişâr ettiğini, bu husûsdan başlıca mes'ûl olan matbûât ve ulemâ-yı İslâmiyyeye, terettüb eden vazâif-i evveliyyeyi kayd ettikten sonra Klerikalizm nâmiyla Müslümanlık'a iltisâk edilmek istenilen töhmetin mâhiyetini ızâha ibtidâr edeceğiz.

Hıristiyanlık'ta sultanat-ı dîniyye vardır. Ruesâ-yı dîn o dine sâlik olanların i'tikâdına, vicdânına mütesallittir. İncil-i "Matta"nın bu âyetleri sultanat-ı dîniyyenin temellerini kurmuştur:

"Melekût-ı semânın anahtarlarını sana veriyorum. Arz üzerinde neyi hall ü rabt edersen semâvâttâ da onu hall ü rabt ederiz." (16'ncı Bâb 19'uncu âyet) "Hakîkati söylüyorum: Arz üzerinde neyi rabt ederseniz semâda merbûtтур, neyi hallederseniz semâda mahlûldür." (18'inci âyet)

Binâenaleyh ruesâ-yı dînden biri, diğerine; "Sen hıristiyan değilsin!" deyince o adam Hıristiyanlık'tan çıkar. "Hıristiyansın!" derse, hıristiyan olur. Yani insan i'tikâdında serbest değildir. Aklının ırşâdi mûcebince maârifinde tasarruf edemez.

Hıristiyanlık onbeş asır bu hâl üzere yaşadı. Bu sultanat-ı ruhbâniyyenin ehvâlini târîhin sahâif-i giryâni en-zâr-ı ibrete arz eder.

Halbuki Müslümanlık sultanat-ı rûhbâniyyeyi kökünden yıkmıştır. Bir müslümanın îmâni ancak Allah'ın

nüfûz ve azametine ser-fürû eder. Risâlet-penâh Efendimiz'in vazîfesi teblîğ ve tezkîrdir, tasallut ve tecebbür değildir. *كُنْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصْنُطٍ*¹ Müslümanlardan hiçbir kimse müslümanların mukadderât-ı uhreviyyesini hall ü rabt edemez. İmân; her bir müslümanı Allah ile arasındaki rakîblerden, Cenâb-ı Hakk'a karşı ubûdiyetinden başka her türlü ubûdiyetlerden âzâd eder. Müslümanlık'ta yed-i tûlâ sâhibi bir müslüman, en âdî müslümana karşı nasîhat ve irşâd hakkından başka hiçbir hakka mâlik değildir. Cenâb-ı Hakk zümre-i nâciyyenin tavsiîinde; *وَتَوَاصُوا بِالْحَقِّ وَتَوَاصُوا بِالصَّبَرِ*² yani; "Yekdiğerine hakkı tavsiye eden; yekdiğerine sabrı tavsiye edenlerdir." buyuruyor.

Necâtin şartı, herkesin Hakk'ı bilmesi, kabûl etmesi, herkesi Hakk'ı kabûl etmeye, aklın münâzaa, naklin muhâlefet etmediği hâkâyık-ı sâbiteyi kabûle da'vet etmesi, bî-karâr olan evhâm ve hayâlâtın dâire-i dalâlinde uzaklaşmasıdır ki, bu ancak derin derin düşünmek, kâinâtâ im'ân-ı nazar etmek ile kâbil olur.

Böylece insan evhâm-ı bâtilaya ihrâz-ı galebe eder ve sîrât-ı müstakîmden ayrılmaz.

Müslümanlık akl-ı insânîyi, im'ân-ı nazar [etmek] ve âdât ve evhâma kapılmamak, dalâlete sapmamak şartıyla her kayıddan âzâd etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, bildiği hakk-ı sahîhi insanlara kabûl ettirmeyenlerin hâsir olduğunu, te'vîl kabûl etmez nass-ı sarîh ile necâtin şartı olarak beyân ediyor.

Necâtin diğer şartı sabırdır. Sabır a'mâl-i sâliha uğrunda meşakkate göğüs germek, şerîat-ı sahîhaya veya hakka muhâlif olan lezâizden ictinâb etmek, âvân-ı musîbette her türlü eleme, yılmayarak tahammülle beraber onların izâlesi için hak ve şer'in hudûdundan ayrılmamaktır. Hüsrândan kurtulmanın bir şartı da sabr etmek, başkalarına da sabır tavsiye etmek, fazâilin anası olan bu fazîletle herkesin tezeyyün etmesi için çalışmaktadır. Tabîî başkalarına sabr etmeyi öğretmek için bizzât sâbir olmak lâzımdır.

İste Kur'ân-ı Kerîm insanların necâtinin hak ve sabra rabt ediyor, ruesâ-yı dînin keyif ve hevesine değil.

Esâsen Müslümanlık, Allah'ın vahdâniyeti[ne] imân etmek bahsinde delîl-i aklîden, nizâm-ı tabîîsini ta'kîb eden fîkr-i insânîden başka bir şeye i'timâd etmez. Binâenâleyh ne hârikulâde bir şeyle insanı tedhîş, ne fevkâlâde etvâr ile nazarları tahrîş, ne bir âfet-i semâviyye ile dilleri lâl, ne de bir sayha-i ilâhiyye ile ezhânı lerzân eyler. Akl-ı beserîyi îkâz ile kâinâtâ tevcîh-i nazara, kiyâs-ı sahîhi isti'mâle sevk eyler. Kâinâtın nizâm ve tertîbine, esbâb ile

müsebbebatın irtibâtına im'ân-ı nazarla Alîm ve Hakîm, Kâdir ve Müteâl bir Vâcibü'l-vücûd'un mevcûdiyetine vâsil olmak için semâvât ile arzin nasıl yaratıldığı, gece ile gündüzün teâkubu, havaların menfaat-i beseriyyeyi te'mîn edecek bir sûrette tahrîki, bu havaların bulutları kanatlandırarak uçurması, bulutların rahmetler yağıdırarak nebâtât ve eşcâri inbât etmesi gibi âyât-ı ilâhiyyeyi tedebbüre da'vet eder.

Akl-ı beseri bu derece serbest bırakın bir Dîn-i Mübîn nasıl olur da [187] insanları bir cemâat-i mütehakkime-nin esîri eder?.. Bunu iddiâ edenler cidden acınacak derce kör ve sağır adamlardır.

Bir kere bu esâsi der-pîş ettikten sonra ulemâ-yı İslâmiyyenin vazîfesini tavzîh etmek iktizâ eder.

Kur'ân-ı Kerîm içimizden bir cemâatin "hayra da'vet, emr-i bil-ma'rûf nehy-i ani'l-münker, dinde tefakkûh ve tebahhûr, milleti inzâr ve tahzîr" vazîfelerini ifâ etmesini emr ediyor. İşte bunlar ulemâ-yı İslâmdir. Da'vet ve tezkîr, inzâr ve tahzîr ile mükelleftirler. Bunlardan hiç birisi bir kimsenin hafâyâsını tetebbu', kimsenin akîdesine tecessûs edemez. Her müslüman akîdesini, usûl-i amelini Kitâbullâh ile sünnet-i Rasûlullâh'dan başka bir menba'dan alamaz; her müslüman selefden, halefden bir kimsenin tavassutuna lütûm görmeden Kitâbullâh ve ehâdîs-i Rasûlullâh'a mûrâcaatla onları okur, anlar, mûcîbiyle amel eder. Ancak böyle bir pâyeye vâsil olmak için lisân, edebiyât ve esâlîb-i Arabiyeye bilhâssa bi'set-i nebeviyye zamanında Arabların, zamân-ı Risâlet-penâhî'de dünyânın ahvâline, vahiy zamanında vukû' bulan hâdisâta vâkıf, âsârin nâsih ve mensûhu hakkında da ma'lûmâtâdâr olmak gerektir. Bunları tâhsîlden âciz ise ulemâya mûrâcaat eder. İster bir emr-i i'tikâdîye, ister bir amelin hükmüne âid olsun sorduğu suâlin cevâbını ve delîlini taleb eder.

Binâenâleyh Müslümanlık'ta Klerikalizm yoktur!.. Müslümanlık Klerikalizm'i esâsından yıkmıştır!...

Fakat Müslümanlık hem dindir, hem şerîattır. Hudûd ve hukûk vaz' etmiştir. Hevâ ve hevesin galebesiyle, nefâsâniyetin tahakkümüyle hukûkun hazm olunmaması, hudûdun dûçâr-ı teaddî olmaması için hudû[d]u ikâme, kâdînîn hak ile hükmünü icrâ, cemâatin nizâmını sıyânet etmek üzere bir kuvvet vücûda getirmiştir. Bu kuvvetin bir makâmda bulunmasıyla fevzâya meydân bırakılmıştır. Bu kuvvet sultân veya halifedendir.

Halîfe-i İslâm ma'sûm değildir, lâ-yuhî deñildir. Halîfeye vahiy nâzil olmaz, Kitâb ve Sünnet'in tefsîrini halîfe kendine inhisâr ettiremez. Evet halîfenin müctehid olması, yukarıda beyân ettiğimiz vechile Kitâb ve Sünnet'ten muhtac olduğu ahkâmi anlayabilecek kadar, bizzât hakkı ve bâtili, sahîh ve fâsidi temyîz, din ve milletin istediği

¹ Gâsiye, 88/22.

² Asr, 103/3.

adli ikâme etmek husûsunda nâil-i sühûlet olacak derecede Lisân-ı Arabî'ye vâkif olması iktizâ eder.

Bununla beraber halîfe-i İslâm'ın Kitâb ve Sünnet'i idrâk etmesi dolayısıyla Dîn-i Mübîn ona ayrıca bir meziyet, ayrıca pâye bahsetmez, onunla sâir talebe-i ulûm arasında bir fark yoktur. Ancak safâ-yı akl ile, hükümlerde isâbet ile temâyüz ederler.

Halîfe-i İslâm doğru yolda gittikçe, Kitâb ve Sünnet'e ittibâ' ettikçe mutâ'dır. Müslümanların murâkabesi altındadır. Doğru yoldan ayrılsa müslümanlar onu yola getirirler; eğerirse nasîhat ile, a'zâr ile doğrulturlar; Cenâb-ı Hakk'a isyân husûsunda hiçbir mahlûka itâat olunmaz.* Halîfe-i İslâm Kitâb ve Sünnet'i terk ederse istibdâl olunması vâcib olur. Meğer ki istibdâlinde hâsil olacak fesâd maslahata tefvvuk etsin!

Halîfe-i İslâm'ı millet ve yahud milletin vekilleri ta'yîn eder. Hâkimiyet milletindir. Masâlih-i millîyye hal'i iktizâ ederse hal' olunur. Binâenaleyh halîfe-i İslâm ez-her cihet bir hâkim-i medenîdir!**

Ashâb-ı akıl ve iz'ân hiçbir vakit Hilâfet'in teokratik olduğunu iddiâ edemezler. Teokratik demek şerîati doğrudan doğruya bizzât Allah'dan telakkî etmek, bizzât hakk-ı teşrifî hâiz olmak, insanların üzerinde hakk-ı bey'ati değil hakk-ı itâati hâiz olmak, ve binâenaleyh kat'iyen dûçâr-ı muhâlefet olmamak, şerâya muvâfik veya muhâlif ne yaparsa yapsın zerre kadar i'tirâz edilmemek demektir. Çünkü onun sözü dindir ve şerîattır. Kurûn-ı Vustâ'da kilise böylece hükümrân idi. Ve daha henüz bu hakka mâlik olduğunu iddiâ etmektedir. Bundan dolaydır ki medeniyet-i Garbiyyenin ilk teşebbüslерinden biri sultanat-ı ruhbâniyyeyi, sultanat-ı medeniyeden ayırmaktı. Kiliseye ancak hayat-ı uhrevîye âid şeyler bırakılmış, hakk-ı teşrif' ile nizâm-ı ictimâ'yi muhâfaza etmek, sultanat-ı medeniyeye terk edilmişti. Garb ancak bu sâyede kilisenin tahakkümünden kurtularak bugünkü terakkiyâta mazhar olmuştur.

Hakâik-ı İslâmiyyeye âgâh olmayan bazı Garb-perestân Müslümanlık'ı, Hristiyanlık'la din nâmî altında toplandığı için onun aynı zannederek Müslümanlık'ın sultanat-ı dîniyye ile sultanat-ı siyâsiyyeyi bir şahisda cem' ettiğini, binâenaleyh sultân ahkâm-ı dîniyyenin mukarriri, vâzîl olduğu gibi o ahkâmî icrâ ettiği ve binâenaleyh îmânın onun altında âlet olduğu, onunla herkesi ihmâz ettiği ve bundan dolayı müslümanın sultânına esîr olduğu istihrâc ediliyor. Bilhâssa sultanat-ı ruhbâniyyenin ilimle mücâdele ve cehâleti himâye etmesinden dolayı aynı hâlin bizde de vâki' olduğunu iddiâya varıyorlar.

* لا طاعنة لمخلوق في مخصوصية الحال (Tirmîzî, Sünnet, Ebvâbû'l-Cihâd, 29] hadîs-i şerîf.

** Müftî-i merhûm Şeyh Muhammed Abdûh'un el-İslâm ve'n-Nasrâniyye nâm eserinin "Usûlü'l-İslâm" mebasinden.

Bunun mahz-ı hatâ olduğunu ïzâh etti. Müslümanlık'ta sultanat-ı dîniyye nâmîna bir şey olmadığını gösterdi; bütün müslümanlar, mev'iza-i hasene ile, hayra da'vet ile, şerden ictinâb ile mükellefdir.

Halîfe-i İslâm'ın bir klerikal olmadığını böylece anlayanlar bu sıfatın şeyhülislâmda, kâdî veya müftîlerde ictimâ' edip etmediğini soruyorlar. [188] Hayır. Müslümanlık bunlardan hiç birine akâide tasallut etmek, ahkâm takrîr etmek salâhiyetini bahsetmemiştir. Bunların her biri Şerîat-i İslâmiyye'nin takrîr ettiği bir salâhiyet-i medeniyeyi hâizdir. Ve hiç biri bir kimsenin îmânına, ibâdetine, tarîk-ı nazarına tasallut edemez.

Diyorlar ki; o hâlde şunu bunu tekfîr ve tefsîk etmek, filân mübtedi'dir, filân zîndîkdir diye vakit geçirmek nereden geldi? Bu öyle bir illettir ki, ancak Müslümanların İslâm'dan uzaklaşmaya başladıkları, cühelâ-yı müslimînin iş başına, dalâlette pûyân olanların makâm-ı irşâda gel dikleri zaman hâsil olan gulüvden, ifrât-perestlikten ileri geldi. Herkes cehlinden dolayı ednâ bir sebebe binâen diğerini tekfîr ve tefsîk ediyor. Cehâlet ilerledikçe bu gülûv, bu ifrât tezâyûd ediyordu. Bu sıralarda mizâc-ı dînin zaafi bu hastalığın komşu memleketlerden gelerek İslâm diyârında sirâyet etmesine sebebiyet verdi. Yoksa Müslümanlar zamân-ı kuvvetlerinde böyle değildi. İmâm-ı Buhârî gibi sünnet-i seniyyenin hâfizi bir imâm, hâricî olan İmrân bin Hittân'dan ilm-i hadîsi tahsîl etmiştir. Reîs-i Mu'tezile Amr bin Ubeyd, tâbiîinden Şeyhu's-sünne el-Hasenü'l-Basrî'den okumuştur. İmâm Ebû-Hanîfe, Zeydiye Mezhebi'nin sâhibi Zeyd bin Alî'den usûl-i akâid ve fikri teallüm etmiştir. Herkes ictihâdında serbest, hepsinin gâyesi tahsîl-i ilim idi. Ve müslümanlar dinlerinde âlim iken dünyanın en büyük ulemâsı, dünyanın en muazzam rehberleri idiler. Vaktâ ki dinlerinde câhil oldular, en büyük hezîmete uğradılar, başkaları için bir hân-ı yağıma teşkil ettiler. Zavallılar o kadar câhil oldular ki, mesâil-i dîniyyede onlara muhâlefet edenleri tekfîr etmek bir taraf eimme-i dîni, hademe-i Kitâb ve Sünnet'i bile tekfîr etmişlerdi. Bu zümre-i cühelâ dinin mâzîsini unutmuş, eslâfin âsârını ihmâl etmiş, âlim geçen bir takım beyinsizlerin âsârına rağbet etmişlerdi. Ehl-i İslâm'ın ellerde bugün Ebu'l-Hasen el-Eş'arî'nin, Ebu'l-Mansûr el-Mâtürîdî'nin eserlerini pek ender görebiliriz. Ebî-Bekir el-Bâkîllânî, Ebî-İshâk el-İsferâyînî'yi okuyanlar nerede? Bu eimme-i izâmin eserlerinden bir nûsha-i sahîhayı bulmak güç bir iştir. Hicretin üçüncü asrından altıncı asrına kadar Kur'ân hakkında bir çok tefsîrlar yazılmıştı. Ez-cümle Taberî Tefsîri, Ebî-Müsâlim'e'l-İsfahânî'nin tefsîri, Kurtubî'nin tefsîri, Cessâs'ın tefsîri, Gazzâlî'nin tefsîri, Ebî-Bekir bin el-Arabi'nin tefsîri ve daha başka eâzîmin tefsîsîri. Acaba talebe-i ulûmdan biri bunların bir nûsha-i

mevsûkasını bulabilirler mi? Bu ancak tesâdûfün lutfuna merbût bir keyfiyettir.

Görülüyor ki, bu beliyye-i tekfîr, sîrf eser-i cehâlettir. Binâenaleyh bunu Müslümanlık aleyhinde bir delîl göstermek abesdir. Bilhâssa bunu klerikal bir hareket olarak telakkî etmek cehâlettir.

Bütün bu mesrûdâtımızdan tevazzuh eden hakikat: Müslümanlık'ta Klerikalizm yoktur. Bu ma'nâya kasد olunan medrese sultanatı yoktur. Müslümanlık'ta hakk-i sultanat millet-i İslâmiyyeden başka bir kimsenin değildir.

Artık bu hakikatin anlaşılması zamanı gelmiştir. Hakîkati takdîr etmek, hakîkati kabûl etmek, bâtilde ısrâr etmemek şîâr-ı ehl-i îmândır. Memleketi muâsırlaştmak nâmî altında dinsizleştirmeye çalışanların bunları nazâr-ı i'tibâra almalarını, mâzîden ibret-bîn olmalarını temennî ederiz.

—————
Ömer Rıza
—————

TAKLİDCİLİK MİLLETLERİN BÂIS-İ HELÂK VE İZMİHLÂLİDİR

—————

Kâinâtta hükümrân olan kavânîn-i tabîiyyeyi yıkmak kudret-i beşeriyyenin fevkînde olduğu gibi, kavânîn-i ictimâiyyeyi sarsmaya kalkışmak da elîm buhrânlar, müdhiş aks-i te'sîrlər ikâindan başka bir netîce veremez. Milletlere rehberlik etmek isteyenler serbâzâne hareket ettileri takdîrde milletlerine hizmet yerine ihânet etmiş olurlar. Keyif ve arzularına göre inkilâb-ı ictimâî ikâina kalkışanların ne kadar yanlışmış olduklarını vukûât pek elîm aks-i te'sîrlərle dâimâ isbât etmiyor mu?

Örfler, âdetler ferdî hayatın değil, ictimâî hayatın mevlûdudur. Binâenaleyh ferdler bunları keyif ve arzularına göre alt-üst etmek hakkını hâiz olamazlar. Ferdlerin vazîfesi millî rûhun inkişâfına çalışmaktan ibârettir. Yoksâ hoşa giden şeylere örf nâmî verilerken mevcûd müesseseleri alt-üst etmek milleti bütün mukaddesâtından soymak demektir.

Meşrûtiyet-i idârînin ferdâ-yı i'lânında bu hakikatten gâfil olan bir kısım zavallilar, sultanat-ı istibdâdiyye gibi, hayatı ictimâiyyeyi de bir darbede yıkacakları zannına düşmüş, bütün gayretleriyle mukaddes bir mefkûre gibi gördükleri bu gâyeye doğru yürümüşlerdi. Şekil değişmekle beraber rûh-ı istibdâd yaşamakta devâm etmedi mi? Meşrûti bir idâre te'sîsinden bile âciz olduklarını pek az zaman zarfında göstermiş olan bu dimâğların ictimâî sâhada da hiçbir şeye muvaffak olamayacakları, bilakis mühlik buhrânlar açacakları pek tabîî idi. Nasıl ki öyle oldu, mukaddesât ve ma'nevîyatâ indirilen her darbe,

milletin bünyân-ı mevcûdiyyetini biraz daha sarstığı gibi, ictimâî inkilâb teşebbüsleri de bugünkü manzara-i elîmesi karşısında bulunduğumuz şu buhrânlı vaz'iyeti ihdâs etmiş oldu.

Evet; deniliyor ki:

"Devletin satvetli zamanlarındaki âile hayatı ile bugün sefâlet altında kıvranañ âilelerin tarz-ı hayatı aynı olamaz. Her gün daha tehdîdkâr bir vaz'iyet alan derd-i maîset, kadının âilede âtil bir uzuv olarak kalmasına müsâid değildir. Âileler [189] mes'ûd olabilmek için kadın da mesâî-i hayatıyyeye iştirâk etmelidir. Meş'ûm harb senelende, zevcleri, oğulları cebhelere sevk edilen birçok kadınlar, meşrû' mesâîde bulunmamış olsalardı; şübhé yok ki, o âileler mahv olup gideceklerdi. Bu âileleri kurtaran, o kadınların mesâîlerinden başka bir şey değildir. Hiçbir kuvvet de yaşamak ihtiyâci karşısında bu kadınları meşrû' mesâîye iştirâkten men' edemez."

Fakat, kadınlık inkilâbı diye sütûn-ı matbûâtta göklere çıkarılan ve yüz kızartıcı rengârenk nümûnelerine her adım başında tesâdûf edilen eşkâl-i garîbe ile meşrû' mesâî arasında acaba ne münâsebet vardır?

Görülüyor ki; kadınların mesâî-i meşrûaya iştirâk etmeleri îcâbât-ı hayatıyyedendir da'vâsi başka, bir çok ma'sûmeleri âğuş-ı sefâhete sürüklemekten ibâret olan cereyân da yine başka bir şeydir.

Meşrû' mesâîye iştirâk eden hanımların adedi esvâk ve pazarı meşher-i rezâlet hâline sokan bir kısım mahlûkât yanında hemen hiç mesâbesindedir. Mes'eleyi halledebilmek için iyi bir tâhlîl yapmak lâzımdır. Çünkü îcâbât-ı hayatıyye nâmî altında pek yanlış girîvelere koşduğu, meş'ûm bir "dégénérescence" in mes'ûd bir inkilâb gibi gösterilmek istenildiği anlaşılıyor.

Halbuki inkilâb denilen bu "dégénérescence", milletin en kuvvetli bünyâdını teşkil eden âile rûhunu sarstığı gibi bugün de memleketi halli düşvâr bir mes'ele-i ictimâiyye karşısında bulundurmaktadır.

Bu yalancı inkilâbin avâkîb-ı vahîmesini, dört sene gaybûbetten sonra memleketimizi ziyâret eden ecnebîlerin daha iyi takdîr etmekte olduklarını görüyoruz. Muhterem *Tasvîr-i Efkâr* Gazetesi muharirinin ahîran şehrimize gelerek yine memleketine dönen bir İngiliz muhaririyle vukû' bulan bir mülâkâti bu nokta-i nazardan pek ziyâde hâiz-i ehemmiyyettir.

Tasvîr-i Efkâr'ın 26 Nisan 335 târîhli nüshasında inisiâr eden bu mülâkâtta İngiliz muhâbiri beyânâtı arasında bir de şu sözleri söylüyor:

"... Sonra, kadınlarınızda fazla bir serbestî, fazla bir Avrupalilaşmak meyli gördüm. Bu tahavvül, bu inkilâb acaba nasıl bir netîce verecek? Kat'îyyetle bilemem azîzim, yalnız şu kadar söyleyim ki, Garb'in sîrf âlâyîş-i zâ-

hirîsini, fâidesiz hattâ bazan muzır âdât ve inhimâkâtını değil, maddî fâideler, müsbet netîceler te'mîn edebilecek vesâit-i medeniyyesini, ciddî ve hakîki âdâtını istiâre ediniz. Fazla ve beyhûde taklîdcilik bir millet için ekseriyâ medâr-ı felâh olacak yerde bâis-i helâk ve izmihlâl olur. Bundan hazer ediniz.”

İngiliz muhâbirinin kat'îyyetle bilemediğini söylediğî netîcenin ne olacağını anlamak için nazarlarımızı biraz etrafımıza tevcîh etmek kâfidir. Görülecek manâzır, âtî hakkında kat'î kanâatler verebilecek kadar müessirdir.

Haysiyet-i zâtiyye ve millîyyenin her türlü îcâbâtını unutarak esvâk ve pazarda herkesi mahcûb ve mebhût edecek şekil ve kıyâfette dolaşanlardan müstakbel bir nesil beklemek ne açıklı bir belâhet olur!

Şâyân-ı teessüfdür ki, başka diyârlarda muayyen bir sınıfı inhisâr eden bu şekil ve kıyâfetler, bu vaz' u tavırlar, bizde medenî kadınlığın îcâbâti gibi gösterilerek birçok ma'sûmeler, her gün bir adım daha bir sur'atle, bu gâyâya doğru sevk ediliyorlar.

Tesettüre verilen şekl-i acîb ile, saçlardan başlayarak vüçûdun kîsm-ı a'zamı çîril çîplak bir hâlde haffîf-meşrebâne hareketlerle sokaklarda devr ve kendilerini teşhîr edenlere “asrî kadın”, “medenî kadın” ünvanı vermek için asrîlığı, medenîliği cihân-ı medeniyyetin anladığın- dan büsbütün başka bir ma'nâda telakkî etmek îcâb eder.

Acaba asrî kadınlık nâmına her gün sütûnlar dolusu yazı yananlar şu fecî' âkîbet karşısında, bir vicdân azâbı olsun hissetmiyorlar mı?

Şimdiye kadar hayatı maddîye mücâdelesine girmemiş olan ma'sûmeleri; hayat böyle istiyor nakarâtiyla mâhiyeti asrî kadınlık gibi süslü ünvanlarla gizlenen şu gördüğümüz hayatı sevk etmek, onları ebedî bir sukûta sürüklemek değil midir?

Büyük Petro'nun Rusya'da yaptığı kasîr inkîlâbin ne vahîm netâyci vermiş olduğuna Rusya'nın dünkü ve bugünkü âile hayatı ne ibret-bahş bir nûmûne teşkîl eder. Tolstoy ve Maksim Gorki gibi Rus edîblerinin ictimâî hayatlarını musavvir olarak yazdıkları romanlarda bile Petro'nun çarşafları yırtmak sûretille vücûda getirdiği inkîlâbin Rus kadınlarını ne fecî' âkîbetlere sürüklemiş olduğu pek güzel görülmüyor mu?

Demek ki bugün, muhadderât-ı İslâmiyyeyi, Rusya'da kadınlığın düştüğü dünkü ve bugünkü girîvelerden siyânet etmek, aynı zamanda onlara cem'iyet içinde işgal etmeleri îcâb eden mevkii vermek gibi iki mühim mes'ele karşısında bulunuyoruz.

Maksad hakikaten kadınlarımızın i'lâsi ise, bu gâyeye vusûl için ta'kîb edilmesi îcâb eden şeh-râhin ta'yîni lâzımdır. Çünkü, şimdiye kadar atılmış olan adımların ne kadar hatar-nâk olduğu âsâriyla tahakkuk etmiştir.

Bugün Beyoğlu caddelerinden geçenler, Cenâb Şâhâbeddîn Bey'in meşhûr *Romanya Mektûbu*'yla Bükrâş'i değil İstanbul'u tasvîr etmiş olduğuna hükm edecekleri geliyor.

Asrî kadınlık da'vâsiyla tepinenlere, umûmî bir tenezzûh-gâh olan parkları bir defa ziyâret etmelerini tavsiye ederiz. Ne acıklı bir hâldir ki, biraz hava alabilmek için umûmun tenezzühüne mahsûs olan bu mahallere giden nâmûslu âileler, kalblerinde derin bir nefret duymadan avdet edemiyorlar. Çünkü her hatvede tesâdûf edilen küme küme yadigârların [190] aldıkları vaz'iyetler, gösterdikleri tavır ve hareketler, nâmûskâr âileleri kadınlık nâmına yerlere geçirecek kadar perde-bîrûn-âne ve bâis-i hicâbdır.

Sorarız: Kadınların hayatı iştirâki bu demek midir?....

Emîniz ki, memleketin istikbâlini düşünen, nâmûs ve haysiyet-i millîyyenin ne demek olduğunu takdîr eden ilim ve irfânla mücehhez hiçbir hanım veya bir genç bulunamaz ki, o manzara karşısında, kalbinin elîm bir yeis altında titrediğini hissetmesin!.. Çünkü bu müstekreh manzaralar, cem'iyetin ve âilelerin âtîsi ne dehhâş tehdîdler altında bulunduğu en belîg bir ifâde ile takrîr ediyor.

Yevmî gazetelerde emrâz-ı efrenciyye ve tenâsüliyye i'lânlarına tâhsîs edilen sütûnlar, milleti tehdîd eden bu tehlikenin vahâmetini daha az bir belâğatle mi ihtâr ediyorlar? Mütâlaâtımızı mubâlağaya haml edenlere, herhangi bir tabîbe mûrâcaatle müşâhedâti hakkında istîzâhda bulunmalarını tavsiye ederiz. Çünkü yürekler yakıcı fâciaların şâhidi olduğunda şüphe olmayan bu muhterem doktoru dinledikten sonra kalben ağlayarak ayrılacıklarına emîniz.

Mütefekkir her ferdi dil-hûn eden bu hâlin evliyâ-yı umûr hazarâtının nazar-ı dikkatlerini celb etmemesi tabîî kâbil olamazdı. Bilhâssa îcâbât-ı dîniyyenin tenfîzine me'mûr olan bir makâm-ı âlî, bu vaz'iyet karşısında hiçbir sûretle lâ-kayd kalamazdı.

Şeyhüislâm efendi hazretleri, ahlâk ve âdâb-ı dîniyye ve millîyyenin siyâneti husûsundaki peyâmber-pesendâne mesâilleriyle, şüphe yok ki, müslümanların a'mâk-ı kalbinde hakîki bir hiss-i hürmet ve minnet uyandırmışlardır.

Halbuki Söz gazetesinin 27 Nisan târîhli nûshasında bu mes'eleye âid olarak “Bizde Kadının Mevkii” ünvanı altında uzun bir makâle intîşâr ettiğini görüyoruz. Şeyhüislâm efendi hazretlerinin beyânâtını vesîle ittihâz eden Câmî Bey bu makâlesinde yeni hayatın yeni îcâbatından bahs ediyor.

Görülüyor ki Câmî Bey kadınlarımızın artık eski konak hayatına mahkûm edilmeleri imkânsız olduğunu anlatmak için sütûnlar dolusu yazı yazmak küllefetine katlanmıştır; beyhûde zahmet! Çünkü bugün yüzlerce câriye

ve odalıklarla mâlî bir meşher-i nisvân vücûda getirmek ve buna âile nâmı vermek hiçbir müslümanın hâtırından bile geçmez.

Bugünkü hayatın îcâb ettiği âilenin şekli taayyün etmiştir. İstenilen şey, asrî hayatı bir lâne-i saâdet olan bu âilelerin sarsılmaması, yıkılmamasıdır. Çünkü, milletin bünyâd-ı istinâdi âiledir. Âile sarsıldığı gün, şübhе etmemelidir ki, memleket de muzmahil olacaktır.

Hayatın îcâbâtına pek büyük bir ehemmiyet atf eden Câmî Bey bu îcâbâtla mes'ûd bir âile yuvasının tahrîbden vikâyesi esâsının ne sûretle te'lîf edileceğine dâir maatteessüf, hiçbir fikir dermiyân etmiyor; halbuki mes'elenin halledilmesi îcâb eden can alacak noktası budur. Câmî Bey “harb sefîhleri yoldaşı” nâmını verdiği bedbahtların ekseriyet-i azîmesi, bu girdâba îcâbât-ı hayatı ve derd-i maîsetle değil, ahlâk ve nâmûs hakkında bir zamandan beri vukû’ bulan ıdlâl-kâr telkinâtın neticesi olarak sürüklenebilirler. O zavallı sefâlet-zedelerin hemen hepsi, îcâbât-ı medeniyyet addettikleri hareketlerinde, kendileri için mûcib-i hicâb bir şey olmadığına kâni’ bulunuyorlar.

Maatteessüf, hummâlı bir faâliyetle “lâ-ahlâkîlik” neşriyâtında bulunanlar, bu gibi bedbahtları zehirlemekte pek büyük muvaffakiyetler göstermişler, bu âkîbet-i elîmeyi ihmâr eylemışlardır. Onların bu sukûtlarında âmil olan bir ihtiyâc varsa, her hâlde bu ihtiyâc derd-i maîsetten ziyyâde heves-i tezeyyündür. Bu âteşîn heves de yine o telkinâtın mevlûdudur. Çünkü derd-i maîseti, meşrû’ vâsita, müstahsen mesâî ile nâmûs-kârâne ber-taraf etmek bu memlekette her vakit için kâbıldır. Nasıl ki Câmî Bey'in de dediği gibi derd-i maîsetle sahne-i mesâîye atılan fakat, yolları üzerinde her hatvede açılan sefâhet ve iğfâl hufrelerinin kenârından başı dönmezsizin geçmeye muvaffak olan bir çok şecî’ ve muhterem kadınlarımız da vardır. Şu hâlde ilk evvel düşünülecek şey ahlâk hakkındaki yanlış telakkîyi ber-taraf etmek, her hatvede açılmış olan sefâhet ve iğfâl hufrelerini müebbeden kapatmaktadır.

Her hâlde îcâbât-ı hayatıye ve derd-i maîsetin acîb kıyâfet ve hayâsîz tavırlarla sokaklara düşmeyi veya elde sigara, ecnebî-yerli, İslâm-hristiyan rast gelen erkeklerle sırtarak arabalarla dolaşmayı istilzâm etmeyeceğine, emîniz ki, Câmî Bey de kâni’ bulunuyorlar!

Demek ki bu hâl, derd-i maîsetin sürüklendiği bir girdâb değil, lâ-ahlâkîlik ve ibâhîlik neşriyâtının teşvik etmiş olduğu bir gâyedir.

Fakat kemâl-i şükranla görüyoruz ki, bu gibi münâsebetsiz taşkınlıklara, kadınlık nâmına en ziyyâde nefretle bakan, o muzîr telkinâta kapılmayacak kadar metîn bir âile terbiyesi almış, ciddî bir tahsîl görmüş muhadderât-ı İslâmîyedir. Kadınlığa en yüksek bir pâye-i ihtirâm veren yegâne din İslâmîyet olduğunu takdîr eden muhadderât, bu dinin ta'yîn ettiği sâha dâhilinde her mesâîye iştirâk

edebilirler. Çünkü (إِنَّمَا النِّسَاءُ شَقَائِقُ الرِّجَالِ)¹ düstûr-ı âlîsini ta'lîm buyuran bir din, kadınları hiçbir vakit mahkûm bir esîr telakkî etmiş degildir. Bilakis kadına cem'iyet içinde erkekten bülend bir mevkî'-i muhterem te'mîn eylemiştir.

(خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ، وَأَنَا خَيْرُكُمْ)² “En hayırılınz ehl ü iyâline fâideli olanınızdır. Ben de ehlime hayırı olanların içinde hayırıyorum. Kadınlara ancak kerîm olanlar lütuf ve hürmetle muâmele ederler. Kadınlara [191] alçak kimseden başkası ihânet ve bed-muâmele etmez!” hadîs-i şerîfinden başka bir delîl îrâdına lüzüm var mıdır?

Görülüyor ki muhadderâtın şâyân-ı tebcîl olan mevkî’ ve şeref ve haysiyetlerini siyânete çalışmak, her müslüman için bir vecîbedir; (إِنَّ اللَّهَ يُوصِّيَكُمْ بِالنِّسَاءِ خَيْرًا، فَانهُنَّ إِلَّا نِسَاءٌ)³ (أَمَّهَاكُمْ وَبِنَاتُكُمْ وَخَالاتُكُمْ) hadîs-i münîfi de bu vecîbeyi müyyiddir.

Câmî Bey'in uzun makâlesindeki; “Zevk-ı bedîî de hîristiyan hemşîresini fersah fersah geçen zarîf bir Türk kadını sokakta büyük bir hazz u inbisât ile temâşâ edenlerdenim.” yolundaki ifâdesini de sâkitâne geçemeyeceğiz.

Câmî Bey muhîtimizi kemiren tezeyyün ve tuvalet ibtilâsının ne kadar âileler harâb ettiğini, bir kısım kadınların sukûtunda ne müessir âmil olduğunu düşünecek olurlarsa, zannederiz ki, temâşâlarında inbisât yerine vicdânlarının sizladiğini duyacaklardır.

Kanâatımızce muhadderât-ı İslâmîyenin pâye-i şerifi, sokaklarda rast gelen erkeklerin hazz u inbisâtını değil, belki kadın-erkek herkesin hürmet ve ibcâlini celb edecek kıyâfet ve tavırlarla i'tilâ eder.

عفو عن نساء الناس تعرف نساؤكم⁴ (وَبِرُورُوا آبَاءَكُمْ) Maamâfih, Câmî Bey'in emriyle şu i'tirâflarını nasıl te'lîf eylediklerini bilmek isterdik!...

Evet, tezeyyün ihtiyâci cins-i latîf için mübremdir. Fakat bu ihtiyâc muhadderât-ı İslâmîye hakkında (أَعْظَمُ)⁵ hadîsiyle tahdîd edilmiştir. Buna göre her İslâm kadını, âilesi içinde, seviye-i ictimâîsinin iktizâ ettiği derecede tezeyyün edebilir. Buna kimse bir şey diyemez. Fakat; kadının sokaklarda tesâdüf edeceği erkeklerin hazz u inbisâtını te'mîn edecek tarz ve şekilde tezeyyünü, her hâlde hayatı-ı âile için iyi netîceler vereceğine inananlardan değiliz.

Zevk-ı bedîîde parlak muvaffakiyetler gösteren zarîf kadınların temâşâsında inbisât duyanlar, ma'rûf şehirlerin opera sahnelerinde bu arzularını pek güzel tatmîn edebilirler. Çünkü muhadderâtın bir vâsita-i hazz u in-

¹ Ahmed ibn Hanbel, *Müsned*, 26195.

² el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 1981, c. 16, s. 371.

³ el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 1981, c. 16, s. 374. Metinde unutulmuştur.

⁴ el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 1981, c. 5, s. 316.

⁵ Ahmed ibn Hanbel, *Müsned*, 25119.

bisât gibi telakkisi, onlara karşı perverde edilmesi îcâb eden hiss-i hürmetle kâbil-i te'lif değildir.

Acaba “vesâit-i maîseti daraltarak kadını harem dâiresinden erkeklerin arasına atan” ihtiyâcât-ı hayâtiyyenin te'mîni mecbûriyeti, sokaklarda yabancı erkeklerin hazz u inbisâtını tatmîn edecek zarîf tuvaletleri mi, yoksa herkese hürmet ve tebcîl hissi telkin edecek vaz'iyetleri mi iktizâ eder?

Kadınlarımızın iktisâb-ı irfân etmesi ne kadar mübrem ise âile teşkilâtının sarsılmaması da o kadar elzemdir. Binâenaleyh fikrimizce, kadınlık mes'elesine dâir yürütülecek mutâlaât bu iki gâyenin te'mîn ve tevzînine ma'tûf olmalıdır.

İÇKİLERİN AMERİKA'DA RESMÎ MEMNÛİYETİ ACABA HANGİ ASRÎLİK?

Bir müddetten beri bizim matbûâtta, bâ-husûs *Yeni Mecmâ'a*'nın maklûbu olan *Büyük Mecmâ'a*'da yazı yazarlarla onların fikrinde bulunan muharrirlerde bir asrılık da'vâsidir gidiyor. Ben nefsimce hiçbir kimse hakkında hüsn-i niyyete münâfi bir hâlin vûcûduna hükm edemediğimden bu zâtların yazlarında zavallî ve kıymetli milletimiz için nâfi' bir hakîkat aramaktan geri kalmadım. Onun için bu zâtların aradıkları asrılığın diğer mütemeddin milletlerde olduğu gibi bizim milletin de ilim ile, irfân ile, kuvvet ü miknet ve her nevi' hüner ve ma'rifetlerle yükselsi olması esbâbına tevessül demek olduğuna zâhib olmakta sebât ediyorum. Fakat bakıyorum; kendilerinde bu gâyeye hizmet edecek hiçbir cehdlerine tesâdüf edemediğimden bu zehâbında yanlışlı olduğuma hükm edeceğim geliyor, yine hükm edemiyorum. Ben hâlâ; “Bu zâtlar ekseriyetle yanlıyorlar, yanlış yollara gitdiyorlar ve bu yanılmaları hakîkati bilmemelerinden, hatâlı i'tikâdlarından ileri geliyor.” diyorum. Şimdi hatâlı yola gittiklerini isbât edelim:

Evvêlâ – Bizim anladığımız asrılık her sûretle salâh ve liyâkat ma'nâsinadır. Salâh ve liyâkat üç sûretle olur ve üç tarîkle istihsâl olunur:

1- Aklen salâh ki, terbiye-i akiyye ile olur ve bunun en mühim esâsı okuyup yazmaktır.

2- Bedenen salâh ki, terbiye-i bedeniyeye ile olur.

3- Ahlâken salâh ki, bu da terbiye-i ahlâkiyye ve en doğrusu terbiye-i dîniyye ile olur.

İşte asrîleşmekliğimizi istediklerini yüksek seslerle söyleyen kimseler milleti bizim anladığımız ma'nâca asrîştirmek yani salâh ve liyâkat kesb ettirmek istiyorlarsa ilm-i terbiye kitâblarına mûrâcaatla umûm milletlerin yükselmesine hizmet eden usûllerin bizde de tat-

bîkini isteyeceklerine şüphe yok idi. Halbuki dikkat ve ta'kîb ediyorum. “Dinin hayâttan kaldırılması, mahrem nâ-mahrem kadınla erkeğin lâ-ale't-tâ'yîn beraber yaşaması” gürültüsünden başka bir esâs görmüyorum. Zâhir bu beylerin asrî terakkî nâmına bundan başka bilgileri yok demekten kendimi alamıyorum. Biz öyle falan veya filân kimsenin demesiyle bir şeye inananlardan değiliz. Çünkü dinimiz; “Doğru olduğunu iyice bilmekçe bir şeye tâbi’ olma; zîrâ kulak, göz, kalb hepsi mes'ûldür!” buyuruyor. Yani insanın bilâ-tahkîk işittiğine, gördüğüne, meyl ettiğine tâbi’ oluvermesini dinimiz men' ediyor. *وَلَا تَنْفُتْ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ [192] أُولَئِكَ*¹ (Kâan Ünne Mensefâ) şâirlerimizden biri bu âyet-i celîleden iktibâsen:

*İ'timâd eyleme pek sâmiaya, bâsiraya
Olur onlar da nice sehv ü hatâya mazhar
İki hâsiyyet eder bâtil u hakkı temyîz
Biri ta'mîk-i nazardır, biri tedkîk-i haber.*

Şimdi biz de bu emr-i celîle binâen arayalım sorağım. Mütemeddin milletlerde de asrılık *Büyük Mecmâ'a* mensûblarıyla hem-fikirlerinin dedikleri gibi hayattan dini kaldırırmak ve ulu orta kadınla erkeği karışık olarak yaşatmaktan mı ibârettir; yoksa asıl şart olan esâslar başka midir; anlayalım. Çünkü bu zâtların bize teklîf ettikleri asrîleşmek çok lâzım bir şeydir ve dinimizde bunun hükmü büyüktür. *Kur'ân-ı Kerîm*'de Cenâb-ı Hak asra yemîn etmiştir. Allah'ın bir şeye yemîn etmesi onun pek büyük ehemmiyetini gösterir. Sonra İmâm Ali Efendimiz; “Evlâdınızı yalnız kendi âdâbiniz üzerinde bırakmayın; onlar sizin zamanınızdan başka bir zaman için yaratılmışlardır.” buyurmuşlardır. Binâenaleyh asrin, zamanın mukteziyatını anlayıp ona göre hareket etmek müslümanlarca pek matlûb bir şeydir. Bizim fiilî ve vâkia olarak gördüğümüz bir şey varsa bugün asra hâkim olan en büyük milletlerin hayatı dine pek büyük ehemmiyet vermeleridir. Geçen hafta *Sebîlürreşâd*'a yazdığım “Dîn ve Asrîlik” makâlesinde Amerika Meclis-i A'yâni'nda bir reis-i rûhânîye Almanya aleyhinde resmen duâ ettirildiğini ve Avrupa milletlerinin kâffesinde din misyonerlerine verilen ehemmiyetleri bu bâbda delîl olmak üzere göstermiş idim. Abdülahad Efendi biraderimiz de kendi makâlelerinde İngiltere kralı hazretlerinin Anglikan Kilisesi'nin reisi bulunduğu yazmış idi. Memleketimizdeki Avrupalı, Amerikalı katolik ve protestan ecnebî tebaâsına dikkat olunsun; küçük büyük kâffesinin dine ne büyük ehemmiyet verdikleri ve bütün hayatı din dâiresinde halletmekle müftehir bulundukları her gün görülmektedir. İnanmayanlar katolik kiliselerine, Bible House'a gidip görürler. Demek ki asrî milletler dini ha-

¹ İsrâ, 17/36..

yattan çıkarmış degillerdir. Bilakis resmî ve gayr-ı resmî hayatı dine rabt etmişlerdir. Fransa ile İtalya'daki hükümet ve siyâset cereyânları tamâmen başka mes'elelerdir. Îcâb ederse ona dâir de mübâhase edebiliriz.

Kadın mes'elesine gelince: Kadınla erkeğin münâsebâtını hüsn-i idâre etmek gâyet nâzik bir mes'eledir. Bunun hallinde en müterakkî milletler dahi pek büyük müşkilâta ma'rûz kalmaktadırlar. Bugün kadının serbestisi hakkındaki derece ve hudûd da'vâsı hâlâ halledilmiş değildir. Bu yüzden hâsil olan resmî müşkilât mu'zamât-ı umûr derecesindedir. Sonra ferdî hayatlara taalluku i'tibâriyla kıskançlığın ve daha sâir ihtirâsatın mütemeddin memleketlerde öyle mühim şekilleri vardır ki, onlar hep kadınların mertebe-i hürriyetlerini ta'yîndeki güçlüklerden, karışıklıklardan ileri gelmektedir.

Bunun en sâlim hall ü zabitini terbiyeye ve bir dereceye kadar da resmî (zâbitâ-i ahlâkiyye) ve gayr-ı resmî (efkâr-ı umûmiyye) murâkabelere bırakılmışlardır.

Sonra bu husûsda en müsâid zannolunan milletlerin şeref ve haysiyetini iyi muhâfaza eden kısımlarına gitsek acaba harîm-i hayâtlarına her ferdi kabûl ederler mi zannedersiniz? Şeref ve haysiyeti büyük bir kadına takdîm olunabilmek için pek ince tezkiyelere muhtâcsınız. Nâmûs ve terbiyeniz ve her nevi' ahlâk kâidelerine riâyetkârlığınız tecrübeye müstenid olarak ma'lûm ve müsâlem değil ise nâmûslu, şerefli kadınlarla ülfet ve müsâhabet şerefinden mahrûm kalırsınız. Bu bir hakikattir ki, Garb'in yalnız ortada görülen ve meclis-i musâhabeleri herkes için açık olan kadınlarından başka tabakasına çıksamamış olanlar, ihtimâl ki bunu bilemezler.

Dîn-i İslâm'da da kadınla erkeğin bilâ-zarûret konuşmasının men' buyurulması hep kadının şerefini muhâfaza içindir ve kadına irfânın en yüksek mertebesine vusûl kapılarını açık bırakmıştır. Ancak ahlâkin fesâdını mûcib olacak ahvâl için kuyûd-ı ihtirâziyye vaz' buyurmuştur. Yok, eğer siz milletlerin terakkisini bilâ-kayd ü şart kadınla erkeğin ihtilâtında buluyorsanız, tabîî yanılırsınız. Çünkü, Çin'de ve Afrika çöllerinde kadınlar tesettürsüz yaşırlar. Halbuki tarz-ı hayat onlara hiçbir yükseklik vermemiştir. Demek ki, yükselmek için daha başka şeyler lâzım imiştir. Bunun en doğrusu yukarıda söylediğimiz vech ile üç taraflı salâhi milletimize vermek için çalışmaktadır. Fakat bunun için de ilim şarttır. Birkaç roman okumak veya hikâye tercüme ve tertîb etmekle bu bâbda sâhib-i re'y ü salâhiyyet olunamaz. Hangi şeyden bahs edeceksek onun hakkında lâzım olan ma'lûmâti kâfi mertebe edinmeli, ondan sonra bahse karışmalıdır. Bu da senelerle tahsile mütevakkifdir. Evet, o vakit âlem-i tahrîre atılmak için senelerle uğraşmak, beklemek ister. Halbuki bizde böyle olmuyor. Dinin, dünyanın hakikatleri, biri-

bırlerine olan merbûtiyetleri bilinmeden hep muhâkemeleri, hükümleri Garb'in zavâhir-i ahvâli üzerine binâ ediyorlar. Bu hâl doğrusu milletin genliği ve hayat-ı irfân nâmına erbâb-ı hamiyeti pek dil-hûn ediyor. Fakat bereket versin ki, ne vakit olsa kendisini göstermek, bütün muârizlarına galebe etmek hakkın, hakîkatin âlî şanından olmadığı için bir lem'a-i nûrânî, herhangi bir yerden zuhûr ile kendisini gösteriyor. İşte; "Dîn-i İslâm eskimiş bir din olmak hasebiyle asrîlikle münâsebeti kalmamıştır!" i'tikâdında bulunanlara ahîran en yeni dünyada ve bütün dünyanın en asrî medeniyete mâlik olan Amerika'dan hükümet-i müttehidenin gür ve resmî seyle cevâb verilmiş oluyor:

En son def'a Amerika'dan gelen haberler gösteriyor ki, Amerika Cemâhîr-i Müttefikası hükümeti içkilerin i'mâl ve isti'mâl ve fürûhtunu Meclis-i Meb'ûsân ve A'yân karârına iktirân etmiş bir emriyle kat'iyen men' etmiştir. Yalnız yüzde iki küülü hâvî biralara bundan müstesnâ tutmuştur. Şarâb [193] ve kuvvetli biralara varıncaya kadar her nevi' meşrûbât-ı külliyyenin artık Amerika'dan kaldırılmış olduğuna inanmak lâzım gelir. Ve bu teşebbüs Amerika'da yeni olmakla beraber bu sene başlamış bir şey değildir. Birkaç senelerdir bununla uğraşmaktadır. Yalnız Amerika'nın Hükümât-ı Müttehidesi'nin bazı yerlerinde bil-fiil memnûiyeti tatbîk edilmiş idiye de şimdi olduğu gibi umûmî bir şeyle girmemiş idi. Bu defa ise umûmîlığı anlaşılmıyor ki, bunun Dîn-i Mübîn için ne derece mûcib-i fahr u mübâhât olacağı zâhirdir. İçkiler hakkındaki ahkâm-ı İslâmiyye tedkîk edilecek olursa ispirtoları yok denecek derecede az olan biralalar hakkındaki hükümlerinin de aynı hikmet olduğu pek güzel anlaşılır.

Ben bu mes'ele-i hayâtiyye ile çoktan beri uğraşanlardanım. Daha Meşrûtiyet ibtidâsında tab' edilen Dîn-i İslâm ve Ulûm u Fünûn nâm eserimde işaretlerin mütemeddin milletlerce ne derecede görülmeye başladığını ulemâ ve hukemâsının eserleriyle isbât etmiş ve dört sene evvel Müdâfaa-i Millîyye tarafından tab' edilerek meccânen tevzî' edilen İçki Beliyyesi ve Kurtulmanın Çareleri risâlesinde de bunu Amerika'nın birçok yerlerinde, İsviç'te, hattâ Rusya'da resmen men'e başladıklarını göstererek bizim hükümetin de memleketlerimizde i'mâl ve isti'mâlini ve bey' ve idhâlini men' etmesi lûzû-munu bildirmiştir ve hattâ Antalya'da hükümet-i mahâliyyenin muâvenetiyle kırk kadar meyhâne kapatılarak hâsil olan menâfiin bil-fiil tahakkuk etmiş olduğunu ve bunu ahâlîmizin ekseriyet-i azîmesinin hüsn-i kabûl edeceğine mebnî başka milletlerde olan müşkilâtın bizde mevcûd olmadığını tâfsîlîtiyla yazmış idim. O vakit Sebîlürreşâd'dan başka hiçbir gazete tarafından muzâheret-i

kalemiyyede bile bulunulmamış idi. Cenâb-ı Hakk'a çok şükür ki, bu defa mes'ele tâ Amerika millet-i muazzamاسının şanlı Cemâhîr-i Müttefika'sı tarafından aks-endâz oluyor. Şimdi dini hayâttan kaldırırmak ve ibtidâ istihzâr ve isti'dâdlar te'mîn edilmeksizin kadın mes'elelerini hallemek isteyen beylere hitâb ederek deriz ki:

Beyler, efendiler! Bizim milletin ihtiyâcı ancak yukarıda arz ettiğim vech ile ilm-i terbiye mesâilinin küçük-büyük herkes üzerinde hüsn-i tatbîkine çalışacak zevâtadır. Siz Dârûlfünûn ve âlem-i matbûât mensûbîni, eğer millet hizmet etmek istiyorsanız, onun dimâğına, bedenine, ahlâkına, ta'bîr-i dîğerle dînine hizmet etmenin yollarını tutunuz. Eğer maksadınız asrîlik ise işte size dimâğâ da, bedene de, ahlâka da, dine de muzîr olan bir küûl mes'elesi ki, size iştigâl olmak üzere kâfîdir. Amerika Meclis-i Meb'ûsâni'nı, Amerika hükümetini böyle bir karâr ittihâzına sevk eden her hâlde muharrirlerinin, müelliflerinin ilmî neşriyâtıdır. Mâdem ki siz de asrîlik, asrîlik diye çırpınıyorsunuz, işte size çiçeği burnunda en tâze bir asrîlik ki, aleyhinde bulunabilmek kimsenin haddi degildir. Bu bâbda ciddî bir mücâdele te'sîs edebilirseniz sizin milletin nef'iyyün çalışığınıza biz de inanız, bütün âlem de inanır. Yok böyle esâslı mes'eleleri bırakıp da yine eski vâdîde devâm ederseniz hakkınızda şimdiye kadar hâsil olmuş olan zannın yani kendi hevâ ve hevesinizi tatmîn için milletin ahlâkını ifsâd vâdîsinde gittiğinize dâir olan zannın idâmesinden başka bir şey yapmamış olacağınız emîn olabilirsiniz.

Doktor Milaslı
İsmail Hakkı

Hâmiş – Sunu da ilâve edelim ki: En mütemeddin milletlerde en büyük ukalânın mazhar-ı kabûlü olan ulûm-i felsefeyi iyice tahsîl ettikten sonra Dîn-i İslâm'ı da tedkîk ni'metine nâil olabilirseniz Dîn-i İslâm'ın dâimâ asrî bir dîn-i celîl olmak mu'cizesini hâiz olduğuna kanâat getireceğiniz şübheleriz. Biz bunu isbâta her vakit hâzırız.

M. İ[elif]. H[ha].

MAÂRİF NÂZIRI YANILIYOR!

Kastamonu'da müntesir Zafer gazetesinden aynen:

12 Mart târihli *İkdâm* gazetesiinde "Dârûlfünûn Is-lâhâti" serlevhalı bendi mutâlaa eyledik.

Înâs Dârûlfünûnu Erkek Dârûlfünûnu'na kalb ile hanımlarla erkeklerin birlikte derse devâm etmelerinden bahsediyor...

Maârif'de bu işi pek mühim bir hatve-i terakkî addeden *İkdâm* sermuharririne bu hatve-i terakkînin ne tarafa olduğunu sorarız.

Türk kadınılığı hesâbına bu yazıyı yazarken Türk kadınlarının İslâm olduğunu zannederim unutuyor. Gâlibâ, Türkleri hep Selanik dönmemeleri zannediyor.

Ecnebî hükümetlerinin taht-ı idârelerinde bulunan müslümanlara bile tatbîk edilemeyen bu hâlin merkez-i Hilâfet-i İslâmiyye'de vücûda gelmesine aslâ tahammûl edilemez.

Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'yi vücûda getiren millet yalnız İstanbul ahâlîsi değildir. Yâri, ağıyâri hayretlere gark eden İstanbul hayât-ı niseviyyesinin sokak tablolarını seyr etmekten istikrâh eden millet-i İslâmiyye hesâbına en çirkin bir şekilde ifsâd edilen Dârûlfünûn'u İslâh edilmiş olmak üzere bu millet kabûl etmez. Bugünkü Maârif nâzırının ifsâdı İslâh şeklinde tatbîk etmek kuvvetini nerden aldığına şaşmalı değil midir?

Maârif nâzırı bir firka nâzırıdır. Bütün salâhiyetini firka programından almaya mecbûrdur. Firka ise yalnız merkez-i umûmî değil bütün Hürriyet ve İ'tilâf şubâbatının hey'et-i mecmâasıdır.¹

* * *

[194] İslâmiyet'e câhil, maâliyât-ı İslâmiyyeden gâfil olan ve yine müslüman geçinenlerin tereddî ve tedennîsi hiçbir vakit İslâmiyet'in tereddî ve tedennîsi değildir. İslâmiyet denilen muazzam kitle-i ilm ü amelden gâfil olduğu hâlde cehâletini bir süllem-i ma'rifet zannedenlerin İslâmiyet'e Kurûn-ı Vustâî zihniyeti deyivermesinin ne kadar küçüklük ve câhillik olduğunu ihtâra bile hâcet görmeyiz. Avrupa akvâmi arasında bizi yaşatamayacak zihniyet, İslâmiyet değil, kânûna, usûle riâyet etmemeyi emr eden, hukûk-ı umûmiyye ve husûsiyyeye tecâvüzü câiz gören, nâmûssuzluğu, hırsızlığı, sahtekârlığı işgûzârlık yerine kabûl eden, vatanını, devletini, milletini menâfi'i-i şâhsîyyesine fedâ etmeyi kiyâset ve siyâset telâkkî eden zihniyettir.

Bunda bir de mahzûr-ı şer'î olmadığını ityâan ile âdetâ neşriyâtiyla umûm nazarında fazîlet ve salâbet-i dîniyyesi ma'lûm ve kemâlât-ı İslâmiyye ve ahlâk-ı hamîde ile meşhûr olan Naîm Beyefendi'ye –ki henüz şahsen tanımıyoruz– âdetâ taassub-ı câhilâne isnâd edilmek istenilmiştir.

Eğer Naîm Bey bu kepâzelîge râzî olurlar ise hak-pe-rest olacaklarımış! Heyhât, biz Maârif nâzırı beyefendiye açık söyleyelim: Dârûlfünûnları tevhîd mes'elesi İttihâd ve Terakkî hükümetince de arzu edilmiş ve cesâret gösterip muvaffak olamayarak kalmış bir şeydir. Eğer İslâhât

¹ Buradan beş satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

programına taalluk ediyorsa o başka. Eğer tevhîd mes'elesi ise Hürriyet ve İ'tilâf Fırkası'nın nâziri sıfatıyla olamaz ve olmamalıdır.

Bu esâsen farmasonluk mes'elesi gâyelerindendir. İttihâd-Terakkî hükûmetini bu girîvelere düşüren farma-sonluk değil mi idi?

Hukûk-ı Âile Karârnâmesi, tevhîd-i kazâ, tevhîd-i tedrisât, hep o hesâba yapılmamış mı idi?

Biz hükûmet-i hâziramızı kat'iyen o izlere basmak hatâsından mahfûz zannediyor idik ve öyledir.

Merkez-i umûmî hey'eti bildiğimiz âlî sîmâlar ise bu tasavvurun fiile gelmesine kat'iyen mâni' olacaklardır. Çünkü müslümanları ye'se düşürecek bu gibi icrâât-ı ma'küse Hürriyet ve İ'tilâf Fırkası için ebedî bir lekedi.

Maârif nâziri hâzır teşekkül etmiş Dârülfünûn kadro ve teşkilâtiyla iştigâl etmemi eger bu milletin maârifine hizmet addediyorsa emîn olsun ki aldanıyor.

Taşra umûr-ı maârifini tâhkîk etsin; hem yokluk, hem felâkettir.

Dârülfünûn tanzîmi hey'et-i müşâahhasa-i ma'rifetimize nazaran en soğuk bir günde çiplak kalan bir kimsenin başına yalnız bir fes ihsân etmeye benzer. Bizim kanâatımız budur. Hilâfi isbât edilemez.

TAŞRADA İSLÂM KADINI

İstanbul'un bugünkü hâl-i perîşânına, hanımlarımızın umûr ve idâre-i beytiyyelerine pek bîgâne davranışlarının, vazîfe-i asliyyelerine hayli yabancı kalmalarının da dahl u te'sîri olduğu inkâr olunamaz sanırım.

Taşralarda kadınlar, mensûb oldukları âilelerinin kıymetdâr uzuvları oldukları hâlde, İstanbul'daki hanımlar moda ve isrâf belâsı yüzünden âilelerinin o nisbetté mûcib-i felâketi olmaktadır.

Gerçi Harb-i Umûm'ın, bu isrâf-ı mâlâ-yutâkin – yoksuzluk yüzünden– kısmen önüne geçtiği ve aklı başında olanların bâdî-i intibâhi olduğu ümîd edilirse de bugün manifatura eşyâsının tekrar piyasada bollaşmaya yüz tutması aynı musîbeti ihyâ etmeyeceğini kim te'mîn edebilir?

Bizi, şu satırları yazmaya mecbûr eden, İstanbul halkın kâsiyâti yoksuzluk, kısmen de modası geçtiği bahânesiyle çoktan beri elden çıkarmakta devâm ettikleri, taşralarda satılan, zamanının modasına göre dikilmiş olan u'cûbeleridir.

Bugün dindaşlarımıza bu felâketlerin mûcib-i intibâh olmasını –kendilerine tam sırasında– iktisâd tavsiyesinde vazîfe-i vataniyye addederim.

İşte bu u'cûbelerin tarz-ı ihmâri taşra halkınca nazar-

hayretle görüldüğü gibi vatanperver kalblerde o nisbetté teessür husûle getiriliyor. Ahlâk-ı İslâmiyye ile kâbil-i te'lîf olmayan bu tarz-ı telebbüsün, bugün iktisâb ettiği şeklär-ı garîbin derecesini anlamak için nazarlarınızı –hârîce de-gil– taşralara çevirmek kâfidir. Bugüne kadar İstanbul hanımlarını sa'y ü amelden alıkoyan beyhûde kibir ve gurûru, şübhесiz tarz-ı telebbüsüdür.

Lisânlarındaki kabalik bahânesiyle hakîr görülen taşra İslâm kadınlığı bu husûsda sitâyişlere, senâlara bi-hakkın lâyiktir.

Taşrada İslâm kadınlarının sa'y-i mütemâdîsini, usanmaz ve yılmaz gayret ve faâliyetini gören ve bilenler, taşralarda güzerân olan âile hayatının pek müreffeh bir derecede olmasındaki esbâb-ı hakîkiyyeye nûfûz etmiş olurlar.

Kîsm-ı mühimmi rîncber ve çiftçi olan bu kadınlığın sergüzeşti cidden hayret-fezâdir: Erken kalkmak mu'tâdi olan bir çiftçi kadın, öküzünün, ineğinin gîdâsını ve-rir, baltasını, sabanını ihmâr eder. İneğini sağar, âilesini doyurur, erkeğiyle birlikte tarlasına gider, tarlasını açar, otunu, taşını, kökünü ayıklar. Dağdan kâzığını, çalısını keser; merkebiyle, sırtıyla tarlasına çeker. Avlağasını* tutar, çiftini sürer, tohumunu eker, mahsûlün otunu ayıklayan, misri çapalayan, [195] vakt-i hasâdda orak bîçen, mahsûlünü demet yapan, harman dögen, bahçeleri ekip bîçen, meyveleri devşiren, hulâsa hânesinin kişlik havâyicini ihmâr ve istirahatini te'mîn eden hep taşra kadın, İslâm kadınıdır. Keten döğüp eğirmek, yün ve ketenden libâs dokumak bu kadınlığın zevk ve hevesidir. Yayık döğüp yağ çıkarmak, süttén penâyir yapmak, her zaman faâl görünümek bu kadının hevesidir. Hâsılı taşrada kadınlar mütemâdî çalışır, didinir, uzun süren sa'y ü gayretle âilesinin refâh-ı hâlini te'mîn etmeyi gâye edinir.

Taşralarda kadınların tarz-ı telebbüsü pek sâdedir. Pek az tahsîl gören bu kadınların âilelerine olan râbitaları pek kuvvetlidir.

Kadınlar tab'an yekdiğerine rakîb yaratıldıklarından, bu hisleri dolayısıyla düğün ve bayram gibi cem'iyetler esnâsında kendi sa'yleriyle vücûda getirdikleri– tarz-ı telebbüsleri İstanbullularca nûmûne olmaya lâyiktir.

Taşralarda hâl-i fa'âliyette iken perîşân görülen iş kadınlarının millî günlerinde büründüğü kisveye tekrar nazar edenler taşra kadınlığının iktisâda karşı attığı hatvenin derecesini takdîr ederler.

İşte taşra kadınlığının bunca sa'y-i fedâkârîsi dört harb senesinde bu milleti besleyen yegâne kuvvettir. Askerde bulunan babasını, arbâ saflarındaki zevcini, kardeşini yine bu kadın düşünmüş, kendini beslemiş, hükûmetin

* Avlağa: Tarlasının etrafına konulan kazıklar, mânialar demektir.

ihtiyâcını te'mîn etmiş, bizzât cebehâne sandıklarını taşımış, sandığındaki, sepetindekini iâne vermiş, hulâsa mensûb olduğu Osmanlılık'ın celâdet ve mezâyâsını kadınlığıyla bil-fiil isbât etmiştir.

Bunca gayret ve fedâkârlığına mukâbil zavallı yine sâf ve nezîh kalbiyle birçok rûhsuz ve kansızların me'kelidir.

Pek azı mektep gören, sathî okuma bilen, ömründe vâiz görmeyen bu taşra kadını yine dinine sâdîk, tesettüre riâyetkâr, âdâtına mutî dir. Evinde, tarlasında ferâîz-i dîniyyesini ifâ eder.

Dini mâni'-i terakkî zannedenler, gelsinler, dîndâr taşra kadınlarının nasıl çalışıklarını görsünler de fikirlerini tashîh etsinler.

Böyle iken zavallı köylü yine ta'n u ta'rîzdan kurtulmaz.

Verdiği iânât ile kendisine mektep açılmaz, bedelâta mukâbil yol yapılmaz, gördüğü zulüm ve gadre mukâbil tesâhub olunmaz, hulâsa insâniyeti şehirlere hasr ile köylülerin hastaları tedâvî ve kendilerine insânî bir nazar atf olunmaz.

Bir köylü mutasarrif olduğu tarlasını her sene ekmez. Teâmü'l-i kadîm diye her sene diğer tarlalarda dolaştırılır. Buralarda cârî olan bu sakîm âdetler tarlaları i'mâr ve ıslâhdan alikoymaktadır.

Taşra kadınlarına nûmûne olması lâzım gelen İstanbul hanımları ise âilelerine mesbûk olmaları lâzım gelen muâvenet ve râbitalarını pek gevşek tutmaları ve hîdemât-ı beytiyyelerini ihmâl ve teseyyûble ciğerpârelerinin ta'lîm ve terbiyesini yabancılara ellere tevdî ederek sokaklarda –yâr u ağıyâra karşı– açık saçık gezmeleri, modacılık illetiyle eşyâ-yı beytiyyelerini yok bahâsına elden çıkararak maskara kıyâfetlere bürünmeleri bin-netîce en muazzzez olan din ve ahlâklarına ta'n edilmesine sebebiyet vermekte, bu te'sîr ile maddî ve ma'nevî felâketler üzerimize teveccûh etmektedir. Dîn-i Mübînimiz'e karşı bu adem-i mûrâât dolayısıyla maddî ve ma'nevî vatanın felâketlerine de sebebiyet verdiği şubhe kalmaktadır. Taşra kadınlarının memleketin hayatına olan hizmet ve fedâkârlıklarına imtisâle İstanbul hanımlarını da'vet etmek bugün nasıl zarûret kesb etti ise, bazlarının bugünkü hâllerine memleketin iktisâd ve harâbâsine açıkları yaraları ta'kîb ve tedâvî etmeleri aklı başında olanlarından o derece ehemmiyet ve sur'atle taleb edilmektedir. Aksi takdirde İstanbul'daki kadınların vatanın, milletin harâb ve inkîrâzına sâî olduğu hakkındaki i'tikâd-ı umûmîyi takviye edeceği şübhесizdir.

Amasra
Mustafa Nazmi

BÜYÜK MECMÜA'YA

Şimdiye kadar mevki'-i intişâra çıkan nûshalarınızdan anlaşılıyor ki mukaddesât-ı dîniyyeye karşı mütearrizsınız. Tesettür aleyhârlığını, kadınlarla erkeklerin ihtilâtını tervîc ediyor, Dîn-i İslâm'a türlü türlü isnâdâttâ bulunuyorsunuz. Vâkiâ fikrinizde hür, ictihâdınızda serbest olabilirsiniz. Belki de peşinize takılacak birkaç kişi bulur ve bunu bir muvaffakîyet addedersiniz. Bizi alâ-kadâr eden mes'ele bu değildir. Biz ancak *Büyük Mecmûa* muharrilerinin İslâm kadınına muhâtab ettiğini ve İslâm kadınına hitâb edenlerin müslüman nâmını taşıdığını görüyor da hayret ediyoruz. Acaba bu müslümanlar Kitâb'a, Sünnet'e îmân ediyorlar mı? diye tereddüde düşüyoruz. *Büyük Mecmûa* pek a'lâ bilir ki muhâtab edindiği müslüman kadını Allah'a ve Rasûllâh'a, yani Kitâb ve Sünnet'e mü'mindir. Kitâb ve Sünnet'in çizdiği dâirenin hâricine çıkamayacak derecede onlara merbûtatur. O hâlde İslâm kadınına hitâb ediyorken bu nokta-i nazara dikkat etmek gerekti. Fakat *Büyük Mecmûa* bu husûsâta hiç ehemmiyet vermiyor. Vermediği hâlde İslâm kadınına hitâb etmekten çekinmiyor. Acaba niçin böyle yapıyor? Bu mecmûanın muharrirleri hakikaten müslüman mıdır? Müslüman olduğu takdîrde niçin bu yollara sapiyor ve saptırıyor?..

Bizim tahkîkâtımıza nazaran *Büyük Mecmûa*'nın müessis ve müessimeleri miyânında Müslümanlık'a ısinamayan, Müslümanlık'ta kesb-i rûsûh etmeyen bir cemâate mensûb kimseler de varmış! *Büyük Mecmûa* bu cemâatin mürevvic-i efkârı [196] imi. *Büyük Mecmûa* bunların kadınlarına hitâb ediyormuş!

Hakikat bu merkezde ise *Büyük Mecmûa*'nın bu kadar zahmete giriftâr olmasına hâcet yoktu.

Mâdem ki Müslümanlık'la alâkadâr değildir, mâdem ki nûzûî bir meyl ile eski dinine olan râbitasını muhâfaza ediyor, ancak ismen müslüman olmuş, yani İslâm hayatına karışmamış, müslümanlarla hiçbir râbîta te'sîs etmemiş, dinimize îmân etmemiş, dâimâ bizden ayrı yaşamış, bizimle kardeş olmamış, biz-zarûre müslüman olmak icâb ettiğinden muvakkaten müslüman olmuştur; o hâlde mâhiyet-i mezhebiyyesini ketm ü ihfâda ısrâra hiç lüzüm yoktur. *Büyük Mecmûa*'nın müessis ve müessimeleri emîn olsunlar ki hiçbir vakit müslüman olmadıklarını fiilen isbât etmiş, hayât-ı İslâmiyyeye kat'îyyen dâhil olmamış, maâbid-i İslâmiyyeye ayak basmamış, ehl-i İslâm ile musâherette bulunmamış, kabristanlarını bile ayırmış olduklarıdan mâhiyet-i hakîkiyyelerini kemâl-i cesâretle i'lân ettikleri takdirde kimseyi taaccübe dûcâr etmiş olmayacaklardır. Binâenaleyh i'lân-ı mâhiyet husûsunda hiçbir mâni' yoktur. Bilakis bu zevâtin ilk vazîfesi budur. Çünkü kendileri, var kuvvetleriyle asrîliğin mürevVICİDİR

ler. Mâhiyet-i mezhebiyyesini i'lân etmek ise asrîliğin en a'lâsıdır!

Büyük *Mecmûa* bu vazîfeyi ifâ ederse mukaddesât-ı dîniyyemize karşı neden lâubâlî olduğu, niçin tesettüre aleyhdâr bulunduğu, kadınlarla erkeklerin ihtilâtını tervîc ettiği kendiliğinden tezâhür eder. Anlaşılır ki Büyük *Mecmûa* kendi mezhebince hiçbir mahzûru olmayan bir şeyi müdâfaa ediyormuş! Halbuki hâl-i hâzırıyla herkesi şübheye düşürüyor. Çünkü herkes zannediyor ki *Mecmûa* tamâmen ehl-i İslâm tarafından ısdâr ediliyor. Meselâ son zamanlarda Dârûlfünûn'da tedrîsât-ı muhtelita mes'lesi tahaddüs edince Büyük *Mecmûa* bunun olup bittiğini, bu inkılâb-ı mes'ûdun pek fâideli semereler vereceğini i'lân edivermişti. Bunda hiçbir mahzûr görmemişti. Diğer taraftan kızlarını okutmak isteyen ehl-i İslâm âileleri beht ü hayret içinde kalmıştı. İslâm bir hükümetin resmî Dârûlfünûnunda böyle bir hâl nasıl vâki' olur diye ciddî endişelere düşmüştü. Dârûlfünûn'da muhtelit tedrîsâtı kabûl etmek, müslüman kızlarını tahsîlden mahrum etmek, orasını Büyük *Mecmûa*'nın mezhebdaşlarına küşâd etmek demekti. Halbuki bu kâbil değildi. Bu memleket İslâm memleketidir. Büyük *Mecmûa* böyle bir şey isterse onu ancak maskat-ı re'si olan Selanik'te yapabilirdi! Yapmak istiyorsa hemen oraya gitsin ve yapsın.

İşte bu gibi hâller ehl-i İslâm'ı şaşırtıyor. Büyük *Mecmûa* müslüman mıdır, değil midir? diye Büyük *Mecmûa*'yı memnûn etmeyecek bir takım sû-i zanlar hâsıl oluyor. Binâenaleyh Büyük *Mecmûa* şu asrîliği gösterirse, mezhebini lütfen i'lân ediverirse bu gibi şübhelere hiç mahal kalmaz.

Biz vaktiyle aynı şeyi Büyük *Mecmûa*'nın refîk-ı mesâisi İnci'den de istemiştik. İnci bu cesâreti gösteremedi. Ümîd ederiz ki Büyük *Mecmûa* arkadaşından daha cesûr davranışır ve hakikati ketm etmeye tenezzül etmez!

İSLÂMIYET'E HÜRMET EDİNİZ

Biz müslümanlar, dinsizlerin İslâmiyet aleyhindeki yazlarını mütevekkilâne ve sabûrâne ta'kîb ediyoruz. Bu gibi zevâtîn neşriyâtiyla hiçbir müslüman akidesini değiştirmez. Bilakis gâyet müteyakkız davranışın bunların propagandalarını ibtâl için el birliğiyle çalışıyoruz. Ve in-

şâallâh bunun semere-i hasenesi pek yakın bir zamanda müşâhede olunacaktır.

Biz zâten bu efendilerin –müslüman imzâsı ile dinsizliği tervîce çalışanlarının– mâhiyet-i mezhebiyyelerini çoktan beri biliyoruz. Ancak bizi pek ziyâde müteessir eden ve bu mektûbu yazmaya sebeb olan bir cihet varsa o da dinsizlik mürevvici yazıların bir İslâm imzâsı ile neşr edilmesidir ki bu nokta bütün müslümanları pek ziyâde iğzâb ediyor. Çünkü Avrupa milletlerinden aleyhimizde bulunanlar bile Dîn-i Mübînimiz'e karşı hürmet-kârâne davranışlarken ve bu da bir çok âsâri ile sâbit iken Dârulhilâfe'de din aleyhinde neşriyâttâ bulunmak Avrupa devletleri ve dolayısıyla tebaa-i muslimeleri nazarında dinsizliğimizi i'lân etmek demektir ki, siyâset-i İslâmiyye ve düveliyye nokta-i nazarından da pek fenâ netîceler husûle getirir. İşte bu düşünce sâikasıyla bu sözleri söylemeye mecbûr oluyoruz. Yoksa maksadımız bu efendilerin tutukları yola muâraza değil. Onlar kendi fikirlerinde hürdürler; ne isterlerse yaparlar. Fakat dinimizi kendi mefkûrelerinin husûlü için yıkisma uğraşamazlar. Esâsen biz müslümanlar bu meş'ûm fikrin husûle gelmesine aslâ muvâfakat etmeyeceğiz ve her husûsda mümânaat edeceğiz. Biz; herkes müslüman olsun ve bizim akîdemizle âmil olsun iddiâsında değiliz. Bunun için kimsenin mesleğine müdâhaleye hakkımız yoktur. Ancak bizden olmayanların mâhiyet-i mezhebiyyelerini i'lân ve isimlerini tebdîl ile dinimize karşı –hürmet etmeseler bile– dil uzatmamalarını taleb ediyoruz ki, bunda hakkımız derkârdır. Biz bu zevâtîn din aleyhindeki neşriyâtlarıyla –kendilerinin temellüke yeltendikleri Türkîk'ü– Asya Türklerini de gücendirerek aleyhimize çevirmemelerini istiyoruz. Anadolu müslümanları işin bu mecrâya döküllererek hükümet ve milletimizin bütün dünya nazarında haysiyet ve i'tibârının münkesir olduğunu arzu etmediklerinden memleket ve dini yıkisma çalışınlara mümânaat olunmasını hükümetten ricâ ederler. Bu gibi mesâilde cüz'î bir ihmâl büyük felâketleri intâc edebileceği cihetle evliyâ-yı umûrun da bu yolda ciddî mesâîde bulunmaları lâzımdır.

Adapazarı

Mehmed Nûri

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nûshası 10 kuruş,
seneliği 52 nûshadır.)

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfîk âsâr
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzih ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzihan bildirilmesi
ricâ olunur.

الشّاد

سَبِيلُرْرِشَاد

١٣٣٠ هـ ١٠

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefi, ilmî, edebî haftalık mecmâa-i İslâmîyyedir

ابعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdir-i Mes'ül
Eşref Edib

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

8 Mayıs 1919

8 Sha'bân 1337

Perşembe

8 Mayıs 1335

Cild: 16 - Aded: 412-13

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَبِسْرِ الدِّينِ أَمْتُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَسْجُرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ... هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ¹

Şimdi biraz da Cenâb-ı Hakk tarafından mev'ûd olan “cennât”ın tarz-ı tevcîh ve te’vîlinden bahs edelim.

Elde mevcûd olan tefsîr kitâblarından hangi birine göz gezdirilirse görülür ki, bütün bunlar (jennat)’ı erbâb-ı ittikâya yevm-i kıyâmette mev'ûd olan bağ ve bostanlara hasr etmektedirler. Mûfessirlerden hiç biri bunun dünya bağ ve bahçelerine de şümûlü olabilmesi ihtimâlini serd etmemişlerdir. Belki de bunun sebebi “cennet” ve “cennât” lafızlarının lisân-ı şer’de âhiretteki dâr-ı hulde masrûf olmasından ibârettir.

Fakat re’ime kalırsa, bunlar bu mesleği ihtiyâr etmekle ne Lugat-i Arab’â, ne de istilâh-ı Kur’ân’â karşı munsifâne bir hatt-ı hareket ta’kîb etmişlerdir.

Lugat-i Arab’da “cennet” ağaçları sık ve sarmaşık bahçe ve bostan demektir. Istilâh-ı Kur’ân’â gelince o “cennât” lâfızını bazan dünyadaki, bazan da âhiretteki

bahçelere itlâk etmiştir ki, evvelki ma’nâda istî’mâl olunduğu yerler şu âyet-i kerîmelerdir:

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَغْرُوشَاتٍ وَغَيْرِ مَغْرُوشَاتٍ وَالنَّحْلُ وَالرَّزْعُ
مُخْتَلِفًا أَكُلُهُ وَالرَّثِيُونَ وَالرُّمَانُ مُتَشَابِهًا وَغَيْرِ مُتَشَابِهٍ كُلُّوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَنْتُمْ
وَأَتُوْتُمْ حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُو إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ*

وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا
مِنْهُ خَضْرًا تُحْرِجُ مِنْهُ حَبَّاً مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّحْلِ مِنْ طَلْعَهَا قَنْوَانَ دَانِيَةً
وَجَنَّاتٍ مِنْ أَغْنَابِ وَالرَّثِيُونَ وَالرُّمَانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرِ مُشْتَبِهٍ**
وَآيَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَخْيَنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَمَّا فَمَنْهُ يَأْكُلُونَ وَآيَةٌ لَهُمُ
الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَخْيَنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَمَّا فَمَنْهُ يَأْكُلُونَ***

وَزَرَّلَنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَبْيَثْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ).
**** Nûh aleyhisselâmin (وَالنَّحْلُ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ رِزْقًا لِلْعِبَادِ lisânından.

(فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبِّكُمْ إِنَّهُ كَانَ عَفَّارًا. يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا.
وَيُنَدِّدُكُمْ بِأَمْوَالِ وَبَنِينَ وَيَجْعَلُ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلُ لَكُمْ أَنَهَارًا)****,*
(وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرِ.... فَأَشَانَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَغْنَابٍ
لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهٌ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ)****, (فَأَخْرَجْنَا مِنْ جَنَّاتٍ
وَغَيْوَنٍ. وَكُنُورٌ وَمَقَامٌ كَرِيمٌ وَنَعْمَةٌ كَانُوا فِيهَا فَاكِهَيْنِ)****, (أَوْ تَكُونُ لَكَ
جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنْبٍ فَنَفَّخْرُ الْأَنْهَارَ خَلَالَهَا تَعْجِيْرًا)****, (فَقُلْنَا يَا أَدْمَ إِنَّ هَذَا عَدُوُّ لَكَ
وَلِرَزْقِكَ فَلَا يُخْرِجُنَّكُمَا مِنِ الْجَنَّةِ فَشَفَقْنَا. إِنَّ لَكَ أَلَا تَجُوعُ فِيهَا وَلَا
تَعْزَى. وَإِنَّكَ لَا تَظْلَمُوا فِيهَا وَلَا تَضْحَى)*****

Ebû-Müslim Isfahânî ile sâir bazı müfessirîn, Âdem’în iskân edildiği cennet varyüzündeki bahçelerden biri olduğunu tasîh etmişlerdir.

Bu serd ettiğimiz âyât-ı kerîmede Kur’ân’în “cennet” ve “cennât” [198] kelimelerini nasıl lugaten ma’rûf olan “dünya bahçeleri” ma’nâsına istî’mâl etmiş olduğunu görüyoruz. Kitâb-ı Kerîm örf ve istilâhînca bu lafızların salâh erbâbına âhirette mev'ûd ecir ve mükâfâta maksûr

1 Bakara, 2/25.

* Sûre-i En’âm [141. âyet].

** Sûre-i En’âm [99. âyet].

*** Sûre-i Yâsîn [32-33. âyetler].

**** Sûre-i Kâf [9-11. âyetler].

***** Sûre-i Nûh [10-12. âyetler].

***** Sûretü'l-Mü'minîn [18-19. âyetler].

***** Sûretü's-Suarâ' [57-58. âyetler], Âyetin sonuna sehvî Dûhân Sûresi 27. âyet yazılmıştır.].

***** Sûretü'd-Dûhân [25-27. âyetler].

***** Sûre-i Îsrâ [91. âyet].

***** Sûretü'l-Furkân [8. âyet].

***** Sûre-i Tâhâ [117-119. âyet].

değillerdir. *Kur'ân* bir yerde bundan âhiret cennetlerini kasd ederse diğer bir yerde dünyadaki bağ ve bostanları murâd etmektedir. Elde ta'yîn-i maksada hizmet eder bir karîne mevcûd olmayınca da elfâzin bu veya şu ma'nâya hasr u tahsîsi tahakküm-i mahzdan ibâret olur.

İşte şerh ve esrârını beyân sadedinde bulunduğumuz¹ âyet-i kerîmesi de bu kabildendir.

Bütün müfessirler bu ve buna mümâsil âyetlerdeki "cennât"tan murâd cennât-ı âhiret olduğunu beyânda müttefiktirler.

Müfessirlerimiz âhiretin, hayır ve şer, şuûn ve evsâfini îzâh ve tebyîn husûsunda cidden ifrât etmişler, beri tarafta dünyanın ahvâline ve onun insanlar için ne mühim bir dâr-ı imtihân olduğuna müslümanların celb-i enzâri husûsunda pek müsâmahakâr davranışmışlardır.

Evet, dâr-ı dünyâda insanın mehâsin-i ef'âline mükâfât olarak türlü türlü hayır ve mükâfâta mazhar olacağı, seyyiât-ı müktesebesinin de cezâ-yı elîmini göreceği hakkında halka telkinât-ı müessirede bulunmanın lûzûmından müfessirlerimiz gâfil bulunuyorlar.

Bunlar, tedbîr-i şuûn-ı kâinât hakkında Cenâb-ı Hakk'ın vaz' etmiş olduğu kavânîn ahkâmını şöyle bir düşünseler, geçmiş ümmetlerle bugünkü ümmetlerin târihlerini tedkik etseler, daha doğrusu hâdisât-ı âlemin tarz-ı cereyâni hakkında sâlim bir fikir edinmek için gözlerini iyice açıp etraflarına baksalar Allâhu Zü'l-Celâl'in hüsn-i sîret erbâbını ne bî-pâyân niam ve avâtfıla mes'ûd ve be-kâm etmekte olduğunu görür ve anlarlar idi.

Sâlihât-ı a'mâlden maksad insanın gerek ferdiyeti i'tibâriyla şahsına, gerek bir uzungunu teşkîl etmesi i'tibâriyla mensûb olduğu ümmete nâfi' ef'âl-i kavîme ityânından ibâret olduğunu evvelce îzâh etmiş idik. Bu i'tibârile şu noktanın teslimî icâb etmektedir ki, funûn ve sanâyeie revâc vermek, medâris-i ilmiyye, müessesât-ı sînâyye ve iktisâdiyye vücûda getirmek, cem'iyyât-ı hayriyye teşkîl etmek hep a'mâl-i sâlihanın dâire-i şümûlü dâhilindedir. Hele ilim tahsîl etmek ve taâlîm ve rûsûm-ı İslâmiyyeyi neşr ü ifâza maksadıyla aktâr-ı âleme şedd-i rahlin bu husûsda en büyük bir mevki' olduğuunda hiç şüphe yoktur.

A'mâl-i sâlihanın en muazzam ve en mu'tenâ envâin- dan biri de havza-i İslâm'ı düşmanlara karşı müdâfaa maksadıyla serhadlerde hayat-güzâr olmak, Kelimetul-lâh'ı i'lâ ve şevket-i İslâmiyyeyi te'yîd için sefâin-i harbiyye vücûda getirmek olduğu kayd-ı izâhdan vârestedir.

Müslümanlar *Kur'ân*'ın kendilerine ta'yîn etmiş olduğunu vezâifi bi-hakkın ifâya sâi olsalar, tarîk-ı hayatlarında

onun furûg-ı hidâyet ve irşâdından iktibâs-ı nûr kaydında bulunsalar, daha açık bir ta'bîr ile teşvîk ve tergîbinde bir ân hâlî kalmadığı sâlihât-ı a'mâli düstûr-ı hareket ittihâz etseler muhakkaktır ki hayır ve menfaat her tarafdan muhît-ı mevcûdiyyetlerini kuşatır, avâtif-ı ilâhiyye kendilerini nâz u naîm bağ ve bahçeleri içinde yaşatır idi. Hem öyle bağlar, bahçelerde yaşatır idi ki, sâhasında yer yer cûy-bârlar, dâimî sûrette akîp gittiği için bir hîyâbân-ı mutarrâ teşkîl eden ağaçlarının dallarının kuruması, yapraklarının tarâvetini, meyvelerinin lezzet ve nefâsetini gâib etmesi imkân hâricinde olur; tarâvet ve naîmi sükkânını ebedî bir zevk ve sürüra, dâimî bir neşe ve hubûra müstağrak eder.

İkâme-i adl, neşr-i ilim kaydında olsalar, nebâtâtın cinsini İslâh, envâını teksîre sa'y ü ikdâm etseler renk ve şekilleri müteşâbih öyle gün-â-gün meyveler devşirirler idi ki, tu'mları mütehâlif olmasa ekl ü tenâvül edenler, işte bir başkalık olduğuna ihtimâl veremeyerek;² هَذَا الَّذِي (رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ) demeye mecbûr olurlar idi. Çünkü yedikleri meyvelerin kemâl-i nev'leri i'tibâriyla aralarında hemen hiçbir fark kalmamıştı.

Bu sözlerimizin mahz-ı hakîkat olduğunu nebâtâtın ahvâlini tedkîk edenler ve seviye-i ilmiyyeleri yüksek olan memleketlerde nebâtât ulemâsının bunlar üzerinde ne gibi fennî ameliyeler tatbîk edegeldiklerini görenler takdîr ederler. Onlar i'tirâf ederler ki, mezâlimin barınmadığı, zâlimlerin bâzû-yı ta'dillerinin bükülüp kırıldığı bu memleketler ahâlîsini Cenâb-ı Hak mesâî-i İslâh-perverânelerinin mükâfât-ı maddiyyesi olarak nâz u naîme müstağrak etmiş, mevcûdiyet-i kavmiyyelerini refâh ve saâdet, izz ü mekânete mazhar etmek için her türlü erbâbı müheyŷâ kılmıştır.

Cenâb-ı Hak mü'minlere vaad ediyor ki, kendisiyle akâd ettikleri ahd ü mîsâka vefâkâr bulundukları müd-detçe bu ni'met ve âtifetlerin âsâr-ı kâmrânîsi dâimî sûrette üzerinde tecelli edecek, izzet ve şevket esbâbına tevessûl husûsunda ihmâl ve lâ-kaydî, huzûr ve rahati celb edecek vesâiti istikmâlde kusûr etmedikçe dünyada böyle cennetler içinde yaşamaya ve oralarda kendilerine enîs ve hem-dem olmak üzre, fuhuş ve rezâletten edeb ve nezâhete münâfi hâl ve hareketten, sûret ve sîrete âid redâetten müberrâ zevcelere mâlik olmaya istihkâkları derkâr bulunacaktır.

Şu iddiâlarımızın târihin ağızından tasdîk edildiği- ni iştîmek isteyenler Sadr-ı Evvel'de müslümanların ne hâlde olduklarını okusunlar. Kâinâti dîn-i ilâhiyye da'vet maksadıyla harîm-i Ka'betullâh'ı kucaklamış olan ot-suz, susuz bir vâdîden çökmiş olan Arabların *Kur'ân*'ın teklîflerini ifâ, nasîhatlerine ittibâ'dan başka bir gâyeleri

¹ Bakara, 2/25.

² Bakara, 2/25.

yoktu; hedef-i mesâileri a'mâl-i sâliha, ef'âl-i kavîme idi. Bunun içindir ki, din ve *Kur'ân*'ın önlerine açtığı fa'âliyet-i hayâtiyye sâhasında öğrenmedikleri ilim, istikmâl etmedi[199]kleri meâsir-i salâh bırakmadılar. Hiçbir fen ve san'at yok idi ki, muvaffakiyetle onu elde etmesinler. Bir hüner mevcûd değildi ki, onda eser-i dehâ göstere-mesinler. Bir ticâret yoktu ki, tevsi' etmesinler, revâc ver-medikleri pazar, pâymâl etmedikleri diyâr bırakılsınlar.

Dîn-i *Kur'ân*'a riâyet ve temessükleri, ef'âl-i kavîmeye ihmâkleri sâyesindedir ki Cenâb-ı Hak onlara her müşkili hall ü teysîr etmiş, cihâni hükümlerine râm kilmiştir. Arablar memâlik-i âlemde te'sîs-i saltanat etmişler, tarîk-i savâbı bulmakta, hadâret ve medeniyette, ilim ve ma'rîfette halka pişvâ olmuşlarsa bu feyz-i ulvîyi *Kur'ân*'ın teşvîk ettiği sâlihât-ı a'mâle kemâl-i rağbet haslet-i fâzila-larına medyûn bulunmuşlardır.

Mütercimi: Mehmed Şevket

Abdülezîz Çâviş

DÎNÎ MÜCEDDİDLER

YAHUD

“TÜRKİYE İÇİN NECÂT
VE İ'TİLÂ YOLLARI”nda BİR REHBER

Türk-Osmanlı Hükümetinin Mebde'i Teessüsü

Hâsim Nâhid Bey Türk-Osmanlı sultanatının tees-süsü ile şimdîye kadar devâm edebilmesindeki esbâbin başlıcalarından olarak usûl-i vâlidîyyet, hayat-ı râiyâne, meşakkate tahammül, sâdeğî-i maîset gibi şeyleri zikr ediyor:

“Türkler ilk yurtlarında hayat-ı bedâvetten neş'et eden usûl-i vâlidîyyete yani bir cedd-i müsterekin hâkimiyeti altında toplanmak an'anesine bi-hakkin sâhib idiler. Bugün bile hayat-ı bedâvette âile ve kabîle reîsine ve mutlak sûrette ihtiyârlarına dîndârâne bir hürmet göstermek âdeti cârîdir. Bu âdetin bilhâssa asliyetini gâib edecek sûrette Garb'in te'sîrâtına ma'rûz kalmayan vilâyetlerimizde hâlâ mer'i olduğunu görüyoruz, Türk köylerini görmüş olanlar bunu bîlirler. Bir de Osmanlı sultanatının ekber-i evlâda intikâli dahi bu âdetten tevellüd ettiğini Edmond de Molen beyân ediyor.

“İste Türklerde bu usûl-i vâlidîyyet, beşerin terakkî-style tensîk edilen bugünkü harb usûlünün, keyfiyeti ke-miyete galebe ettirmesi derecesinde ehemmiyetlidir.” (s. 3-4)

Eski Türk ve Osmanlı milletinin bugünkü ahfâdi terakkî ve teceddûd nâmına son senelerde aldığı terbiye-i fikriyye ile bu usûl-i vâlidîyyet an'anesine karşı i'lân-ı

harb etmek hevesine düşmüştür. Bugün, genç veya müsin farkı gözetilmemekle de kalmayıp, gençlik, ama mücerred gençlik bir şeref, bir sebeb-i tekaddüm addedildiği gibi mücerred yaşlılık da bir nakîsa, bir töhmet sayılماya başlamıştır. Acaba bu zihniyeti tervîc eden gençlerde ya-shamak arzusu yok mudur? Eğer var ise mutlakâ onlar da yaşılanacak ve kabûl ettikleri prensip mücebince bil-istih-kâk ahlâfin istihfâfina ma'rûz kalacaklardır. Nöbetlerine hâzır olsunlar.

Kıdemî hürmet, eski Türklerde olduğu gibi Müslü-manlık'ta da vardır. Hadîs-i şerîfde; ^{إِنَّ مِنْ إِجَالِ اللَّهِ إِكْرَامًا}¹ buyurulmuştur ki; “Bir müsin müslime hürmet, Cenâb-ı Hakk'a edilecek hürmetlerden ma'dûd-dur.” demektir.

“Asırlardan beri geniş yaylalar üzerinde sultanatının tahtı atının sırtı olan Türk, hakîki bir süvârî ve silâhlarının şekline göre en iyi bir muhârib idi. Çocuk yaşıdan i'tibâren asıl kısrakların böğrunu mahmuzladığı ve yay, ok, kılıç, mızrak, cirid salladığı kadar iklîmin âteş ve zemherîrine, her türlü mahrûmîyet ve meşakkate mütehammil ve nihâyet pek basît bir gıdâ ve kaba bir libâs ile ihtiyâclarını tatmîne i'tiyâd etmiş neslinin tam enmûzeci idi.

Bu unsurun muzafferiyet ve hâkimiyetini en iyi îzâh eden Edmond de Molen'dir. “Türkler,” diyor; “Hakîki çobanlardır.” Şu i'tibâr ile de Tatarların Çinliler ve Arab-ların İspanyollar karşısında gösterdikleri, sert bir hayat ve mevcûdiyetle me'lûf akvâmin ihtiyâcât-ı adîde ile zaaf ve rehâvete uğramış akvâm üzerine mâlik oldukları te-fvvuk ve hâkimiyete sâhib idiler.” (s. 4-7)

Müellif, İslâhât faslında hayat-ı râiyâne, meşakkate tahammül, sâdeğî-i maîset gibi an'anelerimizin mümkün mertebe ihyâsı lüzümündan açık bir sarahatle bahs et-miyor.

“Türkün ceng ü cidâle atılmak, fetih ve istîlâ etmek ihtisâsını ateşten kamçılara alevlendiren müessire şimdî hakîki ismini verelim: Ganîmet.

Târihin tesbît ettiği en şenî zulümlerden en fecî hâilelere kadar azîm ihtilâller ve muhârebelerin reng-i vah-set ve hûnînî dâimâ kitle-i enâmin nazarını cezb ü tes-hîr edecek rengîn bir gâze ile süslemek beşeriyet için eski bir an'anedir. Asrımızda bile birçok katl-i âmlara adâlet, yangınlara şehr-âyîn tesmiye olunuyor. Rahm u şefkate karşı tezyîf ve kahkaha medenîlerin en büyük alkışlarındır. Eskiden büyük vak'aların hakîki ma'nâsını tahrîf etmek âdeti böyle idi ve böyledir. Büyük vak'aları fiilen yapmaya gelince, bundaki san'at da –iş ne olursa olsun-ona kudsî bir renk, bir ma'nâ vererek ferdin idrâkine mükerrerleren telkin etmekten ibârettir. Türkler iyi bir ter-

¹ (إِكْرَامُ ذِي الشَّيْءَةِ) yerine (اجْلَالُ ذِي الشَّيْءَةِ) ile, Ebû Dâvud, *Sünen*, Kitâbü'l-Edeb, 23.

biye ile hazırladıkları askerlere lâzım olan ma'nevî kuvveti dinlerinden aldılar. Eğer ganîmetin zevki Türkler için kâfi derecede bir kuvvet olsaydı arkasında bir ma'bûdun nüfûz ve kudreti olan ideallerin müsbet, maddî fâidelerden daha ziyâde şiddet ve devâmla insan rûh ve kalbini teshîr edebileceğî bir kere daha sâbit olduğunu târîh-i âlem kayd etmezdi.” (s. 6, 12, 13)

Bu fikralar, bir taraftan, din kuvvetine muâdil hiçbir kuvvet olamayacağının tasdîkini ve bir taraftan da Türk-Osmânî saltanatının tâ bidâyet-i te'sîsinde dinin, yağma-gerlige âlet hâlinde sun'î bir şey olduğunu iddiâ etmek gibi bir îhâm-ı garîbi tazammun ediyor.

“Osman Gâzî’nin başladığı ve evlâdi tarafından ikmâl olunan eseri Büyük İskender’le Napoléon’unkinden kat kat şâ’saadâr ve azamet-nümûd oldu. Çünkü mechûl hadîkaların nûr ve râyiha ile meşhûn olan mesîrelerini işaret eden beyaz ve kudsî parmakları onda vardı. Şeref ve şan hiçbir zaman hiss-i dînî kadar [200] seciye-i beşer üzerinde hükümrân olmamıştır. Servet ve altın üzerine kurulan bir hükümet temeli de dünkü Venedik Cumhûriyeti gibi veyahud bugünkü Fransa hükümeti gibi çürük olur. İskender’in, Napoléon’un yeryüzünde çizdiği saltanat hudûdları, onların hayatlarıyla beraber silindiğine rağmen en hûnîn ve azîm vakâyî’ bile mütemâdiyen tahrîbe çalıştığı onun derin izlerini mahv edemedi. Türk Osmanlı hâkimiyetinin nihâyet bulduğu yerlerde Türkler bugün bile yaşıyor. Bir tarlanın sathındaki bütün eski girinti ve çıkışları ezerek yeni tersîmâta müsâid kılan ağır bir tesviye âleti gibi Dîn-i İslâm’ın köhne akîdelerini değiştirmekle yeni tarz-ı hayatılar ve yeni saltanatlar için hâzırladığı kitleler üzerinde Arabların devâm ettiremediği hükümrânlığı Türkler yeniden te'sîs ettiler.” (s. 13, 14, 15)

Bu sözlerde bir millet-i hâkime için din ihtiyâcının ve belki kâili hakkında dîndârlığın en belîg bir şâhididir. İllerde gelecek sözleriyle karşılaşmak üzere burada kayd ediyoruz.

“Saltanat müessisi Osman Gâzî Şeyh Edebâlî nâmında bir zâhidin kızını, içinde biraz kan biraz da isyân olan bir mâcerâ ile tezvvüç etmiş, ikinci Sultân Orhan zamanında yapılan teşkilâtın müzâkerâtında, ilk kâdîas-ker olan Çandarlı¹ Kara Halîl hâzır bulunmuş, ilk sikkे gümüş ve bakırdan yapılmış, bir tarafına “Kelimâ-i Şehâdet”, bir tarafına “Orhan halledallâhu mülkehû” ibâresi yazılmıştır. Bu teşkilâtın akîbinde Orhan Gâzî yenicerilerden birkaçını beraber alarak Hacı Bektaş-ı Veli nezdine gidiyor ve o günden i'tibâren yeniceriler azîz-i müşârun-ileyhi hâmî tanıyorlar.

İşte görülüyor ki Osmanlı Türklerde askerlik, bu ilk

unsur-ı medeniyet dinin te'sîrâtı altında teşekkül ve devâm ediyor ve bu te'sîr o kadar vâsi’ ve şümüllüdür ki bu milletin altı-yedi yüz senelik her türlü fîkrî hareketleri üzerinde yalnız onun ebedî damgası var.

“Din, Osmanlı Türklerin fitrî cengâverliğini kahramanlığa kadar yükseltti. Bidâyette metîn bir akîde, tam bir ahlâk-ı İslâmiyye ve her şeye gâyet sıkı bir inzibât vardır.” (s. 15, 16)

Bu sözler de şâyâن-ı kayddır.

“Asırlarca devâm eden zafer ve galebe, İslâm’ın küffâr üzerine nusret ve hâkimiyeti akîdesini Osmanlı Türklerde gayr-i müdirek bir hâle getirdi. Bu tefvvuk ve hâkimiyet hissi, hüviyetin a'mâkîna nüfûz ettiği derecede derin ve metîn bir i'timâd-ı nefse müncber olur. Şimdi bu kuvvetinden emîn ve mağrûr varlık Küre-i Arz’ın azîm servetiley, hüsnüyle, bedîalarıyla en güzel bir iklîmine hâkim olsun. Yaşamanın telakkisi, ihtiyâclar, ihtiyâcın istîfâsı, düşünce, tahassüs elbette değişir. Ve Türkler için de öyle oldu: Artık eski cengâverlerin elinde kaba ve öldürçü kargılar yerine nârîn, gümüşlü, altınlı, dirahşân mızraklar, sırtlarında o eski kaba yün libâsa hiç benzemeyen sırmalı hil’atler var. Kılıçları murassa’, atlarının egeri murassa’, her şeyleri mücevherden zînetlidir. Siyah kıldan çadır-ılar arasında billûr kadehlerin nûşîn rahîkini katre katre emiyorlar. Dilber dudakların mugaşşî, cân-sitân nağmeleri, mestîde rûhların aşk ve şehvetini bütün azgınlığı, harâreti, heyecânı ve uryânlığıyla terennüm ediyor.

“Şuûnun bu âhenk ve şîriyetinin mâtemli ve hakîkî meâli şudur: Gâlib Türkler bütün her türlü kuvvetleri istihfâf edecek kadar mutmain, mağrûr, kayıdsız huzûzâta daldılar.” (s. 18, 19)

Bu fikralar da Türk Milleti’nin târîh-i saltanatı içine gizlenen edvâr-ı inkîrâzî kuvvetli bir gözle müşâhede ederek yazılmıştır, ve bu kitâbda emsâline sık sık tesâdûf edilen bu gibi neşîdeler necât ve i'tilâ yollarının rengîn ve müessir olduğu kadar da sùzîşli terâneleleridir.

“Hayatta idâre etmekten ziyâde idâre edilmek ihtiyâcında olan bu kitlenin zirvesinde bulunan ve akınların, muhârebelerin ve nihâyet muzafferiyetlerin “sultân” ünvanını verdirdiği o çöller reisinde efrâdînkine zid ve muktezî âhengî vûcûda getirmek haysiyetiyle kıymetdâr bir “idâre etmek” kâbiliyeti mevcûd idi. Uzun bir i'tibârin hem meleke hem de kudret ve nüfûzunu artttıldığı bu kâbiliyetin bir tek hânedândan neş’et ve teselsûl eden a’zâsında tezâhürürdür ki Türk Osmanlı târîhini baştan başa teşkil ediyor. Bu târîhin, Osmanlı Türk Milleti’nin

¹ Metinde (جندوه) yazılmıştır.

değil, sâde sultanlarının veya onları temsîl eden ricâlinin destânı olması Türk-Osmanlı idâresinin ne kadar şahsî olduğunu bize gösterir. Bu târîhin bazan ulvî, müheyyic, şâşaadâr vak’aları, bazan siyâh, hûnîn, elem-nâk fecâları karşısında Şark’ta, Garb’dan pek çok farklı olarak mütehayyiz şâhsiyetlerin mümtâz olan kudret ve ehemmiyetine kaç defa i’tikâd ve hürmet ettim. (Mümtâzlarda bu kudreti bizzât ferdin halk ettiğini de bileyim.)

“Bu idâre o derece münhasır şahsî ve hâkim-i mutlakın irâdâtına o kadar bağlıdır ki, pâdişâhlarımızın sultanat devirlerini mütâlaa ederken tek bir çobanın büyük bir sürüyü eger ihtiyâcına ve bu ihtiyâci hangi mer’âlarda daha iyi istîfâ edebileceği ilmine vâkif ise sürüyü pek güzel yaştığı, deðilse bir gün susuz, otsuz kayalıklar ve çöllere sürükleyip helâk ettiği hikâyelerini mutlakâ hâtitlatır. Hikâye basittir. Lâkin sultânların veya ricâlinin şahsî liyâkatleriyle Türk-Osmanlı hükûmetinin, sur’at ve tahavvülüne hayret edilecek tedennî veya i’tilâalarının buna ne çok benzeyen müşâbeheti var.” (s. 20, 21)

Bu noktaları mahzâ hikâye-i hakîkât tarzında mı söylüyor, yoksa târîhdeki Türklerin nesli olan şimdikilerde meşrûtiyet-i idâre kâbiliyeti olmadığı maksadı da bu sözlerde mündemic mi?

“İkinci Bâb”

“Türk-Osmanlı Hükûmetinin İnkırâz Âmilleri”

1

“Dîn-i İslâm”

Müellifin zu’munca hükûmetin inkırâzında bir ta’bîr-i muhterizâne ile dinin yanlış telakkisinin te’sîri olsa bile inkırâz âmillerine tahsîs ettiği bâbin serlevhasını, ta’bîr-i ihtirâzîden de münselih olarak bu tarzda yazmakla, bazı noktalarda dine pek ziyâde mu’tekid ve hürmetkâr görünen bu zât biribirine uymayan cehrelerinden bir diğerin nikâbını, lûzûm gördüğü yerlerde kapamak üzere bir kere açıvermiştir. Bu ifâdenin şeklinde, Dîn-i İslâm’â karşı dostluktan dem vururken gaflet dakikalarını kaçırmayan düşman darbesi mahsûsdür. Dine hakikaten mu’tekid ve hürmetkâr olan adam kaba bir sû’-i îhâmi tazammun eden bu şekl-i ifâdeden ürker.

“Hazret-i Peygamber hükûmrânlık ve sultanlık da’vâsında değildi. Lâkin Dîn-i İslâm’ın mâhiyeti, emîrû'l-mü’minînler için böyle bir gâyeyi ta’kîb etmek imkânına müsâid idi ve öyle oldu.” (s. 28)

[201] Hâşim Bey, burada yanılıyorsunuz. Avrupa kânûn-ı esâsîlerinin mukaddes ve gayr-i mes’ûl bir tim-sâl-i sultanat tanındığı pâdişahları Dîn-i İslâm¹، كُلُّكُمْ رَاعٍ... (وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ...) düstûru ile ahâlînin seviyesinde tutmuş ve kendilerine hakk-i sultanat gibi bir istisnâ vermemiştir. İkâme-i hudûd emrinde hâkim ise kânûn-ı Şerîat olup

¹ Buhârî, Sahîh, Kitâbü'l-Cum'a, 10.

pâdişah onun icrâsında tipki bir me’mûr gibi vâsitan dan ibârettir. İhtişâm ve sultanat âlemlerine dalan veyahud istibdâd ve tahakküm vâdîlerine sapan pâdişahlar Dîn-i İslâm nazârunda mevkî’lerini sû’-i istî’mâl etmişlerdir. Harbde iğtinâm edilen bir kumaşın guzât-ı muslimîn arasında taksîm olunan parçalarından biraz daha büyük bir parçasını iktisâ ettiği gün, oğlunun hissesine isâbet eden parçadan ilâve edildiğini söylemek derecesinde masraf ve maîsetinin hesâbını veren Ömerü'l-Fârûk ile Makâm-ı Hilâfet'e geçtiği dakîkada haremlerini huzûruna da’vetle kendisine rahat ve huzûru sâlib bir vazîfe te-veccûh ettiğini ve bu müşkil gâile içinde ihtimâl ki kendi-leri ile görüşmeye bile müsâid vakit bulamayacağından arzu edenlerin, nikâh ve nafakalarını alarak ayrılmaya me’zûn olduklarını söylemeye lûzûm gören Ömer bin Abdilazîz, İslâm pâdişahlarının doğru nûmûneleridir. Bu gibilerin adeden azlığı, yahud diğerlerinin çokluğu, Dîn-i İslâm’în hulefâ hakkında ma'lûm olan nazarı üzerine bir te’sîr icrâ edemez.

“Nitekim zamân-ı saâdetten pek az bir zaman sonra Dîn-i İslâm, murassa’ tahtların vâsil olunabilecegi yolları açmak için iki tarafında biçilmiş ot demetleri gibi insan naâsından ve kan pihtısından yiğinlar yapacak keskin bir silâh oldu. Daha Hazret-i Ali (ra) hazretlerinin Hilâfet nizânda hasmin kalbini delmek için asabî ellerde parla-yan mızrakların sıvri ucunda Allah’ın mukaddes kitâbi Kur’ân bir hud’â-i harbiyye yerine geçti. Hazret-i Ali (ra) hîleyi hissetti ve bağırdı: (كلمة الحق اريد بها باطل) Evet, hak olan Kur’ân, bâtil olan bu türlü sultanat da’vâlarını kazanmak için âlet ve burhân oldu.” (s. 28, 29)

Bu vak’â-i târîhiyyeyi de müellif kendi nokta-i naza-rina tatbîk için pek yanlış tasvîr ediyor. Eğer kendisinin dediği gibi, o vakitki sultanat da’vâsını kazanmak için Kur’ân-ı Kerîm veya Dîn-i İslâm bir âlet, bir burhân ol-sayıdı, şübhесiz dîndârlığı daha ziyâde olduğu, gerek o zamanın ve gerek bugünün insanları nezdinde ma'lûm ve müsellem olan Hazret-i Ali radîyallâhu anhîn rakîbi mezkûr sultanat da’vâsında haybet ve hüsrândan başka bir şey elde edememek lâzım gelirdi. Bir de, Dîn-i İslâm, bu vak’âda murassa’ tahtların vâsil olabileceği yolları açmak için insan naâsından yiğinlar yapacak keskin bir silâh olmamış, belki keskin silâha karşı teskîn edici bir kalkan olmuştur. Binâenaleyh Hâşim Bey'in şu fikrası hakîkat-i târîhiyye ile imtizâc edemeyen bir şiir mâhiye-tindedir.

“Cismânî ihtirâslar mı ihtilâfât-ı mezhebiyyeyi tevlîd etti, yoksa ihtilâf-ı mezhebiyye mi cismânî ihtirâsları yani sultanat da’vâlarını intâc etti? İşte şu muammâyi da kat’î bir sûrette halleden ilk nizâ’ Hilâfet’tir. Bu sultanat nizâ’larıdır ki İslâm’ı mezheb ihtilâflarıyla tefrikaya dûşürdü ve herc ü merc etti.” (29, 30)

Saltanat da'vâsından veyahud Hilâfet nizâından tevellüd etmiş iddiâsı bu kadar mezâhib-i muhtelife-i İslâmîyyeden ancak ve ancak "Şîilik"le onun mukâbil-i tâmmî olan "Nâsîbîlik" ihtilâfi hakkında mutasavver olabilir. Çünkü Hilâfet'e liyâkat mes'elesinde yalnız bu iki mezhebin nokta-i nazarı tehâlûf eder. Halbuki Nâsîbî Mezhebi, mezâhib-i İslâmîyye miyânında bugün ismi unutulmak ve çok kimselere göre hiç de ma'lûm olmamak derecesinde pâyidâr olamamıştır. Onun yerine, şimdiki hâlde "Şîilik" mukâbili olarak yâd edilen "Sünîlik" Mezhebi'nde ise Ehl-i Beyt'e karşı, Hilâfet'e adem-i liyâkat gibi bir aleyhdârlık fikir ve akidesi kat'iyen mevcûd olmadığından bu iki mezheb arasında Hilâfet ve imâmet mes'elesinin, karşılıklı bir nizâ'-ı dînî mebde' ve menşei olmak üzere tasavvuruna bile mahal yoktur.

Müellifin, bunlardan mâadâ bütün mezâhib-i İslâmîyyeyi karıştırarak ve hepsini sultanat kavgasına ircâ' ederek umûmî bir mütâlaa yürütütmek sûretinde olan şu sözleri ise Dîn-i İslâm'daki mezâhib-i muhtelifenin mâhiyetlerini bilmenden sarf edilmiş -ta'bîr ma'zûr görülüşün- câhilâne sözler kabîlindendir. Meşhûr mezâhib-i İslâmîyyeden meselâ Şâfiî Mezhebi hangi pâdişahın hirs-i sultanatına hâdim olmak için te'sîs edilmiş? Hanbelî Mezhebi hangi harîs-i câhin hevesâtına âlet olarak vücûda gelmiş? Hanefî Mezhebi, Mâlikî Mezhebi, İbni Ebî-Leylâ, Süfyân-ı Servî Mezhebi, Tâhirîye Mezhebi ilh., hangi hükümdârların keyfini okşamak üzere vaz' ve ihdâs olunmuş? Bunları isimleri ile söylemeli ve binlerce mesâili ihtiyâ eden nikât-ı ihtilâfin bu yolda tatbîkâtına girişerek koskocaman ilm-i hilâfi ve belk-i ilm-i usûl-i fîkî siyâsiyâta kalb ve ilhâk edivermelidir. Sonra, meselâ mürtekib-i kebîrenin muhalled-fi'n-nâr olacağına hükm eden Mu'tezile şu mezhebini acaba hangi zâlim pâdişahın harekât ve temâyülâtına zâhir olmak maksâdiyla îcâd etmiştir? İsterseniz Hâşim Bey, ilm-i kelâmda mevkî'-i münâzaraya vaz' olunan ve hemen hepsi zâtul-lâh ve sıfâtullâha âid olan nikât-ı ihtilâfi şuracıkta serd edeyim, siz de siyâsiyâta tatbîk ediniz. En doğrusu ilim ile tevaggul eden eslâfımız hakkında, bu gibi burmadan fikirlerin çıkardığı yakınsızsız tahmînler, fenâ tefsîrler ayıb oluyor. Mezhepleri kemâl-i germî ile müdâfaa ve münâkaşa eden fîrkâldarın bile hiç birinin hâtr ve hayâline karşı taraftaki mezheb salîkîni hakkında böyle bir zehâb ve isnâd hutûr etmemiştir.

Dîn-i İslâm'daki ihtilâfât-ı mezâhib hakka isâbet edilmiş veya edilmemiş olmak bittabi' bahsin hâricinde olarak sîrf Dîn-i İslâm'ın bahş etiği hürriyet-i efkâr ile husûle gelmiş olduğu gibi şayed bunlarda bir makâm-ı sultanata yaranmak his ve maksadı mevcûd ise mutlakâ o makâm, sultanat-ı ilâhiyye makâmıdır. Meselâ Eşâî-

re, ef'âlullâhın muallef yani esbâba müstenid olmasını, Cenâb-ı Hakk'ın, derinden derine esbâba ihtiyâci ve gayr ile istikmâli gibi [202] şân-ı ulûhiyyete nakisa verici bir şey addederek ta'lîlden ictinâb ettikleri gibi Mu'tezile de, esbâba müstenid olmayan ef'âli, hikmetten hâlî bir abes hâlinde telakkî ettiklerinden ef'âlullâhın ta'lîlini iltizâm etmiştir.

"Kur'ân'ın mahlûkîyeti da'vâsı bir nehrin mecrâsını değiştirmek derecesinde dinin temelini baltalayan darbelerin en müdhişi idi." (s. 30)

Hâşim Bey, bakınız, mezhepleri siyâsiyâta temâs et-tirebilmek üzere bir de misâl buluyor. Lâkin bunun tatbîkînde de yanlışlık var. Çünkü Me'mûn devrinde zuhûr eden ve evet, hikâye olundugu göre gûyâ onun tarafından tervîc olunan halk-ı Kur'ân fikrinin bir mezhebi-i kelâmî olarak pâdişâhın siyâseten işine gelir bir fikir gibi gösterilmesi cidden gayr-i ma'küldür. Kur'ân mahlûk olursa Me'mûn'un hilâfetini te'yîd edecek ve gayr-i mahlûk olursa rukabâ'-i siyâsiyesine karşı Hilâfet'inin sahîh olmaması lâzım gelecek değil ya! Evet, Kur'ân'a mahlûk demekten ihtirâz eden ve kabûl edelim ki esâsen de kendisinin muhabbet ve teveccühüne mazhar olmayan ulemâyi halîfe bu bahâne ile tazyîk etmiş olsun. Fakat Me'mûn'un ulemâ'-i müşârun-ileyhim hakkındaki husûmetini tatmîn için bu bir tesâdüften veyahud sû'-i intihâbdan¹ ibârettir. Zîrâ pâdişâhın onlara ezâ etmek merâmî olunca başka vesîleler de bulabilirdi. Sonra, Hâşim Bey'in hatâsı daha iyi anlaşılmak üzere burada dikkat edilecek bir nokta var: Halîfenin kabûl ettiği ve muhâliflerine cebren kabûl ettirmek istediği mezheb, yani Kur'ân'ın mahlûk ve hâdis olması adem-i mahlûkîyet mezhebine nisbetle Kur'ân-ı Kerîm hakkında mübâlâtsızca bir fikir gibi görüneceğine nazaran buna; "Dîn, siyâsete âlet yapılmış!" demekten ise; "Dinsizlik siyâsete âlet yapılmış!" ta'bîri daha ziyâde yakışık almaz mı? Şu hâlde dinsizliğin kabâhatini dine yükletmeye Hâşim Bey'in hakkı olabilir mi? Avâmma karşı; "Dîni siyâsete âlet yapmış!" denilmekte münâsebet bulunmak için pâdişâh tutturduğu mezhebin aksını iltizâm etmeli ve ulemâ-i Ehl-i Sünnetle birleşerek Mu'tezile ulemâsını ezmeli idi.

Hakîkat-i hâle gelince; halk-ı Kur'ân mes'elesi has-be'd-diyâne o derece şâyân-ı ı'zâm bir mes'ele değildir. Ve Kur'ân'ın, tebâdûr eden kelâm lafzi ma'nâsına hu-dûsu şübhelerizdir. Öyle iken Ahmed bin Hanbel gibi bazı ekâbir, Kelâmullâh olan kelâm-ı nefsiye rûcûundan ihtirâzen ve teeddüben Kur'ân-ı Kerîm'e hâdis ve mahlûk dememekte ısrâr ettiler ve kanâat-i vicdâniyyeleri hilâfin-da vâki' olan cebir ve tazyîka göğüs gerdiler.

Târîhdeki hâdise-i mezkûre, şimdiki müceddidlerimi-

¹ Metinde (اتخابون) yazılmıştır.

zin kadir-nâ-şinâşlığına ma'rûz kalan eslâf-ı ulemânın ne kadar şâyân-ı hürmet bir sebât ve metânete mâlik olduklarını gösterir.

Mustafa Sabri

MÜSLÜMANLIK TAB'-I BEŞERİ NASIL TERBİYE EDER?

Tabâyi'-i insâniyyenin en liberal ve en fazilet-perverlerinde temeyyüz eden müyûl arasında bilhâssa ikisi en tabîsidir: Lezzet ve faâliyet.

Bunların birincisi ulûm ve fûnûn ile inceltılır, hayatı-ı ictimâiyyenin mahâsiniyle perverde edilir, iktisâda, sihhate, şöhrete riâyetle zabit edilirse hayatı-ı husûsiyyenin te'mîn-i saâdeti için bir menba'-ı feyyâz olur.

Meyl-i fa'âliyyet, daha kuvvetli, daha meşkûk mâhiyeti hâiz bir prensibdir. Ekseriyâ hiddete, ihtirâsa, intikâma sevk eyler. Fakat hayır ve insâf hisleriyle idâre edilirse her faziletin vâlidî olur. Ve bu faziletler azim ve iktidâr ile mütenâsib olursa bir âile, bir hükûmet, bir imparatorluk selâmet ve teâlîsini bir insanın cesâretine medyûn olur.

Binâenaleyh meyl-i zevke makbûl, meyl-i fa'âliyyete nâfi' olan hasâil izâfe olunur. Herhangi bir seciyede bu iki meyîl birleşir ve âhenkleşirse fitrat-ı beseriyyenin en mükemmel nümunesini teşkil etmiş demektir.

Tabâit-ı insâniyye, ihtiyâcât-ı beseriyyenin tebeddül-i dâimîsine rağmen değişmez. Her zaman aynıdır. Nasıl bugüne kadar beyne'n-nâs hodkâmlar, hasûdlar, mütevâzi'lar, insâniyet-perverler görülürse bundan sonra da aynıyla insanların akillisi, akılsızı, kavîsi, zebûnu, iyisi, fenâsi bulunacaktır. Zaman ile tebeddûle uğrayan hasâil ve nakâis-ı beseriyyenin alacağı eşkâl-i muhtelifede zamanın husûle getireceği ta'dîlâtâttır.

Tab'-ı beserle fazâil ve mesâvî-i insâniyye değişimden insanlara bir hatt-ı hareket ta'yîn ve hem-cinsle-riyle olan münâsebetlerini te'sîs ve takrîr edecek esâsâtın da tabiatlarından müstahrec olmak i'tibâriyla biz-zarûre tebeddül etmeyeceği âşikârdır.

Dîn-i İslâm'ın ihtiyâcât-ı ahlâkî, ictimâî, siyâsî düstûrlar ser-â-pâ tab'-ı beserden mülhem olduğundan ile'l-ebed nev'-i âdemin nâzîm-ı mukadderâti olmaya şâyestedir.

Tab'-ı beserin en tabîî ve en hür temâyülâtını, bu temâyülâtın nasıl terbiye edilirse yükseleceğini yukarıda beyân etti. Bakalım Dîn-i İslâm bu temâyülâtı nasıl terbiye ederek fitrat-ı insâniyyeyi şâhika-i kemâline i'lâ ediyor.

Dîn-i İslâm ilmin en samîmî hâmîsi ve mürevVICİDİR. Risâlet-penâh Efendimiz; "İlmi, Çin'de bile taleb ediniz!"

dedikleri zaman Çin'de tek bir müslüman yoktu. Binâenaleyh ehl-i İslâm, erbâb-ı ilim ve fenden herhangi ırk ve dine mensûb olurlarsa olsunlar ahz-ı ilm ederler. Cenâb-ı Hakk "Hikmeti istedigine bahş ettiğini ve bu bahşâyiş-i sübhanîye nâil olanın feyyâz bir hayra dest-res olduğunu" nu beyân ediyor.* Ve yine ehl-i ilm hakkında; [203] "Sözü dinlerler ve en güzeline ittibâ' ederler."** diyor. Bilhâssa ehl-i ilm ile câhilleri kat'iyen müsâvî tutuyor.***

Daha sonra bütün müslümanları emr-i bil-ma'rûf, nehy-i ani'l-münkere me'mûr etmekle hayatı-ı ictimâiyyeyi dâimâ tathîr ve tasfiyeye sevk ediyor.

"Müsrisfler, şeytanların kardecidir."**** "Elinizi ne sîm-sîki tutunuz, ne de büsbütün açınız."***** Diyerek hem isrâfdan hem hissetten men' ile bunların hadd-i vustâsi olan iktisâda riâyet edilmesini tavsiye ediyor. Binâenaleyh müslümanlar iktisâd, i'tidâl, hüsn-i niyyet ve hudûd-ı şer'iyyeyi adem-i tecâvüz şartıyla envâ'-ı zînet ve müşteheyât ile tecemmûl ve temettu' ederler. Cenâb-ı Hak; "Yiyiniz, sizin fakat isrâf etmeyiniz."***** buyurdukları gibi kulları için lutuf buyurdukları zînetlerle tayyibât-ı rîzkı değil, ancak âşikâr ve nihân fevâhi, bi-gayri hakkin ism ü bağıyi ve Allah'a şerîk katmayı tahrîm buyurduklarını,***** zînetlerle güzeliklerin insanlara râyegân buyurdukları niam-ı sübhanîyyeden olduğunu; hayvanları, nev'-i beserin istifâdesi için,***** denizleri, balıklar sayd etmek, gevherler çıkarıp tezeyyün, gemilerle geşt ü güzâr etmek için yarattığını,***** hayatı-ı uhreviyeyi niam-ı dünyeviyeden nasîb-i refâhiyyetimizi istifâ ederek te'mîn edebileceğimizi beyân buyuruyor.***** Bunların hepsi delâlet ediyor ki Dîn-i İslâm rûhun şeh-râh-ı teâlîsine hâil olmayacak bir sûrette havâssin hakk-ı tene'umunu bahş etmiştir.

Sîhhate riâyet husûsunda ise Müslümanlık sîhhâtîn

- * [بِيَرْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ بِيَرْتِ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتَى خَيْرًا] Bakara, 2/269 [Kur'an-ı Kerîm].
- ** [الَّذِينَ يَسْمَعُونَ الْقُوْلَ فَيَقْبِعُونَ أَحَسَنَهُ] Zümer, 39/18 [Kur'an-ı Kerîm].
- *** [هُلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ] Zümer, 39/9 [Kur'an-ı Kerîm].
- **** [إِنَّ الْمُبَدِّرِيَنَ كَانُوا أَخْوَانَ الشَّيَاطِينِ...] Isrâ, 17/27 [Kur'an-ı Kerîm].
- ***** [وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنْقَكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ النُّسْطِ] Isrâ, 17/29 [Kur'an-ı Kerîm]. Metinde yerine yazılmıştır.
- ***** [أَلْلُوَا وَأَسْرُبُوا وَلَا تُشْرِفُوا...] A'râf, 7/31 [Kur'an-ı Kerîm].
- ***** [فَلَمَّا حَرَّمَ رَبِّي الْمَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ...] A'râf, 7/33 [Kur'an-ı Kerîm].
- ***** [وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ...] Nahl, 16/5 [Kur'an-ı Kerîm].
- ***** [سَخَرَ الْبَحْرَ...] Nahl, 16/14 [Kur'an-ı Kerîm]. Metinde yazılmıştır.
- ***** [وَابْنَعَ فِيمَا أَنْيَكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسِ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا] Kasas, 28/77 [Kur'an-ı Kerîm].

en büyük muhâfizi olan tahârete pek mühim bir mevki' ayırmıştır. Daha sonra esbâb-ı muvaffakîyyetin en mühimmi olarak "kuvvet-i bedenle kuvvet-i ilmi"** irâe ediyor. Sîhhat-i ebdânî, sîhhat-i edyâna takdîm ediyor. Hele âvân-ı marazda, esbâb-ı şifâya tevessül olunmasını kat'iyen tavsiye ediyor. "Allah hiçbir hastalık inzâl etmemiştir ki, ona mahsûs bir de şifâ inzâl etmesin!"*** "Her hastalıkın bir devâsî vardır. Hastalıkın ilâcî ele geçince o hastalık Allah'ın izniyle şifâ bulur."**** "Ey Allah'ın kulları! Tedâvî ediniz; zîrâ Allâhu Teâlâ hiçbir hastalık vermemiştir ki, ona bir de derman vermesin! Yalnız bir hastalık bundan müstesnâdır ki, o da ihtiyarlıktır."***** "Allahu Teâlâ hiçbir hastalık indirmedi ki, ona mahsûs bir de devâ indirmesin! O devâyi bilen bilir, bilmeyen bilmez. Yalnız ölüm bundan müstesnâdır."***** gibi ehâdîs-i nebeviyye Müslümanlık'ın tabâbete ve binâenaleyh hifz-ı sîhhatâne kadar ihtimâm ettiğini ïzâh eder.

Şöhret-i sâliha ise a'mâl-i sâlihanın bir netîcesidir. Kitâb-ı Mübînimiz ehl-i îmâna hitâb ettikçe ehl-i îmânın sıfat-ı kâşifesi olan a'mâl-i sâlihayı terdîf eder.

Görülüyor ki bir müslüman nasîb-i lezzetini ulûm ve fûnûna rağbetle, hayat-ı ictimâiyyede emr-i bil-mâ'rûf, nehy-i ani'l-münker gibi esâsât-ı fâzilaya ve iktisâda, sîhhatâne, hüsn-i şöhrete riâyete istîfâ eder.

Müslümanlık fitrat-ı insâniyyenin bu meylini inhitât

* (وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجَنْبِ) [Bakara, 2/247] Kur'ân-ı Kerîm.

** (مَا أَنْزَلَ اللَّهُ دَاءٌ إِلَّا أَنْزَلَ لَهُ شَفَاءً) [Buhârî, Sahîh, Kitâbü't-Tib, 1] Hadîs-i şerîf.

*** (لَكُلَّ دَاءٍ دَوَاءٌ, فَإِذَا أُصِيبَ دَوَاءٌ الدَّاءَ بَرَأً بِإِذْنِ اللَّهِ) [Müslîm, Sahîh, Kitâbü'l-Âdâb, 26] Hadîs-i şerîf.

**** (يَا عَبَادَ اللَّهَ تَدَاوِوْ فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يَضْعِفْ دَاءً, إِلَّا انْزَلَ لَهُ دَوَاءً غَيْرَ دَاءٍ وَاحِدٍ) (الْهُرُمُ) [Benzer şekilde; İbn Mâce, Sünen, Kitâbü't-Tib, 1] Hadîs-i şerîf.

***** (أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمْ يَنْزَلْ دَاءً إِلَّا أَنْزَلَ لَهُ دَوَاءً, عَلِمَهُ مِنْ عِلْمِهِ, وَجَهَّلَهُ) [Benzer şekilde; et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Eusat, Kahire, 3/75] Hadîs-i şerîf.

***** (el-Muttakî el-Hindi, Kenzü'l-Ummâl, 1981, c. 3, s. 16. Ayrıca (مَكَارِم) kelimesi yerine (صالح) ile Ahmed İbn Hanbel, Müsned, 8952.

***** (خُذِ الْعُفْوَ وَأْمُرْ بِالْمُغْرِفِ وَأَغْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ) Sûre-i Âl-i İmrân, âyet 199. [metinde "198" yazılmıştır].

***** (إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعُدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَائِ ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَا عَنِ الْفُحْشَاءِ) (وَالْمُنْكَرُ وَالْغُنْيُ) Sûre-i Nahl, âyet 90 [metinde "92" yazılmıştır].

***** (فَاقْفَعْ عَنْهُمْ وَاضْسُخْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ) Sûre-i Mâide, âyet 13 [metinde "16" yazılmıştır].

***** (إِذْنُ بِالْتَّى هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا أَنْتَكَ وَبِئْنَهُ عَدَاؤُ كَانَهُ وَلِيُّ حَمِيمٍ) Sûre-i Fussilet, âyet 34.

***** (لِلْمُمْتَنَى الَّذِينَ يُنْقَلِّبُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ) (وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ) Sûre-i Âl-i İmrân, âyet 133-134 [metinde "128" yazılmıştır].

***** (اجْتَبَوْا كَثِيرًا مِنَ الظُّلُمِ إِنْ يَعْصُ الظُّلُمُ أُثُمْ وَلَا تَجْسِسُوا وَلَا يَعْثَثُنَ) (يَعْضُكُمْ بَعْضًا) Sûre-i Hucurât, âyet 12.

ve tereddîden sıyânet ettikten mâdadâ dâimâ teâlîsini bu taâlîm ve evâmir ile te'mîn etmiştir.

İktisâb-ı ilm ü irfân eden, fazâil-i ictimâiyye ile perverde olan, şerâit-ı iktisâda ve kavânîn-i hifz-ı sîhhate riâyeti a'mâl-i sâliha ile ihrâz-ı nîk-nâm etmeyi öğrenen bir müslüman mensûb olduğu meslekte icrâ-yı fa'âliyet edeceklerdir. Sahne-i cidâle girecektir. Te'mîn-i maîset, ihrâz-ı refâhiyet için uğraşacaktır. Müfid ve müstefid bir uzuv-ı ictimâî olmaya başlayacaktır. Bu tarîk-ı sa'yü fa'âliyette bir insanın geçireceği safahât-ı hayatı, bu sahne-i mücâdelede tahammûl edeceği sademât, yıkacağı hayli akabât, temâs edeceği insanlarla peydâ edeceği münâsebât ne kadar mühim te'sîrâtî hâizdir. Hiddet, ihtirâs, intikâm gibi hislerin zebûnu olmak ve binâenaleyh mutazarrîr olmak veya ızrâr etmek, böylece günâha girmek fitrat-ı beseriyyenin mukteziyâtıdır. O hâlde bu iktizâlara karşı insan ne ile mücehhez olacaktır. Hiddetini, ihtirâsını, intikâmını ne ile teskîn edecek, bu gibi hissiyâta nasıl gâlib gelecek, bu hissiyâti ne ile ve nasıl idâre edecktir?

Dîn-i İslâm fitrat-ı beseriyyenin bu acz ü noksânını "hüsün-i hulk" ile, her emr-i ahlâkîyi emr-i dînî ve emr-i îmânî etmekle, a'mâl ve niyyâttan mes'ûliyeti te'sîs etmekle telâfiye çalışmıştır.

Risâlet-penâh Efendimiz hazretleri vazîfe-i risâlet ve da'vetinin rükn-i esâsîsi mehâsin-i ahlâk olduğunu; ***** (إِنَّمَا بَعْثَتُ لِأَنْتَمْ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ) yani; "Ben ancak mekârim-i ahlâkî tamamlamak için ba's olundum." hadîs-i şerîfiyle tasîr buyuruyorlar.

Kur'ân-ı Kerîm mekârim-i ahlâkî tafsîl buyurmuşlardır. "Afva sarîl, iyiliği emr et, câhillerden rû-gerdân ol!"***** "Şübhesiz Allâhu Teâlâ adl ü ihsâni, yakın olanlara atâyi emr, sözün ve filin kötüsünden, [204] kötülükten, teaddîden nehy eder."*****; "Afî u safh ile muâmele et; zîrâ Allâhu Teâlâ ihsân edenleri sever."*****; "Yâ Muhammed! Seyyiei kendisinden iyisi ile, yani hasene ile def' et! Kendisiyle aranızda adâvet olan kimse, bir de bakarsın ki, sana müşfik bir dost gibi oluvermiş."*****; "O müttakiler için ki yüsrî hâllerinde de,USR hâllerinde de infâk ederler; gayzlarını zabt ederler, halkın afv ederler. Allah da zâten böyle ihsân edenleri sever."*****; "Zannın çoğundan sakınınız; zîrâ zannın bir takımı günahdır. Bir de tecessüs etmeyeiniz; birbirinizi de giybet etmeyeiniz."*****

Mekârim-i ahlâkî tafsîl eden âyât-ı kerîmesinin kâfesini makâlemiz istîâb edemez. Ahlâk-ı Kur'ânîyye bu minvâl üzere insanları afva, iyiliğe, adl ü ihsâna, seyyîati hasenât ile def'e, gayzları zabta, tecessüsden ihtirâza, mahrûmlara, sâillere malımızdan bir hak ayırmaya da'vet eyler. Aleyhis-s-salâtü ve's-selâm Efendimiz dahi; "Hüsün-i hulk, Allâhu Teâlâ'nın yarattığı en büyük şey-

dir.”* ; “Dinden sonra aklın başı halka kendini sevdirmek ve herhangi bir iyiye veya kötüye karşı hayatı ibzâl etmektir.”** “İslâm hüsn-i hulkdan ibârettir.”***; “Ahlâk dinin kabidır.”**** Yani bir kimsedeki dinin derece ve mâhiyeti ahlâkinin derece ve mâhiyetiyle mütenâsibdir. “Mü’minlerin îmânca en kâmilleri ahlâkı en iyi olanlarıdır ki, bunlar, kendileriyle hoş geçinir, nâs ile ülfet eder ve kendileriyle ülfet edilir kimselerdir. Ülfet etmeyen ve kendisiyle ülfet mümkün olmayanda hayır yoktur.”***** “Şübhesiz bir kul hüsn-i ahlâkı sâyesinde ibâdeti az olduğu hâlde derecât-ı âhiretin en büyüklerine ve menâzil-i âhiretin en yükseklerine nâil olur. Sû’-i ahlâkı sebebiyle de âbidler zümresinden ma’dûd iken cehennemin

* [خُسْنُ الْخَلْقِ خُلُقُ اللَّهِ الْأَعَظَمُ] [et-Taberânî, el-Mu’cemu'l-Evsat, Kahire, 8/184] Hadîs-i şerîf.

** رَأْشُ الْعَقْلِ بَعْدَ الَّذِينَ تَوَدَّدُ إِلَى النَّاسِ، وَاضطَّبَاغُ الْخَيْرِ إِلَيْهِ) [el-Beyhâkî, Şuabu'l-İmân, Bombay, 2003, 10/406] Hadîs-i şerîf.

*** (الإِسْلَامِ حَسْنُ الْخَلْقِ) [el-Muttakî el-Hindî, Kenzü'l-Ummâl, 1981, c. 3, s. 17] Hadîs-i şerîf.

**** (حَسْنٌ) [olmaksızın, Suyûtî, Câmiu's-Sagîr, 6692] Hadîs-i şerîf.

***** إِنَّ أَكْمَلَ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خَلْقًا، الْمُؤْتَمِنُ أَكْنَانًا، الَّذِينَ [يَا لَفُونَ وَيَئُونَوْنَ، وَلَيْسَ مِنْ أَنَّ لَمْ يَأْلَفْ وَلَمْ يَأْتِلْ] [Benzer şekilde, el-Beyhâkî, Şuabu'l-İmân, Bombay, 2003, 10/356] Hadîs-i şerîf.

***** إِنَّ الْعَبْدَ لَيَتَلَعَّبُ بِحُسْنِ خَلْقِهِ عَظِيمٌ دَرَجَاتُ الْآخِرَةِ، وَشَرَفُ الْمَنَازِلِ، وَإِنَّهُ لَضَعِيفُ الْعِبَادَةِ، وَإِنَّهُ لَيَتَلَعَّبُ بِسُوءِ خَلْقِهِ أَسْفَلُ دَرَجَاتِ جَهَنَّمِ وَاهِنُ لِعَابِدِهِ] [et-Taberânî, el-Mu’cemu'l-Kebîr, Kahire, c. 1, s. 260] Hadîs-i şerîf.

***** أَشْرَفُ الْإِيمَانِ أَنْ يَأْمُنَ النَّاسُ وَأَشْرَفُ الْهَجْرَةِ أَنْ تَهْجُرَ [Suyûtî, el-Câmiu's-Sagîr, 1885] Hadîs-i şerîf.

***** أَفْضَلُ الْإِيمَانِ أَنْ تُجْبِيَ اللَّهُ، وَتُبَيَّضَ فِي اللَّهِ، وَتُعَمَّلُ لِسَانَكَ فِي) ذَكْرِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَأَنْ تُجْبِيَ لِلنَّاسِ مَا تَحْثُ لِنَفْسِكَ، وَتَكْرُهَ لَهُمْ [ما تَكْرُهُ لِنَفْسِكَ، وَأَنْ تَقُولَ خَيْرًا أَوْ تَصُمُّتْ] [Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 22132] Hadîs-i şerîf.

***** وَالَّذِي نَفْسِي بِيدهِ لَا يُؤْمِنُ أَخْدُوكُمْ، حَتَّى يُحِبَّ لِأَجْيَهِ (ما) (من الخبر) ve (يُحِبُّ لِنَفْسِهِ) (والذِي نَفْسِي بِيدهِ olmaksızın, Buhârî, Sahîh, Kitâbü'l-İmân, 6] Hadîs-i şerîf.

***** لَا يَسْتَكْمِلُ الْعَبْدُ الْإِيمَانُ حَتَّى يَخْسِنَ خَلْقُهُ، وَلَا يَسْفِي غَيْظَهُ، وَأَنْ يَوْدَعَ لِلنَّاسِ مَا يَوْدَعُ لِنَفْسِهِ، لَقَدْ دَخَلَ الْجَنَّةَ رَجَالٌ بِغَيْرِ أَغْمَالٍ [ولكن بالصِّحَّةِ لِأَهْلِ الْإِسْلَامِ] [Benzer şekilde, el-Beyhâkî, Şuabu'l-İmân, Bombay, 2003, c. 10, s. 22] Hadîs-i şerîf.

***** (فَمَنْ يَعْمَلْ مِنْ قَالَ دَرَرَةً خَيْرًا يَرَهُ. وَمَنْ يَعْمَلْ مِنْ قَالَ دَرَرَةً شَرًّا يَرَهُ) Sûre-i Zülzilet [âyet 7-8].

***** [Necm, 53/39] Kur'an-ı Kerîm. (وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى) Kehf, âyet 29 [metinde “22” yazılmıştır].

***** (وَقُلِ الْحُقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلِيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلِيَكُفِرْ) Kur'an-ı Kerîm, Sûre-i Kehf, âyet 29 [metinde “22” yazılmıştır].

***** (مَنْ عَمَلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ) Kur'an-ı Kerîm, Sûre-i Câsiye, âyet 15 [metinde “14” yazılmıştır].

en aşağı derekâtını bulur.”***** “İmânın eşrefi halkın senden emîn olmasıdır, İslâm’ın eşrefi halkın senin diilden, elinden selâmette olmasıdır. Hicretin de eşrefi seyyiâti terk etmekliktir.”***** “İmânın efdali Allah için muhabbet, Allah için buğz etmen, lisânını zîkrullâh ile çalıştırman, kendin için her neyi seversen başkaları için de onu arzu etmen, kendin için her neden hoşlanmazsan başkaları için de o şeyin husûlunu arzu etmemen, bir de ya hayır söyleyip ya süküt etmendir.”***** “Nefsimi yed-i kudretinde tutan Allâhu Azîzü's-şân'a kasem ederim ki, hiçbir kul kendi nefsi için istediği hayatı kardeşi için istemedikçe imân etmiş olmaz!”***** “Kul ahlâkinin güzelleştirmedikçe, gayzını yenmedikçe, başkaları için kendi nefsi için istediğini arzu etmedikçe imânı kâmil olamaz. A'mâl-i sâliha işlenmeden yalnız ehl-i İslâm’ın hayr-hâhi olmakla cennete nâil olmuş nice kimseler vardır.”***** buyuruyorlar.

İşte bu gibi âyât ve ehâdîs-i şerîfe gösteriyor ki, bize o vazâîf ve hukük-i ahlâkiyye o evâmir-i dîniyye ile mümtezicdir, ahlâk ile âdetâ şey’-i vâhiddir, bir amel-i lisânî olan “Lâilâhe illallâh” kelime-i tayyibesini söylemek nasıl imândan bir cüz’-i mühim ise güzergâh-ı nâşdan eziyet verecek bir şeyi ref’ etmek, meselâ bir taş parçasını ortadan kaldırıp bir kenara atmak da imândan bir cüz’dir. Bir müslüman namazını, orucunu, zekâtını, haccını nasıl bir vazîfe-i dîniyye olarak tanırsa muhâfaza-i sıhhatini de, âilesini infâk etmemi, ebnâ-yı nev’ine güler yüz göstermeyi de bir vazîfe-i dîniyye olarak beller. Katl-i nefs, şurb-ı hamr, kumar, zinâ, kazf yani lisânen birisinin nâmûsuna tecâvüz, başkasının malını gasb nasıl birer ma’siyet ise, nasıl harâm ise, giybeyt etmek, mâlâya’nî söylemek, sıhhate muzır bir şey yemek, mideyi ifsâd etmek, edeb ve haysiyete muhâlif etvâr ile kendi haysiyetini kırmak da, nefşini bi-gayıri hâkkın izlâl etmek de bir ma’siyettir, harâmdir.

Ahlâk-ı İslâmiyye nûfûs-ı insâniyyeyi böylece tehzîb ediyor. Güzâriş-i hayatımızda bize böylece rehberlik ediyor. Bunlara göre tevfîk-i hareket edilmesini emr ediyor.

Maamâfîh iş bununla bitmiyor, Dîn-i İslâm’ı nûfûs-ı insâniyyeyi bu yolda takvîm ettiği gibi herkesi amel ve niyyetinden mes’ûl ediyor, ona göre sevâb ve ikâbını bahş ediyor.

[205] Cenâb-ı Hakk buyuruyor ki: “Her kim bir zerre mikdârı hayatı işlerse onu bulur. Her kim de bir zerre mikdârı şer işlerse onu bulur.”***** “İnsan çalıştığı şeyden başkasını bulamaz.”***** “Hakkı bildirmek Allah’dan, isteyen imân eder, isteyen kâfir kalır.”***** “İyi amelde bulunan kendi nefsine, kötü amelde bulunan ise kendi zararına çalışmış olur. Ondan sonra Rabbiniz’e ric’at edersiniz.”*****

"Sen onlara de ki: Herkes kendi niyetine göre amel eder."* "Allahu Teâlâ yaptıgından mes'ûl olmaz; halbuki onlar mes'ûl olur."**

Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz de; "Her biriniz bir çobandır ve sürüsünden mes'ûldür."*** "Kiyâmet gününde Âdemoğlu beş şeyden suâl olunmadıkça Rabbi'nin huzûrundan ayrılmaz. Ömründen sorulur ki, onu ne ile ifnâ etti. Gençliğinden sorulur ki, onu ne ile yıprattı. Malından sorulur ki, onu nereden kazandı ve nereye sarf etti. Bir de öğrendiği şey ile ne türlü âmil oldu diye suâl olunur."**** buyuruyorlar.

Dîn-i İslâm'ın te'sîs ettiği mes'ûliyet, mes'ûliyet-i şahsiyyedir. Hiçbir kimse diğerin amelinden mes'ûl olmaz.

Kur'an-ı Kerîm: "Günâh işlemek şânından olan hiçbir kimse diğerin günâhını yüklenmez!"*****

"Sen onlara de ki: Allâh'a ve Resûl'üne itâat ediniz; eğer i'râz ederseniz Resûl'ün emr-i teblîğinde kendisine tâhâmîl olunan mes'ûliyet ancak kendisine, emr-i itâatte de size tâhâmîl olunan mes'ûliyet ancak size râci'dir. Ma'amâfih ona itâat ederseniz hidâyeti bulursunuz; Resûl ise size karışmaz. Onun vazîfesi yalnız açıkça teblîğ etmekten ibârettir."***** buyuruyor.

Dîn-i İslâm insanların meyl-i fa'âliyyetini hukük ile ve mes'ûliyet-i a'mâl ile tehzîb ve takvîm ederek beşerin saâdetine, teâlisine istihdâm ediyor.

Desâtîr-i İslâmiyye fitrat-ı beşeriyyeyi sâha-i kemâle îsâl ediyor. Çünkü beşerin meyl-i lezzet ve meyl-i fa'âliyetini yukarıda izâh ettiğimiz vechile tereddîyâttan sıyânet ediyor, fazâil-i insâniyyeye en serbest inkişâfi te'mîn ediyor, insanları tarîk-i hidâyete sevk ediyor. Ulûm ve fûnûna, iyiliklere, hifz-ı sihhate, iktisâda, amel-i sâlihe tergîb ediyor. İhtirâs ve intikâm hislerini zabit ve izâle ediyor. Herkesi mes'ûl tutuyor.

Desâtîr-i İslâmiyye tab'-ı beşerden mülhem ve tab'-ı beşer gibi lâ-yetegayyerdir.

Desâtîr-i İslâmiyye nüfûs-ı beşeriyyeyi en mükemmel terbiye ile takvîm ederek ve secâyâ-yı beşeriyyede birleştirerek ve âhenkleştirek fitrat-ı beşeriyyeyi şevâhik-ı kemâle sevk etmektedir.

Bu husûsâti derk etmekten âciz oldukları hâlde millet-i İslâmiyyeye rehberlik etmek isteyenler, câre-i selâmeti ancak asrîleşmekte yani dini hayatımızdan ayırmakta bulanlar ikâ' edecekleri fevzânın dehsetinden bî-haber bulunuyorlar. Fakat bunların, ahlâkiyla oynadıkları milleti nereye sevk ettikleri pek âşikârdır.

Müslümanlık ulûm ve fûnûnun en samîmî dostu, iktisâdin, sihhatin, izzetin, gayretin, hayır ve adâletin, ma'mûriyetin en büyük mürevvîcidir.

Milletimiz ise bir millet-i İslâmiyyedir ve hiçbir vakit

Müslümanlık'ı yıkmaya çalışanlara pey-rev olmayacaktır. O hâlde bu zavallı milleti bu gibi güm-râh rehberlerle mücâdeleye sevk etmekte ne ma'nâ var? Milletin ve milletin ihtiyâcât-ı hakîkiyyesini kemâl-i ehemmiyetle takdîr eden müslümanların karşısına dikilmek, milleti Müslümanlık'tan ayırmaya çalışmak neden icâb ediyor? İşte Müslümanlık dîn-i fitrîdir; bundan şübhe olunuyorsa, bu şübhelerin masdarı cehâlettir. Ve birkaç kişinin cehâleti veyahud garazı Müslümanlık'ı aslâ müteessir etmez. Biz bu hakîkati i'lân etmekten geri durmuyoruz. Böyle bir dîn-i fitrînin Türk'e veya herhangi millete muvâfik olmadığını iddiâ etmek fitrat-ı beşeriyyeyi istiknâh etmemek desâtîr-i İslâmiyyeyi tanımadaktan ileri gelebilir. Binâenâleyh Müslümanlık'ın aleyhinde cereyânlar açmakla meşgûl olanlar bir kere bu gibi tedkîkâtta bulunmak kûlfetini ihtiyâr etseler, emîniz ki, böyle bir zahmetin netîcesi bütün bu anti-İslâmîzм cereyânlarının izmîhlâlinden başka bir şey olmaz. Yok eğer bu İslâm aleyhdârları bir takım âlâyişler uğrunda dalâlette ısrâr ederlerse onlara karşı vaz'iyetimiz:) وَنَذِرُهُمْ فِي طُعْنَاهُمْ يَعْمَهُونَ¹

Ömer Rıza

İÇKİLERİN MEN'İNE ÇALIŞMAK LÜZÜMU

Asırlardan beri insaniyeti mühlik tereddîlere uğratan, müdhiş uçurumlara, atan evlâd kâtili, ana-baba kâtili, tımarhâneler perisi, akıl ve fikir düşmanı ve bütün şeâmetlerin menbâi ma'hûd ümmü'l-habâisin mâhiyet-i hakîkiyyesi [206] hele şükür umûmiyetle bilinmeye başladı. Binüçüz sene evvel ilâhî mu'cizesiyle bu hakîkati en ulvî bir sûretle beyân buyuran Dîn-i İslâm'ın kudsiyet ve azameti bir kat daha tezâhür etti. Hakîkat! İnsanlara nedîme-i rûh sıfatıyla takarrub edip en müdhiş cellâdların yapamadığı fenâlikleri yapan bu rûh-ı habîsin şerrinden zavallı insaniyet kim bilir kaç bin senelerden beri mal ve

* (قُلْ كُلُّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلِهِ) Kur'an-ı Kerîm, Sûre-i Îsrâ, âyet 84 [metinde "91" yazılmıştır].

** (لَا يُشَكَّلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُشَكَّلُونَ) [Enbiyâ, 21/23] Kur'an-ı Kerîm.

*** (كُلُّكُمْ رَاعٍ، وَكُلُّكُمْ مَسْؤُلٌ عَنْ رَعِيَتِهِ) [Buhârî, Sahîh, Kitâbü'l-Cum'a, 10] Hadîs-i şerîf.

**** (لَا تَرُوْلُ فَلَمَّا ابْنَ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ عِنْدِ رَبِّهِ خَجَّلَ يُشَكَّلَ عَنْ خَفْسِهِ، عَنْهُمْ فِيمَا أَفْنَاهُ، وَعَنْ شَبَابِهِ فِيمَا أَبْلَاهُ، وَمَالَهُ مِنْ أَبْنَىٰ إِكْسَبَهُ وَفِيمَا أَنْفَقَهُ، [Tirmîzî, Sûnen, Ebvâbû Sifatî'l-Kiyâme, 1] Hadîs-i şerîf.

***** (وَلَا تَرُوْلُ وَأَزْرُهُ وَزْرُ أَخْرَى) [Fâtır, 35/18] Kur'an-ı Kerîm.

***** (قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلُّوْا فَأُنَّا عَلَيْهِمْ مَا حَمِلُ وَعَلَيْكُمْ مَا حَمِلْتُمْ) Sûre-i Nûr, âyet 54 [metinde "53" yazılmıştır]..

¹ En'âm, 6/110.

canlarını, ırz ve nâmûslarını, akıl ve iz'ânlarını bir türlü kurtaramamışlar idi. Vâkiâ Dîn-i İslâm mütemessikleri ekseriyet i'tibâriyla bu âlüfte-i cihân-firîbi meclis-i ifset ü ismetlerine yaklaştırmayarak şeref ve haysiyetlerini, akıl ve sıhhatlerini şâibe-dâr etmekten mahfûz kalmışlar ise de ahlâk-ı seyyienin sirâyette en müdhiş emrâz-ı sâriyeden geri kalmaması hasebiyle dîn-i celîlimize mensûb oldukları hâlde bu câdû-yı câzibe-nümâya aldanıp mübtelâ olanlar bizim aramızda da zannedilmez derecede çoğalmaktan kurtulamadı.

Acaba buna sebeb ne idi? Nasıl oluyor da zâhiren akıl ve îmân sâhibi kimseler bile buna aldanıyorlar idi?

Hiç şüphe yok ki, insanların bu aldanmaları, içkilerin muvakkat sûrette verdiği muğfil neş'e ve faâliyet ile mu'tedil müdâvimlerinde görülen yalancı alâyim-i sîh-hatten ileri geliyor idi. Evet, içkilerin bu hâlleri o kadar aldatıcı kuvvete mâliktir ki, insanlar için bu aldanmaktan kurtulabilmek ancak iki sûretle mümkün olabilmiştir: Birincisi kuvve-i kudsiyye ile yani binüçüz sene evvel Dîn-i İslâm'ın lütuf ve irşâdiyla; ikincisi de daha son zamanlarda ulemâ ve hukemânın bâ-husûs ecille-i etîbbâ'nın pek ince ve pek yüksek tecrübe ve tedkikleriyle yani ilim ve ma'rifet nûru sâyesinde olmuştur.

Târîh-i âlem mutâlaa olunursa görülüyor ki, içkiler mebdei gayr-i ma'lûm pek eski zamanlardan beri mevcûddur. Ancak o vakitki içkiler şimdiki şarâblar, biralar nev'inden hafif içkiler idi.

Eski zaman ulemâ ve üdebâmiz az-çok içki aleyhinde bulunmuşlar ise de ancak sû'-i istî'mâl yani serhoşluk aleyhinde bulunmuşlar idi. Mu'tedil sûrette istî'mâl ise hemen umûmiyetle medh u senâ olunmuş ve ez-cümle Yunan âsârı şarabin menâfîi hakkında birçok menâkıbü muhtevî bulunmuştur.

Kable'l-İslâm ve bi'set-i İslâmiyye esnâsında Arablar hurmadan istihsâl ettikleri içkilere düşkün idiler. Cenâb-ı Peygamber Efendimiz kendilerine nübûvvet gelmezden evvel dahi aslâ içki kullanmamışlardır.

Kur'ân-ı Kerîm içkileri üç def'ada men' buyurmuştur: Evvelâ serhoş iken namaz kılmak men' buyurulmuş; ondan sonra içkilerin günâhının, mazarratının menfaatlerinden daha büyük olduğu bildirilmiş ve en nihâyet içki murdâr bir şey olup selâmet ve felâhin ondan sakınmakta idiği zikr edilerek kat'î sûrette nehy buyurulmuştur.

İste insanlığın bu büyük düşmanından kurtulması için lâzım olan ilk temel tâ o zaman atılmış ve binüçüz seneden beri bu temele bağlananlar cidden selâmet ve felâh dâiresinde yaşamışlardır. Ancak Hulefâ-yı Râşîdîn'den sonra iş başına geçmiş sefîhlerin cinâyetleri ve Yunan âsârinin tercumesine himmet olunduğu sıralarda

şarabin fâidelerine dâir görülen sözlerin te'sîr-i habâsetleri netîcesi olarak şarablar mülük ve ekâbirin saray ve meclislerine girmiş ve büyüklerin yaptıklarını küçükler taklîd etmesi pek tabî idîginden millet içinde içenlerin çoğalması gecikmemiştir. Diğer taraftan şuarânın, bâ-husûs İran şuarâsının şirlerini mey ü mül ile dolduruları edebiyâttâ en ziyâde İranlıları taklîd eden biz Türkler içinde de bu dehşetli şeytanın tarâfdâr bulmasına yardım etmiştir. Fakat asıl teammümüne ve köylülerimize varıncaya kadar her tabaka-i millete sokulmasına sebeb dinimizin hürriyet-i edyâna olan kemâl-i müsâadesine mebnî asırlardan beri sînemizde tuttuğumuz gayr-i müslîm vatandaşların sû'-i karîn ve sû'-i misâl ve en sonra Avrupalıların terakkîyât-ı ma'lûmeleri üzerine bizimkilerce onların mâ-bîhi'l-imtisâl olmalarıdır.

Birkaç seneden beri aramızda peydâ olan bazı nâdir erbâb-ı rezâil istisnâ edilirse memleketterimizde içki ticâreti hâlâ da münhasırın gayr-i müslîmler elinde ve bunların en müsrif müşterileri de maatteessüf müslümanlar miyânında bulunmaktadır.*

İste Dîn-i Mübînimiz'in nehy-i sarîhî meydânda iken müslümanlar arasında içkilerin revâc bulması başlıca cehâlet netîcesi olarak bu sûretlerle vâki' olmuştur.

Bizde en ziyâde kullanılan içki rakıdır. Ve rakı ise içkilerin en muzır olan nev'indendir. Bu nevi' içkiler imbikten çekilerek istihsâl olunurlar ki, istî'mâlleri nisbetle yenidir.

İspirtoyu ilk def'a imbikten hâlis olarak çeken Arablardır ki, Beşinci Asr-ı Hicrî'de çekmişlerdir. Evvelâ bu yanıcı ve yakıcı maddeyi zehir olmak üzere telakkî etmişler, sonraları bazı ilâcların içine katarak [207] devâ makâmında kullanmaya başlamışlar idi. Çok zaman bu

* İçkiler müslümanlara, yalnız satılmakla kalmayıp aynı zamanda dâm-ı iğfâle tutulmaları için bir tuzak olarak da kullanılır. Anadolu'da hubûbât, kereste ve sâire ticâretiyün köyleri dolaşan ne kadar çorbacılar, çelebiler, filânlar vardır ki, beraberlerinde dâimâ rakı taşırlar. Bir köye vardılar mı, derhâl ağanın odasına inerler, hoşbeşten sonra ağıya hediye getirdiğini, gâyet iyisinden olup mahsûs kendi evlerinde yaptırdıklarını filânl söyleyerek allayıp pulladıktan sonra bir kadeh doldurup adamçağıza sunarlar. Birkaç kadeh içip çâkir keyif olduğu sırada çorbacı o köyden ne alacaklarsa pazarlığa girişirler. O esnâda malin değerinden hayli aşağıya vereceğine dâir ağanın ağızından söz alırlar. Kaparoyu verip işi bitirdikten sonra öteki köye geçerler. Böyle böyle bizim câhil köylülere hem zehir dağıtırlar hem de bin zahmet ile meydâna getirdikleri malları ucuz fiyatla kapatıp keyiflerine bakarlar. Ben harb esnâsında dâimâ trenlerde tesâdüf ettiğim bu kabûlden birisini tanırım ki, bu hîlekârlığını müftehiran anlatmış idi. Kendisiyle ilk def'a Kütahya'da birleşmiş idik. Sonradan çok görüstük. Fakat artık hîlekârlığından bahs edemez olmuş idi. Maamâfîh beraberinde dâimâ binlikler rakı ile dolu olarak bulunur idi.

sürelle kullanılmış ve nihâyet Avrupa'da Onaltinci Asr-ı Mîlâdî'de yani Arabların küülü keşiflerinden beş yüz sene kadar sonra rakılar reçete ile ilâclar içinde kullanılmak inhisârından çıkışmış, muhârebelerde askerlere cesâret ve şiddet vermek için kullanılmaya başlanmıştır. İlk def'a bu maksadla muhârib askerlere raki tevzîî 1851 târîhlerinde Felemenk muhârebelerinde İngilizler tarafından tatbîk edilmişdir. O vakitten sonra bunun istî'mâli pek çok sú'-i istî'mâllere uğradığı hâlde 1874 târîhine kadar içkiler aleyhinde ciddî ve ilmî bir intikâd yapan olmamış idi. Fakat o târîhde İsveçli Birmanyas Hos[?] nâmındaki tabîb içkilerin mûcib olduğu mazarratları pek güzel izâha muvaffak olmuş ve bu bâbda pek çok tedkikât yol açmıştır. Ondan sonra ulemâ-yı etibbânın yaptığı bütün tecrübeler hep Manyas Hos'u[?] tasdîk edecek neticelere müntehî olmuş ise de asırlardan beri içkiler lehinde takarrur eden efkârı aleyhe döndürmek çok müşkil olmuştur. Vâkiâ mûcib olduğu mazarratlar inkârı kâbil olmayaçak derecede zâhire çıkarılmış olduğundan kimse bunu inkâr edemiyorsa da az mikdârda ve yoluyla istî'mâl edilirse mazarratı olmayacağı ve hele terkîb-i kimyevîsine bakılırsa mühim bir gıdâ olduğuna hükm etmek lâzım geldiğinden hüsn-i istî'mâlinin pek büyük fâideler te'mîn edeceğini da'vâ edenler, ilimli zâtlar bulunuyor idi. Ve bunlar da'vâlarını isbât için muhtelif tecrübeler yapmışlar ve hattâ bundan yirmi sene evveline kadar içkilerden vücûd için gıdâ gibi istifâde edilebileceği neticesini çikaran mesâî ashâbı mevcûd idi. Nihâyet bu mes'ele bünyeyerek Avrupa ve Amerika erbâb-ı fenninin iştirâkiyle azîm münâkaşalı mücâdeleli tedkikât neticesinde içkilerin gıdâ olamayacağı ve ancak öteki gıdâların vücûdda müterâkim ihtiyâti fazla sür'atle ve gayr-i mutazam sûrette sarf ettirdiği cihetle gıdânın aksine te'sîr ettiği ve binâenaleyh bu nokta-i nazardan dahi hiçbir fâidesi olmadıkta başka büyük mazarratları mûcib olduğu hiç kimsenin inkâr edemeyeceği bir vuzûh ile isbât edilmiştir.

1901 târîhinde yani bundan onsekiz sene evvel verilen karâr bu merkezde olup o vakitten beri umûm ehl-i fen bu noktada ittiâf ettiğindendir ki, dünyanın her yerinde içkilerin men'i için az çok mevcûd cereyânlar kuvvet bulmuş ve mes'elenin ehemmiyeti gâyet büyük olduğundan resmî bir şekil almaya başlamıştır.

İçkilerin mûcib olduğu mazarratlar vücûda, dimâğa, ahlâka, âileye, nesle, iktisâda ve bütün insâniyete âid olmak üzere gâyet mütenevvi'dir. Biz bunları burada pek muhtasar olarak zîr edeceğiz.

Vücûda verdiği hastalıklar pek mütenevvi' olup en mühimleri: Verem, karaciğer, böbrek, mide ve bağırsak hastalıklarıdır.

Dimâğa verdiği fenâliklar: Deliliğin envâî, nûzûller, her türlü sinir hastalıkları.

Ahlâka verdiği fenâliklar: Cinâyetlerin envâî, metânetsizlik, imtizâcsızlık ve muvâzenesiz ihtarâslar.

Âileye getirdiği fenâliklar: Fakr u zarûret, adem-i i'timâd, burûdet ve bin-netîce âilenin dağılması.

Nesle verdiği fenâliklar: Küçük yaşıta fazla vefeyât, sisikalik, veremli evlâd, cinnet ve hîyânet istî'dâdları.

İktisâda zararları: Her türlü isrâfât, muntazam sa'ye kâbiliyetsizlik ve yüzbinlerle insanın nâfi' gıdâ ve sâir ihtiyâcât ihmâz ve tehiyyesiyle meşgûl olacak yerde bu menfaatsız ve muzır şeylerin i'mâl ve fûrûhtuya meşgûl olması.

Bütün insâniyete zararları: Bu saydığımız mazarratların yalnız içki kullananların şahıslarına münhasır kalma-yacağı zâhirdir. Bir tarafdan içkiler yüzünden hâsil olan hastalıkların, deliliklerin, cinâyetlerin, imtizâcsızlıkların, âile yolsuzluklarının, ahlâksızlıkların, iktisâdî zararların bütün hey'et-i ictimâiyyeyi rahatsız ve mutazarrır edecekleri şübheleridir. Ez-cümle bu kadar timarhâneleri, hastahâneleri, mahbûshâneleri hep umûmun kesesinden çıkan paralarla idâre olunur ve böyle içkiler sebebiyle hâsil olan sârî hastalıkların verem, frengi ve emsâlinin (serhoşluğun frenginin de sirâyetini teshîl ve vahâmetini teşâdid ettiği istatistiklerle fennen sâbittir.) bütün insâniyeti tehdîd ve ısrâr eden şeyler olduğuna şüphe yoktur.

Bu mesrûdâttan pek güzel anlaşılmaktadır ki, ferdin hatâsı nefsinde münhasır kalmıyor, umûma taalluk ediyor. Binâenaleyh bu hatânın izâlesiyün umûmun çalışması hem hakkı ve hem vazifesidir. Evet, işaret edenlerin; "Benim zulmüm nefsimedir. Herkes ne karışır? Ben hür değil miyim? İstediğimi yaparım!" demeleri doğru değildir. Az içsin, çok içsin ve her kim olursa olsun, içki kullanan kimse bütün insâniyet için muzır ve düşmandır. Buna karşı müdâhale ve mücâdele herkesin vazîfesidir.

İşte bunlar hep nazâr-ı i'tibâra alınarak bütün medenî memleketlerde içkiler aleyhine savaşlar tertîb etmişler ve pek çok da muvaffak olmuşlardır. Bu savaşların en ziyâde ileri gittiği yerler İsveç, Norveç ile İngiltere ve en ziyâde Amerika'dır. Daha doğrusu bununla ciddî sûrette uğraşmayan hiçbir mütemeddin millet yoktur. Yalnız biz her husûsda olduğu gibi bunda da geri kalmışız.

Şimdi bu bâbda yapılan savaşların envâîni zîr edelim:

Bütün mütemeddin memleketlerde yapılan savaşlar başlıca dört nevi'dir:

[208] Birincisi: İçkilerin fenâliklerini herkese anlatarak neşr-i maârif ve terbiye ve nasâiyih tarîki.

İkincisi: İçkiye düşmeyi teshîl eden sefâhet ve sefâletlerin izâlesiyle yerlerine ma'kûl ve nâmûs-kârâne hayatı ve eğlenceler ikâme etmek.

Üçüncüsü de: İçkileri bahalandırmak ve i'mâl ve istî'mâllerini tahdîd ve hasr sûretleriyle müşkilât îkâ' etmek.

Dördüncüsü de: İ'mâl ve idhâl ve istî'mâlini resmen ve zecren men' etmektir. Bu son tedbîr en son mûrâaat edilen ve bazı devletlerde kat'ileşmiş olup ve umûm devletlerde milletlerde dahi tatbîki arzu olunan en yeni, en asrî bir tedbîrdir ki, hakîkatte bizim hadd-i şer'i nev'inden bir tedbîrdir.

Mütemeddin milletlerin kâffesinde bu tedbîrlер hep mevkî-i fi'le konmuş ve hepsinden gâyet büyük fâide-ler, netîceler hâsil olmuştur. Hattâ Norveç'te içki sarfiyâti az vakit zarfında inanılmayacak derecede azalmış, yani onda bire düşmüştür. Ve bu bâbda en müessir olanların terbiye ile resmî zecr ü men' olduğu tahakkuk etmiştir.

Terbiye husûsunda içkiyi men' cem'iyetlerinin her türlü mesâîsinin fâideleri olduğu gibi muallim ve muallime-lerin, mektep programlarının gâyet çok te'sîrleri olmuş-tur. Ve bugün terbiyevî telkînât sâyesindedir ki, içkilerin yalnız vücûda olan mazarratları sebebiyle değil, aynı zamanda ahlâka münâfî olması sebebiyle içilmemeye baş-la-nmışdır. Hakîkat içki içmenin gâyet büyük bir ahlâksızlık olduğu hakkında güzel bir i'tikâd mütemeddin milletler arasında gittikçe yerleşmektedir. Evet, içki içmek gâyet büyük bir ahlâksızlıktır. Dînen ne kadar günâh ve tibben ne kadar muzır ise fen, felsefe, ilm-i ahlâkça da o kadar mezmûm bir rezîlettir. Zâten din ile hakîkî ahlâkin ayrılmayacağı müsellemâtandır. Bu böyle iken müslüman nâmi taşıyan ve hattâ kendisini efendi veya beyefendi bilen ne kadar kimselerimiz vardır ki, içki içmenin ahlâksızlık olduğunu kabûl etmek istemezler. Çünkü kendileri utanmadan, sıkıldan herkesin önünde içmek rezâletinde bulunurlar. Halbuki şimdi Avrupa'nın kibâr kısmı içinde içki içmek gâyet büyük muayyebâttan sayılır olmuştur. Size bunun canlı bir misâlini hikâye edeyim:

Üç sene evvel hasbe'l-vazîfe Bursa'ya gitmiş idim; Sedbaşı'nda Meserret Oteli'ne indim. Yemeği otelin kırâathânesinde yer idik. Otelde Dersaâdet Terkos Kumpanyaları Müdürü Mösyö Öre[?] cenâblarıyla Beyrut Fransız Postaları Başmüdüri Mösyö Priori de var idi. Harb münâsebetiyle orada ikâmet ettiriliyorlar idi. Akşam olunca bizim milletten sözüm yabana efendi nâmını taşıyan kimseler gelir, yemekten evvel şîselerini kurarlar, herkesin önünde hayatı etmeden açıktan açığa raki içerler idi. Bu iki ecnebî zâtın ise hiçbir içki içikleri anlaşılmıyor idi. Mösyö Öre[?] ile evvelden biraz muârefemiz olduğu

gibi orada iyi konuştuğumuzdan samîmî ve tekâlîfsizce görüşmeye başlamış idik. Bir gün nasilsa kendilerinin içki içmediklerinden bahs edecek oldum. Baktım bozul-dular. "Ricâ ederiz. İçki demekle ne murâd ediyorsunuz? Eğer rakayı soruyorsanız kabûl etmeyiz. Çünkü onu ah-lâksız ve esâfil-i nâsdan olanlar içerler. Yok şarab murâd ediyorsanız, evet, bizde yemeklerde şarab içmek eskiden beri âdet olmuş. Fen onun da lüzûmsuz ve muzîr oldu-gunu isbât etmiş olmakla beraber âdetleri terk etmek güç olduğundan içtiğimiz olur idi. Fakat şimdî onu da içmi-yoruz. Çünkü harb bir çok insanları ekmeksiz bırakmıştır. Onun için böyle bir zamanda şarab gibi sırf zevke âid lüzûmsuz bir şeye para vermekten hayâ ediyoruz. Ona vereceğimiz parayı arkadaşımızla beraber biriktirip fu-karâya veriyoruz." dediler.

Şimdî insâf edelim. Bir bu zâtların ulûvv-i cenâblarını düşünelim, bir de bizim sefîh zenginlerimizin yaptıklarına bakalım. Hemen Cenâb-ı Hakk encâmimizi hayr eyleye.

İşte bu netîceler hep milletlerin münevver kısmının toplanıp içkiler alehinde cem'iyetler yapmaları ve bu cem'iyetlerin münâsib sûretlerle çalışmaları sâyesinde is-tihsâl edilmiştir. Ve bu cem'iyetler işi yalnız terbiye ile de bırakmayıp meb'ûslarına ve hükümetlerine dahi i'mâl-i nûfûz ederek bütün içkilerin i'mâl ve idhâl ve istî'mâlini resmî sûrette men' ettirmeye muvaffak olmuşlardır. Ve artık anlaşıyor ki, şimdîye kadar kibâr ve hükümdâr-lar meclislerinde bile en büyük merâsim-i muhâdenet ve medeniyyetten addedilen ma'hûd şerefe bâde-nûş olmak bundan sonra maâyibden, mahârimden sayılacak. Sübhâne'l-Kâdirî'l-Kâyyûm! Dîn-i Mübînimiz'in mu'ci-zeleri binüçüt sene sonra bile bütün dünyâya hâkim olduğu hâlde biz hâlâ lâzım olduğu kadar intibâh hâsil edip de cehllerimizin izâlesi ve Dîn-i Celîlimiz'e hakkıyla temessük yollarını tutamıyoruz. Buna ne kadar teessüf edilse azdır. Fakat iş teessüfle bitmez. Hemen işe baş-layıp çalışmalıyız. Gâye hem terbiyevî, hem meb'ûsan ve hükümet üzerine te'sîrler yapıp kânûnlar yaptırmak sûretiyle zecrî olmak üzere iki taraflıdır. Ve diğer cihet-ten tafsîlâtı Müdâfaa-i Millîye tarafından dört sene ev-vel neşr edilip meccânen tevzî edilen "İçki Beliyyesi ve Kurtulmanın Çareleri" risâlesinde münderic ve içkilere düşmemek için lüzumu derkâr meşrû' vesâitîn husûlüne çalışmaktadır. (وَمِنَ اللَّهِ التَّوْفِيقُ)

Doktor Milaslı
İsmail Hakkı

KİLİSELERİN TEVHİDİNE NEDEN LÜZÜM GÖRÜLUYOR?

Öteden beri hıristiyan mezheblerine dair arz etmekte olduğum ma'lûmât ulemâ-yı nasârânın mechûlü değildir. Fakat “kütüb-i mukaddese” tesmiye olunan *Tevrât* ve *İncil* sahîfelerinden nakl ettiğim bazı âyât ve sutûrun ma'nâ-yı [209] aslâ ulemâ-yı İseviyyenin ma'lûmu değildir. Çünkü onlar kütüb-i mukaddesenin lisân-ı aslîleri bulunan İbrânice ve Ârâmîce'ye vâkif değildirler. Binâenâleyh kütüb-i mukaddesenin metn-i aslîsini değil, mütekâllim bulundukları lisâna tahvîl olunan mütercem nüshalarını okuyup mutâlaa ediyorlar. Binâenâleyh kütüb-i mukaddesenin ihtivâ ettiği kelimâtın maânîsinden, künh ü ledünnyâtından dâimâ bî-haber kalıyorlar.

Dünyanın her köşesinde, muhtelif urûk ve elsineye mensûb bulunan bil-cümle ulemâ-yı İslâm, *Kur'ân-ı Kerîm*'i lisân-ı aslâsi olan Arabca'da okuduğu hâlde, ulemâ-yı nasârâ bilakis, on binde biri bile İbrânî ve Ârâmî dillerine âşinâ değildir. İşte bu azîm fark ve tefâvüt nazar-ı dikkatten dûr tutulmamalıdır. Herhangi bir dinin ulemâsı o dinin kitâbını yazılmış bulunduğu lisânda okuyup anlamalıdır. Aksi takdîrde, mu'teber veya gayr-i mu'teber tercümanların vesâtatına muhtâc bulunduklarından salâhiyetsiz –daha doğrusu– ilimsiz ulemâ oluyorlar.

Farazâ bugün bir patriğe veya en büyük hıristiyan âlimine:

– Hazret-i Mesîh aleyhi's-selâm; “Ve ben gidiyorum; ve Allah benden sonra size “Paraklitos”u (Paraklytos, Paraclete) gönderecek ve o size her şeyi öğretecektir.” meâlinde ihbârâtta bulunmuş. Hazret-i Îsâ'nın mütekâllim bulunduğu Ârâmî dilinde “Paraklitos” (Arablar bu kelimeyi “Faraklit” sûretinde yazarlar) şeklinde bir kelime yoktur; ve Mesîh hazretlerinin de Yunanca'ya âşinâ bulunduğu bit-tabi’ kimse iddiâ edemez. O hâlde Mesîh'in Paraklitos yerinde hangi kelimeyi kullanmış olduğunu lütfen söyle misiniz?” tarzında bir suâl îrâd edecek olursanız, ne cevâb alacağınızı bilir misiniz?

– Mesîh, Paraklitos kelimesini kullandı!

cevâbını alacağınızda hiç şüphe etmeyiniz. Çünkü başka türlü düşünmezler ve bilmezler. Fakat Ârâmî lisânına âşinâ bulunan bir râhibe bu suâli îrâd ederseniz; “Mesîh ‘mebeyana’ (mbéyana) kelimesini isti'mâl etti.” diye cevâb verir. Halbuki “mebeyana” (muyana: muéyana) lügati, sonradan Yunanca'dan Lisân-ı Süryânî'ye tahvîl olunan bir kelimedir. “Mebeyana” kelime-i Ârâmiyyesi hem “mâbeyinci” hem de “mütesellî ve ta'ziye edici” ma'nâsına nadır. “Paraklitos” da ale'l-âde “mütesellî”, ya-

hud “ta'ziye edici” (conolator, comforter) ma'nâsıyla tecrübe edilmişdir.

Din nokta-i nazarından dünyalarca mühim olan bu lügatin ne olduğunu nasıl bilmeliyiz? Bu “Paraklitos” kimdir? Hazret-i Îsâ'dan daha büyük taâlîm, daha büyük ve daha umûmî bir din getirecek olan kim olabilir? Kiliseler ise, “Paraklit”in Rûhu'l-Kudüs'den başka bir şey olmadığını iddiâ etmektedirler. Onlarca Rûhu'l-Kudüs denilen “Paraklit” hıristiyanlara her şeyi öğretecektir. İşte onları, beşüz mezhebe ayrılmaya ve birbirini aforoz etmeye mecbûr eden “Paraklitos”!!!

Ben bu kelime üzerine tevakkuf etmeyeceğim; yalnız şu kadar arz edebilirim ki, “Paraklitos” şeklinde bir kelime klasik Yunanca edebiyâtında aslâ mevcûd değildir. Şunu da kat'iyyen te'mîn edebilirim ki, “mütesellî” yahud “ta'ziye verici” ma'nâsında “Paraklitos” sûretinde hiçbir Yunanca lafız mevcûd değildir. Bu kelime, kiliselerin Yedinci Asr-ı Mîlâdîsi'nde ihtirâ' veyahud eski, müşâbih bir Yunanca kelimesinin tahrîf edilmiş bir lafzından başka bir şey değildir. Çünkü, Süryânice, yani Ârâmîce “mebeyana” kelimesinin Yunanca muâdili “Paraklitos” değil, belki “Parkalon” (Prakalon)'dur. (Mersiye-i Yeremya'nın Birinci Bâbı'nda bu kelime üç def'a mukayyeddir.)

İmdi, âşıkârdır ki, “Paraklit” tarzında “tesliyet verici” ma'nâsını ifâde eden hiçbir kelime-i Yunâniyye mevcûd değildir. Eğer hakikaten Mesîh “mebeyana” kelimesini kullanmış olsaydı onun Yunanca muâdili “Parakalon”-dan başka bir kelime olamazdı.

İste “Paraklitos” Paraklytos, Periklytos, Periklitos'un muharref şeklidir ki Ârâmîce “Hamdâ” yani “Ahmed” ma'nâsına geliyor. (*İncil-i Yuhanna*, Bâb 16, âyet 17)

Bu husûsda inşâallâh başka bir vakit arz-ı ma'lûmât i'tâ edeceğim. Bu “Paraklit” mebhasını ortaya koymaktan maksadım, kiliselerin bilmedikleri şeyleerde nasıl ittihâd edeceklerini bir misâl ile irâe etmekten ibârettir.

Ulemâ-yı İseviyyenin tevhîd-i mezâhib husûsunda göstermekte oldukları lüzüm ve arzuya rağmen aslâ muvaffak olamayacaklarına zerre kadar şübhem yoktur. Bunların yegâne tasavvurları, dinin merkezini ta'yîn ve ta'rîfdeki acz ve hatâlarından ileri geliyor. Bil-cümle kiliselerin “kâhinler”i yahud “keşîşler”i,* ulûhiyyette kesret, âile ve üçlük aramakta olup *Tevrât* kitâblarını hep bu nokta-i nazarla tetebbu’ ve mutâlaa etmektedirler. Meselâ, *Tevrât*'ın ilk iki üç âyetinde derhâl bir “üçlük ve kesret” bulmaktan hepsi zevk-yâb olurlar. Bir Allah yara-

* Piskoposlara tâbi’ bulunan kiliselerin ruesâ-yı rûhâniyyeleri “kâhin” (sacerdos, priest) ismiyle itlâk olunurlar. Bu kelimenin lügâvi ma'nâsı “zâbih” yahud “şeffî” demektir. Protestanlar, kehnûtu, yani kâhinliği reddederek kendi vâizlerini “kissîs” yahud “keşîş” (presbyteros elders) ta'bîr ederler.

tiyor; diğer bir Allah suların üzerine konmuş; üçüncü Allah da; "Ve Allah; "Nûr olsun!" dedi." cümlesindeki "de-di"den ibâret imiş! Ma'lûm olduğu üzere kiliseler Hazret-i Îsâ'yı "kelime" ünvaniyla tesmiye etmişlerdir. İşte; "Allah; "Nûr olsun!" dedi."deki "dedi" kelimesi imiş! Binâenaleyh *Tevrât*'ın Fâtihası da teslis ile nûmâyân oluyormuş!

Hristiyan kiliseleri "Vâcibü'l-vücûd"da Vâhid'i yahud vahdâniyet-i mutlakayı tanımaktan ictinâb ediyorlar. Ve bu ictinâblarını inkâr [210] edemezler. Onlar ulûhiyyette dâimâ kesret ve âile bulmak aşkında bulundukça beyنlerinde kat'iyen ittihâd hâsil olamaz. Çünkü merkezin mutlakâ bir olması zarûridir. Müfredât vâhid etrafında temerküz etmekle ittihâd edebilirler. Ecrâm-ı semâviyye bile birer güneş etrafında deverân etmekle mevcûdiyetlerini muhâfazaya kâdir oluyorlar. Dinlerde de bu kâide-i umûmiyye cârîdir. Hristiyanlık, ulûhiyyette kesret ve sîriyet aradıkça, ittihâd şöyle dursun, dâimâ tefrika ve merkezden uzağa düşeceklerdir.

Ulemâ-yı nasârâ, vahdâniyet-i mutlakaya yanaşmadıklarından dolayı diğer bir hatâya düşüyorlar ki, o da, Allah'la insan arasında bir şefî'-i mutlak îcâd etmeleridir. Bu şefî'-i mutlakin da hem Allah, hem de âdem olmak i'tibâriyla yalnız Îsâ Peygamber'i istifâ ve intihâb etmişlerdir. Fakat bu nâ-mütenâhî ve ezelî ile mütenâhî ve fânî cevâhirden mürekkeb olan şefî'e, hiçbir günâhkârin doğrudan doğruya takarrub edecek ak yüzü olmadığından dolayı lâ-yuad eizzenin şefâatlerine de dehâlet etmek zarûretini hissetmektedirler. Vâkiâ protestanlar, Anglikan Kilisesi dahi dâhil olduğu hâlde Mesîh'den başka şefî' tanımlarsa da, şu şefâat mes'elesinde –esâs i'tibâriyla– Allah'ın vahdâniyetine kâil olmamakla her vakit ithâma ma'rûz kalmaktan tahlîs-i girîbân edemeyecekleri vâreste-i iştibâhdır.

Târih ve felsefe-i edyândaki tevaggulât ve tetebbuâtimdan istihsâl ettiğime, kanâatime nazaran Hristiyanlık'ı şu birkaç satırlarla telhîs edebilirim: Hristiyanlık, bidâyetinde, Mûseviyet'in ancak bir tarîkı, daha doğrusu mücedded bir mezhebi idi. Müşrikîn ile kesret-i ilâh i'tikâdında bulunan feylesoflar, kiliseye dâhil oldukları vakitten beri Hristiyanlık'ı kesret-i âliheyeye doğru sürüklüyorlar. Bunun için, öteden beri Yahûdîlerden müteşekkil olan ilk cemâat-i nasârâ, bu dönme ecnebîlerden ayrılarak Nasrâniyet'i büsbütün dönme yabancılara terk ettiler. İşte Hristiyanlık, benim kanâatime göre, evlâd-ı İbrâhîm, İshâk ve Ya'kûb'dan olmakla beraber peygamber olmayan yabancı hukemâ-yı müşrikînden ihtidâ eden bir takım kimseler tarafından bugünkü lâ-yuad şekillere sokulmuş olan bir dindir.

Hristiyanlık'ı, bâlâdaki sözlerle ta'rîf etmekliğimin

esbâbını ïzâh edeyim: Ulemâ-yı nasârâ *Tevrât*'ı mutâlaa ederken onun sahâifinde ulûhiyyete dâir olan âyâta dâimâ kesret ve sîriyet peydâ etmek tecessüsâtında bulunuyorlar. Bir mûsevî, bir Arab bu kitâbları okurken dâimâ onlarda vahdet-i Bârî'yi arar. Hiçbir hristiyan, bu kitâbları bir muvahhid fikir ve zihniyetiyle mutâlaa etmiyor.

Benim kanâat-i vicdâniyyeme göre; bu muammâ şu vechile hall ü fasl olunabilir: Yahûdîlerle Arablar, Mecûsîlik'ten, şirkten ihtidâ etmiş kavimler olmayıp bilakis enbiyâ' silsilesinden oldukları için dâimâ Allah'ın birliğini iltzâm ederler. Bu iki kavim ise, ma'lûm olduğu vechile, Hazret-i İbrâhîm'in evlâdındırlar. Halbuki nasrânîler, putperest Romalılarla Yunanîlerin esâtfâriyle meşbû' olan bir takım hukemâdan müteşekkil ve mürekkeb idiler. İşte Hristiyanlık'ın ilk arasında bu müşrik ve mecûsî unsur ihtidâ kisvesiyle kiliseye girerek Hazret-i Mesîh'i makâm-ı ulûhiyyete ik'âd ile ve mûsevî nasrânîleri ürküterek kilişeden kaçardıktan sonra, taâlîm-i Mesîhiyyeyi büsbütün tahrîf ve taqlît ettiler. Eğer bugünkü hristiyanlar Yahûdîlerle Arablar gibi sülâle-i muvahhidin olsaydilar kütüb-i mukaddeseyi onlar gibi anarlardı. Çünkü hiçbir İsrâilî tasavvur olunmaz ki, İncîl-i Matta'nın sonlarındaki- "İmdi gidiniz; cümle milletleri şâkird ediniz ve onları Peder ve İbn ve Rûhu'l-Kudüs'ün ismine vaftiz ediniz." (Matta, Bâb 28; âyet 19) âyetini yazmış olsun. Binâenaleyh bu satırlar aslâ Yahûdî olan havâriyyûnun kaleminden çıkışmamış olduğuna kemâl-i emniyyetle hüküm verebiliriz.

Binâenaleyh –öteden beri bu sütûnlarda tekrar etmekte olduğum vechile– hristiyanlar, Rabbu'l-âlemîn'in ahadiyetini kendilerine bir merkez-i dînî ittihâz etmedikçe ve bu esâs üzerinde beynlerinde i'tilâf hâsil olmadıkça, tevhîd-i kilise husûsunda ne kadar çok uğraşırlarsa o kadar da yorulacaklar ve hiç müsmir bir netîcye vâsil olamayacaklardır. Çünkü şîmdîye kadar onyedi def'a bunu tecrübe ettiler ve her tecrübelerinde muvaffak olmak söyle dursun, sıkâk u nîfâkî daha büyüttüler.

İste ittihâd-ı kenâis mes'elesi bizi, İseviyet'in mutâzam ve mükemmel bir din olup olmadığı mutâlaasına sevk ediyor. Çünkü bu mes'ele bizi bir çok merâk-âver suâllerin irâdına lûzûm gösteriyor. İlk önce göze çarpan nokta; ulemâ-yı İseviyyenin tevhîd-i kenâise bir lûzûm görmekte oldukları keyfiyetidir. Acaba neden böyle bir lûzûm hissolunuyor? İttihâddan ne gibi muhassenât bekleniliyor? İttihâd hâsil olmadığı takdirde, İseviyet'in mutasavver olan muhassenât ve hayrâtından mahrûm kalınmayacak mıdır? İttihâdsızlık yüzünden İseviyet bugüne kadar mahrûmu bulunduğu füyûzât-ı dîniyye ve ma'nevîyye, onun dînî esâsâtındaki nevâkîsa delâlet etmez mi? Neden ondokuz asır zarfında, Hazret-i Mesîh'in

kilisesi mütemâdiyen paralanmakta devâm ediyor? Bu parçalanmaya sâik olan başlıca esbâb ve avâmil neden ibârettir? Dîn-i nasârânın esâsât ve fûrûnun birbirinden tefrîki kâbil midir? İşte böyle bir çok suâller vârid-i hâtır oluyor ki, bunlara verilecek her nevi' cevâb, Hıristiyanlık'ın aleyhine çıkacaktır.

Meselâ: "Ruesâ-yı nasârâ, neden tevhîd-i kenâis lüzûmumu şimdi hissediyorlar?" suâline gerek kendi taraflarından, gerek bizim gibi seyirciler tarafından verilecek cevâb, elbetteki kiliselerin mezâyâ ve ulviyât-ı dîniyyelerini okşayacak sûrette lehlerinde olamaz. Eğer bu "lüzûm" bütün kiliseleri bazı hakâyık-ı dîniyyenin müstrekeken taharrîsine ve onların müttehiden tasdîkîna da'vet etmekten ibâret ise o takdîrde, bu hakâyık-ı dîniyyenin [211] kâffesi bütün kiliseler tarafından şimdîye kadar tasdîk edilmemiş olduğunu i'tirâf etmiş olurlar. Halbuki hiç bir kilise, kendi akâid-i dîniyyesinde zerre kadar ufacık bir kusûr ve noksânın mevcûd bulunduğuunu i'tirâf etmek şöyle dursun, kendine muhâlif bulunan yüzlerce hıristiyan fîrkalarını dâll ü güm-râh biliyor. Farz-ı muhâl olarak, her kilise kendi akîdesinde bazı nevâkis ve butlânları hissettiği hâlde, diğer kiliselerde o kadar çok bid'atler ve butlânlar görüyor ki, onlarla birlikte hakîkati tefâhhusun tamâmiyla gülünç ve beyhûde olduğuna hüküm vermekte aslâ tereddüd etmez.

Benim fikrime göre ulemâ-yı Îseviyyet, her iki cenâhda da pek vahîm ve müşkil bir vaz'iyette bulunuyorlar. Birinci müşkilât, hakâyık-ı dîniyyenin teferruâttan tefrîki, diğerî de bu hakâyık ve teferruâtin istinâdgâhını ta'yîn etmekten ibârettir.

Bu müşkilâti iktihâmda ise hiç şübheler ki, tamâmiyla âcizdirler. Târîh-i kilisenin her sahîfesinde müşâhede olunduğu vechile, bil-cümle hıristiyan fîrkaları, kiliseleri, nass ile cevâzi birbirinden ayırmazlar. Bunlar, cevâz-ı dînî nedir, bir türlü idrâk etmemişlerdir. En ufak ve ehemmiyetsiz bir nokta ve mülâhaza-i dîniyyeyi nass ve hüküm diye telakkî ederler. En fenâsi şudur ki; necât ve hayât-ı ebedîye nâil olmak için kaç şart kâfi geleceğini ta'yînde âcizdirler. Necât-ı ebedîye aklen ve mantikan hiçbir alâkası olmayan o kadar garîb noktalarda taannûd ve ısrâr eden bu kiliseleri yetiştirmek, barıştırmak nasıl kâbil olabilir?

Meselâ: Bir hıristiyan, kiliselerin bütün ahkâm ve akâidine îmân getirerek yalnız çehresine ve sînesine "istavro[z]" tesmiye olunan haç çekmek merâsimini Ortodoks-luk usûlunce çekmediği takdirde o adam "ibnü'l-helâk" ve "ibnü'l-cehennem" olarak telakkî olunur! Ve kezâ "kurbân-ı kudeys"de(!) isti'mâl olunmak üzere mutlakâ "hamurlu ekmek" olmasını istilzâm eden Ortodokslar, Katolik Mezhebi'nce mürted sayılırlar. İşte, cemâatin an-

lamadığı bir dilde ibâdetlerini icrâ eden Ortodokslarla, Katolikler ve sâir ufak kenâis-i Şarkîyye, Protestan nokta-i nazarından Dîn-i Mesîh'den matrûd addolunurlar. Bu Hıristiyan mezâhib muhâsamasında kat'iyyen cevâz, müsâmaha (tolerance) ve re'fet yoktur! Bunlar nasıl o halîm ve mütevâzi' Îsâ el-Mesîh'in şâkirdleri ve etbâi olabilirler ki? Bir Rum papazı, âyîn-i rûhânî esnâsında bir Ermeni ma'bedine girerek orada ibâdet ettiği takdîrde derhâl patriarchânenin hükmüyle aforoz olunur? Bunlar, beyninde münâkehâti bile harâm biliyorlar! Halbuki bunlar "hıristiyan" değil midir!

Bu mebhasin de tevsîine lüzûm görmüyorum.

Demin arz ettiğim vechile, bil-cümle muhâsim mezâhib-i Îseviyye, hayat-ı ebedîye nâil olmak için kâfi mevâd ve esâsâti ta'yînde her vakit olduğu gibi bugün de âcizdirler.

Şimdi diğer bir noktayı mutâlaa edelim. İttihâd-ı kenâisi tavsiye eden ulemâ-yı nasârâ, bit-tabî' bir me'haz, bir kitâb-ı mukaddes, velhâsil bir istinâdgâha mürâaat etmeleri îcâb eder. Buna bir diyecekleri yoktur, zanne-derim. Çünkü dinen birbirini aforoz ve redd eden çeşit çeşit yüzlerce haç-perest ve protestan fîrkaları, esâsât-ı dîniyyelerini bir kitâba ve bir istinâdgâha rabt etmele-ri îcâb eder. Pek a'lâ! Hangi kitâb ve hangi istinâdgâha mürâaat edebilirler? "Încîl" yahud "Ahd-i Cedîd" ismindeki kitâba mürâaat ettikçe -meşhûdumuz olduğu vechile- muhâsamat ve iftirâk artıyor, tevessü' ediyor. Tevrât kitâblarına mürâaat edilecek olursa, zâten Tevrât Hıristiyanlık'ı tâ temelinden, kökünden yıkıp kal' ediyor. Tevrât'ın en menfûru olan şey, Allâh'a şerîk ve misâl ve şebîh tutmaktan ibâret değil midir?¹

Şunu da arz edeyim ki; ulemâ-yı nasârânın tevhîd-i kilise mes'elesini ortaya koymaktan maksadları, yukarıda ïzâh ettiğim nikât üzerinde tedkîkât ve münâkaşât etmekten ibâret olmadığı bedîhîdir. Çünkü bu husûsâtta aslâ ittihâd edemeyecekleri herkesden ziyâde kendilerinin bildikleri bir şeydir. Bunlar ancak, birbiriyle velev zâhiren olsun, dost olarak geçinmek ve aforozları ref' etmek fîkrinde bulunmuş olsalar gerektir. Ve buna mutlakâ lüzûm görüyorlar. Bu lüzûmu ise beşeriyeti ve bilhâssa Avrupa'yı altüst eden Harb-i Umûmî göstermiştir.

Abdülahad

¹ Buradan üç dört satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

BİR MUKÄYESE

İSTANBUL, TAŞRA

Sakım i'tiyâdlarımızdan, ahlâksızlıklarımızdan biri de yekdiğerimizi beğenmemekliğimiz, lüzümlü ve lüzumsuz bırbirimize bütâtân etmemizdir. Her ikisi de aynı vatan evlâdi olan İstanbullu ile taşralının ve bu miyânda şehirliler ile köylülerin birbirini hor görmesi, millî felâketlerimizin en mühimlerinden birini teşkil etmektedir.

Taşralarda seyâhat eden veya ikâmet edenler bu felâketi takdîr ederler; tedâvîsi müşkil olan bu maraza karşı kalben ağlarlar.

Harb-i zâil, bu tefrika ve nifâki izâle edeceği, lâ-yetezelzel uhuvvet ve samîmiyet ikâme eyleyeceği yerde malesef tezyîd ettiği görülmekte, erbâb-ı iz'ân ise bunun def' u izâlesi çârelerini taharrî ve tatbîk etmek zamanının hulûl ettiğine kâil olmaktadır.

[212] Evet, bir köylü şemsin kızgın şuâ'ı altında evlâd ü âilesiyle beraber çiftini sürer, tohumunu eker, mahsûlnü muhâfaza çârelerini düşünür. Vakt-i hasâdda harmanın döger, a'şâr-ı şer'î ve iâşe hissesini maa-ziyâde verir. Bu mahsûl ile hem kendi iâşesini hem de benî-nev'inin hisse-i iâşesini –sa'y-i zâtîsiyle– meydâna getirir, meyvelerini toplar, bunların yaşını yaş ve kurusunu kuru olarak pazar mahallerine sevk eder.

Köylünün sa'y ü ameli bununla kalmaz. Kulübesinin yanı başında bulunan bahçecığında az veya çok her nevi' sebzelerini, kabağını, kavununu, karpuzunu yetiştirir, gerek kendi yediğinin ve gerek pazar mahallerine sevk ettiklerinin öşr-i şer'îsini verir.

Şitânın takarrubyla dağdan odunuńu tedârik eder. Bunun bir kısmını alâ-hâlihî, kîsm-ı diğerini kömür hâlinde pazar mahalline getirerek hem-cinsini soğuktan muhâfaza eder.

Sığır sâhibleri yağıyla, yoğurduyla, agnâm sâhibleri penâyiyle, yünüyle şehirlinin ihtiyâcını tatmîn eder. Bu mütemâdî sa'y ü amel bununla bitmez: Keten ekenler keten döger, iplik hâline getirir; tohumunu satar, ipliğiyle çamaşırını, elbiselerini dokur. Bu meşgale arasında onbeş günde bir münâvebe sûretiyle ma'den ocaklarında çalışır, çalıştırılır. Köyde bulundukça hânesinde veya misâfir odasında –ekserîsî şehrili– misâfirîni yedirir, yatarır.

Esnâ-yı harbde âilesini bilâ-muîn köyde terk ederek serhadlere kendisi gider, evlâdını gönderir, askerdeki evlâdlarının zarûretini yine köyünden düşünür ve te'mîn eder.

Her nevi' vergileri, bedelât ve iâneleri maa-ziyâde verir. Buna mukâbil zavallı köylü malından ve hayatından emîn değildir.

Köylünün verdiği maârif iâneleriyle karyesinde veya üç-beş karyenin münâsib mahallinde bir mektep açılarak çocukların okutturulmazsa koca bir nâhiyede mevcûd üç veya beş mektebin muallimleri de senenin altı ayını a'şâr peşinde üç ayı da ta'tîl sûretiyle geçirerek mektepler dokuz mâh kapalı kalır. Üç aylık tahsîl de murâkabe ve teftîssiz olduğundan, bir işe yaramaz. Buna mukâbil köylüye câhil diye ta'rîz olunur.

Kezâlik köylünün verdiği tarîk bedeline mukâbil bir karış yol yapılmaz, yapılanlar da ta'mîr olunmaz. Bunuyla beraber köylünün memleketinin harâbına sebeb olduğu iddiâ edilir.

Mektebe kalb olunmak fikriyle medreseleri kapanır. Bu yüzden köyde ferâiz-i dîniyyeyi îfâ eyleyecek imâmi bulunmaz. Hükûmete vukûât verecek, derdlerini anlatacak yazıcısı kalmaz.

Köylüye envâ'-ı hakâret lâyik görülür. Köylünün seviye-i irfâniyla tevzîn olunmaksızın yapılan kavânîn, nizâmât ve evâmir bilâ-imhâl tatbîk olunur. Köylü bir yerine bin sarf ettiği hâlde yine maksadı husûl bulmaz.

Bu kadar sa'y ü amele ve yılmaz fedâkârlığa mukâbil dâimâ dûcâr-ı ta'rîz olur.

Avrupa'da cüz'î tahsîl görmüş veya onlara muktedâ-bih olmuş müceddidlerden birisi bir köylüyü vasf ederken evvelâ dinine, sâniyen âdât ve milliyetine taarruz eder; kendisini ta'zîme lâyik, köylüyü tahkîr ve tezyîfe müstehik gösterir.

Kendi sa'y ü ameliyle geçinen, bunca mezâyâyi hâiz köylüye karşı vakûr ve müteazzîm görünen ve görünmek isteyen bu zevât harbin devâmi müddetince kendi mahsûlüyle bil-umûm havâyicini ve devletin de devâm-ı hayâtını te'mîn eden köylünün kudret ve sadâkatine mukâbil her işe bîgâne ve insâniyeti zâhiren herkese süslü görünümek ve modaya ittibâ' gibi çeki düzen ve rerek frenk kiyâfetlerine bürünmekten ibâret zanneden, bununla beraber her işini hattâ yiyeceğini bile hükûmetin dûş-ı zaîfinden bekleyen bu kabîl adamlara: "Sizin mürebbîniz ve velîni' metiniz olan köylüye sarf ettiğiniz emeklerinizin hâsilası nedir?" gibi bir suâl vârid olsa aca-ba ne cevâb verilir?

Yekdiğeriyle didinmek ve menfaat-i zâtîyyesi peşinde kararan gözleriyle zavallı köylünün hânâmânını mahv ve muharremâtına tecâvüz eyledikleri gibi en nihâyet bir kariş toprağını da yâd ayaklar altına bırakmak değil mi?

Köylülerin isti'dâd ve kâbiliyetten mahrûm olduklarından, medeniyete yanaşmadıklarını iddiâ edenler, kendilerinin tevzî'-i adâlet yolunda ciddiyet ve samîmiyet gösteremediklerinin farkına varıldıklarından maksadlarının husûl bulmadığını anlamadıllarsa yazıkır!

Onların bu mesleksiz hareketlerine ekseriyetin i'timâd edeceğini ve kendilerine ba'de-mâ zahîr olacağını ümîd ediyorlarsa her köylünün bu yeni yetişmelere dudak bütüğüne farkına varmaları lâzımdır.

Hulâsa hiçbir fenâlikta rızâ ve medhali olmayan ekseriyet-i kâhireyi hâiz köylüler, huküklerinin ekall-i kalîl derecesinde kalan yeni yetişmelerin hatâ-yı fâhişi uğrunda fedâ edilmeyeceğini, vatanlarının kendilerine dinen ve ırkan yabancı olan ellere tevdi' olunmayacağını ümîd etmekle mütesellîdirler.

Evlîyâ-yı umûrumuz hazarâtı şübhесiz bilmelidirler ki, köylünün kalbini feth etmek, ona rehber olmak, dinine hizmet edildiği gün mümkün olabilir. Köylü de bugünü idrâk ettiği anda salâh ve felâhîna kâil olacaktır.

Amasra

Mustafa Nazmi

MUHTEREM KÂRÎ'LERİMİZE

Sebîlürreşâd'ın ahîren intîşâra başlamış olduğu 361'inci nûshadan i'tibâren abone olan zevâtın abone müddetleri bu nûshada hitâm buluyor. Ma'lûm olduğu üzere tecdîd-i kayd etmemiş olan zevâtın aboneleri biz-zarûre kat' edileceği cihetle ma'zûr görülmesi ve irsâlatın devâmını arzu eden zevâtın lutfen bu hafta zarfında abone bedellerini ırsâl buyurmaları ricâ olunur.

Hukuk Matbaası'nda basılmıştır

Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nûshası 10 kuruş,
seneliği 52 nûshadır.)

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfîk âsâr
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzih ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğuunun vâzihan bildirilmesi
ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmâa-i İslâmiyyedir

ابعون اهدکم سبیل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdir-i Mes'ül
Eşref Edib

وَالله يهدي من يشاء إلى صراط مستقيم

15 Mayıs 1919

15 Sha'bân 1337

Perşembe

15 Mayıs 1335

Cild: 16 - Aded: 414-15

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَبَشَّرَ اللَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ... هُنَّ فِيهَا خَالِدُونَ^۱

Evet, Sadr-ı İslâm'ın hâline atf-ı nazar olunsun. Görülecektir ki müslümanlar izzet ve mekânetin, azamet ve şâhâmetin mertebe-i kusvâsına vâsil olarak düşmanlarının memleketlerine, mal ve canlarına karşı ihtarâsat perverde etmelerine meydân bırakmadılar. Ve tabiidir ki, böyle gavâil-i hâriçiyeden tamâmen emîn bir hâlde bulunmaları ulûm ve maârif neşr etmek, türlü türlü ihtarâât vücûda getirmek, nebâtât ve hayvânâtın nevi'lerini teksîr ederek bunlardan müteşâbih ve gayr-i müteşâbih mahsûller, döller elde eylemek için kendilerine en emîn ve en âsûde bir zemîn-i sa'y ü muvaffakiyet ihmâz etti.

Bu sultanat-ı kâhirenin bir nûmânesini bugün görmek isteyenler cihân-ı ilim ve irfânın hâkimiyetini elde etmiş ve bu sâyede bir çok akvâmi nûfûz-ı mâddî ve siyâsîsi altına almış olan ümmetlerin hâllerini nazar-ı dikte alırlar. Mevcûdiyet-i millîyyelerini bütün azamet ve nebâhetiyle himâye ve müdâfaa esbâbını mükemmelen ihmâz ettikten sonra şirketler teşkil etmek, kanallar açmak, köprüler yapmak, âlât ve edevât-ı sînâîyye ihtarâ ve mektepler, medreseler, akademiler te'sîs etmek, nebâtât bahçeleri, hayvanat sergileri vücûda getirmek gibi teşebbüsât-ı nâfia-i medeniyye ile memleketlerini i'mâr ve tezyîne çalışılar. Bu mesâilleri netîcede onları ne gibi mükâfât-ı ilâhiyyeye mazhar ettiği ise işte görülmüyor: Gün-â-gün nâz u ni'metler, latîf ve muattar çekeler, en

nefîs meyveler, akarsular, tâb u tarâveti yerinde, evsâh ve emrâzdan âzâde zevceler.

İfâdât-ı mesrûde şu hakîkati isbât ediyor ki, tefsîri saddeinde bulunduğumuz âyet ile emsâlinin ihtivâ ettileri envâ'-i mûkâfâtı yalnız dâr-ı âhirete hasr etmek doğru bir şey değildir. Bunlar meâd âleminde mev'ûd olan mesûbâta delâlet ettileri kadar âlem-i maâşda erbâb-ı sa'y ü amel hakkında tecellîsi mu'tâd avâtîf-ı sübâhâniyyeye de dâll ve şâmildirler.

وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرِيَةَ وَالْأَنْجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ^۲
رَبِّهِمْ لَا كُلُّوا مِنْ فُرُقِهِمْ وَمَنْ تَحْتَ أَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أَئُلُّهٌ مُفْتَصَدَةٌ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ
mantûk-ı münîfînce Tevrât ve İncîl'in ahkâmina hüsn-i imitsâl eden ehl-i kitâba bile bu derece bî-pâyân sia-i maîset mev'ûd olunca Kur'ân-ı Hakîm'in o ulvî düstûrlarını rehber ittihâz ederek hayat-ı millîyyelerini âsâr-ı nâfia-i medeniyye ile tezyîn etmeyi hedef-i mesâî eden, ilim ve san'at için mebâni-i müşeyyede vücûda getiren, Kur'ân'ın rûh ve esrârına mülâyim kavânîn ve nizâmat vaz' u tedvîn etmekle beraber bunların bir takım zaleme ve cebâbirenin bâziçe-i hevesât ve âmâli olmalarına meydân vermemek için nigeh-bân-ı mer'iyyeti olmayı vazife edinen mü'minler hakkında nelere intizâr etmek lâzım gelir?

Evet, bir akîde-i râsiha hâlinde şuna rabt-ı kalb edelim ki, maâş ve meâdca, siyâaset-i maddîyyece Kur'ân'ın, sünnet-i nebeviyyenin ahkâm-ı âliyyesini düstûr-ı hareket ittihâz eden mü'minlere âyet-i kerîmenin vaad etmekte olduğu cennetler, o, cereyâni dâimî cûy-bârları, hoş-güvâr meyveleri, nezîh ve muattar dûşîzeleri ile her zaman için hâzır ve âmâdedir.

Mûfessirlerin mü'minlere mev'ûd cennetleri âhirete

¹ Bakara, 2/25.

² Mâide, 5/66.

hasr u kasr etmelerinin netâyic-i maddiyyesinden biri de şu oluyor ki, müslümanların câhil sınıfı a'mâl ve mesâî-i hayâtiyyelerinin dünyada mükâfât-ı âcilesini görmek kendileri için mukadder olmadığını [214] zannederek sa'y ü amel mukâbilinde dünyaya âid bir şey beklemek hâtrlarına bile gelmiyor. Bu hâle bir de suûn-ı uhreviyenin insanların dâire-i ittilâ'larına girebilmesi yalnız iştip dinlemekle kâbil umûr-ı gaybiyyeden bulunması inzimâm edince bu kabîl basît mü'minler için âlem-i meâdin sütre-i mechûliyyet altında gizli kalan ni'met ve mükâfâtlarına nâiliyet emeliyle sâlihat-ı a'mâle rağbet ve ihtimâma müessir bir sûrette sâik olacak ortada bir âmil kalmıyor ki, bu pek tabîî bir hâldir. Çünkü insanlarda huzûz-ı âcilelerini istîfâya, zînet ve zehârif-i dünyâdan mümkün olduğu kadar serî' sûrette istifâdeye bir meyelân-ı fitrî vardır.

İşte bu gibi hâlâtın taht-ı te'sîrinde olarak asrımızda erbâb-ı îmândan geçenlerden bir çokları şuûn-ı âhiret hakkında kalbleri şekk ü tereddüdle dolmuş, dîde-i basîretleri amâ-yı cehl ile kapanmış kimselerden ibârettir ki, Kitâb-ı Mübîn'e îmân, Resûl-i Emîn'i tasdîk etmekte olduklarını zannedeler de hakâyık-ı uhreviyeden hiç biri hakkında yakın beslemezler. Fakat hiç şüphe yok ki, bu adamlar Cenâb-ı Hakk'ın âmil olan kullarına vaad ettiği mükâfât-ı a'mâlin bir kısmını âhirete bırakırsa bir kısmını da dünyada bezl ü ihsân edeceğini bilseler, naşîb-i âcile mazhariyet emeli, a'mâl-i sâlihaya şevk ve temâyül için kendilerinde kuvvetli bir sâik olur. Nefsü'l-emirde de âlemde ahkâm-ı takdîrin tarz-ı cereyânını tedkik ve te-tebbu' edenler re'yü'l-ayn müşâhede ederler ki, ef'âl-i ibâdin bir çoğu daha dünyada cezâsız kalmamakta, iyi ise sâhibi mükâfâtını, fenâ ise azâb ve ikâbını görmektedir.

Hulâsa-i kelâm Kitâbullah'ı tefsîre teşebbüüs edenlere terettüb eden pek mühim bir vazîfe vardır ki, o da, âleme Cenâb-ı Hakk'ın şu dünyada da cennât-ı naîmi, azâb-ı elîmi olduğunu anlatmaktadır. Bu hakîkât bir kere Allâh'a îmânı olanların kalblerinde yerleşirse celâl ve cemâl-i ilâhînin tecelliyyât-ı âcile-i maddiyyesini bir parça düşünmekle tabîî olarak mâil-i salâh olanların temâyûlât-ı muslihâneleri kesb-i kuvvet edeceği gibi mücrimler de kebâir ve kabâihdan men'-i nefse çalışmaya mecbûriyet hissederler.

Zâten eskiden, yeniden Kitâb-ı Kerîm'i tefsîr edenler Âlem-i İslâm'ın hâlini nazar-ı dikkate alarak Kur'ân'ın ibâresinden doğrudan doğruya delâlet ettiği ma'nayı anlamak husûsunda halka reh-zen olmasalar ne akıllar istinbât-ı hakâyık husûsunda böyle câmid bir vaz'da kalır, ne de kalblere bu derece kasvet âriz olur idi.

Hattâ denebilir ki: Bugün biz Kur'ân'ın sâye-i feyzin-

da Sadr-ı İslâm ile a'mâl ve secâyâsında, makâsında, derece-i teyakkuz ve intibâhında hem-ayâr olur ve düşmanlarımız için bir içim su olmak derecesinde dûçâr olduğumuz bu za'f-ı müdhişten âzâde kalır idik.

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ¹ (مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرْثُهَا عِبَادِي الصَّالِحُونَ okuyorlar. "Bu, Dâvud aleyhi's-selâmin kavmine hitâb" مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةً قَائِمَةً يَتَّلُوُنَ آيَاتِ اللَّهِ أَنَّاءَ الْأَيَّلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ. يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَا عَنِ النَّجْمِ² nazm-ı kerîmini duyunca da; "Burada ehl-i kitâbdan maksad Yahûdîlerin ahbârı, nasârânın kissîsleridir." deyip geçiyorlar.

Fakat hakîkât hiç de onların anladıkları merkezde değil. Cenâb-ı Hakk'ın hikmet-i bâliğasını, mahlûkâti üzerinde cârî olan kavânîn-i kâhiresini der-pîş-i teemmûl edenler her türlü şevâib-i reyb ü şekten âzâde olarak teslîm ve i'tirâf ederler ki, irâde-i ilâhiyye mülk-i zemîne vâris olmak hak ve salâhiyetini ihyâ ve i'mârina ehil ve erbâb bulunanlara tâhsîs etmiştir ki, onlar da emr-i bil-ma'rûf, nehy-i ani'l-münkeri vazîfe edinenler, ef'âl-i hayriyyeyi iğtinâma müsâraat gösterenlerdir.

Şu sözümüzün hakîkâtne dereceye kadar mutâbık olduğuna maddî delîl arayanlara fikren muhît-ı kevn üzerinde serî' bir cevelân yaparak bugün cihâni pençe-i kahr u satvetlerinde titreten yeni yetişme bir takım ümmetleri pîş-i nigâhında temessûl ettirmek kifâyet eder, zannederim. Böyle bir cevelân-ı fîkrî onlara arz ile avâlim-i cevviyye ve semâviyyeye tasarruf ve hâkimiyetin cânib-i ilâhîden nasıl o ümmetlerin uhde-i kifâyetlerine tevdî' edilmiş olduğunu, müslümanız diyen, mikdârlarının çokluğuya beraber mevcûdiyetleri i'tibâriyla hâiz-i kıdem bulunan bunca akvâm-ı İslâmiyyeyi küfür ve ilhâd ile âlûde oldukları hâlde o ümem-i müterakkiyyenin zebûn-ı kahr u istîlâsi olduklarını acı bir sûrette anlatacaktır.

Mütercimi: Mehmed Şevket

Abdülahîz Çâviş

DİNÎ MÜCEDDİDLER*

YAHUD
“TÜRKİYE İÇİN NECÂT
VE İ'TİLÂ YOLLARI”nda BİR REHBER

“Seneler tevâlî ettikçe Kur'ân ve ehâdîs, dîndâr olmaktan ziyâde hükümdâr olmak isteyenlerin elinde, sihirbazların istedikleri şekilde gösterdikleri bin bir çeşid bir şey oluyordu. Hasmin kılınçla, kuvvetle mağlûb edi-

¹ Enbiyâ, 21/105.

² Âl-i İmrân, 3/113-114.

lemeyeceği yerlerde cidden daha kâti', kahir ve galebe-de daha müessir silâhları dinden istiâre, *Kur'ân'ı* istediği tarzda tefsîr, istenilen ma'nâda hadîsler ihtirâ' ediyorlardı." (s. 30)

İhtisâsının değil, vasatî derecede münâsebetiniz bile olmadığı ilimler üzerine dolu dizgin beyân-ı mutâlaa et-meyiniz, Hâsim Bey. Ve Mûsâ Efendi'nin cür'etine aldanarak tefsîr kitâblarımızın şâyân-ı tebcîl sahîfelerine sû'-izan lekeleri saçmayınız. O kitâbları yazanların, ictihâdlarında yanıldığı noktalar da olabilir ve o noktaları, kânûn-ı münâzara [215] ve kânûn-ı edeb dâiresinde münâkaşa etmeye herkes me'zündur. Hâsılı bizim müfessirînин lâ-yuhtîliklerini ben de iddiâ etmem. Fakat hiçbir vakit de Mûsâ Bigiyef Efendi gibiler, *Kur'ân'ın* belâğat-i i'câzinî anlamakta, meselâ hem-mezhebim olmayan Zemahşerî'nin ka'bına yaklaşamaz. Bugün bütün Arab ulemâsı, hîristiyanları da dâhil olduğu hâlde bütün Arab üdebâsı, kendi ırklarına mensûb olmayan o Zemahşerî'nin tefsîri ni başlarında taşırlar, ve Mûsâ Efendi gibilerin cinnetlerini işitseler güllerler.

"Yalan yere hadîsler îcâd ederek bunu Hazret-i Peygamber'e isnâd etmek husûsunda ne kadar ileri gidildiği, ehâdîs-i mevzûanın mevcûdiyet ve kesretiyle sâbittir." (s. 30)

Hele dirâyetten ziyâde rivâyet esâsına müstenid olan fenn-i hadîse dâir beyân-ı fikre hiç cesâret etmeyiniz. Bu, sizin kâriniz değildir. Böyle bir salâhiyeti –elbette size kiyâs edilemeyeceğim hâlde– ben kendimde de göremiyorum. Darılmayınız, Hâsim Bey, kaç tane hadîs biliyorsunuz? Hele senedâtiyla bir tane biliyor musunuz? Sonra, ehâdîs-i mevzûa ta'bîrini işitmışınız, evet, Dîn-i İslâm'ın şimdikilerine kat'îyyen kiyâs edilemeyen o eski büyük hâdimleri, ilm-i hadîse dâir yüzlerce, binlerce âsâr vücûda getirdikleri gibi ehâdîs-i sahîha arasından mevzû'larını bulup çıkarmak yolunda da eserler yazmışlar. Eğer bu vazîfeyi, vakтиyle yine onlar ifâ etmeselerdi, emîn olunuz, bugün siz ehâdîs-i mevzûa ta'bîrinden bile bî-haber bulunurdunuz. Hâsim Bey, onların çوغunu va'z u nasîhat sadedinde iyiliklere teşvîk ve fenâliklardan terhîb yolunda ihtirâ' etmişler. Ma'nâları i'tibâriyla birer cümle-i hikemîye addolunabilen ehâdîs-i mevzûayı işitsen sen de beğenirsın. Ve belki aleyhlerinde bu kadar söz söylediğin hâlde bu güzel cümlelerin hadîs olmadığına acırsın. İşte meselâ¹ (من عرف نفسه فقد عرف ربها) ve² (الوطن من الإيمان) cümleleri onlardandır. Fakat ulemâ'-i hadîs, lisân-ı peygamberîden sâdir olmayan bir kelâmin hadd-i zâtında ne kadar iyi bir söz de olsa kendisine isnâd olunmasını memnûiyet-i şedîde altına almışlardır.

¹ El-Aclûnî, *Kesfû'l-Hafâ*, Kahire, 1351, c. 2, s. 262.

² El-Aclûnî, *Kesfû'l-Hafâ*, Kahire, 1351, c. 1, s. 345.

Fil-hakika ehâdîs vaz'ı gibi tehlikeli bir yalancılığa cûr'et edenler de olmuş velâkin ulemâ'-i İslâm'ın muhayiru'l-ukûl bir himmet ve faâliyete makrûn olan ta'kîbatî ile o gibi muhteraât, ehâdîs arasından bulunmuş ve çıkarılmıştır. Acaba eslâfin o mesâî-i meşkûresi olmasaydı Mûsâ Bigiyef Efendi ve mukallidleri ehâdîs-i mevzûadan kaç tanesini temyîz edebilirlerdi? Yüzbinlerce ehâdîsin, Peygamber Efendimiz hazretlerine kadar teselsül eden lâ-yuad râvîlerini tanımak ve her birinin derece-i mevsûkiyyetlerini tartmak gibi müşkil tedkîkâtı istilzâm eden o vezâifi onlar ifâ etmiş, şimdi size de, hadîs vaz' edenlerle onların yaptığı fenâliklerin önünü alanları birbirine katarak hepsine birden atıp tutmak ve böyle mağşûs sözlerle ale'l-umûm ehâdîs-i şerîfe hakkında emniyet ve i'timâdi selb ettirecek ta'rîzlarda bulunmak vazifesi kalmış. Hâsim Bey, hadîs vaz' edenler, hakîki ehâdîs-i nebeviyyenin zararına sizin kadar çalışmazdalar. Sonra, olsa olsa bütün iyi şeylerin ma'rûz olabileceği sû'-i istî'mâl kabîlinden olan vaz'-ı ehâdîs mes'elesindeki fenâlikleri sebeb tutarak Dîn-i İslâm'ı Türk-Osmanlı hükûmetinin inkîrâzi için birinci âmil göstermenize nazaran; "Dîn-i İslâm olmasaydı yahud Türkler bu dine mensûb bulunmasaydı inkîrâzlarına sebeb olan şeyleden biri ve belki birincisi eksik olacaktı." demek mi istiyorsunuz?

"Bazı halîfeler tarafından dinin hattâ tahkîr edildiğini şu misâl ne güzel gösterir:

"Uryân kadınların beyaz heykelini kollarıyla sararak mest ü mağrûr şarab havuzlarının içinde şinâ-verlik eden Hulefâ-yı Emeviyye'den Velîd, bir gün *Kur'ân*'da "fala" bakmış. İlk satıra tesâdûf eden âyet-i kerîmede³ (جَنَّارٌ عَنِيدٌ) kelimelerini görünce bundan gazab-nâk olarak *Kur'ân*'a hitâben;

نهدّنی بجبار عنید
فَهَا اأنا جبار عنید
اذا ماجئت ربك يوم حشر
فقل يا ربى مزقى الوليد

diye bağırmış ve *Kur'ân*'ı parçalamıştır." (s. 30, 31)

Bir edebsizin Dîn-i İslâm'ı tahkîr etmesinde de yine Dîn-i İslâm mı kabâhatlı? Dîn-i İslâm'ın hükûmet-i Osmaniyye için inkîrâz âmili olması bahsinde bu vak'ın ne münâsebeti var?

"Ma'nâsi: Beni Cebbâr-ı anîd sıfatlarıyla tehdîd mi ediyorsun? Ey *Kur'ân*; işte ben cebbârim, anîdim! Eğer âhiret gününde sâna Rab, yani Allah olarak gelmezsem, Allah'ına söyle ki, beni Velîd parçaladı." (s. 31)

Şiirin dördüncü mîsrâ'ındaki "Yâ Rabbî" kelimesini, lisân-ı Arab'ın imlâsını bilmediğiniz için Türkçe'deki gibi "yâ" ile yazıyorsunuz. Doğrusu "Yâ Rab" olacaktır. İkin-ci mîsrâ'ın gayr-i mevzûn olduğuna dikkat etmemişsiniz. (فها اأنا ذ ذ ك) gibi bir kelime daha olmalıdır.

³ Hûd, 11/59; İbrahim, 14/15.

Üçüncü mîsrâ'daki (۱)’yi nâfiye zannederek cümle-i şartîyyeyi yanlış tercüme ediyorsunuz. Onun ma’nâsı: “Âhiret gününde sana Rab, yani Allah olarak gelmezsem” değil; “Âhiret gününde Rabbinin huzûruna varınca böyle söyle” demektir.* Mütekellim sîgasıyla okuduğunuz (جئت) fiili de hitâb sîgasıyla olacaktır. Görüyorsunuz ya, Hâsim Bey! Âdî bir beyt-i Arabînîn içinden çıkışmayaçak seviyede iken, tefsîrlar ve hadîsler üzerine bir hakem tarzında cerh ve ta’dîl mutâlâaları yürütmeye kalkışıyorsunuz. Türklerin esbâb-ı ahîre-i inkîrâzından birini de herkesin haddini, cihet-i ihtisâsını bilmemesinde aramalı idiniz.

[216] “Dine asliyetini vermek için, ziyâsını Kur’ân’dan ve sahîh hadîslerden alan şu’le-i hutûtundan bâriz, vahdet-nümâ bir güneş işlemek için cehd eden eâzîm-ı ulemâyi bile tahkîr etmek, dövmek, habs etmek arzû olunduğu gibi şer’î hükümler almak mümkün olmayınca (îste böyle biraz da i’tirâf ediniz) işkenceler içinde öldürmek şenâları irtikâb edildi.” (s. 31)

Lâkin, kârîne, o ulemâ, öldürülüdü de biz, onları öldürenlerin dîn-i muharrefini tevârûs ettik zannını vermemeyiniz. Şimdiye kadar pâyidâr olan Dîn-i İslâm, îste o hürriyet-i ictihâdi ile hak ve hakîkat yolundaki sebâtiyla ölen ve metânet-i fikriyyesi hiçbir kuvvetin bâzûsuyla bükülmeyen fedâkâr ulemânın dinidir.

“Hazret-i Buhârî, ehâdîsin sihhatini tahkîk için bir çok seneler Asya ve Afrika’da bilâd-ı İslâmiyyeyi dolaşmıştır. Bu ulvî vazîfe, cenâb-ı Buhârî'nin varlığını o mertebe in-hisârına almıştı ki, geceleri on, onbeş def'a yatağından kalkarak hâtırına gelen hadîsleri, râvîleri kayd ederdi. Bir rivâyete göre müşârun-ileyhîn hâfızasında 300.000 hadîs olup bunun hemen 200.000'i gayr-i sahîh imiș. Nihâyet-i cem' 600.000 hadîsden ancak yedi sekiz bin adedînin sihhatine kâni' oldu. Îste bu, ahkâm-ı dîniyyenin azîm herc ü mercini i'timâd olunacak sûrette isbât eder. Hazret-i Buhârî'nin o zaman isti'mâl ettiği vesâit-i tahkîkiyyeye bakarak istihsâl ettiği netîcenin bile sihhatinden bazı Garb ulemâsı iştibâh ediyorlar ki, bir fîkr-i selîm, bu iştibâhın muhîk olduğunu tasdîkda mustاردır.” (s. 31-32)

Üçüz binden ve belki altı yüz binden başlayan ehâdîs üzerinde derece derece tenzîlât icrâ ederek ve son merhale olan yedi binde de durmayarak ehâdîs-i sahîhanın adedini sıfıra doğru götürmek fikrini, Dîn-i İslâm’ın dost-

* [Ibrahim, 14/15] âyet-i kerîmesi o sûretle tercüme edilmekte, beytin pek vâzîh ve tabîî olan ma’nâsını görmemek mahzûrundan başka ibâreyi büyük bir ma’nâsızlığa sevk etmek mahzûru da vardır: “Ey Kur’ân! Kiyâmette senin Allah’ın olarak gelirse; Ya Rab! Beni Velîd böyle [eyledi] diye şikâyette bulun!” demekte hiçbir ma’nâ olamaz. Çünkü bu fîkr-i sehîfe göre hakkında şikâyet vukû’ bulacak olan Velîd’în kendisi “Rab” olacaktır.

ları(!) bulunan Garb ulemâsına aldınız ve kabûl ettiniz, öyle mi?

“Buhârî’nin Mecellesi’nden başka diğer “sîhâh” için de aynı mutâlaa vâriddir.” (s. 32)

Lâkin, bu ehâdîs bahsini artık bırakınız. İlm-i hadîs hakkında hep Garb ulemâsının delâletiyle değil, biraz da o ilmin sâhibleri nezdinde tahkîkâta bulununuz; yani bu bahisler için bir parçacık hakk-ı müdâhale iktisâb ediniz de sözünü ondan sonra söyleyiniz.

“Îste böylece şâhsî ihtirâslar ve siyâsî ihtilâfların te’sîriyle muhtelif telakkîlere cebren uğratıldığını gördüğümüz ve ilk devirde esâs menba’ları bu derece bulanmış olan din, sonraları Abbâsîler devrinde artık oyunçağa çevrilmiş olduğu bir zamanda idi ki, Türk-Osmanlı hükûmeti teessüs etti.” (s. 32)

Zavallı hükûmet! Ne fenâ zamanda teessüs etmiş. Lâkin dinin esâsı menba’ları o derece bulanmış olduktan sonra bugün lütûmuna kâil olduğunuz müceddidliği ve İslâhcılığı hangi esâs üzerine binâ edebileceksiniz? Fikrinize nazaran bir kere tekîmî ehâdîs, şüphe tahtındadır. Kur’ân-ı Kerîm’i söylemiyorsunuz; o menba’ da bulanık mı? İcmâl ve ibhâm tecrübeleri altında fırlatılan sû’-i îhâmlarınızın ne derece şümüllü olduğunu fark ediyoruz. Sonra yukarıda; “Din, Osmanlıların fitrî cengâverliğini kahramanlığa kadar yükseltti.” demiştiniz. Esâs menba’ları bulanmış ve büsbütün oyunçağa çevrilmiş olan din mi bunu yapan? Necât ve i’tilâ yollarında sözlerinizi ta’kîb eden nazâr-ı dikkat, tenâkuz ârizalarına takılmaktan epeye rahatsız oluyor.

Mustafa Sabri

HUKÜK-I ÂİLE VE USÛL-I MUHÂKEMÂT-I ŞER’İYYE KARÂRNÂMELERİ HAKKINDA

34

Fasl-ı Sâlis’den 122’nci Madde’de:

“Cüzzâm ve baras ve illet-i zühreviyye gibi bilâ-zarar ifâkat mümkün olmayan illetlerden birinin zevcde vûcû-duna ba’de’n-nikâh muttali’ olur veya muahharan böyle bir illet tahaddüs ederse zevce hâkim bil-mûrâcaa tefrîkini taleb edebilir. İllet-i vâkianın zevâli ümîd olunursa hâkim tefrîki bir sene te’cîl eder. Bu müddet zarfında zâil olmadığı ve zevc talâka râzi olmayıp zevce dahi talebinde musîr olduğu takdirde hâkim tefrîka hükm eyler.” denilmiş ve 123. Madde’de akd-i nikâhdan sonra zevc tecennün ederse aynı muâmelenin icrâ olunacağı gösterilmiş ve bunların hiçbir kavle istinâd ettirildiği lâyihada zîkri olunmamıştır.

Mezhebimizde masâibden dolayı tefrik caiç olmaz. Şu kadar ki: İmâm Muhammed'den yalnız căzzâm ve baras ve cünûn hakkında iki rivâyet var: Birincisi İmâm-ı A'zam ve sâir ashâb-ı kirâmının mezheblerine muvâfik olan kavlidir ki, *Kitâbu'l-Hüceç*'de edille-i şer'iyyesiyle beraber zikr edilmiştir. İkincisi *Metn-i Kudûrî* ve kütüb-i sâirede meşhûr olan rivâyettir ki, zevcenin zevci bu hâlde bulursa taleb-i tefrika hakkı olmasıdır. Lâkin böyle; "Bir sene te'cîl olunur ve onunla iktifâ olunup etibbâ şifâsına kat'-ı ümîd etmeseler de zevcinden tefrik olunur." sözü yok. Bu üç illetten dolayı bir sene te'cîl ancak kütüb-i Mâlikiyede görülüyor. Onlar zevcenin mâni'-i takarrub mevzî bir illetle ma'lûle olduğu yahud kendisinde şu üç illetten biri kable'l-akd mevcûd olup da zevcenin evvelce muttali' olmadığı sürette onun da nikâhi feshe hakkı olacağına zâhib olarak bazı âsâr-ı mevkûfe-i munkatia ile ihticâc etmişler ve bu üç illetin evlâda teadî ve intikâlinden korkulduğu gibi mûcib-i âr olup kefâeti muskit olduğuna ve binâenaleyh mahtûbe rızâ verse de velilerinin onu izdivâcdan men'e hakları olacağına kâil olmuşlardır.

Mezheb-i Şâfiî'de hîyârin sübûtu mâni'-i takarrub olan âfât-ı uzyiyye ile şu üç illete münhasır olduğu gibi Müdevvene'de mezkûr olduğu üzere İmâm Mâlik'in mezhebi de buna karîb olup ancak nisâya mahsûs olan âfâttan ifzâ ve netn-i mevziyyi de mâni'-i takarrub ad-deylemiş ve âsâri vakt-i mücâmaatte mahall-i mücâvirde zâhir ve münfir olan adîta[?] illeti de [217] tarafeinden herhangisinde bulunsa bu mezheblerinde hükme dâhil olup bundan başka hiçbir illetin fesh-i nikâhi mûcib olmayacağı kitâblarında tasrîh olunmuştur.

İmâm Mâlik Mezhebi'nin Saîd ibnü'l-Müseyyeb gibi bazı ulemâ-yı tâbiînin akvâline muvâfik ve müstenid olup hep bu dâireye münhasır olduğunu kendisi de zikr eylemiştir.

Mezheb-i Hanbelî'de memeli bâsur ve nâsur yani fistül de adîtaya[?] kiyâs olunup ilel-i selâsede hakk-ı hîyârin sübûtu da âsârrının zâhir olup emr-i takarrubu vaktinde ihlâl eder olmasıyla ta'lîl edilip onlar da mâni'-i takarrub bâbına idhâl edilmiş ve bu ma'nâdan erkekte husyenin kesilmiş ya nez' edilmiş olmasına kadında istihâza ve herhangisinde olsa şelel yani sarsaklık ve kar'-ı münten ve bahar-ı fem ayıplarının da bu bâba dâhil olacağına zâhib olunmuş ilel-i selâse-i mezkûrenin emr-i takarrubu ihlâl eder olmalarından başka bâlâda işâret olunduğu üzere sirâyetlerinden korkulur olması da velîler için hakk-ı men'in sübûtuna medâr olur bir sebeb-i müşeddid i'tibâr edilmiştir.

Müctehidîn-i kirâmın akvâli bunlardan ibâret olup hiçbir illetin sirâyet ve intikâlinden korkulur olmasını

isbât-ı hîyâr için sebeb-i müstakil olabilir diyen, cünûn ve barasa kiyâs eyleyen yoktur. Bilakis sell-i rie gibi emrâz-ı bâtnanın hiçbir taraf için müsbit-i hîyâr olamayaçağı ma'ûm ve musarrahdır. Binâenaleyh şu maddedeki "bilâ-zarar birlikte ikâmet mümkün olmayan illetler" ta'bîri bunlara teşmîl edilecekse elbette muhâlif-i şerîat olur. Ve sirâyetlerinden korkulan emrâzin kesreti de ma'lûm olmakla bunun neticesi her kim böyle bir derde giriftâr olursa zevceleri onları döşeklerinde bırakıp tefrik için, zevc-i âhara tevassul için mahkemelere şîtab etsinler demek olur. Fesâd-ı ahlâka dâî ve elbette muhâlif-i maslahattır. Elbette ki hükümet-i seniyemiz de buna râzî olmayacaktır.

Komisyon hey'etinin de bunu murâd etmemiş olmaları lâzım gelir. Lâkin ibâre pek elastik olmakla türlü tefsîre uğratılarak birçok deâvî-i fâside tekevvününe ve ziyâ'-ı hukuka bâis olacaktır.

Komisyonun "căzzâm ve baras ve ilel-i zühreviyye gibi bilâ-zarar birlikte ikâmet mümkün olmayan illet"lerden maksûdları ancak bu illetlerin kendileri olup "ilel-i zühreviyye" lafziyla da frengi ve bel soğukluğu murâd edilmiş olacak. Lâkin yine yanlış. Çünkü bel soğukluğu căzzâm ve barasa benzemez. Kâbil-i şifâ bir hastalık olduğunda erbâb-ı tib müttefiklerdir. Mezâhib-i İslâmiyyenin hiç birisinde esbâb-ı tefrikten değildir. Hristiyanlar ve Yahûdîlerce de böyle bir hükmü olmadığı 132, 138'inci maddelerden anlaşılıyor.

Frengi ise şu isminden de zâhir olduğu üzere kadîmen bilâd-ı İslâmiyyede ma'rûf olmayıp rivâyet olundığına göre Avrupa ya da Amerika'dan gelmiş olmakla bit-tabi' kelâm-ı eimmede zikri yoktur. Ancak usûl-i ma'lûmeye kiyâs ve kavâid-i külliyyeye ircâ' olunması sell ve sâraça gibi ilel ve emrâza ve bâ-husûs lügat-i Arabiyye'de "ta'kîbe" denilen bel soğukluğunun mı benzer, yoksa tefrik mes'elesinde asıl müttefekun-aleyh olan innet veya muhtelefun-fîh olan căzzâm ve baras ma'nâsında midir; teemmûl edilmesi lâzım gelecek. Hâlbuki innet ma'nâsında baîd. Mezhebimizde yahud Mezheb-i Şâfiî'de ona kiyâs olunması mümkün olmadığı gibi mevzi'-i takarrub ve etrafına mahsûs olan müneffîrâttan da değil ki Mezheb-i Mâlikî üzere ona kiyâs edilebilsin. Căzzâm ve barasın mûcibât-ı tefrikten olmalarının illeti de bu mezheblerde tamâmiyla müdrek olmadığından onlara kiyâs olunması da sahîh olmayacaktır.

Yalnız Mezheb-i Hanbelî kalıyor ki onlara göre bu asillarda illet tamâmiyla müdrek olup sirâyet korkusunu mutazammin uyûb-ı müneffireden bulunmaları ve binâenaleyh kemâl-i takarruba mâni' olarak innet bâbına mülhak olmalarıdır. Kiyâs mümkün olup sihhati maânî-i mezkûrenin makîsde bulunmasına mütevakkîfdır. Artık

frenginin evsâfi teemmul olunmak lâzım gelecek. O habîs illette ise bu ma'nâlar hiç yok değil. Lâkin sirâyet korkusunu birinci devresine mahsûs, ondan sonra ne ahad-i zevcinden diğerine, ne de evlâda intikâl etmeyeceğini erbâb-ı fen müttefikan beyân ediyorlar. Ve o devresinde emrâz-ı bâtina kabîlinden olup kemâl-i takarrubu ihlâl edecek âsâr-ı müneffiresi bulunmuyor. Kendilerini tedâvî ettiremeyenlerin burunları ve ağızları, yahud sâir mahallerinde bıraktığı uyûb ancak ikinci ve üçüncü devrelerinde oluyor. Bunlar da İmâm Muhammed'in mevâni'-i takarrubdan addettiği kokar kellik gibi, bahar-i fem gibi değil, onlardan ziyâde heşm ve cerh âsârına, körlüğe yahud sıracaya benziyor. Cüzzâm ve barasa kiyâs olunması bu mezhebe de uyacak gibi görülmüyor. Komisyonun bu hükmü nereden aldığı anlaşılamıyor. Doktorların tecâribi ilerledikçe bil-muâlece önü alınacağı müntehî oluyor.

Hele Doktor Wasserman'ın bugündelerde keşf ettiği usûl-i tedâvîden bahs eden fennin rûkn-i azîmi Süleyman Nu'mân Paşa İkdâm Gazetesi'nin 5 Cemâziyevvel 1336 târîh ve 7551 numaralı nûshasında neşr olunan makâlesinde:

"Frengiye gelince; bu, artık gizli bir hastalık olmaktan çıkmıştır. Frenginin ayib telakkî olunması da doğru olmayacaktır. Bu artık intâni bir hastalık sırasına geçmiştir. Nasıl hummâ-yı râci'i tedâvî edilmekte ise bu da bir iki ay, hattâ onsekiz yirmi günde tedâvî edilmekte bulunmuştur." diyor.

Bir de böyle olmasın. Hiçbir mezhebe, hiçbir nakle isnâd edilmeksız onu mûcibât-ı tefrîke ilhâk etmek nasıl meşrû' olabilir? Bununla öyle bir menfaat de te'mîn edilemez. Çünkü illetin sirâyetinden korkulduğu zaman âsâr-ı muayyebesi zâhir olmadığından mübtelâ olan zevc onu ketm edecek, zevcesi kable'z-zifâf ona muttalî' olamayacak; [218] ba'de'z-zifâf muttalî' olsa da hastalık sirâyet etmiş olacağinden tefrîkin fâidesi kalmayacaktır. Hele zifâf-ı resmîden evvel yekdiğiyle görüşmüştür, gizli sohbetlere başlamış olurlar ise sirâyet daha esra' olacaktır. Nitekim illetin mevâtin-ı asliyesinde ahad-i zevcinden diğerine intikâli hemen böyledir. Onlar da kaç göç olmayıp birbiriyle tâ nişan vaktinden ve belki daha evvelden her ma'nâsiyla ihtilât eder olmalarıyla onu her hangisi daha evvel kapmış ise diğerine de zerk ettiğinden resm-i izdivâcın icrâsı vaktinde ekseriyâ hem-hâl olduklarında şüphe edilmemelidir.

Hastalığın gerek oralarda intişârına, gerek memleketiimize intikâline sebeb olan nikâh-ı şer'î değil, zinânın serbest bırakılıp umûmhânelerin kûşâde bulundurulması, oradakilerin ara sıra muâyeneye tâbi' tutulmaları men'-i intişârına kifâyet eder addolunarak sebeb-i husûlünün her yerde ve her zaman için umûr-ı mubâha menzilesine

getirilmiş olmalıdır. Bu misilli ilel ü emrâzin men'-i intişârı matlûb olunca fi'l-i zinâ ve esbâbi, tâife-i nisânın açık saçık gezerek ricâl ile ihtilâti kânûn ile men' olunmalıdır.

Hastalığın men'-i sirâyeti için hâkimlerin izdivâc edecek olanlardan sıhhâterine dâir rapor taleb etmekte oldukları, muhadderât ve bâkirâtın da kable'n-nikâh muâyeneye tâbi' tutuldukları söyleniyor. Bu hususa dâir geçen sene Makâm-ı Meşîhat'ten bir emîrnâme ısdâr edilmiş olduğu da gazetelerde görülmüş yahud işitilmiş idi. Tedâbîr-i sıhhîyye hadd-i zâtında güzel şeydir. Lâkin bununla maksad hâsil olmaz. Nikâhdan me'yûs olanlar zinâya dökülecekler. Hastalığın intişâri maa-ziyâdetin devâm edecek. Ve bunların yüzünden bunca tâhirîn ve tâhirâtın münâkehâti dûcâr-ı müşkilât olacak. Ahâli-i İslâmiyyenin âdâb ve ahlâkiyla kâbil-i te'lîf olmayıp erbâb-ı hayâ ve gayretin tibâsına elbette girân gelecek olan şu teklîfin meşakkatini onlar çekecekler, onlara inhisâr edecekler. Her yerde tatbîki dahi müteyessir olmayacağı gibi birçok sû'-i istî'mâlâtâ da sebebiyet verecektir. Izdivâc edeceklerin ilel-i sâriyyeden salim olduklarını tahkîk eylemek kendilerine ve âilelerine düşer, hâkimlere değil. Erbâb-ı hükûmet ve ehl-i ilim ve hikmet için bu bâbda yapılacak olan şey nâsa lâzım gelen ihtârât ve vasâyâ ile mümkün olan teshîlâtın ifâsından ibârettir. Tarafeyn lûzûm Görüler de isterlerse bu misilli uyûb ve ileden selâmeti nikâhlarında şart eylemek Mezheb-i Mâlikî'de câiz olduğu gibi zevce ve zevcin de böyle bir aybin vûcûduna yahud hudûsuna ittilâ'ında hakk-ı hîyâr olmasını akd esnâsında şart ve ta'lîk ettirmek mezhebimizde de mümkün kundur. Bundan fazlasına da hâcet yoktur. Hastalığın li-zâtihî mûcibât-ı tefrîktan addolunmasını teklîf eylemek bî-lûzûm olur. Ahkâm-ı şer'iyyeye istenilen hükmün ilâvesinin şer'an câiz olmayacağı bedîhîdir. Talâkin şart-ı ta'lîki sahîh olduğuna dâir olan 106'ncı maddenin ahkâmi bu maddenin vaz'ından muğnîdir. Hastalığın kâbil-i tedâvî olduğu hakkındaki etibbânın beyânâtı yine başka.

Sadreddin

* * *

EF'ÂLİN HÜSN Ü KUBHU

- 3 -

Lâkin bunlar, her amelde, mîzâclarında, tarz-ı âlâyî ve maîsetlerinde, cins ve neş'etlerinde ve kendilerini ihâta eden ahvâl-i ictimâiyyenin bazı aksâmında ihtilâf-ı nazara sâlik ve bu sebebden her vech ile şerre mütemâ-yildırılar ve her birisi cezm eder ki, nâfi' olan şeyi taleb ve istihsâl, muzır olan şeyden de ittikâ etmek çâresini te'mîn ve şu hayat-ı fâniyyede saâdet-i maksûdeyi celb ve takrîr husûsunda akl-ı beşerin kifâyet-i münferideye i'timâdi

câiz ve def'-i mahzûra kâfil değildir. Ancak muhît-ı âleme vücûd-ı müstesnâları, kendilerinin ulûvv-i şânlarını mensûb oldukları akvâmin şehâdetleri vâsitasıyla dehrin îmâ eylediği sûretle bilmış olsa bile mikdârca pek kalîl bazı ukalâdan ibâret olup bunların saâdet-i umûmiyyeyi istikmâle kâfî olmadıkları da bedîhîdir.

Ukûl-i nâs, kâinâtta âlî bir kuvvetin hükm-i nâfizi karşısında vazî' ve makhûr bulunduğu tasdîkte müttefik bulunmakla beraber vücûd-ı Bâr'yi idrâkte, bu hayat-ı fâniyyeden sonra diğer bir hayatın vukûu muhakkak olduğunu fehm ve ihâtada müsâvî değildir. Onlar bugünün yarını olduğunu yani dünyadan sonra hayat-ı uhreviyye başlayacağını da temyîz edebilecek hâsiyyette müttehid iseler de sunûf-ı beşerden bazlarının evsâni ma'bûd-ı bâtil ittihâz ederek bunlara tapmak yolunu ihdâs etmeleri ifsâd-ı ukûle ve meslek-i saâdetten inhirâfa sebeb olmuştur. Halbuki Allah'ın vâhid olduğunu ve kendine ne gibi sıfatların isbâti vâcib idiğini bilmek, âhiret hayatınlâyık olduğu tarzda anlamak, dâr-ı âhirette sevâb ve ikâbi müstelzim olan amelleri takdîr ve tesbît etmek ve câibini keşif ve tatbîkte akl-ı mücerred, ukûl ve tabâyîi muhtelif olan bütün insanlara bir vâsita-i kâdire ve kâfiye değildir. Şu kadar ki, mevkien ve zamânen hidâyet-i nebevî şerefine nâil-i iktidâ olamadıkları hâlde muhtas oldukları kemâl-i akıl ve nûr-ı basîretin kendilerine o gibi hakâyiku ilhâm ve ifhâm etmiş olduğu kimseler pek azdır. Bunlar eğer irşâd-ı nebevî saâdetine mazhar olsalardı, diğer nâsdan daha serî' bir sûretle ona ittibâ' ederlerdi. Bununla beraber o misilli akıl ve basîreti hâiz olanlardan da Rabb-ı Kadîr'in âsâr-ı celâline karşı gayr-ı sâlim bir yolda ta'mîk-ı fikir ve irfân ile hakîkate lâyik olmayan derekelere süküt edenler kesîru'l-vukû'dur.

Şu nikâta göre hayat-ı Uhrânın ahvâlini, ez-cümle onun kâffe-i lezâiz ve âlâmını, a'mâl-i dünyeviyyenin ne sûretle muhâsebe olunacağı yollarını, hayat-ı dünyeviyyeden sonra nâfi' olacağının bilinmesi mümkün olmayan amelleri ibâdet işlerinde görülen namaz rek'atlarının a'dâd-ı mertebesini, diyânet-i İslâmiyyede cârî hac menâsik ve ef'âlini, diyânet-i Mûseviyyede müesseses bazı ihtifâlâtı, diyânet-i Îseviyyede zühd ve tevessül kasâdıyla hâl-i inzivâ ve mücerrediyetin tercihi ve bunlardan [219] başka vech-i fâidesi ta'yîn olunamayan diğer amelleri evvelden sebk etmiş bir vâsita-i meşrûa olmaksızın derk ve ihâta etmek, onlarda mündemic olan esrâr ve netâyic-i hikemiyyeye vâsîl olmak akl-ı beşerin havsala-i istîâb ve istiklâli hâricindedir.

Şu esbâbdan dolayı akl-ı insânî, kuvâ-yı idrâkiyye ve bedeniyyeyi hayat-ı dünyeviyye ve uhreviyye hayırı olacak sûrette istî'mâl edebilmek için her hâlde bir kâide bir muîn-i zî-kemâle muhtâcdır. Ahkâm-ı a'mâlin hudûd

ve vücûhunu tahdîd ve irâe, sifât-ı ilâhiyyeye tarz-ı i'tikâdî ta'yîn, lâyîkî vech üzere âhiret ahvâline ve dünyâda ve ukbâda hayır ve saâdet görmeye medâr olan bil-cümle turuk ve esbâba peydâ-yı ma'rifet etmek için o muînden istiâneye müftekirdir. Böyle bir muîn kendi kendine çi-kip da benî-cinsinden zîkr olunan şeylere dâir istimâ'-ı bahs ü kelâm veya benî-cinsinin ondan telakkî-i ahkâm etmesi gibi bir hâl, onun için emr-i irşâdda hüccet-i sahîha olamaz. Hattâ kendisi sâir nâsin âdât ve ma'lûmâti-na ve hikmet-i hilkat hakkındaki istîhrâcâtına fâik evsâf ile mümtâz olsa bile halk için sened-i temessük olmasına ihtimâl verilemez. Ancak yukarıda beyân olunduğu üzere nâsin muhtâc olduğu muîn, cânib-i ilâhîden nâsi Hakk'a da'vet eden ve beyânâtı da te'yîd-i Rabbânîye mukterin olan zât-ı âlî olabilir ki: Mesâlih-i ibâdi, Allah'ın sifat-ı kemâlini, hakk-ı Bâr'de bilinmesi kulluk şânından olan akâyid ve ahkâm-ı dîniyyeyi, hayat-ı uhreviyye ile orada husûlü ind-i ilâhîde mukarrer olan şeyleri hazîne-i kudretten telakkî etmiş olduğu hâlde nâsa tebliğ ve ihtâr eyler

Bu sûretle hakâyiku ihâtada teşettütten ve bazı şeylerde za'f-ı idrâkten hâlî kalmayan akla bir şu'le-i hakîkî ihdâsiyla yardım eder. Böyle bir muîn ise ancak peygamberdir.

Nübûvet: Vücûd-ı Bâr'ının muttasif olduğu sıfatların ne dereceye kadar mülâhaza ve isbâti ve efrâd-ı beşerin bu bâbda muhtâc olduğu vukûfun ne mertebeye îsâli lâyîk ise onlara bir had koyar, havâss-ı nâsin da istî'dâd ve makâm-ı irfânlarına göre kendilerinden gayriye tefazzul etmelerini mümkün kılan turuk ve esbâbı îmâ eder.

Şu kadar ki, havâss-ı beşere müteallik olan bu meziyet ancak âmme-i nâsa kifâyet edebilmesi câiz olan derecede mütehattim olabilir. Nübûvetler, Allah'ın vücûduna, vahdâniyetine ve evvelki fasillarda beyân ve isbât ettiğimiz vech ile sifât-ı ilâhiyyeye i'tikâd edilmesini mutâlibdir.

Nübûvet, bu akâyid-i meşrûannın istidlâl yollarına, onlara müteallik maârifin vech-i mahsûsu ile vücûb-ı istihsâline, bu sûretle kesb edilecek ma'rifetin hissine, cehâletin lüzüm-ı men'ine, Şer'-i enver'in vâcib kıldığı bir şeyin inkâra makrûn olmasının istilzâm edeceğî netâyiçce, kubhiyâtın mâhiyeti ancak tarîk-ı şer' ile fehm olunaçağına taallûk eden ve münhasırın akıl ile halli mümkün bulunmayan ma'lûmât ve hakâyiqa nefsin mutmain olacağı bir sûrette irşâd eder. Zîrâ akl-ı beşer, zîkr olunan husûsâtta kendi kendine harekette müstekîl olsaydı, onların dekâyîk ve içâbâtına cezm ü teyakkun ve kanâat gibi imâd-ı tumânînet olacak sûrette netîce-i matlûbeye vusûle kudret-yâb olamazdı.

Eğer mevhûb ve mükteseb olan irfân, sevâb-ı mu-

ayyene müstehik kılan ef'âl ile bunların ziddini irtikâb yüzünden vukûu mansûs olan ukûbet hakkında Şer'in ta'yîn ve beyân ettiği ahkâm ile tezyîd olunursa vâcib olan şeyleri bilmek farîzası tarîk-ı şer'iye tevfîk edilir. Bu-nunla beraber hadd-i zâtında hasen olan bir şeyin sıfat-ı ma'lûmesi maârif-i ilâhiyyeye münâfi düshmez; çünkü Şerîat, vukûu câiz ve muhakkak olan şeyleri ityân eder, hüsnü ihdâs etmez. Fakat hasen olan mevâddı nass ile te'yîd eyler.

Bu bâbda bir misâl zîr edelim: Hazret-i Yûsuf aley-hisselâmın lisânı üzerine şeref-vârid olan ve; "Müteferrik mahallerde ma'bûd-ı bâtil ittihâz ettiğiniz asnâm mı, yoksa Vâhid, Kahhâr sıfatlarıyla muttasif bulunan Allâhu Azîmûş-sân mı hayırıldır?" meâl-i şerîfini müfid bulunan ¹ âyet-i kerîmesi pek vâzih bir işâreti mutazammindir ki, âlihelerin müteferrik ve müteaddid olması, efrâd-ı beşerin veche-i kulûbunu kendi kuvvetleri fevkinde re'y-i bâtilâlarıyla ma'bûd ittihâz ettikleri şeye doğru tefrîk ve taksîm eder. Bu ise o yola sâlik olan her firkayı kalbin müteveccih bulunduğu i'tikâd ve mutâbaati muhâfaza noktasından taassuba sevk eyler. Bu hâl şübhesizdir ki, nizâm-ı hayatlarının bâdî-fesâdi olur.

Amma cemî-i nâsin ilâh-ı vâhîde i'tikâd etmesi bir tevhîd-i lâyıkdr ki, teşettüt ve mücâdeleyi i'tiyâd eden nûfûsun sultân-ı vâhîde hasr-ı ubûdiyyet ve te'yîd-i merbûtiyyetle onun zîr-i hükmünde hâzi' ve munkâd olmasının istilzâm eder. Uhuvvet-i beşerîyenin nizâm-ı felâhî, kâide-i saâdeti idrâk ve ihrâz etmeleri bu sâyede husûle gelir. Bu yoldaki ravâbit-ı i'tikâdiyyelerinin semerâti, o nizâm-ı uhuvvete revnak verir. Nitekim; umûr-ı i'tikâdiyyede hidâyet edici bir sıfatla vârid olan ve kendine yukarıda gösterdiği üzere i'tikâdi mutâlib bulunan Şerîat, salâh-ı âlemi te'mîn eden yolları izâh etmiştir.

Nübûvvet, dâreynde saâdet-i insânın mütevakkif olduğu a'mâlin envâ' ve eşkâlini tahdîd ve ta'rîf eder. Ma'bûd bil-hakk olan Allah zü'l-Celâl hazretlerine lâyık olan a'mâl ve ibâdât ile ahkâm-ı müteallikalarına Şer'in ta'yîn ettiği hudûd dâiresinde temessük ve riâyeti de âmir ve talebkârdır. Nübûvvetin emir ve nehy ettiği husûsâtta evvelce hüsn veya kubh aksâm ve vûcûhundan tanılan bazı şeylerin isâbeti zâhir olarak bu bâbda mü'minlere kuvvet-i itmi'nân vermiştir.

Hudûdu vaz' olunan ahkâm-ı şer'iyyeye tevfîkan me'mûrun-bih olan [220] ve mendûb bulunan amelle-rî işlemek, menhî olması i'tibâriyle işlenilmesi kerîh ve memnû' olan ef'âlden de hazer edilmek, sevâb-ı ecrini veren ve ikâbı istilzâm eden fiilleri tasrîhen idrâk ve il-

tizâm eylemek yollarının mücerred akl-ı müstakil ile keşf ü ihâtası imkân hâricinde olup ancak Şer'in delâlet ve muâvenetine müftekirdir.

Şu tarîk-ı ma'rifet, me'mûrun-bih olan şeyin hadd-i zâtında hüsn ile ma'rûf bulunmuş olmasına yani ahkâm-ı şer'iyyede mufassalan gösterildiği üzere menfaat-i dünyeviyeyi, ahvâl-i maîsette ihtiyâr olunan meslegen netîce i'tibâriyla nef'-i uhreviyî, sıhhât-i bedeni, mal, can ve ırzin muhâfazasını, Zât-ı Ecell ü A'lâ'ya kalbin ziyâde-i taallukunu istilzâm eden mahâsin-i akliyyeye münâfi de-gildir. Şu kadar ki, derk-i hüsnü aklen mümkün olamayan a'mâl, bunun gibi vech-i kubhu yalnız akıl ile bilinmeyen bazı kubhiyyât vardır ki, bunların hüsn veya kubh nev'inden oldukları ancak Şer'in emir ve nehyiyle ta'yîn olunabilir. Vallâhu a'lem.

Mütercimi: Hüseyin Mazhar

Şeyh Muhammed Abduh

İNKILÂB-İ HÂZIRA KARŞISINDA İSLÂM ÂLEMİ

Harb-i Umûmî'nin infilâkından evvel Âlem-i İslâm'ı tehdîd eden en büyük musîbetlerden biri Çarlık kuvveti idi.

Emperyalizm tehlikesinin bu mahûf ve müdhiş mü-messili İslâm merâkiz-i medeniyyesinin, İslâm diyarının bir çوغunu istilâ etmiş, Müslümanlık'ın pâyitaht-ı hilâfetini her lahma tehdîd ediyor, pâyitaht-ı hilâfeti pâ-mâl-i istilâ etmeyi bir gâye tanıyor ve bu gâyeyi bir ân evvel tahakkuk ettirmek için fırsat gözetiyordu. Böylece Müslümanlık Âlemi'ni derin endişelere, mütemâdî halecânlarla dûçâr ediyordu. Çarlığın huzûr-ı kahrında âciz ve zebûn kalan İslâm Âlemi bu azgın tehlikein esbâb-ı indîfâ'ını der-pîş edip duruyorken Harb-i Umûmî'nin infilâkı üzerine Moskof siyâset-i cihân-gîrânesinin en yüksek merâtib-i ikbâle i'tilâ edeceğini zannederek daha fazla endîse-nâk olmuş, fakat muhârebenin ilk netîceleri miyânda Çarlığın inhidâmini müşâhede ederek intikâm-ı ilâhînin bu safha-i müessiresi karşısında secde-gîr-i şûkrân olmuştu. Çarlık, irtikâb ettiği seyyiâtın cezâsını çarpılarak şevâhik-ı ceberûtundan hâzîz-ı indirâsa yuvarlandı. Ve mevkîini adâvetiyle meşbû', kahr u hismîndan müteessir, emperyalizmi ve bunu te'sîs ve himâye eden mebâdî ve müessesâtı yık Maya çalışan kuvvetlere terk etti.

Bu kuvvetleri tevlîd ile mazhar-ı inkişâf eden Çarlığın debdebe ve dârâti uğrunda halkı ezmesi, kırması, halkın nasîb-i refâhiyyetine ve semerât-ı fa'âliyyetine dest-i tecâvüzünü uzatarak zavallı halkı sefâlet ve meskene-te sevk etmesine mukâbil hayât-ı ihtişâm ve azametini

¹ Yûsuf, 12/39.

te'yîd ve tezyîd için yine bu kitle-i makhûrenin bî-tâb kuvvetine istinâda mecbûr olmasıdır.

Çarlığı imhâ eden bu mecbûriyet-i zarûriyyedir. Çünkü halkın bu müdhiş musîbeti kendi kuvvetiyle pâyidâr ettiğini anlaması muhakkak idi. Halk, Çarlığın bu nokta-i za'fini idrâk ettiği dakika artık onun nüfûz ve kudreti zâyi' oldu. Ve nihâyet halkın darbe-i intikâmıyla mahv oldu. Bu pek tabîi bir netîce idi. Harb-i Umûmî bu netîce-i tabîiyyenin âvân-ı tahakkukunu ta'cîl etti. Bir taraf-tan Rusların hudûdlarda, sîrf Çarlığın ihtirâsâtını tatmîn için ân-ı vâhidde binlerce, yüz binlerce kurbân vermesi halkın kin ve intikâmını alevledikçe alevliyor, diğer taraf-tan Çarlığın hâricden beklediği muâvenetlerin imdâdına şîtab edememesi, Çarlığın müttefikleriyle birleşememesi, Mazuri'de müdhiş darbelere dûçâr olması ve Çanakka-le'nin o mehîb ve muazzam müdâfaası Çarlığın mevkîini sarılmış ve mukadderâtını halkın dest-i intikâmına teslîm etmiş idi. Çarlığın sukûtu üzerine Rusya'da tahaddüs eden herc ü merc, bilhâssa emperyalizmi kökünden yıkmak için gösterilen tehâlük, vesâit-i cebriyye ile halkı istismâr etmenin ne fecî' âkîbetlere müntehî olacağını gösteren en büyük ibrettir.

Bu mühim hâdise bütün dünyayı müteessir etmiştir. Bilhâssa Âlem-i İslâm Çarlığın sukûtuyla pek alâkadârdır. Çarlığın gâye-i taarruzu bilhâssa ehl-i İslâm'ın kalbgâhı-na, Makâm-Hilâfet'e müteveccih idi. Çarlığın inhidâmiyya-Âlem-i İslâm en korkunç ve en satvetli düşmanlarının birinden kurtulmuş olduğu gibi emperyalizmin vesâil-i kahr u tedmîrini gördü, anladı. Emperyalizmin ceberût-i kâhiresinin nokta-i istinâdını ve bu noktanın kimin elinde olduğunu iyânen müşâhede etti. Binâenaleyh bu ci-hetten pek mühim istifâdeler te'mîn etti.

Rus İnkılâbı'nın cihân-şümûl te'sîrâtından Âlem-i İslâm'ın hissesine düşen teessürât bundan ibârettir. İslâm Âlemi Rus âlemine ancak bir noktada zahîr olur: Emperyalizm aleyhdârlığı.

Rus inkılâbcılarının mebâdî-i sâiresi İslâm Âlemi'nde bir te'sîr icrâ edemez.

Desâtîr-i İslâmiyye ehl-i İslâm arasında uhuvvet ve müsâvâti te'sîs etmiş, sunûf mücâdelâtına kat'iyen meydân bırakmamıştır.

İngiliz matbûâtının bir kısmı bu husûsda bizimle mütfektirler. Ez-cümle *The Near East Gazetesi* "Lenin'in Şark Hülyâları" sernâmesi altında neşr ettiği bir makâlede ber-vech-i âtî beyân-ı mûtâlâa ediyor:

"Dünyada ekseriyet-i İslâmiyyeyi hâiz memleketlerde Bolşevizm'e ehemmiyet verecek hiçbir memleket yoktur. İslâm memleketleri, Rus Bolşevizmi'nin Hindistan'a sirâyet etmesine mâni' oluyorlar. Çünkü Bolşevizm Hindistan'a vâsil olmadan evvel Semerkand, Buhârâ,

Tahran ve İstanbul [221] müslümanlarına sirâyet etmesi de muktezîdir. Müslümanlık ise Bolşevizm'in en kuvvetli muârizîdir ve ehl-i İslâm'a "Lenin" in etbâîna bahş ettiği her şeyi bahş ediyor.

"Cenûbî Rusya müslümanlarının terakkîyât-ı fikriyesi ne olursa olsun İslâm demokrasisine olan irtibâtları pek derindir.

"Bolşevizm'in bahş ettiği bir hürriyet yok ki Müslümanlık onu inkâr etmiş olsun.

"Revâbit-i İslâmiyye sâha-i fi'liyâtta, Fransız İhtilâli'nin felsefi mefkûresinden daha hakîkîdir.

"İslâm memleketlerinde olan "îstirâkiye" (communism) felâsife-i îstirâkiyyenin eserlerinde görünenden daha mükemmeldir.

"Bundan mâadâ Dîn-i İslâm, insanların hukûk-ı müsâvâtlarını te'mîn eden, pâdişâhlarla tebaalarının en âdîsi arasında bir fark gözetmeyen yegâne dindir.

"Bu esâslar üzerine kurulan ve bu esâsları bilâ-i'tirâz, esâs-ı dîn olmak üzere kabûl eden bir hey'et-i ictimâiyye-de Bolşevizm hiçbir muvaffakiyet ihrâz edemez."

İngiliz muharrirînin bu beyânâtı hakîkate mübâyîn değildir. İslâm'ın teşekkülât-ı ictimâiyyesinde iki düstûr vardır ki, birisi uhuvvet, diğeri müsâvâttır. Uhuvvet-i İslâmiyye dînî, vicdânî, hukuki, ictimâî gâyet metîn esâslar üzerine müessesedir ki, bu sâyede intişâr ve i'tilâ-yi İslâm devirlerinde her türlü cinsiyet ihtilâfâtı ve kavmiyet münâzaâtı ortadan kalkmıştır. Asrımızda dahi Türk, Çin, Hind, Afrika ve bütün memâlik-i İslâmiyye arasında dâimâ meshûd olan teâvün ve temâyülât-ı hasene bu uhuvvetin âsâr-ı müstemirresidir. Müsâvât-ı İslâmiyye bütün müslümanları aynı vezâifle mükellef yahud aynı hukuktan müstefîd eder. İmtiyâzlı, müstesnâ hiçbir ferd veya cemâat yoktur. Binâenaleyh sunûf mücâdelâtı vâki' olmamıştır.

Halbuki Bolşevizm, müsâvâtsızlıkların, zulümlerin doğurduğu bir mezhebdir. Bu mezhebe sâlik olanlar sunûf-ı hâkimîn, zâdegânîn, aghnîyânîn esîri, mağdûru olanlardır. Bolşevizm'in Rusya'da bu müdhiş muvaffakiyeti kitle-i millîyyenin sefîl bir mevki'de bulunması ve bu sunûfun esâretinde her türlü zillette ma'rûz kalmasından dolayıdır.

Bu nokta-i nazardan Bolşevizm Âlem-i İslâm'da hiçbir muvaffakiyet ihrâz edemez. Maamâfih yine *Near East Gazetesi*'nin dediği gibi; "Bolşevizm, Hindistan'da, İran'da, Çin'de, Japonya'da yerleşemezse de onun müdhiş tehlikeler peydâ etmekteki kâbiliyeti inkâr olamaz.

"Çünkü Bolşevizm doğrudan doğruya muztarib akıl-lara hitâb ile menâfi'-i maddiyeye celb ediyor. Hiç şübhe yoktur ki; Garb'da olduğu gibi Şark'[ta] da hoşnud-suzluk ve hod-kâmlık vardır."

İşte bu hoşnudsuzluklar ve hod-kâmlıklar şâyân-ı tedkiktir. Bu hoşnudsuzluklardan maksad Şark'ta tatbîk olunan siyâset-i istî'âriyyenin tevlîd ettiği fenâliklardan hâsil olan te'sîrât; hod-kâmlıklardan da maksad her milletin menâfi'-i husûsiyesi ise o vakit Bolşevizm müslümanlar arasında değil, müslümanlar tarafından emperyalizm aleyhinde bir hareket sûretinde tecellî eder ki, bu da pek tabîidir.

Bilhâssa Rus Çarizmi'nin, Alman Militarizmi'nin inhidâmi emperyalizm siyâsetinin bundan böyle âsâyiş-i cihâni te'mîn etmek husûsunda muvaffak olamayacağını gösteriyor. Emperyalizmin âvân-ı ikbâli geçmiştir. Ahvâlin tecellî ettirdiği hakikat emperyalizmin Şark'ta da yaşamayacağını izâh ediyor. *Near East*'in işaret ettiği hoşnudsuzluklar da buna delâlet ediyor. Bu hoşnudsuzlukları bir ân evvel izâle etmek, akvâm-ı Şarkîyyenin hakk-ı hayâtını, hürriyetini tanımak, bu gibi cereyânlara karşı durmak için ittihâz edilecek tedâbîrin en âdilânesidir.

Ümîd ederiz ki, bu tedâbîrin ittihâzı ihmâl olunmaz da inkılâbât-ı hâzırının te'sîrâtı hadd-i ma'külü tecâvüz etmez. Ve böylece Âlem-i İslâm'da *Near East*'in işaret ettiği hoşnudsuzlukların feverânına meydan bırakılmaz. Aksi takdirde tehlikenen vahâmeti takdîr edilmemiş olur ki, bunun da netîceleri er-geç görülecektir.

Ömer Rıza

SEYHÜLİSLÂM EFENDİ HAZRETLERİNE

Makâm-ı Muallâ-yı Meşîhat-penâhî'yi teşrif buyurdugunuz günden beri bütün müslümanların nazarı size in'itâf etti. Me'yûs ve mükedder çehreler şimdi sizden ümîd ve şifâ bekliyor. Bu dakikada milyonlarca müslüman sizin kalb-i diyânetinize ilticâ etmiş, bütün ümîdleri sizde; icrâât-ı dîniyyenize intizâr ediyor... Âh, siz şu muhâtaralı günlerde dûş-ı tahammülünize bu ağır mes'ûliyeti kabûl etmek fedâkârlığını gösterdiğinizden dolayı ne kadar tebcîl ve hürmete şâyânsınız!.. Zavallî halkın sizden bir hizmet beklemek elbette hakkıdır...

İşte âcizleri bu mazlûm ve bîçâre kitlenin en hakîr bir ferdiyim. Sizden kemâl-i minnetle istîrhâm ediyorum. On senedir bütün müslümanların vicdânını rencîde eden tesettürdeki mübâlâtsızlığa bir nihâyet verilsin. Âr, hayâ, if fet ve ismeti bir hiç derekesine indiren gâfilleri bir beyân-nâmenizle susturunuz... Memleketin harâb ve bedbaht toprakları üstünde şeâmetkâr birer baykuş gibi çığlıklar koparanları iskât etmek bu anda yed-i iktidârınızdadır... Revâ midir ki, tesettür gibi asırlarca pâyidâr olmuş mukaddes ve mübeccel bir farîzamız bir şirzimenin pâ-mâl-i hevesâtı olsun?.. Hem bugünkü girîve-i izmihlâle sukûtumuzun yegâne müsebbiblerinden [222] biri de tesettür-

deki mübâlâtsızlık değil midir?.. Müstahsen an'anât, âdât ve âdâbımıza hürmet gösterilmedikçe biz müslümanlar için başka bir çare, başka bir tarîk-ı halâs var mıdır?

Zât-ı ulyâ-yı kerîmânenizce de müsellem olan bir hakikati tekrar etmiş olmakla beraber bir ân evvel bu cerîhamıza bir devâ-yı şâfi' nefh etmenizi temennî ediyyorum... Milyonlarca müslüman size medyûn-ı şûkrân kalacaktır. Allah muvaffak buyursun!

Mehmed Bâki

MAKÂM-I MUALLÂ-YI CENÂB-I MEŞÎHAT-PENÂHÎ'YE

Bursa'dan Makâm-ı Muallâ-yı Cenâb-ı Meşîhat-penâhî'ye çekilen telgraf sûretidir:

Beşyüz seneden beri muhâfaza edilegelen Makâm-ı Uzmâ-yı Hilâfet'in kemâ-kân âl-i Osman yedinde mahfûz kalması husûsunda "Âlem-i İslâm" tarafından gösterilen tezâhürât-ı dîniyye ve siyâsiyyenin semere-dâr olacağı pek me'mûl ve muntazar bulunan şu ân-ı mühimde, bazı muharrirlerin, azîm bir ekseriyeti, husûsiyle koskoca Müslümanlık'ı hiçe sayarak ve maatteessûf muhît-ı dâhilî ve hâricimizden tegâfûl ederek gençlik ve hâşâ münevverlik hesâbına bil-iddiâ, nusûs-ı kâtia-i Kur'âniyye ile sübûtu kesb-i kat'iyet eden "tesettür-i nisvân" mes'elesi sini hiç de salâhiyetleri olmadığı hâlde, dillerine dolayarak makâm-ı celîl-i fetvâya karşı tecâvûzâtta bulunmakla İslâmiyet'i ve Âlem-i İslâm'ı dil-hûn ve rencîde etmeye ve dolayısıyla hükümetimizin teşebbüsat-ı siyâsiyyesini akîm bırakacak mâhiyyette olduğundan, tecâvûz-i vâki'i biz Bursa müslümanları bütün mevcûdiyetimizle ve kemâl-i şiddetle red ve takbîh eder ve on seneden beri mukaddes ve âlî dînimize indirilen darbelere artık nihâyet verilmesi husûsunda teşebbüsat-ı ciddiyete ve âcilede bulunmalarını istîrhâm eylemekle beraber, gerek bu mes'elege, gerek mahâkim-i şer'iyyenin hâl-i kadîmine ifrâğı bâbında ibrâz buyuracağınız âsâr-ı salâbet ve metânet-i dîn-dârânelerinizi kemâl-i samîmiyyetle selâmlarız. Fermân...

Bursa: Müderris Abdulkâdir, Hatîb Rîzâ, Müftü Vekili İzzet, ulemâdan İsmail Hakkı, Müderris Hacı Sâdîk, Müderris Ali Osman, Müderris Emîn, Müderris Nâzîm, Müderris Ahmed Rûşdû, Şeyh Servet, Mut Kadısı Âsim, Ferâizî Ahmed, Müderris Ahmed, Müderris Rîzâ, Müderris Hakkı, Müderris Yûsuf, Müderris Sâdîk, Muallim Ahmed Hamdi, Muallim Hüseyin, Muallim Ahmed Feyzi, Muallim Abdullah, Muallim Halil, Tayfur, Muharrir Mehmed Âlim, Evkâf Müdürü Hakkı, Dersiâm İlyâs, Muallim Ali Rîzâ, Dersiâm Halil, Dersiâm Ahmed, Hatîb Mah-

mûd, Muallim İbrahim Osman, Mehmed Şevki, Mehmed Said, Ali Haydar, Mehmed Nûri, Mehmed Cemil, eşrâfdan Mehmed Kâmil, Ali Rûşdü, Ca'fer Sâdîk, Ahmed Hamdi, İsmail, Hacı Mustafa, Mustafa, Mehmed, Mehmed Murad, Şâkir, Mehmed Emin, Hakkı, Edhem, Osman İbrahim, Mehmed Nazmi, Ali Rızâ, Safvet, Ahmed Hilmi, Tevfik, Sâdîk, Haci Edhem, Yûsuf Ziyâ, Mustafa Enver, Ahmed Şükrü, Ali Cevâd, Haci Eyüb, Hakkı, Sâlih Rahmi, Haci Sâlih, Mustafa, Ahmed, Osman, Kamer, Ahmed, Haci Mehmed, Haci Sabri, Hamdi, Süleyman, Hürrem, Kadri, İsmail, Gâlib, Mehmed Lütfü, İsmail Hakkı, Haci Ali, Mustafa Niyâzi, İbrahim, Haci Emin, Rızâ, Şahin, Mehmed, Sâdîk, Sâlih, Haci Hüseyin, Abbas, Halil, Kâsim, Mustafa, Hamdi, İbrahim, Mehmed Hamdi, Haci Ahmed, Râşid, Mustafâ, Haci Mustafa, Emin, Midhat, İbrâhim, Ahmed...

* * *

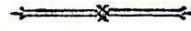
MAKÂM-I MUALLÂ-YI CENÂB-I MEŞÎHAT-PENÂHÎ'YE

Geçenlerde evrâk-ı havâdisde gördüğümüz beyânât-ı fetvâ-penâhîleri dolayısıyla teşekkürâtımızı ve ân-ı husûle sabırsızlıkla intizâr etmekte olduğumuzu nazar-gâh-ı sâmîlerine arz etmekle kesb-i iftihâr ederiz. Medârisin himâye ve İslâhi, talebe-i ulûmun ba'de'l-imtihân askerlikten istisnâsı, mahâkim-i şer'iyyenin merci'-iaslîsine iâdesi, Hukûk-ı Âile Karârnâmesi'nin lağvı, ekbâr-ı müslimâtın doktor muâyenesine tâbi' tutulmaması,* tesettürün kemâ-fi's-sâbık ictimâiyât ve ahlâkîyât-ı İslâmiyyemize münâsib bir şekle ircâi gibi ümmü'l-islâhâti vaad buyuran beyânât-ı sâmîlerine teşekkürler eder ve bu bâbda masrûf olacak himem-i dîndâranelerine resmî, gayr-ı resmî umûm ricâl-i ilmiyye ile lehü'l-hamîd azîm bir ekseryete mâlik müslüman halkımızın zâhir olacağını arz ederiz efendim. Ol bâbda...

Nâzilli: Müderris Süleyman Rûşdü, Müderris Mehmed Sâlih, Müderris Mustafa Şükrü, Müderris Zühdü, Müderris Mehmed Emin, Müderris Mehmed, Müderris Kadri, Müderris Mehmed, Müderris Haci Şükrü, meşâyihdan Lütfullah, meşâyihdan Hâfız Ali, meşâyihdan Mehmed, eşrâfdan İsmail, eşrâfdan Ahmed Râgîb, eşrâfdan Mustafa, eşrâfdan Ali Şevket, eşrâfdan Osman Nûri, eşrâf-

* Doktor muâyenesi mes'elesi zâten her tarafda sû'-i istî'mâle uğradı, bir takım kimselere me'kel olmaktan başka hiçbir fâidesi görülmeli. Vâkiâ tedâbîr-i sihhiyye hadd-i zâtında güzel şeydir. Fakat bu, hükûmetten ziyâde, âilelere müteallik bir mes'elemdir. Bazı âileler lüzüm gördükleri takdirde muâylene ettirebilir. Pek ziyâde ehemmiyet ve nezâketi hâiz olan böyle mes'elerde umûmî bir mecbûriyet-i kânûniyye vaz' ve ihdâs etmek ahâlîmizin haysiyetine pek girân geleceği gibi bir çok mazarrat ve mahâzîri mûcib olacağı şübhesisizdir. (Sebîlürreşâd)

dan Osman, eşrâfdan Hasan Tahsin, eşrâfdan Mehmed, eşrâfdan Mahmud Hilmi...

DÂRÜLFÜNÛN İLE FIKHIN VE MESÂİL-i ŞER'iYYENİN ALÂKASI YOKMUŞ!

Şa'bân'ın sekizinci Perşembe günü Sadrazam Paşa hazretleri maârif nâziri ile birlikte Dârülfünûn'u ziyâret eylemişler ve bu münâsebetle Meclis-i Müderrisîn nâmına reisleri tarafından bir nutuk îrâd olunmuş. Yevmî gazetelerden İkdâm'ın beyânına nazaran bu nutukta, Dârülfünûn'a fikhin ve siyâset ihtirâşlarının giremeyeceğinden ve burada mesâil-i şer'iyyenin işi olmayıp ulûm-ı tabîyye, ilm-i hukûk, ulûm-ı riyâziyye gibi tedârisât ile iştigâl olunduğundan ve İstiklâl'in beyânına göre de erkeklerle kadınların beraber çalışmalarından bahs edilmiş olduğu anlaşılmıyor ki, bu vesîle ile beş on gün evvel Dârülfünûn'un tezkiyesine te'sîr eyleyen ve aktâr-ı İslâmiyyeyi hayli işgâl ederek Şeyhülislâm Efendi hazretlerini bile bazı beyânâta da'vet eden mes'elenin ve hâlet-i rûhiyyenin ba'demâ inkâr kabûl etmeyecek bir sûrette tescîline gayret gösterilmiş demektir.

[223] Simdiye kadar siyâset ihtirâşlarına güzergâh olmadığı iddiâ edilemeyecek olan Dârülfünûn'un bundan böyle bu şâibeden âzâde kalacağını, Sadrazam Damad Ferîd Paşa hazretleri gibi bir şâhsiyet-i âliyye-i siyâsiyye huzûrunda, yine sıfat-ı siyâsiyyeyi vücûhen hâiz bulunduğu ma'lûm olan bir zât-ı belâgat-simâtin te'mîn etmeye uğraşması ne kadar şâyân-ı memnûniyyet ise, nutka zemîn ittihâz edilen mevzû'ların, iltizâm olunan tarz-ı beyânın ibrâz olunan hâlet-i rûhiyyenin Dârülfünûn-ı Osmâni'ye yakıştırılması da o kadar câlib-i hayret olmuştur.²

* * *

Fîkî denince Îmâm-ı A'zam hazretlerinin "nefs-i insânînin lehine ve aleyhine olan şeylere müteallik ma'rîfet" meâlinde ta'rîf eylediği bir ma'rîfet, bir ilim hatıra gelir. İşte bu ma'rîfetin Dârülfünûn'a giremeyeceğini i'lân eden sadâ, Dârülfünûn'un bu ma'rîfetten bî-behre olduğunu beyân etmek sûretille fikhin ve mesâil-i şer'iyyenin değil, Dârülfünûn'un nakîsasını sâmia-i enâma iblâg [³] etmiş oluyor.

⁴ (مَنْ يُرِدُ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يَنْفَعُهُ فِي الدِّينِ) hadîs-i şerîfi medlû-

² Buradan beş satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

³ Buradan dört kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

⁴ Buhârî, Sahîh, Kitâbü'l-İlm, 10.

lunce, Cenâb-ı Allah'ın hayrını murâd eyleiği kimseye bahs edeceğî fikhîn, bütün müslümanlarca dâreynde yegâne medâr-ı selâmet bilinen mesâil-i şer'iyyenin Dârûlfünûn'a giremeyeceğini i'lân eylemek, Dârûlfünûn'un hayırsızlığına bir işhâd demek olmuyor mu?

Haydi bir ilim müessesesinin insanlara hakikî menfaat ve mazarratları, menâhicini öğretecek olan bir ma'rifetten mahrûmiyetini şimdilik sabâvetine atf ederek kabûl eylemek mümkün olsun! Fakat ilm-i hukûka bir kürsî-i ihtiyârâm ifrâz eylemek isteyen sâhib-i nutkun Millet-i İslâmiyye ilm-i hukûku olan fikha ve mesâil-i şer'iyyeye nazâr-ı ismî'zâz fırlatırken düştüğü tenâkuzu, tenâkuz değilse haksızlığı yahud en hafif te'vîliyle vukûfsuzluğunu hoş görmek nasıl mümkün olabilir?¹

etmek hiçbir vakit selâmet-i akla delâlet etmez. Milletlerin inkirâzı hayatı târîhiyyelerinin inkıtâî, hayatı târîhiyyenin inkıtâîna sebeb olan en mühim âmillerden biri de milletlerin mebâdî ve telakkîyatının inhidâmî değil mi? O hâlde biz nasıl olur da kendi mebâdîmizi efrâd-ı ma'lûmenin uğrunda heder etmeye râzî olur ve mevcûdiyet-i millîyyenin inhidâmına doğru adımlar atılırken iltizâm-ı süküt ederdik?

Biz vazîfemizi îfâda kusûr etmedik. Erkân-ı hükûmet içinde de Şeyhülislâm Efendi hazretleri bu gibi teşebbüsatâ karâsi durarak bu harekât-ı nâ-lâyikanın vâsil olacağı gâyeyi, bu harekâtın mebâdî-i İslâmiyyemize îrâs edeceği mazarrâti lâyıkıyla takdîr buyurarak bu heves-kârların teşebbüsatını dûçâr-ı akâmet ettiler. Ve böylece ehl-i İslâm'ın en samîmî şükârânlarına bi-hakkın nâil olular. Memleketimizin her tarafından yükselen sadâ-yı tebcîl bunun en bâhir delîlidir.²

YİNE DÂRÜLFÜNÛN TEDRÎSÂTI

Geçen Perşembe günü Sadrazam Paşa hazretlerinin Dârûlfünûn'u ziyâretleri münâsabetiyle, Dârûlfünûn müddrisleri, talebeleri ve tâlibeleri konferans salonunda toplanarak Rızâ Tevfîk Bey'in Sadrazam Paşa'ya hitâben îrâd ettiği nutku dinlemişlerdi. Nutukta ilmin istiklâlinde bahs olunduğu gibi muhtelit tedrîsâttan da, muhtelit tedrîsât hakkında vâki' olan münâkaşalardan da bahs oluyor.

Ma'lûm olduğu üzere Rızâ Tevfîk Bey'in son zamanlarda yapmak istediği teceddülderden biri genç kızlarla delikanlıları birlikte okutmaktadır. Rızâ Tevfîk Bey böyle bir teşebbüsu tatbîkte hiçbir mahzûr görmüyor ve binâenâleyh var kuvvetyle bu uğurda ibzâl-i mesâiden geri kalmıyordu. Rızâ Tevfîk Bey unutuyordu ki, bu memleketin ekseriyet-i hâkimenesini teşkil eden ehl-i İslâm'ın i'tikâdına muvâfik olmayan bu teşebbübü bilhâssa benât-ı müslimîni tahsîl-i ilm ü irfândan mahrûm etmek gibi bir mâhiye-i hâizdi. Maksad tahsîl-i ilim ise kadınların erkeklerden ayrı olarak okumasında hiçbir beis yoktu. Fakat maksad Garb hayatı ictimâiyyesine temessül etmek esbâbını ihzâr ise bu ümmet-i İslâmiyye buna aslâ muvâfakat edemezdi ve etmedi. Esâsen böyle bir temessüle lüzüm yoktu. Bizim şimdiye kadar mevcûdiyetimizi muhâfaza edebilmemiz kendi mebâdîmize, mebâdî-i İslâmiyyemize olan îmân ve irtibâtimiz sâyesindedir. Ve yine bu sâyede bu mevcûdiyeti muhâfaza edebileceğiz. Mevcûdiyetimizin bugünkü hâl-i tezelzülünde bir ân evvel inhidâmına âmil olmak, o mevcûdiyetin inkirâzına sa'y

* * *

[224]

Rızâ Tevfîk Bey yine bu nutkunda talebe efendilerin öğleden evvel, talebe hanımların öğleden iki saat sonra ders okuduklarını ve ancak umûmî derslerde konferans salonunda toplandıklarını, binâenâleyh hükümetin bu hâle muttalî' olarak o da'vânın vârid olmadığına yakın hâsil edeceğini söylüyor.

Halbuki biz hükümetin bu ahvâle daha evvelce muttalî' olduğuna ve kızların tefrikîne, hattâ başka bir binâya nakl olunmalarına karâr verdiği haber almıştık.³

* * *

² Buradan on beş satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

³ Buradan beş satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

¹ Buradan beş satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Şeyhüislâm efendi hazretlerinin, bilhâssa mesâî-i Meşîhat-penâhîlerinin memlekette hâsil ettiği te'sîrât-ı memnûniyyet-bahşâyı müşâhede ettikten sonra, efkâr-ı âmmede sû'-i te'sîrlər hâsil eden bu yolsuzlukların men'i-ne kemâl-i himmetle çalışacaklarından emîniz.

BİR TİMSÂL-İ SUKÜT

Yevmî gazetelerin üç dört satırlık şuûnu arasında bazan ehemmiyetle nazar-ı dikkati câlib fikralar görülmektedir. Memleketin ictimâî hayatıla pek yakından alâkadâr olan hâdiselere taalluk eden bu fikralardan bazıları, ahlâkî, dînî, ictimâî vaz'iyetin hakikaten bir mir'âtı olabilecek bir mâhiyet arz ediyorlar.

Hadd-i zâtında münferid birer vak'a gibi görülen hâdiselere büyük bir ehemmiyet atf etmek ve bunlardan netâyic-i ictimâiyye çıkarmaya çalışmak, gerçi bazan hatâlı olabilir. Fakat, ictimâî sukût ile münâsebetdâr olan hâdiseleri bunlardan ayırmak îcâb eder.¹

* * *

Bu haftaki yevmî gazetelerde görülen iki üç hâdise, bu son mâhiyyette olduklarından, her hâlse mûcib-i intibâh bir şekilde nazar-ı i'tibâra alınmaları îcâb eder. Çünkü ictimâî buhrânın pek hâd bir devreye girmiş olduğunu gösteriyorlar:

Vak'alardan ikisi, müslüman adlı iki kadının çarşaflarını atarak birer şapka ile sokağa fırlamış olmalarından ibârettir. Memleket pek elîm bir vaz'iyette bulunduğu hengâmda, felâket-i umûmiyye ile aslâ alâkadâr olmayan bu iki mahlûkun, mukaddesât-ı millîyye ile istihzâ mâhiyetinde olan şu hareketleri, tabiidir ki, ictimâiyât nokta-i nazarından, ale'l-âde bir zâbita vak'ası mâhiyetinde telakkî edilemez. Belki bu menfûr hareket-i küstâhâneyi, ahlâkî sukûtun bir neticesi, dînî lâ-kaydînin bir âkîbet-i meş'ûmesi telakkî etmek ve o nokta-i nazarдан istikbâli kurtaracak tedâbîr-i sâibe ittihâz eylemek îcâb eder.

¹ Buradan dokuz on satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Üçüncü vak'a ya gelince; onun da sûret-i cereyânı, yevmî gazetelerde şu yolda tasvîr ediliyor: "Ondokuz yaşlarında şûh ve dilber bir hanım, neş'e-i bâde ile ser mest bir hâlse Beyoğlu Câddesi'nde dolaşıyor. Yürümekten usanmış olmalı ki, bir aralık bir araba tutuyor. Fakat bu def'a kendisinde bir heves uyanıyor: Arabacılık etmek. Bu hevesini tatmîn için, arabacının eline yirmi lira sıkıştırarak mevkiiinin kendisine terkini istiyor. Arabacı, yirmi liranın te'sîr-i füsûn-kâriyla genç ve dilber hanımın arzusunu is'âf ediyor. Mevki'ler mübâdele ediliyor. Arabacının yerine oturan hanım, atlari kamçılıyarak Hürriyet Tepesi'ne doğru bir seyrân icrâsına çıkıyor. Oralarda yine birkaç bâde çakıyor. Müteâkiben tekrar Beyoğlu'na dönüyor. Arabayı Turan Lokantasi'nın önünde durdurarak birkaç kadeh rakı istiyor. Fakat garsonlar getirmiyorlar. Şik ve şûh hanım, ısrâr ediyor. Bir taraftan; "Ver!..", "Hayır veremem!.." gürültüsü, diğer tarafдан bu garîb mahlûku temâşâ etmek üzere halkın toplanması, nihâyet zâbitanın müdâhalesini intâc ediyor!..."

Şu fikrayı okurken, biraz mâziye ve hiç olmazsa on sene evvelki zamana âid hâtırâtımızı karıştıracak olursak az bir müddet zarfında millî ahlâk ve âdâb nokta-i nazarından ne acıklı [225] bir devre-i sukût geçirmekte olduğumuz bütün fecâatiyle tezâhür eder.

Pek uzak olmayan bir mâzîde bu gibi hâdiselerin vukûu söyle dursun, bu harekette bulunabilecek kadınlar olacağı bile tasavvur edilemezdi. Halbuki bugün bu hâdiseleri, ale'l-âde zâbita vukûâti sırasında okuyoruz.

Ne müdhiş sukût!.. Geçirdiğimiz ictimâî buhrânın alâim-i marazîyesinden olan bu hâdiseleri ale'l-âde bir zâbita vak'ası telakkî edersek, acaba cereyân-ı inhidâmin önüne geçmek nasıl mümkün olabilir?

Acaba on sene evvel böyle bir hareket-i ser-bâzânâne'de bulunmak cûr'etkârlığını gösterecek bir kadın bulunabilir miydi? Şübhe yok ki, hayır!..

Teâkub eden şu hâdiseler, mukaddesâtı yıkılan bir milletin ne korkunç girîvelere yuvarlanacağı hâkîkatini en ateşli feministler nazarında bile isbât edecek kadar fecî'dir.

Müzmin bir şekil alan maraz-ı ictimâînin şu alâimi gösteriyor ki, hastalık cidden vahîm ve buhrân-engîz bir devreye girmiştir. Vakt ü zamâniyla büyük bir hazâkatle tedâvîsine şitâb edilmezse hayat-ı âile kat'î bir izmihâle mahkûmdur. Demek ki, kadınlık hayatında bugünkü buhrânı tevlîd eden esbâb ve avâmili nâfiz bir nazarla ta'mîk etmek zamanı gelmiştir. Belki de bu zaman geçmek üzeredir. Herhâlde memleketin bir dalâlet-i ictimâiyeye devresinde bulunduğu muhakkaktır. Bir dalâleti intâc eden avâmil, şübhе yok ki, pek muhtelif ve mütenev-

vi'dir. Burada bunlardan ikisini, romanlarla, sinemaları der-hâtit ettirmek isteriz.

Bir müddetten beri tercüme ve te'lîf sûretille ortaya her türlü kuyûd-ı ahlâkiyyeden ârî yiğin yiğin romanlar atıldığı ma'lûmdur. Ciddî bir kitâbdan a'zamî besyüz nûsha sürülemyen bu bedbaht memlekette, lâ-ahlâkî romanlardan binlerce nûshanın hemen satılması hareket-i sukûtiyyenin derece-i sur'atini pek güzel anlatabilir.

Ne fecî' bir hakîkattir ki, kitâb nâmını vermekte teed-düb ettiğimiz bu gibi kâğıd tomarlarının en ateşli müşteri ve kâri'leri kadınlar olduğu kitâbcıların şehâdetiyle tebeyyün etmektedir. Avrupa'da temiz bir âile arasına giremeyecek mülevves romanlar, bizde bilâ-kayd ü şart, en harîm dâirelere kadar sokulabiliyor. Genç ve tecrübeşiz bir kısım kadınlar, her gün bu zehirli yapraklar arasında metânet-i ahlâkiyye ve âdâb-ı millîyyelerinden bir kısmını gâib ediyor; aralarında "Beyoğlu Sürücüsü" gibileri, okuduğu romanların kahramanı olan kadınların hayatlarını taklîd hevesine düşüyor, muhayyel ve yıkıcı ser-güzeşler arkasında koşmaya başlıyorlar. Kimi şapka ile sokağa atılıyor, kimi mest ve medhûş, arabacının mevkî'ine oturarak Beyoğlu caddelerini dolaşmaya kalkıyor. O bedbahtarlar, belki de bu hareketlerini kendileri için tabîi bir hak görüyor. Zâbitanın müdâhalesini, hürriyetlerine tecâvüz, kadınlıklarına hürmetsizlik bile addediyorlar.

Beş on para kazanmak sevdâsiyla ahlâk-ı millîyyeyi ifsâd edenler, acaba şu âkîbet-i fecîadan olsun müteessir oluyorlar mı? Memlekete mütemâdiyen ahlâksızlık tohumunu neşr eden bu gibi kitâblar, ne vakte kadar bilâ-kayd ü şart ortalığı ifsâd edip duracaklar?..

Sinemalara gelince; bunlara olan ibtilânın ne kadar şümülli olduğunu anlamak için tesâdüfen sinemalardan birinin önünden geçmek kâfidir.

Her gün bu müteaffin yerbilecek yerlere dolup boşalanların her defâsında ahlâk ve âdâb-ı millîyyesinin ne kadar sarsıldığı belki tahmîn edilemez. Fakat, netîce göz önünde değil mi?

Adâb-ı millîyyemizle kâbil-i tevfîk olamayacak derecede ser-âzâd aşk ve ibtilâ sahnelerini gösteren filimlerin tercîh edildiği sinemalarda görülen şu netâyicden başkası beklenebilir mi?

Sinemaların terbiyet-kâr, hattâ ta'lîmî te'sîrâtı inkâr edilemez. Fakat, maatteessüf o mâhiyyetteki filimlerin en az görüldüğü memlekêt, şu bedbaht mülktür. Bu husûsda her türlü kayd u kuyûddan âzâde olan bu ülkeye her nedense, lâ-ahlâkî filimler tercîhan giriyor. İhtimâl ki, getirenlerin bir gâye-i mahsûsları vardır. Fakat hükümet bunlara karşı dâimâ böyle lâ-kayd mı kalmalı?

Ahlâk-ı millîyyeyi ifsâd eden bu iki menba' her gün

daha ziyâde şiddet peydâ eden feverânlarında devâm edip gidecekler mi?

KADINLARDA GÂYE-İ HAYÂT NE OLMALIDIR?

Konya'da müntesir *İbret Gazetesi*'nden:

Kalbinde derin ve cây-gîr bir hiss-i fazîlet, rûhunda kavî ve metîn bir akîde-i iffet, dudağında nûşîn ve mütebessim bir hilm ü mülâyemet, cebhesinde dirâhsân bir edeb ve sînâat, ellerinde müfid bir meşgale-i saâdet...

İşte böyle olan bir kadınlık yaşıar. Ve bu gibi evsâf-ı cemîleyi hâiz olan kadınlardır ki, mensûb oldukları akvâm ve hükûmetleri yaşıatır...

Âile teşkîlinde kadınlar o kadar âlî ve mütefevvik bir rol sâhibidir ki, onların mukadderât-ı ictimâiyyesi mensûb oldukları akvâm ve hükûmetlerin ta'yîn-i şekl ü mukadderâtı için mühim bir mi'yarır.

Lâ-ale't-ta'yîn bir kavmin ihtiyâ ettiği âilelerden birini nazar-ı mütâlaaya alır ve o âile içinde yaşayan kadının vezâîfini tedkîk ederseniz, bütün o milletin rûh-ı ictimâîsini tedkîk etmiş olduğunuzu göreceksiniz... [226] Çünkü kadınların vaz'iyet-i ictimâiyyesini tesbît eden hükümetler değil, belki bilakis hükümetin vaz'iyetini derin ve mühim te'sîrlerle sâha-i takrîre çikaran kadının ve âilenin vaz'iyet-i ictimâiyyesidir. Binâenâleyh milletlerin âile teşkîlatı, hükümet teşkîlatının küçük fakat tamâmiyla bir nûmânesi demektir.

Şu hâlde biz, âilenin a'zâ-yı nâfizesinden olan kadını, ne kadar mühim bir i'tinâ ile yetiştirmiş olur ise kükümeti o kadar belki ondan ziyâde hakîkî bir i'tilâya mazhar etmiş olacağız.

Kadınlar ne riyâziyât-ı ilmiyyeyi ihyâ, ne de dakîk teleskoplar içâd etmişlerdir. Onlar, bunlardan büyük, hem de pek muazzam bir eser ibdâ' etmişlerdir. Onların şefîk dizleri üzerinde vucûd-pezîr olan fazîlet-kâr bir erkek, afîf-perver bir kadın, cihân-ı tekemmûlün kıymetdâr bir şâh-eseridir.

Kadın hayatı bu vazâif-i ictimâiyyesini derk etmeli ve ona göre kendini techîz etmeye gayret etmelidir. Yoksa Garb'da olduğu gibi yalnız hukûkta müsâvâti düşünün nisâîlik (feminizm); vezâîfde de tesâvîyi nazar-ı i'tibâra alamadığından olsa olsa müfrît bir terakkî-i madâdînin veled-i gayr-i meşrû'u olur ki, bu da temeddün temelinden sarsmaya hizmet etmekten başka bir şeye yaramaz. Kadının vezâifi, erkeğin vazifesinden ehemmiyetçe dûn değildir. Milletler âilelerden müteşekkil olduğu gibi âilelerin nâzîme-i tâli'i de kadınlardır. Fakat mâdem-

ki ictimâ'larıyla kavimlere vücûd veren âilelerdir, akvâmın tâli'leri de kadınların zânû-yı fetânet ve şefkatleri üzerinde perverş-yâb olur demektir.

Şu hâlde kadın için gâye-i hayatı, nuhbe-i emel, tabiat tarafından kendisine tahsîs edilen maksada doğru gitmekti. Mes'eleyi bu sûretle der-pîş ettiği içindir ki, Server-i Kâinât, Hâtemü'l-enbiyâ Efendimiz hazretleri; ¹ (الجَنَّةُ تَحْتَ أَفْدَامِ الْأُمَّهَاتِ) buyurmuşlardır.

Biz müslümanlar, istikbâlin anneliğine nâmzed olan bugünkü hanım kızlarımızın ayakları altında cennet ve saâdeti bulmak, onların dest-i feyyâziyla ser-nüvişt-i tâli'imizi yazmak istersek gördükleri ta'lîm ve terbiye netîcesinde kendi din, akîde, ahlâk, âdât ve an'anelerine sâdik kalmalarını te'mîn edecek bir usûl-i terbiye kabûl etmeliyiz. Dîn-i İslâm bu usûl-i terbiyyenin esâsâtını ta'yîn etmiştir. Biz ancak bu esâslara riâyetkâr kadınlara afîf ve nâmûslu diyebiliriz. Akîde-i vicdâniyyenin tezâ-hürât-ı hâriciyyesi vecâib-i dîniyyeyi ifâ olduğu gibi kadında da nâmûs, bu merâsim-i muayyeneye merbûtтур. Kadın serîatin tahdîdâtına, ahlâk-ı dîniye tevfîk-i harekât ettikçe nâmûsludur. Demek oluyor ki, nâmûsun alâim-i hâriciyyesi merâsimdir.

Kadınlar dar bir çarşafın ipekli iltivââti altında vücûdlarının huzûz-âver aksâmını tersîm, sîmîn gerdanlarının nûşîn uryânlıklarını teşhîr etmekte bir beis görmezip nâfiz nazarların zevk-ı bedî'ini ateşleyen bu hâllerden bir zevk-ı mahsûs hissederlerse işte bu tehassüs-i lezîzin başladığı ândan i'tibâren hiss-i nâmûs mağlûb olmuş demektir.

Yollarda, parklarda, mesirelerde kadınlar ve erkeklerin yekdiğerine ibrâz ettikleri temâyülleri, hissi, nâmûsu olan bir insanın yüzü kızarmadan tahlîl etmesi mümkün müdür? İhtirâsât-ı nefsâniyyenin dînî ve ahlâkî bütün âr ve hicâb perdelerinden sıyrılarak nasıl azgın ve çiplak bir sûrette tecellî ettiğini gören, bünyân-ı âileyi dev-âsâ savletlerle tezelzüle uğratmaya çalışan bu fecî' hâllerden müteessir olur iken, hiss-i nâmûsdan, kayd-ı dînîden zerre kadar nasîbi olan hangi bir İslâm, bu derece meclûb-ı zevk ve mahkûm-ı ihtirâs bir kavmin genç kızlarıyla genç erkeklerinin Dârûlfünûn gibi bir müessese-i ilmiyyede bir arada tederrüslerine sâlim bir nazarla bakabilir?

Şimdiye kadar ayrı ayrı bir dâru't-tahsîlde oldukça sâf ve nezîh bir hayat yaşamış ve muhîtin bu kaba ve âdî hayâsîzlîkları te'sîrâtından az-çok âzâde kalmış olan bu tâze dimâğları, bu lekesiz kalbleri vahîm âkibetler tevlîd edecek girdâblara sevk etmekte ne ma'nâ vardır?

Burnunun biraz ilerisinde bulunan hayatı-ictimâiyye yi tedâkikten âciz ve kadınlardan esbâb-ı maîset dilenen İkdâm'ın ser-sütûnu bu hâdice-i ihtilâtın er-geç vukûa

geleceğini iddiâ etmesi Şarklı olup da Şark'ın en basît kavâid-i ictimâiyyesini bilmemek kadar gülünçtür.

Her şeyden evvel bu bâbda mütâlaa yürütenler şunu bilmelidir ki, Garb'da nâmûsun telakkisi başka, Şark'ta da büsbütün başkadır. Şark Garb'ın fuyûzât-ı terakkisinden istifâde edebilir. Fakat dinine, ahlâkına, an'anâtına sâdik kalmak şartıyla...

İstanbul'da ağabeylerimizden bazlarının Dârûlfünûn'daki ihtilât-ı tederrüs mes'elesini mevzû'-ı bahs ettikleri sırada Şark'ta yaşayan Türk kadınılığı nâmına yalnız İstanbul âlem-i nisvânını nazar-ı i'tibâra alıp asıl Türk kadınlarının ekseriyetini teşkil eden taşra nisvân-ı İslâmiyyesinin bu bâbdaki âdât ve ahlâkına havâle-i sem'-i i'tibâr etmeden icâle-i kalem ve beyân-ı mütâlaa etmeleri kadar gayr-i ma'kûl bir şey olamaz.

Biz arzu ediyorduk ki, bu gibi mesâil-i mühimme-i ictimâiyyede umûm Türk kadınının ne fikir ve emelde bulundukları tedâkik edilerek daha şâmil ve nâfiz bir nazarla mes'eleinin halli netîcelendirilmiş olsun.

İSLÂM GÜRCİSTAN'I

Kafkasya'dan alınan haberlere göre müslümanlar mevcûdiyet ve istiklâllerini te'mîn için kemâl-i ciddiyetle çalışmaktadır. ()²

ahâlî-i İslâmiyye büyük bir [227] şevk ve arzu ile ordu-yı İslâm'a kayd olunmakta ve cebheye sevk edilmektedir. Bakü'yu pâyitaht ittihâz eden Azerbaycan hükümeti de te'sîsât ve teşkilâtını ikmâl ile meşgûl olmaktadır. Azerbaycan ordusu ise günden güne kuvvet bulmaktadır. Ingilizlerin müzâheretini te'mîn eden Azerbaycan Kafkasya'nın en kuvvetli hükümeti olmaya nâmzeddir. Gürcistan müslümanlarına gelince, bunlardan Rus mekteplerinde perverş-yâb olan bazıları müslümanları hıristiyan Gürcülerle birleştirmek için propaganda yapıyorlar. Fakat ahâlî-i İslâmiyye kat'iyyen buna muvâfakat göstermerek hıristiyan Gürcülerden ayrı bir şekil-i idârenin te'sîsi husûsunda aralarında ahd ü mîsâk etmişlerdir. Topluca arâzîye sâhib bulunan ve cengâverlikte şöhret-şâîr olan İslâm Gürcülerin matâlib-i millîyyelerinin nazar-ı dikkate alınacağından ümîd-vâr olunabilir. Hissiyât-ı İslâmiyye ve millîyyesi halelden masûn kalmış münevverlere, rehberlere mâlik olan bu müslüman Gürcüler, "İslâm Gürcistanı'nın Tahlîsi Cem'iyyeti" ünvanıyla bir cem'iyyet te'sîs etmişler ve hukuklarını müdâfaa için ahîran Batum'da "İslâm Gürcistanı" ünvanıyla bir de gazete neşr etmeye başlamışlardır. Gazete, Kafkasya ve Rusya'ya âid mühim haberleri ihtiyâ etmektedir. Mümkin olsaydı da bunları

¹ Suyûti, Câmiu's-Sagîr, 6412.

² Buradan dokuz on kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

nakl etseydik, oradaki vaz'iyet daha güzel tavazzuh ederdi. Ne çâre ki, sahîfelerimiz buna müsâid değil. *İslâm Gürcistanı*'nın başmakâlesinden anlaşıldığı üzere şimdi Gürcistan Müslümanlarını işgâl eden en mühim mes'elelerden biri de arazi projesini tedkik etmek üzere teşekkür eden "Şûrâ"nın karârıdır. Muhtelif anâsından on kişiden mürekkeb bulunan Şûrâ'nın zaif bir ekseriyetle verdiği karâr Müslümanları memnûn etmemiştir. Pomak, Ermeni, Yahûdî, Gürcü, Rum a'zâlar re'y vermeyerek yalnız İslâmlarla Ruslar re'ye iştirâk ettiği hâlde yine Müslümanları memnûn edecek bir karâr verilmemesi şâyân-ı teessüftür. *İslâm Gürcistanı* bu karârdan pek müteessir olarak Şura'ya hücûm ediyor:

"Şimdiye kadar Maslof Şûrâ'sı o kadar haksızlık yapmıştır ki, bu, onların en büyüğüdür. Bilmem ki memleketcimiz bu icrââtına nasıl tahammül ediyor ve edecek? Biz vazîfelerimizi yaptıktı ve yapıyoruz, memlekete karşı dâimâ da yapacağız. *İslâm Gürcistanı*'nın hukukunu son derecede müdâfaa edeceğiz. Kobulan'da, Kaçarya'da en güzel ve kıymetli topraklarımız yalnız Ruslara tevzî' edilecek de biz hâşâ göz mü yumacağız? Rusya'nın her tarafından firâr edip *İslâm Gürcistanı*'na dolan bu yabancılara,ecdâd-ı izâmımızdan kalan topraklarımız tevzî' edilecek de biz süküt mu edeceğiz? "Kabûl ettik!" diyen o ağızlar kilitlensin! "İmzâ ettik!" diyen o parmaklar kopsun! Şûrâ'daki o üç Müslüman a'zâ hiçbir vakit Müslüman Gürcü Milleti'nin a'zâsı değildir. Onlar Maslof tarafından ta'yîn edilmiş insanlardır. Bunlar şimdiye kadar Maslof'la hem-fikir olduklarına göre Müslümanların hukük ve menâfiî için değil, Rusların politikası ve menâfiî için çalışıklarını tamâmen isbât etmişlerdir. Evvelce de yazmıştık; Maslof bu Müslüman a'zâ ile bir cem'iyet-i İslâmiyye te'sîs etti. Bu sûretle beyne'l-İslâm bir takım erâcîf ve ekâzîb neşr ettirerek tefrika ve nifâk hâsil etmek istedî. Hükûmette bu üç Müslüman a'zâ, halkta da bu cem'iyet-i İslâmiyye, daha doğrusu "cem'iyet-i Rusya" ile mevkiiyi gûyâ tâhkîm ve takviye ettiğten sonra artık ne yapacağını bile şaşırıyor, alabildiğine gidiyor. Gidiyor ama, sakın önüne bir uçurum çıkmasın.

"Proje kabûl edildi. Fakat bir de onun cihet-i tatbîkiyyesi vardır. Evvelâ sûret-i kat'îyyede emîniz ki, İngiliz mutasarrif-ı askerîsi bu lâyihanın tatbîkine muvâfakat etmeyecektir. Sâniyen halkın bunun tatbîkine ciddî bir sûrette muhâlefet gösterecektir. Memleket emniyet ve âsâyişinin belki bu sûretle ihlâline sebebiyet verildiği takdîrde elbette bu hâlin mes'ûlleri Maslof ve şürekâsı olacaktır. Şimdi onlar çalışınlar. Biz de sonuna kadar çalışacağız, *İslâm Gürcistanı*'nın hukukunu çîğnetmeyeceğiz. Elbet hepimizden îzâhât ve hesâb isteyen bir âtî-i karîb gelecektir."

YAHÛDÎLER VE FİLİSTİN

Manoeuvre Journal'in Nisan nüshası Filistin'de Yahûdî hükümetinin emr-i teşekkülünü mevzû'-ı bahs ediyor. "Sulh Konferansı'nda Yahûdîlerin Ümîdleri" sernâmesiyle Mister Julian W. Mack'in yazdığı bir makâlede Yahûdî mütefekkirlerinin temâyülâtını söylece telhîs ediyor:

"Biz bu zamanda Filistin'deki Yahûdîler için müstakil bir hükümet istemiyoruz; niçin? Çünkü el-hâletü hâzihî Filistin'deki Yahûdîler nüfûs-ı umûmiyenin altıda birini teşkil ediyor. Bu gibi şerâit altında müstakil bir hükümet te'sîsi na-mergedb olduğu kadar amelî bir kıymeti hâiz değildir. Şimdi Filistin'in, Cem'iyet-i Akvâm tarafından İngiltere'ye teslimiyle kanâat ederiz. Şu şartla ki, bu Yahûdî müsta'meresine Yahûdîlerin pey-der-pey muhâceretle ihrâz-ı ekseriyet etmeleri, bu memleketin inkişâfına hizmet etmeleri kabûl edilmelidir."

Görülüyorki, Yahûdîler de Filistin'de el-hâletü hâzihî bir hükümet-i Yahûdiyyenin teessüs edemeyeceğini pek a'lâ anlıyorlar. Fakat Filistin'de ekseriyet-i İslâmiyyeyi pey-der-pey istisâl etmeleri için Filistin'in kendilerine baş olunmasını istiyorlar. Sulh Konferansı'nın ta'kîb edeceği vaad olunan hakk u adl prensibiyle bu hareket-i istisâliyyenin ne kadar muvâfik olacağını yine Sulh Konferansı isbât edecektir.

Aynı mecmâuanın "Bir Yahûdî Hükûmetinin Teşekkülü Matlûb mudur?" sernâmesiyle neşr ettiği bir makâlede Sir Charles Wallstone şu sûretle beyân-ı mutâlâa ediyor:

[228] "Yahûdî bir hükümetin teşekkülüne mu'teriz. Çünkü bu hükümetin mâhiyeti ırkî ve teokratiktir. Târîh delâlet ediyor ki, teokratik kelimesinin ma'nâsı siyâsetin amelî hayatını edyânın fevka't-tabîî âlemine tâhvîl etmektir. Bu da cem'iyet-i beseriyye için cidden felâket-âmîz bir şeydir. Bundan mâadâ ırk nazariyesi üzerine teşkil olunan bir devletin anâsır-ı sâire ile hâl-i tenâfürde bulunacağından cidden gayr-i insânî bir devlet olur."

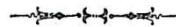

HİNDİSTAN'IN HÂDİMLERİ

Asiatic Review'in Nisan nüshasında neşr olunan bir makâlede "Hindistan Hâdimleri" nâmiyla bir cem'iyetin teşekkül ettiği, bu cem'iyetin âtîdeki esâslar üzerine ifâ-yi hizmet edeceği beyân olunuyor:

- 1- Hindistanlıların vatanlarına samîmî bir muhabbet perverde etmeleri.
- 2- Terbiye-i siyâsiyye emrinin tanzîmi.
- 3- Hindistan milletleri arasında vifâk ve hüsni-âmîzin te'mîni.

- 4- Avâm arasında neşr-i irfân.
 5- İnkışâf-ı sinâyi yükseltmek.
 6- Sunûf-ı mağdûreyi terfihe çalışmak.

ŞARK-I VUSTÂ'DA İNGİLİZLER

İngilizce *Ordu ve Donanma* gazetesi İngilizlerin Şark-ı Vustâ'da, bilhâssa Irak'ta yerleşmeleri iktizâ ettiği hakkında sutûr-ı âtiyyeyi yazıyor:

“Askerlerimiz ve bahriyelerimiz Suriye ve Filistin'i kazaандıkları gibi Irak Kî'ası'nı da şecâat ve besâletleriyle feth etmişler ve birkaç sene zarfında fütûhâtlarını sağlam bir esâsa istinâd ettirmişlerdir. Bundan böyle Şark-ı Vustâ'da diplomasımız bir takım iktisâdî endîşelerden müteessir olmayacağındır. Müttefiklerimizin muvaffakiyât-ı askeriyye ve idâriyyeyi ihrâz etmek husûsunda ibrâz ettiler muâvenet pek küçütür. Bu muvaffakiyâtın ihrâzi İngiliz, Avustralya ve Hindistan ordularının himmetine vâbeste idi. İngiliz râyetini Bağdad, Kudüs ve Haleb'e rezk etmek uğrunda ihtiyâr olunan fedâkârlıklara İngiltere tahammül etmiştir. Ve hiçbir vakit İngiltere'nin Asya'daki nüfuzu bu derece yükselmemiştir. Binâenaleyh Irak'ta bizim harbî, bahrî, iktisâdî, mâlî ve siyâsî haklarımıza tanınmalıdır. Bizim ektiğimiz zemîni başkasına biçtirmek menâfi'-i millîyyemize hiyânettir. Biz Dicle'deyiz ve Dicle'de kalacağız! Fakat vaz'iyetimizi daha fazla emînleştirmek lâzımdır. Çünkü Irak, Hindistan'ın kanadı ise Filistin de Irak'ın kanadı olduğu gibi Mısır'ın da bir kanadıdır. Biz Vüstâ Şark'ta yerleşmeye hak kazandık. Sulh murahhaslarımız da menâfiimiz için en mükemmel sûrette çalışıyorlar.”¹

* * *

ANADOLU MUHÂBİRİMİZ

Mukaddemâ *Sebilürreşâd*'a köylerin ahvâline dâir müfid ve ehemmiyetli mektuplar yazan İznik Hisârdere İmâm-ı sâbiki Mustafa Âsim Efendi *Sebilürreşâd*'ı neşr etmek ve müslümanların ahvâl-i ictimâiyye ve dîniyyelerine dâir tedkîkâtta bulunmak üzere Anadolu'ya i'zâm edilmiştir. Vazîfesini teshîl husûsunda efendi mûmâ-ileye elden gelen muâvenet ve müzâheretin bîdirîğ buyurulması bil-cümle ihvân-ı dînden ricâ olunur.²

* * *

İ'TİZÂR

Bu haftaki nüshamız sansüre müteallik bazı mesâil-den dolayı mîâdînda intişâr edemediği cihetle vukû' bulan teahhurdan dolayı muhterem kâri'lerimizin ma'zûr görmeleri ricâ olunur.

* * *

Hukuk Matbaası'nda basılmıştır

Eşref Edib

¹ Buradan yirmi beş satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan beş satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nûshası 10 kuruş,
seneliği 52 nûshadır.)

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzih ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğuunun vâzihan bildirilmesi
ricâ olunur.

ابعون اهدكم سبیل الرشاد

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmâa-i İslâmiyyedir

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdir-i Mes'ûl
Eşref Edib

وَالله يهدي من يشاء إلى صراط مستقيم

22 Mayıs 1919

22 Sha'bân 1337

Perşembe

22 Mayıs 1335

Cild: 16 - Aded: 416

MİLLETLERİN HAYÂT VE MEMÂTİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
اَللَّهُمَّ تَرَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ لُوْفٌ حَذَرُ الْمَوْتَ فَقَاتَهُمْ
اللَّهُ مُؤْمِنُو ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا
يُشْكُرُونَ¹

* * *

Adedleri binlerce olduğu hâlde ölümden korkarak yurdundan çıkan bu kavim, meydân-ı mücâdeleden kaçmakla ölümden kurtulacağını zannetmişken yine düşmanlarının eline düşerek ölmüştü. Düşman, ölüm endîsesiyle firâr eden bu milletin üzerine yüklenerek kuvvetini târumâr, istiklâlini ifnâ etmiş; efrâdının bir kısmını öldürmüştür, kalanlar da düşmanın tahakkümüne boyun eğmeye mecbûr kalmış olduğundan o millet artık öldü! Böyle bir hâl-i izmihlâle giriftâr olduktan sonra o milletin tekrar dirilmesi, vahdet-i milliyesini, istiklâlini yeniden te'sîs etmesine vâbestedir. Çünkü musîbetler milletleri te'dîb ettiğini gibi rûh-ı millîyi tevhîn eden ahlâksızlıklarını izâleye hizmet eder.

İşte âyet-i kerîme, mevzû'-ı bahs ettiği milletin cebânet, tefrika, tekâsûl dolayısıyla dûcâr olduğu musîbet-i mevtin merâretini tattiktan sonra vahdet-i milliyesini yeniden te'sîs ve kendisini takviye ederek ubûdiyetin zilletinden istiklâlin izzetine yükseldiğini, yani ölümden hayâta intikâl ettiğini beyân ediyor!

Milletlerin hayât ve memâti budur!

Vahdet-i milliyenin perîşânlığı, istiklâl-i millînin ziyâi ölüm, vahdet-i milliyenin rasâneti, istiklâl-i millînin bakâsı hayattır.

Düşmanın kahrına ma'rûz kalan bir milletin bir kısmı

kurbân-ı zulm olur, bir kısmı da hayattan eser göstermeyecek derecede zelîl olur. Fakat bir kısmı da telâfi-i mâ-fât için çalışır, düşmanın ahvâl ve efâlinden ibret-bîn olarak onları def' etmenin çarelerini taharrî ile efrâd-ı millete çâre-i necâti telkîn eder. Millet de uyanır ve kurtulmak için uğraşır

İmâm Alî (kerremallâhu vechehû) Efendimiz; “Ölüleri diriltecek olanlar, düşmanın kılıcından kurtulanlardır.” diyorlar. Evet, bir milletin bâkiyyetü's-süyûfu, onun bâkiyye-i hayatıdır. Ve bu bâkiyye-i hayat onun son ümidi-i necâtinî teşkil eder. Memleketin ölüsünü bu son ümid canlandıracak, yıkılan istiklâli, yırtılan vahdeti bu ümid yükseltecek, toplayacak ve milleti kurtaracaktır.

Millet, musîbet-i mevtin sekerâtiyla kıvranyorken, ölüyorken onun azâb-ı izmihlâlinden en ziyâde müteessir olan mütefekkirleri, mütenevvirleri olacak!.. Onlar bu darbe-i kâtileyi rûh-ı millîyi vâdî-i sukûta sevk eden felâketlere isâbet ettirir, bu kitle-i meyyiteye nefh-ı rûh eder, milletin ahlâkını bu buhrân-ı indirâsin biriktirdiği ve getirdiği tefessühlerden siyânet ederlerse millet de ifâkat bulur.

Âyet-i kerîme evvelâ bu sünnet-i ilâhiyyeyi îzâh ettiğten sonra Cenâb-ı Hakk'ın insanlara ihsân-ı ilâhîsini râyegân buyurduğunu, milletlerin böyle bir mevte dûcâr olmakla beraber daha mükemmel bir hayatı nâîl ettiğini beyân etmektedir. Çünkü Allah'ın en büyük lütuflarından biri de, musîbetler ve felâketlerle insanların sönük, bitik kuvvetlerini canlandırmıştır. Cebânet, korku gibi sefâhetler [230] ve ahlâksızlıklarla tev'em olan bir takım esbâb milleti zaîf düşürünce daha kuvvetli bir millet o za'fin üzerine savlette istiklâline tecâvüz eder ve dûcâr-ı tecâvüz olan milletin kuvvetleri bu sâyede inkişâf ederek hayat ve istiklâlini kurtarmaya çabalar.

¹ Bakara, 2/243.

Buradaki “fazl”dan maksad fazl-ı âmdir. Milletlerin ahlâkı bozulunca işleri bozulur. Ve o vakit te’dîb-i ilâhîye ma’rûz kalarak fesâdı izâleye ve kesb-i salâha çalışır. Te’dîb-i ilâhîye rağmen fesâd ve dalâlette kalan bir millet ise helâk olur. Çünkü kendine zulm etmiş olur. Zâlimlerin ise muâni yoktur. ¹(وَمَا لِلظَّالَمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ)

İşte biz de te’dîbât-ı ilâhiyyeden müstefid olmak, kendimize zulm etmemek mevkiinde bulunuyoruz. Ancak bu sâyede perîşân vahdetimizi, meyyâl-i inhidâm istiklâlimizi kurtarabileceğiz. Ma’rûz kaldığımız te’dîb-i ilâhî, a’mâlimizin fenâlılığı derecesinde müdhîstir. Elimizde kalan yegâne fırsat intibâh ve salâh fırsatıdır. Bunu da zâyi’ edersek helâkimiz muhakkaktır.

Vakâyi’ bunu her gün gösteriyor. Mağlûbiyet dakîkasından i’tibâren tekerrür eden ve gittikçe büyüyen felâketler hâlâ perîşân, hâlâ gâfil yaşadığımızın en celî burhânıdır. Bu yaşayışla vâsil olacağımız menzil-i helâk pek uzak değildir. Artık bu firsattan istifâde etmek için muzâaf bir himmet ve gayretle çalışmak zamanındayız. Çalışmazsa gâyib edeceğimiz, ebediyyen gâyib edeceğimiz şey, hayatımızdır. Sünnet-i ilâhiyye böyledir. Gelmiş geçmiş milletlerin târîhi bu sünnet-i ilâhiyyeyi nâlik olan vak’alardır. Ne hâcet, işte bugünkü hâlimiz de bunu te’yîd ediyor. Cenâb-ı Hakk’ın fazl-ı ilâhîsinden istifâde etmek, mevt-i hâzırımıza, mezellet ve inhitâtimizi azîz ve kavî bir hayatı kalb etmek bizim yed-i ihtiyârimizda bulunuyor. Cebânetten, sefâhetten, inhitâtlarımızın terâküm ettirdiği şâibelerden tâhlîs-ı nefş ile muhîtimizin irâe ettiği menâzır-ı rezîleyi ve bu menâzırı tevlîd eden ahlâksızlığı el birliğiyle izâle ederek salâha doğru yürüyelim. Ve emîn olalım ki, bu yolun müntehâsında yeni bir hayât-ı izzet vardır. Felâket-i hâzira ne kadar ye’s-âver olursa olsun, onu o kadar karanlıklaştırın, rûhumuzu kaplayan zulümât-ı dalâlettir. Bu zulümâtın arasından râh-ı hayâtimizi elbet münevver göremeyiz. Sû’-i a’mâl ve sû’-i ahlâkin biriktirdiği o zulümâti bir kere dağıttıktan sonra her hâlde yolumuzu bu derece karanlık görmeyeceğiz, bu derece bed-bîn olmayacağız. Ve bu yolda ilerledikçe ufk-ı hayâtimizin gittikçe açıldığını müşâhede ederek adımlarımızı daha emîn ve metîn bir kuvvetle atacağız... Fakat bu merhale-i muvaffakiyete vâsil olmak için evvel be-evvel rûh-ı millîyi tathîr etmek, bu ahlâksızlıklara, bütün hiddet ve infâlimizle, müsîbetin kalbimizde hâsil ettiği teessürâtın bütün acısıyla bir darbe-i intikâm indirmek lâzımdır. Bütün hiss-i intikâmımız bu fenâliklara müteveccih olmalıdır. Çünkü bu fenâlikları, bizi rezîl ve bed-nâm edecek derecede tevessü’ eden fesâd-ı ahlâkı yendiğimiz vakit salâhin en esâslı, en kuvvetli mertebesine i’tilâ etmiş oluruz.

¹ Bakara, 2/270.

İşte za’f u inhitât içinde inkîrâza başlayan milletlerin yeniden kuvvet ve miknet kesb etmeleri için Cenâb-ı Hakk’ın lütufları da âyet-i kerîmede beyân olunduktan sonra insanların bu ni’met-i sübhâniyyeyi takdîr ederek vecîbe-i şûkrânını ifâ etmediklerini, gaflet ve cehâlet içinde kaldıklarından bunu anlayamadığını beyân ediyor. Ve böylece bilhâssa ehl-i İslâm’ın bu ni’met-i sa-medâniyyeden müstefid olmaları için nazar-ı dikkatleri celb olunuyor. Rûh-ı Kur’ân ehl-i İslâm’a diyor ki: Siz bu ni’metin kıymetini biliniz. Başınıza gelen her belâdan ibret-bîn olunuz. Kendinizi te’dîb ediniz. Her belâ bir taksîrin neticesidir. Böylece havâdis-i kevniyyenin her birinden istifâde ediniz. İyi biliniz ki düşmanları def’ etmekte cebânet göstermek, hezîmet ve firâr ile teslîm-i diyâr etmek, hûsrân ve âr ile ölmektir. Azîz ve muhterem bir hayat ise mütecâvizlerin tecâvüzünden masûn olan bir hayat-ı millîyedir. Binâenaleyh vahdet-i millîye ve diniyyenizi himâye etmekte aslâ kusûr etmeyiniz!..

ESRÂR-I KUR’ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَخِنُ أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعْوَذَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ امْنَوْا
فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهِذَا
مَثَلًا يُضُلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضُلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ الَّذِينَ
يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيَانَقَةٍ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوَصِّلَ وَيَقْسِدُونَ
فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ²

Meâl-i Kerîmi:

“Allah, bir sıvri sinekle ve onun fevkında şeylerle darb-ı meselden çekinmez. İmâni olanlar taraf-ı rubûbiyyetten böyle şeylerin vukûu sâbit ve muhakkak bir keyfiyet olduğunu bilirler. Kâfirler ise; “Allah böyle mesel darb ve îrâdiyla ne kasd ve irâde ediyor?” derler. Allah darb-ı emsâl ile bir çoklarını dalâlette bırakır, bir çoklarına da hidâyeyi nasîb eder. Dalâlette bıraktığı ancak o kimselerdir ki, Allah ile metîn ve müekked [231] sûrete akd ettikleri ahd ü mîsâki ikide birde nakz ediyorlar, onun silâ-i erhâm merkezindeki emrine kat’-ı erhâm ile mukâbelede bulunurlar; yeryüzünde fesâd çıkmaya çalışırlar. İşte hakîki erbâb-ı hûsrân bunlardır.”

* * *

Hakâyîki halkın zihinlerine yerleştirmenin, fehm ü idrâke kâbiliyeti olanlara en derin ve en müşkil makâsid ve maâniyi îzâh ve tebyîn etmenin yollarından biri de darb-ı emsâldir. Turuk-ı ifâde ve beyân arasında söy-

² Bakara, 2/26-27.

lediğimiz vechile müstesnâ bir hâssa-i tenvîriyyeyi hâiz olduğuna binâendir ki, bil-cümle kütüb-i semâviyyede, her ümmetin hukemâsına, ahlâk feylesoflarına âid âsâr-ı mu'teberede emsâle pek mebzûl bir sûrette tesâdûf edi-legelmiştir.

Emsâlin bu derece revâc ve makbûliyetinin sebebi onun tek bir gâye ve maksada hâdim olmayıp va'z, nehy ü zecr, tergîb, tezkîr, i'tibâr gibi bir çok makâsid için en müessir bir vâsita-i telkîn olmasında mündemicdir. ¹⁾ وَتُلْكُ الْأَمْثَالُ نَضْرُبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

Hele ma'küllü mahsûs şeklinde tasvîr ile muhâtabın hâtırında derin bir iz bırakmak nokta-i nazarından hâiz olduğu te'sîr-i belîg, emsâli vesâit-i tefhîm ve telkînin en yüksek mertebesine çıkarmaktadır ki, bu da idrâk husûsunda ezhânın havâsten istiânesinin netîce-i tabîiyyesi-dir.

İdrâk-i maânî husûsunda zihnin böyle bir ihtiyâcını te'mîn etmekte olması mülâhazasına binâendir ki, îrâd-ı meselen yegâne maksad emr-i hafîyi celîye, maânî-i gaybiyyeyi meşhûdâta teşbîhden ibârettir.

Fil-hakîka emsâlin, nûfûs-ı sâmiîn üzerinde şâyân-ı hayret bir vak' u te'sîri vardır. Buna da sebeb eşyânın künh ü hakâyikini ta'rîf ve îzâh yolunda kudret-i tavsiyyenin gösteremediği te'sîri emsâlin maa-ziyâde hâsil etmesidir. ²⁾ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

Ancak şurası da hâtirdan çıkarılmamalıdır ki, insanlar içinde emsâl-i madrûbe ile hakâik-i sarîha arasını fark etmeyenler, istihdâf ettiği ağrâz ve makâsida akıl erdiremedikleri için emsâli hiçe sayanlar da yok değildir. ³⁾ وَتُلْكُ الْأَمْثَالُ نَضْرُبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالَمُونَ

Cenâb-ı Hakk muânîdlerin ellerinde bil-âhare istinâd edebilecekleri bir hüccet bırakmamak, erbâb-ı dalâlete bütün ma'zeret kapılarını kapamak için mûrâcaat etmediği bir tarîk-ı beyân bırakmamış, esâlib-ı kelâmiyyenin bütün envâî ile onları ilzâm ve iknââ çalışmıştır ki, bunların en başında "darb-ı emsâl" gelmektedir. Kur'an, hakâyik-ı âliyye-i dîniyyeyi îzâh ve tebyîn için öyle temsîller îrâd etmiştir ki, onların belâğat-i ifâdeleri karşısında yine şekk ü tereddüde teslîm-i girîbân edenlerin Allâh'a karşı serd edebilecekleri hiçbir hüccet ve ma'zeret kalma-mıştır. ⁴⁾ وَلَنَذَرِ النَّاسُ يَوْمَ يَاتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبِّنَا أَخْزَنَا

إِلَى أَجْلِ قَرِيبٍ نُحِبُّ دَعْوَاتَكَ وَتَتَّبِعُ الرُّسُلَ أَوْلَمْ تَكُونُوا أَفْسُمُثُمْ مِنْ قَبْلٍ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَّالٍ وَسَكَنْتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلَنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْأَمْثَالَ

¹⁾ Haşîr, 59/21.

²⁾ Zümer, 39/27.

³⁾ Ankebût, 29/43.

⁴⁾ İbrahim, 14/44-45.

Cenâb-ı Hakk münâfiklara karşı; ⁵⁾ كَمَثُلُ الَّذِي (أَوْ كَصَبِّيْرُ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ طُلُمَاتٌ وَرَغْدٌ وَبَرْقٌ ... ve (إِنَّهُ قَدْ نَارًا ... âyetleriyle iki mesel îrâd etmiş idi. Fakat onların cehl ü taassubları selâmet-i fîkr ve muhâkemelerine, bağı ü inâdları basîret ve nûfûz-ı nazarlarına galebe etti. Riyâse-te meyl ü muhabbetleri, âdât ve an'anâta merbûtiyetleri bu meselleri can kulağıyla dinleyip ihtivâ ettikleri hikmetleri düşünmeye, onların altında gizlenmiş olan maânî-i bedîâ ve makâsîd-ı âliyyeye nûfûz için i'mâl-i fîkr etmeye kendilerinde meyl ü istî'dâd bırakmadı. Înâd ve mükâbereleri, bâtila temessük, dalâlet ve gavâyeti ihmâkleri bir mertebe yevardı ki, kendilerince en me'nûs ve me'lûf olan bir üslûb-ı beyâna karşı bîgâne kaldılar. Allâhu zü'l-Celâl'den darb-ı emsâlin sudûrunu istîgrâb ederek; ⁶⁾ مَاذَا (أَرَادَ اللَّهُ بِهِذَا مَثَلًا) "Böyle mesel îrâd etmekle Allah ne demek istiyor?" demeye kalktılar. Gûyâ onlar o ana kadar bütün halkın behâim ile, vuhanî ve tuyûr ile, haşerât ve hevâm ile emsâl serd etmekte olduklarını bilmiyorlar idi.

Onların bu vaz'-ı vâlihânelerine karşı Cenâb-ı Hakk bu âyetle kendilerine anlatmak istedi ki, kollarına nasîhat etmek ve ders-i ibret vermek için îrâd-ı mesel sıfat-ı rubûbiyyetine münâfi bir hâl ve hareket teşkil etmez ve bu maksadla sıvri sinek gibi hakîr ve nâçîz bir mahlûkun hâl ve şânından tut da "îkâd-ı nâr" ve "nûzûl-i matar" gibi hâdisât-ı mühimmeye varincaya kadar her vâdîde serd ü ityâî-ı emsâlden bir vechile çekinmez. Bu hâl muvâcehesinde hakîkî imân erbâbî bir tarafdan fitratlarında merkûz olan insâf ve i'tidâl sevkiyle diğer tarafdan dinin kendilerine emr ettiği fîkr ve nazar düstûruna riâyet ilâcâsiyla nazar-gâh-ı i'tibârlarına mevzû' bu gibi emsâlin zîmnâda mündemic makâsîd-ı belîja ve maânî-i müfîdeyi anlamak için uzun uzadı tedkîk ve im'an-ı nazara kendilerini mecbûr görürler ve cânib-ı ilâhîden serd edilen bu gibi emsâlin abes değil, mühim bir maksad ve hakîkate müstenid olduğunu takdîr ederler.

Erbâb-ı küfr ü inâda gelince; bunlar emsâl-i madrûbeyi medâr-ı tehakküm ve istihfâf ittihâz ettikleri için onun mü'minleri tenvîr ve işşâda hizmet eden mâhiyeti bunlar hakkında bir âmil-i dalâlet ve gavâyet olur.

Makâsîd-ı Kur'anîyyeden menkûsen müstefid olan bu makûle eşhâsin alâyim ve evsâf-ı mahsûsaları da yok değildir. Birinci alâmetleri sudur ki, Allâh ile bir muâhede akd ettiler mi, onu ne derece müekkîd yemînlerle tevâsik etseler de nakz ve ihlâlinde hiç mahzûr görmezler. Hakk-ı karâbete riâyetle mükellef oldukları hâlde en yakın akrabâlarına karşı bile taş yüreklerinden bir reşha-i rikkat ve âtifet sizip da yoksulluklarında bir lokma [232] ekmekle,

⁵⁾ Bakara, 2/17.

⁶⁾ Bakara, 2/19.

⁷⁾ Bakara, 2/26.

hüzün ve felâket ânlarında gösterecekleri hiss-i merhamet ve şefkatle tatyîb-i hâtırlarına müsâraat etmezler.

İkinci âlâmetleri de, şâyed yeryüzünde bir kuvvet ve kudret peydâ ederlerse ne mîzân-ı adâleti ikâme etmeyi düşünürler, ne “insâf” kelimesinin de bir ma’nâsı olduğunu hâtırlarına getirirler. Allah’ın hür ve ser-âzâd yaratmış olduğu insanları, ribka-i esâret altında ve âmâl-i şahsiyyelerine müsahhar bir hâlde kullanmayı düstûr-ı siyâset ittihâz ederler. Cenâb-ı Hakk’ın kendilerini riâyetiyle mükellef tuttuğu hukük-ı beşeriyye ve izzet-i nefis-i insâniyyeyi mülâhaza ve teemmul cihetine aslâ iltifât etmezler.

İşte bu makûle kimseler ahde vefâ kaydında olmadıkları için kimsenin emniyet ve i’timâdını celb edemezler, hukük-ı karâbete riâyetin ehemmiyet ve kudsiyetini takdir edemedikleri için râbita-i karâbetle merbût oldukları kimselerin bile meyl ü muhabbetine, imdâd ve muzâheretine mazhar olamazlar. Sa’y bil-fesâd meslegini ta’kîb edegeldiklerinden dolayı dâimâ endîşe ve ıztirâb içinde hayât-güzâr olmaya mahkûmdurlar.

Hayatı bu derece menfûr ve makdûh ahlâk ve tabâyiin taht-ı te’sîrinde güzâriş-pezîr olan kimseler tabîidir ki, yaşadıkları müddetçe halecân ve ıztirâbdan âzâde bir ân geçiremezler, zevk-ı hayâttan nasîb alamazlar. Hiçbir kalbde şahıslarına karşı meyl ü incizâb yer bulamaz, bir göz onların girân vücûdlarını görmeye tahammûl edemez. Felâkete dûçâr olurlar, hâllerine acıယacak kimse bulamazlar. Zulüm görürler, bir taraftan dest-i muâvenet uzatıldığını göremezler.

Tâliin bu gibi müsâadâtından nasıl müstefîd olsunlar ki, redâet-i ahlâkiyyeleri hayatı kendilerini yalnız bırakmış, rahîm ve şefik, karîb ve baîd her ferdi muhîtlерinden uzaklaştırdığı gibi temâyûlât-ı hîyânet-kârâneleri şahıslarına emn ü i’timâd hislerinin bil-külliyye insilâbına bâdî olmuştur.

Bir kere böyle seyyiât-ı gûn-â-gûn ile girdâb-ı nefret ve hîzlâna atıldıktan sonra hayatı türlü türlü gavâil ve ıztirâbatına karşı kendilerine zâhîr ve dest-âr olacak, seyyiât-ı mâziyyelerini felâket-zedeliklerine bağıslayacak bir ferd tasavvur olunabilir mi?

Bu bedbahtları ferdâ-yı haşr u meâdda, işledikleri her zerre-i hayır ve şerrin hesâbını vermek için bârgâh-ı ehadiyyette vakfe-âr olukları anda bekleyen âkibet her hâlde daha elîm ve daha ye’s-âverdir.

لَا تَجْرِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا^۱
 (عَذْلٌ) wasf-ı belîgiyla adâlet-i mutlaka-i ilâhiyyenin tecelli-i mehîbi tasvîr edilmekte olan o günde bu makûle kimseler nâsiyelerinden yakalanıp ateşlere atılmaktan başka a’mâl-i sâlifelerinin ne yolda bir mukâbele ve mukâfâta na intizâr edebilirler?

¹ Bakara, 2/123.

Hayır, hayır; bunlar o kimselerdir ki, dünyada yaşadıkları müddetçe dünya, öldükten sonra da âhiret nâmına şakâvet ve hûsrâna mahkûm olmadan başka bir kazançları yoktur.

Mütercimi: Mehmed Şevket

Abdülahiz Çâviş

HÂLÂ ESKI YANLIŞ YOLLARA GİDİYORUZ

(Rızâ Tevfîk Bey’in Dârûlfünûn’daki nutukları münâsebetiyle)

Rızâ Tevfîk Beyefendi’nin Dârûlfünûn’da Sadrazam Paşa hazretlerine hitâben nutuk îrâd buyurduklarını işittiğim vakit hazır bulunamadığım çok acidim. Çünkü muhterem büyük şâirimin her hâlde ilmî ve saâdet-i millîye için gâyet nâfi’ sözler söyleyeceğini umîd ediyordum. “Bizzât fem-i muhsinlerinden işitmek şerefine nâil olamadığımı göre gazetelerde olsun okuyarak müstefîd ve mütelezziz olurum.” diyerek bir çok gazeteler okudum. Fakat hiç birisinde nutku tam olarak bulamadığım gibi hulâsa eden gazetelerde de hiç me’mûl etmediğim sözler karşısında bulundum. Dikkat ettim; gâyet ilim-dâr ve nevvâr bir dimâğdan sudûr edeceğine inanamadığım fikirler, tezâdlar yazılı. Acaba yanlış mı zabit etmişler? diye hatîb-ı edîbin tashîhini bekledim; üzerinden birkaç gün geçtiği hâlde öyle bir şey göremedim. Nihâyet müsâade-i alîyyeleriyle bazı mülâhazalarımı arz etmek istiyorum.

Sebîlürreşâd’ın son nüshasında bu nutka dâir bazı mülâhazalar var idi. Fakat emsâli ender, gâyet vâsi’ ve içinde her türlü çiçeklerden birer mikdâr mevcûd inişli çıkışlı bir vâdiye benzettiğim şâyân-ı hayret karîha ve ma'lûmâtın sâhibi olan büyük şâirimize ne Dârûlfünûn'a ilm-i hukûkun dâhil olduğunu söyleken hukük-ı İslâmiyyeden başka bir şey olmayan ilm-i fikhin dâhil olamayaçağını iddiâ etmesindeki ilmî hatâlardan, tezâdlardan, ne de tedrisât-ı muhtelita mes’ elesinden bahs etmeyeceğim. Ben ancak milleti asırlardan beri gittikçe artan ve vahâmetle harâb eden müdhiş hastalığın teşhîs ve tedâvîsindeki isâbetsizliği ve mazarrâtını, ve hâlâ da ser-i kârda bulunan zevâtin bu yanlış ve mazarratlı yolları ta’kîb etmekte bulunduğu arz ve isbât etmek istiyorum.

Vakit Gazetesi’nin yazdığını göre Rızâ Tevfîk Beyefendi Sadrazam Paşa’nın Dârûlfünûn'a teşriflerini Abdülmecîd devrindeki büyük ve pür-intibâh devre teşbîh ederek mezkûr devirde ittihâz edilen hatt-ı hareketi tasvîb buyurduklarını göstermişler ki, işte asıl yanlışlığın, hatâlı yolun başı buradan başlıyor.

Beyefendiler! Emîn olalım ki, bu milletin en müdhiş

felâketi Tanzîmâtçı intibâhının gâyet hatâlı bir yol tutmuş olmasınayla başlamıştır. Çünkü o intibâh bir kere terakkî etmiş memleketlere iktidâ husûsunda iyi ile kötüyü [233] tefrik edememiş ve bu husûsda en mühim olan tedâbîr-i ihtiyâtiyyeye hiç ehemmiyet vermemiş, sonra da iyi cihetleri almak istedikleri vakit de maksada vusûl için mürââtı elzem şerâit-i esâsiyyeye riâyeti bilememiş, düşünmemiştir. İyi ile kötüyü tefrik edememiş olmaları içki, kumar ve emsâli menhiyâttaki serbestîyi hepsinden evvel i'lân ve bizzât kendilerinin bu bâbda nûmûne-i imtisâl olmalarıyla sâbittir. İyi cihetleri almak istedikleri vakit de mürââtı elzem olan şerâit-i esâsiyyeye riâyet etmedikleri de rûh-ı milleti gözetmemek ve nasıl başlayıp nasıl hareket ve ne sûretle gâye-i maksûda muvâsalet lâzım geleceğini takdîr edemeyerek körü körüne ulu orta bir yol ta'kîb etmemek olmak üzere iki türlüdür.

Geri kalmış bir milletin terakkisini te'mîn vazîfesiyle mükellef olanların bilmeleri lâzımdır ki, bu iş sîrf akıl ve ictihâd veya emir ve nehiy kuvvetleriyle olamaz. Bu bâbda riâyet edilecek gâyet nâzik esâslar vardır. Ve onların en birincisi o milletin maddî ma'nevî temâyülâtına ve terakkiye mâni' olan sebebelerle terakkisini te'mîn edecek avâmile vâkif olmaktr. Ondan sonra da gâyeeye vusûl için tatbîk edilecek yolları âlimâne bir sûrette tesbît edip ona göre de ciddî ve kat'î bir tarz ta'kîbine muvaffakiyettir.

Yani hepsinden evvel milletin ahvâl-i rûhiyyesine vukûf, ondan sonra da ilm-i terbiyye kavâidinin hüsn-i tatbîki gelir. Halbuki Tanzîmâtçilar bunların hiç birisine riâyet etmemişler ve bilakis ziddîna hareket etmişlerdir.

Tanzîmâtçiların ahvâl-i rûhiyye-i millete riâyet etmedikleri bir kere medreseleri alâ-hâlihî bırakıp ulûm ve fûnûn-ı cedîde için ayrı mektepler açılması, sonra da terbiye-i medeniyeye için tâ Bağdad'a varincaya kadar memleketin en an'ane-perverlerinde dahi hemen tiyatro ve balolar gibi milletin hey'et-i umûmiyyesinin hiç istînâs etmediği ve bilakis pek ziyâde tevahhus ettiği tarîklara sapılmasıyla sâbittir.

İşte bunun netîcesidir ki, milletin kîsm-ı a'zamı ve bâ-husûs en öz evlâdi mekteplere pek çok zamanlar rağbet etmediğinden mekteplerin açılmalardan matlûb olan galebe [gâye!] hâsil olamadıktan başka gâyet muzir ve ma'kûs netîceler tevlîd etmiştir.

Matlûb gâyenin hâsil olmadığı mekteplerden neş'et edenlerin hem tahsîl ettikleri ilimleri gereği gibi öğrenip yetişmemeleri, hem de milletin o vakte kadar me'lûf olduğu tarîk-ı tahsîlin rûhundan uzaklaşmış bulunmaları sebebiyle matlûb olan hizmeti ifâ edebilmek kifâyetinden mahrum bulunmuş olmalarıyla sâbittir. Ve bir asra karîb bir zamandan beri çalışıldığı hâlde şîmdiye kadar

yetişenlerin keyfiyetçe olduğu gibi kemmiyetçe de umûm memleketin ihtiyâcına kifâyetten çok uzak bulunması da ayrıca zikre şâyândır.

Sonra bu mektepler ve mektebliler asırlardan beri te'sîs ettiği gâyet kuvvetli bir mevcûdiyetle çarpışmak tehlikesinde kalmıştır ki, Tanzîmâtçiların ve bugüne kadar peyrevlerinin ve hattâ son zamanlarda Tanzîmâtçılık aleyhinde bulunan fakat hakikatte yine aynı hatâya düşen ictimâiyâtçiların câhilâne, cesûrâne ve biraz da vahsiyâne sûrette baltalamalarına rağmen o mevcûdiyet memlekette en esâslı ve en tabîî bir kuvvet olarak kalmıştır. Yani hîrpalanmış ise de öldürülememiş ve bilakis kâfi derecede değilse de oldukça istifâya uğrayarak kuvveti daha esâslı bir şekle girmek istî'dâdını göstermeye başlamıştır ve pek samîmiyetle temennî ederiz ki, sevgili vatanın aynı tâlia mazhar olmuş olan bu kıymetli kuvvet lâzım olduğu vech ile terakkî ve teâlî ederek milleti bütün varlığıyla i'lâya hizmet etsin.

Sonra tiyatrolardan bahs etmiş idik. Bundan mak-sadımız esâs i'tibâriyla tiyatroların aleyhinde bulunmak olduğu ma'nâsı çıkarılmamasını pek ricâ ederim. Fikrim vesâit-i terbiyyenin her milletin istî'dâdına göre intihâb olunması ve tiyatroları mahzûrsuz olarak vaz'-ı sahne edebilmek için bir çok merâtib-i ilmiyyenin kat' ve şerâit-i ictimâiyyenin hâsil edilmiş olması lâzım geleceğini beyândır.

Bizim Tanzîmâtçiların buralarını düşünmediğinden dolayıdır ki, bizde edeb-âmûz olacak tiyatrolar hemen hiç denecek kadar az olduğu hâlde temâşâları ecnebîleri bile ağlatacak derecede ahlâk-şiken ve câhilâne olanları nisbetle pek ziyâde armitter. İşte hissiyât ve temâyülâtı millîyyeyi gözetmemek zararlarını küçük izâhlarla anlamak isteyenler için bâliğan mâ-belağ kifâyet etmesi iktizâ eder.

Şimdi de ilm-i terbiyye kavâidinin tatbîki husûsunda mesbûk ve hâlâ da mevcûd cehl ü hatâlara geçelim: Herkesin bilmesi muktezi bedîhiyyâtandır ki, kânûn-ı tabâiat yahud ta'bîr-i İslâmîsiyle âdetullah her şeyi basitten mürekkebe giderek tekâmul ettirmektir. Ve zâhirde basit mürekkebe nisbetle sâde ise de hakikatte asl-ı esâs basiti sâlim ve özürsüz olarak meydâna getirebilmektir. Ondan sonra mürekkebin teşkili pek kolaylaşır, tabîatiyla husûl bulur.

İşte terakkîyât-ı beserîyyede de iş tamâmen böyledir. Zâhirde milletin muhtâc olduğu en büyük ve en ehemmiyetli avâmil-i terakkî olan tahsîl-i âlî erbâbı görülür. İhtimâl ki, bir cihetçe bu doğrudur. Fakat pek çok cihetlerce bu yanlıştır. Çünkü bunun nâfi' ve müsmir olabilmesinin şart-ı esâsîsı ibtidâî ve tâlî tahsîlin ta'mîmidir. Böyle olmazsa zâten ne adam akilli tahsîl erbâbı yetişir,

ne de yettiği farz edilse iyi bir netice hâsil edebilir. Ni-tekim bizim bugünkü fenâ hâlimiz hep yalnız tahsîl-i âlî erbâbı yetiştirmek sevdâ-yı câhilânesinden ileri gelmiştir. Ve Rusya'da görülen fenâ hâller de yine orada dahi tahsîl-i âlî erbâbına, kismî müdîrâna fazla ehemmiyet vererek avâmmı hevâm gibi bırakmaktan ileri gelmiştir.

Rusya'nın dûçâr olduğu fenâ hâl, Rızâ Tevfîk Beyefendi'nin ta'bîrleriyle [234] avâm felsefesinin galebesi, hep bu hatâdan neş'et etmiştir. Çünkü bir makinedeki çarkların kuvvetleri, siklet ve metânetleri âhenkdâr olmaz da yüz okkalık bir çarkın yanına yüz dirhemlik bir çok çarklar konursa, o makinenin hurd u hâş olacağında şüphe yoktur. Binâenaleyh bizde de, Rusya'da da ve dünyanın her yerinde ne kadar fenâlik görülmüş ise cehl-i basitten ziyâde mürekkebden hâsil olmuştur ve olacaktır. Şimdi burada; "Ya nasıl yapmalıydı?" diye bir suâl vârid-i hâtır olacak bir suâle cevâb verelim:

Avrupalıların sâha-i terakkîyâtta pek ziyâde ilerleyip mevcûdiyetimizin tehlikeye düştüğünü görerek ilk esâslı çâresine tevessül etmiş olanların sîrr-i muvaffakiyetini, bizim illet-i sukûtumuzu iyi teşhîs etmeleri, ondan sonra da ilâclarını ve suver-i tatbîkiyyesini iyi idâre etmeleri lâzım gelirdi. Onlar vâkiâ bizdeki hastalığın teşhîsini esâs i'tibâriyla maârifisizlige rabt etmişler, ancak asıl maksûdun evvelâ maârif-i ibtidâiyyenin bil-umûm efrâda teşmîli esbâbını istihâsâl ve bu bâbdaki eksiklerimizi itmâm ile başlayıp ve tahsîl-i âlî erbâbını evvelâ medreselerde yetiştirmek için tahsîl-i tâlîye müteallik ulûm-i cedîdeyi medreselere ilâve edip pey-der-pey yetişecek rûh-i millete muvâfik talebeyi bir çok seneler Avrupa'ya göndere-rek muhtâc olduğumuz şuabât-ı fenniyye ve ilmiyyeyi ik-tisâb ettirerek idâre-i umûra himmet etmek lâzım gelirdi. Halbuki Tanzîmâtçılar böyle yapmamış, bilakis ilk def'a bu vâdîde uyanan teşebbüsleri kâfi derece semere verecek mertebeye varmadan itfâ ile talebe-i ulûmu asrin mukteziyâtından ve mektepleri de milletin rûhuna mü-teallik ilimlerden mahrûm bırakınca gâyet muzir bir tarîk, bir tarîk-i buğz u fesâd ve adâvet ittihâz etmiş ve onun netîce-i vahîmesi olarak da bir tarafdan ekseriyet-i azî-memizi ve tahsîl-i âlî erbâbı diye yetiştirdikleri mâhiyetsiz bir kısmını da ekseriyet-i azîmemizin başına bir felâket olarak bırakmışlardı. Sonra bırakıkları bundan ibâret de değil; bu sakîm tarîkin bir çok muakkiblarını başımıza vâris-i idlâl olarak bırakmaları felâket üzerine felâket teş-kîl etmiştir. Bu muakkibların hüsn-i niyyet sâhibi olmaları da felâket olmalarına mâni' olmaz. Çünkü hüsn-i niyyet cehl ü hatâyı ma'zûr gösteremez.¹

* * *

¹ Buradan beş satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

* * *

. Ben fâideyi an-
cak milletin her ferdini ilmî esâslarla kolayca okur-yazar
bir hâle getirmekte ve bu sûretle ana olacak bütün ka-
dınların birkaç sene zarfında çocuk nasıl bakılır, kitâbları
okur bir hâle koyarak milletin esâslı saâdetinin temelini
atmak ve kadınlık nâmına hayâlî ve gayr-i tabîî değil, en
büyük, ciddî bir insâniyet ve sıyânet te'sîs etmekte bu-
lanlardanım. Bu bâbda Japonya'yı kendimize nûmûne
ittiâhâz edebiliriz. Çünkü onların tamâmen dediğimiz gibi
yapmak sâyesinde muvaffak oldukları muhakkaktır.

Binâenaleyh Rızâ Tevfîk Beyefendi gibi nâdir yetişen
büyük şairlerimizden Dârülfünûn'da erkeklerle kadınla-
rin beraber tahsîl etmesi ve bilâ-kayd ü şart Avrupa'yı
taklîd etmek fikrine olanların âmâlini terennüm değil
hepsinden evvel temelin takviyesi yani tahsîl-i ibtidâî
nin ta'mîmi ve usûl-i terbiyyenin rûh-i milleti okşayarak
hakîmâne bir sûrette kat'î esâslarının te'mîni için o yüce
nevvar tabiatlarından durer-efşân olmalarını niyâz edi-
yorum.

Doktor Milash
İsmail Hakkı

Hâmiş – Medrese hayâtında yetişmiş mutaassib
adamlarla ulûm ve maârif-i cedîde arasında ne münâ-
sebet var? diyenler olabileceğini zannederim. Fakat
Beyrut Fransız ve Amerikan mekâtib-i âliyyesinde bulu-
nan en büyük muallimlerin papazlar, râhibler olduğunu
makâm-i işhâdda beyân edersem arz ettiğim tarîkin en
sâlim tarîk olduğunu teslime mecbûr olur zannederim.

M. İ[elif]. H[ha].

GALEYÂN-I MILLÎ

İzmir'in Yunan asâkiri tarafından işgâl olunduğu ha-
beri pâyitaht-ı hilâfete vâsil olur olmaz her müslüman
şedîd bir hiddetle karışık derin endîseler ve samîmî in-
fiâllere teslîm-i nefs etti. Böyle bir felâketeaslâ ihtimâl
vermeyen halkımız birden bire cân-gâhına isâbet eden
bu kara hançerin karşısında, kelimesini bulmakta âciz
kaldığımız bir hâlet-i rûhiyye, hummâlı [bir] teheyîyec,
pâyânsız bir telâş duyarak mebhût ve perîşân, ne ya-
pacığından bî-haber, fart-ı infîâline râm olarak sırışkî
hüznünü isâr etmekte idi.

İzmir'in işgâline dâir her kelimede, hîckirîkî bir te-
essür, zehr-âlûd bir infîâle sebebiyet verecek derecede
müellim, fecî' bir ma'nâ hissolunuyordu. Mevcûdiyet-i

milliyeye tevhî olunan sihâm-ı gadr u hîyânet milletin kalbini dâg-dâr ediyordu.

Fâcia-i işgâlin ilk haberleri üzerine bu derece müteesir olan halk dükkânlarını kapayarak, işini gücünü terk ederek vazîfe-i vataniyesini ifâ için ciddî ve samîmî bir tehâlük göstermeye başladı.

Evet; Yunan asâkiri İzmir'i, Anadolu'nun mukadderâtına hâkim bu asıl şehrin işgâl ediyordu. Milletin vazîfesi bu hareket-i ser-bâzâneyi protesto etmek, Yunanistan'ın bu tuğyânına karşı durmak ve memleketin hayatını kurtarmaya bütün kuvvetiyle çalışmaktı. Pâyi-taht halkı bu vazîfeyi idrâk ederek işgâl haberinin ferdâsı Fatih'de ve Üsküdar'da müteaddid mitingler akd etmiş ve bu mitinglere iştirâk eden yüz binlerce müslüman muazzam bir kitle-i heyecân teşkil ediyordu. Îrâd olunan nütufları müteâkib halk Düvel-i Muazzama [235] nezdinde protestolarda bulunmaya, muazzez İzmir'in hiçbir vakit mevcûdiyet-i milliyeden koparılmasına muvâfakat edemeyeceğine ve el birliğiyle bu maksadın husûlüne âzim olduğuna dâir karârlar verdi. Zât-ı hazret-i pâdişâhîye takdîm olunan arîzada; "Kadın erkek bir çok millettaşlarımızın esâfil kılıçları altında şehîd edilmekte olduğunu öğrendiğimiz için artık hayatımız bahâsına da olsa mevcûdiyet-i milliyemizi ızhâr etmek üzere fermân-ı hümâyûnlara intizâr ediyoruz." deniliyordu.

Dersâdet baştan başa bütün mülhakâtiyla bu hâdisse-i işgâl dolayısıyla kiyâm ediyorken Anadolu'nun en ücrâ köşelerinden yiğin yiğin binlerce telgraflar bütün Anadolu'nun heyecân ve galeynâ içinde memleketin kalb-gâhına indirilen bu müdhiş darbeden teessür-i şedîdini ve memleketi kurtarmak için her türlü fedâkârlığa âmâde olduğunu beyân ediyordu. Bundan mâadâ Anadolu'nun her tarafında vukû' bulan ictimâ'lar samîmî arzunun hayyiz-i husûle gelmesi için bütün milletin müttahid ve hazır olduğunu i'lân ediyordu.¹

* * *

Milletin bu azim ve hamiyeti, bu galeynâ-ı samîmîsî karşısında hak ve adâletin tecellîsine muntazırız.

Yunanistan'ın ser-bâz ve garaz-kâr hareketi milletin mukâvemeti, Âlem-i İslâm'ın muzâhereti ve Düvel-i Muazzama'nın insâf ve adâleti sâyesinde akîm kalacağından emîniz. Hemen Cenâb-ı Hak tevfîkini refîk eylesin.

HÜKÜMET-İ SENİYYENİN NOTASI

İzmir mes'elesi üzerine Meclis-i Vükelâ'nın tensîbiyle kaleme alınmış olan ber-vech-i âfî cevâbî notayı bizzât Sadrazam Paşa hazretleri İ'tilâf fevkâlâde komiserlerine tevdî' eylemişlerdir:

Taraf-ı asîlânelerinden Düvel-i Müttefika nâmına teblîg buyurulan 14 Mayıs 1919 târîh ve 1913 numaralı takrîrde Paris Konferansı'nın İzmir istihkâmâtının Düvel-i Müttefika asâkiri tarafından işgâli hakkında karâri teblîg ve işgâl talebinin Mütâreke Mukâvelenâmesi'nin Yedinci Maddesi ahkâmına tevfîkan vâki' olduğu ilâveten beyân buyurulmuştur.

Dünden beri İzmir vâlisinden vârid olan müteaddid telgrafnamelelerden şekl-i işgâlin tebeddül ettiği (sâlifü'z-zikr takrîrde beyân edilmiş olan şekl-i işgâlin tebdîl olunduğu) anlaşılmış ve fil-hâkîka asâletli Amiral Calt-horpe cenâbları Yunan askerinin şehrâ dâhil olduğunu vâliye teblîg etmiştir.

Hükümet-i Osmâniyye, devletin Akdeniz vilâyetinin hâl-i hâzırında böyle bir tedbîri muhîk gösterecek hiçbir sebeb bulunmadığını evvel be-evvel beyân eylemeyi vazîfe addeder.

Düvel-i Mü'telife, bir lahma bile şüphe etmediğim hissiyât-ı adl ü nasafetleri iktizâsına, hükümet-i seniyyenin askerimizin mevcûdunu tezyîd etmek hakkında iki aydan beri vâki' olan matâlib-i muhîkka ve mükerreresini kabûl eylemiş olsalar idi, vilâyet-i mezkûrede emn ü âsâyîs daha mükemmel bir sûrette te'mîn edilmiş olurdu.

Şimdiye kadar cevâbsız kalan teklîfimiz mûcебince silâh altında 70.000 kişi bulunduracak iken el-hâletü hâzihî hayli vâsi' bir sâha dâhilinde dağılmış olmak üzere ancak 40.000 kişi vardır. Hükümet-i Osmâniyye Paris Konferansı'nın karârına muhâlefet etmez, fakat Yunan askeri tarafından vâki' olacak bir işgâle tav'an rû-yı rîzâ gösteremez. Çünkü Devlet-i Osmâniyye'nin eczâ'-i asliyyesinden olan bir Asya şehrinin ne örfen, ne târîhen, ne de coğrafya nokta-i nazârândan Yunan hükümet-i hâzîrasıyla hiçbir münâsabeti yoktur. Eğer hâtitât-ı târîhiyye bir hak teşkil edebilirse Bahr-ı Sefîd sevâhilinin bir çok nikâtının da aynı hâle dûçâr olmaları iktizâ eder. Kurûn-ı kadîme târîhini karıştırmak hiçbir sûret-i halle medâr olmadıkta başka herc ü merci tezyîd eder.

Millet-i Osmâniyye istemeyerek sürüklendiği bir harbi-âfet-engîzin neticesi olarak dûçâr olduğu felâketin derece-i vüs'ati hakkında hiçbir zaman hayâle kapılmamıştır. Fakat millet-i Osmâniyyeyi ye's ü nevmîdîye sevk eden şey, hiçbir yerde tebaa-i sâbıkasından, kendisinin onlara göstermiş olduğu hissiyât-ı âlî-cenâbâneye muvâfik bir muâmele görmemiş olmasıdır. Türk kavmi iki asırdan beri dâire-i muhtâriyetinden hâric kalan yerlerin cü-

¹ Buradan beş satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

lesinde bütün müessesesâtının, emlâkinin, câmi'lerinin, mekteplerinin, hâsılı mevcûdiyet-i milliyyesine varınca ya kadar her şeyin mahv olduğunu gördüğü hâlde, cebir ve şiddetin hakka karşı muzafferâne mübâreze ettiği zamanlarda bile idâre-i Osmâniyyeye, tâbi' olan milletlerin kendilerince azîz ve kıymet-dâr olan hissiyâtlarına riâyet etmiştir.

Devlet-i Osmâniyye'nin her tarafından gönderilen bir çok telgrafnameler bu fikri te'yîd etmektedir. Binâ-berîn millet-i Osmâniyye hakkında, târîhinin en fenâ ve gayr-i müsâid bir devresini değil, hey'et-i umûmiyyesini nazarı dikkate alarak hüküm vermek kâide-i adl ü hakkâniyyete daha muvâfık olur.

İzmir'de yüzde seksen üç nisbetinde hâiz-i ekseriyet olan ve dini, fikri, gâye-i hayâli ve âdâti orada yaşayan ekalliyetin dininden, fikrinden, gâye-i hayâlinden, âdâtından külliyyen farklı olan Türk ahâlîsi ile tamâmiyla Türk olan yeni bir şehir olduğu için burada Türk Milleti'nin hukukunu nazarı dikkate almamak hem pek müşkil, hem de kâide-i adl ü nasafet ile gayr-i kâbil-i te'lîf olur. [236] Binâenaleyh ne hükümet, ne de millet-i Osmâniyye devletin en mühim şehirlerinden birinin işgâli bir mâhiyet-i kat'îyyeyi hâiz olacağı ihtimâlini bir ân için bile kabûl edemezler.

Hükümet-i Osmâniyye Düvel-i Muazzama-i İ'tilâfiyye hakkında hissiyâtı hürmet-kârîsi iktizâsına düvel-i müşârun-ileyhimin kuvvete istinâd eden arzularına serfû etmesi hiçbir sûretle hakkından ferâgat mâhiyetini hâiz ma'nâsını tazammun etmez."

* * *

KABİNENİN İSTİ'FÂNÂMESİ SÛRETİ

Beş senelik bir sâ'i idârenin netâic-i elîmesini imkân dâiresinde ıslâh için tevfîkâtı samedâniyye ve i'timâdı hümâyûnlarına güvenerek takrîben iki büyük ay evvel böyle müşkil bir devirde bâr-ı hükümeti deruhde eylemıştı. Sîrf vicdânımıza ve ictihâdimiza ittibâan lâzımû'l-ittihâz addettiğimiz bil-cümle tedâbîre tevessül edildiği hâlde Düvel-i İ'tilâfiyye'ce İzmir için verilen son karâr hukuk-ı devlet ve milletin muhâfazasını mesâîsinin rûhu bilen hey'et-i âcîzânemizi müşkil bir mevkie koyduğu için hizmetlerimizden afvımız ile yeni bir kabineye tevdî'i umûr buyurulması menâfi'-i âliyye-i devlete muvâfık olacağı tezekkûr edilmiş olduğunu ta'zîmât ve tekrîmâtı ubûdiyyet-kârânemize tevdîan südde-i seniyye-i mülükânelerine arza cûr'et eyleriz. Kâtibe-i ahvalde emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

* * *

HATT-I HÜMÂYÛN SÛRET-İ MÜNÎFESİ

Vezîr-i maâlî-semîrim Ferid Paşa!

Hey'et-i vükelânın istî'fâsı kabûl olunarak Mesned-i Sadâret tecdîden uhdenize tevcîh ve Meşîhat-i İslâmiyye dahi Mustafa Sabri Efendi uhdesinde ibkâ edilmiş ve Kânûn-ı Esâsî'nin 27'nci Maddesi mücebine teşkîl eylediginiz hey'et-i vükelâ tasdîkimâza iktirân etmiştir. Şu ân-ı mühimde başlarında milletin sînesinden tehassul etmiş altı büyük asırlık bir hânedânın reisi bulunan ve nefsince her türlü fedâkârlığa âmâde olan halîfeleri ve pâdişâhlari bulunduğu hâlde bil-umûm efrâd-ı milletin emel-i yegânesi hukuk-ı devlet ve milletin tamâmî-i mahfûziyyetinden ibâret olduğundan bu emel-i kudsî-i millînin tatmîni için son derece fedâkârâne ve azim-perverâne sarf-ı mesâî etmenizi sûret-i kat'îyyede ihtâr ile her hâl ü kârda tevfîkâtı ilâhiyyeye istinâd ve rûhâniyet-i Risâlet-penâhî den istimdâd eylerim.

17 Şa'bân 337 – 19 Mayıs 335

Mehmed Vahidüddin

UMÛM VILÂYÂT VE ELVİYE-İ MÜSTAKILLEYE TELGRAFNÂME-İ SÂMÎ

Milel-i mütemeddinge arasında nâ-kâbil-i tevakkî bir kâideyi Yunanlılar pây-mâl ederek hâl-i mütârekede vatanımızın bir cüz'-i gayr-i münfeKKI olan İzmir'e tecâvüz ettikleri Mayıs'ın onbeşinci gecesinde Düvel-i Müttehîde-i İ'tilâfiyye mümessil-i siyâsilerine bizzât i'tâ eylediğim nota ile hukuk-ı mukaddesemizin müdâfaası esbâbına tevessül edilmiş idi. Teşebbüsâtımızın sur'atı mümkün ile Paris Konferansı nezdinde ve Avrupa ve Amerika pâ-yitahtlarında ma'lûm olduğu şübheden vârestedir.

Şu felâket-i millîye bir sur'atı bârika ile memleketimizin her tarafında ma'lûm oldu, millet-i Osmâniyyenin kemâl-i vakâr ve ciddiyyetle ibrâz ettiği metânet ve hâmiyet tefrîki arzu edilen cüz'-i vatanın merkeze incizâbını intâc eder ise millet-i necîbe-i Osmâniyyenin şu ulvî hâli bir şeref-i ebedîdir. Eyyâm ve sâât arkasında ihtiyâ eden vukûâtı kat'î ve fakat dâimâ meşrû' bir sûret ve sükûnetle karşılaşalı. Bizim gibi mâzîsi muazzam bir milletin ifnâ-yı hukukü tahakkuk eder ise bütün milletin ârâsiyla Türklerin tiynet-i necîbesine muvâfık bir karâr ittihâzı tabii'dir. Necât ve saâdet hürriyetle, hürriyet ise cesaretle istihsâl edilir. Şu ân-ı felâket içinde Pâdişâhimiz efendimizin kalb-i hümâyûnları kalb-i millet ile beraber dârâbân ediyor. Bugün yeniden te'sîs buyurdukları hey'et-i hükümet vazîfe-i vataniyyesini ifâ edecek gibi bil-cümle

me'mûrîn-i eyâletin aynı hamiyet ve kiyâset ve umûm efrâd-ı milletin basîretle hareket etmeleri menâfi'-i âliye-i memleket ve devlet iktizâsındandır. Pâdişâhimiz ve halîfemizin teveccûhât-ı hükümdârıları ve millet-i muazzama-i Osmâniyyenin i'timâdî ile bugün yine riyâset-i hükümeti deruhde eyledim. Fakat îcâb eder ise yarın vatanın bir neferi olarak ifâ-yı vazîfeye hâzırırm.

İşbu telgrafnâmenin kazâ ve nâhiyelere kadar her tarafla neşri mütemennâdir.

19 Mayıs sene 335

* * *

Beşeriyyete müebbed bir sulh te'mîni da'vâsiyla çalı-şan Paris mu'temerî bu hükm-i kâtili verdiği gün, târîhin en müdhiş bir haksızlığını irtikâb etmiş olacaktır. Çünkü i'dâmına hükm edilen millet, ma'sûmdur. Hiçbir zaman, hiçbir suretle bu hükm-i bî-emâna müstehak değildir.⁴

İZMİR FELÂKETİ KARŞISINDA

* * *

* * *

¹Sevgili vatanımızın en kıymet-dâr bir parçasında, mevcûdiyetimizin, hayatımızın düşman-ı bî-emânı olan bir kavmin bayrağı temevvûc ediyor. Ay-yıldız, Bahr-ı Sefid'in âğuş-ı rengînine sokulan güzel İzmir'in nûrlu ufuklarından uzaklaştırılmak isteniliyor.²

[237]

Her müslüman bilmeli ki, en kara günlerimizi yaşıyoruz. En muzlim, en müdhiş bir istikbâle doğru sürüklüyoruz. Müslümanlık'ın son penâh-ı istiklâli bî-emân darbelerle sarsılıyor. Acaba niçin? Türk ve müslüman milleti bu kadar ağır bir cezâya müstehak mıydı? Harb-i Umûmîyi ikâd ederek beşeriyyeti bir tûfân-ı hûnîne boğanlar müslümanlar mıdır? Çünkü bize tatbîk edilmek istenilen cezâ, o kadar ağır, o derece mühliktir. İstanbul'suz Müslümanlık yaşayamayacağı gibi İzmir'siz de Anadolu yaşayamaz. İzmir, Anadolu'nun akciğeri, nefes borusu-dur. O menfez tıkandığı veya yâd ellere geçtiği gün Anadolu ölürl. Türk Milleti ve bununla beraber İslâmiyet ne hazîn bir ufûle mahkûm olur.

Biz bu kadar ağır ve mühlik bir cezâyî intâc edecek bir harekette bulunmadık. 1914 senesi Ağustosos'nda i'lân edilen Harb-i Umûmî'ye, Türk Milleti ancak teşrînlerde girmiştir. Demek ki, harbin müsebbibi Türkler değildir.

Halbuki, siyâsî ve iktisâdî hayatımızın menfezi olan İzmir Yunanılere terk edildiği kara günde,³

Müslümanlık Âlemi, titreyerek anlamak istediği bu hakîkati, şu mahdûd günler içinde öğrenecektir.

Bir asır evvel Lehistan hakkında tatbîk edilen cinâyet-i siyâsiyyenin, bir buçuk milyar insanın, pâyânsız ensâl-i müstakbelenen huzûr-ı hayretinde bizim hakkımızda da tatbîk edilmesine, Amerika reîs-i cumhûru muvâfakat edecek mi? Türklerin ekseriyet-i azîmeyi hâiz olduğu mahallerde istiklâl ve hâkimiyetlerinin tasdîki hakkındaki Wilson Düstûru ayaklar altına mı alınacak?

Fakat, Venizelos'un şarlatanlığı fevkında bir adâlet, Nubar'ın riyâkârlığı üzerinde bir hakîkat yok mudur? Hakk u adlin her kuvvet fevkında bir hâris-i a'zamî mevcûd değil midir?

Biz, bu hakk u adle istinâd ediyoruz. Hakk u adlin muhâfiz-i ezelîsine de îmânımız tamdır.

Müslümanlar! Şu kara günleri bir subh-ı felâha îsâl edecek yegâne âmil, vahdetimizdir. Her hissi, her duygusu, her düşünceyi bırakarak el ele, baş başa vereceğimiz bir gün varsa o da bugündür.

Biz kendi aramızda birleşelim ki, Allah da yardımçı-mız, rûh-ı nebî de muînimiz olsun! Nifâkı, tefrikayı bırakarak ufuklardan beliren tehlikelere karşı yekvucûd olalım ki, bizi parçalamasınlar.

¹ Bu paragraftan önce üç dört satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan beş altı satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

³ Buradan iki satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

⁴ Buradan on sekiz satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Birleşelim ki, varlığımızı tehdîd eden kara bulutlar dağlsın, inkisâmımıza çalışanlar nevmîd kalsın! Rûhen, fikren, emelen ittihâd edelim ki, beyzâ-i İslâm kırılmazın, şaşaa-i hilâfet sönmesin, Müslümanlık'ın son penâhı da mahv u nâ-bûd olmasın!

Endülüs fecîasının mersiye-hânı Ebu'l-Bekâ'nın şu;

وللزمان مسرات وآخران
ومالما احل بالاسلام سلوان

فجایع الدهر انواع منوعة
وللحوادث سلوان يسهلها

Şiirinde dediği gibi zamanın fecîaları gûn-â-gûndur; onun mesereti de vardır, felâketi de vardır. Hâdisâtın acısını tehvîn edecek tesellîler de bulunur. Fakat, bugün İslâm'ın dûçâr olduğu müsîbeti telâfi edecek hiçbir tesellî yoktur.

Bu müsîbetin âlâmını tâhfîf edebilmek için yegâne çâre birleşmek, azm ile, îmân ile birleşmektir.

Dün nûrlu ufuklarında necm ü hilâl parıldayan güzel İzmir, bugün zulmetler içinde boğuluyor. Dün ümîdle çırpinan kalbler, bugün haşiyetle titriyor. Dün gülen cehreler, bugün mâtemî bir renk arz ediyor.

Aydînogulları'nın Türkük'e ve Müslümanlık'a bir yâdigârı olan bu güzel yurt, yeşil ovaları, zengin bağları, mahsûldâr bahçeleri, zümürrü'dîn tarlaları, nâmûskâr müslümanları ile bunu, bu vahdeti istiyor.

Ey müslüman! Birleş ve çalış ki, bu müslüman cennetine yabancılar yerleşmesin. Fedâkârlıktan çekinme ki, İzmir gittikten sonra, bugün saklayacağın¹

[238]

Ey müslüman! Sana Endülüs fâciasının avâkibini mu-savver bir levha nakl ediyoruz. Oku! İbret al ve ona göre hareket et:

كما بكى لفارق الإلف هيمانُ
قد أفترت ولها بالكفر غمراً
حتى المنابر ترثي وهي عيدانُ
إن كنت في سنة فالدهر يقظانُ
أبعد حمص تغز المرأة أوطن؟
وما لها مع طول الدهر نسيانُ
كأنها في مجال السبق عقبانُ
كأنها في ظلام النقع نيرانُ
لهم بأوطانهم عز وسلطانُ
فقد سرى بحدث القوم رُكبانُ
قتلى وأسرى فما يهتز إنسانُ
وأنتم يا عباد الله إخوانُ
أما على الخير أنصار وأعونَ
أحال حالهم جور وطغيانُ
وال يوم هم في بلاد الكفر عبدانُ

تبكي الحنفية البيضاء من أسفٍ
على ديار من الإسلام خاليةٌ
حتى المحاريب تبكي وهي جامدةٌ
يا غافلاً وله في الدهرِ موعظةٌ
وماشياً مرحاً يلهيه موطنهُ
تلك المصيبة أنسنت ما تقدمها
يا راكبين عناق الخيل ضامرةً
وحاملين سيفَ ال�ندِ مرهفةً
وراتعين وراء البحر في دعَةٍ
أعندكم نباً من أهلِ أندلسٍ
كم يستغيث بنا المستضعون وهم
ماذا التقاطع في الإسلام بينكمْ
ألا نقوش أبياث لها هممْ
يا من لذلة قومٍ بعد عزّهمْ
بالآمس كانوا ملوكاً في منازلهمْ

عليهم من ثيابِ الذلِّ ألوانُ
لهالكَ الأمْرُ واستهتوكَ أحزانُ
كما تفرقَ أرواحُ وأبدانُ
كأنما هي ياقوتٌ ومرجانٌ
ويقودُها العلُجُ للمكروه مكرهةٌ
والعيُّن باكيَّةُ والقلبُ حيرانٌ
إن كان في القلبِ إسلامٌ وإيمانٌ
لمثل هذا يذوبُ القلبُ من كمدٍ

“Şerîyat-i garrâ, bir âşık-ı şeydâ gibi vâlih ve ser-ger-dân, eşk-rîz-i ahzândır. Dîn-i Mübîn-i İslâm'dan dûr, yâbancılarla ma'mûr olan o diyâra nâlândır. O taş mihrâblar, ağaç minberler bile giryândır.

“Ey zamânın ibret-âmîz hâdisâtına karşı uyuksayan gâfiller! Siz uyurken uyumak bilmeyen o zaman, sizi avladı. Ey vatanın âlâyiyle ser-mest-i gurûr olanlar, Hûmus'dan sonra insanı firîfe edecek vatan var mı? Bu felâket, mâzînin bütün masâibini unutturdu. Dünya durdukça onun acısı unutulmayacaktır. Size, ey müsâbaka meydanlarında şahin gibi pervâz eden asıl atların süvârîleri! Ve size ey tozların karanlığı içinde ateş gibi parlayan âb-dâr kılıçlarla mücehhez müslüman kahramanları! Ve bilhâssa size, ey denizin arka tarafında, kendi vatanlarında kemâl-i debdebe ve dârât ile muhteşem bir hayat geçirmekte olan din kardeşleri! Size, evet size hitâb ediyorum; Endülüs'den, Endülüs'ün o bedbaht felâketzedelerinden haberiniz var mı? Onların alay alay menâkıb-ı felâketleri âfâk-ı cihâna yayıldı.

“Dûçâr-ı za'f u nâ-tüvâni olan o zavallî şehîdler, o bîçâre esîrlər az mı feryâd ettiler, az mı yalvardılar; içinizden hiçbirinin a'sâbi titremedi, hiçbir damarın kani kaynamadı.

“Kardeş olduğunuz hâlde neden bu kadar lâ-kayd kaldınız? Niçin böyle bîgâne durdunuz? Âr ve mezelleten çekinir bir sâhib-i himmet kalmadı mı? Hakk'ın müjni, nâsırı yok mu?

“Evc-i saâdetten hazîz-ı zillet ve sefâlete düşen bu kavme acıyan yok mu? Cevr ü cefâ, hâl ve şânları tamâmiyla değiştirdi... Dün kendi memleketlerinde hâkim olanlar bugün mahkûmdurlar... Görsen, zilletin gûn-â-gûn câmesi altında nasıl vâlih ü hayrândırlar; mülkü gâyib ederken girye ve figânlarını görseydin, o fâcia seni de bî-akl u bî-iz'ân ederdi.

“Canı bedenden ayırrı gibî, vâlideyi çocuğundan ayırdılar. Ten-i sîmîni yâkûttañ, mercândan dökülmüş kadar dilber, güneşin tulûu kadar şaşaa-dâr bir hüsne mâlik olan o ma'sûm kızı, kerhen ağlaya ağlaya, nâ-meşrû' yola sevk ettiler.

“Bu fecâye karâsi yürekler erir; eğer o yüreklerde İslâmîyet'ten ve îmândan eser varsa... ***

¹ Buradan iki satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

NE OLUYORUZ VE NE OLACAĞIZ?

Vatanımız, son senelerde bir mahşer-i mesâib oldu; zihinlerimiz, gird-bâd-ı havâdis içinde bunaldı kaldı: Şâhidi olduğumuz şuûn ve hutûbun dehşet ve savleti, müverrihlerin akıllarına durgunluk verecek, ensâl-i müstakbelenen kâri'lerini mebhût edeceklerdir. Târîh-i âlem, acaba bu kadar sür'at ve mu'ziliyet ile teâkub eden hâdisâtın esbâb ve avâmilini, aralarındaki illiyet ve ma'lûliyet nisbetlerini ta'yîn için muktezî evsâf ve şerâiti nefsinde cem' edebilecek, onların huzûr-ı azamet ve ceberûtunda i'lân-ı kanâate mütecâsir olacak mıdır? "Târîh, tekerrürden ibârettir." derler; bu kuvvetli bir iddiâdır. Bizim başımıza gelenlerin de devrânın bir cilve-i tekrîri olduğu iddiâ edilekse bu da'vâya şunu da ilhâk etmek muktezâ-yı iz'ân ve nasafet olur. Evet, geçmiş milletler de böyle musâb, böyle muâkab olmuşlar, böyle düşüp kalkmışlar, bazan teşebbüslerinden böyle hâsir ve makhûr olmuşlardır. Fakat içlerinde bunlar olup biterken bizim kadar safvet ve ismetine kurbân olmuş, bizim kadar dalâl-zede, bizim kadar hayır ve şerrine bîgâne düşmüş... yok gibidir.

Bizim safvetimiz dalâletten, dalâlimiz safvetten kuvvet alıyor. Bu ne tecellîdir, ilâhî! Bir de mâcerâlarımız, umûmiyet i'tibâriyla bî-misîl değildir. Fakat yed-i meşîyyet bunların terfîbinde, bilhâssa ta'cîlinde öyle bir san'at-i bâkire, öyle bir azamet-i kâhire gösteriyor ki... İşte bu, bî-nazîrdir:

Başımıza gelen, geçen ve gelecek olanları, huzûr-ı hüsrânımızda çıldıran heyecanlarımı iskât ederek, hep böyle mu'tedil mülâhazalar, [239] bî-taraflı endîselerle tahlîle çalıştım, harbin mebde'-i infilâkından beri bir hissi, on düşünce ile karşıladım. Lâkin ey Şark ve Garb'ın ilâhî, ey Rabbu'l-gâlibîn ve'l-mağlûbîn! Bizim bu hâile-i kiyâmet-nümûndan ma'dûm olarak çıkışığımıza tasavvurum yetiştiyse bile, akıl ve vicdânım kâil olamamıştı ve olamıyor! Bugün kadr-ı besere vaz'-ı yed etmiş gibi görünen ve insâniyet adâlet bayrağı altında müsâlemet-i âlemi te'sîs iddiâsına sığınan korkunç kuvvetin İzmir'e karşı revâ gördüğü işgâl muâmelesi, bir tecrübe-i satvet ve siyâset mâhiyetinde olsa bile her hâlde bizim için ak haber değildir. İzmir, niçin işgâl olunuyor? Vicdân-ı millînin, bu müdhiş istîzâhî huzûrunda kıvranan idrâk, yarını acı ve muzlîm görüyor ve nihâyet o da sormaya mecbûr oluyor; İslâm Âlemi'nin son ve yegâne kudret-i siyâsiyesi i'dâm edilmek üzere midir? Bu ma'sûm ve gâfil millet, ne yaptığı olsun öğrenemeyecek midir?

Eğer böyle ise, eğer altıyüz senelik bir taht-ı saltanatın yıkıldığına, onuç asırlık bir hakk-ı siyâsînin elden çıktığına şâhid olacaksak, Hallâk-ı âlem böyle takdîr etmiş ve O'nun bir zümre-i mahlükîni bu mes'ûliyeti yüklen-

mek kuvvetini kendilerinde aramışlar ve bulmuşlarsa, biz de şekvâ ve figânlarımızın bu asra lâyik tarz-ı ifâdesini ta'yînden çekinmeyeceğiz ve sükütumuzda bile en belîg bir kudret-i hayat bulunacaktır.

Fakat, insâniyet âlemi bilmelidir ki, bu millet süküt etmeyecektir. Ve bizim i'tikâdimizca şehîdler ölmemişlerdir; onlar diridirler, Allâh'larının yanında mazhar-ı nâz u naîmdirler. Milletimiz kendine tevcîh olunacak her darbede hayat ve kuvvet bulacak ve yüksèle yüksèle nihâyet Hakk'ın tâ yanı başında ahz-ı mevkî' edecektir: Öl-dügümüz gün, doğduğumuz gün olacaktır.

İZMİR'İN İSGÂLİ VE ÂLEM-İ İSLÂM

Yunan askerleri tarafından İzmir'in işgâli bütün pâyi-taht-ı hilâfeti, bütün Anadolu'yu baştan başa nasıl müteheyyic ettiyse, damarlarda kaynayan son katarât-ı hamîyyeti nasıl galeyâna getirdiyse bütün Âlem-i İslâm'ın da bu kara haberin karşısında aynı teessürler ve heyecânlarla meşbû' olduğuna emîn olmalıdır. Biz bugün Osmanlı İmparatorluğu'nun elimizde kalan bakîyyesinin savt-ı hayatı pek yakından iştayorken bizden uzak ve bizden ayrı yurtların sadâ-yı muzâheretini de dinliyoruz. Rûhumuzun duyduğu bu heyecân-ı muazzamın tezâhürât-ı cihân-şümûlünü de pek yakında müşâhede edeceğiz. Bütün dünya görecek ki, iğtisâb olunmak istenilen hukukumuzun arkasında vazîfesini müdrik, müteheyyic ve müntekîm bir kuvvet, bütün Âlem-i İslâm'ın kuvvet-i muazzaması bu tecâvüzlerin izâlesine vakf-ı cân etmiştir. Ve bu tecâvüzlerin izâlesine doğru gidilmediği takdirde âsâyış-ı cihânî tehdîd eden umûmî bir tehlikenin ta'cîl-i vukû'u'na sa'y olunmuş, Âlem-i İslâm'ı teheyîyc ede ede tûfân-ı intikâmının feverânı te'mîn edilmiş olacaktır.

Âlem-i İslâm'ı şimdîye kadar muhâfaza-i i'tidâle sevk eden, Avrupa devletlerinin adl ü hak esâslarına riâyetkâr bir sulhu beşeriyete vaad etmesiydi. Wilson Prensipleri'nin sulh-ı umûmîye esâs ittihâz edileceği husûsunda mütemâdiyen serd edilen mevâîd bilhâssa Âlem-i İslâm'da samîmî bir itmînân tevlîd ediyordu. Binâenaleyh Osmanlı Devleti'nin mevcûdiyeti ve tamâmiyeti hâkinâda endîşeye mahal kalmıyordu.

Bâ-husûs Osmanlı saltanatının vilâyat-ı İslâmiyyesi üzerinde bir Ermenistan veya bir Yahûdî devletinin te'sîsi vakityle harâretle mevzû'-ı bahs oluyorken Âlem-i İslâm'ın yükselttiği sadâ-yı hamîyyet ve muzâheret bu gibi teşebbüsâtın ta'kîb ettiği mecrâ-yı ifrât üzerinde pek mühim te'sîrlər icrâ eylemişti.

Vilâyât-ı Sitte'de, Filistin'de bu gibi devletlerin teessüsüne aslâ müsâid olmayan Âlem-i İslâm'ın İzmir gibi bütün Anadolu'nun hayatına hâkim bir mevki'-i mühimmin Yunanistan tarafından işgâli dolayısıyla ne kadar müteessir ve Avrupa hakkında ne kadar derin şübhelerle dûcâr olacağı tasavvur edilsin! İzmir; bir İslâm şehridir, bir İslâm vilâyetinin merkezidir, Anadolu'nun en mühim mevki'-i iktisâdisidir, medeniyet ve târih i'tibâriyla müslüman bir merkezdir. Böyle bir merkez-i İslâmîyi Yunanistan Devleti'nin işgâline teslîm etmek, bize kalırsa, Âlem-i İslâm ile alâkadâr, ehl-i İslâm'ın temâyülâtına vâkif Düvel-i Muazzama'nın hiç birinin kabûl edemeyeceği bir karârdır. Olsa olsa bu hareket Yunanistan'ın ser-bâz ve ihtirâs-cû bir hareketidir. Yunanistan'ın maksadı Düvel-i Muazzama'yı bir emr-i vâki' karşısında bulundurarak ihtirâsâtının mevki'-i fi'le konmasına veyahud matâlib-i sâiresinin tervîc ve kabûlüne hizmet etmektir.

Avrupa Düvel-i Muazzaması İzmir şehrini tâbiiyet-i İslâmiyyeden başka bir tâbiiyeti kabûl edemeyecek bir merkez-i İslâm olduğunda kat'iyen tereddüd edemez; elbet bu münâsebetsiz hareketi kabûl ve tasvîb etmek haksızlığını irtikâb edemez. Çünkü Âlem-i İslâm'ın bu hareketi nasıl telakkî edecekinden, ve bu telakkînin gererek hâlen gerek âtiyen ne kadar mahûf ve mühlik bir takım ahvâle sebebiyet vereceğinden emîndir. Yunanistan'ın İzmir'i işgâl etmesini kabûl etmek ehl-i İslâm hakkında imhâ ve ifnâ siyâsetinin Düvel-i Muazzama'ca makbûl ve memdûh bir siyâset olduğunu ifhâm ettiği gibi Müslümanlık'ın istiklâlini, Hilâfet'ini temsîl eden yegâne devlet-i İslâmiyyenin parçalanmasını, indirâsını tasvîb ve takrîr ile ihtirâsât-ı Salîbiyyenin bugüne kadar ber-devâm ve ehl-i İslâm'ı tezâlî için her fîrsattan istifâde edildiğini en belîğ ve en fecî' delillerle i'lân edecktir.

Âlem-i İslâm anlayacak ki, Osmanlı İmparatorluğu ancak bir devlet-i İslâmiyye olduğu için hıristiyanların ma'rûz-ı kahr u tedmîri oldu. Bir daha görecek ki, beşeriyete hürriyetler, adâletler vaad eden prensipler ancak beşeriyetin [240] hıristiyan kısmına âiddir. Ehl-i İslâm'ın nasîhi ancak zulüm ve hakârettir. Hıristiyan Âlemi'nin nazârında müslümanların istiklâlini, hakk-ı hayatını imhâ etmek en hâkim ve mütehakkim bir gâyedir. Binâenâleyh her harbi nihâyet-pezîr eden, adâvetleri tevkîf ve teskîn eden sulhlara rağmen dünyâda hiçbir sulh ile, hiçbir mütâreke ile durmayan, bitmeyen en mühim, en müdhîs mücâdele; Hilâl ve Salîb mücâdelesidir. Ve Salîb her fîrsattan bil-istifâde Hilâl'in şân ve şerefini tenkîsa, envârını itfâya sâîdir.

Evet, İzmir işgâli hâdisesi bu derece mühim te'sîrâtı hâizdir. Ve bütün Âlem-i İslâm'a telkin edeceği ma'nâlar

bunlardır. Medeniyet âlemi ehl-i İslâm'a bu maânî-i zulüm ve gadri telkin etmemek ve böylece bir tûfân-ı kîn ve intikâmi alevlememek istiyorsa bu hâdisenin izâlesine ve bu gibi havâdisin vukûuna mâni' olmalıdır. Ehl-i İslâm'ın da hürriyet-i inkişâf ve hakk-ı hayatına mâlik olduğunu isbât etmelidir. Bütün ehl-i İslâm bu kanâattedir ki, Osmanlı Devleti Harb-i Umûmî'ye iştirâk ediyorken yegâne emeli asırlardan beri devâm eden tahakkümât-ı hâriciyeden kurtularak hürriyet-i inkişâfini te'mîn etmekte. Osmanlı İmparatorluğu bir nitâk-ı ihtirâs ile kuşatılmış, her kit'a-i vatan bir muhterisin iştihâ-yı adâvetini tâhrik ediyordu. Eyyâm-ı sulh u müsâlemette Devlet-i Aliye'nin başına işler açmak, mevkiini sarsmak için türlü türlü entrikalar çevirmek Avrupa diplomatlarının mümârese-i siyâsiyyelerini te'mîn eden oyunlardandı. İşte bu oyunlar, bu mütemâdiyen tekerrür eden felâketlerdir ki, Osmanlı İmparatorluğu'nu bu muhârebeye idhâl etti. Bütün bu tazîylardan, bu felâketlerden kurtulmak emeliyle Harb-i Umûmî'ye giren bir devletin tecziyesine doğru gitmek, onun başına Yunanistan'ı musallat etmek ancak yukarıda beyân ettigimiz hiddet ve nefretle intikâm ve kînleri îkâz eder. Mâdem ki Harb-i Umûmî'yi bitirmek emeliyle ileri sürülen prensipler gâlib ve mağlûb milletlere hürriyet vaad ediyor, niçin Devlet-i Aliye bu haktan istisnâ ediliyor?

Avrupa emîn olsun ki, Osmanlılar bu haktan istisnâ edilirse Âlem-i İslâm Hilâl ve Salîb münâzaasının en buhrânlı devirlerine girdiğine kat'iyen kanâat getirerek, o da hakkını mutâlebeye ve hilâlini i'lâya kalkacaktır.

Ömer Rıza

MİLLET BİRLEŞİYOR DA MÜNEVVERLER NEDEN İTTİHÂD EDEMİYOR?

Gün geçtikçe daha iyi görüyoruz ki millet, mesâib-i vatana, ciddî ve samîmî teessürler içinde çâre-sâz olmak emeliyle ittihâdin lüzûmunu müdrik ve fiilen müttehid olduğu hâlde, milletin kuvâsını hüsn-i istî'mâl ile onu sâhil-i selâmete eriştirecek mütenevvirleri hiç olmazsa hâdisâttan, hiç olmazsa milletten ibret alarak bu husûsda millete iktidâ etmek faziletini gösteremiyorlar. Bunun en bâriz delili hâlâ gazete sütûnlarında, mütenevvi' ve müteaddid firkaların türlü türlü isimler altında ayrı ayrı teşekkül ederek milletin mütenevvir kuvvetinin münkasim ve perîşân bir hâlde bulunmasıdır. En müessir hâdisât bu müteferrik cemâati toplayamıyor. Selâmet-i vatan- dan başka bir gâyesi olmayan bir cemâat-i mütefekkire

nasıl olur da vatanın âvân-ı inhidâmında bir âmil-i inhidâm olmak gibi bir cinâyeti irtikâb ediyor. Milletin ittihâda, mesâlih-ı millîyyeyi müdâfaa etmek için el birliğine en muhtâc olduğu bir zamanda bile hâdisâtın darabât-ı te'dîbinden, izmihlâlin çehre-i ye'si tersîm eden felâketlerin tevâlisinden bu kadar gâfil kalarak son bir azim ve îmân ile birleşmemek hâdisâtın fecâatini bir kat daha artırmaktan başka bir şeye yaramayacağı bedîhî iken tefrikada inâd ve ısrâr etmek memleketin mukadderâtını daha bed-ter fenâliklara ma'rûz bırakmayı kabûl etmekten başka bir şey midir? Bütün memleketin mütenevvir ve mütefekkirleri pek a'lâ takdîr ettikleri bu hakîkate niçin îmân etmiyorlar?.. Ediyorlarsa niçin birleşemiyorlar? Ve memleketin hayatını dest-i himmet ve dûş-ı mes'ûliyyetlerine alarak milleti hüsn-i idârede ızhâr-ı acz ediyorlar?..

İşte vakâyi' bize gösteriyor ki, zerre kadar ihmâl ve tekâsül, hakkımıza ve mevcûdiyetimize helâk darbelerini indirecektir. Bu darbenin birincisi İzmir'in Yunan işgâl-i askerîsine girmesiyle tezâhür etti. Millet bu acı darbenin bütün hevlini duyarak el birliğiyle hem başka darbeden tevakkî, hem de bu darbeden kurtulmaya âzim olduğunu gösterdi. Mütenevvir ve mütefekkir cemâatimiz de aynı hissiyât-ı elem ve endîse ile mütehassis olduğu hâlde birlikte vazîfe-i vataniyyesini îfâ etmesi lâzımdır. Milletin zübde-i mütenevviresi memleketin mes'ûliyet-i hayatını deruhde eder ve milletin müzâheretine nâil olduğu hâlde çalışırsa ihtmâl-i felâhin kesb-i kuvvet etmesi muntazardır. Fakat bu hâl-i tefferruk ve inhilâl ile ancak daha büyük musîbetleri haysiyet [haybet!] ve hûsrân içinde beklemekten başka bir şey olmaz.

Görülüyorki, ahvâlimizin vehâmeti her şeyden evvel ittihâd-ı millînin te'mînî taleb ediyor. Bunu takdîr etmemek vehâmet-i hâlin takdîr olunmadığına delâlet eder ki, memleketin hâli, milletin heyecânı ve herkesin teessür ve galeyânı böyle bir takdîrsizlige aslâ mütehammil değildir.

MİLLETİN MÜNCÎ-İ MILLİYE İNTİZÂRI

Her millette bir efkâr-ı umûmiyye bulunduğu ve o millete mensûb olan hükûmetin de kendi milletinin hakîki âmâl ve makâsidına kesb-i ittilâ' ederek nevâkisini ikmâl, terakkî ve teâlîsini te'mîn ile muvazzaf bulunduğu herkesin bildiği bir hakîkat olduğu şübhesisizdir.

Milletinin dinini, âdât ve milliyetini her türlü taarruzdan masûn bulundurmak [241] mübrem ihtiyâcâtını efkâr-ı umûmiyye-i milletten bil-istîhrâc çizeceği program-

lara tevfîk-i hareketle saâdet ve selâmet-i âmmeye muvaffak olmak elbette aynı hükûmetin cümle-i vezâifidir.

Münevverân nâmî altındaki ekalliyetin efkârına binâyi mütâlaa ile hüküm yürütmenin, bu sûretle yapılan tatbîkâtın verdiği aksi netîceler o milletin bâdi-i felâketi olduğu gibi –millette ihâneti yüzünden– hükûmetin de şeref ve haysiyetini pâymâl ettiği vukûâtlâ sâbittir.

Ekseriyet-i halkı câhil ve mahrûm-ı iz'ân zannederek efkâr-ı umûmiyye-i milleti ihmâl edenler şimdîye kadar anlamadılarسا bu hakka tevfîk-i hareket ve esâsa riâyet etmedikçe bütün ef'âl ve harekâtlarında adem-i muvaffakîyyetle dûcâr-ı hacâlet olacaklarını ve seleflerinin düştükleri girdâb-ı felâkete yuvarlanacaklarını ba'de-mâ kat'iyen anlamaları lâzımdır. Bugün câhil zannedilen Anadolu halkın selâmet-i memleket nâmîna düşündüklerini, refâh ve saâdetin te'mîn-i husûlunu hangi ellerden beklediklerini, her türlü vesâit ve muâvenetten mahrûm oldukları hâlse devlet ve memleketi yolunda fi-sebîllâh gösterdikleri fedâkârlık ve hidemâti görümen gözlerin, işitmeyen kulakların, düşünmeyen dimâğ ve kalblerin amâsını ta'rîfe lüzûm kalmaz sanırım.

Efkâr-ı umûmiyye-i milleti ba'de-mâ anlamak hakîka-ten matlûb ise ehl-i insâf ve basîrete Anadolu'nun kapıları kuşâde, halkın dîdeleri muntazîr, derdlerini dökmeye lisânları âmâdedir. Fakat bunu anlamak istememek ve anlamak için zihin ve fikir yormaya tenezzül etmemek, hod-serâne hareketin verdiği netîcelerden ibret-bîn olmamak yegâne esbâb-ı felâket ve izmihlâlimizdir.

Müslümanların efkâr ve harekâtları, mebâdî ve mün-tehâları rızâ-yı Hakk'a makrûn olmaz ise o işten hayır beklemek semden şifâ beklemek kadar muhâl ender-muhâldir.

Efkâr-ı umûmiyye-i milleti muhâkeme etmek isteyenlere dine riâyetkâr, ahlâk ve milliyete vefâkâr olmalarını tavsiye etmek ifhâm-ı merâma kâfidir sanırım.

Millet bugün maksad ve âmâline muvaffak olamayacağına hükm ettiğinden –hâl-i hâzır programlarının tahsîl-i ibtidâîyi bile te'mîn edemediğini görerek– eşrâf arasında derc olunacak mebâliğ ile husûsî mekâtib kuşâdına teşebbüs ettikleri ve mehâkimin gösterdiği medîd ve müz'ic mesârif ve zâyi' ettirdiği kıymetdâr evkât yüzünden köşede bucakta husûsî nikâhlar icrâsiyla mak-sadlarını te'mîn eyledikleri görülmektedir. Vâ esefâ ki, bu husûsî akîdlerde vukûa getirilen yolsuzluklar sâmia-lara dehset verecek bir şekil almakta, köy imâmlarının ahkâm-ı İslâmiyyeye mürââtsızlıklar yüzünden akidlere türlü türlü fesâdlar karşıtıldığı mesmû' olmaktadır. Bir köylü bir nikâh için lâ-ekall altı saatlik bu'd mesâfedeki kazâ merkezinde muâyene, i'lân ve sâir bin türlü müz'ic

bir takım muâmelâtla nakdîne-i eyyâmını zâyi' etmeye tarafdâr olmadığından husûsî nikâhları tasvîb etmekte ve muvaffak olmaktadır. Bu miyânda nâ-meşrû' akidleerin vukûunu istihbâr ile sizlayan kalbler her tarafta meş-hûd olan ümîdsizlige karşı müncî-i millînin vürûduna muntazir olmakta millete gayr-i ihtiyârî hak vermektedir.

Bir takım kesânın milletin halâsını kadınların çarşaflarından tecrîdinde aramaları, âtil zannedilen taşra İslâm ekseriyet-i nisâiyyesinin faâliyetini görmemelerinin ve bilmemelerinin semeresidir. Dört harb senesini te'mîn eden tesettüre riâyetkâr bu yegâne kuvveti bilmeyen adamların bu memleketin dinine, milliyetine, rûhuna vâkif olmadıklarını artık herkes öğrenmelidir.

Bunlar taşra İslâm kadınının tesettürden tecrîdinin imkânı olmadığından gâfil oldukları gibi, buna teşebbüs edeceklerin bu memlekette duramayacaklarının farkına varmaları lâzım gelir. Artık milletin din ve âdâtına yabancı kalan bu adamların aramızdan hüsn-i sûretle çekilmeleri kendi hesâblarına daha muvâfik düştüğünü idrâk edemezlerse pek aldanmış olduklarına emîn olmaları iktizâ eder. Zaman eski zaman değildir. Anadolu'da eski Anadolu değildir. Millet bundan sonra ancak kendi rûhuna uygun, din ve âdâtına hürmetkâr rehberlere riâyet edebilir. Ve bütün temennisi bundan ibârettir. Bunu anlayamayarak, yahud bundan tegâfûl ederek milletin i'tikâdât ve hissiyâtiyla çarpışmak sûretiyle ibrâz-ı fa'âliyyet edenlerin mâhiyetleri enzâr-ı millette taayyün etmiş olduğundan mesâî-i mudillelerinin akîm kalacağına emîn olabilirler. İşte milleti ümîdsizlige düşüren, bu kabîl münevver(!)lerin fuzûlî rehberliğinden henüz âzâde kalamaması keyfiyetidir. Onun için müncî-i millînin zuhûrunda intizârdan vâreste kalamamaktadır. Bu kadar kolay bir şeyi görememek ve anlayamamak ne bedbahthiktı!..

Amasra

Mustafa Nazmi

RISÂLET-İ ÂMME

Risâlet-i âmmeden murâdımız, insanın hâlikî olan Allâhu zü'l-Celâl hazretlerinin emrettiği ahkâm ve akâyid-i dîniyyeye müteallik şeylerin mükellefin-i beşere teblîgi me'mûriyetiyle gönderdiği peygamberlerin hikmet-i bi'setidir.

O Rabb-ı Kadîr ki, sâir her nevi' mevcûdâtın def'-i ihtiyâc ve hîfz-ı vücûdları için lâzım olan şeyleri bî-dirîğ buyurduğu gibi hayat-ı beşerin de mevkûfun-aleyhi olan esbâb ve atâyâyî ihsân ve ihdâ eylemiştir. Bunlardan müstağnî kalmak ne insanın, ne de sâir bir mahlûkun kudreti dâhilinde değildir.

Bu mebhasde söz iki ciheti tazammun eder: Birincisi, mütekellime en kolay vecihdir. Bu da, gönderilen peygamberlerin Cenâb-ı Hak tarafından [242] ba's edilmiş olduklarına i'tikâd etmektir ki, erkân-ı îmândan bir rükndür. Binâenaleyh Zât-ı Ecell ü A'lâ'nın sevâbiyla tebşîr, ikâbiyla inzâr etmek, onu noksân sıfatlardan tenzîh ile beraber ancak kendisi ma'bûdün bil-hak olup O'ndan başkasına teabbûd edilmemesini ve sâir me'mûr oldukları şeyleri nâsa ifhâm ve teblîg eylemek; O'nun kulları üzerine saltanat-ı kâhireyi hâvî olduğunu bildirmek, tekâlîf-i dîniyyeye tâbi' olan her insandan taleb olunan fezâil-i a'mâlin, nehy edilen meâyb-i ahlâk ve ef'alîn ahkâmını tafsîl etmek üzere cins-i beşerden peygamberler göndermiş olduğuna i'tikâd eylemek her mü'min ve mü'mine[ye] vâcibdir. Bunun gibi onların teblîg ettikleri şeyleri cânib-i ilâhîden ahz u ityân eylediklerinin tasdîki, siyer-i mübârekelerine iktidâ edilmesi, emrettikleri şeyle-re inkîyâd ile nehy eyledikleri ef'âlden ihtirâz olunması vücûbu, ibâdetçe bilinmesi hayırlı olan ve kendilerine teblîğine irâde-i ilâhiyyesi taalluk eden ahkâm ve hu-dûdu ve sâir makâsîd-ı rabbâniyyeyi müstemil olmak üzere inzâl eyledikleri kitâbların hak olduğunun tasdîki de her mükellef ve mükellefenin vecâib-i i'tikâdları cum-lesindendir. Onlar ukûlün deruhde ve ihâta edebileceği ve sâir efrâd-ı beşerin müstehik olamayacakları sûrette inâyet-i ilâhiyyeye mazhar olmuşlardır ki, bunun âsârin-dan biri, beşer indinde kudret-i ilâhiyyeden mün'akis bir emr-i azîm olmak üzere ma'rûf bulunan ve ancak da'vâyi nübûvvetleri müeyyed bil-Hak olanlarda zuhûr edip bunların sîdk-ı müddeâalarına delâlet eden mu[']cizedir.

Şu hâle göre bir resûl, taraf-ı Hakk'tan nübûvvetle gönderilmiş olduğu iddiâsını ityân ve ızhâr ile bu da'vâsının sîdkî gösterdiği mu'cizeden istidlâl olunduğu hâlde tasdîk-ı risâleti vâcib olur.

Rusûl-i kirâm hazerâtının ulûvv-i fitratlarına, sıhhât-i akıllarına, sözlerinin doğruluğuna, ümmetlerine teblîgi cânib-i Kudret'ten uhdelerine emâneten mahmûl olan ahkâm-ı ilâhiyye ve dîniyyenin emr-i teblîğinde sadâkat-i kâmile gösterdiklerine, beşerin ahlâk-ı kabîhasin-dan masûn ve ma'sûm bulunduklarına, vücûdca kuvve-i bâsîranın, zevk-ı selîmin bir noksân göremeyeceği dere-cede sâlim ve kâmil olduklarına, şu beyân olunan sıfat-lara zîd olan şeylerden münezzeh olduklarına, ervâh-ı mübârekeleri hiçbir nefs-i insânının satvet-i rûhâniyyece kendilerine galebesi mümkün olamayacak sûrette imdâd ve feyz-ı rabbânî ile müteâlî olduğuna i'tikâdim vücûbu da levâzîm-ı bedîhiyyedendir. Ama kendileri cins-i beşerden gönderilmiş oldukları için hayatlarının nübûvvet ve risâlet vazîfelerine taalluk etmeyen aksâmında meselâ

yemek, içmek, uyumak, sehv etmek, ahkâm-ı dîniyyenin gayri şeylerde unutmak, hastalanmak, üzerlerine zalemnin eydî-i cevr ü i'tisâfi uzanmak ve bazan katle de uğramak gibi husûsât-ı âdiyyede sâir efrâd-ı besere âriz olan hâllerden bit-tabî' hâlî kalmamışlardır.

Mu'cize, aklen müstehîl değildir. Fi'l-i îcâd da ma'lûm olan tarz ve seyr-i tabîye muhâlefetin müstehîl olduğuna dâir bir delîl getirilemez. Nitekim: Ekseriyâ hastegânın ahvâlinde müşâhede olunagelmektedir ki, hastanın zaîfligini tezyîd edecek ve araz-ı cû'a munzam olarak itlâfina bâdî olacak olan illetin mevcûdiyetiyle beraber hastalar bir hayli müddet aç kalırlar. Halbuki o hasta hâl-i sih-hatte iken o kadar bir müddet aç kalacak olsa ölmesi mukarrerdir. İşte bu sûretle de Kudret-i hârika-i rabbâniyyenin bir hakîkat-i bâhiresi ser-nümûn olur. Böyle bir emr-i hârikin kânûn-ı cârî-i hayâta nazaran başka bir kânûn-ı tabîye tâbi' olması lâ-büd idîgi çâresizdir denilirse cevâben beyân olunur ki: Kavânîn-i hilkatin vâzî, mücid-i kâinât olan Kâdir-i Mutlak hazretleri olup havârik-ı âdâta müteallik kavânîn-i mahsûsayı vaz' etmek kendisi için muhâl değildir.

Gâye-i emr olarak şu kadar denilir ki biz o kavânînin hakîkatini idrâkte aczimizle beraber Sâni'-i Mükevvânât'ın kâdir, fâil-i muhtâr idîgini i'tikâd ettikten sonra O'nun fazl u keremiyle muhtas kildiği zevâtın elinde O'nun eser-i zuhûru gayr-i kâbil-i inkâr bir sûrette meş-hûd ve muhakkak idîgini teslîm ederiz.

Bir şeyin herhangi şekilde olur ise olsun ve herhangi bir sebebe tâbi' bulunursa bulunsun, hudûs etmesi ilim ve takdîr-i ilâhîde mesbûk ise onun mertebe-i vûcûda gelmesi mümteni' olmadığını zikr olunan i'tikâdimizin delâlet-i teshîliyesiyle aklen cezm ü tasdîk etmemiz tabîidir.

Mu'cizenin tahakkuku için nübûvvet da'vâsı, indinde tahaddîye yani hasmin aczini zâhir kılacek hâle makrûn olmak lâ-büddür. Yedinde mu'cize zuhûr eden zâtın şu hâli nübûvvetini müsbit olan burhânlardandır. Çünkü sübût-ı iddiâsı kudret-i ilâhiyye te'sîriyle ızhâr edilen mu'cizeye istinâd olunur. Bedîhîdir ki, onun elinden böyle bir hârikanın emr-i ilâhî ile sudûru sıdk-ı mûddeâsını te'yîd eder, o yoldaki da'vâsı te'yîd-i rabbâniye makrûn olmayan bir kimsenin kâzib olacağı cihetle Hâlik-ı Müteâl hazretlerinin böyle bir kâzibi te'yîd etmesi müstehîldir. Zîrâ kâzibi bir sûretle te'yîd onu tasdîk çıkar. Kâzibi tasdîk ise kizbe iştirâktır. Bu ise Allah üzerine muhâldir.

Kudret-i beşerin yetişemediği bir mu'cize sudûr ettiği ve keyfiyet-i ızhârı da'vâ-yı nübûvvetle makrûn olduğu zaman bedâheten anlaşılır ki, Cenâb-ı Hak da'vâ-yı nübûvveti ancak tasdîk maksadıyla evâmir-i hâriki ısdâr

etmiştir. Bu hakikat-i bedîhiyyeye karşı onu inkâra temâ-yül mükâberedir.

Ama sihir ve emsâli şeyler, gerçi âsâr-ı ecsâmdan fâik sayılacak bazı acîbelere bâdî-i zuhûr oluyorsa da bu gibi cismâniyât kabîlinden olan şeyler, her hâlde kuvâ-yı mümkineye âid hasâisin fevkine çıkamaz ve hiçbir nev'i hiçbir sûretle mu'cizeye yakın dereceye varamaz.

[243] Yukarıda rusûl-i kirâmin hâiz olması meşrût bulunan sıfât-ı kâmîlelerini beyân etmişik: Onların fitratları ehl-i zamânın fitratlarından dûn bir seviyede, başka rûhlar miyânında onların rûhu daha geri bir hâlde ve aklen bir eser-i za'f gösterecek derecede olması elbette muhtemel ve kâbil olamaz. Çünkü buna cevâz gösterilse vahy-i ilâhî ile müşerref ve muhtass olmaları ve onun âsâr-ı ilmiyle keşf-i esrâr etmeleri hasebiyle her sâhib-i ihtisâsa fâik bulunması lâzım gelen ehliyet-i tâmmeyi hâiz bulunmadıklarının kabûlü lâzım gelir. Bu ise onlar hakkında muhâldir. Eğer onların ebdânında nefret verici gayr-i mütenâsib eşkâlin vûcûdu teslîm olunursa da'vâ-yı nübûvvetlerini inkâr fırsatını arayan bir şahsin nefse nâ-mülâyim gelen o yoldaki müşâhede neftesini bir hüccet-i inkâr ittihâz ederdi. Şâyed da'vâlarında kâzib oldukları veya emânet-i risâletin ahkâmını hüsn-i muhâfaza ve icrâda ihânet gösterdikleri ve sîretleri kabîh olduğu tecvîz edilse onlara i'timâd halel bulurdu. Binâenaleyh âleme mûrsid olacak yerde ıdlâl edecek mevki'de kalırlardı. Bu sûretle hikmet-i bi'setleri zâil olurdu. Akâid ve ahkâm-ı dîniyyeden nâsa teblîğini deruhde etmiş oldukları şeylerde sehv ü nisyân kendilerine vâki' olsa emir şu beyân olunan diğer kazîyyelere benzerdi. Lâkin teblîğ-ı ilâhiye müstenid olmayan kavânîn-i şer'iyyenin te'sîsinde medhalî bulunmayan şeylerde hatâ etmelerinin ihtimâlini bazıları tecvîz etmiş ise de cumhûr-ı ehl-i kelâm buna da kâil olmamışlardır. Nitekim Zât-ı Risâlet-penâh Efendimizden bu bâbda bir misâl şeref-vârid olmuştur. Hazret-i Peygamber Efendimiz hurma ağacının aşılanmasını evvelâ nehy etmişken sonra aşının fazla mahsûl vermeye sebeb olması i'tibâriyla onu mubâh kılmıştır. Halbuki bu fiilin evvelâ nehy edilmesi aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz için bir hatâ şâibesi çıkarılamaz. Ancak fi'l-i vâki'deki hikmet, sînat yollarının, kesb-i esbâbinin tecrübe bilinmesine mütevakkif idîginden teşrif-i dîniye hâcet olmayan husûsâtta onlara tevessül sûretiyle te'mîn-i maslahat olunması lûzûmumu nâsa îmâ ve ifhâm etmekten ibârettir. Binâenaleyh ahkâm-ı şerâyi'a ve fazâil-i ahlâkiyyeye riâyet ve sîyânet husûsunda devâm gösterildiği müddetçe zikr olunan ma'rifet ve tecrübe yollarına sülükte halk için bir mahzûr vârid değildir.

Cenâb-ı Hakk'ın Hazret-i Âdem aleyhi's-selâmın kis-

sasında beyân ve hikâye buyurduğu vech ile nebiyy-i müşârun-ileyhin şecere-i memnûadan ekl-i meyve etmesi kendisinin nezd-i ilâhîde muâhazesini ve sırrı nehiyin hafî kalmasını müstelzim olmakla beraber ögrenebildiğimiz hikmet-i rabbâniyyeden istidlâl olunduguna göre Cenâb-ı Hakk'ın o yoldaki nehiy ve muâhazesi yeryüzünün benî-Âdem ile kesb-i umrân etmesine sebeb olmuştur. Şu hâlde bu ekl ü nehy maddesi Âdem aley-

hi's-selâmın etvârîndan iki hâli veyahud sâha-i vücûdda nev'-i insânın mazâhirinden iki mazhari îmâ eder. Bunlar da, cumhûrun zâhib olduğunu kat'î olarak gösterir ki, bazı hikemiyât-ı ilâhiyyede delîl-i aklînin ikâmesi yahud dermiyân olunacak delîl-i şer'îde isâbet gösterilmesi müteassirdir. Allâhu a'lem.

Mütercimi: Hüseyin Mazhar

Seyh Muhammed Abduh

ONALTINCI CİLD'İN SONU

YAZAR İNDEKSİ¹

***: 115, 129, 147, 179, 203, 246, 255, 257
Abdülahad: 95, 112, 144, 167, 185, 225
Abdüleziz Çavuş: 21, 37, 54, 71, 75, 88, 93, 106, 123, 141, 157, 174, 191, 212, 230, 248
Abdulkâdir, Müderris (Bursa): 239
Ağa Hân, Abbas Ali Bey (ve 30 imza): 31
Ahmed Feyzi, Bursa Medresesi İbtidâ-i Hâric Sınıfları Edebiyât-ı Türkiyye Müderrisi: 80
Ahmed Naim: 15, 41
Ahmed Nazmi: 27, 45, 59, 76, 94
Ali İhsan: 78, 188
Celâleddin, Mekteb-i Sultânî Akâid-i Dîniyye ve Siyer-i Nebeviyye Muallimi - Bursa: 125
Çerkes Ahmed Hamdi, Emrudabad Nâhiyesi'nde Yaya karyesinde: 8
Ferid, Darülfünûn Müdâvimlerinden: 18
Hâdisât: 100
Osmanlı Hükûmeti: 63
Hüseyin Mazhar: 5, 22, 38, 55, 72, 90, 154, 159, 175, 198, 235, 260
Ispartalı Hakkı: 60, 77
İkdâm: 135, 141
İsmail Hakkı, Doktor, Milaslı: 3, 44, 182, 206, 221, 250, 252
İzmirli İsmail Hakkı, Dârülhikmeti'l-İslâmiyye a'zâsından: 23
Mehmed Âkif: 128, 139, 143
Mehmed Bâkî: 239
Mehmed Behçet, Edirne'den: 14
Mehmed Nûri, Adapazarı'ndan: 189, 211

Mehmed Şevket: 21, 37, 54, 71, 88, 106, 123, 141, 157, 174, 191, 212, 230, 248
Mehmed Vahidüddin, Osmanlı Sultanı: 254
Mustafa Hakkı, Müessim-i Cem'iyet, Merkez Müderrisi, Aksekili, Ödemîş'den: 170
Mustafa Nazmi, Amasra'dan: 110, 132, 209, 228, 259
Mustafa Sabri, Şeyhüislâm: 192, 214, 231
Osman Nuri, Karamürsel Maârif Mûfettişi: 46
Ömer Rıza: 12, 32, 47, 61, 80, 95, 116, 131, 149, 164, 186, 188, 199, 218, 237, 257
S[sin.] M. T[te.]: 13, 16, 68, 83, 85, 86, 102, 118, 137
Sadreddin: 7, 40, 57, 73, 91, 125, 178, 233
Sebilürreşâd: 29, 34, 36, 48, 49, 51, 66, 68, 70, 87, 111, 134, 136, 139, 141, 151, 152, 153, 153, 154, 156, 160, 162, 166, 172, 173, 188, 189, 190, 208, 210, 229, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 246, 246, 247, 252, 258
Süleyman Nazif: 100
Süleyman Rüşdü, Müderris (Nazilli): 240
Şeyh Muhammed Abduh: 5, 22, 38, 55, 72, 90, 154, 159, 175, 198, 235, 260
Tasvîr-i Efkâr: 9, 33, 69
V. Râmiz (Dârülfünûn müdâvîmîninden): 69
Zafer (Kastamonu): 208

¹ Yazarlara dair burada yer alan bilgiler, yazılarının yayınlandığı sayılarla, dergi kapağında ve yazının adı yanında verilen mâmûmâttır. Yazarın o sırada durumunu göstermektedir. Ayrıca kendilerinden iktibasta bulunan gazete ve dergiler de italik dizilerek indekse alınmıştır.

Sîrâtimüstakîm-Şebîlürreşâd

Yayınlanan ciltlerin tamamı

PDF olarak internette aşağıdaki adreste

<http://www.bagcilar.bel.tr/kategori/1137/6/siratimustakim.aspx>

Kendini “**Dinî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmua-i İslâmiyye**”
olarak tanıtan **Sıratimüstakîm - Sebiliürreşâd**

yakın tarihimizin (1908-1925) en önemli ve ciddî bir yayın organıdır.

Sekizinci cildin ilk sayısı olan 183. nüshasından itibaren **Sebiliürreşâd** adıyla
yne Eşref Edib ve Mehmed Âkif beylerin idaresinde yayın hayatını sürdürden dergi
devrin en kıymetli ilim ve fikir adamlarından oluşan yazarlar heyetiyle,
din düşüncesi ile edebiyat ve fikir hareketleri tarihimizin gerçek bir aynası olmuş;
Osmanlı ülkesinin ve İslâm dünyasının uğradığı saldırıları, içine düştüğü zayıflıkları,
yaşadığı ızdıraplari ve bunların sebeplerini günü güne tesbit eden sayfalarıyla,
yakın tarihimizin acı gerçeklerini öğrenmek isteyen ve dertlerimize çare arayan samimî
aydınlarımız için, vazgeçilmez ve ihmali edilemez bir kaynak olma özelliğini kazanmıştır.